

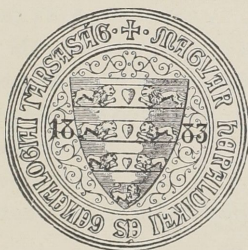
TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

ÁLDÁSY ANTAL

TITKÁR.

HUSZONNYOLCZADIK KÖTET.

1910-IK ÉVI FOLYAM.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMX.

TARTALOM.

I. Értekezések és önálló cikkek.

	Lap
ÁLDÁSY ANTAL ... Schönherr Gyula emlékezete	1
BENKÓ IMRE Adatok a Semberi és Derzsenyei Sembery család Erdélybe szakadt ágának genealogiájához	86
CSOMA JÓZSEF ... A Forgách grófok czimere. (<i>Szines czimerképpel.</i>)	49
— — ... A kassai két kongregációs könyv. (<i>Három czimerrajzzal.</i>)	145
Dr. DEMKÓ KÁLMÁN A Gyulai családról	152
FOLLAJTÁR JÓZSEF A Patvaróczyak	168
GÁRDONYI ALBERT Budapest legrégebb kiváltságlevele. (<i>Két közlemény.</i>)	75. 117
GYÁRFÁS TIHAMÉR Brassai czimereslevelek. (<i>Három czimerrajzzal.</i>)	113
Dr. HOLUB JÓZSEF Heraldikai apróságok. 1. Czimereslevél kancelláriai taksája 1572-ben. 2. Bocskay szakácsának czimeres levele. 3. Adatok a czimeralakok jelentésének magyarázatához. (Tapolczai Tompa Mihály czimereslevele.)... ..	178
Dr. HÓMAN BÁLINT A zágrábi püspökség alapítási éve	100
KEMÉNY LAJOS ... Oklevéltani apróságok	131
KOLLÁNYI FERENCZ Egy irodalmi érdemjel tervezete	89
KOMLÓSSY ARTHÚR Az angol királyné magyar rokonsága. Gróf Rhédey Mihály leszármazói. (<i>Egy genealogiai táblával.</i>)... ..	97
NAGY GÉZA ... A magyar nemzetségek. (<i>Két közlemény.</i>)	18, 52
NÉMETHY LAJOS... Zeleméry László és Rajcsányi Ádám sirkövei. (<i>Két sirkőrajzzal.</i>)	129
NOSZLOPI TIVADAR Bakach-Besseney báró ősei	87
PETROVAY GYÖRGY A Vayak és az Ibrányiak (<i>Két közlemény.</i>)	8, 65
— — Czimeres nemes levelek Máramaros vármegye levéltárából... ..	156
RUDNAY BÉLA ... A Szapolyay család eredetéről szóló közleményhez	39
SÁRKÖZY IMRE ... Laczkfy István nádor síremléke Keszthelyen. (<i>Egy sirkőrajzzal.</i>)	84
SÖRÖS PONGRÁCZ ... Három adalék három generációhoz	41
SZILY JENŐ... A Hont-Pázmány nembeliek Somogyban	37
— — A Kisasszonyfalvai Istvánffy család történetéhez	127
SZÜCSI JÓZSEF ... A gentry	181
Dr. WERTNER MÓR «Szigeti» István kalocsai érsek származása	33
— — Megjegyzések Theiner archontológiájához	132
— — Alben (<i>Egy czimerrajzzal.</i>)	173
— — A Csém nemzetségből kiágazott családok	179

II. Kisebb rovatok.

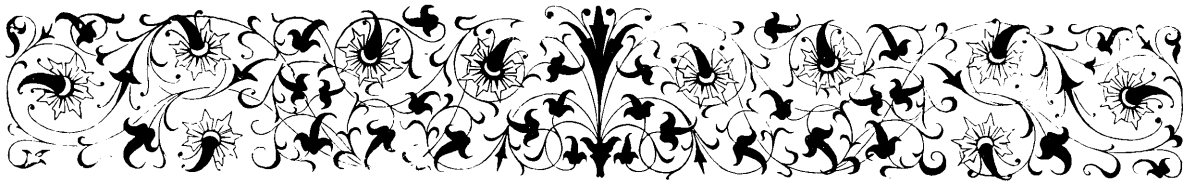
TÁRCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülései	41, 89, 135, 184
Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1909. évi működéséről. Dr. ÁLDÁSY ANTAL társulati titkártól	42
Id. BÁNÓ JÓZSEF †	93

	Lap
<i>Szakirodalom.</i> Finke, Acta Aragonensia. Ism. Eckhardt Ferencz	46
Ahnentafel des Erzherzogs Franz Ferdinand. Ism. —y. —l.	47
Genealogiai Füzetek. 1909. évf.	48
Monumenta Germaniæ Historica. Conradi II. Diplomata. Ism. <i>Eckhardt Ferencz</i>	93
Grundriss der Geschichtswissenschaft. I. Bd. II. Lieferung. Sphragistik. Heraldik. Ism. <i>Eckhardt Ferencz</i>	95
Néhány újabb angol heraldikai munkáról. Ism. <i>Ghyczy Pál</i>	136
Libro d'oro della nobiltà italiana. Ism. <i>B. B.</i>	142
Ferenczi Miklós, Hadadi br. Wesselényi István élete és naplója. Ism. <i>Dr. Holub József</i>	185
Sándor Imre, A Csikszentsimoni Endes család levéltára. Ism. <i>J. E.</i>	186
Jahrbuch der k. k. Heraldischen Gesellschaft «Adler» 1910. Ism. <i>Dr. Holub József</i>	187
Schiviz von Schivizhoffen, Der Adel in den Matriken der Stadt Graz. Ism. <i>B. Sz. L.</i>	189
Rudnai Béla, Ujfalussyak és Rudnayak pereit a Petrőczyek ellen 1543—1591. Ism. <i>J. E.</i>	189
Monumenta Poloniae Palæographica. Acta regni Bohemiæ. Ism. <i>Eckhardt Ferencz</i>	191
Magyar Nemesi Almanach * * *	191

* * *

Megjegyzések: Gárdonyi Albertnek «Budapest legrégebb kiváltságlevele» című cikkére. *Némethy Lajos*-tól 192

—————

SCHÖNHERR GYULA EMLÉKEZETE.

(Olvastatott a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságnak 1909. évi december hó 21-én tartott nagygyűlésén).

A kegyelet érzésével eltelve gyűltünk ma össze, hogy a visszaemlékezésnek egy rövid óráját szenteljük Schönherr Gyula emlékének, kit férfi korának delén ragadott el körünkéből a kéréletlen halál, egy csapással megsemmisítve azokat a reményeket, melyeket a magyar tudományos világ addig kifejtett munkássága alapján méltán fűzött személyéhez. Fiatalkora daczára tudományos eredményekben gazdag élet feküdt már mögötte és még többet, nagyobbat várhattunk tőle, ki telve volt a jövőbe vetett bizalommal, reménnyel, tudományos tervekkel, midőn az isteni gondviselés kifürkészhetetlen akarata reá is kimondotta: eddig és ne tovább.

E rövid visszaemlékezésnek nem lehet feladata, hogy Schönherr Gyula tudományos egyéniségét minden oldalról megvilágítsa. Ez a magyar tudományos világnak egy másik foruma elé tartozik. Mi csak arra szorítkozhatunk társaságunk kebelében, hogy Schönherr Gyula munkásságát a történelmi segédtudományok terén méltassuk, hogy bemutassuk őt, mint a társaságunk művelte tudományok munkását és megemlékezzünk arról a viszonyról, mely társaságunk és a megboldogult között fennállott.

A midőn a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Schönherr Gyula emlékének mai nagygyűlésén áldoz, ezt nem a szokásos, mondhatni köznapi jogcímen teszi. Nemcsak azért rójuk le iránta kegyeletünk adóját, mert igazgató választmányunknak tagja, társaságunknak előbb jegyzője, majd egy évtizeden át titkára és folyóiratunk szerkesztője volt, hanem tesszük

ezt azért is, mert az elhunytat társaságunkkal bensőbb összeköttetésbe, szorosabb szellemi kapcsolatba hozta az a körülmény, hogy intenzívebb tudományos munkássága társaságunk kebelében indult meg, folyóiratunk hasábjain, a magyar történelmi segédtudományok művelésének szentelve.

Schönherr Gyula historikusnak készült, a magyar politikai történet problémáinak kutatását tűzte ki élete feladatául. De tudományos munkálkodásának első időszakában azt látjuk, hogy inkább a történelmi segédtudományok terén fejt ki nagyobb irodalmi munkásságot. Foglalkozik ugyan a politikai és kulturtörténet kérdéseivel is, de előszeretettel műveli a magyar heraldikai, pecsét- és genealogiai tudományt, és e tárgy dolgozatai gyors egymásutánban látnak napvilágot. Az évek folyamán munkálkodásában változás áll be, mindjobban előtérbe lép a politikai történet művelése, ez köti le mindinkább figyelmét, munkaerejét, a történelmi segédtudományok művelése mindjobban háttérbe szorul, a nélkül, hogy azzal teljesen fölhagyott volna.

Abban, hogy Schönherr Gyula tudományos pályája kezdetén a történelmi segédtudományok, a heraldika, genealogia és pecsét- és genealogia terén fejtett ki nagyobb munkásságot, kétségkívül nagy része volt annak a környezetnek, melyben hivatalos életpályáját leélte. Schönherr Gyula a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában töltötte életét, Magyarország e legrégebbi kulturális intézetében, a melynek feladata, nagynevű alapító-

jának intentiói szerint, a magyar történelem és kultúra emlékeinek összegyűjtése, megőrzése s az utódokra való átszármasztása. A könyvtár levéltári osztályának falai között folyt le Schönherr Gyula hivatalos életpályája, a magyar történelem, de különösen a magyar történelmi segédtudományok e kincsesbányájában, mely az ott lételeményezett családi levéltárak hosszú sorozatával a magyar családtörténet, a heraldikai és pecsétani tudományoknak szinte kiapadhatatlan forrását képezi, s a mely mindenkit, kiből csak némi fogékonyság rejlik a hazai multnak e néma és mégis oly ékesen szóló emlékei iránt, a tudományos kutatásra ellenállhatatlanul ösztönöz. Schönherr Gyulának a mult emlékei iránt fogékony lelkét is megragadták e levéltár kincsei, belemerült azok tanulmányozásába, a külső és belső körülmények egész sorának kedvező behatása mellett. Hivataloskodásának idejére esik a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának, főleg a letéleményezett családi levéltáraknak rohamos gyarapodása, mely e levéltárat az országos levéltár mellett az ország egyik legjelentősebb levéltárává tette. Azok a különböző magángyűjtemények, családi levéltárak, melyek ekkor a múzeumi levéltár anyagát gyarapították, nagyrészt csak megszerzésükkel, letéleményezésükkel váltak a tudományos kutatás részére hozzáférhetővé, tartalmuk javarészt ismeretlen volt és belőlük a magyar történelemnek, a családtörténetnek, heraldikának és pecsétannak mindig újabb és újabb emlékei kerültek napvilágra. Schönherr Gyula, ki hivatalos állásából kifolyólag e levéltári kincseket rendezte, s a tudományos használatra előkészítette, egyike volt azoknak, kik ehhez a jóformán teljesen érintetlen anyaghoz, mint elsőkként hozzájutottak, és így meg volt adva neki a lehetőség arra, hogy mindig újabb, s addig ismeretlen anyagot vehessen feldolgozó tolla alá. Tudományos munkálkodása folyton újabb tápot nyert, mindig újabb és újabb kérdések tárultak fel előtte, látóköre, ismeretei folyton tágultak, gyarapodtak és egy felszínre került tudományos kérdés nem ritkán egész sorozatát a különböző kérdéseknek vetette fel. Ehhez a mondhatnók tárgyi hatáshoz járult még az a személyes impulsus is, a mely szintén hivatalos állásával függött össze. Majláth Béla, Fejérfataky László, a magyar családtörténetnek, a

hazai heraldikai és pecsétani tudományoknak ez elsőrangú szaktekintélyei voltak közvetlen hivatali főnökei. A velük való mindennapi érintkezés, a közös munka a reájuk bízott levéltári és könyvtári anyagban, az ebből folyó folytonos tudományos eszmecsere mély nyomokat hagyott Schönherr Gyula tudományos fejlődésében. Tudományos egyénisége ezenkívül még más oldalról is erős behatás alatt állott. A magyar családtörténet és heraldika legjelesebb művelői, báró Radványzky Béla, Nagy Iván, Nagy Imre, Csergheő Géza, báró Nyáry Albert, hogy csak néhányat említsünk közülök, gyakori, némelyikük úgyszólván mindennapos látogatói voltak a múzeumi levéltárnak, mely így lassankint a tudományos heraldikai és genealogiai kutatás egyik központjává vált. A sűrű érintkezés e férfakkal nem maradt Schönherrre hatás nélkül. A míg egyrészt mindig újabb tudományos kérdésekre és szempontokra hívta fel figyelmét, másrészt korán összeköttetésbe hozta őt társaságunkkal is, mely ép e férfiak fáradozásai folytán alakult meg, a magyar történelmi segédtudományok művelésére. Mint társaságunknak igazgató-választmányi tagja, jegyzője, majd titkára és folyóiratunk szerkesztője folyton genealogiai, heraldikai és pecsétani kérdésekkel kellett foglalkoznia, és így valóban érthetetlen lett volna, ha Schönherr Gyula ily egyéni és tárgyi hatás alatt nem adta volna magát a történelmi segédtudományok behatóbb művelésére.

Schönherr Gyula nem volt tulajdonképeni, vérbeli genealogus. A magyar családtörténet, a régi magyar nemzetségek történetének bonyodalmas kérdései nem gyakoroltak reá oly vonzóerőt, hogy kizárólag azoknak művelésére adta volna magát, jóllehet a genealogiai kutatások eiől nem zárkózott el teljesen, hiszen dolgozataiban nem egyszer foglalkozott egyes családoknak középkori, sőt újabbkori történetével. A heraldika és pecsétannak voltak azok a tudomány-szakok, melyek reá nagyobb vonzóerőt gyakoroltak, s a melyeknek behatóbb művelése felé fordult. Ez is összefüggött jórészt hivatalos állásával és viszonyával társaságunkhoz. A magyar heraldika, főleg a középkori heraldika emlékeinek felkutatása, nyilvántartása és szakszerű feldolgozása társaságunknak kezdettől fogva egyik főfeladatát képezte és e törekvésünkben a Ma-

gyar Nemzeti Múzeum levéltára mindenkor tevékenyen támogatott minket. A középkori czimeres leveleknek gazdag sorozata, mely folyóiratunkban napvilágot látott, nagyrészt a Nemzeti Múzeum levéltárából került ki, viszont az utóbbi társaságunk révén nem egy ritka heraldikai emlékek gyarapodott. Hogy pedig a hazai sphragistika mennyit merített a múzeumi levéltár anyagából, arról mindenki, a ki folyóiratunkat végig lapozza, könnyen meggyőződhetik. Mi természeteseb, minthogy Schönherr Gyula a múzeumi levéltárhoz és társaságunkhoz való viszonyánál fogva is ezek felé az emlékek felé fordult, azok munkásává szegődött.

Schönherr Gyula rajongó szeretettel viseltett szülővárosa, Nagybánya régi multja iránt. Nagybánya történetének megírása feglköztatta őt élete utolsó éveiben, ehhez gyűjtötte egész életén át az anyagot és első értekezésében, melyet folyóiratunkban közzétett, Nagybánya régi pecséteiről értekezett. Három pecsétet mutat be e közleményében, a város legrégebb pecsétjét 1480-ból, az 1483-ból származó újabb és a XVII. század végén használatba jött pecsétet. Rövid magyarázatokat fűzött e pecsétek mindegyikéhez, az archaeologiai, pecsétani és kulturtörténeti szempontok egész sorára hívta fel a figyelmet, becses adalékokat nyújtva e közleményével középkori városi pecséteink ismeretéhez, de igazolva egyuttal ez első értekezésével azt is, hogy komoly készültséggel lép a tudományos kutatások terére és rátermett e tudománynak művelésére. Még egyszer visszatért később Nagybánya legrégebb pecsétjére, hogy mily körülmények között, arról még alább lesz szó.

Ezt az első pecsétani dolgozatot csakhamar követte egy második, a mely Nagybánya régi testvérvárosának, Felsőbányának legrégebb pecsétjéről szólott, a mely a nagybányai pecséttel majdnem azonos szerkezeténél fogva érdekes összehasonlításra adott alkalmat e két város pecsétei között. E két czikke közé esik közleménye I. Lajos király ismeretlen gyűrűpecsétjéről, melyre a szerencsés véletlen folytán a bécsi állami levéltárban akadt. Fölfedezésének nemcsak az a körülmény adott nagy jelentőséget, hogy ez a hosszú négyszög alakú, tehát alakjánál fogva is szokatlan pecsét az egyetlen példány, melyet ismerünk, hanem a mód is, a

melylyel alkalmaztatott. Czillei Herman használta azt egy 1432-ik oklevelének ellenpecsétje gyanánt és az, hogy magánember, ha mindjárt Zsigmond király apósa is az illető egy elhunyt uralkodó gyűrűpecsétjét használja ellenpecsétül, oly sphragistikai kuriosumot képez, a melyre Magyarországon alig találánk egy második esetet. Ugyancsak a bécsi állami levéltár szolgáltatta az anyagot egy másik értekezéshez, a melyben Zsigmond leányának 1423-iki oklevelén függő pecsétjét ismerteti. E pecsét nem Erzsébeté, rajta az osztrák czimer az Anjouk címérével kombinálva fordul elő, de sem felirat, sem más jel, melyből tulajdonosának neve, kiléte meg tudható volna, nincs rajta. Schönherr Gyula szerencsés kombinációval megállapította a pecsét eredeti tulajdonosát és kimutatta, hogy az nem lehet más, mint Johanna hercegnő, Kis Károly leánya, Vilmos osztrák herceg felesége. Egy oly pecsétkölcsonzési eset ez, mely a maga nemében igen ritka, s a mig ezzel hazai pecséttanunkhoz szolgáltatott értékes adalékokat, másrészt tekintve azt, hogy az oklevél, melyen e pecsét függ, tartalmánál fogva nem magyar vonatkozású, az osztrák pecsétant is érdekes kuriosummal gyarapította.

Említettük volt, hogy Schönherr Gyula nem volt vérbeli genealogus. Tényleg tüzetesen genealogiai tartalmu dolgozatai csak néhány rövid közleményre szorítkoznak. Ilyen Gosztonyi János püspök származásáról szóló közleménye, a mely vo taképen czimertani kérdésből indult ki. Gosztonyi János váci püspök, a ki 1507—1508 körül nyert czimereslevelet II. Ulászlótól testvérvével Gergelylyel és Jánossal egyutt, az armálisban a Szelestei előnévvel említették és Nagy Iván a püspököt testvérvével egyutt a Szelestey család családfáján is szerepelteti, egy XVIII. századbeli családfa alapján. Genealogiai rejtélyt képezett a két családnév találkozás a három testvérnél, kik a Gosztonyi nevet viselik, de mint Szelestey Miklós és Borbála fiai szerepelnek. E rejtélyt megoldja az az oklevél, melyre Schönherr a gróf Forgách-családnak a nemzeti múzeumban levő levéltára iratai között akadt. Ez az oklevél nemcsak megfejtja a rejtélyt, de egyuttal kiigazítja a Nagy Iván használta családfa adatait is. Nem Gérczey Borbálának, hanem Gosztonyi Erzsébetnek hívták János püspök anyját, és így anyai

résről illetve őt és testvéreit a Gosztonyi név és czimer. Azzal az esettel állunk itt szemben, a midőn az apa és anya nevei egyesítettnek, illetve az utóbbi elnyomja az apai családnevet. Ez nem épen gyakori eset, s legtöbbszörre akkor fordul elő, ha az anyai részen vannak a vagyoni, származási előnyök. A Gosztonyi eset érdekességét növeli az a körülmény is, hogy itt a névcserével czimercsere is volt összekötve. Azt a kérdést azonban, hogy miért szorult ki a püspök czimeréből teljesen az ősi Szelestey-czimer, az oroszán, adatok hiányában Schönherr sem tudta eldönteni, csakis kombináció gyanánt említette fel, vajjon nem történt-e meg a név- és czimercsere már egy korábbi családtagnál, esetleg János püspök nagyatyjánál.

Genealogiai tartalmu, de heraldikai kérdéssel kapcsolatos az a rövidke közlemény, a mely a Bakunin-család állítólagos magyar eredetével, a Báthoryaktól való származásával foglalkozik. A családi hagyományt e leszámazásról nem fogadja ugyan el, de nem tartja valószínűtlennek, hogy a czimerben előforduló egyes motívumok, a farkasfogak és a pajzstartó magyar vitézek Báthory István lengyel királyságára vezethetők vissza, s hogy ebből eredt volna a magyar leszámazásról szóló családi hagyomány.

Középkori családtörténettel foglalkozik Schönherr tanulmánya a Somkerei Erdélyi család 1415-iki czimeresleveléről. Ez a család az Apafyakkal! és Bethlenekkel együtt a XIII. század végén Erdélyben feltűnt Becse-Gergely nemzetségből veszi közös eredetét és már a XIV. század első felében három ágra, a Somkerei, Nemegyei és Virágosberki ágakra oszolva virágzott. Az első ágból származó Antal 1415-ben nyert Zsigmondtól czimereslevelet, a melynek ismertetése képezi voltaképeni magvát Schönherr tanulmányának, de a melybe belevonta a családnak egész középkori történetét is.

Ezen önálló genealogiai tanulmányokon kívül Schönherr főleg könyvismertetésekben foglalkozott genealogiai kérdésekkel, családtörténeti és nemzetségtörténeti témákkal. Ezek között kiválik az a nagy, essayszerű dolgozat számára menő ismertetés, a melyet Széll Farkasnak a Besenyei-családot tárgyaló munkájáról irt, a mely egyike a legbehatóbb könyvismertetéseknek Schönherr Gyula tollából. Ilyen természetű a

Kellemesi Melczer-család oklevéltáráról irt ismertetése, mely szokatlan hosszú terjedelménél és az oklevelekből levonható genealogiai tanulságok összeállításánál fogva ez oklevéltár családtörténeti feldolgozásával egyenértékűnek tekinthető. Ilyen még a Sopron vármegye oklevéltáráról irt terjedelmes ismertetés, a mely család- és birtoktörténeti szempontokból összefoglalva tárgyalja az oklevéltár tartalmát. A különböző oklevéltárak és családtörténeti munkák ismertetésének tekintélyes sorozata eredt még ezeken kívül Schönherr Gyula tollából, a ki mindig reá tudott mutatni azokra a szempontokra, melyek e különböző munkákban a genealogiai kutatás számára első sorban tekintetbe jöhetnek és reá tudott mutatni azokra az új eredményekre, melyek e munkákból leszűrhetők voltak.

Az elméleti oklevéltannak művelésével Schönherr Gyula nem foglalkozott. Pedig e tudomány-szakban alapos kiképzésben volt része a bécsi Institut für Oesterreichische Geschichtsforschungban, melynek az 1886—87. években tagja volt, s mint ilyen még abban a szerencsében részesült, hogy az oklevéltan ujjáalapítójának, a nagynevű Sickel Tivadarnak személyes tanítványai közé számíthatta magát. Az intézetben szerzett oklevéltani tapasztalatoknak, kiképzésnek Schönherr inkább gyakorlatilag vette hasznát, levéltári és könyvtári kutatásaiban és különböző oklevél-kiadásában. E munkálatai közé sorolható közreműködése a Ragusai okmánytár kiadásában, közleményei különböző oklevéltárakban, minők a Zichy-család oklevéltára, az Anjoukori okmánytár, a Hazai okmánytár, a gróf Teleki oklevéltár, oklevélkiadásai a Történelmi Társaságban, és az a nagyszabású publikáció, a mely Fraknói Vilmos és az ő szerkesztésében a Vatikáni Magyar oklevéltárban látott napvilágot, Mátyás király levelezése a római pápákkal, a melyet bevezetéssel és jegyzetekkel Schönherr Gyula látott volt el.

A történelmi segédtudományok terén Schönherr Gyula munkálkodásának súlypontja a heraldikai tudományra esett. Mint heraldikai kutató a magyar heraldikának legbecsesebb kincseit, a középkori czimeresleveleket tette tanulmányozása tárgyává. Történelmi tanulmányai javarészt a XV. századbeli magyar történetnek, az Anjouház örökösei történetének voltak szentelve. Ku-

tatásai a politikai történelmen kívül a művelődéstörténeti kérdéseket is felölelték és így érthető, hogy a középkori kulturális élet egyik emlékét, a czimereslevelek csoportját is tanulmányai körébe vonta, hiszen kulturális, művészettörténeti szempontból e czimereslevelek a középkori magyar élet legérdekesebb és legbecsesebb emlékei közé tartoznak. Tanulmányozásukban kiterjeszkedett a különböző uralkodók adományozta czimereslevelekre, nem szorítkozott tisztán egyes uralkodók armálisaira. Egy nagyobb tanulmányt szentelt a II. Ulászló korabeli czimeresleveleknek, alapul véve azokat, melyeknek szövegei II. Ulászló királynak egy formula gyűjteményében maradtak fenn. Ez a gyűjtemény nyolcz addig ismeretlen, II. Ulászlótól származó czimereslevél emlékét őrizte meg számunkra, melyek taglalásával Schönherr folyóiratunk 1891. évfolyamában foglalkozott. Vizsgálódásai három függőben volt heraldikai kérdés tisztázásához járultak hozzá, meg tudta állapítani a Podmaniczky-család czimerét, tisztázta a Gosztonyi-czimer szerkezetét és megismertette Bonfinius könyvmásolójának czimerével. Megismerkedtünk továbbá dolgozata alapján II. Ulászló udvartartásának két addig ismeretlen tagjával, Szeremléni Ferencz királyi titkárral és Nagybessenyei István királyi pinczesterrel és azok czimerével. Rendkívül érdekes adatot tartalmaz e formulás könyv Kassa város czimerének fejlődéséhez is, a mennyiben a király a városnak saját családi czimerét igéri új czimerül, a nélkül, hogy ezt az ígéretét beváltaná, mert a király családi czimere a lengyel sas, a czimerleírásból hiányzik. E czimereslevélre nézve Schönherr azon nézetének adott kifejezést, hogy az tényleg nem adatott ki, csak tervezetben maradt meg. Becses adalékot tartalmaz e tanulmány a II. Ulászló és a velencei köztársaság közti összeköttetések történetéhez abban a czimeres levélben, melyet II. Ulászló Velence követének adományozott, s a ki Schönherr kutatásai szerint Vincenzo Guidottoval lehet azonos. Tanulmánya általában a II. Ulászló korabeli heraldikához nagyon becses adalékokat szolgáltat, mert az általa ismertetett czimerek úgy motívumaikra nézve, mint egész szerkezetük tekintetében, a virágoknak a sisakfoszlányok eredeti formája helyett való rendszeres alkalmazásával,

mely körülmény az oklevélformulában is határozottan meg van jelölve, valamint számos más apróbb részletekben a hanyatló heraldikai művészet jellemző példányait mutatják be. Sajnálni lehet, hogy Schönherr tanulmányában kizárólag csak a heraldikai kérdésekre terjeszkedett ki, és nem tette egyuttal vizsgálódásai tárgyává e czimeres leveleket formuláik tekintetében is, mire nézve pedig ezek szintén érdekes adatokat tartalmaznak. Erre nézve beírta azzal, hogy csak futólag érintette e kérdést a nélkül, hogy annak tárgyalásába belement volna.

Schönherrnek a középkori czimereslevelekről szóló többi tanulmányai nem képeznek összefüggő tanulmányokat. Mindegyikük különálló értekezés, egyes czimereslevelek ismertetésének száma. A Zsigmond király adományozta czimeres levelek csoportjából Schönherr hét darabot ismertetett. Korra nézve első ezek között a Garázda nemzetségé 1409-ből, a második az Eresztvényi családé 1414-ből, a mely utóbbi a czimerszerző személyiségénél fogva — Zsigmond király szakácsa volt — nemkülönbön czimerképénél fogva — babérral díszített csuka — kulturtörténeti szempontból is rendkívül érdekes, és a Zágrábi Dabi Mihály hármaz zápfogu czimerével együtt a heraldikai kuriosumok közé sorolható. E két közleményben Schönherr tisztán a heraldikai szempontok kiemelésére szorítkozott, ép úgy a Barrwy Simon 1417, a Lászlókarcsai Török-család 1418-ik és a Básznaicsalád 1434-ik birodalmi czimeresleveléről szóló tanulmányában. Ellenben a gr. Berényi-család 1431-iki czimeresleveléről szóló értekezésében már nem szorítkozik tisztán a heraldikai szempontokra, hanem kiterjeszkedett a család régebbi történetére is. Még jobban dominál a genealogiai rész a heraldikai fölött a Somkerek-i Erdélyi család 1415-iki czimeres levelének ismertetésében, melyről már fentebb szólottunk. Viszont a heraldikai rész a Kölkedi-család 1429-iki czimeres levelének ismertetéséről szóló tanulmányában domborodik ki legjobban heraldikai tárgyú tanulmányai között, a melyben Csoma Józsefnek Zsigmond király czimeresleveleiről szóló tanulmányával polemizál hosszasan. Csoma a Zsigmond mint római király által magyarországi alattvalóinak adományozott czimeres leveleket kizárja tudvalevőleg a magyar heraldika alkotásai közül. Schönherr

ezt a felfogást czimerjogi tekintetben elfogadta ugyan, de utalt arra, hogy általános szempontokból tekintve a kérdést, annyi összekötő kapcsolatot találtunk e czimeradományozások és a magyar heraldika között, hogy e birodalmi címereket teljesen figyelmen kívül hagyni nem lehet és nem szabad. Elismeri azt is, hogy vitározni lehet, vajjon a czimereslevelek szövegének szimbolisztikus részleteit szabad-e a hazai heraldika szellemének alkotásai közé sorolni, de ép a Kölkedi armalissal kívánta bizonyítani azt a felfogását, hogy Zsigmond-féle, magyaroknak adományozott birodalmi czimeresleveleket nem lehet a hazai heraldika tárgyalásában figyelmen kívül hagyni, mert az armalis szövege az adományozott czimert a család régi czimerének mondja, a mi alatt csak magyar nemesi czimert érthetünk.

A Zsigmond-kori czimeresleveleken kívül Schönherr későbbi uralkodók adományozta czimereslevelekre és kiterjesztette vizsgálódásait. Ezek között van első heraldikai tárgy tanulmánya, a Mérey-családnak 1474. évi czimeres leveléről, mely folyóiratunk 1888. évi folyamában jelent meg. Ide tartoznak még tanulmányai Pyber Benedek 1476-iki, Hradnai Holy Pál 1488-iki és a Nagylucsei Dóczy-család 1490-iki czimeres leveléről. Ezek közül az utóbbit kell különösebben megemlítenem, nem azért, mintha akár terjedelménél, akár a benne foglaltaknál fogva különösebben kihivná figyelmünket, hanem azért, mert közvetve ennek köszönhetette a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára, hogy egyik legbecsesebb középkori kéziratának birtokába jutott. Jacques Rosenthal müncheni könyvtárosnak egy 1905-ben kiadott ritka nyomtatványok, kéziratok, autogrammok stb.-ről szóló katalógusában egy a XV. század végéről származó zsol-tárkönyv is szerepelt, a melynek bibliographiai leírásához mellékelve volt a kézirat czimlapja. A czimlapot egy püspöki czimer disziti, a melyben Schönherr Gyula felismerte Nagylucsei Orbán püspöknek, Mátyás kora legkiválóbb alakjai egyikének czimerét, azt a czimert, melyet ő mutatott be folyóiratunk hasábjain. Figyelmeztette e körülményre az illetékes köröket, s az ennek alapján megindított tárgyalások eredményre vezettek, a kézirat a Nemzeti Múzeumi könyvtár tulajdonába ment át, melynek egyik

legbecsesebb és fényes kiállítására nézve a Corvinákkal is vetekedő kéziratát képezi.

A középkori heraldikának emlékével foglalkozik Schönherr külföldi czimereskönyvek magyar vonatkozású heraldikai emlékeinek ismertetését tárgyaló cikkében. Két ily emléket mutat be, a magyar király czimeres tornaöltözetét a XV. században és a heidelbergi könyvtár Manasse kéziratában található magyar lobogót. A középkori magyar heraldika körébe tartozik még az a tanulmánya, a melyben Krisztus kinszenvedésének rendjéről értekezik. Egy Mátyás király korabeli magyar nemesi társaság emlékét ujtja fel ebben, a müncheni királyi könyvtár egyik kéziratában fennmaradt alapító oklevél alapján. Különösen behatóan foglalkozott a német nyelven reánk maradt oklevél hitelességének kérdésével. Fejtegetései minden kétségen kívül helyezik az oklevél hiteles voltát, mely egy addig teljesen ismeretlen magyar lovagi rendnek, a harmadik középkori magyar lovagrendnek emlékét őrizte meg számunkra.

Az ujabbkori magyar heraldikát Schönherr nem igen vonta be tanulmányai körébe. Csak néhány rövid ilynemű közlemény jelent meg tollából, minők közleménye Tinódi Sebestyén czimeresleveléről, melyben bemutatja a nagynevű lantos deáknak czimerkerő folyamodványát I. Ferdinándhoz, valamint a Ferdinánd által 1553-ban ennek alapján adományozott czimeres levelet, továbbá közleménye az Igali-család 1539-iki czimeresleveléről. Az ujabbkori magyar heraldikát szolgálják azok a közlemények is, a melyekben egyes törvényhatósági vagy megyei levéltárakban őrzött czimereslevelek jegyzékét közli. Ezek közé tartoznak közleményei, a Bihar, Szabolcs és Máramaros vármegye levéltáraiban őrzött, továbbá a Nagybánya városában található czimereslevelekről, a mely közlemények nagyobb tudományos igénynyel nem lépnek fel, de mint nyilvántartó jegyzékek a czimerkutatóknak nagy szolgálatot tesznek.

Az itt felsorolt heraldikai tárgy dolgozaton kívül folyóiratunk Schönherr tollából még számos heraldikai tartalmu könyvismertetést, apró közleményt hozott, melyek mindegyikében igyekezett kiemelni azokat a szempontokat, melyek a hazai vagy külföldi heraldika tekintetében figyelmet érdemelnek. Folyóiratunkon

kivül két heraldikai tartalmu dolgozatáról van tudomásunk, az egyik a Magyar Könyvszemlében jelent meg és Bonfini másolójának czimeréről szól, s a mely azonos tartalmu azzal a dolgozatával, melyben a II. Ulászló korabeli czimereslevelekkel foglalkozik. A másik Nagybánya város czimerével foglalkozott, róla alább szólunk.

A midőn Schönherr Gyula folyóiratunkban első dolgozatát Nagybánya város régi pecséteiről közzétette, ő maga sem gondolt arra, hogy tudományos pályáját ugyanennek a kérdésnek újabb tárgyalásával fogja végezni. Pedig a sors könyvében úgy volt megírva, hogy Schönherr Gyula tudományos pályájának kezdete és vége egy és ugyanazon kérdés fejtegetésében találkozzék. Nagybánya legrégebb pecsétjének 1886-ban, midőn Schönherr értekezését megírta, csak egyetlen lenyomata volt ismeretes, az ősi pecsétnyomónak nyoma veszett és senki sem gondolt arra, hogy az valaha előkerüljön, a midőn az 1904. év folyamán Nagybánya határában földmunkálatok közben több más régi lelettel előkerült egy ezüst pecsétnyomó, melyben Schönherr Gyula rögtön felismerte a város ősrégi XIV. századi pecsétnyomóját. A lelet tudományos ismertetése kézenfekvő volt, s ki lett volna hivatottabb e feladatra, mint az, a ki a pecsétről egy ízben már megemlékezett, Schönherr Gyula nagy ambícióval látott e feladathoz. Társaságunk igazgató-választmányának 1905 novemberi ülésén olvasta fel tanulmányát, melyben nemcsak erről a pecsétnyomóról szólt, de belevonta értekezése körébe a városnak időközben szintén ismertté lett kisebb pecsétjét is. Pecséttani, művészettörténeti és pecséthasználati szempontokból világította meg azokat, melyek ékesen hirdetik a XIV. századi magyar ötvös-művészetnek fejlett voltát, nemes izlését.

Tanulmánya folyóiratunk 1906. évi folyamában látott napvilágot. Ez volt utolsó tudományos dolgozata. Pár hónappal megjelente után kihullt kezéből a toll, mely azt papírra vetette. És a mennyire tragikus véletlen, hogy Schönherr Gyula tudományos működése társaságunk kebelében ugyanannak a kérdésnek tudományos tárgyalásával végződött, a melylyel megindult, nem kevésbé tragikus egy másik ezzel összefüggő körülmény is. Már 1886-iki értekezésében

megpendítette az eszmét, hogy Nagybánya városa ősrégi czimerét vegye fel pecsétjébe, a régi pecséten látható czimert, a Szent István-templom tornyán kívül egyedüli emlékét hajdani fénykorának. Bővebben fejtette ki ezt az eszmét a Nagybánya czimeréről irt tanulmányában, mely Nagybánya és Vidéké-ben 1891-ben jelent meg. Alkalmat e cikk megírására az a terv szolgáltatott, hogy az új országközi épületben az összes magyar törvényhatóságok és városok czimereit alkalmazzák. Nagybánya városa ez alkalommal az akkor ismert, de rongált állapotú pecsét alapján óhajtott a város czimerét megállapítani és ennek a fejtegetésével foglalkozik Schönherr e cikkben, heraldikailag rekonstruálva és rajzban is bemutatva a megmaradt pecséttronsok alapján a város czimerét. Fejtegetései végén újból felhívja a várost, tegyen lépéseket arra, hogy ősrégi czimerével élhessen újból pecsétein és egyebütt. A midőn aztán 1904-ben az ősrégi pecsétnyomó megkerült, Schönherr újból fölvetette ezt a kérdést. Mint a nagybányai múzeumegylet elnöke, az egylet utján kereste meg ez irányban a város tanácsát és fáradozásai most eredményre is vezettek. Nagybánya városa megtette a szükséges lépéseket ősi czimerének visszaállítására. Örömmel mondá Schönherr utolsó dolgozata végén, hogy csak rövid idő kérdése, hogy a városnak e kérelme elintézését nyerjen. 1906 december 13-án tétetett közzé az a legfelsőbb elhatározás, mely visszaállítá Nagybánya városának régi pecsétjét. Ugyanaznap záródott be Nagybánya hű fia mögött a gyógyintézet ajtaja.

Schönherr Gyula utóljára 1906 novemberében jelent meg társaságunk színe előtt, midőn néhai elnökünk, báró Radvánszky Béla emléke iránt róttuk le kegyeletünk adóját. Ezen a rendkívüli nagygyűlésen és az azt követő igazgató-választmányi ülésen még ő teljesítette a titkári teendőket. Senki sem hitte akkor, midőn az ülés véget ért, hogy Schönherr Gyulát utóljára láttuk a titkári székben. A midőn néhány héttel utóbb, december 13-án rendes évi nagygyűlésünket tartottuk, a gyilkos kór, mely szervezét megtámadta, távol tartá őt körünkben. A titkári jelentést erre a nagygyűlésre még elkészítette, de azt már nem terjeszthette a nagygyűlés elé. Mint helyettesének nekem jutott a fel-

adat, azt bemutatni. Mélyen meghat ma is a visszaemlékezés, ha visszagondolok az akkor történetekre. Nagygyűlésünk előtt pár nappal tört ketté Schönherr Gyula tudományos életpályája. Az első gondolat, mely eszébe jutott, midőn a kór leverte lábáról, arra a feladatra figyelmeztette őt, mely reá, mint társaságunk titkárára a legközelebbi napokban várakozik. Öcscse Sándor, ki azóta szintén már örök pihe-nőre tért, levelet hozott nekem, melyet e figyelmeztető gondolat hatása alatt irt. Kusza betűkkel, írónnal vetette papírra e levelet, «szegény heraldikus»-nak nevezi magát benne s megírja nekem, hogy titkári jelentését elkészítette, pontosan megjelölve, hogy lakásán hol, annak melyik helyén találom meg azt, hogy a nagygyűlésnek bemutatthassam. Arra már nem gondolt, hogy jelentésének kefelenyomatát néhány nappal előbb maga adta át nekem átjavítás végett. E levelet hozzátartozói kegyelete őrzi, de tartalma úgy áll előttem, mintha ma olvasnám azt.

Husz esztendeje a mai napon annak, hogy Schönherr Gyula, mint azt hozzátartozóitól tudom, utra kelt, hogy a vatikáni magyar okiratár szerkesztőbizottsága megbízásából az örök város levéltáraiban történelmi kutatásokat végez-

zen. Tudományos pályájának kezdetén állott akkor, telve tudományos tervekkel, munkakedvvel, a jövőbe vetett reményekkel. A véletlen, mely az emberi életben oly nagy szerepet játszik, ugyanezt a napot jelölte ki az elhunyt barátunkra való visszaemlékezés napjául. Visszatekintettünk ma arra a tudományos eredményekben gazdag életpályára, melyet Schönherr Gyula megfutott. Visszaidéztek itt társaságunk kebelében megboldogult társunk emlékét, s lelkünk elszállt a távolba, szülővárosába, melynek csöndes temetőjében aluszsa örök álmait, hogy letegyük a megemlékezés koszoruját szegény barátunk sírdombjára. És a midőn Schönherr Gyulától itt, e helyt, melyen éveken keresztül ő számolt be évenként társaságunk működéséről, tudományos munkásságáról, elbucszunk, ez a bucsu nem lesz végleges, mert Schönherr Gyulának emléke, melynek kegyeletteljes visszaemlékezésünk e rövid órájában áldoztunk, társaságunk köréből nem fog eltűnni. Emléke fenn fog maradni munkáiban, a tudományos eredményekben, melyeket azokban lerakott, s a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság mindenkor kegyelettel fogja emlékezetét megőrizni.

ÁLDÁSY ANTAL.

A VAYAK ÉS AZ IBRÁNYIAK.

(Első közlemény.)

A Vajai és Luskodi *gróf Vay*, a Vajai idősebb és ifjabb *báró Vay*, a Vajai katolikus és református *nemes Vay*, valamint az ezek törzséből még a XV. században különvált Vajai és Ibrányi *Ibrányi* családok Szatmár és Szabolcs vármegyék legrégebb és legelőkelőbbjei közé tartoznak. Őseik — a hagyomány szerint — még a honfoglaláskor szállották meg a most Szabolcs vármegyéhez tartozó Vaja határát, a melyet az utódok nagyrésztben még ma is birnak, s idők folytán királyi adomány, vétel és házasság által igen sok és nagy kiterjedésű birtokot szereztek nemcsak Szabolcsban, hanem számos más vármegyében is.

Azt a hagyományt azonban, hogy Vaját már a honfoglaláskor szállották meg, *nem igazolhat-*

juk, sőt ellentmond annak az ősi birtok aránylag csekély kiterjedése, s az első ismert vajai nemesek keresztnevei, u. m. *Bonyka*, *Mesk*, *Föld*, *Medve* és *Omytha*, valamint azon körülmény is, hogy *Bonyka* fia *Ivánka* magvaszakadtával, jogosítva érezte magát IV. László király annak vajai részirtokát másoknak eladományozni. Ezekből inkább arra következtethetünk, hogy az első ősök a szatmári vár nemes jobbágysai voltak.

I. A Vayak.

A család legelső ismert tagjai IV. László király korában éltek, a midőn a magvaszakadt *Bonykafia Ivánka* vajai részirtokát *Methefia Ábrahámnak* és *Archausfia Miklós*nak adományozta a király, de a beiktatásnak, — a váradi

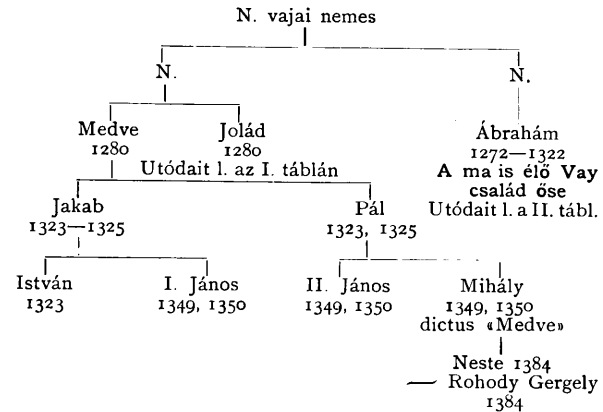
káptalan 1280 táján kelt év nélküli jelentése szerint, — *Mesk*, *Folád*, *Gergely*, *Medve*, *Ábrahám*, *Emythe* és ez utóbbinak fia *Benedek*, vajai nemesek, ellentmondottak.¹ Az itt megnevezett vajai nemesek közül csak *Medve*, *Folád* és *Ábrahám* utódjairól van tudomásunk. *Medve* ága a XIV., *Foládé* pedig XVI. század közepe táján megszakadt, csak egyedül *Ábrahám* terjesztette le családját egészen a mai napokig.

Elsőbben is a két kihalt ágat fogjuk ismertetni.

A) *Medve* ága.

Medvének két fia maradt: *Jakab* és *Pál*, a kik *Jakab* fiával, *Istvánnal* együtt perben állván *Ábrahám* fiával *Jánossal* valami hatalmaskodást követtek el, sőt *Jakab* még hamis oklevelet is mutatott fel a perben, miért is Drugeth Fülöp nádorispán 1323-ban *Jakabot* és *Pált* fej- és jószágvesztésre ítélvén, vajai és laskodi részjóságait elfoglalta s azok kiváltására a rokonokat felszólította, a mire úgy *Folád* fia *András*, mint *Ábrahám* fia *János* ajánlkoztak is, mire a nádorispán a birtokokat kilencz márkáért *Ábrahám* fiának *Jánosnak* adta át örökjogon.² *Jakabnak* *István* nevű fiáról többé nem tétetik említés, azonban *Jakabnak* egy másik fia *I. János*, ugyszintén *Pálnak* fiai *II. János* és *Mihály* ugylát-szik valahogy kiegyeztek *Ábrahám* fiával *Jánossal*, mert vajai részöket megtarthatták, de laskodi birtokukat véglegesen átengedték. Utóbb *Ábrahám* fia *János* fiaival *László*, *Antal* és *Miklóssal*, valamint ezek unokatestvéreivel *Mihály* fiaival *Ábrahám*, *Benedek* és *Miklóssal* megosztottak Vaján s az így részökbe jutott birtokba a váradi káptalannak 1349-ben kelt jelentése szerint Lajos király parancsára be is iktattattak, a mely alkalommal a határok is bejárattak, mire *Pál* fiai *II. János* és *Mihály*, valamint *Jakab* fia *I. János* 1350-ben tovább osztzkodtak a váradi káptalan előtt, de nemsokára mind a hármoknak magva szakadt, s *Pál* fia *Mihály* «dictus Medve» leányát *Nesztét* *Rohody Pál* fia *Gergely* feleségét, *Folád* fia *András* fiai *Demeter*, *Dénes* és *László*, valamint elhalt testvéröknek *Péternek* fiai *Miklós*

és *András* elégitették ki atyjának vajai birtokából 50 forinttal a leleszi konvent előtt 1384-ben. Az előadottak után a leszármazás így áll:

B) *Folád* ága.

Hogy *Folád* édes testvér volt *Medvével*, a mint a táblán is fel van tüntetve, bár az ismert oklevelek nem mondják, abból következtethető, hogy «Medve» *Mihály* leányát *Nesztét*, *Folád* unokái és kisunokái fizették ki atyja birtokából, *Ábrahám* pedig csak másodfoku rokon volt *Medvével* és *Foláddal*, mert az ő unokái nem járultak hozzá *Neszte* kielégítéséhez.

Foládnak csak egy fia ismeretes *I. András*, a ki 1320-ban beleegyezett, mint szomszéd birtokos, hogy Sunk fiának *Pálnak* fia *Rafain* és ennek anyja *Jolent*, a szatmárvármegyei öröklött birtokaik Ör. Patyod és Gernes egyharmadát örökösen eladhassák *Pál* mesternek a *Rafain* huga *Micze* férjének.¹

I. Andrásnak négy fia maradt: *Péter*, *Demeter*, *Dénes* és *László*.

Péter 1371-ben király embernek jelöltetett ki, egyebet nem tudunk róla. Két fia maradt: *I. Miklós* és *II. András*.

*I. Miklós*nak csak egy fia maradt: *Pelbárt*, a ki osztályos atyafiaival *Demeter* fiai *Vid*, *András* és *Ananiasszal*, *László* fiával *Gergelylyel* és *Dénes* fia *Pállal* 1417-ben új adományt kapott Zsigmond királytól a vajai birtokra, s annak birtokába az egri káptalan jelentése szerint 1418-ban ellentmondás nélkül lett beiktatva, 1425-ben pedig rokonaival *László* fiával *Gergelylyel* és ennek fiaival *III. Jánossal* és *II. Mihálylyal*, *Dénes* fiával *I. Pállal*, valamint *Demeter* fiaival *Viddel* és *I.*

¹ Századok 1845. 470. lap.

² U. ott 471. lap.

¹ Anjoukori oklevéltár I. 566.

Jánossal, ugy *András* faival *II. Jánossal* és *I. Istvánnal* együttesen tiltakozik a váradi káptalan előtt azon egyesség ellen, melyet *Demeter* fia *IV. András* kötött volt a Jánosi Kánthor családdal a vajai, jánosi és hodászi határok iránt. *Pelbártról*, valamint unokatestvérei *II. András* fiai *II. János* és *I. Istvánról* 1425-ön innen nem tétetik többé említés.

I. András fentebb megnevezett fiai *Demeter* és *Dénes*, valamint az *Ábrahám* ágán álló *Benedek* fia *Mihály* és *László* fia *László* 1393-ban megjáratták Vaja határát. *Demeter* nejének *Erzsébetnek* családneve ismeretlen. Négy fia és egy leánya maradt: *Vid*, *IV. András*, *I. János*, *Ananiász* és *Klára Kércsy Mihályné*.

Ananiász 1413—1417 között említették az élők között, 1425-ben már nem volt életben.

I. János 1436, 1438 és 1445-ben királyi embernek jelöltetett, ismeretlen családi nevű neje *Potencziana* 1457-ben már özvegy volt, a mikor leányaival *Katalinnal* *Perényi Mátyásnéval*, *Margit* és *Dóra* hajadonokkal nyugtatja a váradi káptalan előtt *Vay Dénes* fiának *Pálnak* fiát *Domokost* az iránt, hogy az ő hitbéréit és nászajándékát, s a leányainak a vajai birtokból járó leánynegyedét kifizette.

IV. András 1412—1436 között szerepelt, 1412. és 1413-ban királyi ember volt, gyermekei, legalább fiai nem maradtak.

Vid, a ki «Ungar»-nak is neveztetett, 1412—1445-ig említették az oklevelekben, 1445-ben királyi embernek jelöltetett. Oháthy Jánossal valami egyességet kötött volt a szabolcsvármegyei Jákó nevű birtok iránt, de ez ellen 1439-ben ellentmondottak Pethneházy Jakab fiai Gergely, Benedek és Demeter, András fiai Barnabás váradi kanonok és Máté, István fia Márton, Benedek fia István, Péter fia Gál, «Veres» András fia János, György fia Ambrus, valamint Balázs fiai László és Márton, minthogy Jákó örökség jogán őket illeti. Nejét *Bezdédy Erzsébetet*, továbbá Olcsváry Ferencznét és Pethneházy Benedeket és Gergelyt perbe idéztette *Vay Dénes* fia *I. Pál* azért, mert Jákó birtokába történt beiktatásának ellentmondottak. *Vid* 1455-ben már nem élt, ez évben özvegye nyugtatja *Vay I. Pál* fiait *Domokost*, *Vinczét* és *Bereczket* hitbére és nászajándéka kifizetéséről, s kibocsájtja nekik azon Bagda pusztabeli részt, melyet néhai fér-

jétől egy megölt ember vérdíjába kifizetett összegért vett zálogba. *Vidnek* gyermekei nem maradván, vele *Folád* fia *I. András* fiának *Demeternek* ága elenyészett.

Folád fia *I. András* fia *László* 1371-ben királyi ember volt, 1384-ben még élt, egy fia ismeretes *Gergely*, a ki 1408—1425-ig említették az oklevelekben, 1414-ben királyi embernek jelöltetett. Két fia maradt *III. János* és *II. Mihály*, mind a kettő 1425-ben neveztetik meg először, *II. Mihály* 1436. és 1438-ban királyi ember volt, utóbb a két testvérrel semmit sem hallunk. Gyermekeik nem maradván, ágazatukat sirba vitték.

Folád fia *I. András* fia *Dénes* 1384—1393. között szerepelt. *Tőle származtatták le régebbi családtörténelemírőink¹ ama is élő Vayakat*, de a mint látni fogjuk *tévesen*. *Dénesnek* három fia maradt; *I Pál*, *III. András* és *II. Miklós*. A két utóbbiról semmit sem tudunk.

I. Pált 1408-tól 1447-ig sokszor emlegetik az oklevelek. Nem elégedett meg kicsiny birtokán, Vaja nyolczadrészen való gazdálkodással, hanem kardot kötve vitézkedett a harcmezőkön, eleinte talán a Csaholyiak zászlója alatt, de igyekezett vagyont is szerezni. Már 1408-ban zálogba vette Csaholyi Lászlótól Nyirmegyest, s annak birtokába be is iktattatott, 1436-ban Gávát szerezte meg, 1441-ben már mint szarvaskői várnagy, révszabadalmat kapott a királytól, 1445-ben Ór falu felerészébe iktattatott be, még ugyanazon esztendőben Jákót szerezte meg, de a beiktatásnak a Pethneházyak, *Bezdédy Erzsébet* *Vay Vidné* és *Bezdédy Priska Olcsváry Tamásné* ellentmondottak, s ezért őket perbe is idéztette. Első felesége *Senyői Anna* gyermektelen elhaltával sógorait *Senyőy István* fiait *Sebestyént* és *Jánost* 1435-ben elégitette ki neje hitbére és nászajándékára nézve. Második nejétől *Petry Klárától* három fia maradt: *Domokos*, *Vincze* és *Bereczk*, közülök *Vincze* és *Bereczk* gyermektelenül haltak el.

Domokos kiadta 1457-ben másod unokanővéreinek *Vay János* leányainak, *Katának* *Perényi Mátyásnénak*, *Margit* és *Dóra* hajadonoknak az atyjok birtokából járó leánynegyedét, 1463-ban pedig *Kércsy Mihály* fiával *Demeterrel* egyezett

¹ Nagy Iván, Magyarország családai XII. 91. lap.

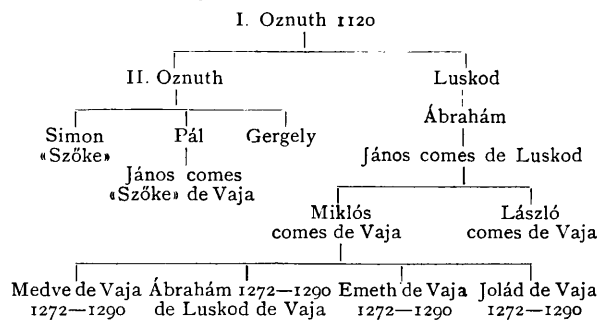
ki a tasnádi püspöki helynök előtt, annak nagy-
anyja *Vay Demeterné, Erzsébet*, hitbérére és
anyja *Vay Klára* leánynegyedére nézve, vala-
mint azon 24 hold vetés iránt, melyet *Vay János*
a leányának, *Klárának* hagyományozott volt, de
Domokos atyja *Vay I. Pál* learattatott és elhor-
datott. Ekkor, a többi ágak már fiágon kihalván
Domokos egyedüli örököse volt *Vay Joládnak*,
s ő volt Vaján a legnagyobb birtokos, bírván
annak fele részét, a másik fele az alább tárgya-
landó *Ábrahám* ágazat kezén lévén. Berczeli
részbirtokát testvérel, *Vinczével* együtt 1463-
ban zálogba adta 125 forintért *Perényi Mátyásnak*
és nejének *Katalinnak*. Ez az utolsó hír róla. Neje-
nek a nevét sem ismerjük. Egy fia maradt: *II. Pál*.

II. Pál 1512-ben zálogba adott négy vajai
jobbágytelket 52 hold földdel és vajai birtoká-
nak kilenced és egyéb jövedelmei felerészével
Vay Imre váradi kanonoknak 50 arany forin-
tért, 1519-ben pedig fele birtokát *Vay Mihály-
nak* idegenítette el, végre 1524-ben a Gyermek-
erdő nevű erdőrészt zálogosította el 50 forintban
Vay Mihálynak és fiainak *Demeter, Antal, Tamás*
és *Péternek*. *Erzsébet* nevű nejétől két gyermeke ma-
radt: *II. István* és *Margit*; *Vay János* deák felesége.

II. István, a ki «custos»-nak is neveztetett,
egyességre lépett a leleszi konvent előtt *Vay*
Mihály fiaival *Demeterrel, Antallal* és *Péterrel*,

mely szerint, minthogy katonáskodik, birtokait
«Custos»-Vaját és a besenyői részét átengedte
használatra, magtalan halála esetére pedig örö-
kösen a megnevezett *Vay Mihály* fiainak *Deme-
ternek, Antalnak* és *Péternek*. Gyermekei nem
maradván, *II. Istvánnal* *Vay Jolád* fiu ága meg-
szakadt s birtoka Vaja az *Ábrahám* ágra szállott.

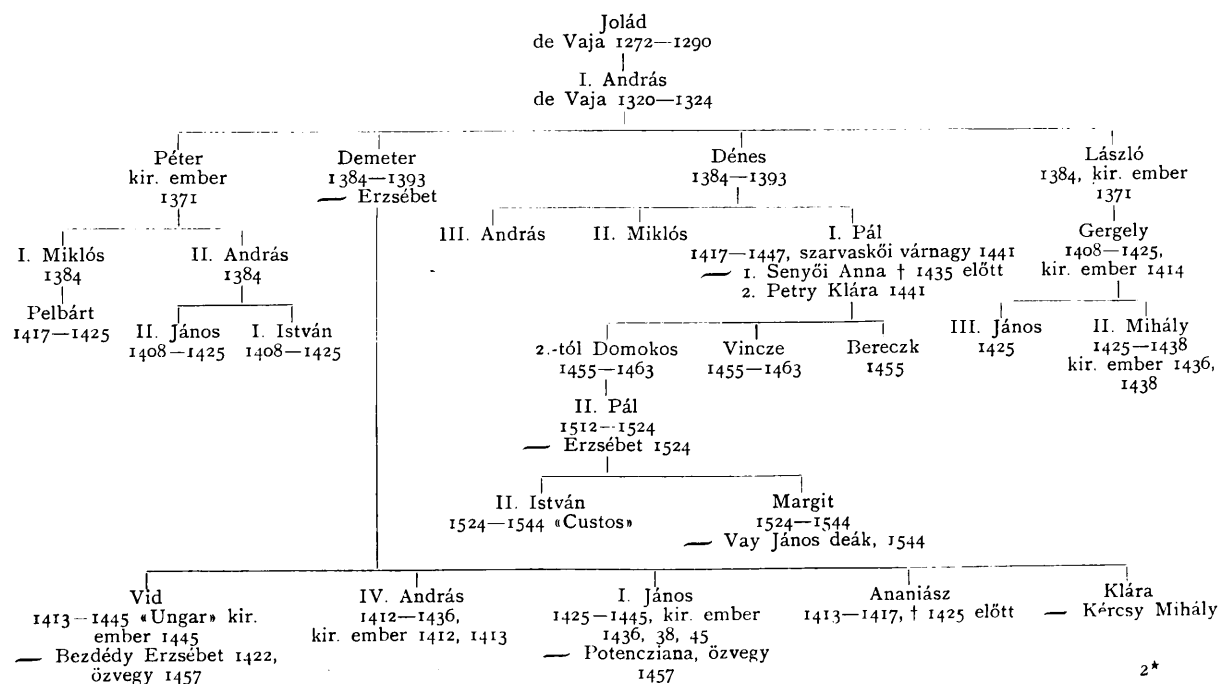
A berkeszi levéltár *I. Oznuthot* tünteti föl
törzsül s tőle így hozza le a leszármazást:

Minthogy azonban ezen leszármazást igazoló
okleveleket nem ismerjük, valódságát ha nem
is vonjuk kétségbe, de nem is igazolhatjuk.
Medve, Ábrahám, Emeth és *Jolád* tényleg 1272
és 1290 között éltek, s így *I. Oznuth* csakugyan
1120 körül lehetett életben, hanem az már bi-
zonyos a fentebb előadottak után, hogy *Ábra-
hám* nem volt testvére *Medvének* és *Joládnak*.

S most bemutatjuk *Jolád* ágának leszármazását.

I. Tábla.

C) *Abrahám ága.*¹

A ma élő Vayak mindannyian *I. Ábrahámtól* származnak, nem pedig *Dénestől* és a fiától *Pál* szarvaskői várnagytól, a mint azt a régibb családtörténetirók állították.² Ez a *Dénes*, a mint fentebb már kimutattuk, *Vajay Földd* unokája volt s az ága unokájának unokájával «Custos» *Istvánnal*, a XVI. század közepe táján megszakadt.

I. Ábrahám neve a váradi káptalan 1280 körül kelt jelentésében említettik meg először, a mikor is mint már dolgozatunk elején elmondtuk, *Mesk*, *Földd*, *Gergely*, *Medve*, *Emethe* (Omythe) és ennek fiával *Benedekkel*, szintén vajai nemesekkel együtt ellentmondott *Methe* fia *Abrahámnak* és *Archeus* fia *Miklós*nak, a magvaszakadt *Bonyka* fia *Ivánka* vajai részirtokába királyi adomány czimén történt beiktatásának.³ Ez után állandóan laskodi birtokán lakván, rendszeren *Laskodynak* neveztetett. 1312-ben eltiltotta az eőri népeket és egyéb szomszédokat vajai birtokának használatától,⁴ 1322-ben pedig megszerezte zálogjogon *Emeth* fiának *Gergelynek* vajai részirtokát.⁵ Erre rövidesen elhalálozott, mert a következő esztendőben már csak a fiai *I. János* és *I. Mihály* szerepelnek.

I. János ága a XVI. század közepe táján kihalt s csak *I. Mihály* terjesztette le máig a családot. Lássuk elébb az *I. János* ágát.

I. János szintén a *Laskody* nevet viselte még s valami ügyben perben állott *Vajay Medve* fiaival *Pállal* és *Jakabbal* s ezen utóbbinak fiával *Istvánnal*, a kik valami hatalmaskodásokat követtek el ellene, sőt *Jakab* még hamis oklevelet is mutatott fel a perben, a miért is *Drugeth Fülöp* nádorispán fej- és jószágvesztésre ítélvén őt, vajai és laskodi birtokait 1323-ban lefoglaltatta s a rokonokat azok kiváltására felszólította. A becsértéket, a 9 márkát, maga a felperes *I. János* tette le s erre a nádorispán a birtokokat

át is adta neki örökjoggal 1325-ben.¹ A perlekedés azonban folyt tovább s csak 1349-ben egyeztek ki *Vajay Medve* unokái *I. János* fiaival *I. Miklóssal*, *I. Antallal* és *I. Lászlóval* valamint ezek unokatestvéreivel *Laskody I. Mihály* fiaival *I. Benedekkel II. Ábrahámmal* és *II. Miklóssal*, utóbbiak megtartván a laskodi jószágot, a vajait visszaszabták *Vajay Medve* unokáinak.²)

I. Jánosnak három fia maradt: *I. Miklós*, *I. Antal* és *I. László*, a kik mind a hárman Vaján lakván, már állandóan *Vajayaknak* neveztettek.

I. Antal szatmárvármegyei szolgabíró volt 1356-ban. Ezentul nem tétetik róla említés.

I. László, tanult ember lévén, *mester*-nek czimeztetett. 1343-ban unokatestvérevel *Laskody II. Ábrahámmal* és Csaholyi Péter fiával *János*sal oly értelmű egyességet kötött Lajos király előtt, hogy a Szőke János elleni perökben egyikök sem egyezkedhet a másik kettő hozzájárulása nélkül s hogy egymást, párba vesztés terhe alatt, kölcsönösen védelmezni tartozzanak.³ 1353, 1355 és 1356-ban Szabolcs vármegye alispánja volt.⁴ 1370-ben zálogba vette négy márkáért *László* opuliai herceg nádorispántól *Maday Buda* fia *László* és *Domokos* fia *Dénes* madai részirtokát, melyet a nádorispán valami birságba lefoglaltatott volt.⁵ Két fia maradt: *II. László* és *I. György*.

II. Lászlót, a ki szintén iskolákat végezvén, «deak»-nak neveztetett, 1389-ben említik először az oklevelek. Utóbb *Jánosi Kánthor Bálint* és *László* megölték s a rokonaival *Nábrády János*sal, *Kölcsey Györgynel*, *Orsolyával* és *Borsvay László* özvegyének leányaival kiegyezvén, azokat 1424-ben teljesen kielégítették. Valószínű, hogy *Kölcseyné*, *Borsvay László* özvegye és *Nábrády János* édes anyja, nővérei voltak a megöletett *II. Lászlónak*. Gyermekei nem maradtak.

I. György, unokatestvéreivel *III. Ábrahám* és *I. Istvánnal* perbe idéztette *Csernavodai István* fiát *Györgyöt*, *Bilkey Sándort* és *Jánosi Kánthor Lászlót*, a kik 1411-ben *Vaját* megrohanva, a jobbágyokon 616 forintot hajtottak be.

¹ Ahol forrás megnevezve nincs, adatainkat az Ibrányi család levéltáranak elenchesából vettük, de felhasználtuk a Nagy Iván Magyarország családai czimű művének (XII. köt.) közölt leleszi konventbeli kivonatokat is.

² Századok 1875. 471.

³ U. ott.

⁴ U. ott.

⁵ U. ott.

¹ Századok 1875. 471. lap,

² U. ott. 471.

³ U. ott. 472.

⁴ Századok 1874. 133. lap.

⁵ U. ott. 1875. 471. lap.

1418-ban az ő neve is megvan említve a Vay Ábrahám részére adományozott czimerlevélben. 1424 előtt maradék nélkül halhatott el, mert a testvére *II. László* megöletése iránti fentebb említett kiegyezésben nem vesznek részt sem ő, sem gyermekei.¹

I. Miklós, I. Jánosnak (Laskody) öregebb fia, a kinek ága legtovább terjedt, 1356-ban királyi embernek jelöltetett. Két fia maradt: *III. Ábrahám, I. István* és egy leánya *Klára*, a ki mint *Liszkay Dezső* özvegye 1350-ben egyességet kötött sógorával Liszkay Lovazzal.²

III. Ábrahám testvérel *I. Istvánnal* és másodunokatestvéreivel *Benedek* fiaival, *I. Tamással* és *II. Istvánnal* ellentmondott 1414-ben Gyergyi Pál fiai Gáspár és László Vaja falu s Csokal, Marton és Laskod puszták birtokába történt beiktatásának.³ Mint Palóczy Máté akkor borsodi főispán tisztje Palóczyval együtt kísérte Zsigmond királyt isztriai, friauli és németországi útjában s az ekkor tett hűséges szolgálatait és fáradozásait a király Konstanczban 1418 február 27-én pallosjoggal jutalmazta, kiterjesztve azt *III. Ábrahám* testvéreire *I. Istvánra*, valamint másodunokatestvéreikre, *I. Tamás, II. István* és *I. Györgyre* is s még ugyanazon napon czimeradományozásban is részesültek a Vayak. A czimer kék pajzson arany agancsu sárga szarvasbika, melynek feje balszemén át⁴ fehér tollu arany nyilvesszővel van felülről átlöve, a fej és a nyak a sebből kifolyó vérrrel sűrűn be van fecskendezve. A sisdíszben a pajzsbeli szarvas látható növekedően.⁵ A kért czimer mintáját maga mutatta be *Ábrahám* a királynak s ebből biztosra vehetjük, hogy egy szerencsés és ügyes vadászkalandját örököltette meg vele.

A czimerlevél hátára a XVII. századra valló irással valaki, — talán *IV. Mihály*, 1642-ben szabolcsi alispán — rájegyezte: «Nem tudom mint esett ez, holott 1021: már nobiles dictus Paulus et Thomas de Voya, tasnádi konventben

kelt prorogatából kitetszik, nyolcz faluban Csomaközi familiától pereltek: Kaplonyt, Csomaközt, kitetszik privilegiumból vagyis prorogatából.»

Az itt említett 1021-dik esztendőben a tasnádi konventből kelt levélre megjegyezhetjük, hogy az nem 1021-ben, hanem minden bizonnyal 1421-ben adatott ki s kézzel fogható, hogy a CCCC csak tévedésből maradt ki az eredetin az évszámból, ha ugyan meg van az eredeti, vagy a későbbi átíratból, ha ez őriztetik a berkeszi levéltárban. *Vajay Pál* (a Jolád ágból) és *Vajay Tamás* (I. Ábrahám kisunokája) ugyanis 1421. előtt és után szerepeltek s mégis erre az oklevélre hivatkozik egy értekező¹ annak bebizonyítására, hogy a vezetéknevek már a XI. században használatban voltak.

III. Ábrahám mint királyi ember működött még 1431-ben is, de utóbb már nem tétetik róla említés. Gyermekei nem maradtak.

Testvére *I. István*, szintén királyi embernek jelöltetett 1431-ben. Nejétől *Derzsi Kánthor Klárától*, ki elébb *Naményi Szaniszló* özvegye volt, csak egy fia maradt:

II. János, a ki 1449-ben szerepelt mint királyi ember s azonképen csak egy fia maradt: *I. Balázs*.

I. Balázs beiktattatott 1458-ban, Mátyás király rendeletére, a nagyanyja *Derzsi Kánthor Klára* után örökölt hodászi, derzsi és jánosi részjószágok birtokába, 1470-ben mint királyi ember működött, 1483-ban nyugtatta Naményi Istvánt és Gergelyt arról, hogy őt nagyanyja, *Derzsi Kánthor* Loránd leánya *Klára*, a ki elébb Naményi Szaniszló neje volt — hitbére és nászajándékára nézve teljesen kielégítette. Neje *Bályogi Szénás* György leánya *Ilona* hozománya volt a középszolnokvármegyei Szarvad fele, Rác, Elmezd és Poklostelek puszták egészen és Szent-Miklós negyed-része — a biharvármegyei Bályog és Száldobágy fele, Száldobágyfő negyede, valamint Szöllös, Salamon és Disznókuta puszták és a krasznavármegyei Alsó- és Felső-Nyártó és Bélmező, ugyszintén Almás és Szörmező fele, a melyek birtokába 1488-ban be is iktattatott. *I. Balásznak* négy fia és egy leánya maradt: *Imre, Dávid, Ferencz, III. Miklós* és *Erzsébet Petneházy Jánosné*.

¹ Turul XII. 17. lap.

² Századok 1869. 632. lap.

³ Gróf Károlyi okmánytár I. 316. lap.

⁴ Az eredetin ugyan a jobb szemén látszik átlöve lenni a szarvasbika, de ez onnan ered, hogy a czimerlevélen a pajzs balradölve van ábrázolva, s így a valódi czimeres pajzsnak a tükörképét mutatja.

⁵ Turul XVIII. 49.

¹ Századok, 1872. 269. lap.

Imre 1507-1516-ban váradi kanonok volt, 1516-ban testvérével *Ferenczczel* együtt perel Uray Mátyással és Benedekkel a ramocsai erdőből elhajtott sertések, Császár *Ferenczczel* pedig a vajai határból elűzött szarvasmarhák miatt. 1531-ben már nem volt életben.

Ferencz is a papi pályára lépett, 1531-ben mint esztergomi kanonok említették. *III. Miklós* 1513-ban már néhainak iratott. Nejétől *Thelegdy Katalintól*, a ki utóbb Lovagházi Petherdy Györgyhez ment férjhez, két fia maradt: *Ambrus* és *Bertalan*.

Az özvegy 1531-ben fia Petherdy László nevében is nyugtatja a sógorát, *Vay Ferencz* esztergomi kanonokot az iránt, hogy *Vay Imre* váradi kanonok után a kezéhez jutott okleveleket nekik átadta.

Ambrus magtalanul hal el.

Bertalannak egy fia maradt: *IV. János*, a ki 1606-ban már néhainak iratott s a kivel, utódai nem maradván, *I. Ábrahám* fiának *I. Jánosnak* fiága sirba szállott.

Dávid tanult ember, törvénytudó volt, 1502-ben *Vay Mihályt* képviselte valami perben. 1511-ben megidézttette *Vay Bertalant*, *Ambrúzt*, és *Pált*, valamint Eöry Andrást, *Pált* és *Benedeket*, egy vajai jobbágyának megveretése miatt. 1516-ban a fiai *István*, *Pál* és *Balázs* s a testvérei *Imre* váradi kanonok és *Ferencz* nevében is nyugtatja az Ibrányiakat a felől, hogy Boda Zsófia asszony, elébb Rozsályi Kún László, utóbb Pethneházy Tamás özvegye, őket a nővéreknek *Erzsébetnek*, *Pethneházy János* első feleségének járó hitbér és nászajándékra nézve teljesen kielégítette. *Dávidnak* négy fia volt: *III. István*, *II. Pál*, *II. Balázs* és *II. György*.

II. György még atyja életében halt el 1513 előtt.

III. István és *II. Pálról* nem hallunk semmit 1516 után.

II. Balázs valami földeket cserélt 1545-ben *Vay Demeterrel*. Báthory Imre bevallása folytán megszerezte a bákai udvarházat és az ahhoz tartozó részbirtokot s azokra *I. Ferdinánd* királytól adománylevelet is kapott, de a beiktatásnak 1549-ben Anarchy Péter elmentmondott. Három

fia és két leánya maradt: *II. Imre*, *III. Pál*, *IV.* vagy *ifju István*, *Katalin Zathay Gáspárné* és *Anna Madarász Imréné*.

II. Imre, *III. Pál* és *IV. István* atyafiságos egyességre léptek 1549-ben *Vay Demeterrel*, *Antallal* és *Péterrel* a *Mihály* fiaival és *Mihálylyal* a *Benedek* fiával valami peres ügyek és hatalmaskodásokra nézve. Ezentul nem találunk *Imréről* és *Pálról* szóló feljegyzéseket.

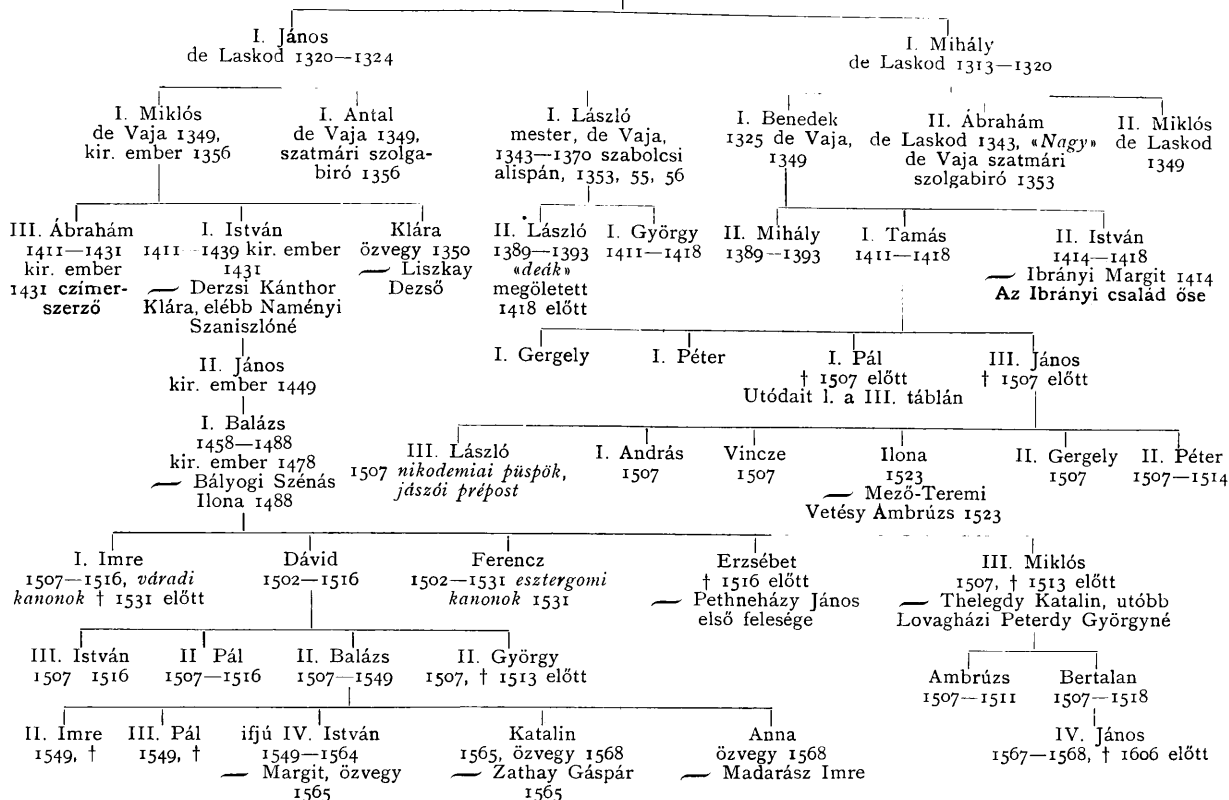
IV. István, a kit következetesen *ifju Istvánnak* neveznek az okiratok, 1560-ban végrehajtási ítéletet nyert *II. János* királytól *Kereky Ferencz* ellen 700 forint erejéig a biharvármegyei *Egyházas-Kereki*, *Guszár* és *Váncsodra*. 1564-ben eladta a *Laskod* pusztán lévő atyai örökrészét 75 forintért *Ibrányi János*, *Ferencz* és *Bálintnak*. Erre csakhamar, talán még ugyanazon esztendőben, gyermektelenül elhalálozott, mert már 1565-ben meghagyta *Miksa* király *Szabolcs vármegyének*, hogy ha a női ági emberek még nem ülnek benne egy év óta az elhalt *ifju Vay István* jószágában, *Vaja* felerészében, akkor *Vay Antalt*, *Istvánt*, *Jánost* és *Mihályt*, valamint *Ibrányi Jánost*, *Ferenczet* és *Bálintot* helyezték be annak birtokába, 1567-ben pedig a *szatmári kapitánynak* parancsolta meg a király, hogy a *Vayakat* és *Ibrányiakat* oltalmazza meg *Vay Katalin Zathay Gáspárné* ellen, a ki *ifju Vay István* vajai birtokát önhatalmulag akarja elfoglalni és átadja *Zathayné* a törvény útjára. 1568-ban aztán megtörtént a kiegyezés s *Vay Katalin Zathay Gáspárné* és *Vay Anna Madarász Imre* özvegye megkapták atyjok *Vay Balázs* vajai vásárolt részbirtokát a *Custus*-, más néven *Ó-Vajai* járulékkal együtt, de csak bizonyos összegbe beiratképen, mint leánynegyedet.

Kihalván *ifju Istvánnal* és *Bertalan* fiával *IV. Jánossal* *Vay I. Ábrahám* fiának *I. Jánosnak* fiága, most már az egész *Vaja*, mely akkor két faluból, *Vajából* és *Custus*- vagy másnéven *Ó-Vajából* állott, *I. Ábrahám* másik fiának *I. Mihálynak* akkor élő utódaira a *Vayakra* és az *Ibrányiakra* szállott.

Mielőtt előadásunkban tovább haladnánk, bemutatjuk a leszármazási táblát.

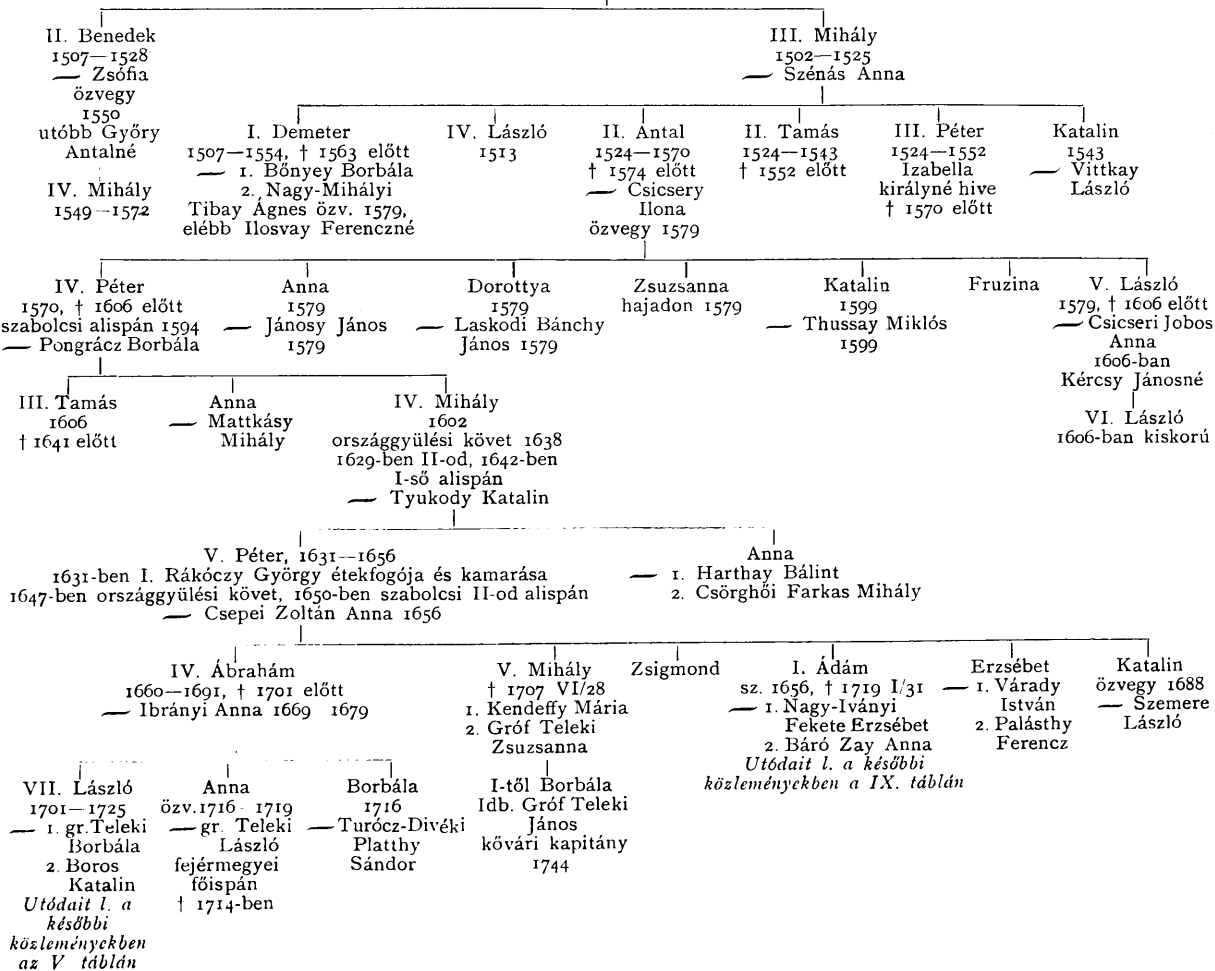
II. Tábla.

I. Ábrahám
de Vaja 1272–1290, de Laskod 1312–1322

III. Tábla.

I. Pál, † 1507 előtt, a ki az II. táblán

I. Ábrahám fia *I. Mihály* Laskodon lakván, *Laskodynak* nevezetett. A mit róla és fiairól, *I. Benedek*, *II. Ábrahám* és *II. Miklósról* tudunk, azt már elmondottuk az előadottakban. Ezek közül:

II. Miklós folyvást a *Laskody* nevet viselte, valamint eleinte *II. Ábrahám* is, de ez utóbb már *Vajai Nagy Ábrahámnak* iratott s 1353-ban szatmárvármegyei szolgabíró volt.

I. Benedek vette fel, ezen a máig terjedő ágon, legelsőbbben a *Vajay*, vagyis az ujháb kiéjtésü *Vay* nevet. Három fia maradt: *II. Mihály*, *I. Tamás* és *II. István*.

II. Mihály 1389—1393-ig említették, 1411-ben már nem volt életben.

II. István nőül vevén *Ibrányi Margitot*, egyetlen fíjok *István*, miután a régibb *Ibrányi* család fiága megszakadt, *felvette az Ibrányi nevet* s így *alapítója lett* az ujháb, máig terjedő *Ibrányi családnak*.

I. Tamást 1411-től 1418-ig említik az oklevelek. Négy fia maradt: *I. Pál*, *III. János*, *I. Gergely* és *I. Péter*. A két utóbbiról nincs semmi adatunk.

III. Jánosnak öt fia és egy leánya ismeretes: *III. László*, *I. András*, *Vincze*, *II. Gergely*, *II. Péter* és *Ilona Teremi Vetésy Ambrusné*.

III. Lászlót nem azonosíthatjuk azon *László dedkkel*, a ki 1499-ben Eger vára tiszttartója volt, s mint ilyen Csebi Pogány Péter királyi kamarás és pozsonyi gróffal királyi adományt kapott a hűtlenség vétségébe esett Malomvizi Kenderes Péter apáti, aranyosi, vidi, bácsi, szalkai, nagy-varsányi, kenderes-varsányi, gyürei, laskodi és gemzsei birtokaira, a beiktatásnak azonban az erdélyi püspök, a Kenderesyek és a Kopolcsyak ellentmondottak. Nem azonosíthatjuk pedig a két *Lászlót* azért, mert *László dedk* Eger vára tiszttartója 1499-ben minden bizonynyal világi ember volt, *III. János* fia *László* pedig 1507-ben, tehát már nyolcz év mulva, magas egyházi méltóságokat viselt s így *László Dedkot*, a kiről egyéb adat nem maradt fel, csak az, hogy 1503—1507-ig bérelte az egrü püspök szabolcs-vármegyei bortizedét,¹ a családfán elhelyezni nem tudjuk.

III. János fiai *I. András*, *Vincze*, *II. Gergely*

és *II. Péter* nevével az 1507-ik évben kelt czimerlevélben találkozunk, *II. Péter* említették még 1514-ben is, azután nem hallunk rólok többé semmit.

III. László az egyházi pályára lépett s 1507-ben már nikodemiai felszentelt püspök, egrü székesegyházi főesperes, segédpüspök és jászói prépost volt, a mikor családja akkor élő összes tagjai, úgy mint: testvérei *I. András*, *Vincze*, *II. Gergely* és *II. Péter*, *I. Pál* fiai *III. Mihály* és *II. Benedek* s ezen *Mihály* fia *I. Demeter*, valamint *I. Balázs* fiai *Imre*, *Dávid*, *Miklós* és *Ferencz*, a nevezett *Miklós* fiai *Bertalan* és *Amb-rúzs*, *Dávid* fiai *István*, *Pál*, *Balázs* és *György*, úgyszintén az *Ibrányiak* részére is *uj czimerle-velet szerzett*. Élete további folyását nem ismerjük. Az *uj czimerről* majd az *Ibrányiak* ismer-tetésénél fogunk szólni.

I. Tamás másik fiának *I. Pálnak* két fia maradt: *II. Benedek* és *III. Mihály*.

II. Benedek nevét 1507-től 1528-ig olvassuk az oklevelekben. Neje *Zsófia*, kinek családnevét nem ismerjük, 1550-ben mint özvegy tilalmazza *Iklódy Györgyöt* és *Mátét* a *Jákó* falubeli rész-birtok eladásától, *Losonczy Antalt* pedig annak megvételétől. Utóbb *Györy Antalhoz* ment férj-hez. Csak egyetlen fíjok maradt: *IV. Mihály*.

IV. Mihály 1571-ben *vajai pusztá udvarházát* egy népes, s két pusztá jobbágytelekkel és három majorságaival elzálogosította 80 forintért *Ibrányi János* özvegyének, *Rákóczy Annának*. Végrendeletet már 1570-ben tett, gyermekei nem maradtak.

I. Pál fia *III. Mihály* és testvére *II. Benedek* *uj királyi adományt* szereztek 1513-ban a többi akkor élő *Vayakkal* és az *Ibrányiakkal* egész *Vajára* s a laskodi és csokali pusztákra, melynek erejével azok birtokába 1514-ben be is iktattattak. *Vay Domokos* fiától *Páltól* megszerezvén annak *vajai részét*, arra *II. Lajos királytól* 1519-ben beleegyezést eszközölt ki. 1523-ban megvette testvérével *II. Benedekkel* együtt *Vay János* leányától *Ilonától* *Vetési Ambrúzsnetől* és gyermekeitől *Vetésy Antal*, *János*, *Borbála*, *Katalin*, *Zsófia* és *Erzsébettől* 40 forintért a szatmárvármegyei *Csóka* pusztát, melyet a *Vetésyek* nagybátyja, *László püspök*, pénzen szerzett volt meg. 1524-ben zálogba vette *Vay Pál* özvegyétől *Erzsébettől* és gyermekeitől *Istvántól* és *Mar-*

¹ Századok, 1870. 366. lap.

gittól a vajai határban fekvő, néhai *Vajai Szöke Benedek* Gyermekerdő nevű részét 50 forintért. 1525-ben pedig megnyerte Báthory István nádorispán itélőszéke előtt a Maday Pál madai birtoka iránt Maday Soklyai Ferencz ellen folytatott perét. *III. Mihálynak* öt fia és egy leánya maradt: *Demeter, IV. László, II. Antal, II. Tamás, III. Péter* és *Katalin Vittkay Mihályné*.

IV. László neve csak egyszer említették 1513-ban, 1524-ben már nem volt életben.

II. Tamás 1524-től 1543-ig szerepelt.

III. Péter Izabella királyné kedvelt hive volt. Magyar végrendeletét kegyelettel őrzi a család. 1524-től 1552-ig említették mint élő, 1570-ben néhány iratott. Gyermekai nem maradtak.

Demeter legidősebb fia volt *III. Mihálynak*. 1504. vagy 1505-ben születhetett, mert neve már meg van említve az 1507-iki új czimerlevélben, de testvérei nincsenek megnevezve s így ezek csak utóbb születhettek. 1543-ban *Demeter* és testvérei felkérték I. Ferdinánd királytól sógoruk, a magvaszakadt Vittkay László bevallása alapján annak vitkai, kiskolcsi és kisvarsányi birtokait, de a beiktatásnak Vittkay Bernát leánya Zsófia előbb Kerepeczy Lászlóné ekkor pedig Bottka Miklós neje, a Károlyi család és a Kenderessyek ellentmondottak. 1544-ben az újbóli beiktatáskor ismét ellentmondás történt Botka Miklós-né és Vittkay Gergely részéről. Csakhamar azonban Vittkay Gergelynek is magvaszakadt, és most ennek a vitkai, kiskolcsi, kisvarsányi és kápolnateleki jószágait is felkérték a *Vay* testvérek, de a beiktatást a Vittkay család leányágának ellentmondása 1545-ben meghiusította, s úgy látszik, hogy a vitkai birtokok nem is kerültek a *Vayak* kezére.

1544-ben *Vay Pál* fiával «*Custos*» *István*nal atyafiságos egységre léptek *Demeter* és testvérei a leleszi konventben s annak következtében «*Custos*» *István* átengedte nekik vajai és besenyődi birtokait használatra, magvaszakadása esetére pedig örökösén reájok ruházta. 1546-ban Kércsy Ambrustól Bessenyőd felét szerezte meg *Demeter* a maga részére 100 forintért. S most Berkeszre vetvén a szemét, Jánosi Kánthor Péter leányának Margitnak bevallása folytán annak ottani birtokára királyi adománylevelet kapott testvéreivel együtt 1548-ban, 1550-ben pedig azon berkeszi jószágra kértek királyi adományt, a melyet néhai Pethneházy Gáspár irt

volt be 150 forintba Deák Adámnak s a kinek özvegye azt a *Vayaknak* vallotta be örökösén s még ugyanazon évben királyi beleegyezést nyertek I. Ferdinándtól azon udvarházra és annak tartozékaira, a melyet Gesztelyi másképp Csicseri Orosz Mihálytól vettek volt zálogba, de a beiktatásnak Orosz Mihály nevében ellentmondás tétetett. 1548-ban kedvező ítéletet kapott *Demeter* Révay Ferencz nádori helytartótól Kereky Mihályval a nagy-madai birtok iránt folytatott perében s még ugyanazon évben egyességet kötött Kerekyvel a leleszi konvent előtt a vajai határban fekvő valami szántóföldek iránt. 1555-ben felkérték *Demeter* és testvérei I. Ferdinánd királytól a hűtlenségbe esett Pethneházy Mátyás petneházi, gyulaházi, berkeszi, gégenyi és komorói jószágait, de a beiktatásnak Pethneházy Mátyás nevében ellentmondottak.

Demeter első neje *Bönyey* Gergely leánya *Borbála* hitbére és jegyajándékára nézve 1554-ben egyezett ki sógorával, Bönyei Ferenczczel. Második felesége Ilosvay Ferencz özvegye *Nagymihályi Tibay Agnes* volt. Gyermekai egyiktől sem maradtak.

Vaja eredetileg Szathmár vármegyéhez tartozott, utóbb egy része Szabolcshoz csatoltatott s bizonyosan akkor keletkezett a másik Vaja. Az egyiket Ó-Vajának, másképp Custos-Vajának nevezték, a másikat csak «másik» Vaja néven emlegetik az oklevelek, végre 1536-ban az eddig Szathmár vármegye hatósága alá tartozó Vaját is (valószínűleg az Ó-Vaját) Szabolcs vármegyéhez csatolta János király s ekkor ismét egyesült a két Vaja s ma is csak egy van.

III. Mihály fia *II. Antal* mindig együtt szerepelt testvérbátyjával *Demeterrel*, együtt perlekedtek és együtt szereztek jószágokat. Bátyja gyermektelen halála után Antal az *egyedüli élő Vay levén*, az ő kezében egyesült az egész családi vagyon. 1563-ban megszerezte Komorói Ormós Mihálytól annak besenyődi, komorói és berkeszi birtokait, 1570-ben pedig folytatta a testvérei elháltával rá háramlott pert a Vitkay család leányágával a vitkai, kiskolcsi, kisvarsányi és kápolnateleki jószágokért. Nejétől *Csicsery Ilonától* két fia és öt leánya maradt: *IV. Péter, Anna Jánosy Jánosné, Dorottya Laskodi Bánchy Jánosné, Zsuzsánna, Katalin Thussay Miklósné, Fruzina* és *V. László*.

Csicsery Ilona 1579-ben zálogba vette néhai *Vay Demeter* özvegyének *Tibay Ágnesnek* özvegyi jogon birt. vajai, berkeszi és komorói részbirtokait s azokat még ugyanazon esztendőben a férje javaiból járó saját hitbére és jegy ajándékával együtt a leányainak *Annának*, *Dorottyanak*, *Zsuzsannának*, *Katalinnak* és *Fruzinának* s a kisebbik fiának *Lászlónak* vallotta be a feleszi kon-

vent előtt, a kiskoru fiu és három akkor még hajadon leánya gyámjával pedig Báthory Miklós országbirót kérte fel.

V. *László* 1579-ben még kiskoru volt, fiatalon halt el, neje *Csicsery Főbos Anna* 1606-ban már Kércsy Jánosné volt. Egy fia maradt VI. *László*, de ez nem érte meg a férfikort.

PETROVAY GYÖRGY.

A MAGYAR NEMZETSÉGEK.

(Első közlemény.)

Krónikáink azon csoportja, melynek több különböző korbeltől álló s többszörös szerkesztésen és bővítésen átment alapszövegét *Nemzeti Krónika* névvel jelölte meg Marczali H., 108-ra teszi az ősmagyar nemzetségek, tribusok számát. Három helyen szól róluk, kétszer a Hunn Krónikában, egyszer meg a Vezérek Krónikájában.

Legelőbb az őshaza leírásánál említi, a hol is azt mondja, hogy Scythiának egy ugyan a területe, de uralkodás szerint három országra oszlik, úgymint Baskardiára, Dentiára és Magoriára; van benne 108 tartomány, melyre még Hunor és Mogor fiai osztották a Meotis mocsarai közül kivándorolt és Scythiába költözködő 108 nemzetség után.¹ Csekély eltéréssel ugyanígy mondja el Kézai S. is, (Bascardia helyett Barsaciát írva, a mi talán Barsalia akar lenni) s megtoldja még azzal, hogy Magyarországnak 108 és nem több tiszta nemzetsége van, a többi pedig, mely amazokhoz csatlakozott, vagy jövevény, vagy a hadi foglyok (t. i. foglyul ejtett s nálunk maradt előkelő idegenek) közül származott.²

¹ Scytia enim comprehensione una cingitur, sed in tria regna dividitur principando, scilicet in Bascardiam (Pos. Kr. Woscardiam), Denciam et Magoriam. Habet quoque provincias C. et VIII-o, que dudum per filios Hunor et Mogor (Dubn. Kr. Magor) ob centum et octo progenies, que egressae fuerunt ex femoribus eorundem de paludibus Meotydis, intrantes Scytiam sunt divisae. *Képes Krónika*. II. fej. *Dubniczi Krón.* 4. fej. *Posonyi Kr.* 5. fej. (Fontes Dom. II. 105. l. — III. 7. — IV. 4.)

² Sciticum enim regnum comprehensione una cingitur, sed in regna tria dividitur principando, scilicet in Barsaciam, Dentiam et Mogoriam. Habet etiam provin-

A hunn vezérek választásánál megint említi a krónika a 108 nemzetséget. A Scythiában megsokasodott hunnok — úgymond — összegyűltek s maguk közül kapitányokat választván, elhatározták, hogy megtámadják a nyugoti országokat és 10-szer százezer fegyveres férfit állítottak ki a 108 nemzetségből, vagyis minden egyes nemből 10 ezeret, másokat pedig Scythiában hagytak vissza, hogy védelmezzék országukat és székeiket az ellenségtől.¹

Visszatér a 108 nemzetségre a hét magyar vezér választásánál is, melyről ilyképen szól: közbérgzéssel maguk közt hét kapitányt választottak és hét seregbe osztottak úgy, hogy minden seregnek volt egy kapitánya a szokott módon

cias C. et octo propter C. et octo progenies, que dudum per filios Hunor et Mogor quando Scitiam inuaserunt sunt diuise. Centum enim et octo generationes pura tenet Hungaria et non plures. Alie autem si que ipsi sunt coniuncte aduene sunt, vel ex captiuis oriundi. Quoniam ex Hunor et Mogor in palude Meotida centum et octo progenies absque tamen missitalia fuere generate. *Kézai Simon Krón.* Cap. I. 5. (Fontes Dom. II. 56. l.)

¹ Multiplicati Huni in Scythia habitando congregati in unum, inter se capitaneis constitutis — ad occidentales regiones inuadere decreuerunt. De centum enim et octo tribubus, decies centena milia, scilicet de uno quoque genere decem milia armatorum virorum eligentes, derelictis aliis Hunis in Scythia, qui ipsorum sedes regnumque ab hoste custodirent. *Képes Krónika*. III. fej. *Dubniczi Krón.* 5. fej. L. még *Posonyi Krón.* 6. fej. (Fontes Dom. II. 107. l. — III. 9. l. — IV. 6. l.) — Tunc de tribubus centum et octo elegerunt viros fortes ad bellandum, assumentes de quolibet genere decem milia armatorum, aliis in Scytia derelictis, qui eorum regnum ab hostibus custodirent. *Kézai S. Krón.* Cap. II. 7. (Fontes Dom. II. 58.)

megett századosokon és tizedeseken kívül; volt pedig egy-egy seregben a Képes és Dubniczi Krónika szerint három, Kézai, a Budai Krónika és Sambucus-codex szerint harminczezer fegyveres férfi a századosok nélkül; a 108 nemzetség közül tehát a Scythiából való második kiköltözéskor mindegyik nemzetségből két ezer (a Dubniczi Krónika szerint kétszázhárom ezer) fegyveres férfi költözött ki, nem számítva a családtagokat.¹

Kézai e helyen nem említi a 108 nemzetséget, hanem a függelékben, a jövevény nemzetségek ismertetése előtt jegyzi meg, hogy mivel a tiszta Magyarországnak nincs több nemzetsége 108-nál, utána kell nézni, honnan ered azok nemzetsége, kik latin földről vagy Németországból, vagy máshonnan származtak.²

Mind a Hunn, mind a Vezérek Krónikájabeli följegyzésnek vannak olyan részei, melyeket a krónikaszerkesztés idejében már nem értettek meg. II. Endre szentföldi hadjárata és az arany bulla idejében, a mikorra tehető t. i. a Hunn Krónika szerkesztésének ideje, rég elmosódott a Szt. István előtti hármass fejedelemség hagyományai, csak a hét vezérről vagy kapitányról, a Konstantin császár által törzsnek vagy nemzetségnek mondott hét sereg vajdájáról tudtak. Meghagyja tehát a krónika-szerkesztő a beköltözést megelőző időkre azt a kétségkívül nagyon régi adatot, hogy uralkodás szerint 3 fejedelemségre oszlott az őshaza,³ de midőn a hunn vezé-

rekre tér át, bár eredeti forrása csak 3 fejedelmi nemzetségről tudott, melyből választották a hunn vezéreket, u. m. a *Szemény* és *Érd* nemzetségről, meg a *Kadar* nevű bíró nemzetségéről, a *Tordáról*, hétre egészíti ki a hunn vezérek számát, nyilván a hét magyar «vajda» hagyományának befolyása alatt.¹

Bajosabban ismerhető fel a tulajdonképeni hagyományos elem, a midőn a törzsek és nemzetségek férfainak számát említi a krónika, bizonyos azonban, hogy át vannak alakítva e számadatok a XIII. századbéli viszonyok szerint. 40—50 ezerre téve a honfoglalók fegyverforgató férfainak számát: annyi lehetett a Hunn Krónika valami régebbi forrásában, hogy egy-egy nemzetségben volt 10 ezer fegyveres, csak hogy ez a számadat csupán a 3 hunn fejedelmi, nem pedig a 108 nemzetségre vonatkozhatott; ilyenformán összefüggésbe hozhatók ezen adattal a Vezér Krónika azon sorai, hogy a honfoglalók serege a Kézai, Budai Krónika és Sambucus-codex szövege szerint 30 ezer fegyveres férfiból állt, t. i. nem külön-külön, hanem együttesen számítva a hét sereg fegyvereseit. Azért tartom pedig nagyon

ősnép nevére gondol (dentek, magyarok és baskirok), de a Dentia vagy Béla király jegyzője szerint Dentumoger alighanem egyszerű földrajzi elnevezés, mely a Don (Tanais) vidékét jelölte (régi olasz térképeken: Thanatia. L. gr. Kuun G. *Relat. Hung. historia antiquissima*. I. 206.), a Baskardia pedig csak a XIII. században lett ismeretes; lehetett azonban a régebbi névalak Barsalia annál is inkább, mert az arab földrajzok berzulkan nevezik a három bolgár néptörzs egyikét s hunn mondáink, mint több helyen kifejtettem (l. különösen Ethnographia XVIII. 1907. 326—332.) csakugyan az avar uralom idejében beköltözött Mæotis- és alsó volgavidéki hunn-bolgár elemmel vannak kapcsolatban.

¹ A hunn vezérek: Zemein nemzetségéből való Chele (Kézai: Thele) fia Wele (Kézai: Wela, Samb. Velle, Pos. Dubn. Bud. Kr. Bele) és testvérei: Keue (Samb. Cue, Kéz. Cuwe, Pos. Bur) és Kadicha (Kéz. Caducha); azután az Érd (Képes Kr. Kadar, Dubn. Kr. Cadar) nemzetségéből való Bendekuz (Kép. Kr. Bendekus, Kézai: Bendacuz, Pos. Kr. Wendekuz) fiai: Ethela (Kép. Kr. Ethele, Dubn. Kr. Atile), Keue (Kép. Kr. Kewe, Kézai: Reuwa, Pos. Kr. Kue) és Buda (Pos. Kr. Wida); ezen kívül: «constituentes inter se rectorem unum nomine Kadar de genere Turda (Dubn. Kr. Torda), qui communem exercitum iudicaret — Kézai szövegében lites sopiret dissidentium, fures et latrones ac malefactores castigaret.» L. Kézai, Képes, Dubniczi és Posonyi Kr. szövegét M. Florianus: *Fontes Domestici*. II. köt. 58. és 107., III. köt. 8—9., IV. köt. 6—7. lap.

¹ Deliberato communi consilio, septem capitaneos inter se prefeceerunt, et in septem exercitus sunt diuisi, ita ut unusquisque exercitus unum haberet capitaneum, sine centurionibus et decanis consueto modo posituius. Vnus namque exercitus habebat tria milia (Dubn. ducenta et tria) virorum armatorum sine centum viris. *Ex centum itaque tribubus et octo*, in secundo egressu de Scitia de qualibet tribu duo (Kézainál, Budai Krónikában s a Sambucus-codexben: XXX. milia) milia virorum armatorum sunt egressi, familiarum numero non apposito. *Képes Krónika* XII. fej. (Font. Dom. II. 23. l. — III. 27. — *Dubniczi Krónika* 27. fej.

² Cum pura Hungaria plures tribus vel progenies non habeat quam generationes centum et octo, videndum est unde esse habent illorum progenies, qui de terra Latina vel de Alamannia, vel de aliis regionibus descenderunt. *Kézai S. Krón.* Appendix. I. cap. 48. (M. Florianus: Font. Dom. II. 93.)

³ Edelspacher Antal (*Dentek és magyarok*. Magyar őstörténelmi vázlat. Budapest, 1878.) három magyarfajta

réginek a 10 ezres számot, mert a régi török-ségnél is 10 ezer harcosból állt egy-egy sereg.

Béla király jegyzője nem említi, mennyi volt a tősgyökeres magyar nemzetségek száma, csupán alkalom szerint jegyzi meg egyes vezérek-nél, milyen nemzetségeknek voltak az ősei? Így szerinte Elődtől s fiától, Szabolcstól származott a Csák, Oundutól s fiától Etétől a Kalán és Kolsoi, Hubától az «okos» Szemere, Tuhutumtól Moglout, a kun vezérek közül Edü és Edömen testvérektől Aba, Büngertől s fiától Borstul Miskócz, Ócsádtól s fiától Ursuurtól, Örs urtól az Ursuur, Bojtától Bruksa, Usubutól Szalók, Velektől Turda püspök, a bulárföldi izmaelita Billa és Boksu testvérektől Ethey, a bessenyő Tonuzobától Tomaj nemzetsége.

Nélkülözni vagyunk tehát kénytelenek hagyományaink másik forrásának tanuskodását.

Mégis egy megjegyzése — ha közvetve is — nyomós bizonyítékot szolgáltat nemcsak arra, hogy a többi krónikában emlegetett 108 ősnemzetség száma egy jóval régebbi állapotnak az emléke, de arra is, hogy bizonyos arányt ismerhetünk föl az ősi nemzetségi beosztás és a várispánságok száma között. Azt mondja ugyanis a királyi jegyző, hogy a Taksony korában beköltözött izmaelita Billa és Boksu népüknek csupán egy harmadát tartották meg, két harmadát pedig a pesti vár őrizetére rendelték.¹ Ámde a 72 Árpádkori várispánság száma is épen kétharmada a 108 ősnemzetség számának s így tovább folytatva a következtetés fonálát, olyan eredményre kell jutnunk, hogy a várispánságok szervezése alkalmával az ősnemzetségek kétharmadát beosztották a várjobbágyok közé, kikről különben is azt mondja Kézai S., hogy szegény nemesek, kik földet kaptak a királytól a várbirtokokból, hogy háboru idején védelmezzék a várat és a várhoz tartozó birtokokat.² Így az oklevelekből ismert birtokos

¹ Bylla uero et frater eius Bocsu, a quorum progenie Ethey descendit, inito consilio de populo suo secum ducto duas partes ad seruicium predicti castris (Pest) concesserunt. Terciam uero partem suis posteris dimiserunt. *Béla kir. jegyz.* Cap. 57. (Fontes Dom. II. 51. 1.)

² Iobagiones vero castris sunt pauperes nobiles, qui ad regem venientes terram eis tribuit de castris terris, ut pheada castris et castrum guerre tempore custodirent. *Kézai Sim. Krón.* Appendix. II. cap. 67. (M. Florianus: Fontes Dom. II. 98.)

nemességre nem marad több 36 ősnemzetségnél, a melynek t. i. első megszállási jogon birt földjei voltak.

Ezek szerint a várjobbágy-nemzetségekre esik a 108 őstribus zöme s nevük is főleg ezeknél maradhatott fenn. Csak az a baj, hogy nagyon keveset ismerünk közülük.

Karácsonyi János a magyar nemzetségekről irt nagy művében (III. k. 165—191), a hol különben ép ellenkezőleg azt mondja róluk, hogy semmiesetre sem tartoztak a honfoglaló nemzetségek leszármazói közé, csupán a következőket említi: *Csabi* (Choby) Zala megyében, *Churnug Vas*, *Churt* vagy *Kurch* (Kürt?) Sopron-, *Dobra* Bács megyében birtokos Nagy-, Matuska- és Kis-Kesziben, *Etre* (Ethuruh) a pozsonymegyei Karcsán, *Herény* Vas megyében, *Magyar* a pozsonymegyei Mogor (Kis- és Nagy-Magyar) faluban, *Nána-Bezter* Esztergom megyei Nánán, *Nolcsa*, *Pudur* és *Waras* a pozsonymegyei Szász faluban, *Otrokocs* Gömör megyében s a *Zágráb*-vagy *Zábrág-Korpás* ugyanott birtokos Keszi és más községekben. Hogy e néhány várjobbágy nemzetség közt is voltak szláv s egyéb idegen eredetűek (p. *Nolcsa*, *Pudur*, *Waras*, *Otrokocs*), úgy mint az országban szerteszt mindenfelé s különösen sok lehetett köztük a bessenyő: az bizonyos; de a keretet itt is azok az ősnemzetségek közé tartozó szegény nemesek adhatták meg, kiknek Salamon Ferenczként¹ a harcz volt az élet-elemük; a vezérek korában, a rablóhadjáratok idején mint jól begyakorolt harcosok keresték kenyereket a fejedelmek és törzsfőnökök szolgálatában; míg a külföldön zsákmányolhattak, nem érezték szükségét a földbirtoknak, melyet azok foglaltak le, kiknek nagy méneseik, gulyáik, nyájaik voltak; a X. század második felében pedig, midőn a nemzet már át kezdett térni a letelepült életmódra, már nem volt lefoglalható legelő, csak a hegyek közt, különösen az «erdőkön túl» kelet felé, a merre a «fekete ungrok» hunn-bolgár, avar és kabar eredetű nemzetségei tanyáztak s vonultak mind tovább a királyi hatalom elől keletre a Szamos, Maros és Küküllő völgyében. Ezek még a XI. században is megszáll-

¹ *A magyar hadi történethez a vezérek korában.* Századok. 1876. 724. és köv. l. Külön kiadásban: Budapest, 1877.

hatták első foglalási jogon azt a területet, melyet a székelyek földének nevezünk. A többi birtok nélküli nemes azonban a királytól kapott földet a várjavakból, melyeknek a harcosok közt való kiosztása, a hogy már Salamon F. megjegyezte, alighanem Géza idejében megkezdődött. A fejedelmi hatalomnak gyors megnövekedése Géza alatt mindenesetre szoros kapcsolatban volt azzal, hogy a rablókalandozások idejében még teljesen szabad harcosok függő helyzetbe kerültek a nekik adott földbirtoknál fogva a fejedelemmel. Mivel pedig, mint a Turul 1908. évi folyamában «Szent István vérsége» cz. cikkemben bizonyítottam, Géza két, Sz. István pedig a harmadik fejedelmi hatalom jogait is örökölte: ez egyszerre megháromszorozta az Árpádok földbirtokát, úgy hogy szükségkép hozzájuk fordultak azok a jószág nélküli szabadok, akár az ősmagyar nemzetségekből származtak, akár a bessenyők közül vagy a Volga vidékéről vagy a szomszédos szláv tartományokból költöztek be, kik hadi szolgálatukért földet kértek.

A várjobbágyok főntebbi sorozatából kimaradt a sopronmegyei *Kér* nemzetség, a «*jobbagiones castris Supruniensis de genere Quer*», ú. m. «*Symeon et Dama et filii Sixti. Mique et omnes generationes Quer*,» kik 1237-ben kiegészítettek a Csák nembeli Izsák ispánnal Csák soproni ispán előtt s bizonyos miháli és kázméri földeket engedtek át neki.¹

A nemzetség neve a mai sopronmegyei *Nemes-Kér* és *Új-Kér* nevében maradt meg Lövő mellett, Csepregtől északkeletre. Mint községnév (Ker villa iobagionum) először 1264-ben fordul elő; az *Uj-Kér* (Vyker) nevet pedig legelőbb egy 1406-ki, a *Nemes-Kért* egy 1430-ki oklevél említi; ezenkívül részint ezeket, részint egyes részeit Kiskeer, Dyeneskery, Puztakeer s mellette Eghazaskeer és Zewrekery (puszta) néven is találjuk. 1277—78-ban a Vezekény nemzetség szerezte meg, 1334-ben az Osl nembeliek birtokában volt.²

Kis-Martontól délnyugatra, a Lajtha közelében egy másik sopronmegyei községet hívtak a XV. században *Tormás-Kérnek*; mai neve:

¹ Hazai Okmánytár, II. köt. 2. l. Wenzel G. Árp. Új Okl. VII. 44.

² Csánki D. *Magyarorsz. tört. földrajza a Hunyadok korában*. III. 614. *Sopron m. Okl.* I. 42, 131.

Hirm, a középkorban többnyire Heren, Hereing Kreinsdorf vagy Krenesdorf néven emlegetik. (Csánki, III. 610.)

A *Kér* várjobbágy nemzetség nevének abban áll a nagy jelentősége, hogy Sopron vármegyén kívül még 17 más vármegyében található hasonló nevű községek. Így:

Abauj megyében Szántótól északra van *Nagy-és Kis-Kér* (ujabban: *Abauj-Kér*), melyet már az 1332—37-ki pápai tizedek lajstroma említ (Csánki, I. 210.)

Arad megyében a régi zarándi területen, Tornavától északra, Pankotától keletre volt egy előbb (1332.) *Kecskés-Kérnek*, 1427—46-ban *Gachal-Kérnek*, 1482-ben *Nemes Kérnek*, majd a XVI. században *Nemes Kis-Kérnek* nevezett község; ma *Kurta-Kér* a Csiger balpartján a ternovai járásban (Csánki I. 732., Márki S. Arad m. tört. I. 236.) A zarándi határon, de már aradi területen, az elpusztult Kasza tőszomszédságában, Világos közelében volt *Kér* vagy *Kasza-Kér* falu, a XV. században az aradi káptalan mellett a Szeri Pósaflak birtoka; 1607-ben már puszta, ma pedig nyoma sincs (Csánki, U. o., Márki, I. 206; l. még 236.) A Maros balpartján, a mai temesi területen feküdt *Kis-és Nagy-Kér*, Kisfalud és Sződi között; 1333—37. már plebániája volt; a XIV—XV. században itt is volt birtokrészük a Szeri Pósaflaknak, 1448. Hunyadi János is szerzett birtokot, ezenkívül birtokos volt a csanádi (1471.) és aradi (1561.) káptalan is; XVII. századbéli térképek még említik *Kier* néven. (Csánki, I. 773., Márki I. 207.)

Bács megyében Szent-Tamástól délre, Ujvidéktől északnyugatra a kulai járásban van *Kis-Kér* s mellette az ujvidéki járásban *Ó-Kér*, 1267-től 1522-ig több ízben előfordul az oklevelekben; előbb Bács várához tartozott Keer föld, 1267-ben V. István ifjabb király bizonyos Márknak ajándékozta; 1461-ben Nagh-Keer néven említik; a török hódoltság idejében fordul elő Meggyes vagy Nagy-Kér mellett Kis-Kér neve is. (Csánki II. 153. Magyarország. várm. Bács-Bodrog várm. I. 131.)

Biharban Nagy-Váradtól délkeletre, Mező-Telegdtől délnyugatra és Zarándtól északra van *Nagy-és Kis-Kér*, a középkorban Keer és Felkeer; a váradi káptalan birtoka. Egy másik *Kér* Bihar délnyugati részén volt, melyet 1249-ben

néhány más Sebes-Kőrös melléki birtokkal. (Okány, Zsadány stb.) együtt IV. Béla a — Karácsonyi I. szerint — Geregye nembeli Pálnak adományozott. (Karácsonyi I. Magyar nemz. II. 11. Arp. Uj Okl. VII. 28. 2—4.)

A régi Csanád megyében, a mai torontál-megyei területen, Csókától és Tisza-Szent Miklóstól keletre feküdt *Egyházas-Kér*, mely már 1247-ben úgy említettik, mint a Csanád nemzetség birtoka s 1284. előtt itt volt a kunok által megtámadott Csanád nb. Tamás kuriája Régi nevét ujabban ismét felélesztették. (Árp. Uj Okl. VII. 220. IX. 385. Csánki I. 698.)

Fejérmegyében Csókakővárához tartozott a XV. században *Keer* puszta, mely két századdal előbb a Csák nembeli Miklós ispán ősi birtokai közé tartozott s 1237-ki végrendeletében Keregy (Kerek-Szent Tamás), Celum (Csala), Urund (Orond), Tubogd (Tabajd) sat. jószágokkal együtt Izsák nevű fiának hagyta (Csánki III. 305, 334. Hazai Okl. I. 16. Arp. Uj Okl. VII. 41.); 1302. előtt pedig a Csák nem dudari ágából való s mag nélkül elhalt Simon fia Mihály ispán fia Istváné volt. (Anj. Okl. I. 25.) Kérnek nevezték különben a XV. században a Székesfejérvár mellett, délnyugatra fekvő Sár-Szent-Mihály (Zichy-Szent-Mihály) községet is, mely a székesfejérvári prépostság birtoka volt; «possessio Keer aliter Zentmihal» néven egy 1438-ki oklevél említi, egy másik, 1439-ki határjáró oklevél szerint pedig kezdték a határjárást a Sárvice keleti partján, úgy mentek Kérre, a prépostság birtokára, hol Szent-Mihály arkangyal temploma áll. (Csánki III. 349. Károly J. Fejér m. tört. IV. 297.)

Gömör megyében Méhi és Runya mellett volt a középkorban egy *Al-Kér* nevű község (Csánki I. 138.)

Heves megye régi területén 3 *Kér* helység volt a középkorban. Egyik Alattyán mellett, a mai Jász-Kun-Szolnok megye felső-jászsági járásában feküdt; a XV. században a Pólyi Csirke család birtoka volt; még az ötvenes években is nyoma van *Pótkér* puszta név alatt. A másik: *Keer* vagy *Keereghaz*, «alio nomine Kenderes» egy 1352-ki oklevél szerint, midőn Beyi István eladta Hatházi Cybes fiának (Kár. Okl. I. 205.), a mai Kenderes Kisujszállástól északra, Jász-Kun-Szolnok megye felső tiszai járásában fek-

szik. Ugyanitt van a Berettyó közelében, Kisujszállástól délre a Dévaványához tartozó *Kérsziget* puszta; neve (Kerzygeth, Keerzygethe in Cottu Heves) már 1481—1498. közt előfordul. (Csánki I. 64, 65.)

Hont megyében, a bái járásban, a barsi határon Varsánytól délre, Füzes-Gyarmattól északra van *Kis-Kér*; legelőbb 1242-ben fordul elő, 1290-ben a Simonyi család, a XIV. században a Lévai Cseh, később pedig a Kéry család birtoka. (Teleki: Hunyadiak kora, VI. 271. Magyarország várm. Hont vármegye 52.)

Nógrád megyének két részében találunk *Kér* nevű helységet. A nyugati oldalon, a balassagyarmati járásban az Ipoly északi partján, Szécsénytől nyugatra, Kürttől délre van *Ipoly-Kis-és Nagy-Kér*, 1327-ben Keer villa, 1481—86. Naghkeer és Kyskeer. A sziráki járásban, a Cserhát vidékén, Szanda vár mellett, Kozárdtól nyugatra fekszik a Terényhez tartozó *Pusztakis-Kér*, Görög térképén *Szanda-Kér*, melyet a XV. századtól fogva emlegetnek. (Csánki, I. 100.)

Nyitra megyében 1113-tól fogva előfordul a várbirtokok közt az érsekújvári járásban Nyitrától délre, Ürménytől és Mező-Keszitől keletre a Nyitra folyó mellett *Kér* falu, melyet a zabori apátság 1113-ki oklevele ekkép emlit: «(In villa) *Ker* est terminus de suburbanis *Ker* lapis, et alter terminus est in monte de terra (factus.)» 1156. Martirius esztergomi érsek *Ker* dézmáját «in parrochia Nitriensi» az esztergomi káptalannak adja. (Knauz Mon. Strig. I. 108.) Ma *Nagy- és Kis-Kér* község. A zabori apátság és esztergomi érsek birtoka. (Fejérpataky L. Kálmán kir. okl. 60, 71. l. Teleki J. Hunyadiak VI. 235 Magyarország várm. Nyitra 52, 55.)

Pestmegye északkeleti szögletében, a Galga völgyben, Mácsa mellett van a Vác-Kis-Ujfaluhoz tartozó *Kéri* puszta, mely a XV. században község volt s *Keer*, néha *Keerwelgh*, *Kerwelgh*, *Keerwegh* néven emlitik az oklevelek. (Csánki I. 30.)

Somogy megyében három *Kér* nevű hely van, ú. m. a tabi járásban Karádhöz tartozó *Kér* puszta, Kis-Ráknyi szomszédságában, mely még a XIV. század közepén királyi birtok volt (1341. Iobagiones domini regis de villa Ker. Anj. Okl. IV. 68.), azután 1390-től 1506-ig a

leveldi karthauzi kolostoré, a XVI. század első tizedeiben *Kysalkerynek* is nevezték. Úgy lát-szik, ettől északkeletre, más *Keer* possessio volt Torvaj, Nyim, Megyer sat. helységekkel együtt a torvaji Ugron család birtoka, mely 1339. előtt, mint a lulyai hegyen levő Szent László monos-tor és Szöllős közelében fekvő Kalán jószág fordul elő. Délre, az igali járásban van *Szent-Gáloskér*, a XIV. században a Bogár és Máréi Gunyafi család birtoka, a mikor *Gunyakernek* is nevezték; egy része *Pwzthakeer* néven is elő-fordul s ez a XV. században az Atádi Kéry csa-ládé volt. A Balaton mellékén, Marczalitól északkeletre van *Varjaskér*, a középkorban *Thereskeer*; talán ez volt az a Kér falu, melyet 1292-ben a Bő nembeli Trepk az akcsi neme-sektől szerzett meg. (Haz. Okl. VI. 393—394. Anj. Okl. IV. 68. Csánki II. 619, 680. Kará-csonyi I. Magy. nemz. I. 281. Pesty Fr. Krassó m. IV. 380.)

Szathmár megye mátészalkai járásában, az 1848. előtt Szabolcs megyéhez tartozó Szamos-Kraszna-közben a Szamos balpartján van *Kér* s vele átellenben a tulsó parton *Semjén-Kér* Ősi Kállay-birtok volt egész a legujabb időkig, hol 1286-ban Semjén nb. Mihály várat is épít-tetett. (Cod. Dipl. V. 3. 280, 320.)

Temes megyében a XV. században a mai Folya és Sipet vidékén, a csákovai járásban volt egy *Keer* nevű község, míg a pápai tize-dekben említett *Keer* Csánki szerint talán tovább feküdt észak felé Temesvár és Rékás vidékén. (Csánki II. 35.)

Tolna megyében, a dunaföldvári járásban, a fejmegyei Vajta és Hard szomszédságában van *Német-Kér*, a XV. században *Pertholth* vagy *Kis-Keer*. Tamásitól nyugotra, a dombovári já-rásban, a somogy megyei határon Nágocs felé fekszik *Tótkér* vagy újabb nevén *Magyarkér*, mely a XV. században *Fel-* és *Al-Kérre* oszlott. Egy 1439-ki oklevél említi még az elhagyott s lakosok nélküli *Keerzad* (Kérszád) pusztát is, melyet Albert király szülei Besenyő Péternek, Tamási Vajdafi László nemes szolgájának adomá-nyozott. (Csánki III. 434.)

Veszprémtől északkeletre Rátót és Öskü közt van *Hajmás-Kér*, melynek Hadmáskér, Hagh-máskér neve már a XV. század első felében előfordul. A veszprémi püspök birtoka. Vesz-

prémtől délre Faisz és Szentkirályszabadja szom-szédságában van a Vámoshoz tartozó *Kéri* pusztá, Görög térképén *Kéri* erdő.

Tekintve a *Kér* név ezen nagy elterjedését, minden a mellett szól, hogy a sopronmegyei várjobbágy nemzetség tulajdonkép egyik ága volt azon honfoglaláskori magyar törzsnek, me-lyet Konstantinus Porphyrogenitus *Karénak* (*Καρη*) irt; a magyaros alak tehát nem *Kara*, hanem *Keri* (Kári) vagy *Kér*.¹ A *Kér* törzs és nemzetség között pedig olyan viszonyt vehetünk föl, a mi volt p. a marosszéki székely nemek-nél a Medgyes és Halom nem, meg hasonló nevű ágaik közt.

Ha visszavezethető a sopronmegyei Kér nevű várjobbágy nemzetség a hét magyar törzs egyi-kére: akkor ilyen összefüggést kereshetünk a pozsonymegyei *Magyar* várjobbágy nemzetség, meg a *Μεγερον* = *Megyer* törzs között is. Hogy a két név az eredetibb *Mogyeri* alak további hangfejlődésének más-más változata, azt — úgy hiszem — fölösleges bizonyítgatni s ha volna mégis valami kétség e tekintetben: elég hivat-koznom a Pécs közelében volt középkori *Me-gycerre*, melynek neve *Magur*, a bodrogme-gyei régi *Megere*, *Megereyre*, mely *Magere*, a somogy megyei *Akcs-Magyarira*, melynek neve a *Mogorey*, *Magary* mellett *Magere*, *Megyere*, a sopronmegyei *Kürtös-Magyarira*, mely előbb *Kurtusmeger* s a zarándmegyei *Boros-Megyerre*, mely *Mager* alakban is előfordul.

A pozsonyi *Mogor* nem tagjait, mint a szent- király szabadjait (antiqui et veri jobagiones Sancti Regis), egy 1240-ki oklevél említi, melyben IV. Béla 12 mansiojukat az Ethuruh nemzetségé-ből való várjobbágyokkal együtt megerősíti régi jogaikban. (Árp. Uj Okl. II. 102.) IV. László király 1284-ben nemességre emeli a *Mogor* falu-beli pozsonyi várjobbágyokat. (Haz. Oklev. 96.) A község neve ma *Nagy-* és *Kis-Magyar*, a Csallóközben; amaz a középkorban *Egyházas-Magyar*, emez *Marcha-* vagy *Morcha-* és *Felseu-Magyar* néven is előfordul. (Magyarorsz. várm., Pozsony várm. 80, 94. l., gr. Teleki J. A Hu-nyadiak, VI. 197.)

¹ Ezen nézetemnek legelőbb 1892-ben, az orsz. régé-szeti társaság székesfejérvári vidéki nagygyűlésén adtam kifejezést. Arch. Ért. XII. 1892. 312. (A fejm. rég. társ. évkönyve. II. k. 1893. 216. l.)

Megyer alakban 15 vármegyében maradt fenn ezen ősmagyar nemzetség neve.

Arad megyében Világos vidékén, a régi zarándi területen, valószínűleg a mai Uj-Pankota táján volt egy *Mager*, *Meger* s később (1519.) *Boros-Megyer* nevű község, melynek gyümölcsösét s malmát 1214-ben említik, 1388—1563. az aradi káptalan s egyes földes urak, mint a Gerlai Ábrahámfnak sat. birtoka. (Csánki I. 740. Márki S. Arad m. I. 240.)

Bács megye bodrogi részében a Duna mellett Tóti szomszédságában északra feküdt *Megyere* vagy *Megyerő* föld (Megere, Megerey, Megereu). 1335-ben szerezte meg Becsei Töttös mester a tárnoki nemesek Tóti községben levő birtokrészeivel együtt (Zichy Okl. I. 476, 477.); a budai káptalan 1343-ki bizonyítványa szerint Touty possessio s *Megerey* föld a Duna mellett volt (in Comitatu de Bodrog iuxta fluuium Danuby. Zichy Okl. II. 73.); határát a kalocsai káptalan 1347-ki oklevele írja le, a mely szerint *Magere* északra, Tóti délre esett s határukban több állóvíz volt. (Zichy Okl. II. 241. Csánki II. 204.)

A baranyamegyei *Megyer* község egy 1470-ki okmány szerint Pécs város közelében feküdt. A XIV. század első felében már plébániája volt a pápai tizedlajstromok szerint, melyek *Magurnak* is írják. A pécsi püspök birtoka volt. (Csánki II. 506. Ortvy I. 239.)

Békés megyében, Békés határában északkelet felé van *Bélmegyer* puszta, mely e néven már 1479-ben előfordul s ekkor falu volt, benne a Gerlai Ábrahámfyak kastélyával. Békéstől délre fekszik a Csabához tartozó *Nagy-* vagy *Mező-Megyer* puszta, mellette a XV. században *Doboz-Megyerrel*; már a XV. század első felében plébániája volt. (Csánki I. 652—53. I. még 647. Ortvy T. Magy. egyh. földl. I. 176.)

Bihar megyében Nagy-Váradtól észak felé Szent János mellett feküdt a XV. században egy *Megyer* nevű hely. (Csánki I. 616.)

Győr megyében régebben két *Megyer* nevű falu volt, ú. m. *Szőllős-Megyer* és *Nagy-Megyer*, hol királyi vinczellérek voltak; IV. Béla ezeket 1252. a turóczi prépostságnak ajándékozta (vinitores nostros de Sokorou iuxta Iaurinum in villis Zeuleus Meger, in Tarian et in maiori Meger. Haz. Okl. VI. 71. Fejér Cod. Dip. VII. 5. 303.

és 307.) 1220-ban *Meger* vagy *Merena* is előfordul. (Árp. Uj Okl. I. 170.) Ma Kis-Megyer puszta Barát mellett, míg Nagy-Megyer Szabadhegy nyugoti határába olvadt. (Csánki III. 552. Fehér I. Győr m. 480, 81.)

Komárom megye csallóközi járásában Győr és Pozsony megye határán van *Nagy-Megyer*, mely a komáromi várhoz tartozott; már egy 1268-ki oklevél falunak mondja (terra seu villa Meger vocata iuxta Waag adiac. in Com. de Cumarun; Castrenses de villa Meger. Knauz Mon. Strig. 556. Árp. Uj Okl. VIII. 203.), 1435-ben pedig oppidum Megyer néven fordul elő, bár 1368-ban úgy említik az ottani királyi tárnokok földét, hogy üres és elhagyott (terra conditionerum tauarnicalium nunc vacua et desolata.) Később «a király ur nagymegyeri jobbágyain (1488.) kívül» nemeseknek is volt itt birtokuk. (Csánki III. 490.)

Nógrád megyében Szécsénytől keletre, Varsány, meg a régi Zách-birtok, Sós-Hartyán szomszédságában van *Megyer község*. 1227-ben, midőn egyik Zách nembeli sós-hartyáni birtokrészének határait írják le, várbirtoknak mondják, bár nem nevezik meg egyenesen; az van ugyanis az oklevélben, hogy a Zách nemzetség egyik tagjának Gomb fia Ágostonnak patakától egy nyíllövésre nyugotnak fordul a határ s itt szomszédos a vár földjével, mely várföld ekkoriban Miklós ispán várjobbágyé volt, aztán megye a határ a később Megyer határába oldalt Lapásd felé. (Árp. Uj Okl. VI. 447.) 1272—90 közt a Beech föld szomszédságában levő «*Meger vocata*» föld Mihály fia János birtoka; ugyanő fiai Petene és Erdew nevében is 1290-ben *Meger* nevű birtokából elad egy részt Veres Simon fiának Olivérnek s Domokos fiának Jánosnak (Haz. Okm. VIII. 275. 292.) 1294-ben a Rátót nembeli Porch István szerez itt birtokot Fygey fia Póka faitól, Zalouchtól és Jánostól. (Fejér Cod. Dipl. VII. 2. 102, 104, 107, 230.) 1329-ben Porch István fia László bán megyeri birtokát megszerzi Zécheni Tamás vajda Marczali Dezsőtől (Fejér Cod. D. VIII. 6. 109.) 1409-ben Megyer, Lápasd és Kis-Megered földek fölött pörösködik Rimai Mihály fia Mihály a Pásztói, Thary és Kazai Kakas családbeliekkel. Várjobbágy-ivadékok voltak-e a főntebb említett régebbi birtokosok vagy Kacsics nembeliek,

(v. ö. Poka fia Zalouch és a Kacsics nemből 1271. Folcus fia Zoloch, vagy a Zách nemzetség tagjai? (itt a Pouka név fordul elő 1227-ben): nem tudjuk. A községet különben a XIV. század második felében *Kis-Megernek* is hívták. (Csánki I. 103.)

A nyitramegyei *Tót-Megyer* Érsekujvártól északra, Bán-Keszitől nyugatra az érsekujvári járásban fekszik. 1248-ban *Meger* a királyné birtoka volt. (Magyarorsz. várm. Nyitra m. 56.) Később bizonyos Zumbóth kir. tárnok birtoka lett, kinek mag nélküli elhunytá után Kun László 1274-ki megerősítő oklevele szerint V. István a Ludány nembeli Gabrián fiainak, Bogomérnek és Péternek ajándékozta. (Fejér Cod. Dipl. V. 2. 204.) De volt itt még ezután is birtoka a királynénak, melyet — úgy látszik — megkülönböztetésül *Megerednek* neveztek; az a «terra domine Regine Megered nomine» ugyanis, mely határos volt a Nyitra folyó mellett fekvő s 1274-ben Kun László által Szegi Apának ajándékozott Kezvá földdel, a mai Bánkeszivel, (Árp. Uj Okl. IX. 52.), csakis Tót-Megyer határában lehetett. Ettől tehát különbözött az a *Megyeréd*, melyet 1247-ben eladott a Hunt-Pázmán nembeli Gergely és Fábián, nemzetségi rokonai, köztük az említett Szegi Apa atyja Benedek s a szomszédos Lipovnok nembeli berencsi nemesek beleegyezésével (Haz. Okm. VII. 35.). Berencs ugyanis főntebb fekszik a Nyitra-völgyben, Nagy-Kértől északra; Karácsony J. szerint (Magy. nemz. II. 208, 212, 238.) Berencs határába olvadt ezen Megyeréd. Tót-Megyernek már a XIV. század elején plebániája volt. (Ortvay T. Magy. egyh. földr. I. 22.)

Pest megyében négy különböző helyet hívnak *Megyernek*. Legrégibb emléke van az Ó-Buda, Buda-Keszi és Kaláz melletti régi pilismegyeyi *Békás-Megyernek*, melyet II. Béla 1135-ben a bozói prépostságnak ajándékozott; megerősítette az alapító levelet IV. Béla 1262-ben, mely szerint a Kalez-nemzetség alatt a Duna mellett fekvő Megeren tíz szölleje s a faluban házra, pinczére és istállóra való helye volt a prépostnak. Item in Meger iuxta Danubium infra generationem Kalez sunt decem vinee empte et locus in villa emptus a quodam nomine Daud ad domos et cellarium et stabula aliaque necessaria. Fejér Cod. Dipl. VII. 5. 103.)

De volt birtoka világiaknak is, nevezetesen Moisés nádor özvegyének, a ki különben közeli rokonságban volt az utolsó Árpádokkal, III. Endre «soror nostra»-nak írja; 1293-ban a király engedelmével a budai ferenczrendi apáczáknak hagyja a «Nagy Szigeten» (Csepel) levő javait, úgy szintén *Megeret*, «supra ueterem Budam» (Árp. Uj Okl. X. 115.); III. Endre 1296-ki oklevele szerint pedig margitszigeti apáczáknak hagyta a nagy dunai szigeten (Csepelen) levő Cheptelukkel és Bogomel feuldével együtt «populos de *Meger*» (Haz. Okl. VIII. 363.). 1294-ben Tivadar székesfejérvári prépost szerezte meg László mester budai kanonok *megeri* birtokát «iuxta Danubium in Comitatu Pestiensis prope Budam existentem.» (Árp. Uj Okl. X. 159.) A XIV—XV. században az ó-budai apáczáknak, a XV. században a pilisi apátságnak s Mátyás király idejében a budavári begináknak is voltak itt birtokrészeik. A *Bekasmeger* név már 1368-tól fogva előfordul. (Csánki I. 12, 17—18.) Csaknem szemben, a Duna keleti partján, Rákospalota és Dunakeszi közt van *Káposztás-Megyer*, mely már 1486-ban e nevet viseli (Csánki I. 30.). Szent-Endre mellett, Izbék fölött fekszik *Pócs-Megyer*. Ezenkívül Abonytól északra van a Tápió-Györgehez tartozó *Kis- és Nagy-Megyer* puszta; nyilván ez az a *villa Meger*, mely 1275-ben Isaszeggel, Kerepessel sat. együtt Sándor bán, szebeni és dobokai ispán birtoka volt. (Árp. Uj Okl. IV. 51.) Egy másik *Megyer* a hévizvölgyi helységek határosaként tűnik föl 1438-ban; Csánki egynek veszi a Mácsa és T.-Györk közti *Megyerkével*. (Magyarorsz. földr. a Hunyadiak id. I. 31.)

Somogy megye tabi járásában, Ádándtól délre, Tabtól keletre, a tolnai határszélen van *Megyer*, mely eredetileg várbirtok volt és pedig nemcsak somogyi, hanem fejérvári várnépek is kaptak itt földet, később pedig egyháziak is szereztek. Így III. Béla király 1193-ban a Sz. János lovagok székesfejérvári házáat adományozta meg, melynek volt ott birtoka 1428-ban is. A székesfejérvári káptalan itteni részét II. Endre említi, midőn 1229-ben rendezte a káptalan és pannonhalmi apátság közti birtokviszonyt; «in villa *Meger* sunt III. mansiones,» birt továbbá művelt és művelés alá nem vett szőlőket, «in super silvam communem cum populis.» (Árp.

Uj Okl. VI. 468.) A pannonhalmi apátság javairól IV. Béla szól; «in *Meger* sunt equestres servientes X. mansiones — et habent terram cum villanis, scilicet populis Albensibus et ciuilibus Symigiensibus ad V aratra et feneta et pascua communia cum eisdem.» (Árp. Uj Okl. II. 22.) Ezenkívül volt még részbirtoka a veszprémi káptalannak is. (Csánki II. 628.) Szintén várbirtok volt a középkorban *Magyarinak*, *Magyerinak* vagy *Megyerének* nevezett Buzsák is, Bő közelében, a Balaton délkeleti oldalán, Somogyvártól északnyugatra. 1268-ban a Bő nembeli Izsép fia János kapott a «terra castri Symigiensis de *Mogorey*» területén földet, melynek fele már előbb is az övé volt; 1277-ben kiegyezett a várjobbágyokkal és várnépséggel (castrenses castri Symigiensis de villa Mogorey), a mit két évvel később Kun László is megerősített. (Haz. Okl. III. 15—18, 27—30., Árp. Uj Okl. IV. 94., IX. 226.) 1403-ban a Gordovai Fancsok kapták. A XV. századbéli oklevelek «possessio *Megyere*, *Magere*, *Magare*, *Magary*» néven említik. (Csánki II. 626.)

Sopron megyében Czirák, Szemere, Csér és Iván közt volt a középkorban a királyi kürtösökről (buccinatores regii) 1358-ban *Kurtusmeger*, 1378-, 79- és 87-ban *Kurthusmagary*, *Kurtezmagyara*, *Kyrtusmagyara* néven emlegetett birtok, mely az egykori kir. kürtösök ivadékaiknak, a Kürtös-Megyerieknek volt az öröksége. (Csánki III. 616.)

Szabolcs megye bogdányi járásában, Székelytől és Bogdánytól északnyugatra, a halászi és demecseri honfoglaláskori temetők szomszédságában fekszik *Vas-Megyer*. A középkorban *Felmegyer* néven is előfordul. (Csánki I. 520.)

Temes megyében körülbelül Páznád vidékén volt a XV. században egy *Meger* nevű község. (Csánki II. 50.)

Zala megyében a vasmegyei határszélén, a Marczal folyó mellett, Sümegtől északnyugatra, Megyes szomszédságában van *Megyer*. A XIV. században Sozo fia Salamon fiai birtokában volt, a kik részére 1332-ben Károly király rendeltére a vasvári káptalan határjárását eszközölte. (Zalai Okl. I. 263.)

Volt a középkorban Zemplén megye déli sarkában, a Hernád torkolata táján, Hidvég, Kérem és Bölcs vidékén is egy *Megyer* nevű falu

A XIII. század vége felé az Aba nem Somosiága szerezte meg; egy 1291-ki oklevél szerint «terra Peteuch filii Petri *Meger* uocata in Com. de Zemlyn circa fluuium Hernad existens.» (Árp. Uj Okl. X. 58.) 1305-ben került osztályra. Előfordul 1415-ben is. (Csánki I. 356.)

Nyilván ilyen nemzetségnév lett a többi törzsnevekből is, melyekről különben már Nagy Gyula azt írta a Századok 1870-ik évf. 705-ik lapján «*A magyar nemzetségekről*» cz. a. megjelent tanulmányában, hogy a Konstantin császár által följegyzett törzsneveket első sorban mint nemzetségi neveket kell tekintenünk és elmondhatjuk, hogy a 108 ősmagyar nemzetség közül csupán ezeknek a nevét őrizte meg számunkra az idő; véleménye szerint ugyanis e nevek a hét vezéri nemzetség nevei, melyek csak a vérszerződés után mentek át az egész törzsre.

Konstantin császár a birodalom kormányzásáról irt műve 40-ik fejezetében szól a honfoglalók törzseiről vagy nemzetségeiről (*γενεαι*). Előzőleg ír a kabarokról s azt mondja, hogy a kabarok a khazarok nemzetségéből származnak; alább pedig, hogy három nemzetségük, de csak egy fejedelmük van.¹ Ezután tér át a kabarok és turkok nemzetségeire. Az első — írja — a *kabarok*nak a kozároktól elszakadt nemzetsége, melynek 3 nemzetségét tehát most már egynek veszi; második a *Nekè*, harmadik a *Megerè*, negyedik a *Kurtu-Germat*, ötödik a *Tarian*, hatodik a *Genakh*, hetedik a *Karè*, nyolczadik a *Kaszè*.²

Feltűnő, hogy első helyre teszi a kabarokat, másodikra a *Nekè* vagyis *Nyék* törzset és csak harmadiknak mondja a *Megerèt* = *Megyert*, *Magyert*, melyről az egész nemzetet elnevezték, még pedig a honfoglalás előtti időkben, mert hiszen az arab-perzsa írók tanúsága szerint már a lebediai tartózkodás alatt is *Madsgarok*nak

¹ Ἰστέον, ὅτι οἱ λεγόμενοι Κάβαροι ἀπὸ τῆς τῶν Χαζάρων γενεᾶς ἐπήρχον. De admin. imp. 39. fej. S u. e. fejezet végén: εἰς δὲ ἐστὶν ἄρχον ἐν αὐτοῖς, ἦγον ἐν ταῖς τριῶν γενεαῖς τῶν Καβάρων, ὅστις καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐστὶ. *A magyar honfoglal. kútfői.* 124. l.

² Περὶ τῶν γενεῶν τῶν Καβάρων καὶ Τοῦρκων. Πρῶτη ἢ κατὰ τῶν χαζάρων ἀποσπασθεῖσα αὐτῆ ἢ πορηθεῖσα τῶν Καβάρων γενεά, δευτέρα τοῦ Νέκη, τρίτη τοῦ Μεγέρη, τετάρτη τοῦ Κουρτυγερο μάτου, πέμπτη τοῦ Ταριάνου, ἕκτη Ἰενάχ, ἑβδόμη Καρῆ, ὀγδόη Κασῆ. Honf. kútfői. 124. s köv. l.

hívták a turkesztániak őseinket. Nem valószínű tehát, hogy csak Árpád nagyfejedelemmé való választása következtében lett, mint Árpád törzsének a neve a nemzet nevévé. Abból, hogy a kabarok kerültek az első helyre, a magyarok, «megyerék», «madsgarok» meg a harmadikra, némi következtetést vonhatunk a Nyék-törzs tulajdonkepeni eredetére is. A hármasság három különböző eredetű vagy politikai fejlődésű néprétegre vall, melyek különböző időben egyesültek egymással. A kabarok csatlakozása a «turkokhoz» nem sokkal előzte meg a honfoglalást. Abban az időben, a melyre vonatkozik Ibn Roszteh és Gurdézi értesítése, még aligha történt meg, mert ők csupán két fejedelmet ismernek; a nagyobbik vagy főkirály volt a Kendeh, a magyar hagyomány Kündü vagy Könd vezére, a tényleges uralkodó pedig, ki az ügyeket intézte, volt a dsila, Konstantin *γυλῦς*-a vagy magyarosan a Gyula.¹ Ha tehát a Konstantin által említett karchasban vagy hor-kában a kabarok fejedelmét tekinthetjük²: akkor a kündü és gyula két régebbi népréteg fejedelme volt, egyik népet a Magyer törzs neve jelzi, másikat ezek szerint a Nyék törzsé. Ha pedig itt tulajdonképp népnévről van szó, akkor a *Nyék* nevet egynek vehetjük az osztyák *jah* = «nép» szóval (V. ö. asz-jah = obi nép vagyis osztyák, tangat-jah = irtisi nép, kanti-jah = kondai nép) s a magyarság szibériai ugor eredetű elemeinek volt az összefoglaló neve, mely valamikor a régebbi időkben csatlakozott a szorosabb értelemben vett magyarsághoz. Így eredetileg csak hat törzs marad a magyarságra, a minek abban van a rendkívüli nagy jelentősége, hogy az ősnemzetségi rendszer tényleg a hatos beosztásra vezethető vissza, a hogy a székelyeknél, valamint az oguz-törököknél, a miről majd később szólok.

Egyelőre áttérek annak a vizsgálatára, mennyiben őrizték meg helyneveink a Kérhez és Megyerhez hasonlóan a többi törzs nevét s mennyiben állapítható meg, hogy ezek is job-bára várbirtokok voltak?

Követve a Konstantinnál levő sorrendet, a

¹ A honfoglalás kútffi. 167. l.

² L. erre vonatkozó megjegyzéseimet Turul 1908. 152. s köv. ll.

tulajdonképeni magyar vagy Konstantinként «turk» törzsek sorát megkezdi a *Nyék* törzs.

Nyék nevü községet 16 megyében találunk, u. m. Arad megye régi zarándi részében Sz. Anna, Simánd és Tövisegyháza közt van *Nyék* pusztja, mely 1396-tól kezdve fordul elő az oklevelekben. (Csánki I. 741. Márki Arad m. I. 242.)

Bács megyében Bácstól körülbelül délkelet felé emlegetnek 1303—1522 közt az oklevelek egy *Neek*, *Leonardneky*, *Kysnyek*, *Vereufen* alio nomine *Nyék* nevü községet, egy másik község «villa *Neek*» pedig a bodrogi részekben volt a mohácsi vész előtt. (Csánki II. 158, 205.)

Bihar megyében két pusztja van *Nyék* néven, egyik Sarkadhoz, másik Sarkadkereszturhoz tartozik. Az Egyed és Ér közti Nyék földet a Gutkeled n. b. Kis Kozma kapta 1264-ben V. István ifjabb királytól (Fejér C. D. VI. 2. 389.), a másik Nyék pedig a Zoárd nemzetség birtoka volt a XIV. század derekán. (Karácsony I. Magy. nemz. 48. l. még Csánki I. 618, 638.)

Borsod megyében Ónod mellett nyugotra van *Nyék* község, mely a XIII. század második felében az Wrs, majd a Miskócz nembelieké volt, (Knauz Mon. Strig. II. 264. Fejér C. D. VIII. 6. 181.), majd Diós-Györhöz tartozott. 1412-ben *Mezeunyek*, 1431-ben *Kysnyek* és mellette *Eghazasnyek* emlittetik. (Csánki id. m.)

Fejér megyében két helységet neveztek el a Nyék törzsrül, egyik *Kápolnás-Nyék* a velencei tótól keletre; a XIII. század vége felé Mois nádoré, ki 1286-ki végrendeletében a fejérvári apáczta kolostorban levő nővéreinek hagyta. (Haz. Okm. VI. 260.) A XV. század dereka táján a Nyéki család birtoka, 1516-ban az Endrődi Somogyi családé, 1517-ben Petenddel együtt a Nyéki, Petendi és Bodméri családok kapják új adomány czimén; másképp *Fertőfenéknek* is nevezték. A másik *Nyék* Székesfejérvártól északra Pátkához tartozó majorság, 1249-ben azonban villa *Nyék*. (Csánki III. 340. Károly I. Fejér m. tört. IV. 279.)

A Hont megyei Ipolyság melletti *Alsó- és Felső-Ipoly Nyéket* már 1156-ban említi Martirius esztergomi érsek *Nek* néven, mint «in parochia Chunt» fekvő falut, melynek dézmáját sok más faluéval együtt az esztergomi káptalannak adta. (Knauz Mon. Strig. I. 108.) A XIV. század elején a Hunt-Pázmán nembelieké volt, de 1312-

ben eladták a Dobak nb. Harabor fiának. (Anj. Okl. I. 269.)

Komárom megye keleti határszélén, Szemere és Jászfalu környékén volt a középkorban *Nek*, *Nyek* vagy *Nyekfelde*, mely legelőbb 1210-ben fordul elő, 1332 óta a Szemere nembeli Csúziaké, kikre Szemerei Árpád neje, Machka leánya után szállt (Anj. Okl. III. 545.), 1472-ben a Pókiaké, a midőn esztergom megyei birtoknak írják (Teleki I. XI. 485.) Szintén a Csúziaké volt 1434-ben *Tykeresnyek* aliter *Fánfalva*. (Csánki III. 509, 502.)

Krassó megyében Gertenyestől délkeletre volt hajdan (1370, 1426) egy *Nyeg* vagy *Nyek* nevű község. (U. o. II. 105.)

Pest megye pilisi részében, Budától északnyugotra a mai Jánoshegy és Hárshegy tövében volt a XIV—XV. században *Nyék* falu. (Csánki I. 14.) Ennek lakói lehettek azok, kik 1323-ban a harasziakkal együtt lefoglalták a margitszigeti apácák taksonyi birtokát. (Anj. Okl. II. 79.)

A két pozsonymegyei *Nyék* közül egyik a Csallóköz alsó részében, Várkony és Alistál mellett, a másik Mátyusföldén, Hidaskürt szomszédságában fekszik. Amaz azon pozsonyi várjobbágyoknak volt a birtoka, kiket 1165-ben III. István a pozsonyváraljai népség közül kivett a várszolgálat alól (e castrensi seruitio) s ugyanezen vár előkelői, Sz. István király fiai közé emelt (inter proceres eiusdem castris, proceres filii Sancti regis Stephani), a mely oklevelet 1284-ben Kun László átirt és megerősített. (Fejér C. D. II. 173 és V. 3. 253.) A másik legelőbb 1113-ban, a zobori apátság javait megerősítő oklevélben fordul elő: «In villa, que vocatur *Nec*, est quedam vinea.» (Fejérpataky L. Kálmán kir. okl. 58, 68.)

Sopron megyében Soprontul délnyugatra van *Nyék*, németül Neckendorf, a XIII. században az Aba nembeli Athinaiak birtoka, később Lánzsér vár tartozéka. (Csánki III. 622.) Pesty Fr. (Helyn. 235) egy *nyéki szála*, nevű dombot is említ a Fertőben.

Szerém megyében is volt egy *Nyék*, *Nizek* nevű község Sz. Péter tiszteletére épült kőtemplommal, melyet 1327. Zécheni Tamás vajda kapott, fiai pedig 1334-ben elcserélték László kalocsai érsekkel. (Anj. Okl. II. 286, 314. III. 79. L. még Csánki II. 250.)

Szilágy megye középszolnoki részében volt az 1405-ben Kövárhoz tartozó *Neekfalva*. (Csánki I. 561.)

Tolna megyében Báttaszék mellett van *Also Nyék*, a megye nyugot-északi határán, Pinczehely és Város-Hidvég mellett *Felső Nyék*, hol 1453-ban a Dombaiaknak váruk volt. (Csánki III. 405, 444.)

Veszprém megyében Bársonyostul délre van *Nyék* puszta, 1478-ban a cseszneki vár tartozéka. (U. o. III. 244.)

A *Kurtügermatu* (Κουρτουγερμάτου) törzs a negyedik, melyet Szabó K. után mi is *Kürti-Gyarmat*nak vehetünk. Nyilván összetett név, mint a bessenyő törzsek, p.: *Kuarcsi-Csúr* (Κουαρσιτζίουρ), *Szyru-Kalpei* (Συρουκαλπέη), *Boro-Talmat* (Βοροτάλματ), *Giazi-khopon* (Γιαζιχοπόν), *Kabucsi-Gyula* (Καβουξιγυλά) sat,¹ melyeket előzőleg Konstantin előnév nélkül említ s közülök Khopont a régi hazából való kiűzetés alatti fejlődéséről Giazeról (Γιαζή) különböztettek meg nyilván azért, mert a törzsnek másik része azon bessenyők közé tartozott, kik Konstantin szerint saját szántukból régi földükön maradtak s együtt laktak az uzokkal.² Az előbb Kulpeinek (Κουλπέη) irt s más byzanci írók által Kulpinoknak³ is nevezett Kalpei törzsszel úgy látszik az az altaji turk törzs egy része egyesült, melynek másik része a tardusokhoz csatlakozott; Tonjukuk sírfömlirata⁴ szirtardusnak nevezi a törzset, a későbbiek egyszerűen tardus néven említik.⁴ A kangar (kangli) eredetű Gyula (Γύλα) törzs Turkiával (Magyarországgal) határos részét alsó Gyulának (θέρμα τοῦ κάτω Γύλα) is nevezték; úgy látszik, erre vonatkozik a «Kapucsi» (Καβουξιν) azaz török «kapucsi», «kapudsi» név s mivel a Bulgáriával határos Giazi-Khopon s a Rossziával, meg a Rossziának alávetett viltinekkal (Volhynia), dervlyeninekkal, lenzenyinekkal (lengyelek) szomszédos Kharovoi és Jabdi-Ertem közt feküdt: a Moldva és Erdély közt vonuló Kárpátok szorosairól, «kapuiról» vették a bessenyők

¹ Konstantinus Porph. De adm. imp. 37. fej. (A honfogl. kutfői. 117, 119. l.)

² Id. h. Honf. kutf. 118. l.

³ Carl Neumann: Über zwei unerklärte Völkernamen in der byzantinischen Armee. Kulpinger und Talmatzer. (Byzantin. Zeitschr. 1894. III. k. 374—385.)

⁴ Radloff. *Altürk. Inschr.* 3-te Folge. 1809.

ezt a jelzői megkülönböztetést. Különböző okra vezethető tehát vissza az ilyen kettős név s nem mindig a törzsalapító után nyert még egy külön nevet a közös bessenyő törzsnév, mint Kedrenos állította (II. 581.); de mindig az a kiinduló pont, hogy ketté vált egy régi törzs. Ilyennek tekinthetjük a magyar *Kürtigyarmat* törzset is s nem lehetetlen, hogy épen a bessenyő *Boro-Talmat* törzs volt az ősi néptörzs másik része. A szókezdő *l-gy* hangváltozást mutatják az ilyen példák: «töm» = «gyömöszöl», «tatar» = «gyatra», «támogat» = «gyámolit», «Türje» = az Árpádok korában: «Jurle, «Gurla» azaz «Gyürle» sat., míg az *l-r*-re magyar-ugor példának felhozom a finn: «kolme» = magy. «három», vogul «kórom» szót, turkesztáni példának pedig a «Talas» vagy «Tarasz» folyó- és városnevet. Ahogy a népvándorlás korában nagy szerepet vitt fehér hunok azaz tielék, tölösök felbomlott részei ma különböző török-tatár népség nemzetségei közt találhatók fel, mint a kara-kirgizeknél a dölös, a teleutoknál és altáji tatároknál a tölös nemzetség: ép úgy föltehetjük, hogy a Kürti-Gyarmat és Boro-Talmat törzsek nevében is egy régi népnek a neve lappang s ez aligha lesz más, az ó-kori tyramaták (vagy tysszamaták, másként tyrageták vagy tysszamaták neve), kik a Kr. e. V. században az Uraltól keletre, Szibéria délnyugati részeiben tanyáztak s a jyrkákkal (ugorokkal) vadászatból élő törésnek mondja Horodotos.

Helyneveink közt együttesen nem fordul elő a *Kürti-Gyarmat*, hanem csak külön-külön, a mi szintén összetételre vall.

A *Kürt* a székelyeknél a Meggyes nem egyik ága volt s mivel a «Jenő» törzsnevet is megtaláljuk náluk: amazt is összeköttetésbe hozhatjuk a «Kürti-Gyarmat» törzsszel. Mivel pedig a *Kürt*, *Kürti* név megfelel a 630—650 körül szerepelt *Kuvrát* vagy az ó-bolgár fejedelmi lajstrom szerint *Kurt* onogur-bolgár fejedelem nevének, ki egyesítette s az avar uralom alól felszabadította a maeotis- és kubánmelléki onogurokat, bolgárokat és kotragokat (kuturgurmaradványokat): föltehető, hogy ezen időtájtban vált ketté a talmat vagy gyarmat törzs s egyik része Kuvráthoz csatlakozott, ez volna a Kurtu-Germatu, másik a bessenyőkhöz, ez a Boro-Talmat.

Kürt nevű község 9 vármegyében van vagy volt, ú. m.

Bácsmegyében a palánkai járásban *Kyurth*, *Nadaskyrth* (1418.) és predium *Balinhkyrthe* néven Kulpi, Szilbács stb. vidékén találjuk a mohácsi vész előtti időkben, 1335-ben a bácsi káptalan birtoka. (Bács-Bodrog mon. I. 154.) (Csánki II. 156.)

Borsódban *Tisza-Kürth* Csáttól északkeletre, 1332—37-ben már egyházas község volt a pápai tizedlajstrom szerint. (Csánki I. 175.)

Hevesmegyében a Boksa-nemzetség ősi birtoka környékén, Pétervására mellett, Nógrádmegye szomszédságában van a Derecskéhez tartozó *Kürt* puszta, mely 1479-ben fordul elő legelőbb. (Csánki I. 66.)

Jász-Kun-Szolnok-megyében a régi jászsági területen van a Jász-Ladány és Jász-Kisér közti *Pusztá-Kürt* (1409. Kirth, 1438. Kywrth, 1450. Kyrth); a külsőszolnokmegyei területen pedig Kun-Szent-Mártontól nyugatra fekszik *Tisza-Kürth*, mely 1348-ban «*possessio regalis Kyurth vocata*» néven fordul elő. (Haz. Okm. VII. 404. Csánki I. 66, 668.)

Komárommegye északkeleti részében van a már 1072-ben említett *Kürt* község. 1156-ban Martirius esztergomi érsek *Kurt* (in parochia Stigranensi, ubi ouilia domini sunt) dézmáját sok más faluval együtt az esztergomi káptalannak hagyta. (Knauz: Mon. Strig. I. 107.) Lakói még 1360-ban is «*nobiles iobagiones castris in villa Kúrth*». (Fejér Cod. Dipl. IX. 6. 106.) Más község volt az 1464-ben említett «*possessio Path alio nomine Kyurth*» Esztergom és Komárom határán a Duna mentén. (Komárom m. mon. 93. Csánki III. 506., 510.)

A nógrádmegyei Csalárhoz tartozó és Szécsénytől é. ny. fekvő *Kürti pusztát* a XIV. század második felében kezdik emlegetni. Sziráktól délnyugatra is volt egy *Kürt* helység. (Csánki I. 102.)

Nyitramegye galgóczi járásában van *Nemes-Kürt* és *Pusztá-Kürt*. Martirius esztergomi érsek 1156-ban «in parochia Nitriensi *Kurt*» helység dézmáját az esztergomi káptalannak adta. (Knauz: Mon. Strig. I. 108.)

Pozsonymegyében az Alsó-Csallóközben van *Kürt*, mely 1138 óta szerepel. IV. Béla a pozsonyi prépostságnak ajándékozta. 1390-ben

egyházát említik. Albert király 1439-ben a Rozgonyiaknak adta. Előfordul a XVII. században *Egyházkürt* néven is. A galantai járásban, Nyéktől északkeletre, Taksonyutól délnyugatra van *Hidaskürt*, melyet (Kurt) 1271-ben V. István Miklós pozsonyi várjobbágnak adott. Később *Nagy- és Kis-Kürt* s *Német Kürt* falvakra szakadt. (Pozsony m. mon. 70., 82. l. Teleki I. VI. 196.)

Temes- vagy Torontálmegyében 1559-ig fordul elő egy *Vásáros- vagy Mathuka-Kürt* nevű falu, melytől nevezték a XV. századbeli délvidéki Kürthi családot. (Pesty Fr. Helyn. 313. Csánki II. 48, 83.)

Gyakoribb a *Gyarmat*, *Gyirmót*, mely 14 megyében fordul elő, és pedig:

Arad m. kisjenői járásában, a régi Zarándmegyében van *Fekete Gyarmat*, Gyulától keletre. 1332—37-ben már plébániája volt, mely a köleséri főesperestséghöz tartozott. Szintén Zarándban volt, Boros-Jenőtől délnyugatra az Apatelekhöz tartozó *Gyarmata* pusztája, melyet 1332-ben *Gyormat* néven említ a pápai tizedlajstrom, mint a pankotai főesperestség alatti plébániát, 1387—1553. a Losonczyaké volt, 1561-ben *Kzs-Gyarmat* néven fordul elő. (Márki S. Arad m. tört. I. 231. Csánki I. 732.)

Bácsmegyében, Bács város vidékén feküdt a középkorban «terra ecclesie de Dersy *Gyarmath* vocata», melyet e néven 1328—35-ben említnek. (Anj. Okl. III. 209. Csánki II. 151.)

Bars megye verebélyi járásában van *Zsitva-Gyarmat*.

A békésmegyei *Füzes Gyarmatot* (Garmad) plébániának mondja az 1332—37-iki pápai tizedlajstrom. 1478—1479-ben «*Gyarmath utrique: Nagh Gyarmath, Kys Gyarmath*»-ot emlegetnek. (Csánki I. 651.)

Esztergommegyében a Garam mellett van *Kőhid-Gyarmat*. 1288-ban Vid fiának magtalan halála után a Zovárd nb. Zovárd kapta; de volt itt birtoka az esztergomi érseknek is. (Esztergom m. mon. 27.)

Györmegye sokoróalji járásában Marczaltól kelet-északra van *Gyarmat*, Györtől délnyugatra a Rába jobb partján *Gyirmót*. Mind-egyik neve előfordul már az Árpádok korában, amaz legelőbb 1157-ben, Adalbert végrendeletében (Jormot predium), aztán 1269—71-ben

(poss. Gormut, Garmath), a XV. században a Kanizsayak és a csornai prépost birtoka, emez 1267-ben (Fejér CD. IV. 3, 423.) mint Giurmoth falu és pusztája a kir. pohárnokok (bucharii regis) és a Pok nemzetség, majd a győri káptalan és Gyirmóthi család birtoka. (Fehér I. Győr m. leírása. 477. 78, 79, 559—60, 61. Csánki III. 547, 49.)

Hontmegyében Ipolyság közelében van *Füzes Gyarmat* s a szobi járásban *Kis Gyarmat*. Amaz az esztergomi érsek birtoka, emezt (predium Garmoth) 1135-ben a bozóki prépostság kapta. (Fejér CD. VII. 5. 140. Teleki VI. 269. Hont m. mon. 44., 52. l.)

A nógrádmegyei *Balassa-Gyarmat* 1244-ben mint Hont várhoz tartozó pusztája fordul elő, 1246-ban a Balassák kapták, 1290-ben már Nógrádhoz számítják. (Csánki I. 92.)

Nyitramegye nyitrai járásában, Nagy Emőke mellett van *Lapás-Gyarmat*. Azon falvak közé tartozott (in parrochia Nitriensi Gurmot), melyeknek dézmáját 1156-ban Martirius érsek az esztergomi káptalannak adta. (Knauz Mon. Strig. I. 108.) A XIII. század elején várbirtok volt. (Nyitra m. mon. 96.)

A Pestmegye solti részében fekvő *Gyarmat-sziget* nevű pusztája Kalocsához tartozik.

A somogy megyei *Gyarmat*, Gálosfa tőszomszédságában észak felé 1296-ban említetik *Yormoth* néven (Árp. Uj Okl. III. 591.) A Szerdahelyieké volt. (Csánki II. 609.)

A szatmármegyei *Fehér-Gyarmat* a pápai tizedlajstrom szerint 1332—37-ben már plébánia volt (Garmath), 1418-ban «*Gyarmath oppidum*» néven fordult elő. Van aztán Erdőd mellett is egy *Gyarmat* nevű pusztája, mely Madarászhoz tartozik. (Csánki I. 468.)

A Temesvár közelében fekvő *Gyarmata* községet 1428—29-ben *Kysgyarmath* néven említik, a hogy a Boros-Jenő melletti Gyarmatát is a középkorban Gyarmatnak nevezték. (Csánki II. 39.)

Vas megye szentgotthárdi járásában, Csákánytól délnyugatra van *Rába-Gyarmat*. 1404-től kezdve tűnik föl. (Csánki II. 752.)

A zalamegyei Csicsó határában egy kopár részből és mocsaras szántóföldből álló dűlőnek a neve *Gyermát*. (Pesty Fr. Helyn. 125.)

Ötödik törzsnév volt a *Tarianu* (Tapiavou),

melyet minden nehézség nélkül fölismerhetünk *Tarján* nevű helyeinkben s ide sorolhatjuk *Torjánát*, *Terjánt*, *Terjént* is. Maga a törzs valószínűleg azonos azzal a *Tarnijákh* (Ταρνιαχ) néven emlegetett hunn-avar törzsszel, melynek nagy része a VI. század vége felé vándorolt ki az Alsó-Volga vidékéről és csatlakozott a pannoniai avarokhoz.

E törzs neve tíz megyében maradt fenn, ú. m.:

Bácsme gyében Palánka, Bukin stb. vidékén volt a mohácsi vész előtt egy *Tarian* (1399.), *Tharyan* (1404.) nevű község, egy másik pedig *Terjén* néven 1464-ben a Theryéni család birtoka volt. (Csánki II. 165.)

Baranyamegyében a siklósi járásban, Bere-mend mellett van egy *Torjánna* nevű szerb község.

Biharmegye központi járásában Nagy-Várad és Ártánd közt fekszik *Körös-Tarján*.

Borsodmegye délkeleti részében, Mező-Csáttól keletre van *Tisza-Tarján*. (1459. Tharyan. Csánki I. 180.)

Csongrádme gyében Hód-Mező-Vásárhely határába olvadt *Tarjánvég* pusztája.

Györmegye régebbi *Tarján* nevű helyei közül csak a délkeleti végén levő s Ravazdhoz tartozó pusztája maradt meg. Előbb több is volt. Legelőbb említik a bakonbéli apátság *Toryan* nevű földjét, melyet 1086-ban adományozott az apátságnak Sz. László (Árp. Új Okl. I. 34.) a mai Tarjántól délnek terült el Kereked főig; ma szántóföld. A pannonthalmi apátság 1137-ben II. Bélától kapott Roz (Ravazd) és Taryan közt földet, a mai Tarján pusztát, mely azon időben a mosonyi várnépség (cives de civitati Musun) birtoka volt (Á. U. O. I. 53.). Az 1240-ben s 1250 körül említett *villa Tyrian* (Haz. Okm. III. 5. Árp. Új Okl. II. 2.) a győri várnépeké volt, ugyanitt királyi szállóművesek is voltak, valamint a pannonthalmi apátságnak is lovászhai, pohárnokai (bucharii) s egyéb jobbágysai. Helyén ma szántóföld és Illok nevű erdő terül el. A XIV. században *Kys* és *Wy Taryánt* említik, 1492-ben Kis Thariant másképp Pychordnak nevezték. (Fehér I. Győr m. 487, 550—551. Csánki III. 561.)

Hevesme gyé északnyugoti részében fekszik *Gyöngyös Tarján*. 1275-ben *Tarian maior et mi-*

nor fordul elő (Árp. Új Okl. XII. 135.), 1461-ben *Tharyant* oppidumnak írják. (Csánki I. 56.)

A komáromme gyei *Tarján* a Gerecse hegy-csoportban, Esztergom és Fejér m. határszéle felé fekszik, első okleveles említése 1326-ból való. A Kis-Bértől délkeletre fekvő Kedhely a XIII—XIV. században possessio *Teryan*, Kethel alio nomine *Teryan* néven fordul elő. (Komárom m. mon. 125. Csánki III. 504.)

Nógrádmegyeében a Karancs alján van *Salgó-Tarján*, mely 1348-ban említették először «Taryan prope castrum Solgou» néven. (Csánki I. 109.)

Torontálmegye bánlaki járásában fekszik a Nagy-Gájhoz tartozó *Terjén* pusztája.

A hatodik törzset *Genakhnak* (Γενάχ) írja Konstantin, melynek a X. századbéli görög olvasásmód szerint, úgy mint az új görögben is, *Jenah* felel meg, ez pedig nem lehet a «patzinakh», «picenak», «pecsenyeg» = «bessenyő» példája szerint egyéb, mint a helyneveink közt sűrűn szereplő *Jenő*, mely azonfölül egyike volt a hat székely nemnek. Tudvalevő, hogy az ismeretes székely nemek tulajdonkép a marosszékieknél voltak meg s némi eltérés tapasztalható a többi székelnél, p. a sepsiszéki nemek közt előfordul az Aghaz nem, a mi nem volt még Marosszéken. A *Jenő* nemről azonban tudjuk, hogy így nevezték a kézdizéki székelyek egyik nemét is, melynek egyik ága a Bessenyő nevet viselte;¹ Csikszéken pedig nyoma maradt a Csikszentgyörgy egyik tizedét képező *Jenőfalva*, valamint a Nagy-Boldogasszonyfalva néven egy egyházközséget alkotó összeépült négy község egyikének szintén *Jenőfalva* nevében, valamint az udvarhelyszéki *Enlaka* (régén: Jenlaka) sem más, mint Jenőlaka.² A marosszéki Jenő nem egyik ága *Nagy* vagy *Új* nevet viselt; ez annyiban vonja magára figyelmünket, mert Munkácsi B. a vogul *jenah* = «nagy» szóval magyarázza ezen ősmagyar törzs nevét s viszont a török *jeni* a. m. «új.» Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a székelységben voltak magyar-ugor és török-fajta elemek, a mire különben egyéb nyomok is utalnak³ s a *Jenah*,

¹ Szabó K. Századok. 1889. 203.

² Orbán B. *A Székelyföld leírása*. Pest. 1868. I. 123.

³ Felhozhatom erre a sepsiszéki *homárka* nevet, melyet tudvalevőleg a «hunok árka»-nak magyaráznak, de ez nem árok, hanem homokból készült magas töltés,

Jenő nevet mindegyik a saját nyelve szerint fordította le az egyik ág megnevezésére.

Jenő helynevet 15 megyében találunk és pedig:

Aradmegye zarándi részében van *Boros-Jenő* és *Kis-Jenő*. Amazt a középkorban *Nagy-Jenő*-nek (Nadieneu) is nevezték, 1332—37-ben már plebániája volt, a XV. században a Losoncziai birtoka; emez 1374-ben a váradi káptalané. (Márki Arad m. I. 233.)

Bácsmegye Bodrogi részében Szöllőssel volt határos *terra Jeneu*, mely 1255-ben Balar ispánnak a birtoka. (Haz. Okm. VIII. 63.)

Baranyamegye északi részében Mohács szomszédságában van *Jenő* vagy *Fenye* puszta. A középkorban a margitszigeti apácák birtoka. (Csánki II. 493.)

Biharmegyében Mező Telegd mellett fekszik *Kis Jenő*; a pápai tizedlajstromok szerint 1332—37-ben plebániája volt, 1360-ban *Jeneu* és *Kis Jeneu* néven említik. Ezenkívül Sarkadhoz is tartozik egy *Jenő* nevű puszta. (Csánki I. 611.)

Csanádmegyében Demény, Bozzás és Bekényfalva szomszédságában volt a XV. században *Jeneu* község. (Csánki I. 698.)

Csikmegyében van a föntebb említett két *Jenőfalva*.

Fejérmegyében Nádasd-Ladány déli szomszédságában fekszik *Jenő* puszta, a középkorban köznemesi birtok. (Károly J. Fejér m. tört. IV. 259. Csánki III. 333.)

Krassómegyében a középkorban Berzava vidékén volt egy *Jenő* (1370. Jeneu) nevű község. (Csánki II. 103.)

A nógrádmegyei, Vácához nem messze fekvő *Diós Jenő* vendégeiről egy 1282-iki okmány emlékezik (hospites de Jeneu. Cod. Dipl. V. 3. 147.). A XV. század dereka táján már város, vára is volt. (Csánki I. 90., 92.)

Pestmegyében a pilisi területen, Páty és

mely a rétyi nyíron húzódik végig s neve nyilván a török «*kum-arka* = homokhát» kifejezésnek felel meg.

Zsámbék mellett van *Jenő* község (a XIV—XV. században Burusyeno villa, Boros Jenew possessio néven is), továbbá az 1408-ban említett *Kysjenew*, s aztán Abonytól délre *Jenő* puszta, mely a középkorban Külső-Szolnokhoz tartozott, s a Jeneieké volt. Volt ezenkívül Budapest határában is, a pesti oldalon, a felhévvi rétvvel átellenben, a mai Margit-híd környékén, Új Bécs szomszédságában, egy *Jenő* nevű falu (Rév Jenő, Jeneu de portu), hol a Kartal nb. Mohornak († 1247.) volt birtoka, ki itteni részét az esztergomi egyháznak adta (Knauz Mon. Strig. I. 371.). Volt itt része Uza fia Péternek is, Mohor unokatestvérének, kinek részét 1264-ben V. István a margitszigeti apácáknak adta, 1271-ben maga Péter is nekik hagyományozta halála esetére, 1279-ben már az egész Kis Jenő az apácáké volt. (Haz. Okl. 41, 61, 86. Haz. Okm. VIII. 371. Knauz Mon. Strig. I. 462. Fejér Cod. Dipl. V. 2. 150. — Csánki I. 13, 29, 668.)

Pozsonymegyében a pannonhalmi apátság Sala földje (mai Deáki) szomszédságában, a pozsonyi várnépek Taksony (Tocsun) és Kosut (Qusout) nevű faluja mellett, a «Holut Wag» folyón túl említi II. Béla 1138-iki adománya a pozsonyi várnépek harmadik faluját, *Jenő* (terra ciuilium de uilla Jeneu, tercia villa ciuilium Poseniensium, que uocatur Jeneu. Knauz: Mon. Strig. I. 98—99.)

Szolnck-Dobokamegyében Nagy Iklód mellett van *Kis Jenő*, oláhul *Jino*.

Temesmegyében Gyarmatától keletre fekszik *Janova*, melynek nevét a XV. században *Jenew*-nek irták. (Csánki II. 43.)

Veszprémmegyében Tüskevár és Somlyó Vásárhely közt van *Kis Jenő*, már 1321-ben villa Kys-Yenew, mely a középkorban *Nagy Jenő*-nek (1321. villa Nog ienew, 1479. opidum Nag Jenew) nevezetett. Tüskevárral együtt a győri püspöké volt. (Csánki III. 213.)

Zalamegye sümegi járásában van a Káptalanfához tartozó *Jenőtelek* puszta.

NAGY GÉZA.

V E G Y E S.

«Szigeti» István kalocsai érsek származása.

A Turul 1908. évf. 85. oldalán az «Almamelléki, Szigethy és Thapsony» családok oly nemzedékrendi tábláját találjuk, mely minden tekintetben helyreigazításra szorul. Forrásai nincsenek mindenütt kiemelve, főadatai pedig Németh Béla «Szigetvár története» (1903), Nagy Iván «Magyarország családai» (I. 274.) és a Teleki-oklevéltár II. köt. 85. old. található anyagon alapulnak.

Néhai Németh Béla fenti művében számos adatot gyűjtött ugyan össze nagy szorgalommal, le is szállt helylyel-közzel az okiratok bányájába, de nem értett ahhoz, hogy az elszórt adatokat megbizhatóság, egyöntetű egészszé alakítsa. Neki két azonos hangzású név elegendő volt arra, hogy viselőiket egy és ugyanazon személyyé tegye s azonos hangzású földrajzi tárgyaknál figyelembe nem vette, hogy ezek egy-nél több megyében is léteztek, mindezeknek pedig az lett a következménye, hogy az egymástól jól szétválasztandó adatokat minden kritika nélkül *egy* kalap alá akarta elhelyezni s ezáltal természetesen ellentmondásokkal telt megbizhatatlan genealogiai összegezést nyújtott.

Nagy Iván — ki a családot «Almamelléki Beke» néven ismeri, pedig tudtommal nem így nevezte magát — tábláját egy kézirati gyűjteményből merítette, melynek hollétéről egyetlenegy árva betű sem árul el és melyről csak azt mondja, hogy «hihetőleg pörben volt használva.» Így tehát ezen tábla egyes adatai, nevezetesen a Kozma és Dömjén nevű fivérek utódjaira vonatkozók sem megbizhatók, mert az eddig ismert okirati anyag ezeket nem igen támogatja.

A Teleki-oklevéltár idézett helye nem egyéb, mint egy laikusnak hallowás utján és szóbeli közlések alapján nyert adathalmaz, melyet az illető, dolgozatának szükségleteihez mérten oly egységes alakba öntött, melynek a többi források, nevezetesen pedig az okirati adatok ellentmondanak.

Így tehát nagyon is érthető, hogy a fent említett nemzedékrendi tábla legtöbb helyén meg nem bizható, miután belőle a genealogiai összefoglalás főkélléke: *a kritikai feldolgozás* majdnem teljesen hiányzik. Jelen soroknak azonban nem az a feladatuk, hogy fenti nemzedékrendi tábla egyes genealogiai helytelenségeit és chronologiai lehetetlenségeit¹ helyreigazítsák —

¹ Így találjuk itt pl., hogy Lankred comes 1333-ban Almamelléki néven még él, mindjárt utána pedig áll, hogy körülbelül három évvel azelőtt meghalt. Leontinus 1306-ban már Izsó fia Miklós leányának, Ankának a

teszem ezt esetleg más alkalommal —, itt csak egyetlenegy nagy hibáját akarom helyreigazítani, mely «Szigeti» István kalocsai érsek származására vonatkozik.

* * *

Világi és egyházi személyek családi hovatartozandóságukra nézve való meghatározása között nagy a különbség. A világi ember a családi, nyilvános és elég gyakran a legközönségesebb és mindennapi dolgok keretében mozgó körben fordul meg, úgy hogy még azon esetre is, ha számos kutfó róla mint egészen meghatározhatatlan emberről is szól, elvégre még mindig valamely okiratra akadunk, mely az illető személy közelebbi megjelölését szükségesnek találta s melynek révén az illetőnek meghatározására alkalmas támaszpontot nyerünk. Nem úgy van ez az egyház embereinél; ezek legtöbbszörre, mert papi pályájuk kezdetétől fogva birtokaikat rokonaiknak átengedték, csak az egyház terén mozognak, hol pusztán keresztnévük és egyházi állásuk felemlítése elegendőnek találtatta arra, hogy kortársaik őket felismerjék; ritka eset, hogy hazai kutfóink e tekintetben kivételt tesznek. Így tehát nem szabad azon csodálkoznunk, hogy egyházi archontológiánk legrégebbi képviselőit korántsem vagyunk képesek oly szabotossággal meghatározni, mint ezt a velők egykoru világi országnagyokra nézve tehetjük; van elég érsek és püspök, — a kisebbrangúak számáról ne is beszéljünk — kiknek családi hovatartozandósága még mai napig vagy teljesen ismeretlen, vagy csak találgatás tárgya.

* * *

Lajos királyunk és anyja Erzsébet 1345 szept. 26-án a következő kéressel fordulnak VI. Kelemen pápához. Tapasztalják, hogy úgy saját, mint az országos ügyek megbeszélésében a hittanban jártas tudósok véleményét nélkülözik és így szükségesnek találják, hogy Magyarországon is valaki a hittani mesteri méltósággal legyen felruházva. Ismernek is oly egyént, ki erre a kiüntetésre felette alkalmas és méltó. Ezen válásos férfi: frater *Stephanus de Insula* a magyarországi Agostonrendü remeteszerzetesek tartományának lectora; már husz év óta foglalkozik tanulmányokkal; tanult Párisban, mire számos magasabb iskolákban Magyarországon és Toulouse-ban hittani előadásokat tartott, mire őt

férje, holott a magyarázó szöveg szerint (84. old.), mely ezt elfogadja, Leontin és Anka 33 évvel később (1339) csak jegyesek stb.

szerzetének milánói főhatósága felhatalmazta; Toulouse-ban megkapta a licentiatusi fokot; kéri tehát, hogy a pápa a kellő vizsgálat letevéle után neki a hittani mesteri fokot adományozza, mit a pápa azzal intézett el, hogy két biborost a vizsgával megbízott és a vizsga kedvező eredménye esetén a kérés teljesítését megígérte.¹ István a vizsgát kedvező eredménnyel tette le, mire a «magister theologiae» fokot kapta. Ez után persze magasabb egyházi méltóságokra is emeltetett. 1350 jan. 11-től 1367-ig nyitrai püspök, mire 1367-ben a kalocsai érsekséget kapta,² mely minőségben 1382-ben meghalt. Akadémiai fokát egyszer «magister in Theologia», máskor «magister sacrae paginae»-nek nevezik; 1380-ban pedig alexandriai patriarkának mondatik.³

A fentebbi okirat alapján, melyben őt a király «Stephanus de Jnsu'a»-nak nevezi, az összes mostani irodalom — legalább tudtommal — ezen érseket «*Szigeti István*»-nak nevezi, mely megjelölés alatt mindenki ezen István *családi nevét* érti s ehhez honossági hovatartozandóságát fűzi. De ez nem áll; családi hovatartozandósága másutt keresendő.

* * *

II. Gyécsa királyunk 1156 táján Gottfried és Albert nevű ausztriai lovagokat Magyarországra hívta, mely alkalommal nekik a Vas-megyében feküdt karakói várhoz tartozó két falut és a Sár nevű királyi erdőt, Sopron megyében pedig Locsmánd, Gyirót és Sárodot nevű birtokokat adományozta.⁴ A kettő közül melyik folytatta a családot, vagy mindkettőnek maradtak-e egyenes leszármazottjai, nem tudjuk, de ez egészen mellékes; a fő az, hogy utódaikat ismerjük. Bertoldtól, ki 1211-ben szerepel, származik a család egyik főága. Fia Frank (= Ferencz) a sárodai birtokának saját nevét adta, minek következtében ezt később állandóan *Frankló*-nak nevezték, mely néven még most is létezik; másik következménye az volt, hogy e Frank egyenes ivadékaik szintén a «*Frankói*» nevet visel-

ték.¹ Ennek az egy főág nyomait csak 1351-ig ismerjük.

A család másik főága a karakóvidéki sári birtokokban tartózkodott, minek következtében a «Sári» nevet használta; mindamellett azonban a Frankói ággal való nemzetségbeli együttartozandóságát féltékenyen őrizve, a sopronmegyei birtokokra vonatkozó tulajdonjogát mindig érvényben tartotta. 1325-ig ezen ágról mit sem tudunk; 1325 után azonban bizonyos Gős fia merülnek fel, kik nemcsak Vas, hanem Sopron megyében is birtokolnak, 1335 aug. 7-én a II. Gyécsa és III. István királyok által kiállított okiratok alapján a sopronmegyei Frankókkal való nemzetségbeli rokonságukat bebizonyították és ezen alkalommal arra is hivatkoztak, hogy Güssingi Henrik akkor, midőn a király ellen fellázadt, atyjuktól és *atyai nagybátyjaiktól* (patrui) a locsmándi és gyiróti birtokrészeket erőszakkal elvette.² Teljesség okáért már itt akarjuk kiemelni, hogy a család *sopronmegyei* birtokai Széleskut, Ambos (= Spanfurt), Frankó (azelőtt Sárodot), Gyirót, Hata, Kál, Locsmánd, Muzsaj; *Vas megyében: Gősfá, Hegyfa, Lak, Sár; Zalamegyében pedig Miksefalva (ma Misefa).*

Gős, kitől kétségkívül a Gősfalva (ma Gősfá) nevű vasmegyei helység nevét vette és mely után magukat utódai is hébe-korba nevezték, négy fiut hagyott maga után, kik közül azonban — legalább az eddig ismert okirati anyag szerint — csak az egy János a családot folytatta. Ennek van két fia: Benedek (1386—1392) és II. Mihály, mely utóbbinak fia *Antal* 1386-ban felmerül. Gős fiai János és I. Mihály azonban már 1339-ben a «frankói Gős» nevet viselik.³

Ha már most e család további nyomait követjük, a következőket találjuk:

a) 1373 febr. 7-én a sopronmegyei barsmonostori apát arról panaszkodik, hogy *Gős János* (és nem Göncz) Spanfurt nevű birtokát elfoglalta, hogy ezt még most is *István kalocsai érsek neposai: András és János* elfoglalva tartják és hogy ezt János *Frankó* nevű várához csatolta.⁴ Spanfurt pedig annyi mint Ambos.

b) 1386 jan. 20-án megjelennek a vasvári káptalan előtt a következő felek.

1. Gős fia János fia: Frankói Benedek.

2. Ugyanezen János fia Mihály fia: Frankói Antal.

3. Péter fia: Frankói András és ennek fia László és kijelentik, hogy a sopronmegyei Frankó, Gyirót és Ambos nevű birtokok miatt

¹ Róluk szól a Turul 1892. évf. 113. sk. lapjain megjelent «A Frankóiak» című dolgozatot.

² Sopronmegyei oklevéltár I. 135.

³ Ugyanott 147.

⁴ Fejér IX. 4., 553.

¹ Suppl. ad Clem. VI. Ann. IV. pars I. fol. 41. — V. ö. Theiner I. 701. do. 1345 szept. 23-án, midőn Stephanus de Jnsula István választott kalocsai érsek számára a palliumot Rómából magával hozza.

² Anjoukori okmánytár II. 468. — Wenzel II. 408., melyre fenti nemzedékrendi tábla hivatkozik, nem létezik, mert e kötetnek csak 402 oldala van.

³ Pray, Hierarchia II. 73. — Sopronmegyei oklevéltár I. 397. — Theiner I. 776. — Pray (I. 367) azon állítása, hogy 1349-től 1355-ig frater Stephanus I. volt a nyitrai püspök, hogy 1356 febr. 6-án a püspöki szék üresedésben volt és hogy 1357-től 1367-ig frater Stephanus II. a püspök, nem áll; 1350-től 1367-ig csak az *egy István frater volt a nyitrai püspök.*

⁴ Sopronm. okmánytár I. 1.

köztük már hosszabb idő óta folyó peres ügyeket akként egyeztetik, hogy András és fia László mindazon periratokat, melyeket ők maguk és rokonuk (*proximus*) néhai István kalocsai érsek a vitás birtokokra vonatkozólag Gős utódai ellen különféle bíróságok részéről megszereztek, érvényteleneknek nyilvánítják és Gős utódainak e birtokok harmadrészét átengedik.¹

c) A vasvári káptalan 1392-ben az alább nevezettek kérésére az 1335 aug. 7-én kelt okiratot írja át.

1. János fia: Frankói Benedek.

2. Ezen János fia Mihály fia: Frankói Antal.

3. Kelemen fia «Frankói János» **germanus condam domini Archiepiscopi.**

d) Ugyanezen káptalan 1392-ben Kelemennek még Mihály és Jakab nevű fiait is említi.²

Ezekből tehát minden kétséget kizárólag kiviláglik, hogy V. István kalocsai érsek 1373, 1386 és 1392-ben mint a sopron- és vas megyebeli Frankói illetve Frankói Gős-család tagja szerepel. Én azonban ezzel meg nem elégszem és az érseknek e családhoz izenkénti hozzátartozandóságát is keresem. Meg is találtam.

* * *

Már fentebb láttuk, hogy Gős egyenes ivadéka — legalább tudunkkal — csak János nevű fiától származnak, — hogy 1373-ban csak András és János — 1386-ban csak ezen András utódai és 1392-ben csak Kelemen fiai mint István kalocsai érsek legközelebbi rokonai szerepelnek, míg ezt Gős egyenes ivadékairól sehol sem mondják. Ebből már most minden kétséget kizárólag kitűnik, hogy az érsek sem Gős egyenes ivadéka, hanem ennek egyik oldalrokona. Tekintettel már most arra, hogy Gős fiai 1335-ben atyjuk fivéreiről illetve saját nagybátyjaikról szólnak és hogy az érsek unokaöccse 1392-ben a Gős-ivadékokkal együttesen ugyanezen okiratot átiratja: világos, hogy az érsek Gős egyik fivéréből származik.

Ismerjük is!

1350 január 28-án a pápa oratora «frater Stephanus in Ungaria ordinis heremitarum sancti Augustini de gratia sanctitatis eiusdem (t. i. a pápa kegyelméből) *magister in theologia*» azon kérréssel fordul a pápához, hogy szeretett **germanusát: Antal fia Jánost** (Johannes Anthonii), pécs megyeházmegyei clericust a Bonjános volt boszniai püspök áthelyezése következtében megüresedett pécskáptalani kanonokságra és javadalomra előjegyezze.³

A pápa annyiban véve intézte el a kérvényt, a mennyiben még ugyanazon napon a Solos-i plebániát Antal fia Jánosnak, pécsi kanonoknak adta.¹ Javadalmas pécsi kanonokságot azonban csak VI. Ince adott neki 1354 jan. 26-án.² «Solos» VI. Kelemen elintézése értelmében az egri egyházmegyéhez tartozott és így nagyon valószínű, hogy a hevesmegyei «Szőlős» nevű helységek egyikével azonos volt.

Ezen adat már most mintegy varázsütésre tisztítja a kérdést.

A latin «germanus» számtalan esetben édes testvért is jelent, a mi talán onnan ered, hogy e szó a gremium-mal (= anyaöl) és germen-nel (= csira, hajtás) rokon lehetett.

Hazai okiratainkban rendszerint szintén édes testvért jelent, de némelykor «unokaöccs»-öt is, a minek azonban csak akkor szabad vennünk, ha ezt egyéb genealogiai és chronologiai adatok vagy érvek minden kétséget kizárva támogatják.³ Jelen esetben azonban jelentősége kézzel fogható. Az akkori pápai kancellária az unokaöccsöt kivétel nélkül «nepos»-nak és nem germanusnak nevezte s ott, a hol germanus-ról van szó, majdnem mindig kimutatható, hogy alatta az édes fivért értette, így tehát biztosra veszem és vehetem, hogy István barát itt édes fivérééről beszél és *hogy ennek alapján ő is ugyanezen Antalnak a fia*, a mit különben azon körülmény is támogat, hogy Gős egyenes ivadékainak egyike akkortájt szintén az Antal nevet viselte (l. f.).

Talállok azonban erre nézve még hatalmasabb támaszpontot is. Pray⁴ szerint XI. Gergey 1376-ban a kalocsai érseket Antalnak nevezi. Pray már most azt mondja: «Ha ezen évben Antal volt a kalocsai érsek, akkor azon István, kit 1370-ben ismerünk, más személy mint az, ki 1367-ben (Telegdi) Tamást követte az érsekségben, ha csak nem a pápa neve vagy az évszám téves és ezen Antal nem az, kit XIII. Benedek ellenpápa 1403-ban a kalocsaiaknak adott érsekül stb.» Pray kételyeit könnyen oszlathatjuk el. Ő valószínűleg nem az eredeti bullát olvasta s így magyarázható, hogy ennek másolatában vagy nyomtatott kiadásában egy szó hiányzott, mert az eredetiben kétségkívül az érsek neve «Stephanus Anthonii» volt, a «Stephanus» tehát hiányzik.

Ezek után az érsek nemzedékrendje a Frankóiakról eddig ismert adatainkkal egyetértőleg a következő:

¹ Theiner I. 785.

² Történelmi Tár 1895. évf. 68. (Aldásy regestái.)

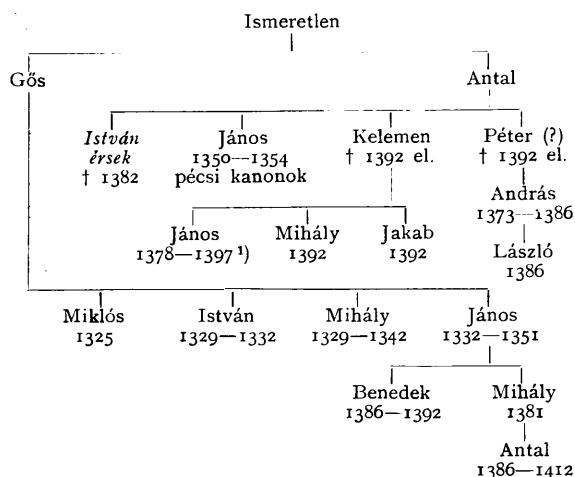
³ Ilyen eset van pl. 1345 szept. 15-én, midőn Nagymartonai Simon fia Pál bizonyos Péter fiát: Győri Lászlót az ő germanusának nevezi.

⁴ Hierarchia II. 73.

¹ Sopronm. oklevéltár I. 481.

² Ugyanott 136., 152.

³ Suppl. ad. Clem. VI. Ann. VIII. pars. I. fol. 136.

Erre a nemzedékrendre azonban megjegyzendő, hogy Péter, kit az érsek fivérének vettem, esetleg ennek nagybátyja, illetve Gös és Antal fivére is lehetett. Azért vettem fivérének, mert fia András 1373-ban mint az érsek neposa szerepel és 1386-ban mint ennek legközelebb érdekértársa ismeretes, a mi inkább az unokaöccsre mintsem a nagybátya fiára mutat.

* * *

Eddigi fejtegetésem még nem felelt meg teljesen feladatának. Annak kimutatásával, hogy István érsek a Frankói-család tagja, még nem magyaráztuk, hogy miért nevezte őt a király 1345-ben «de Jnsula»-nak és még nincsen megmondva, hogy ezen «Jnsula» alatt mit kell értenünk. Erre is van határozott válaszom.

Hogy insula alatt sziget és «Stephanus de Jnsula» alatt «Szigeti István» értendő, az igaz, de az is igaz, hogy Magyarországon mindenkor felette számos Sziget nevű helység létezett és még most is létezik. E sok Sziget nevű helységből találok olyat kiszemelni, mely a kitűzött célunk látszólag legjobban megfelel, oda valamely szerzetes-rend házat vagy iskoláját elhelyezni vagy az ott tényleg volt szerzetes-rendet — bár más nevet viselt — az Ágostonrenddel vagy az Ágostonrendű remetékkel azonosítani és oda egy Szigeti nevű családot letelepíteni, a nélkül, hogy mind ezeket bebizonyítanók: egyszerű irodalmi erőszakoskodás volna.

Fenti nemzedékrendi tábla szerint Alma (melléki) Lankréd comes fia István 1330-tól 1344-ig «Szigeti» néven szerepel, Ágostonrendi szerzetes, 1351-ben nyitrai püspök, 1367-ben kalocsai érsek és meghalt mint ilyen 1382-ben. Ez nem felel meg a valóságnak. Németh Béla művének 23-ik oldalán azt mondja, hogy Lank-

red fia Istvánról mélyen hallgat a diplomatika; nekünk azonban nem lehet róla hallgatnunk, mert ő a Szigeti-családnak egyik legnevezetesebb tagja volt stb.», de Németh nem bizonyított semmit; minden nála itt csak merő kombinatio. Én is foglalkoztam a tapsonyi Antimfi-család eredetével és ezen Istvánra vonatkozólag a következőket találtam: 1313-ban legelőször tűnik fel testvéreivel együtt. 1330 febr. 23-án olvassuk, hogy *Lancrét fia Beke(ő)* és *István* bizonyos birtokügyi perben győztek, mely alkalmal *István* az ő érdekeit személyesen képviselte.¹ 1342 márcz. 9-én találjuk, hogy *Lancrét fia István* egy 1260-ban kelt, hitbér és leánynegyedre vonatkozó okiratot a pécsi káptalannal átíratja;² további nyoma elvész. Látjuk tehát, hogy a felsorolt okiratok egyetlen egy betűvel sem árulják el, hogy Lankred fia István pap vagy szerzetes volt, a mi annál kevésbé valószínű, mert nem igen feltételezhető, hogy mint szerzetes vagy mint pap egyáltalában tisztán magánjogi jellegű birtok- és vagyonviszonyok bírói uton történendő rendezésével törődött volna.

Kérdésünk felderítésére szükséges azon elvet felállítani, hogy ama bizonyos «insula» a sopron-vasmegyei területen vagy ennek tőszomszédságában keresendő. Találjuk erre nézve 1390-ben, hogy a király parancsára Kanizsai János esztergomi érseket és rokonait többiek között a Sopron-megyében feküdt Zigeht nevű városba beiktatták és hogy ezt «oppidum Sarin insula Szigeth alio nomine»-nek is nevezték;³ találjuk továbbá, hogy 1368-ban a sopronmegyei törvényesülési ülésen az összegyűlt Sopron- és vasmegyei birtokosok közül a következő *Szigetiek* («de Zygeth») tanuskodtak: 1. Miklós fia Péter, 2. Benedek fia Kelemen, 3. Buda fia András, 4. Péter fia Miklós, 5. Domonkos fia Tamás.⁴ 1385-ben Szigeti Kelemen királyi ember az Ostfiak és Fraknoiak ügyében⁵ Vas megyében is volt egy Sziget (ma: Őri-Sziget), melyről a Szigeti-család nevet vette, de mindez nem képes arra, hogy minket kielégítsen és fentebbi kérdésünket tisztázza. A Frankóiak családi birtokai sorában egy Szigetet sem találunk és a szóban lévő Szigetnek az Ágostonrendű remetékkel való összefüggéséről nincs tudomásunk; a fent felsorolt Szigeti-családbeliek sorából pedig egyetlen-egyet sem tudunk a Frankóiak nemzedékrendjébe beilleszteni.

¹ Anjoukori okmánytár II. 468. — Wenzel II. 408, melyre fenti nemzedékrendi tábla hivatkozik, nem létezik, mert e kötetnek csak 402 oldala van.

² Esztergomi káptalan országos levéltára, Capsa 14. fasc. 6. nr. 22.

³ Sopronm. oklevéltár I. 498., 500.

⁴ Ugyanott 374., 376.

⁵ Sopronm. oklevéltár I. 480.

¹ Sopronm. oklevéltár I. 527.

Találjuk azonban még a következőt is: Zsigmond király 1388 május 24-én kiküldi a vasvári káptalant, hogy Péter fiát; *Szigeti* (de Zygeth) *Fülöpöt* a sopronmegyei Czenk nevű birtok egy részébe, mely őt csereszerződés címén illeti, beiktassa. A vasvári káptalan erre még 1388-ban visszajelenti a királynak, hogy a beiktatás minden ellenmondás nélkül megtörtént; a jelentés külső lapján a XIV. század végétől (tehát egykorulag) való írással ez áll: «litera *Philippi filii Petri de insula fratrum heremitarum prope Kethyda* concambialis.»¹

Megvan a mit kerestünk; azon Sziget, melyről magát Péter fia Fülöp nevezi, latinul azon insula, melyen a remete barátok laknak.

De hol feküdt?

Az okirat mondja: Kethyda mellett, ez pedig nem más, mint a Vas megyével tőszomszédos Zalamegyében meg most is létező Kehida, s így kézzel fogható, hogy azon Sziget, melyben még 1388-ban a remete barátok monostora létezett, nem más, mint a még most is Kehida mellett Zala-megye szentgróti járásában fekvő **Barát-sziget** nevű falucska.

Midőn Lajos király 1345-ben Stephanus de Insula remete-barátot említi, nem szabad e megnevezésben a barát családnévét felismernünk; családi néven «Frankói»-nak hívták; de miután ifju korától fogva a Kehida mellett Sziget-en a remete barátok klostromában tartózkodott, ezzel a megjelöléssel a király csak azon monostort akarta kiemelni, melynek kötelékéhez az általa ajánlott szerzetes tartozott.

Dr. WERTNER MÓR.

A Hont-Pázmány nembeliek Somogyban.

A Hont-Pázmány nemzetségnek szegi ágazatából származottak 1261-ben IV. Béla királynak Zólyomban ker. Szt. János napjának nyolczadán (jul. 1.) kelt levele szerént megosztottak Szeg (Zugh, Zegh) és Kutha nevű birtokaikon. A Nyitra alsó folyásánál ma is megvannak Egyház-szeg és Malom-szeg faluk, honnét a Szegi-ek kiszármaztak. Kutha ma már ismeretlen. Az osztálylevelet 1267-ben újból kiállították.²

Az osztályos vérbeliek leszármazási tábláját Karácsonyi János tette közzé a «Magyar nemzetségek» II. 208. lapján.

Az osztálylevél szerint két testvér nagyapától (avus) való unokák mindannyian egy értelemmel átengedik a három részre osztott Szeg és Kutha faluknak egy harmadát, úgy a mint már a tatárjárás előtt is fölosztva volt, az ugyan-

azon nemzetségbeli (de Szegh de eodem genere) Szeghi *Rubai* fia *Chama* és Szeghi *Moys* fia *Bodok* nevű vérbeli rokonaiknak oly hozzáadással, hogy a Somogyban és másutt levő egyéb birtokokat illetőleg már a tatárjárás előtt megosztottak akként, hogy mindegyikük a részét a maga tehetsége szerint bírja és használja, abban a többiek ne háborgassák.

Ez oklevélben abból, hogy a vérbeli atyafiak Szegh és Kutha nevű birtokaikat három részre osztották és annak egy harmadát Chamának és Bodoknak juttatták, azt látom, hogy az említett két nagyapa mellett kellett egy harmadik nagyapának is lennie, kinek unokái Chama és Bodok, és a birtokokat azért osztották három egyenlő részre, mert a három nagyapa egy testvér voltak és közös atyjuk az ismeretlen nevű comes de Zegh.

Az oklevél továbbá azt mondja, hogy a Szegieknek Somogyban is voltak birtokaik és pedig — mint látni fogjuk — részben épen Chama és Bodok kezében, de azt elhallgatja, hogy hol feküdtek Somogyban ezek a birtokok.

A kérdésre felelnek azonban más oklevelek.

1288 nov. 2-án *Horváthkuthi Chama* fia *Gergely* egyrésztől, másrésztől rokona (cognatus) *Boduk* fia *Miklós* a somogyvári konvent előtt egyezsége lépnek, mely szerint Miklós a Somogy vármegyei *Boor* és *Besenew* nevű jószágait örök joggal átadja Gergely comesnek, ez pedig a Bars vármegyei *Zynud* nevű birtokát hasonló örök joggal Miklósnak engedi át.¹

Horváthkút helység Somogyban Marczalitól északnyugatra esik, Boor mai névén Bár puszta Somogyban Kéthely és Vörs között van, Besenew, Besenyő pedig a mai Balaton-Szentgyörgynek régi neve. Balaton-Szentgyörgy helyén ugyanis hajdan kettős falu állott: Menthe és Besenew, a kettős falu egyháza Besenyőn Szt. György vértanu tiszteletére volt rendelve. Idők folytán a falu, régi nevei lassanként elenyészvén, egyházáról a mai Szentgyörgy nevét nyerte.²

A birtokcsere-levelet Horváthkuthi Gergelynek fiai *Ontol* (Antal) és *Fános* a somogyvári konventtel újból átírtatták 1304 április 2-án.³

1293-ban a somogyvári konvent előtt Chák fia Buzád mester egy részről, másrésztől pedig Botyáni Andronik fia Miklós és Botyáni Chépán fia Marczel megjelentek és Buzád előadta, hogy Miklós testvéreinek (frater) Gergelynek megöléseért a reá kirovott pénzbírság helyett a Sár vize mellett keletre *Vrs* nevű földjéből 190 holdat Miklósnak és Marczelnek örök joggal át-

¹ Ugyanott 488.

² Fejér: Cod. Dipl. IV. 3., 45., 47. és 401.

¹ Hazai okmt. VII. 203.

² Csánki D.: Magy. orsz. tört. földrajza, Somogy, Szt. György alatt.

³ Hazai okmt. VII. 354.

enged és ha vagy az ő testvérei, vagy akár idegenek őket a 100 hold földnek birtokában pörrel vagy bármi módon megtámadnák, kötelezettséget vállalt, hogy a Sár vize tulsó nyugoti partján ugyanakkora hasonló minőségű földet jelöl ki, és enged át nekik. A konventnek erről kiállított bizonyáglevele a határokat is megjelöli, melyek közt az átengedett föld fekszik.

Kezdődik a határ a Sár vize fölött, melynek felét keletről Miklósnak és Marczelnek hagyja, innét a rét fölött kelet felé vonul, míg egy határhalomhoz ér, melytől északra Miklósnak és Marczelnek földjei vannak. Ezek mentén határtöréshöz jut, honnét dél felé diófára talál, ezután pedig kettős határhalomhoz ér, a hol kelet felől *Kristóf* fiának *Mihálynak* földjét határolja, innét dél felé ismét kettős határhalomhoz jut, a melyől kelet felől *Bodok* fiának *Miklósnak* földje van (ubi a parte orientis vicinatur terre Nicolai filij Bodouk).¹

Ez oklevélben a Sár vizének említése megtevésztette Károly Jánost, mert «Fehérvármegye története» V-ik kötet 52-ik oldalán ezt a Sár vizét a fehérvármegyei Sárvizzel, a terra Vrs-ot pedig a Sárviz folyó nyugati partján (pedig az oklevél világosan *keleti* partot mond) levő Őrs pusztával azonosítja. De már megütközik azon, hogy midőn ő az Őrs pusztát máskülönbén a beköltözött besenyő családok tulajdonában voltanak ismeri, az oklevélben említett Chák nyomán tehát akkoriban a puszta mégis a Csák nemzetségé volt volna?

Az oklevél azonban nem a fehérmegyei Sárvizről, Őrs pusztáról szól és távol van tőle a Csák nemzetség is. Tudjuk ugyanis, hogy az Árpádok korában a Balaton tavának a fenéki hidon tuli részét, a mai Kis-Balaton épúgy Sárnak nevezték, mint a Balatontól keletre Fonyód és Balaton-Berény közt elterülő tótszentpáli úgynevezett Nagyberket is és e két Sár közti hegyes-dombos vidéknek Fenék és Kéthely között Sárköz volt a neve.² A «terra sua vrs vocata iuxta aquam Sar wlgariter dictam a parte orientis» nem egyéb, mint a Kis-Balaton keleti partján eső mai *Vörs* helység, a «terra sua predicta de ultra aquam Sar prenominatam a parte occidentis» pedig nem a fehérmegyei Sárviz *keleti* oldalán a katonai térképen megjelölt *Sármellék puszta*, hanem a Kis-Balatonnak *nyugati* oldalán Zala vármegyében fekvő *Sármellék falu* határába esett és Chák fia Buzád nem a Csák, hanem a Hahót nemzetségből való, a mint Vörsöt 1261-ben IV. Béla király Buzád fiának Chák bánnak a Csányi-család őskének

adományozta,¹ és a mint azt a caalád még 1364-ben is bírta.²

Egy másik határjáró levél 1298-ból való, a midőn Ivánka mester somogyi főispán vicebirájának (alispán) Péter comesnek intézkedéséből Tardi Kilián fia Gergely kiküldött vármegyei ember a somogyvári konvent emberével a Balaton melletti Besenyő földjén kiszállott és *Mozov* unokáinak: Vrba fia Baláznak és testvéreinek (fratrum) földjét megjárta, azt Baláznak és rokonainak (cognatis) kijelölte. A kijelölés szerint pedig «a határ kezdődik egy határjelnek szolgáló diófánál a *Bodok* földje mellett innét a Balaton felé tart majd egy szőlő mellett a Balaton felőli oldalán határhalom van azután a nagy uthoz ér, és ezen át nyugat felé halad a Szt. György vértanu besenyői egyházának földjéig, a hol végződik is.»³

Az egyrésztől László fia Chák és Csányi Miklós fia Balázs fölperesek, másrésztől Gordovai László Szlavon bán fia László alperes közt Vörs falunak birtoka iránt folyt perben Chák 1412-ben Gara Miklós nádor előtt IV. Béla királynak 1261 iki előbb említett adománylevelét föl is mutatta és ugyanez alkalommal Bathyáni János dictus Bakony pedig a nádor előtt szintén megjelenván, azt kérte, hogy mivel Vörs falu határai az ő Bathyán birtokának határaival igen össze vannak zavarva, ezek a határok újból jelöltessenek meg, és az új határjáró levél neki adassék ki. A nádor e kérelmet is teljesítette, a Vörsre vonatkozó adománylevelét pedig újból kihirdették.⁴

A határjáró levél szerint Chák utódainak birtokhatárai kezdődnek a hegyen levő hármashatárjelrel, a mely *Bodok* földjét Bathyán falu földjétől akként választja, hogy *Budoké* tőle nyugatra Bathyán falu földje északra esik. Innét kelet felé Bathyán falu földje mellett völgybe ereszkedik a határ, hol hármashatárjel van, mely megint Bathyán falu földjét Musch falu földjétől választja, innét dél felé Ság faluhoz ér tovább Tikos falu földjét elválasztó hármashatárjel van, ezután Tikos falu földje mellett a völgybe lép és a *Kaaman* hegy tetején át a *Bodok* hegyre kapaszkodik Hasonlóképen a Baar és Bathyán birtokokat elválasztó határ északról dél felé haladva, Chák mester földjét nyugatra, *Bodok* földjét pedig keletre hagyja és a tikosi völgyben Chák mester földje északra, Tikos falu délné marad tovább Tikos falu mellett haladva Fonyedhez majd utóbb a Balatonhoz ér, a hol végződik is.

¹ Hazai okmt. VIII. 83.

² Hazai okmt. 273.

³ Hazai okmt. VII. 268.

⁴ Hazai okmt. VIII. 83.

¹ Hazai okmt. V. 75.

² Csánki D.: Magy. orsz. tört. földrajza i. h.

Annak a kisebb hegynek, melynek lábánál Tikos falu van, tehát *Kaaman*, mindjárt mellette a magasabbik hegynek pedig, a melyen tul ma Hollód falu van, *Bodok* volt a neve. Így hívják-e őket ma is, nem tudom.

A térképen a Kis-Balaton keleti oldalán sorban megtaláljuk Battyán és Bár pusztákat, Besenyő (Szentgyörgy) Vörs, Ság, Tikos, Főnyed, Horvátkut falukat is.

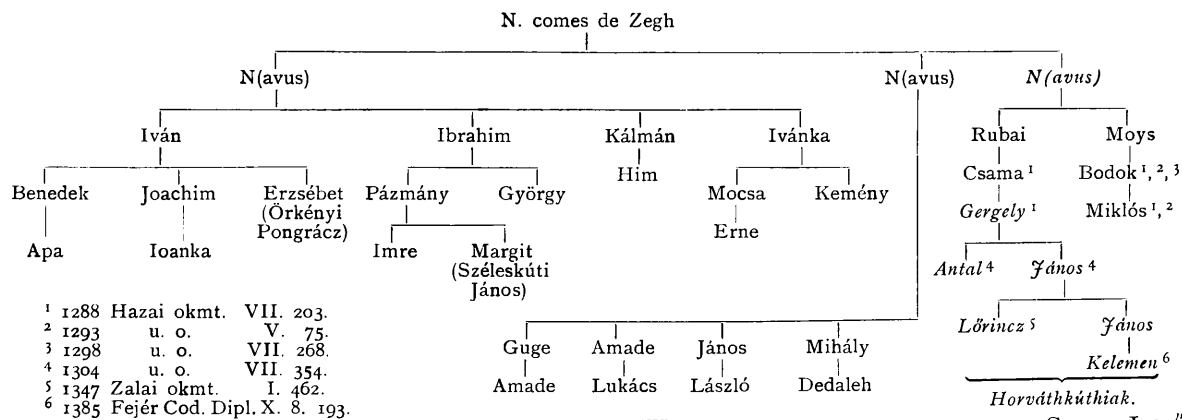
Mindezek a részletezve fölsorolt oklevelek világos bizonyosságot tesznek arról, hogy a Hont-Pázmány nemzetség szegi ágának somogyi birtokai a Kis-Balaton keleti oldalán feküdtek.

Megtudjuk ezekből azt is, hogy Chamának és fiának Gergelynek a Balaton mellett volt nemcsak birtokuk, de otthonuk is, és Gergelytől származott le a Horváthkutyak családja. Horváthkuthy Gergely fiai — a mint láttuk — Antal és János, az utóbbinak pedig egy 1347-iki határjáró levél szerint a fia *Horváthkuthi Lőrincz*.¹ Említik még Somogyban 1385-ben Horváthkuthy János fiát *Kelemen* is, mint Sávoly faluval szomszédos birtokost.² Sávoly Horvátkuttól nyugatra Főnyed alatt esik.

Mínthogy továbbá személynevekből száрма-

zott helynevek régi időkben az azon vidéken megtelepedett, élt és lakott kimagasló személyek neve után keletkeztek, a Bodok és Kaámán hegyek elnevezéséből azt következtetem, hogy a Szegi családbeliek közül nemcsak Bodok, de ha a Kaaman elnevezés alatt nem Chama, hanem valóban a Kálmán név lappang, úgy Kálmán is a Kis-Balatonnak azon a vidékén élt. Sőt, ha Mozow alatt Moysot érthetünk, már Moys is ott lakott, különben nem emelte volna ki oly nyomatékszerűen nevét az 1289-iki említett határjáró levél. Ha pedig az 1293-beli határjáró levélben említett Kristóf fia Mihály egy személy a Dedaleh atyja Mihálylyal — a mi pedig nem is lehetetlen — úgy Kristófban az egyik nagyapát is megtaláltuk volna. Ne felejtjük el azt sem, hogy az időponttal is megegyezően 1273., 1274., majd ismét 1275 és 1279-ben is Zala vármegye főispánja Dedalus, Dedalus nevet viselt.¹ Nem-e lehet Dedaleh, Dedalus is egy személy?

Az elmondottak nyomán Karácsonyinak a Szegiekről készített származástáblája a következőképen egészül ki:

A Szapolyay-család eredetéről szóló közleményhez.

Ezen cím alatt a Turul 1909. évi III. füzetében (137—138. lapok) megjelent közleményében Tersztyánszky Dezső bizonyítani igyekszik, hogy a Tersztyánszkyak a Szapolyayakkal közös ősektől származnak; mely állítását arra fekteti, hogy a XIV. században úgy a Szapolyay, mint a Tersztyánszky őseknél egyes családtagok mellékneveként a Fekete név volt használatban, és hasonló keresztnévű testvérek szerepelnek itt is, ott is; a két család elválásának idejét Zsigmond király uralkodásának idejére kívánja he-

lyezni, mert szerinte Zsigmond Kaszavárat a Szapolyayaknak adományozván, a Tersztyánszkyak a vár egy részére 1611. és 1615. években igényt emeltek, mi csak úgy történhetett, ha a Zsigmond-féle adományozás idején a két család még annyira szoros rokoni kötelékben állott, hogy az adományozás mindkét család örökjogát eredményezte.

Miután a Szapolyayak az ország királyi trónjára emelkedtek, így leszármaztatásuk a magyar történelmet fokozott mértékben érdekli és kötelességünk az arra vonatkozó adatokat kifogástalan történelmi bírálattal állapítani meg; ezen

¹ Zalai okmt. I. 462.

² Fejér: X. 8. 193.

¹ Fejér: V. 2. 104., VII. 5. 591., V. 2. 238., VII. 2. 75. — Hazai okmt. VII. 147.

tekintet vezet akkor, midőn a felvetett leszár-
maztatáshoz hozzá szölok.

A XV. században szereplő különböző nevű
családok közös leszármasztását három alapon vitat-
hatjuk: *a)* izról izre oklevelekkel történő bizo-
nyítással; *b)* az ősi birtokjogoknak kétségtelenül
közös forrásával és *c)* a czimerek közösségével.

Az előző századokban, a míg az oklevelekben
szokásos volt a genus felemlítése (de genere N.),
addig az ily megjelölés szintén elfogadható a kö-
zös őstől való leszármasztás bizonyításaira.

Ezekből kiindulva kell tehát Tersztyánszky
Dezső kutatásainak helyességét vizsgálat alá
vennünk.

Be kell látnunk, elolvasva a közleményt,
hogy az izról izre való közös leszármasztás okira-
tokkal bizonyítva nincs, mert a Wagner és Le-
hoczky által szintén nem okiratok alapján nyuj-
tott adatok teljesen megbizhatlanok, miként azt
alább is bizonyítani fogom.

A Fekete melléknév, úgymint sok más ha-
sonló: nagy, kis, fiatlan, ősz, csuka, csorba, fél-
szemű, sánta, kajsa stb, a XIII—XV. száza-
dokban gyakori, időnkint jóformán minden
családban előfordul; az nem szolgált egyébre,
mint az igen sokszor hasonló keresztnevű csa-
ládtagnak egymástól való megkülönbözteté-
sére, vagy pedig népszerű megnevezésére; hogy
példát mondjak, a Divék nemzetségben a XIV.
században egy időben két Tamás szerepelt,
az egyik a Csorba, a másik a Fiatlan mellék-
nevet kapta; a Turcsányiak között a XV. szá-
zad végén élő két Orbán közül az egyiket
Fekete, a másikat Ősz jelzőkkel különböztették
meg egymástól. Ebből folyólag nem komoly
dolog a XIV. században használt Fekete mel-
léknév alapján a hun törzsekre repülni képze-
letben vissza.

Miután pedig az egyes családoknál bizonyos
keresztnevek divatosak voltak, és ily egyes ke-
restnevek más családokban is sűrűn fordulnak
elő, nagyon könnyű a különböző családokban
három egynevű testvérre akadni; ezen körülmény
még egyáltalán nem nyujt alapot arra, hogy az
illető személyek ugyanazonosságát azzal bizo-
nyithassuk, főleg ha az ily feltevést semmiféle
okirattal, hanem kizárólag egyes régi íróknak
kétes értékű adataival akarjuk csak támogatni.

Tersztyánszky Dezső azon állításából, hogy
a Tersztyánszkyak 1611. és 1616. években a Zsig-
mond féle adománylevelél alapján, tehát a Szapo-
lyayak jogán emeltek igényt Kaszavár valamely
részéhez, tünik ki leginkább, hogy mennyire
óvatosan szabad csak Wagnert és Lehoczkyt
mint forrásmunkákat, használnunk; a közlemény
írója Lehoczkyra hivatkozik annak bizonyítására,
hogy Zsigmond király adományozta Szapolyay
fekete Miklósnak Kaszavárat.

Lehoczky ezen állítása nem felel meg a tör-
ténelmi igazságnak; mert Zsigmond király Kasza-
várat 1367-ben Stiboriczi Miklósnak adományozta,
és az adománylevelél alapján a beiktatást ellent-
mondás nélkül a nvitrai káptalan foganatosította
is.¹ Stiboriczi Miklósról a vár Stiboriczi Stiborra
és Andrásra szállt és a Stiborok kihaltával azt
ismét a Kaszay család kezén találjuk; ezen Ka-
szay család tagjai közül István fia János, és en-
nek fiai Miklós és György hűtlenségbe esvén,
Mátyás király várukat elveszi és nagynevű had-
vezérének Magyar Baláznak adományozza,² ki-
ről a vár leányának férjére Kinizsy Pálra száll,³
és csak az ő elhaltával szerzi azt meg Szapolyai
István.

A Szapolyayak kezére tehát a vár csak a
XV. század legvégén, vagy a XVI. század elején
került és Zsigmond király nekik azt nem is
adományozhatta, a hogy az előző időkben a
Szapolyayaknak Trencsén vármegyében birtokuk
nem is volt.

Láthatjuk tehát, hogy a közlemény írójának
kiindulási alapja teljesen helytelen, és ha a
Tersztyánszkyak 1611. és 1615. években a várra
nézve bizonyos igényeket igyekeztek érvényesi-
teni, úgy azokat nem a várnak a Szapolyay-
akkal való közös szerzése, és a velük egy őstől
való leszármasztás alaján emelték, hanem emel-
hették valamely más alapon, mi a Tersztyánszky
által bizonyára betekintett 1611. és 1615. évi
okiratokból kell hogy kitűnjön; sajnos hogy nem
látta szükségesnek ezen igények alaját az ok-
iratokból kikeresni, nem bocsátkozott e részben
sem a részletezésbe és az okiratokkal való kellő
bizonyításba.

Hogy azonban erre nézve némi utbaigazítást
nyujtsak, felemlitem, hogy Szapolyay János a
miticzi Rosonoknak 1500 forintban zálogba adta
Kaszavárat, és midőn a Rosonok hűtlenségbe
estek, I. Ferdinand király ezen 1500 forintot a
hadi kincstár részére lefoglaltatta; ámde a Ro-
sonok leányági utódai a vár új adományosaitól,
a Petröczyektől per utján követelték az 1500
forintot; valószínűnek tartom, hogy a Tersz-
tyánszkyak ezen leányági örökösök jogán, csakis
ezen 1500 forint egy részének erejéig folytat-
ták 1611. és 1615. években azt a pert, melyre
Tersztyánszky hivatkozik; az országos levéltár
mindezekre nézve bőséges adatot nyujthat.⁴

A közös leszármasztás vitatására alapul szol-
galhatna még a két család által használt czime-
rek netaláni azonossága; ámde a Szapolyayak
a farkast és az egyszarvat, a Tersztyánszkyak

¹ L. Wenzel Gusztáv «Stibor vajda» 86—90 lapok.

² Orsz. lev. NRA. fasc. 485. Nr. 38.

³ U. ott.

⁴ NRA. fasc. 485. Nr. 38. stb.

pedig a faágon álló, csőrében galyat tartó fehér galambot használták czimerképül; mely czimerképek különbözősége már magában véve kizárja a közös leszármazást, mert Zsigmond király idejében, midőn a közlemény írója szerint a két család még közös birtokjogokat szerző közös ősökkel birt, a régi családok czimeralakjai már ki voltak fejlődve.

Láthatjuk tehát, hogy sem az izről izre való közös leszármazás, sem az ősi birtokjogok közössége, sem a czimer azonossága bizonyítva nincs, és így a közleményben felvetett állításnak ténybeli alapja sincs. RUDNAY BÉLA.

Három adalék három generációhoz.

Régebben kiadott munkákban is találunk néha új adatkákat, melyeket utóbb megjelent dolgozatok nem használtak föl. Így tűnt szemembe a Vaja-nemzetségről adott kis közleményemben említett régebbi birtokeladásra, illetve adományozásra vonatkozó oklevél (Turul, XXVII. 137. l.), melyről mellékesen megjegyezve, Werner olyformán nyilatkozik, mintha én azt akartam volna, hogy 1903-ban közzétett oklevelet 1901-ben használjon föl (Turul, XXVI. 178. l.), holott én világosan *újabb* nemzetségi kutatásaira utaltam, melyek 1904—1905 folyamán jelentek meg.

Néhány föl nem használt adaléokra bukkanunk Wagner Józsefnek Adalékok a nyitrai székeskáptalan történetéhez (Nyitra, 1896) című becses munkájában is.

Az első adat genealogiai szempontból nem nyújt ugyan újat, de Péter ispán szereplését, illetve érdemes munkásságának megjutalmazásáról való tudásunkat gyarapítja. A Ludány-nemzetség Emőkei ágának későbbi sorsára pedig genea-

logiai szempontból is hasznosítható az a IV. Lászlótól eredő, 1284 ápril 24-én Pankota mellett kelt oklevél, mely szerint a király consideratis fidelitibus et servitiis comitis *Petri filii Zobozlow* de genere *Lwdan* quondam terram castris sui Nitriensis Malantha vocatam, que . . . usui quinque aratrorum vel citra sufficeret . . . eidem comiti Petro et suis heredibus . . . contulisset. Ez a föld később a nyitrai káptalan birtokába jutott, de 1424-ben Emőkei Tamás fia Jakab vissza szerette volna szerezni (Vagner, id. m. 407. l.).

Két aprósággal bővíti Vagner a Divék-nemzetségről való tudásunkat. 1336-ban a pozsonyi káptalan, quum nobilis domina *Margaretha* filia quondam comitii Barlei de genere *Dywek*, relicta videlicet quondam comitis Mogh de Elephanth előtte meg nem jelenhetett, a nyitrai káptalan kérésére két megbízottját küldte hozzá, kik előtt Margit asszony de voluntate comitis *Desev fratris sui patruelis* et consensu birtokai tekintetében intézkedett (id. m. 390. l.). Barleusnak ezt a leányát eddig nem ismertük, sem azt nem tudtuk róla, hogy Elefánti Mog felesége lett, kitől azonban gyermekei nem születtek. Dezső ispán szintén ismeretlen tagja a Divék nemzetségnek. Ha a frater patruelisén Margit asszony unokatestvérét értjük, akkor Dezső ispán Barleus valamelyik testvérenek fia volt.

Új nemzetség merülne föl Mátyás királynak 1468 ápril 18-iki oklevelében, melylyel a zohori konvent 1379-i határjárásról szóló jelentését átírja. A konvent oklevelében arról van szó, hogy a birtok megállapításakor eljutottak egy vízhez, mely possessionem Dobras domini episcopi (Nitriensis) a terris *nobilium de genere Dynk*, terras scilicet Moyteh . . . elválasztotta (id. m. 424—425. ll.). Lehet azonban, hogy az Aba nemzetség egyik sarjadékának, Denknek ivadékairól van szó.

SÖRÖS PONGRÁCZ.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1909. évi december 21-én tartotta *Fejérfataky László* másodelnök elnöklete alatt rendes évi nagygyűlését, melyen jelen voltak: *Gróf Apponyi Sándor, Barabás Samu, Békefi Remig, Csánki Dezső, Döry Ferencz, Kollányi Ferencz, Ortway Tivadar, id. Szinnyi József, Soós Elemér, ifj. gróf Zichy János* 1g. vál. tagok, *báró Györffy Samu, Holub József, Benkó Imre, Lukcsics József, Matheidesz Sándor, Szalay Gábor, gróf Teleki Sándor* évdijas tagok, mint vendégek *ösv. Schönherr Antalné és leánya, Szalay Imre, dr. Csiki József és neje, Steibl Julia, Tóth Árpád* pénztárnok, *Aldásy Antal* titkár és *Szabó László* jegyző.

Elnök a szép számmal összegyűlt tagokat üdvözölve a nagygyűlést a következő beszéddel nyitotta meg:

Tisztelt Nagygyűlés!

Beszámolóra gyűltünk egybe egy hosszú, munkában, eredményekben és veszteségekben gazdag év után, hogy tagtársaink előtt számot adjunk sáfarkodásunkról anyagiak és szellemiek terén. Évtizedek óta teszszük ezt; s ha emlékünke visszaidézzük huszonhét esztendő történetét, nyugodt lelkiismerettel elmondhatjuk, hogy szerény keretekben működő társaságunk saktársaink lelkes, önzetlen kis csoportját gyűjtötte

egybe a célul kitűzött történelmi segédtudományok művelésére és hogy zaj, feltűnés nélkül, de következetes irányban folytatott munkásságának megvan el-
tűrhetetlen nyoma a magyar nemzedékrendi tanulmányok és czimertani kutatások fejlődésében.

Tavalyi megnyitómban reámutattam az elért eredményekre és rámutattam a még megoldandó feladatokra. A mi érdemünk, ha az eredményekhez ujabbat csatolhattunk, de nem a mi hibánk, ha a ránk váró feladatok megoldásához a lefolyt év alatt jobban nem közeledhettünk. Tenni csak annyit vagyunk képesek, a mennyit erősen igénybe vett társadalmunk és céljainkkal rokonszenvező szaktársaink segítségével tehetünk ; más oldalról törekvéseink nem részesülnek támogatásban.

Arra nem lehet panaszunk, hogy közönségünk egy része bizonyos fokig érdeklődéssel viseltetik tudományos célzataink iránt. Levéltári, könyvtári tagtársaink bizonyosságai annak, hogy a nagyközönség részéről soha nagyobb törekvés nem mutatkozott a családi mult megvilágítására, leszármazások kimutatására, család-történet felderítésére, mint napjainkban, mikor azt hinnők, hogy a kor nivelláló törekvései s a változott szociális felfogás a figyelmet elterelik a nemzedékrendi kutatásoktól. Csakhogy e széles körben folyó genealogiai kutatásoknak, melyek legtöbb esetben az egyik részre anyagi, a másikra pedig társadalmi előnyöket igyekeznek biztosítani, a valódi tudomány vajmi ritkán látja hasznát s azok vajmi kevésszer jöttek segítségére társaságunknak, mely — távol tartva magát e törekvésektől — igyekezett eredetileg kitűzött céljához, a nemzeti mult családtani megvilágításához a tudomány és történelmi kritika szabályai szerint hű maradni. Lehet, hogy anyagi érdekeink ellen cselekedtünk, idegenkedve hasonló célzatoktól, de ezek szolgálatába állva, vétettünk volna azon szigoruan tudományos irányzat ellen, melyet társaságunk alapítói, elhunyt nagynevű elnökeink és szaktudományunknak annyi jeles művelője élénk irtak.

A jelen kor társadalmának egy része kevésre becsüli a történelmi kutatások értékét és gyakorlati hasznát, megfelejtkezve arról, hogy épen a nemzeti mult mennél behatóbb tanulmányozása adja a legjobb tanulságokat a jelenre és következtetéseket a jövőre. Nemzeti multunknak pedig egyik integráló része az, melynek felderítésére társaságunk vállalkozott ; nemzedékrendi összeköttetések történelmi fontos események megmagyarázóí, kulcsai ; a politika rugóit sok esetben családi érdekek mozgatják, s vérségi kapcsolatot világítja meg sokszor a milieu-t, melyet annak ismerése nélkül nem látunk tisztán.

Abban a reményben, hogy társaságunk a jövőben is hiven fog ragaszkodni huszonhét éves tradíció

által szentesített tudományos programjához a nagygyűlést megnyitom.

A zajos éljenzéssel fogadott elnöki megnyitó után Aldásy Antal felolvasta emlékbeszédét néhai Schönherr Gyuláról, melynek végeztével elnök az ülést rövid időre felfüggesztette.

Szünet után elnök az ülést újból megnyitván, *Szabó László* társ. jegyző felolvasta a titkári jelentést a társaságnak az 1909. évben kifejtett működéséről, melyet a nagygyűlés tudomásul vett és Csánki Dezső ig. vál. tag indítványára titkárnak úgy a megtartott emlékbeszédért, valamint a titkári jelentésért köszönetét fejezte ki.

Tóth Arpád társ. pénztárnok terjesztette elő ezután a pénztárnoki jelentést, mely szerint a társaság bevétele az ülés napjáig 6460 korona 40 fillér, kiadása 5991 korona 74 fillér volt, egyenleg 468 korona 66 fillér. A Nemz. Zsebkönyv II. rész I. kötetének bevétele 120 korona, kiadása ugyanannyi. A társaság vagyona összes vagyouban 35,753 korona 66 fillér, teher 2726 korona, tiszta vagyon tehát 31,027 korona 66 fillér.

Mint hogy az ig. választmány a számadások megvizsgálásáról már intézkedett, a nagygyűlés a pénztárnoki jelentést egyelőre tudomásul veszi.

Elnök ezután jelentve, hogy az alapszabályilag kitűzött időben az elnökséghez indítvány nem adatott be, a jegyzőkönyv hitelesítésére *ifj. gróf Zichy Nándor* ig. vál. és *Szalay Gábor* évd. tagokat kérte fel és az ülést bezárta.

Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság működéséről az 1909. évben.

Mélyen Tisztelt Nagygyűlés !

Társaságunk történetében megint bezáródott egy esztendő, ismét összegyűltünk rendes évi nagygyűlésünkre, a melyen visszpillantást vetünk az elmúlt év tudományos munkásságára, beszámolunk működésünkről, hogy alkalmat adjunk annak megállapítására, vajjon megfeleltünk-e a reánk nehezedeő feladatoknak, közelebb jutottunk-e ismét azoknak a tudományos czéloknek megvalósításához, melyeket megalakulásunkkor magunk elé tűztünk. Rendes évi nyereség és veszteség számla az a jelentés, mely a titkári székben a mélyen tisztelt nagygyűlés elé terjesztetik, a mely hivatva van a fenti kérdésekre a választ megadni.

Beszámolóm elején meg kell első sorban emlékeznem azokról a súlyos veszteségekről, melyek társaságunkat, mint a magyar tudományos világ egyik szerény tényezőjét az elmúlt esztendőben Thaly Kálmán és Széll Farkas igazgató választmányi tagjaink elhunytával érték. Folyó évi szeptember 26-án hunyt el váratlanul

Thaly Kálmán, kinek halála súlyos és szinte pótolhatatlan veszteséget jelent a hazai történettudományra, melynek legjelesebb, leghivatottabb művelője volt az elhunyt, ki egész életét, munkásságát, szívének lelkesedését és melegét vitte bele II. Rákóczi Ferencz és kora történetébe, melynek felderítésére szentelte egész életét, s a melynek ő volt legalaposabb ismerője. A gyászban, melyet elhunyt a magyar történettudományra hozott, társaságunk is mély megilletődéssel osztozott. Több mint két évtizeden keresztül volt Thaly Kálmán igazgatóválasztmányunk tagja, a mint ilyen, társaságunk ügyeinek intézésében mindenkor tevékenyen vett részt, és a Rákóczi korból vett közleményeinek egész sorozatával járult hozzá e korszak genealogiai és pecsétani ismereteihez, heraldikai kérdéseinek tisztázásához. Emlékét mindvégig kegyelettel fogjuk megőrizni.

Néhány nappal nagygyűlésünk előtt költözött el az élők sorából Széll Farkas igazgató választmányi tag, kinek halálával az ujabbkori család történeti kutatás szenvedett nagy veszteséget. Széll Farkas megalkulásunk óta tartozott tagjaink sorába és két évtizedet meghaladó időn keresztül számíthattuk őt igazgató választmányunk tagjai közé, melynek mindhalálig buzgó tagja volt. Megirta és oklevéltárral látta el a Nagybessenyei Bessenyei-család történetét, melynek egy részét folyóiratunkban is közzétette. Emlékére mindig kegyelettel fogunk visszagondolni.

Tudományos téren társaságunk működése a rendelkezésünkre álló anyagi eszközök mellett a megszokott mederben folyt le az elmúlt évben is. Folyóiratunk 1909. évi folyamából három füzet jelent meg, a negyedik most van sajtó alatt, róla a jövő évi titkári jelentés lesz hivatva beszámolni, minthogy megjelenése nagygyűlésünk után fog csak megtörténni.

A társaságunk művelte tudományzakok közül az elmúlt évben is a genealogiai tudomány talált tagjaink körében intenzívebb művelésre. Az e tárgyú tanulmányok között első helyen kell kiemelnünk *Karácsonyi Fános* nagy tanulmányát, melyben a Szent István anyjáról szóló adatok új megrostálása címen Nagy Gézának folyóiratunk múlt évi folyamában megjelent tanulmányával vitatkozik. Nagy Géza azon nézetével szemben, hogy Szent István anyja Sarolta, az egyik magyar társfejedelem leánya volt, fenntartja abbéli véleményét, hogy Szent István anyja a lengyel származású Adelhaid volt és forráskritikai elemzés alá veszi újból a Szent István anyjáról szóló tudósításokat. Ezek alapján megállapítani véli, hogy a Sarolt-féle mese tulajdonképpen nem III. Béla király Névtelen jegyzőjétől származik, hanem az ő művének a XIII. század végén élt bővítőjétől, míg ellenben a kamenczi évkönyvek és az Ossolinski krónikában

fennmaradt tudósítás tulajdonképpen magyar eredetű és azt Szent István életrajzában 1165 táján élt székesfejevári bővítője írta, a ki tehát a székesfejevári egyház nekrológiumából biztosan tudhatta, ki volt Szent István anyja. Ellenben az u. n. nemzeti hagyományok egymásnak ellentmondanak és keletkezésük is a XIII. század végére tehető. A székesfejevári bővítő tudósítását pedig kétségtelenné teszik a Szent Istvánnal egykoru írók, úgy hogy Szent István anyjának lengyel származása Karácsonyi szerint kétségbe egyáltalán nem vonható.

Dr. Vass Miklós a Homoródszentpáli Kornis családnak, Erdély e kihalt családjának történetével foglalkozik. Vizsgálódásai a család származását egy izel fölfelé viszik, a mennyiben sikerült neki a Kőváry László és Nagy Iván összeállította családfán első ősgyanánt szereplő Miklósnak atyját is megtalálni Gergely személyében. Tanulmányai alapján összeállítja a XVII. században virágzott család leszármazását, mely a Kőváry és Nagy Iván összeállította családfákkal szemben lényeges eltéréseket mutat és azoknak nem egy adatáról mutatja ki a tarthatatlanságot. Erdélyi családtörténettel foglalkozik *Kiss Bálint* is a Tordaiakról szóló tanulmányában, a mely család az erdélyi előkelő nemes családok legnagyobb részének családfáján szerepel, és a melynek első ismert őseit nem is Tordaiaknak, hanem Kolozsváriaknak hívták s a Tordai névhez úgy jutottak, hogy egyik tagjuk a tragikus véget ért János, tordai kamaraispán volt. János utódai két ágnek, a Somogyomi és a Mihályfalvi ágnek voltak megalapítói. Ezenkívül szerepelnek Tordaiak Kémeri előnévvel is, továbbá Nagybanán is található e család, hol még jelenleg is virágzik.

Nagy Ottó dr. saját családjának a Borzovai Nagy családnak történetével foglalkozik, mely család oklevélileg a XVI. század végétől kezdve szerepel, de megszakítás nélkül csak a XVIII. század derekától kezdve hozható le. Tanulmányában a Szamos és a Tur közének birtokviszonyaihoz szolgáltat érdekes adatokat, a hol a család otthonos és birtokos volt.

Holub József a Kisasszonyfalvi Istvánffy-családról közöl egy terjedelmesebb tanulmányt, a melyben gondos kutatások alapján a család leszármazását az 1155-ben szerepelt János baranyai alispán apjától Istvántól kezdve állítja össze, részletesen szólva a család egyes kiválóbb tagjáról, főleg a történetirő Istvánffy Miklósról, a kivel kihalt 1615-ben az Istvánffy család. Tanulmányában szól a család czimeréről is, bemutatva Istvánffy Pálnak 1550-ből származó, az ősi czimert ábrázoló pecsétjét, valamint Miklósnak gyűrűs pecsétjét is. A család első őseül Ottót a Salamon korabeli nádort emlegetik. Ez az Ottó azon-

ban nem az Istvánffyak, hanem a Győr nemzetség őse, a melyből Istvánffy Miklós anyja Gyulay Hedvig származott és így Ottó nádor Istvánffy Miklósnak csak anyai ősül tekinthető. Az Istvánffy nevet az 1455-ben szereplő János veszi fel, addig a család a Kisasszonyfalvi néven említettik.

Benkő József az Inárcsi Farkas-család Árpád-kori őseinek szentel egy tanulmányt, melyben összeállítja azokat a genealogiai adatokat, melyek a család levelesládájában található Árpád-kori oklevelekből vonhatók ki. Ez a család, jóllehet nem tartozik azok közé, melyek valamely nemzetségből erednek, oklevelek alapján fel tudja vinni leszármazását az Árpádok koráig. Már 1275-ben szabadul fel a várjobbágyok sorából, a hogy azt IV. Lászlónak a család birtokában lévő oklevele bizonyítja. Innen egészen a XIV. század derekáig a család leszármazásában nincs hézag, ekkor megszakad egészen a XV. század elejéig, majd innen lehozható 1540-ig, azután ismét megszakad 1640-ig, a mely időponttól kezdve a leszármazás egész napjainkig megszakítás nélküli.

Kiseb genealogiai közleményeink sorában *Balogh Gyula* a Himfi, Aracsai és Neszelei családok történetéhez közöl adatokat a vasvármegyei levéltárból. *Daróczy Zoltán* folytatta ez évben is a dunántúli családok történetéről szóló tanulmányit. Ujabb adatokat közöl a Karcayak leszármazásához, vizsgálódásai tárgyává teszi a Tétényi és Kapy családok közti összeköttetést és végül a Jaryak leszármazásához közöl néhány apróbb kiegészítő adatot, továbbá okleveles adatokat a Guthkeled nembeli Kozma utódjainak történetéhez.

Kállay Ulul több dolgozattal szerepel folyóiratunk hasábjain. Az egyikben Várady Aladár és a Barlafiak pörének időpontjáról értekezve, megállapítja, hogy a pörben kibocsátott oklevelek kelte az egyiknél 1278 nov. 4., a másiké 1279 január 6. Ez a dolgozata részben oklevéltani szempontból is érdekes, mert a *Damus pro memoria* kezdetű oklevelek történetéhez is szolgáltat adalékot. Egy másik értekezésében kimutatja, hogy a Margit legendában előforduló Barloc alatt nem Barcz-ot, hanem a veszprémmegyei Barlagot kell értenünk. Sikerül továbbá tisztáznia a IV. Béla kíséretében Dalmáciába menekült Ádám lengyel jövevénynek leszármazását, melyet egész a XIV. század első évtizedéig vezet le. Végül egy kis névmagyarozással szolgál, a midőn megállapítja, hogy a Veszprémmegyében fekvő Aborgáta alatt voltaképpen Albertgátát kell értenünk.

Szabó László Szécsényi Tamás erdélyi vajda első feleségének kilétét állapítja meg, kimutatva, hogy az Kompolthy Pál egyik névleg közelebről nem ismert leánya volt. Cikkére *Pör Antal* reflektált, felsorolva

Széchényi Tamás öt gyermekét, s kimutatva, hogy ezek közül Miklós Tamásnak első, a többiek második feleségétől születtek.

Iffy gr. Zichy Nándor a Zichy-család őseiről, a Járaiakról végzett családtörténeti tanulmányait foglalja össze, a melyekben bizonyos, Wertner Mór által annak idején a Zichy-család XIV. századi történetére nem vonatkoztatott adatokat állít össze, a melyek alapján kiigazítja a Wertner által összeállított nemzedékrend első izeit és a Járai-családdal rokoni összeköttetésben álló Petlendi-család nemzedékrendét. Kutatásai a Járai birtokokra is kiterjednek, és egész komplexumát a rokonsági kérdéseknek vetik fel, vajjon rokonok voltak-e a Járaiak a Mihály fia Péter erdélyi alvajdával, rokonok voltak-e a Tyukod nemzetségben szereplő, a Gerendiekkal rokon Járaiakkal és hogy mikor történt az elágazás, a mely valószínűleg 1303 előtt mehetett végbe. E kérdésekre nézve szerző további kutatásai remélhetőleg meg fogják hozni a kívánt világosságot.

Pör Antal Macska Domokos kir. kardhordó, erdélyi alvajda történetéhez szolgáltat adatot, közölve I. Lajos királynak nevezett részére 1357-ben Kraszna birtokra szóló adománylevelét. Macska Domokos és testvére Ivánka utódairól adataink nincsenek, de nem lehetetlen, hogy a maig is virágzó Krasznai Krasznay családnak ők a megalapítói.

Puky Andor a Szentléleki Giczey-család történetét veszi vizsgálat alá, összeállítva a Bizáki Puky-család tomori levéltárában található okmányok alapján a család leszármazását egészen annak 1798-ban történt kihaltáig. *Tersztyánszky Dezső* a Szapolyay-család eredetéről értekezik, melynek első őseül az 1230-ba szereplő Ereust véli, kinek oldalági rokonától Yzudi Fekete Páltól, ki később Szapolyai Fekete Pál néven szerepel, származnék szerinte a Szapolyai és a Nádaszi Tersztyánszky-család. *Sörös Pongrácz* rövidke közleményében a Vaja nemről értekezik, melynek három eddig ismeretlen izét mutatja ki egy XIII. századbéli oklevél segélyével.

A heraldikai tudományt tárgyaló dolgozatok közül terjedelmére első helyen áll *Gyárfás Tihamér* közleménye a Brassó város levéltárában őrzött czimereslevelekről. Ezen, számszerint 16 darab czimereslevél között II. Lajosnak egy eddig ismeretlen csimereslevele is szerepel, melyet színes hasonmásban is bemutatunk. Az oklevél Engel Péter nevére szól, de a név hamisított, az armális eredetileg más névre szólott. A cikkíró megkoczkáztatja azt a föltevést, hogy az armális eredetileg is Engel Péter nevére szólt és egy más névre akarták hamisítani, de aztán feladva ezt a kísérletet, újból az eredeti nevet irták be. Dolgozatában nem elégszik meg a czimeresleveleknek tisztán heraldikai méltatásával, hanem a czimer-

szerzőkre és családjukra vonatkozó levéltári és okleveli adatokat is igyekszik összeszedni és feldolgozni.

Középkori czimeresleveleink közül színes hasonmásban még bemutatunk Jeszenszky Istvánnak ugyancsak II. Lajostól 1521-ben nyert czimereslevelét, melyet *Döry Ferencz* ismertetett, ki a Jeszenszky-család eredetét is tisztázza, a turóczi regisztrumban szereplő, Járdán birtokos Járdáni Andrászt mutatva be a Jeszenszky-család őseül.

Középkori czimeresleveleink száma az elmúlt évben is szépen gyarapodott új, eddig ismeretlen darabokkal, melyeket az eddig követett gyakorlathoz képest társaságunk igazgató-választmányi ülésein is bemutatunk. Horváth Sándor a Szarvasdy-családnak 1431-iki, a Fekete-családnak 1434-iki, a Flins családnak 1451-iki, a Farkas-családnak 1499-iki, Brixianus Lőrincznek 1509-iki és a Mezőkövesdi Deák Pál 1515-iki czimereslevelét, azonkívül a Dely névre hamisított 1477-iki és a Bornemissza-családnak 1555-iki czimeresleveleit, alulírott titkár pedig a Gathali-család 1431-iki és a Hegyi-családnak 1508-iki czimeres leveleit mutatták be. Középkori ismert czimeresleveleink száma immár megközelelt a kétszázhoz. Itt említjük meg azt, hogy a társaságunk kiadásában megjelent Magyar czimeres emlékek III. füzeté előreláthatólag a jövő év folyamán fog napvilágot láthatni, újból 25 színes czimerképpel.

Ghyczy Pál a pajzskorona és a rangjelző korona fejlődésének történetéhez közölt adatokat, melyeket a magyar heraldikából vett érdekes példákkal, a Károlyi, Széchényi grófi, Cikulini stb. czimerekkel illusztrált. Ugyancsak ő ismertette Nagyjeszeni Jeszenszky István 1593—1620 évekből származó emlékalbumának magyar vonatkozású czimereit is.

Horváth Sándor Tarpa városnak II. Rákóczi Ferencztől nyert czimeres kiváltságlevelét ismerteti, rajzban is bemutatva a város czimerét, melynek érdekességét — a czimerkép a Rákóczy-ház sasát mutatja — növeli az a körülmény, hogy ez az egyedüli eredeti armális, melyet Rákóczi Ferencztől ismerünk. Az érdekes heraldikai ritkaság jelenleg Bereg vármegye levéltárában őriztetik.

Sörös Pongrácz Zermegh János bővített czimereslevelét ismertette, kinek családja az ősi czimert a XVI. század harmadik negyedének hagyománya szerint még Zsigmond királytól nyerte volna. A czimerbővítő oklevelet Zermegh János Miksa királytól nyerte 1572-ben, a mely azonban eredetiben szintén nem, csak hibás másolatban maradt reánk, de e hibák nem olyanok, hogy a czimer ne volna a leírás után rekonstruálható.

A pecsétani tudományt folyóiratunkban ez évben *Pör Antal* cikke képviselte, a mely Opuli Lászlónak, Magyarország nádorának pecséteivel foglalkozik, me-

lyek közül összesen 9-féle pecsétet mutat be, ellátva azokat bő történeti és sphragistikai magyarázatokkal. E pecsétek közül különösen kiválik László herczeg két lovas pecsétje és az a minden valószínűség szerint antik gemmával ékített pecsét, melyről folyóiratunkban egy ízben már Varju Elemér is megemlékezett. Nem kevésbé érdekes Esztergom vizivárosnak XV. századi pecsétje, melyet a város XV. századi védszentjének Szent Lászlónak térdképe díszít, s a melyről szerzőnk előbbi cikkével kapcsolatosan emlékezik meg. A középkori pecséthasználatra érdekes adalékot tartalmaz *Bártfai Szabó László* oklevéltani apróságok közleménye, mely a XIV. századi kancelláriai gyakorlathoz és az akorbéli oklevél taksákhoz is nyújt adalékokat.

Szakirodalmunk rovatában végül igyekeztünk főleg a hazai, körünkbe vágó irodalmi termékekkel folyóiratunk olvasóit megismertetni.

Attérve már most társaságunk belső életére, jelenthetem, hogy az a rendes mederben folyt le az elmúlt évben is. Mult évi rendes nagygyűlésünket 1908. december 14-én tartottuk meg, melyen Csoma József másodelnökünknek a gróf Forgách-család czimeréről szóló tanulmánya került bemutatásra, mely a gróf Forgách-családnak sajtó alatt lévő történetében fog megjelenni. Ezen a nagygyűlésen töltetett be újból az első másodelnöki szék, melyre ismét Fejérpataky László választott meg.

Igazgató választmányunk az elmúlt évben négy rendes ülést tartott és pedig február 25-én, május 19-én, október 14-én és november 25-én, melyeken a folyó ügyeket alapszabályaink és ügyrendünk értelmében intéztük el. E négy ülésen ugyanannyi felolvasás tartatott, ezek voltak Wertner Mórnak Szigethy István kalocsai érsek származásáról, Benkó Imrének az Inárcsi Farkas-család őseiről, Holub Józsefnek a Kisasszonyfalvi Istvánffy-családról és Nagy Gézőnek a Magyar nemzetségekről szóló tanulmányai. A novemberi igazgató-választmányi ülés a M. Nemzeti Zsebkönyv folytatásának kérdésével is foglalkozott és a szerkesztőknek e tárgyban tett beadványa alapján, hivatkozással a velök 1907-ben történt megállapodásra, elhatározta, hogy a Nemes Családok II. kötetére előfizetési felhívásokat bocsát ki, s a mennyiben az előfizetések a nyomdaköltségek fedezésére elegendők volnának, a II. kötetet a jövő évben sajtó alá adja.

A novemberi igazgató-választmányi ülés töltötte be a választmányban Thaly Kálmán halálával megüresedett helyet, melyre egyhangulag ifj. Gróf Zichy Nándor, társaságunk alapító tagja a genealogiai tudomány művelője választott meg.

A tagjaink létszámában az elmúlt évben beállott változásokról a következőket van szerencsém jelent-

hetni: Alapító tagjaink száma egy 400 koronás és két 200 koronás taggal gyarapodott, új pártoló tag 4 lépett be, évdijas pedig 23. Ezzel szemben halálozás folytán két 400 koronás alapító tagot, halálozás, kilépés és törlés folytán 5 pártoló és 16 évdijas tagot veszítettünk, úgy hogy élő tagjaink létszáma jelenleg a következő: 3 örökös alapító, 21 négyszáz koronás, 28 kétszáz koronás alapító, 96 pártoló és 320 évdijas, összesen 468 tehát ugyanannyi, mint az elmúlt évben. Ehhez hozzászámítva négy elhunyt ezer koronás, 17 elhunyt 400 koronás és 12 elhunyt 200 koronás alapító tagot, összesen tagjaink száma a mai napon 501.

Kérem a mélyen tisztelt nagygyűlést, hogy jelenlétem tudomásul venni sziveskedjék.

Budapest, 1909 december 21-én.

Dr. Aldásy Antal
titkár.

SZAKIRODALOM.

Acta Aragonensia. Quellen zur deutschen, französischen, spanischen, zur Kirchen- und Kulturgeschichte aus der diplomatischen Korrespondenz Jaymes II. (1291—1327). Herausgegeben von Dr. Heinrich Finke, o. Professor der Geschichte in Freiburg i. B. Band I—II. Berlin und Leipzig Dr. Walther Rotschild 1908. I. — CLXXX. + 975. l.

A barcelonai királyi levéltár kimeríthetetlen anyagából két vaskos kötetben közli Finke Henrik II. Jakab aragón király diplomáciai levelezését, az elsőt, mely a középkorból a maga teljességében ránk maradt talán a legérdekesebbet, ha II. Jakab személyét és a korviszonyokat tekintjük. A szicíliai vecsernye után az Anjouk és az aragón dinasztia közt megindult küzdelemben Jakab a pápával való jó viszony kedvéért öccse Frigyes, a szicíliai király, ellenfeleihez szegődik. Frigyes viszont a szentszékkal való küzdelme VII. Henrik, majd Bajor Lajos szövetségesevé teszik. E kor az avignoni pápaság kezdetének és a templáriusok katasztrófájának kora. Bár Finkét inkább a pápai és császári politikára vonatkozó iratok érdeklik, alig van európai ország, melynek történetére nézve érdekes adatokat ne találunk a kiadott levelekben. A forrásanyagot nagyobb szabású értekezéssel vezeti be a kiadó, melyben az aragón kancellária szervezetét ismerteti II. Jakab korában. Minthogy a világi kancelláriák kétségkívül legfejlettebbjének ismertetése terén uttó e munka, erre akarom felhívni a Turul olvasóinak figyelmét.

Az aragón udvar főtitkárja a majordomos, a királyi udvartartás feje, a camerlench, a király személyének védője, és a maestracional, a pénzügyek vezetője alkotják a viczekancellárral, az auditorokkal, a thesaurariussal és a secretariusokkal a kancellár

elnöklete alatt a királyi tanácsot, mely az államügyeket tárgyalja, előkészíti a király politikai leveleit, mandátumait, elintézi a beérkezett supplicatiókat. Az okleveleket az elintézés értelmében a kancellária állítja ki. Ennek vezetője a kancellár, kinek felügyeleti joga a kancellárián kívül a notarius publicus-okra is kiterjed. Ő nevezi ki a helyettesét, a pecsétőrt és az alsóbb rangú tisztviselőket. Az oklevelek kiállításában is tevékeny része van: signálja az okleveleket egy a pecsételést bevezető megjegyzéssel, mi egy rövidített névből vagy visa per canc. megjegyzésből áll. Ezen kötelessége teljesítésében támogatja helyettese. Egyes csoportok, mint a litterae secretæ és a litt. iustitiæ nem tartoznak hozzá. Jövedelme a pecsétbevétel (ius sigilli) tizede. A XIII. század óta püspökök töltik be a hivatalt, II. Jakab óta rendszeresen Valenzia püspöke. A kancellár távollétében az alkancellár gyakorolja mindezen jogokat. A kancelláriai szabályzat szerint a római jogban jártasnak és világinak kellett lennie. Hozzá fordultak mindenféle kedvezés és privilegium ügyében. — A sigillator hivatalát egy scriptor viselte, kinek kötelessége a pecsét őrzésén kívül a signált tisztázatok regisztrálásáról való gondoskodás, a registrumnak az oklevéllel való összevetése, a pecsételés, melyet csak akkor hajthat végre, ha erre az oklevél hátára vezetett felhatalmazás feljogosítja. Ő állapítja meg a taksák nagyságát és számol be időnként a jövedelemmel a magister rationalisnak. —

A kancelláriában háromfajta sriptort különböztethetünk meg: a rendes sriptorok, kik a kancellár, alkancellár vagy a secretariusok utasítására az okleveleket írják. A megbízást adó nevét — ép úgy, mint a magyar kancelláriai gyakorlatban — papirokleveleken odairják, hová utóbb a pecsét került. Vannak még kisegítő és titkos sriptorok, utóbbiak a litteræ secretæ csoportjába tartozó okleveleket nemcsak írják, hanem pecsételik és regisztrálják is; egyiküknek mindig a király közelében kellett tartózkodnia. A három csoport tizenkét, nyolcz illetőleg két tagot számlált. A pecsétjövdelemből huzott fizetésükön kívül igen gyakran részesültek királyi adományban.

Az okleveles gyakorlat (Urkundenwesen) terén minden megelőző munka hijján csak egyes pontokra terjeszkedik ki a szerző. A privilegiumok ünnepélyesek vagy egyszerűek, az előbbiek a király és az oklevelet író scriptor jegyével és őt az udvarnál tartózkodó, ha az oklevélben tárgyalt ügynél jelen nem is levő előkelő személy nevével. Fontos változást idézett elő II. Jakab uralkodása alatt a papírnak, mint oklevélanyagnak tulajdonmóvává vált használata. A pecsétet ezentul nem függesztik az oklevélre, hanem a hátára nyomják. A kancelláriai megjegyzések is ez időben jönnek divatba. Az aragón levéltár roppant gazdag az oklevél-

adási parancs módjának megállapítására felhasználható anyagban. Százával vannak erre vonatkozó királyi utasítások; legtöbb esetben szóval ad a király parancsot vagy személyesen, vagy valamely tanácsosa útján. Az ezt tartalmazó megjegyzés, mely mindig az oklevél írójának kezéből ered, pergamen oklevelekben rendszeren baloldalt a plicatura alatt, papír okleveleken a rányomott pecsét alatt található. — A rendszeres regisztrálás is Jakabbal veszi kezdetét. Csupán az ő idejéből 338 kötet maradt fenn a királyi könyvekből, melyek száma a barczelonai levéltárban 6389-re rug s már a XV. század elején eléri a harmadfélezetet. Kimerithetetlen gazdagságu anyagot nyujtanak különösen a levelezés regiszterei. Jakab korában már rendszeres felosztás érvényesült: egyik csoport (registra communia) a belső ügyekre, a közigazgatásra vonatkozó anyagot, a r. gratiarum a privilegiumokat, a r. officialium a hivatalnoki kinevezéseket, egy csoport a pénzügyi okmányokat, a r. secreta a követek utasításait, a r. curie a király minden irányu külső és belső levelezését tartalmazza. Végül külön könyveket (r. sigilli secreti) vezettek, ha a király uton volt. A pápai kancelláriában az oklevél nyerőjének állott érdekében a regisztrálás, miért is külön taksát fizetett, itt azonban hivatalosan történt.

A bevezetés második részében a középkori diplomáciáról, az állandó és speciális követségekről nyerünk világos képet. A mi a közlött anyagot illeti, gyakran meglepő élénkséggel vázolják e levelek a középkori embert külső megjelenésében és gondolkozásában egyaránt. Éles elméjü diplomatákkal ismerkedünk meg különösen a pápai udvarnál, hisz ép e kor a kimondott politikai pápaság kora. VIII. Bonifác, V. Kelemen, XXII. János pápák és a bitoros kollégium egyes tagjai jelleméhez sok fontos s egészen új adatot szolgáltatnak, nem is szólva arról a nagy nyereségről, melyet a levelek közlése a művelődéstörténet számára jelent. — A szövegek közlésénél az anyag tulságos felhalmozódásának kikerülésére kihagyásokkal él a kiadó, viszont az ó-katalón nyelvü iratokat bő bevezetésekkel látta el.

Eckhardt Ferencz.

Ahnentafel seiner kaiserlichen und königlichen Hoheit des durchlauchtigsten Herrn Erzherzog Franz Ferdinand von Oesterreich-Este. Bearbeitet von Otto Forst. Verlag Halm und Goldmann, Wien und Leipzig, 1910.

Forst Ottó e munkájában Ferenc Ferdinánd főherczegnek 32 őstre terjedő ősfáját állítja össze. Ily ősaösszeállítás az utóbbi években több latott napvilágot, a német irodalomban Kekulé von Stradonitz, a híres német genealogus és heraldikus az európai uralkodók és nejeik ősfáit, Dungen báró a Hohenzollernekét, Roller Ottó a Baden-Badeni és Baden-Durlachi őgrófokét tette közzé. E munkák a tulajdonképeni ősfák csoportjába tartoznak, kiindulnak az

egyénből, a probansból és visszafelé vizsik fel a leszármazást szülők, nagyszülők, dédszülők stb.-re. Ez az a próba, az az ősfá, melyet pl. a kamarasságért, máltai lovagságért folyamodó köteles letenni. Ez az ősfá térben és időben, — legyen szabad e kifejezéseket használni — koráloknak van alávetve, időben korlátozva van lefelé, t. i. probans személyében, térben pedig abban, hogy az ősök folyton növekvő számát kimutatni és feltalálni nem sikerül. Az ősfával ellentétes a származási tábla, mely lefelé mutatja a leszármazást, magában foglalva az összes egyéneket, kik nemzés útján egy házaspártól leszármaznak. Ez a leszármaztatás térbelileg meg van szorítva, a menyinyben csak ennek a házaspárnak, — szerző a «Stamm-paar» kifejezést használja — leszármazóira terjeszkedhetik ki, időben azonban korlátozva nincsen, mert az ujabban született utódok még mindig helyet foglalnak rajta.

Ezen kétféle tábla a származási és őstábla közti különbség fejtegetésével vezet be a szerző munkáját, majd áttér annak a kérdésnek a fejtegetésére, hogy milyen gyakorlati és elméleti jelentősége van manapság a származási és őstáblának. Gyakorlati jelentősége a különböző udvari és egyéb méltóságok, kamarási, máltai lovagi méltóságok, alapítványok, udvarkepeség stb. elnyerésében van, elméleti tekintetben a német családi és házassági jog, továbbá ujabban a szociologia és biologia tekintetében van a leszármazási és őstáblának s általában a genealogiai tudománynak nagy jelentősége, melyre annak idején már Ottokar Lorenz utalt genealogiai kézikönyvében, a melyben reámutatott arra, hogy jogi, történeti és természet-tudományszakoknak a tudományos alapon művelt genealogia mily fontos segédeszköze. Lorenz könyvének megjelente a genealogia tudományos művelésének különösen Németországban, hol annak fontosságát hamar felfogták, tekintélyes impulzust adott.

Még egy kérdéssel foglalkozik a szerző munkája bevezetésében. Tudjuk ugyanis azt, hogy valamely személy őseinek száma minden generációban kétszeresen növekszik, így pl. a II. generációban a szülők 2 személy, a III-ban a nagyszülők 4 személy és így tovább növekvőleg szerepelnek, és így, mondja szerző, a matematikai progressiót alapul véve minden jelenleg élő egyénnek ősfája 800 ezsztendőre visszavezetve 34 milliárd őst foglalna magában, holott a jelenleg élő emberek száma csak 17 milliárd. Azonban szerző utal arra, hogy minden az első generáción túlhaladó ősfán bizonyos személyek a probansnak ősei között több ízben szerepelnek. Ez azoknak egymás-közti összeházasodására vezethető vissza, mi aztán az u. n. «Ahnverlust»-ot, ősökbeni veszteséget eredményezi, a mely veszteség ép úgy előfordul a magasabb nemességnél, mint a polgárságnál, sőt bizonyos tekintetben még nagyobb mértékben a parasztságnál is, a különbség csak az, hogy az utóbbi két kategóriánál a magasabban fekvő ősknél ez a veszteség nehezebben mutatható ki.

Az ősökbeni veszteség a főnemes és nemesi családoknál különböző. Forst táblázatos kimutatást közöl egyes uralkodókról, a melyek rendkívül érdekesek. Így pl. II. Vilmos német császár ősfájában a XI. generációig felvive az ősfát, elméletileg 1024 volna az ősök száma, az ősökbeni veszteséget figyelembe véve azt várhatnók, hogy az ősök száma 354, pedig tény-

leg csak 256, XII. Alfonz spanyol királynál a várható ősök száma 140, a ténylegeseké 111, Károly Salvátor főhercegnél a várható ősöké 172, a ténylegeseké 123. Ferencz Ferdinánd főherceg leszármazásáról a számadatok a következőképp alakulnak. A XI. generációig az ősök hiány nélkül ismeretesek, azok valamennyie, kivéve a Saurma-kat, mely a nagyon régi armalista nemések közé tartozik, a főnemesség és részben az ősnemességnek soraiból veszi eredetét. Természetesen a ma uralkodó fejedelmi házak ezek között tulsúlyban vannak, úgy hogy a névleg felsorolt 16 családra (Wittelsbach, Habsburg, Hohenzollern, Hessen-Brabant, Capeting, Nassau, Welf, Lothringen, Wettin, Oldenburg, Savoya, Askania, Reuss, Waldeck, Schwarzburg, Lippe) az ősökbeni veszteség a legnagyobb, u. m. az összes 2047 ősnek 64,5%-a. A tabellarikus kimutatás szerint a helyzet a következőképp alakul: a XI. generációban az elméleti ősök száma 1024, a várható ősöké 348, a ténylegeseké 234, vagyis összeggezve, a tizenegy generációnak 2047 elméleti ősével szemben, a tényleges szám 642.

Nemzetiségi tekintetben — melynek megállapításánál az anyanyelv szolgált alapul — Ferencz Ferdinánd ősai a XI. generációban a következők: 744 német, 13 németalföldi, 11 angol, 29 dán, 3 svéd, 64 francia, 98 olasz, 34 spanyol, 1 román, 26 lengyel, 1 magyar.

Az előszóban szerző számot ad arról az eljárásról, a melyet a táblák összeállításánál követett, s felsorolja forrásait is. A táblák összeállítására nézve megjegyezzük, hogy az első tábla a probans 1—6 generációjá 32 ősöt foglal magában, a következő táblákon pedig e 32 ős mindegyike szerepel probans gyanánt, szintén 32—32 ősre felmenőleg. Az ősök neveinek pontos megállapítása, mint szerző mondja, sikerült neki, úgy hogy e tekintetben munkája hiányt nem mutat fel. A lehetőség határán belül igyekezett aztán a születési, házassági és halálozási időadatokat is megállapítani. Külön sorolja fel végül szerző azokat a munkákat, melyekre a táblák összeállításánál támaszkodott. Szerző az előszóban kilátásba helyezi, hogy a munkának az 1024 ősön túlterjedő részre folytatása leend.

A munka használhatóságát egy lelkiismeretes összeállított névmutató könnyíti meg, a mely az összes a táblákon előforduló neveket, az időbeli adatokat hozza, utal arra, hogy a táblákon hányadik szám alatt található az illető név fel, és végül röviden az utalást, hogy honnan merítette szerző adatait. A könyv kiállítása előkelően egyszerű, a szöveg és táblák nyomása tiszta és éles. A genealogiai tudományra értékes gyarapodást jelent és szerző megérdemli, hogy e nagy körültekintést, fáradságot és szorgalmat igényelt munkája minél számosabb érdeklődő kezébe jusson.

—y. —l.

Genealogiai Füzetek. Családtörténeti folyóirat. Szerkesztik Sándor Imre és Sebestyén József. VII. évfolyam. Kolozsvár, 1909.

Immáron VII. évfolyamát járja e folyóirat, mely a magyar családtörténet, különösen az erdélyi családtörténet szempontjából eddig is rendkívül értékes anyagot hordott össze. A most bezárult hetedik évfolyam is változatos és érdekes tartalmu közleményekkel gyarapítja a genealogiai irodalmat.

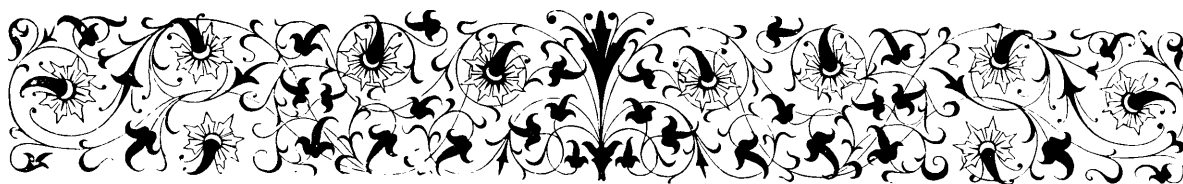
Az adatközlések sorában ifj. Biás István közleményeit említjük meg első sorban, a ki a gróf Teleki-nemzettség marosvásárhelyi levéltárából nemes Belső Szolnok vármegyének 1686. évi regisztrumát, Küküllő vármegyének 1686-ból és Fejér vármegyének 1649-ből szóló lustrát közli. Az utóbbi közlemény a legterjedelmesebb, három közlemény is kitellett belőle. Közli azonkívül még nemes Belső Szolnok vármegye zsoldosai számlajstromát is. Az Adattár rovat temetési és lakodalmi meghívókon kívül a Bözödújfalusi Simó-család nemessége felől 1719 október 28-án megtartott tanukihallgatásról szóló jegyzőkönyvet közli Udvarhelymegye levéltárából. Megemlítjük még e rovatban Demuszi Lukács Jánosnak 1693—1702-ből, Roskoványi Györgynek 1720—1762-ből és Hetei Bakó Mártonnak 1792—1801-ig terjedő időből származó családi följegyzéseit.

Az értekezések között Forgón Mihály a Csoltói Basó-családról közöl egy hosszabb tanulmányt. A család története régi időkre nyulik vissza. Egy törzsből egy nemzetségből származik minden valószínűség szerint a Ragályi- és Beretky családokkal, a melyekkel közösen bírta egykor Csoltót, Ragályt és Beretkét. A Basó név először 1427-ben tűnik fel Gömör vármegyének portális adórajstromában, melyben Basó Jakab a legvagyonosabb nemések között szerepel, Csoltón 22, Ragályon 19 és Beretkén 5 jobbágytelket birtokol. A család leszármazását Forgón a XVIII. század második feléig követi. A család czimere leveles koronán nyugvó kar kardot tartva, melyre török fő van szurva, sisakdísz a pajzsalak, törökfő nélkül. Azt, hogy a család mely évben kapta a nemességet a szerző nem említi fel.

Sándor Imre egy nagyobb tanulmányt szentel az Abaffiak erdélyi ágának. Anyagának tulnyomó részét az Endes-levéltárból merítette, mellette a csikszenttamási anyakönyvek szolgáltatnak becses adatokat. Egy másik közleménye a Gávaiakról szól, a mely család a Szabolcsmegyei Gáváról származott át Erdélybe. Egy harmadik tanulmánya a Csikszenttamási Boros-családról szól, a mely 1584-ben tűnik fel először, Boros István személyében.

Köblös Zoltán Családtörténeti adatok czimén az I. és II. Apafi Mihály fejedelmek naplójában és a Pálóczi Horváth-család naplójában található születési, keresztelési, halálozási és temetkezési adatokat szedi össze. Összeállítja továbbá a magyar családtörténet könyvészetét 1472—1905-ig, a melyet néhány érdekesebb nyomtatvány hasonmásával illusztrál. Sebestyén József Dorogh Istvánnak 1629-ből származó armálisát közli, a mely egy eraldikai kuriózumma, kék oroszlánnal ismertet meg, mint czimerképpel. A kék oroszlán a heraldikában rendkívül ritka, külföldön is alig találunk reá példát. Érdekes véletlen, hogy az elmult év folyamán még egy kék oroszlános czimer került elő, ú. m. Zsigmond királynak 1417-ben a Farnasi-család részére adományozott czimereslevele. Ugyancsak Sebestyén József bemutatja a Bárczay-czimernek egy érdekes elváltozását, a mely egy XVIII. század első feléből származó pecséten maradt reánk. Az ismert czimeralakból itt egész férfi lett, a ki két kezével feje fölött félkörbe ívelt agancsot vagy inkább palmagat tart.

A FORGÁCH GRÓFOK CZIMERE.¹

(Színes czimerképpel.)

Ősi, nemzetségi czimereink teljes átalakulása az évszázadok folyamán nem ritka eset nemzeti heraldikánk történetében. Ennek oka néha a multból fenmaradt pecsétek homályos, kivehetetlen állapota, de legtöbb esetben a czimerkép karakterisztikájának meg nem értése volt. A Gutkeled-nemzetség három oldaléke így változott át a Buthkayaknak II. Ulászlótól 1496-ban adományozott czimerében, három természetes farkasfoggá, a mely újabb alakot a nemzetség több más ágazatai is átvettek. Így változtak át a Boksa-nemzetség kosszarvai kosszarvakkal ellátott női alakká, a Győr-nemzetség ősi czimerjelményét is problematikussá teszi az Imreffyek 1523. évi bővített czimeradománya, az Osgyani Bakosok szállótökére ugró kecskebakja — mint beszélő czimer — a gróf Rádayak, Rédeyek, a Kölcseyek, Kendék és sok más családok ma használt czimere, egyáltalán semmiben sem, vagy csak alig emlékeztetnek azon nemzetség ősi jellemvényére, a melyből eredetileg származtak.

A czimerek ilyen átalakulásai, ha azokhoz megvannak az átmeneti adatok, érdekesek és tanulságosak. Némelyiknél lépésről-lépésre figyelemmel kísérhetjük átalakulását és e közben tanulmányozhatjuk az egyes heraldikai korszakok czimerművészetének jellemző sajátosságait is.

Az ősi czimernek ilyen fokozatos átalakulását mutatja a gróf Forgách-család czi-

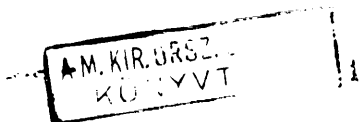
mere, a melyről a következőkben szándékozom szólni.

A Hunt-Pázmán nemzetség ősi czimerére nézve, egészen a legújabb időkig tévedésben volt a szakirodalom és sajátságos, hogy ezen tévedést talán ugyanazon forrás idézte elő, a mely mintegy ujmutatással volt, a valódi czimernek felfedezésére.

A XVI-ik század közepéről származott bécsi képes krónikában, képben is ábrázolt Hunt-Pázmán ős, veres pajzsában, ezüst kutyafejet visel, ugyanez látható veres lobogóján is. Ez volt alapja azon téves hiedelemnek, hogy ezen nemzetség ősi czimere: a fehér kutyafej volt, melyet később egyes irók — mint Hormayer és Mednyánszky — fehér farkasfejnek tartottak, sőt Bél Mátyás növekvő fehér farkasnak.¹ Azonban ugyancsak a képes krónikának egy másik miniatürje Hedrik lovagot ábrázolja, kinek fehér pajzsára és veres zászlójára hatágu arany csillag és arany félhold van festve. A krónika ezen adata nyilván ellene mondott a pecsétani kutatások eredményének, a mely a Héder-nemzetség ősi czimerét egybehangzóan a hasításokban és czölöpökben állapította meg. Viszont ismeretesez lettek egyes családoknak, minők a Szentgyörgyi és Bazini grófok, Szeghyek, Bucsányiak, Osgyani Bakosok, Jánokyak és Vajdayak, Petri Dersek, Korláthköyek, Kováryak, Fancsikayak és Zovárdffyoknak czimerei, a melyek mindannyian egyeznek a bécsi krónika téves Héderjelményével, de mindannyian a Hunt-Pázmán

¹ Csoma József másodelnökünk nagybecsű tanulmánya «A Huntpázmán nemzetségbeli gróf Forgách család története». Irta Bártfai Szabó László, Budapest 1910. cz. műben látott eredetileg napvilágot. E tanulmány társaságunknak 1908. évi nagygyűlésén is felolvastatt. Szerk.

¹ Bél M. Notitia nova Hungariæ tom. IV. pag. 383.

nemzetségből származnak. Ezen nagyszámu egyező heraldikai bizonyíték vezette rá a heraldikai kutatást, hogy a Hunt-Pázmán-nemzetség ősi czimerjelményét a hatágu arany csillagban és a felfelé irányuló arany holdsarlóban állapítsa meg.¹

A Forgách-család legrégebbi czimeres emléke: Tamás, nyitrai és barsi főispán pecsétje 1299. évből: egy czölöpösen állított holdsarló.

Feltűnő, hogy a Hunt-Pázmán nemzetség két legkiválóbb ágazata a Szentgyörgyi és Bazini grófok és a Forgáchok, mintegy megosztottak az ősi jelményen. Amazok a csillagot, ezek a holdsarlót fogadták el czimerül. De hogy a nemzetség legrégebbi jelményét a két égitest együtt képezte, épen ezen osztály is mutatja, a mely csak a már meglévő jelményekből történhetett. Ezek különválasztására a Szentgyörgyieknél már 1233-ból van adat, a Forgáchoknál 1299-ből Tamás főispán előbb leirt pecsétjében.

Tamás főispán pecsétje után, korrendben Forgách Péter nyitrai főispánnak egy sisakpecsétje következik 1413. évből.² A sisakon — mint segédsisakdisz — koronás női törzs van, az eredeti czimeralak: a holdsarló megkétszerezve van a női alak jobb és bal halántékához illesztve. Ezen sisakpecsét első ízben ismerteti meg velünk a Forgách czimer sisakdiszét, mely a pajzsalak ismétlése. De a mely önmagában nem lett volna a sisakra plasztikusan elhelyezhető, az ismert segédsisakdiszek egyikét, az emberi törzset — koronás szűz alakjában — alkalmazták a pajzsalak plasztikus elhelyezésére, még pedig a jó izlés szempontjából kétszeresen.

Ezen segédsisakdisz, a koronás női törzs, egy czimermondának adott tárgyat, a mely szerint Mária királyné Forgách Balázst, a miért az Kis Károly királyt legyilkolta, a birtok-adományok mellé még azzal is kitüntette, hogy ő és utódai a királyné mellképét czimerül viselhesék. Ugyanezen monda fűződött a Pelsőczy Bebek-család czimerének szintén koronás női törzset ábrázoló segédsisakdiszéhez is.

A harmadik pecsét szintén a Forgách Péteré 1422. évből,³ ki már ekkor, a nyitrai főispánság mellett, a királyné főajtónállója is volt. Ezen

pajzsczimeres pecséten, a sisak, takaróival, a sisakdisz, segédsisakdiszével együtt, pajzsba van foglalva. Mivel nem valószínű, hogy a fentebb említett czimermonda, a királyné képmásáról, már ilyen korai időben keletkezett volna, a sisakdisznek ily módon való pajzsba foglalását annak kell tulajdonítanunk, hogy a sisakczimerrek divatja idejében már a valódi pajzsalak feledésbe ment, vagy annak, hogy a holdsarlót, a régi pajzsalakot nagyon is egyszerűnek találták már akkor, a midőn Zsigmond király udvara nemeseinek, a kik őt külföldi utazásaiban és hadjárataiban kísérték, diszesebb és tetszetősebb czimereket adományozott.

Ezen önként felvett pajzsczimer mellett azután megállapodott a család, mint azt a következő czimeres pecsétek igazolják: Forgách Jánosé 1446,¹ a melynek pajzsából a sisak kimaradt — másik Forgách Jánosé — Péter fiáé — 1454,² Forgách Gergely barsi főispáné 1480. évből.³

A Forgách-család czimerének alakulásában döntő hatása volt II. Lajos királynak Budán 1525 május 27-én kelt czimeradománya Ghymeszi Forgách Ferencz, László és Sebestyén néhai Péter fiai, továbbá Miklós és Zsigmond néhai György fiai részére.

Az oklevél elejére festett czimer — miként az ezen korban divó olasz reneszánsz czimertermékek — egészben egy miniatúr műremek, telve könnyed, kecses motívumokkal. A czimer kevésbé tetszetős, nehézkes és mint az olasz reneszánsz armalis-czimernek nagyobb rész e, csak pajzsczimeradományozás. Leírása következő: kék pajzsban, csőrsisakból előtűnő, arany koronás, szőke, hosszúhajú, szemközt helyezett női törzs, melynek veres ruhája, a sisak két oldalán, kecses hajlásu, leveles csipkészetű takarókká formálódik. Ezen főczimeralakot a koronás fejfelé egy magasságban, kétoldalt, befelé irányult *lebegő* ezüst holdsarló kíséri.

Az egyenesen álló pajzsot, kétoldalt, két angyal tartja, két felső sarkához, jobbról triton, balról nereida támaszkodik, mindkettő lebegő, a keret alját s koronáját delfinek és nyiló virágokból összeszerkesztett motívumok ékesítik.

¹ Csoma J. A Hunt-Pázmán nemzetség czimere, Turul, 1890. évf.

² Orsz. ltár, DL. 9148.

³ Orsz. ltár, DL. 11208.

¹ Forgách ltár. M. n. múzeum.

² M. n. múzeum törzsgyűjtemény.

³ Forgách ltár. M. n. múzeum.

A FORGÁCH-CSALÁD CZÍMERE 1525-BŐL

II. Lajos király ezen czimeradománya teljesen megváltoztatta a Forgách czimer eredeti jellegét.

A koronás női törzs, már a fentebb elősorolt adatok alapján, azáltal is nyert jelentőségben, hogy pajzsba lett foglalva. Az eredetileg segédisakdisz, mely a két lebegő holdsarló — a tulajdonképeni czimeralakok — támaszául lett felvéve, ezáltal czimeralakká vált. De egyuttal főczimeralakká emelték őt a kétoldalt, már csak lebegő holdsarlók, a melyek lebegő helyzetük következtében, a koronás női törzsnek csak kíséretül tekintendők.

Ez a jelenség, t. i. a holdsarlók lebegő helyzete, ugyan már Forgách János fentebb említett 1446. évi pajzspecsétjén is észlelhető, de hogy ez ott nem volt öntudatos, hanem csak a pecsétvéső tévedése, mutatják a későbbi 1454. és 1480. évi pecsétvésetek.

Igy változott át a segédisakdisz a Forgách czimer főalakjává és így lett a régi nemzetségi czimer főalakja annak egyszerű kísérete.

A XVI-ik század folyamán, azon korban, a midőn a heraldikában a Mátyás királyunk által hazánba plántált olasz reneszánsz modor küzd a Habsburg Ferdinánd ellenkirály által behozott német reneszánszsal, ez utóbbinak folytonos térfoglalása következtében a Forgách czimer is eljutott azon kényszerhelyzethez, a melyben II. Lajos király hiányos czimeradományát, a pajzsczimeradományt, az utódok önkényesen egészítették ki teljes czimerré, önként felvett és színezett sisakdísszel és takarókkal.

Ezt mutatja Forgách Simon pecsétje 1559. évből.¹ A pajzsalak: koronás sisakból növekvő, koronás, meztelen, hosszuhaju női alak, kétoldalt, két szembenálló oroszlántól kísérve, melyek első karmaikkal: egyikkel a sisak koronáját, másikkal a nő fején levőt érintik. Sisakdisz: a növekvő koronás női alak, a holdsarlók a pajzsalaknál és sisakdisznél is hiányzanak.

Forgách Ferencz váradi püspök 1561. évi pecsétjén² és másik Ferencz, választott veszprémi püspök 1588. évi pecsétjén³ a pajzsalak egyezik II. Lajos király czimeradományával, a sisakdisz

a pajzsra illesztett püspöksüveg helyettesíti. Forgách Imre gyűrűpecsétje 1589-ből a pajzsban szintén nem mutat eltérést, de a sisakdisznél, a koronás női alak fejénél hiányzanak a holdsarlók.

Ennyi heraldikai emlék maradt reánk a XVI-ik századból. Ezekből látjuk, hogy a Hunt-Pázmán utódok a századok folyamán teljesen elfelejtették nemzetségi jelvényüket. II. Lajos czimeradományánál a holdsarlók a czimer másodrangú tényezőivé váltak, mint a főczimeralak kísérete, majd semmi jelentőséget nem tulajdonítva ezen dekorációnak vélt czimerpótlékoknak, Forgách Simon 1559. évi czimeréből és Forgách Imre 1589. évi pecsétjének sisakdiszéről teljesen elmaradtak.

Ezen korban és az ezt követő századokban, egészen a legujabb időkig a Forgách-család czimere: a koronás női alak volt. A XVII—XIX. században, ezen főczimeralak épségben tartása mellett, egyes apróbb részleteiben sok eltérést mutatnak a nagyszámban fennmaradt czimeres emlékek.

A pajzsba foglalt sisak lassanként elmaradt és a pajzslábbba korona került, melyből a koronás női alak már nem előtűnik, hanem növekszik, néhol a női alak fején levő koronára kicsiny egyenszárú kereszt van illesztve. Van olyan változat is, a melynél a nő az azon korban divó női viseletben van ábrázolva. Ez esetben az nem növekvő, hanem egész alakjában áll a koronán. Ezen főczimeralakot néha kíséri az ősi holdsarló, de már sokkal gyakoribb a XVII-ik században, a török harcokra emlékeztető jelvény: egyik oldalról a félhold, másik oldalról a csillag. De sok esetben mindkettő elmarad és ezzel elmarad az utolsó emlékeztető is a Hunt-Pázmán-nemzetségből való leszármazásra.

Báró Forgách Ferencz ezredes 1719. évben grófi rangot nyert, az ezen év márcz. 12-én ki-álított grófi diploma a czimert így írja le: Kék pajzsban, zöld alapon, arany korona — hét ággal — melyből lebezőhajú koronás szüz emelkedik ki, mindkét kezét csipőjén tartva (a csillag és félhold kíséretéről, az oklevélben nincs említés). Sisakdisz a pajzsalak, takarók: kék-arany, veres-ezüst.¹

¹ Forgách Simon levele Kassa városához. Kassa város levéltára.

² Bártfai Szabó László, Forgách Ferencz élete 207. l.

³ Forgách Itár. M. n. múzeum.

¹ Magyar nemzetségi zsebkönyv. Főrangú családok I. 113. l.

A Forgách-család czimerváltozásainak sorozata talán a legtanulságosabb példája hazai heraldikánknak arra nézve, hogy egy ősi czimer, a századok folyamán, miként alakul át fokozatosan teljesen más czimerré. Legrégibb emléken az ősz czimeralakot, a holdsarlót látjuk, majd ugyanezt, egy koronás női alaknak, mint segédsisakdisznek halántékához illesztve. Az így megalkult sisakdisz pajzsbafoglalása a segédsisakdiszt már társczimeralakká emeli, míg a mindent naturalizáló olasz reneszánsz czimeradomány a segédsisakdiszt emeli főczimeralakká, a hol az ősi jelvény a főalaknak már csak kíséretét képezi, végül a XVIII-ik században, uralkodótól nyert czimeradomány alapján az ősi jelvény teljesen elmarad.

Igy lett a Forgách ősi czimer egyszerű holdsarlójából: koronából növekvő, koronás, meztelen női alak.

Az újabb időkben gróf Forgách László és István testvérek, czimerükben is felújították a Hunt-Pázmán-nemzetségből való származásuk emlékét, a mennyiben elhagyva, a sok századok alatt átidomult, eredeti jellegét teljesen elvesztett családi czimert, újra felvették a Hunt-Pázmán nemzetség ősi jelvényét: kék pajzsban: arany csillagot és félholdat, a mely utóbbi a sisakdiszen, egy aranybélésű kék ruhába öltözött, előtűnő koronás női alak halántékához, kétoldalt kettősen van hozzáillesztve. Ez van kivésve köből a nagyszalánczi kegyuri templom és a kassai palota homlokzatán.

Ezen elhatározásuk által László és István grófok egy rég elfeledett multat költenek új életre, családjuk történetének egy elfakult momentumát emelik új fényre s méltó emléket állítanak véle ősrégi nemzetségüknek.

CSOMA JÓZSEF.

A MAGYAR NEMZETSÉGEK.

(Második, befejező közlemény.)

Hetedik törzs volt a *Kaszê* (*Κασή*). Pauler Gyula egynek vette a helyneveink közt nagyon gyakori *Keszi*- vagy *Keszô*-vel s ez sokkal elfogadhatóbb, mint ha az alig egy-két község neveként szereplő *Kaszával* azonosítjuk. A *Kaszê-Keszi* (*Kászi*) közt különben ugyanolyan viszonyt ismerhetünk fel, mint a *Karê-Kér* (*Kári*) között.

Keszi, *Keszô* nevű községet 23 megyében találunk, ú. m.:

Aradmegye régi zarándi részében négy ilyen nevű hely volt egykor, ú. m. B-kés Gyulától keletre *Keszi* pusztá, a XV. században *Kezregorház* néven is, aztán *Vadász* és *Apáti* mellett délre *Váraskeszi* (*Varaskesev*, *Varaskezu*, *-kezew*, *-kezy*), melynek már 1332—37-ben plebániája volt, ugyanitt *Csama*- vagy *Csunakeszi* (1344. *Chanakezu*, *Chanakezew*, 1515. *Chwnakezy*) és *Csermötül* északra *Somoskesz* (1344. *Samugkezew*, 1461. *Samul*- vagy *Samolkezy*), vámszedőhely. (Csánki I. 729, 735, 743, 747.)

Bácsmegye alsó részében, Palánkától északra keletre van *Bulkeszi*, mely egyedül tartotta fenn a hajdan a bácsi várhoz tartozó *Kézy* föld

nevét. Ezt a földet 1263-ban V. István ifjabb királytól, a Dobra nemből való Marczel bácsi várjobbágy fiai kapták adományba s később nyolcz község alakult itt, köztük *Szt. Iván-Keszi*, *Boldogasszony-Keszi*, *Sávoly-Keszi* vagy *Boulkeszi* (*Savoly de Kezyröl* nevezve), mely később *Bukkeszy*, *Belkezi*, *Brokezi* néven is előfordul 1430, 1432-ben *Kiskezy*-vel, 1499-ben pedig *Nagykezy*-vel együtt, a midőn a Garaiaké volt. (Bács m. mon. I. 66. Csánki II. 154.)

Baranyamegyében Pécestől délnyugotra van *Keszü*, 1332—37-ben plebániával (*Kezeu*, *Kezew*, *Kewzew*), a pécsi püspök birtoka, (Csánki I. 497.)

Barsmegye lévai járásában van *Garamkeszi*.

Biharban a Nagyszalonta melletti *Répáskeszi* pusztát a XV. században *Kezy*, *Repeskezy*, *Repaskezy* néven említik. (Csánki I. 613.)

Borsodmegye mezőcsáti járásában Csáttól délkeletre van *Tisza Keszi*, egy 1487-iki oklevél „*Kezew penes fluv. Ticie*» néven emliti. (Csánki I. 174.)

Esztergommegyében, Komáromtól kelet-északra fekszik a régen Komáromhoz is számi-

tott *Bátorkeszi*, mely 1460-ban *Rawazkezew* néven fordul elő; mint a Báthoriak birtokát a XVI. században már *Bathorkezy*-nek nevezték. 1156-ban Martirius esztergomi érsek azon községek közt említi «in parochia Stigranensi: *Kesceu* predium Zachei episcopi» néven, melynek délmáját az esztergomi káptalannak adta. (Knauz, Mon. Strig. I. 107. — Csánki III. 503.)

Fejér-megyében Nádasd-Ladány mellett van *Kis-Keszi*, 1352-ben a királyné birtoka (Anj. Okl. V. 633.), 1397-ben már *Kis-Kezew* néven fordul elő. (Csánki III. 335. Károly J. Fejér m. tört. IV. 300.)

A gömörmegyei *Sajókeszi* Gömör és Putnok közt 1282-ben a várjobbágy eredetű Zágráb-nembeliek birtoka. (Haz. Okm. VIII. 225.)

Hontmegyében négy *Keszi* nevű község van. És pedig északkeleten, a nagycsalonjai járásban az előbb *Keszihócz*-nak nevezett *Dacsókeszi*, 1295-ben villa *Kezeo* (Fejér CD. VII. 2. 186.); alább délnek *Kőkeszi*, az «altera villa *Kezeo*» a Csal és Terbegecz közti két Kesző közül, ez utóbbi már a bozóki prépostság 1135-iki alapító levelében előfordul (Kewkezew, Fejér Cod. Dipl. II. 84. VII. 5. 102.), IV. Béla 1243-ban a honti várhoz tartozó falunak mondja, midőn a Dobák-nembelieknek adta (Fejér Cod. Dipl. IV. 1. 285.); délnyugotra, a nógrádi határszélen van *Ipolykeszi* (Kezd, Keszen), hol a királyné és királyfi földje közt 1248-ban István ötvös, 1252-ben a szalkai vendégek kaptak földet. A megye délnyugoti részén, a szobi járásban van *Kiskeszi*, az esztergomi káptalan birtoka. (Hont m. mon. 36, 49, 53, 54. Teleki J. VI. 271.)

Komárommegyében 5 *Keszi* nevű község volt. A komáromi várnépek földje volt *Kezew* (1268. villa Castrensius de Camarun. Fejér CD. IV. 3. 446.), mely még a XIV—XV. században is Komárom várához tartozott az 1422-ben vele együtt említett *Warkezy*, *Warkezew* (Várkeszi) faluval együtt. Később a város határába olvadtak. A Komáromtól keletre fekvő *Kurtakeszi*, mely előbb Bana és Szolgagyőr várhoz tartozott (terra Quezteu ad castrum de Bana et Zulgageur pertinens. Knauz Mon. Strig. I. 436.), 1256-ban IV. Béla Szeffrid ispánnak ajándékozta, ez pedig komáromi várjobbágyoknak adta el. A *Kurthakezew*, *Kurtakezy* név 1349-től fogva használatos. A csallóközi síkságon, a Duna közelében van

Nagy- és Kiskeszi, már 1268-ban megkülönböztetik a két Keszi (villa Kezu, alia villa Kezu. Knauz Mon. Strig. I. 556, 557.), 1271-ben már *Kiskezu* possessiót említi, «iuxta *Kezu maior*». (U. o. I. 607.) 1277-ben szolgagyőri várjobbágyok kaptak itt földet. Később a Némai Kolos család birtoka. (Csánki III. 503—504. Komárom m. mon. 93, 97. Teleki J. VI. 167—168.)

Nógrádmegyében a szécsényi járásban van *Karancs-Keszi*, 1423-ban Kys Kezew. (Csánki I. 101.)

Nyitramegye érsekújvári járásában van *Bánkeszi* és *Kiskeszi* a Nyitra jobb partján. Már 1113-ban előfordulnak a zobori apátság javai közt (villa Quescu, alia villa Kescu), egyik (suburbana Kezu) a nyitrai ispán kezén volt. (Fejérpataky L. Kálmán kir. okl. 61, 71. Haz. Okm. VIII. 6.) 1274-ben Kun László Szegői Apának adja a királyné Megyeréd nevű földje szomszédságában, a Nyitra folyó mellett levő *Kezew* földet. (Árp. Új Okl. IX. 52.)

Pestmegyében Budától nyugotra van *Buda-keszi*, a Duna bal partján pedig Rákospalotának északi szomszédságában *Dunakeszi*. Amaz a XIV. század végén villa *Olkezy* és *Fulkezew*, *Felkezyw* néven fordul elő. Emez a Gyula-Zombor nembeli Szödéniek (Szödi), majd a Szécsiek birtoka.

Sárosmegyében Sóvár mellett volt a XIV. században *Biztrekezi* és *Rénukkezi*, 1411-ben pedig *Delnekezy* fordul elő. (Csánki I. 299.)

Somogyemegyében Balaton-Szent-Györggyel volt határos a XV. századbeli *Kezy*, *Kezew* (Csánki II. 619.)

A Sopronmegyei *Várkesző* a győri püspöké volt. Várának romjai ma is meg vannak. (Csánki III. 587.)

Szilágymegye középszolnoki részében Tasnádtól nyugotra van *Nemes- és Oláhkeszi* (oláhu Chiseu), 1475-ben *Kezy*. (Csánki I. 558.)

Temesmegyében Lippától délre, a régi aradmegyei területen, Zábrány és Nagyker szomszédságában van *Keszincz*, a XIV—XV. században *Kezi*, *Kezy*, melynek már 1332—37-ben plebániája volt. (Csánki I. 774. Márki S. Arad m. tört. I. 207.)

Tolnamegye északnyugoti zugában van *Tótkeszi*, a pápai tizedlajstromokban 1332—37-ben *Maria-Kethew*, mely maig fennmaradt a *Mária-Keszi* dűlőn. A Gerenyás melletti Hideg-

kutat szintén *Keszőnek*, *Keszőkútnak* nevezték a középkorban (Kezew, alio nom. Hideghuth, Keezekwth), Simontornyának volt a tartozéka s részben a Szakadátiai birtoka. Van aztán *Keszi* puszta, mely Majsához tartozik. (Csánki III. 434. Teleki J. VI. 128.)

Vasmege északkeleti csücskében fekszik *Várkeszi* és *Egyházaskesző*. Amaz a középkorban *Warjobagyakezeu*, *Waraskezeu* és *Waraljakezew* néven fordul elő, mint a Kanizsaiak birtoka, 1361-ben ezt *Symonkezew*-nek nevezik, míg Várjobbágyakesző a Várjobbágya-Keszei családé. Egyházas-Kesző a győri püspöké volt. (Csánki II. 764.)

Veszprémtől délre van *Papkeszi*, melyet (predium Kezwy) Sz. László adott a veszprémi káptalannak. (Haz. Okm. IV. 3.) 1488-ban már *Papkezy*. (Csánki III. 246.)

Zalamegyében Tapolcza közelében van *Gyulakeszi*, mely már 1082-ben előfordul *villa Kescew* néven, hol a veszprémi káptalan kapott földet Sz. Lászlótól. (Haz. Okm. IV. 5.), de még a XIII. század második felében is voltak itt királyi udvarnokok (1255. udvornici de villa Kezw, terra uduornicorum Kezu), a XIV. században *Chumbkezu*, *Chomkezy* alio nom. *Thapolchakezy*, *Felkezeu* és *Fewlsekezy* néven emlegetik s a veszprémi káptalanon kívül főleg a Rátóti Gyulafiak voltak itt birtokosok. A Csabrendek melletti *Keszi* zalai várjobbágyoké volt; a XV. században *Zenthkyralkezy*-nek nevezik, később *Kis-* és *Nagykeszi* lesz s midőn 1600 körül elpusztították a tatárok, határa beolvadt Gyepü faluába. A döbrentei várhoz tartozott Zalamegyében *Kezi*, *Megyer*, *Zerdahely*, *Dezich* és *Gutorfewide*, 1464 előtt a Döbrentei Himfyeké (Teleki J. XI. 97.), ma e vidéken nincs *Keszi* nevű falu. (Csánki III. 71. Pesti Fr. Helyn. 168.)

A nyolczadik törzsnek megtett s tulajdonkép első helyen említett kabarok neve nem fordul elő helyneveink közt s így csakugyan igaz lehet, hogy még ha népnév volt is eredetileg — a mire utal a cserkesznyelvű (s talán elcserkeszesedett) kabardok és a török nyelvű hegyi kabardok, alighanem hunn-bolgár maradványok¹ neve — a magyar népetimologia ide

¹ Megjegyzendő, hogy a hegyi kabardok egyik nemzetiségét «balkhar» = bolgár-nak nevezik.

s oda kóborlóknak, «holmi kabaroknak» tekintette őket.¹

E helyett — úgy látszik — inkább a *kozár* név volt elterjedve őseinknél. Legalább erre utalnak a helynevek, valamint a Béla király jegyzője által fenntartott hagyomány Mén-Marót bihari kozárjairól.² Igaz ugyan, hogy ujabban az a nézet merült föl, mintha a khazarok nevének a török «öküz» — magy. «ökör», «jüzük» — magy. «gyürü», tör. «bozaghü», «bozghü» — magy. «borju» sat. szókhöz hasonló hangváltzáson kellett volna keresztül mennie, vagyis a szóközépi z betűt r-nek kellene helyettesíteni; tehát nem a «kecskepásztor» jelentésű *Kozár*, hanem egy «karar», vagy dissimilatioval «karal»-forma alak felelne meg s tulajdonkép *Nagy-Károly*, meg a többi hasonló helynevünkben maradt volna fenn a khazarok neve.

Ámde ellene mond több mindenféle körülmény e föltevésnek. Nevezetesen: 1. egyáltalában már az is kétséges, mintha török lett volna a khazar nép tulajdonképeni nemzetisége. Csak annyi a valóság, hogy a VI. század vége felé kiterjedt az altaji turkok uralma az Alsó-Volgaig s midőn felbomlott Szinzibil-Mohan birodalma, a nyugoti turkok egy külön államot szerveztek itt 670 felé, melyet az Alsó-Volga vidék ősrégi népéről khazarnak neveztek el. 2. A khazarok, kazirok, kiszrek régebbi neve akatir, agathys, katiar volt. Tehát egyenesen a magyar nyelv hangtörvényeinek felel meg a z-s *khazar*, *kozár* alak a régebbi t-s alak helyett, tekintve az ilyen példákat: finn-ugor *viť, kata* = magy. *víz, haza* v. *ház*, perzsa-összét: *nemed* = magy. *nemez*, török: *bogdaj-bódaj, togdaj-tódaj* = magy. *búza, tűzok* sat. Ennek a régi t-s, d-s alaknak a maradványa a *büzdös* és ősrégi *vides* szó e helyett: *büzdös* (a főnév csakis: *büz*) és *vizes*. Ha tehát az V. század dereka táján

¹ Κατεσκήρωσαν μετὰ τῶν Τούρκων εἰς τὴν τῶν Παρσι-ρασιτῶν γῆν, καὶ ἀλλήλοις συνεφιλόθησαν, καὶ Κάβαροι τινες ὠνομάσθησαν, Konstant. De adm. imp. 39. fej. (Honfogl. kútfői. 124. l.)

² Terram uero que est inter Thisciam et siluam Igfon, que iacet ad Erdeuelu a fluuiio Morus usque ad fluuium Zomus, preoccupauisset sibi dux Morout, cuius nepos dictus est ab Hungaris Menuuorout, eo quod plures habebat amicas, et terram illam habitarent gentes qui dicuntur Cozar. Cap. 11.

Priskus Rhetornál már felváltva előfordul a régies *akatír*, meg az újabb *akatzír* alak: alighanem a Szibéria délnyugati és Baskiria határos részeiből kevéssel előbb előnyomuló magyarféle unugurok, urogok (ugorok) és szabirok feltünésével s az akatirokkal való keveredésükkel hozható kapcsolatba a foghang sziszegőbe való átmenete, valamint a régebbi névalaknál használatos *a* előrag elejtése, melyet e vidék több régi népvében megtalálunk s nem egyéb a cserkesz-abkházos határozott névelőnél. 3. Hogy pedig a turkok khazar államában az uralkodó néposztály által beszélt török nyelven kívül volt egy másik nyelv is: kitűnik az arab-perzsa írók tudósításaiból, melyek kétféle khazar népet és nyelvet különböztetnek meg. S ennek magyar nyelvnek kellett lenni; bizonyítja Konstantin, midőn világosan azt mondja, hogy a kabarok megtanították a turkokat, t. i. a honfoglalókat a khazar nyelvre s maig ezt használják, de Konstantin korában tudták még a régi, vagyis a török nyelvet is.¹ A honfoglalók vezéri osztálya ugyanis altaji turk volt, a harcosok zöme azonban magyar vagyis ugyanolyan nyelvű, mint a kozár nyelven beszélő kabar. Ezért mondja Konstantin, hogy a turkok tanulták meg a kabarok nyelvét, a kik alatt természetesen nem érthette a «turkok» neve alá foglalt hét törzs egész tömegét, mely számra nézve mindenesetre nagyobb volt a három kabar törzsnél.²

Azt hiszem különben, *huszár* szavunk nem egyéb a *khazar*, *kozár* név egyik változatánál. Émezt a turk, amaz a hunn-bolgáros alak s olyan viszony van a szókezdő *h* és *k* között, mint a *hun* és *kun* név között, vagy p. mai nyelvünkben ilyen a *habar* és *kavar* szó; az *a* és *u* váltakozására pedig felhozható példának a *taszít*, *taszigál* és *tuszkol* vagy a *Zalta* (*Ζαλτας*) és *Zulta*, a *Csanád*, *Tarczal*, *Tardos* és az Árpádkori *Sunad*, *Turzol*, *Turdos* név. Ezek a változatok az ómagyarban egymás mellett éltek, a mint a *Zalta* és *Zulta*, vagy a tihanyi alapító levélben levő *Bagat-meze* és a *Bugatus* (mai Bogát) név tanúsítja; időbeli különbség csak annyi van a nyil-

tabb és zártabb alakok közt, hogy amazok később az utóbbiak rovására terjedtek el nyelvünkben, de teljesen azért nem szorították ki ezeket.

Hangtanilag sem példátlan tehát a *huszár* és *khazar*, *kozár* egymáshoz való viszonya. Történelmileg pedig csakis úgy magyarázható meg a huszárság keletkezése, hogy egy magyarfajta népelemre gondolunk, mely eredetileg a magyar birodalom déli határainak őrzésére volt rendelve, de mikor a XIII. században felbomlott a régi hadi szervezet: a Kun László, III. Endre s a XIV. század első tizedei alatti zürzavaros viszonyok közt, rablásra adták magukat ezek a délvidéki egykori örök és várjobbágyok, a kik bessenyőkkel és más rokon elemekkel kiegészítve, tulajdonkép a kabarok ivadékaiból, a XII. századbeli Kinnamos által említett kalizokból álltak. Így magyarázható meg, hogy összezavarták a délszlávok ezen főleg hunn-bolgár eredetű népség *huszár* nevét a «tengeri rabló» jelentésű olasz *corsar* szóval. Mert az ki van zárva, hogy délszláv rablókból alapította volna Zsigmond vagy Mátyás a minden izében turán huszárságot. Ezekből lehettek volna gyalogok, mint a ruthén s más szláv eredetű hajdukból, de nem az a könnyű lovasság. a mi eleitől fogva volt a huszárság. Egy 1224-ki oklevél (Fejér CD. III. 1. 464.) különben *Chuzarnak* írja a vas megyei *Kozár* község nevét; kár, hogy csak Hevenessy másolatából ismerjük azt az iratot, mely bizonyítékul szolgálna a *huszár-kozár* név azonosságára.

Lássuk ezek után, mely helyneveink őrizték meg a kozárok nevét.

Baranyamegye északnyugoti sarkában, kissé délnyugotra a Béla jegyzője szerint Ete kun (kabar) vezér által épített Szekcsőtől s nem messze a Bojta vezérről elnevezett Bátaszéktől és Tarrostul (a torontáli Tarras = Torhus Bojta birtoka) van *Rácz Kozár*, melyet a középkorban Tolnamegyéhez számítottak s 1330—1510 közt *Kazar*, *Eghazas Kozar*, *Felsew Kozar* néven emlegetnek. A megye középrészén, Pécestől délkeletnek és délnek fekszik *Nagy- és Kis Kozar*, a középkorban *Kazar* vagy *Kozar*; a *Naghkozar*, *Kiskozar* név az 1542-iki adólajstromban fordul elő. (Csánki II. 499. III. 437.)

Fejérmegye Pilissel szomszédos északkeleti

¹ De adm. imp. 39. A honfogl. kutf. 124. l.

² Részletesebben szóltam erről az Ethnographia 1907. és 1908. évf. «A honfoglalók» és «A honfoglalók és a turkok» cz. tanulmányomban.

részében Etyek, Torbágy stb. vidékén feküdt a Bia 1469-iki határjárásában említett «*possessio Kozar*», mely nyomtalanul eltűnt, de az ugyanezen vidéken egymásután sorakozó s jó részben szintén elenyészett Székely, Labdás-Varsány és Káloz helységekkel együtt világosan utal e terület árpádkori népességének kun-kabar (hunnbolgár) eredetére. (Csánki III. 335.)

Nógrádmegye keleti oldalán, a Zagyva forrásvidékén, közel a hevesi határhoz, Salgótarjától délkeletre van *Kazár*, a XV. században *Kozar*-nak is írva, a sziráki járásban pedig, a Szuha forrása közelében, a Cserhát keleti lejtőin, Sziráktól északkeletre, Bujákvártól északra s Pásztótul nyugotra *Kozárd*, a XV. században *Kazard* néven is. (Csánki I. 100.)

Szathmármegyében az ecsedi láp déli részén, Nagykárolytól délre van a Kaplonyhoz tartozó *Kozárd* pusztá, melyet (*possessio Kozar*), 1335-ben a Kaplon nembeli András és Endes fiai vettek zálogba. (Károlyi Okl. I. 89., 44.) 1421-ben «*predium Kozard*»-ot említik. (Csánki I. 479.)

A szolnok-dobokai Deés melletti *Kozárdvár*, régen *Kozár*-föld az Árpádok idejében a szolnoki várhoz tartozott, melynek felét II. Endre a Tomaj nembeli Dienesnek adta, másik felét pedig ugyanezen Dienes nádor hasonló nevű fia kapta meg III. Endrétől 1292-ben. (Haz. Okm. VI. 380—381.)

A valkómezei *Kozarocz*, mely a XV. században a nevni várhoz tartozott (Csánki II. 326.), szláv alakja mellett is aligha lesz egyéb a XII. században kalizoknak is nevezett száva-drávaközi kozárok emlékének.

Vasme gyében Szombathelytől északra, Acsád s a hasonló nevű nemzetségről elnevezett Pöse és Herény szomszédságában van a Söptéhez tartozó *Kozár* pusztá, melyet a «Pessa» (Pöse) nembeli Etul kapott adományba Imre király idejében a gubatik elleni harcban szerzett érdemeiért, ezt aztán később, 1224-ben Benedek győri prépost előtt a Szent Márton-hegyen épült Borsmonostorának adta, az oklevél szavai szerint: «*dedit prædium suum, quod vocatur Chuzar*» (Fejér: Cod. Dipl. III. 1., 464.) 1283-ban «*possessio Kazaar*» (Haz. Okl. VIII. 230.), 1284-ben «*villa Kazar*» (u. o. 190., 200.) néven említik, 1392-ben ismét «*prædium Kazar*», mint a kőszegi vár tartozéka. (Csánki II. 762. Teleki

VI. 79. — L. még Karácsony J. Magyar. nemz. II. 446.)

Zalamegyében Bánok-Szent-Györgytől délnyugotra fekszik *Kozár* pusztá. A XIII. században a zalai várhoz tartozott, Kun László a Tomaj nembeli Ompud ispánnak s László és Thomoy mestereknek adta Kazar földet Tilmach-csal együtt, III. Endre 1292-ben megerősíti őket (illetőleg az elhalt Ompud helyett fiait) a két várföld birtokában (Árp. Új okl. IX. 582. Zalai okl. I. 103—105.). Később a Lindvai Bánffyaké lett. (Csánki III. 73.) A Muraközben Felső Hrustyán faluban egy dűlöt hívnak *Kozár*-nak. (Pesty Fr. Helyn. 180.)

Ez csak összefoglaló neve volt a három kabar törzsnak. Az a kérdés merül föl most, megállapítható-e az egyes törzsek neve?

Pauler Gy. és dr. Sebestyén Gy. érvei után azt hiszem, nem lehet kétségünk a kabarok és székelyek közti kapcsolat felől. Lehettek és voltak is a székelyek közt avarmaradványok, különösen pedig az avarok idejében, 677 körül beköltözött kubánvidéki hunn- vagy onogurbolgárok,¹ kiket az «ö»-zö beszédű udvarhelyi székelyek képviseltek; de a közép *é*-zö palóczos beszédű csiki és háromszéki székelyekben azon kabarok egy részét kell keresnünk, kik Etelközben, vagy talán még Lebediában csatlakoztak Árpádékhoz.

Ezek azon *eszegel-bolgárok* vagy *dsekilek*, kiket Ibn Roszteh és Gurdézi a három bolgár nemzetség egyikének mond, a VIII. század elején pedig az altaji turk fölíratok *izgil* néven említene; így minden nagyobb merészség nélkül föltehetjük, hogy *Székelynek* nevezték az egyik kabar nemzetséget s régi középpázsiai nép- vagy törzsnév, mely mint Thury József vitatta, megfel a török *szekil* = szabad, ur, nemes szónak, korántsem tartható tehát olyan névnek, mely akár «határőr», akár «favágó» jelentéssel Magyarországon, a honfoglalás utáni időkben alakult volna. Nem tartom különben kizártnak, hogy egy ó-kori néptörzsnak, az Aral táján nomadizáló irán nyelvű *zikartu*, *szagarti* vagy *acagarta* néptörzsnak részint eltörökösödött, részint elmagyarosodott ivadéka a dsekilek vagy székelyek.

¹ Erről részletesebben szoltam az Ethnographia idézett cikkeiben.

A keleti székelyek hat nemre oszoltak s minden nem négy ágra, úgy hogy a 24 ág — évenként fölváltva egymást — meghatározott sorrendben viselte a hadnagyságot és bíróságot oly módon, hogy hadnagy és bíró együttesen sohasem lehetett ugyanazon nemből.¹ Abból, hogy a Hunn Krónika *Csaba* vezér népének mondja a székelyeket, Béla király jegyzőjénél pedig a nyitravidéki Zuard *Soba mogerjait*, *Csaba magyarjait* találjuk: azt következtetem, hogy a magyar *hadnagy* szónak a régi székelységnél a *csaba* szó felelt meg, melynek a török *jabgu*, avar *zauk* (zavuk), indo-szkitha *zavu*, *dsavu* méltóság névvel, valamint az altaji turk fölirotokban említett szugdaki (sogdi, ferghanai) *alti csub* azaz «hat csub» névvel való összefüggéséről az Ethnographia 1908. évfolyamában szóltam részletesebben. Az alti csub, hat csub alatt a középpázsiai dsekilek vagy izgilek hat törzsének főnökeit, «hadnagyait» érthetjük; Csaba népe, Csaba-magyar tehát azt jelenti, hogy olyan törzs, melynek élén «csaba» volt, még pedig olyan csaba, a ki a monda szerint Etele nemzetségéből származott. A székelyek birájának ősi nevét pedig bizonyára a Hunn Krónikában említett *Kadar*, a hunnok Torda nembeli birája őrizte meg, a mi egyik Árpádkori nemzetség, a nyilván kaliz eredetű *Kadar-Kaluz* nemzetség nevében is fönmaradt.

A marosszéki székelyek hat neme ez volt: *Ábrán* (Zábrán, Zábrág), *Adorján*, *Halom*, *Jenő*, *Medgyes* és *Örlöcz*. Sepsiszéken valamelyik helyett az *Aghaz* nem neve fordul elő; talán az *Adorján* nevet vehetjük újabb keletkezésűnek, tekintve, hogy egyik ágát *Telegdnek* neveztek s régebben ez volt a neve Udvarhelyszéknek is, a mi a névnek egykori nagyobb elterjedésére mutat. A hat nem közül, mint előzőleg már említettük, a *Jenő* előfordul a hét magyar törzs között is, a Medgyes nem *Kürt* ága pedig Kürtigymart törzs nevében; ezenkívül a *Zábrág*-nak is nevezett *Ábrán* nem (Zábrágy—Ábrány) bizonyára összefügg a gömöri várjobbágy ere-

detü, de előkelő szerepet vitt *Zábrág* vagy *Zágráb* nemzetséggel.

Nemcsak a keleti, hanem a nyugoti határ-széleken, sőt az ország belsejében is szerte-széjjel voltak székelyek. A nyugotiakat említi a Képes Krónika II. Istvánnak a csehek és II. Gézának Henrik osztrák herceg elleni hadjárata alkalmával, mint a bessenyőkkel együtt könnyü fegyverzetű nyilasokat, kik szokás szerint a sereg előcsapatát képezték s mindkét esetben megfutottak.¹ Későbbi okmányok említik a pozsony- és nyitramegyei vágvidéki és fehérhegységi, meg aztán a mosonymegyei székelyeket; amazok már a XIII. században nagyon megfogytak, emezek pedig végkép eltűntek a Fertő vidékéről.²

A székelyek nemzetségét, genusát említi egy a XIV. század derekáról való, év nélküli oklevél. (A szabolcsmegyei Ressel fia Jánosról és Nicolaus Siculusról mondja, hogy «de genere Siculorum» származott. Századok. 1880. 493.)

A Székelyföldön kívül a következő helynevekben maradt fenn a régi székelység nyoma: Biharmegyében még a XIII. század elején is székelyekből állt a várjobbágyok egy része, úgy hogy külön század volt belőlük, melyet *Székelyszáznak* (centurionatus Sceculzaz. Vár. Reg. 208. sz., Karácsonyi-Borovszky kiad. 165. sz. az 1217-ik évből) neveznek. Ezekről maradt fenn az a Béla király jegyzője által fenntartott hagyomány, hogy midőn Usubuu és Velek Mén-Marót ellen ment s a böldi révnél átkelve a Tiszán, táborba szálltak a Kórogy vize mellett: eléjük mentek a székelyek, meghódoltak nekik, hozzájuk csatlakoztak s együtt vívták meg Bihar várát. (Cap. 50—51.) Nevük fönmaradt *Székelyhid* (1325. Zekulhyda, 1338. Szekelhyd, 1459. Zekelhyd,

¹ (Bohemi) impetum super sagittarios fecerunt. Bissenii atque Syculi uilissimi usque ad castrum regis, absque uulnere fugierunt. Cap. 68. Fontes Dom. II. 208. — Bissenii uero pessimi et Siculi uilissimi et omnes pariter fugierunt sicut oues a lupis, qui more solito preibunt agmina hungarorum. Cap. 70. U. o. 218. l.

² Szabó K. *A magyarországi székely telepekről*. (Századok VI. 1880. 490—499.) — Jerney J. *Bessenyők mint Siculusok*. (Keleti Utazása. Pest 1851. I. 255. s. köv. 11.) — L. még: *Adatok a székelyek eredetéhez s egykori lakhelyük cz. tanulmányomat*. (Székely N. Múzeum Értesítője. Sepsiszentgyörgy. 1891. II. rész. 225. s. köv. 11.)

¹ Fönmaradt egy 1557-ben készült jegyzék a marosszéki hadnagyok és bírák 1491—1514 közti sorrendjéről s egy másik 1548-ki kelettel, mely talán az 1548—1571. közti 24 éves ciklusra vonatkozik. (Szabó K. Székely okl. II. 139—143. és 78—79. l.)

«oppidum») város nevében, mely előbb a Székelyhídiak, ezek kihaltával az Albisi Zólyomiak birtokában volt. Várad közelében délre, a tenkei járásban van *Székelytelek*, a középkorban *Zekeltelek* mellett *Zekhtelek* néven is. (Csánki I. 599, 623.)

Csanádmegyében valahol Arad határán, délre a Marostul feküdhett az 1456—86 közt emlegetett *Zekelzeg*, *Zekewlzek*. (Csánki I. 702.)

Fejérmegyében Tárnokkal volt határos az 1380—1480 közt említett *Zekul*, *Zekel*, *Zekwul* predium a Káloz pusztá, Labdás Varsány s a Bojta kun vezértől származott Brugsa nemzetség emlékét fenntartó Baracska közelében. (Csánki I. 34. L. Káloznál.)

Kolozsmegye bánffy-hunyadi járásában van *Székelyó* község.

Krassómegyében Lugos közelében *Kuoptore Szekul*nak neveznek az oláhok egy helységet. Talán ez az 1432-ben említett *Zekel*, melyet Csánki (II. 107.) krassó- vagy kevmegyei községnek mond.

A mosonymegyei, Fertő és Lajta közt volt egykori székelységről Tamás esztergomi érsek emlékezik meg egy 1314-iki oklevelében, melyben a szentkereszti (heiligen-kreuzi) monostornak ajándékozott Parendorf régebbi lakóit székelyeknek mondja. (Fontes Rer. Austr. XVI. 41.)

Pozsonymegyében, közel a morva határhoz, a malackai járásban fekszik *Székelyfalu* vagy *Székely-Boldogasszonyfalva*, tótul *Szekula*, németül *Sekeln*. A község a Fehérhegység melléki egykori székelyek emlékét őrizte meg, kiket Boleráz (Baraloch) nyugoti szomszédainak mond egy 1258- és 1364-iki oklevél. (Fejér Cod. Dipl. IV. I. 372. VI. 1. 159.) Egy másik telepük a Vág mellékén volt; ezek régebben száz fegyverest állítottak ki, de később megfogytak s IV. Béla megengedte nekik, hogy nem megszabott számban, hanem fejenként szolgáljanak. (Fejér Cod. Dipl. V. 3. 547.)

Szabolcs bogdányi járásában, Tass és a honfoglaláskori temetőjéről ismert Demecser mellett van *Székely*, 1284 körül villa *Zekul*, a XIV—XV. században *Zekel* (Csánki I. 526.). A szabolcsmegyei középkori székelyeknek különben okleveles emlékeik is vannak. Így p. a XIV. századból ismeretes «Johannes filius Ressel de

genere Siculorum» és «Comes Nicolaus Siculus de genere Siculorum», egy 1346-iki oklevél pedig Sényői Domokos fia Pálnak, Domokos unokájának kérdésessé vált igaz székely voltát igazolja. (Századok. 1880. 493. Fejér Cod. Dipl. IX. 7. 56. Székely Okl. I. 52.)

Szepesmegyében Richnovár tartozékeként találjuk *Zeeket*, *Zyket* vagy 1460-ban *Zekelfalvát* (Csánki I. 267.). Ma *Szlatvin*, Krompachtól északra. Tagányi K. szerint (Ethnographia I. k. 1890. évf. 219. l.) ez esetben nem népnév a «székely», hanem a tót «szlatvin» elnevezés szerint a m. «szikes, széksavas hely». Bizonyos azonban, hogy kellett lenniök az északkeleti végeken az Árpádok alatt székely határőröknek, a kirkról aztán még a XVI.—XVIII. században is «székelyek»-nek nevezték a regéczi, munkácsi stb. uradalom erdőőreit. (L. erre nézve Timon S. Imago novae Hung. Kassa. 1734. 97. — Hunfalvy P. Századok. 1881. évf. 2. füz. 97. s köv. l.)

Szerémmegye közepe táján, körülbelül dél-nyugat felé volt az 1404—98 közt emlegetett *Zekel*, *Zekwul*, *Zekely*, előbb Székelyi, majd Maróti, aztán Jaksich és Geréb birtok. (Csánki II. 253.) A valkómegyei Székelyfálvával ez is egyik emléke az egykori kozárfajta lakosságnak.

A szolnokdobokai *Kísszéket*, mely Szék mellett a szamosujvári járásban fekszik, oláhuul *Szekulájn*nak nevezik, s így Kozárvárral együtt összeköttetésbe hozható a kozár-székely elemmel.

Temesmegyében Borzlyuk város tartozékai közt említik Mátyás király idejében *Alsó*- és *Felzewzekkel* vagy *Zykellew* helységet. (Csánki II. 17.)

Tolnamegyében Simontornyától délre van *Nagy* és *Kis-Székely*. Amaz a simontornyai várhoz tartozott s 1324-ben *Paratzekul*, 1329-ben *Louazzszekul* néven emlegetik, jeléül annak, hogy lakói előbb királyi lovászok voltak. Emez a pécsi püspök birtoka s a XIV.—XV. században *Pispukzekel*-, *Pyspek-Zekeln*ek nevezték. 1428-ban előfordul még Szakcs vidékén *Alsow*- és *Felscw-Zekel*. (Csánki III. 450.)

A valkómegyei *Sekelfatwa* 1445-ben a Nempti Lorántfiaké volt. (Csánki II. 350.)

A kabarok másik nemzetségének tarthatjuk a *kalizokat*, kiket Nestor *khvalisz* néven a bolgárokkal együtt említ s bolgárfajta népségnek

mond, azt irván, hogy a bolgárokkal együtt Loth két leányától származtak s viszont a kozárokkal való közelebbi viszonyukra utal a Káspi vagy egykor Kozár-tenger «*more khvaliszij-szkoje*» = «kaliz-tenger» neve.¹ Kinnamos Mánuel császár magyar hadjáratai alkalmával beszél róluk; az 1150-ki hadjáratnál felhozza, hogy II. Géza nagyszámu hunn és khaliz lovassággal ment a görögök ellen s megjegyzi, hogy a hunnok (vagyis magyarok) keresztyének, a khaliszok pedig Mózes törvényeit követik.² Később, midőn Zimony 1165-ki elfoglalásáról ír s elmondja, hogy mint IV. István hiveit, a Szerémségből a Száván-tuli vidéken telepítette le Manuel, a perzsához hasonlóan állítja vallásukat.³ Zsidózó voltukat bizonyítja az, hogy a róluk nevezett fejérmegyei Kaluzvölgyben (Keveaszóban) Boroksán azaz a mai Baracskán birtokos Baran fia Ipolit testvére és unokaöccsei: Iekonias, Eliach és Salatiel még 1211-ben is hamisítatlan héber neveket viseltek. (Az Eliach azaz Elias, Illés vagy délszlávosan Ilia még alakilag is héber). A nyitrai királyi kalizok (institores regii fisci, quos hungarice Caliz vocant) zsidóságára pedig, kik Porcus nevű századosuk alatt háborgatták a zobori apátság javait, a Kálmán király által elrendelt vizsgálatról és az apátság jószágainak és jogainak megerősítéséről szóló 1113-ki oklevél utal, mely a nyáradvidéki várnépek határán levő Zsidóhegyet említi. (Monasterium sancti Ipolitii terminum habet usque ad fontem qui vocatur Naratth cum castrensibus et est via de fonte usque ad montem qui dicitur mons Judeorum.

¹ Chronica Nestoris. Edidit Fr. Miklosich. Bécs. 1860. 3. lap. IV. fej. és 145. l. LXXIX. fej. Szerinte a torkmeneket, pecsenegeket, torkokat és polovczokat Ammon vagy Moab gyermekeinek mondják, de tévesen, mert Moab utódai a khvaliszok, Ammoné a bolgárok. Majd alább: a khvaliszok és bolgárok pedig Loth leányaitól származnak.

² — — — μὲν τὴν τι γῆλον συμμαχικὸν ἐκ τε Οὐννων ἰππέων καὶ δὴ καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς ἑτεροδοξούντων Χαλισίων. Οὐννων γὰρ τὰ Χριστιανῶν προσβένοντων, οἳτοι Μωσαϊκοῖς καὶ τούτοις οὐ πᾶντῃ ἀκριβεστάιν εἰσέτι καὶ νῦν διεξάγονται νόμοις Joannis Cinnami: *Epitome Rerum*. Bonn. 1836. Lib. III. cap. 8. p. 107.

³ — — — ὡς δὲ βασιλεὺς ἐκεῖθεν μεταβάς ἕτερον τι φρούριον ἐνεούργει, ἐν ᾧ πολλοὺς τῶν ἐν Σιρμίω γέρον ἠκίστατο Οὐννων, οὓς παρ' αὐτοῖς Χαλισίους ἔθους καλεῖν ἐσσι. (καὶ εἶναι ἑτεροδόξοι καθάπερ ἤδη ἔφη, Πέρσας ταντοφρονοῦντες U. o. Lib. V. cap. 16. pag. 247.

Fejérpataky L. Kálmán kir. okl. 61. Haz. Okm. VIII. 6.) Századokon át fennmaradt a kalizok s más kabarféle népség ivadékainál a zsidóság; nyilván ennek tulajdonítható, hogy különösen a székelyek közt terjedt el a XVII. század első felében a szombatosok felekezete. Több oklevélben találunk utalást arra, hogy a kalizok egyik foglalkozása a szőlőművelés volt, így a fejérmegyei kaluz- vagyis keveaszói völgyben, Zemplén megyében Kethelpatak (Sárospatak) környékén, tehát a Hegyalján, aztán Békás-Megyeren, a mai Kaláz mellett, mely a bozóki prépostság IV. Béla 1262-ki megerősítő levelébe foglalt 1135-ki alapító levél szerint a *Kalez nemzetségről* vette nevét. (Meger iuxta Danubium infra generationem Kalez. Cod. Dipl. VII. 5. 98.) A kalizok (a Hunn Krónika szerint a hunnok) Kadar nevű biráinak nemzetsége *Kadar-Kaluz* néven egy 1248. és egy 1270-ki oklevélben fordul elő. Amabban IV. Béla király a zalamegyei András fia Andronikusnak egy varasd-megyei földet ad szállásul (pro terra descensuali) a zagoriai várjavakból, hogy vigyázzon az ország határszéleire (Árp. Uj Okl. XI. 359.), emebben V. István megerősíti e föld birtokában Andronikus fiait. (Cod. Dipl. VII. 5. 305.)

A kalizok neve a következő helynevekben maradt fenn:

Fejérmegyében, Székes-Fejérvártól délkeletre, Veszprémmegye határszéle felé fekszik *Kálozd* mezőváros, melyet 1348-ban és 1401-ben (villa Kalaz, poss. Kaloz), mint a fejérvári káptalan birtokát emlitenek. Egy másik *Káloz*, Kajászó-Szent-Pétertől s Baracskától északra, a középkori Székely közelében, Tordacshoz tartozó puszta. Egykor az egész vaáli völgyet, a hunn mondák által Keve s más hunn vezér temetőjének mondott régi Keveaszót is *Káloz-völgynek* (vallis Kualuz) nevezték, hol, valamint a pilisi Kaláz melletti Ürömön 4 szőlleje volt 1212-ben Baran fia Hippolitnak. Hippolit a Bajta kun-kabar vezértől származott Brucsa, Brugsza nemzetségből való volt, legalább erre utal Boroksza (Baracska) neve, hol családi monostort építtetett a Mindszentek tiszteletére (a Mindenszentek tiszteletére emelt baracskai egyházat 1460-ban is említik. Csánki III. 318.) s Boroksán kívül voltak még birtokai a fejérmegyei Bodajkon és a közelében levő Igaron is. (Haz. Okm. VI. 8.)

Az 1332—37-iki pápai tizedlajstromok szerint Kaluznak Csúttal, Érddelel, Berkivel stb. együtt plebániája volt. A XIV. században a Kálozi vagy Kálozdi család volt itt birtokos. (Csánki III. 334. Károly J. Fejér m. tört. IV. k. 272., 277.)

Nyitramegyében a Kálmán korabeli kalizok emlékét tartotta fenn a nyitrai járásban, Bars-megye határszéle felé Verebély közelében levő *Káláz* község Lapás-Gyarmattól keletre. Már 1156-ban előfordul: «in parrochia Bors: *Qualiz*», melynek dézmáját több más faluval együtt Martirius érsek az esztergomi káptalannak adta. (Knauz Mon. Strig. I. 108.)

Pestmegye pilisi részében Pomáz és Békás-Megyer szomszédságában van *Kaláz*, hol 1135-ben a «generatio *Kalez*» tanyázott. Az 1332—1337-iki pápai tizedlajstrom szerint Kaluz plebániája a budai főesperességhez tartozott. (Fejér Cod. Dipl. VII. 5., 98. Csánki I. 13. Ortvay Magyarorsz. egyh. föld. I. 288.)

Somogy megyében a mai Gálosfa, Böszénfa és Törjékpuszta vidékén volt a XIV—XV. században *Kálozfalva* (1376. Kalozfalua, 1452. Kalazfalwa), a Szerdahelyiek és a zselicz-sz.-jakabi apátság birtoka. (Csánki II. 616.)

A Szilágymegye krasznai részében, Nagyfalva és Kémer közt fekvő mai *Kárásztelek* tulajdonképeni neve egykor *Káloztelek* (1477. Kaloztheleke, 1481. Kalozthelek) volt. (Csánki I. 583.)

Veszprémmegyében Peremarton körül Pét felé feküdt a veszprémi káptalannak Sz. László által 1082-ben adott *villa Kaluzdy* (Haz. Okm. IV. 3.), melyet némelyek a fejelemgyei Kálozddal azonosítanak. 1240 körül «villa *Kaluzt*» néven fordul elő. (Árp. Új okl. II. 17.) A veszprémi káptalant Róbert Károly is megerősíti *Kaluz* birtokában s ez alkalommal a «terra Deseu *Kaluzya*» névvel is megismerkedünk, mely 1507-ben újra feltűnik (predia Kaloz et Dewsekaloz); ezenkívül 1383-ban még a *Kaloztelek*, *Kalozteleke* elnevezést találjuk. (Csánki III. 236. Károly J. Fejér m. tört. IV. 272.)

A zalamegyei mai *Kálozsfát* Csesztreg és Baksa szomszédságában, Zala-Lövőtül északra a Kerka mellett a XV. században «*Kalozfalua* alio nomine Ilwagh», *Kalusfalua* és *Kalazfalwa* néven emlegetik. (Csánki III. 67.) E vidéken

lehettek ősi birtokai a főntebb említett *Kadar-Kaluz* nemzetségnek.

Zemplénmegyében Kechelpatak szomszédságában volt 1252-ben egy *Kaluzer* nevű völgy négy szőlőművesnek a telkével. Ketel-patakot Béla király jegyzője szerint a kun-kabar Ketel vezérről nevezték el, kinek itt birtoka volt. A «Kaluz» név tehát ez alkalommal is, mint Fejérmegyében, az Anonymus-féle kunokkal kapcsolatban tűnik föl.

Mi volt a harmadik kabar nemzetség neve? Ez a kérdés vár még feleletre.

A garam-szent-benedeki apátság 1075-ki alapító levele a mai jászkun-szolnokmegyei Varsány község helyett a «terra Zunde» (mai Szanda) határosainak a *wosscianokat*, *varsányokat* mondja. «Item super aruch — így szól az oklevél — cum illis, qui wosschiani dicuntur, propter divisionem fovea facta est; circuit enim idem aruch totam partem terre ex parte woschianorum.» Knauz Mon. Strig. I. 58. és A Garam m. szent-benedeki apátság. 1890. 30. l.) A varsányi halászokat (piscatores Vuosian) a pannonhalmi alapítólevél említi, a mi azt a hitet kelti föl, mintha Varsány nevű helyeink összeköttetésben volnának a «varsa» szóval s a varsányok alatt varsás halászokat kellene értenünk.

Azt hiszem, máshol kell keresnünk ezen nép név eredetét.

XIV. századbéli oklevelek a Kajászó völgyben Fejérmegyében egy *Labdds-Vassány* nevű helységet emlitenek, mely a mai Baracska szomszédságában feküdt. Baracska a már említett 1212-ki oklevél Boroksának nevezi, nyilván tehát a kun-kabar Bojta vezértől származott Bruksa nemzetségnek volt a birtoka, még pedig egyik főhelye, mert — mint említettük — itt volt a nemzetségi monostor is. Ugyanezen oklevél Kaluzvölgynek írja a hunn mondáink által a hunn fejedelmek temetkezési helyének mondott Keveaszót s valamivel főntebb észak felé ma is megvan Káloz puszta, míg Tárnok környékén a középkorban egy Székely nevű község volt. Ime! egymáshoz közel három népvét őrözt meg ez a hunn mondák emlegette híres vidék. A három közül kettőt a hunn-bolgárfajta kabarok nemzetségének ismertünk fel, annak tartjuk tehát a *varsányokat* is.

És akkor nem lehet más a *Varsány*, *Vosidn*,

mint a perzsa Ibn Roszteh és Gurdézi által a volgai boigárok harmadik nemzetségeként felhozott *berzulok* vagy *barzilok* nevének magyaros változata. (V. ö. perzsa «bāzār», magyar «vásár.»)

A három bolgár nemzetség közül tehát az *eszegeknek* és *berzulnak* megfelelt a kabaroknál a *székelyek* és *varsányok* nemzetsége, csak a *bolgárt* helyettesítette a *Kaliz*, *Kaluz*, *Káloz* név, s a 3 hunn-bolgár eredetű törzsnévvel egyezően 3 vezéri nemzetségnek volt itt birtoka: Baracs-kán a kun-kabar Bajta ivadékának, Keveaszón (a mai Szent Ivány pusztán) a Kartal vagy Korzán nemzetségnek, melynek őseül az a Kurzán, a Kündü fia tekinthető, ki Béla király jegyzője szerint az Ó-Budától Érdig terjedő földet szállta meg, Martonvásáron (és Tétényen) pedig a Tuhutumtól vagy Töhötömtől származott Tétény nemzetségnek volt a birtoka. Ugyanazon fejedelmi (t. i. a horkai) nemzetségnek volt-e ez a 3 a különböző hajtása? vagy esetleg különböző eredetűek? erre nézve nem találok semmiféle kiindulási pontot.

A *varsányok* neve sokkal sűrűbben fordul elő helyneveink közt, mint akár a *székelyek*, akár a *kalizok* neve. Emezek nyilván tömegesebben laktak egy helyen: a keleti (székelyek) és déli (kalizok) határszéleken, míg a *varsányok* szét voltak szórva az ország területén.

A következő helyeket nevezték el ugyanis róluk.

Aradmegye régi zarándi részében, Békésmegye határán, Gyulától keletre a Fehér-Körös mellett van *Gyula-Varsánd*, tovább délkelet felé pedig Új-Szent-Anna és *Zaránd* közt, Pankotától nyugotra, *O- és Új-Fazekas-Varsánd*. Valószínűleg az előbbi az a «villa *Vosian* de provincia Zarand», a honnan való volt az a Dienes fia Ompud, a ki 1214-ben pristaldus volt a bihari vár gyáni jobbágyainak és népeinek bizonyos pörében. (Vár. Reg. 223. sz., Karácsonyi-Borovszky kiad. 97. sz.) a pápai tizedlajstromok szerint 1332—37. plebániája volt a pankotai főesperességben levő *Vosian*, *Wosyan* helységnek. 1230—1560. az aradi káptalan birtoka, egy részében kir. szekeresek és favágók voltak, utóbb a Nekcseiek és Lipócziak a birtokosuk, 1473-ban a Szokolyiak kapnak várépítésre engedélyt. 1338-ban a *Mathyas Wossana*, 1369-ben *Peteu Uossyan*, 1429-ben *Kezef Wassan* név fordul

elő a Gyula Varsánnal együtt. (Márki S. Arad m. tört. I. 188—189., Csánki I. 748, 755., Karácsonyi J. Magy. Nemz. I. 59, 60.)

A Fehér- és Fekete-Körös közt, nem messze az előbbiekhöz, egyéb szállásaik is voltak a varsányoknak. Így:

Békésmegyében volt *Wassaneghaz* puszta, melyet a XIV—XV. században a Nadányiak birtokának emlegetnek. (Csánki I. 656., Karácsonyi J. Magy. nemz. I. 212.)

Biharmegye ugrai járásában, az egykori köte- és mezőgyáni bihari várjobbágyok földjeinek szomszédságában fekszik a Sarkad-Kereszturhoz tartozó *Varsányhely* puszta. Mint Jánosdához nem messze fekvő hely, ez lehet az a «villa *Vosian*», a honnan való volt a janusti Ereu által Pál bihari udvari ispán előtt lopással vádolt «dominus Zotmoz». (Vár. Reg. 164. sz., Karácsonyi-Borovszky kiad. 41. sz. 1213.)

Csanádmegyében a Tisza mellett a Csanád nemzetség birtoka volt *Vosyan* (1256.) *Wassyan* (1323.), mely a mai Csóka melletti Terjén (Teryen) pusztával a Telegdiek őseinek jutott. Szintén a Csanád nembeliek birtoka volt a Makó melletti *Varsánytó* (1256. Wossontho, 1337. Wosunthow) halastóval. (Csánki I. 706., Karácsonyi J. Magy. nemz. I. 367., 369.)

Fejérmegyében Baracska, Ráczkeresztur, Rácz-Szent-Miklós és Szent Tamás mellett a «Kayassow völgyben», Tárnoktól délkeletre volt a Nána-Bezter nembeliek *Varsány* faluja, melyet 1274 táján leromboltak (Zichy Okl. I. 37.), a XIV—XV. században *Vosyan* föld (1318.) vagy *Labadas Wossyan*, *Labdasuassan*, melyet Nagy Lajos király 1347-ben Moogh fia István csepeli «vendégnek» (hospes noster Chepel) ajándékozott. (Csánki III. 356., Károly J. Fejér m. tört. III. 151. s köv., 463. s köv. ll.)

Hontmegyében Csánk és Kér szomszédságában, Lévához közel van *Varsány*, 1303-tól *Vosyam*, *Vassyan*, *Vassan* néven a Varsányi-Simonyi család birtoka. (Teleki Hunyadiak. VI. 280. Hont m. mon. 70.)

Jász-Kun-Szolnokmegyében Szolnoktul délre Szanda (terra Zunda) szomszédságában van *Alsó- és Felső-Varsány* puszta, a középkorban mezőváros, a varsányok (wosscianok) egykori földje (l. fentebb), 1484-ben *Thyzzarvarsán* néven is előfordul. (Csánki I. 666.)

A nógrádmegyei *Varsány* Szécsénytől dél-nyugotra a középkorban két helységből állt; 1327-ben «*utraque Vossyan*»-t Zécheni Tamás kapta. (Csánki I. 111., Anj. Okl. II. 299.)

Pestmegye solti részében Taksony mellett van a középkorban Fejérmegyéhez számított *Duna-Varsány* puszta, 1270 óta a margitszigeti apáczák birtoka (Ossian, 1281 terra Wosyan. Fejér Cod. Dipl. V. 1. 50. Árp. Uj. okl. IX. 310.) Északkelet felé, a Hevessel és Nógráddal összeshögellő részében fekszik a Verseghöz tartozó *Varsány* puszta, melyet 1337-ben a Kompoltiak szereztek meg Varsányi Kozma fia Lőrincztől. (Anj. Okl. III. 318.) A középkorban hol Heves, hol Nógrádmegyéhez számították. (Csánki I. 37., III. Karácsonyi J. Magy. nemz. I. 58.)

*Pozsegamegyé*ben a középkorban szintén előfordul egy *Worsan* nevű helység s Pleserniczától északkelet felé, a megye határán *Worsam-pathaka* nevű viz. (Csánki II. 431.)

Szabolcsmegye északkeleti részében, Vásáros-Namény mellett a Tisza partján fekszik a középkorban Szathmármegyéhez is számított *Nagy- és Kis-Varsány*. Legelőbb a Várad Regestrum említi 1214-ben (298. sz., Karácsonyi-Borovszky kiad. 72. sz.) *villa Vosiant* Beseneud (mai Szabolcsm. Besenyőd) és Numen (Namény) falvakkal, birtokosa Simon, a ki nyilván egy személy az 1219—64 közt emlegetett Kaplon nembeli Ördög Simonnal. Varsány ugyanis a Kaplon nembeliek birtoka volt s több részre szakadt, ú. m. *Kis-Varsány*, *Bel- és Kül-Varsányra*; a két utóbbit 1319-ben cserébe adták az Imregiek a Gutkeled nembeli Pál bán fiainak; *Egyházas-Varsány* különben is már előbb a Gutkeled nyiradonyi monostorának volt a birtoka. Az 1332—1337-iki pápai tizedlajstromok *Vasyant* plebániával bíró helynek mondják. 1366-ban *Ovossant* s *Vyvossant*, 1423-ban *Vossyan utraquet* említi, 1478-ban jön elő *Nagh Varsan*. (Csánki I. 489., 528. Karácsonyi Magy. nemz. II. 20., 30., 36., 69., 70., 301—2., 303., 305., 316.)

Torontálmegye egykori kevei részében, Báka (mai Bóka) határában említi egy 1338-iki oklevél *Wossyant*. (Anj. Okl. III. 460., Csánki II. 121.)

Vasme gyében Veszprém és Zala határszéle felé, Jánosháza és Kamond táján volt a középkorban *Vosyan* (1257. Árp. Uj okl. II. 297.),

Vassan, Warsan, részben a veszprémi somlyái vár tartozéka. (Csánki II. 807.)

Veszprémmegye északnyugoti határán, Győr-megye szomszédságában, a zirczi járásban fekszik *Varsány* és *Likivarsány*. A pannonhalmi apátság ősi birtoka; halászeit, «*piscatores Vuosian*» már az 1001-iki alapító levél említi. IV. Béla 1234—70. közti oklevelében *predium Vosyan* mellett előfordul villa *Liquiuosian* is. (Árp. Uj. okl. II. 9.) A XIV—XV. században *Kysvassani* és *Lykwassani, Lykywarsani* nemesekről van szó. (Csánki III. 258., 562.)

* * *

Ilyenformán 10—12 ősnemzetség neve állapítható meg a 108 közül, ú. m. 1. Gyarmat, 2. Jenő, 3. Káloz, 4. Kér, 5. Keszi, 6. Kürt, 7. Megyer, 8. Nyék, 9. Székely, 10. Tarján, 11. Varsány, 12. Zábrány vagy Zábrágy (Zábrág), sőt azt hiszem, külön nemzetségnévnek vehetjük a Kozárt (Huszárt) is.

Konstantin 8-ra teszi a törzsek számát, a melyek három fejedelem: ú. m. az Árpád nemzetségéből való nagyfejedelem (*μεγας αρχων*), a Gyula (*γυλας*) és horka (*καρχας*, Sz. László törvényeiben: sarchas) alatt állottak, ezenfölül minden törzsnek volt külön «vajdája» (*βοεβοδος*). A kabarok törzse külön nép volt s annak tekinthető, mint előzőleg említettem, a Nyék törzs is, úgy hogy tulajdonképen csak hat volt a szoros értelemben vett magyar törzs.

Arra is hivatkoztam, hogy ez a hatos beosztás az alapja az ősmagyar nemzetségi rendszernek. Ez volt a székelyeknél is, az oguz-törököknél is s úgy ezeknél, mint a székelyeknél négy ágra oszlott minden egyes nem, úgy hogy összesen 24 alosztályból álltak a nemek.

A székelyeknél két nemnél is, ú. m. a Jenő és Ábrán nemnél előfordul az Uj ág elnevezés, a mi arra vall, hogy az ágak neve változó volt. Ez tűnik ki a sepsiszéki Agház nem Koroniza s a kézdiszéki Jenő nem Bessenyő ágának nevéből is, melyek nem fordulnak elő a marosszéki ágnevek között.¹

¹ A hat oguz törzset és 24 ágat a mondai Oghuz khán hat fiától és 24 unokájától származtatják a török kútforrások (Tevarikhi Ali Szeldsuk, Rasideddin, Abulghazi). A hat fiú neve teljesen mondai (Kün khán = Nap khán, Aj vágys Hold khán, Tak = Hegy khán, Tingiz =

A bessenyők törzsei is fel voltak osztva kisebb részekre.

A bessenyőknek ugyanis Konstantinus Por-

Tenger khán), mindamellett fölismerhető némelyikben az ősi törzsnév, mint *Tak khán* nevében az ongini ó-turk fölirat «tag vagy tegoguz»-a (Radloff W. Alttürk. Inschr. 3. Lief. 1895. 248.); *Tinguz* khán neve is aligha lesz egyéb, mint a hunn-bolgáros «tenger» szó közvetítésével a régi *tongra* törzsnév átalakítása. (V. ö. oguz, ujugur=oguz.) Ilyenformán személyesíti *Kün* khán a *hun* (kun) törzset s első fia, *Kati* a *kaj* nemzetséget, melyből valók az ozmanlik. Jolduz khán egyik fia *Kizik*, kinek neve, nyilván mint egyik kun nemzetségnek a neve, átment az orosz és török-tatár elemekből képződött dnyepermenti *kazákokra*, továbbá a cserkeszekre (a szomszédos népek *kazak*-oknak nevezik), ezenkívül *kazak* nevet visel a kirgizek nyugoti ága is. Kök khán harmadik fia, *Csauldur* nevének megfelel a turkomán *csaudor* törzsnév. Szintén turkomán törzsnevek ismerhetők fel Tak khán két fia, ú. mint *Szalar* (turk. Szalor, a legrégebbi törzs) és *Imir* (Abulgházínál: imr törzs, ma: imraili) nevében. Az ó-turk föliratok, mint Bilge kagán, öcsce Kültegin, aztán Tacsam sírfölirota s Tonjukuk emlékirata, rendszeren *tokuz oguz*-ról azaz «kilencz oguz»-ról beszélnek. Bilge és Kültegin 4-ik oguz hadjáratánál azonban csak «három oguz»-t, *ücs oguz*-t emlitenek. Úgy látszik, e hadjáratok alatt, a VIII. század első tizedeiben történt a megoszlás, mert a föliratok szerint a megvert oguzok a tatárokkal (tokuz tatár) egyesültek, elhagyták földjüket s Tabgacsnak, Khinának hódoltak meg. (Radloff id. m. Neue Folge. 140., 143., 144. l.) Ezek az ujugurok, kik két évtized múlva Bilge halála († 734.) után már megdöntötték az altaji turkok államát; őket nevezik az arabok *tagazgaz* oknak, a török források *tokuz ujugur*-nak, holott a föliratok egy ízben csak mint az oguzok egyik nemzetségét említik. (Radloff id. m. 3. Lief. 427.) A «hat oguz», *alti oguz*-ról a délszibériai jensiszei (Ulu Kem) melléki barliki első föliratban van szó (Radloff id. m. 3. Lief. 308.). Ezek az arab írók *guzz* s a byzancziak *uz* népe. Ibn el Atir szerint El Mahdi alatt (775—785.) vonultak a tagazgazok szomszédságából Transoxaniába; fővárosuk Ibn Haukal sz. Ferghana volt, a Jaxartes partján. (Gr. Kuun G. Erdélyi Múzeum. 1893. 436—438.) A hat ősnemzetségre khinai források után következtethetünk. A T'ang-su elszámítva a «kilencz nép» nemzetségeit, *Yo-lo-ko*-nak nevezi az elsőt s azt mondja, hogy azonos vele a *hui-ho* vagyis *ujgur* nép, ez pedig törzsrokon a következő hat néppel: *P'u-ku* (azaz Buku), *Hun* (Kun), *Pa-yé-ku* (turk. föliratokban Bajirku oguz törzs), *T'ung-lo* (fölirotaok sz. Tongra szintén oguz törzs), *Szi-kie* (Szi-kit, talán megfelel a turkománoknál a szalor törzs Szakar, a tekke törzs Szakir, a göklen törzs Csakir nemzetségének) és *K'i-pi* (K'it-pit). «De ezeket — teszi hozzá a khinai forrás — nem számítják a 9 nép közé.» Egy másik khinai forrás, a Kiu-t'ang-su 618 körül még ugyanezekről azt mondja, hogy a t'ie-lő azaz tölösz (fehér hunn, ephalita) néphöz tartoztak, a mely népet az altaji

phyrogenitus császár szerint nyolcz törzsük (*γενεαι*) volt.¹ Minden törzsnek meg volt a külön területe (*θέμα*) s külön nagyfejedelme (*μέγας ἄρχων*), kiket régi bessenyő törvény és szokás szerint haláluk után nem a fiak vagy testvérek, hanem unokabátyáik vagy azok fiai követtek, hogy az oldalágak is részesedjenek a fejedelmi méltóságban; hozzáteszi azonban a császár, hogy más nemzetségből való sohasem lesz fejedelem. A nyolcz kerület (*θέμα*) pedig 40 részre (*τεσσαράκοντα μέρη*) oszlik s vannak apróbb fejedelmek is. Vagyis a 8 törzsben volt 40 nemzetség s mindegyiknek volt külön fejedelme, úgy hogy ilyen formán minden egyes bessenyő törzs 5 ágból állt, melyek közül egyik-másik annyira megnőtt, hogy külön törzsszé alakult, nyilván más, az uzok nyomása következtében felbomlott s részben Magyarországra vándorolt nemzetségek töredékeivel is egyesülve,² mint a hogy a törökségnél általános szokásban volt, a hol minden észlelő megjegyezte, hogy folytonos hullámvásznak volt kitéve a törzsi- és nemzeti szervezet; törzsek összeolvadtak nemzetséggé, mint pl. a hajdan híres Kipcsak-törzs, mely ma az özbegek, karakirgizek, karakalpakok, altaji tatárok és teleutok egy egy nemzetségeként feloszolva maradt fenn, vagy itt említhetjük meg a Baskiriában visszamaradt magyarokat, vagy tatárosan madsarokat, kiket 1500. körül Murid sejk alatt a Sejbánival harczoló özbegek nemzetségei közt emlitenek; viszont egyes nemzetségek, néha igen gyorsan, törzsszé, sőt nem-

turkok szórtak szét. (Hirth Fr. Nachworte zur Inschr. d. Tonjukuk. Radloffnál id. m. 2-te Folge, 1899. 2. rész 36., 152. l.) A hat oguz nemzetségnek, melyből való a kun, szeldsuk, ozmán és turkomán nép, tudvalevőleg a *turul* volt a közös jelvénye, úgy mint a régi magyarságnál; ezenkívül volt még az egyes nemzetségeknek is egy-egy sas-féle jelvénye (l. Thury J. Turul. IV. 125. Vámbéry Á. A török faj), ú. m. a *szongur* (fehér sólyom), *toğun* (közönséges sólyom), *csakir* (tarka sólyom), *sahin* (nemes sólyom), *tausandsil* (vadász-héjja) és *kartal* (közönséges sas), melynek megfelelt nálunk a fejemegyei Keveaszon és pestmegyei Kartalon birtokos *Kartal* (máskép Korzán) nemzetség neve.

¹ *De administrando imperio*. Cap. 37. (A magyar honfoglalás kútövi, 1900. 116. s köv. l.)

² A Dnyeperen túli, tehát az uzokhoz legközelebb eső törzsek közé tartozott a *Csopon* vagy *Sopon* és *Csúr* vagy *Súr*; amannak emlékét a fejérmegyei *Soponya*, emezét *Csór* helység és nemzetség neve őrizte meg.

zetté növekedtek, ilyeneknek tekinthetők az oguzok (az altaji turk fölíratokban: tokuz oguz = kilencz oguz), kiknek kilencz nemzetsége körülbelől csak a VII. század elején alakult meg tölöszők (fehér hunnok) s — okunk van hinni — eltörökösödött magyar-ugorok nemzetségeiből.¹ Sőt az altaji turkok is eredetileg csak egy hiungnu nemzetséget képeztek. A bessenyőknél is tapasztalunk ilyen jelenségeket. Tudjuk Konstantintól, hogy a bessenyők három törzsét, ú. m. a Magyarországgal szomszédos Gyulát, a Volhynia mellett tanyázó Ertemet s a Dnyeperen tuli Csurt vagy Surt *Kangarnak* nevezték. Későbbi perzsa-török források *Kanglínak* nevezik az egyik török törzset, khinai forrásokból pedig tudjuk, hogy a Szyr-Darját nevezték *Kangar-nak*, *Kan-k'itnak*, míg a Szyr-Darja vidékén lakó nomádoknak *K'ang kü* a neve a régi khinaiaknál, később pedig Szamarkand és a Zerapsan völgye fordul elő *Kang* néven.² *Kengeres* néven említi őket Bilge Kagán (717—734.), az öcscse, Kül-Tegin († 731.) siremlékén, midőn a nyugoti turkok vagy türgesek elleni hadjáratról beszél. Kitűnik ebből, hogy a szorosabb értelemben vett bessenyő (pesenek, pecseneg) népre tulajdonkép csak 5 törzs esett, ú. m. a Khopon, a Boro-Talmat, mely mint említettem, alighanem a mi Kürti-Gyarmat nevű törzsünknek a másik része, a Kharovoi, a Csopon és Kulpei vagy Szyru-Kalpei, melylyel — úgy látszik — a VII. századbeli

¹ Az *oguz* név tulajdonkép az *ugor*, *ogor* névnek felel meg, mely azonban a magyarfajta népségnek volt a legősibb neve. Már Herodotos említi Szibéria délnyugati részén a lovas vadász *jyrkák*kat. Ez a név, váltakozva az *urog*, *ugor* alakokkal, folyton egy Európa és Ázsia határszélén tanyázó népet jelent, mely azonban egész a Jeniszei forrás vidékéig kiterjedt. Itt került Krisztus születése táján a hunnok hatalma alá s ettől fogva folyton a hunokkal kapcsolatban szerepel, kiktől áthálózva, egy részének — különösen keleten — szükségkép el kellett törökösödni. De még a kései török hagyományok is megőrizték nyomait, hogy az irtisvidéki *onujgurok* nem lehettek törökök, mert «fölhagyva régibb életmódjukkal, a baromtenyésztéssel», nyest- és nyusztfogásra adták magukat. Minderről különben részletesebben szoltam az *Ethnographia* 1908. évf. «Honfoglalók és turkok» czimű tanulmányomban.

² W. Barthold: *Die alttürkischen Inschriften und die arabischen Quellen.* (Radloff W. Die alttürk. Inschr. d. Mongolei. Sz. Pétervár, 1899. 2-te Folge, 3-ik részében, 12—13. l.

szír (később: szír-tardus) turk törzs egy része egyesült. Konstantin császár után is folyamatban volt ez a hullámvás a bessenyő törzsek és nemzetségek alakulásában, úgy hogy száz évvel később Kederenos (II. 581.) már 13 bessenyő törzsről tud, melyek közül kettő, ú. m. a Konstantin által nem említett Belemarnis (*Βελεμαρνίς*) és Pagumanis (*Παγουμανίς*), összesen 20 ezer ember, a törzsfők közti viszálykodások miatt görög földre menekült.

Hasonló állapotok voltak a magyar törzsi és nemzetségi szervezetnél is.

Kétséget sem szenved, hogy a magyarságnál is kellett történni bizonyos hullámvásnak a törzsek és nemzetségek képződésénél, így lett 8 törzs a 6 ősmagyar, 1 ugor és 3 kozár-bolgár nemzetségből álló három elem egyesülése után. S ezen 8 törzsnek is voltak alosztályaik s így állt elő a 108 nemzetség. Említi a törzsek alosztályait Bölcs Leó is, a ki szerint a turkok a csata napjáig *nemzetségek és ágak szerint* (*κατὰ γένη καὶ φυλὰς*) elszéledve, télen-nyáron szakadatlanul legeltetve lovaikat, csatázások idején ellenben maguknál tartva a szükséges lovakat s békóra verve a turk sátrak közelében őrzik a csatarendbe állás idejéig. (XVIII. 52.)¹

A magyarságnál is úgy, mint a székelyeknél és oguzoknál, 4 ág esett minden egyes nemzetségre. Ennek a hagyományaként maradt fenn, hogy a várrendszer felbomlása után minden megyében 4—4 birót választott a nemesség.

Ha tehát hat őstörzse vagy nagyobb nemzetsége volt a szorosabb értelemben vett magyarságnak s minden törzs négy alosztályból állt: összesen 24 ágat vagy kisebb ősnemzetséget vehetünk föl.

Ezen alapra vezethető vissza a 108 nemzetség is, mely nem egyéb, a 24 ősnemzetség újabb, meg újabb kettéválásánál, a mit olyanformán képzelhetünk, hogy újabb népelemek csatlakozásával mindig a 6 × 4-es keret megtartásával történt a bővülés, kivéven a katarokat. Mert a 108 ezen elemekre vezethető vissza: 24 × 4 + 3 × 4. Tehát a 24 ősnemzetség mindegyike ismét 4 ágra oszlott s ehhez járult a 3 kabar népség 3 vezérnemzetségének 4 ága. Vezérnem-

¹ *A magyar honfoglalás kulfői.* Budapest, 1900. 35. s. köv. l.

zetségeket mondok, mert a székelyek példájából ítélve, a kabaroknál is a 6×4 -es beosztás járta, a mi nagyon természetes, mert hiszen a kozár államot is ugyanazon altaji turkok szervezték, a kikből állt a turkoknak nevezett magyarok vezéri osztálya s a mely nemzetségi beosztás volt meg az oguz-törököknél is.

Bizonyos, hogy ez a rendszeres beosztás nem vezethető vissza pusztán a leszármazásra. Még ha nem utalnának is rá egész világosan hagyományaink, mint a Hunn Krónika cikkünk elején idézett helyei, akkor is föl kellene tennünk, hogy itt hadi beosztással van dolgunk, mely azonban természetesen a leszármazásból indult ki.

De ezt bizonyítja a 108 nemzetség és a 72 várispánság száma közti viszony is, mert mint említettük, a 72 várispánság egy harmadát képezte a 108 nemzetségnek, tehát, mint Béla király jegyzőjénél a bulárföldi izmaelitákkal kapcsolatban véletlenül nyoma maradt: a vezéri nemzetségek csak népük egy harmadát tartották meg, a többit a várak szolgálatára rendelték.

Mikor történt ez? Valószínűleg Géza idejében. Így aztán a várjobbágyokra a három fejedelem népéből esett $3 \times 24 = 72$ nemzetség, a vezéri eredetű nemzetségek száma pedig, minőknek tekinthetők a *Csák* (Előd-Szabolcs),

Kaplon (Könd), *Kartal-Korzán* (Kurján), *Kalán-Kolsoi-Bór* (Oundu-Ete), *Zoárd* (L'1 Zuard-Kadocsa), *Szemere* (Huba), *Moglout-Tétény-Kán-Gyula-Zsombor* (Tuhutum-Gyula), *Aba* (Ed-Ede-men), *Miskócz* (Bünger-Bors), *Katapán* vagy *Koppány* (Ketel), *Borokcsa* (Bojta), *Örsur* (Ousad-Örsur) továbbá *Lád-Vér-Bulcsu* (Bulcsu), *Torda* (Velek), *Szalók* (Usubuu) s a Hunn Krónikában említett *Szemény* (Semjén?), *Érd*, azután meg a Kadar nevű bírótól való *Kadar-Kaluz*, összesen 36 vagyis 24 magyar és 12 kabar. A vezéri nemzetségek azonban nem igen őrizték meg az ősi nevet; rendszeren valamelyik rablóhadjáratok idejebeli vagy még későbbi hóstól, birtokalapítótól vették elnevezésüket s mint látható, egy-egy vezéri ősz nemzetségből utóbb több nemzetség is vált ki.

Ezekben foglaltam össze azon szempontokat, melyeket a 108 nemzetség felől eddigi tudásunk után megállapíthatóknak tartok s azt hiszem, ha mást nem is, sikerült kimutatnom, hogy a 108 nemzetség alapja a $6 \times 4 = 24$ -es oguz-török beosztásból indul ki s az Árpádkori 72 várispánság szervezése az ősi nemzetségi rendszerrel függ össze és megfelel a királyság előtti 108 nemzetség két harmadának vagyis a várak őrizetére beosztott 72 várjobbágy nemzetségnek.

NAGY GÉZA.

A VAYAK ÉS AZ IBRÁNYIAK.

(Második közlemény.)

IV. Péter folytatta az atyja, *II. Antal*, s a két nagybátyja Demeter és *III. Péter* halálával reája háramlott pereket, s mindjárt 1574-ben kedvező ítéletet kapott Miksa királytól Pozsgay Mátyás és Vitkai Nagy Demeter özvegye Dersy Erzsébet ellen a vitkai birtokok iránt, 1582-ben pedig neki ítélte oda az országbíró a még mindig peres vitkai jószágokat, elmarasztalván ellenfeleit a már elhalt Pozsgay Mátyás özvegyét, Gusztovich Orsolyát, Károlyi Lászlót és Lónyay Istvánt. 1592-ben kiegyezvén Komorói Ormós Mihálylyal átengedte neki a még az atyja *IV. Antal* által zálogba vett komorói részirtok felét s ennek ellenében egy más birtokrész

kapott 200 forint kötés terhe alatt örök tulajdonul. Állandóan Vaján lakott.

Vármegyei tisztséget is viselt *IV. Péter*, 1594-ben Dengeleghy Miklóssal együtt alispánja volt Szabolcs vármegyének, 1595-ben is alispánságot viselt, de már 1606-ban néhainak iratott. Nejétől *Pongrácz Borbálától* két fia maradt: *III. Tamás* és *IV. Mihály*¹ és egy leánya, *Anna Mattkásy Mihályné*.

¹ A régi családfákon ezen *Mihály*, testvérével *István*-nal, a kit azonban az oklevelek nem is ismernek, *III. Péter* fiaként van feltüntetve. Ez téves, mert láttuk, hogy *III. Péter* elhaltával pereit a kisöccsére, *IV. Péterre*

A mint láttuk, a XVI. század első felében két kanonok és egy felszentelt püspök is volt a Vay családból, s még 1579-ben is a leleszi konvent előtt tett örök bevallást II. Antal özvegye, Csicsery Ilona. Ezekből, azt hisszük, bizvást következtethető, hogy a vallásujítást IV. Péter fogadta el, a melyben az egyik kisunokájának, IV. Ábrahámnak az ága meg is maradt máig, de IV. Ábrahám testvérének, a «kurucz» Vay Ádámnak a fia II. Ádám visszatért a római katolikus egyház kebelébe, s az utódai is ennek a szertartásait követik.

IV. Pétert a régi leszármazási táblák¹ igen hosszú életének tüntetik fel, 1574-ben már perlekedik, a fia I. Ádám pedig csak 1711-ben (újabb kutatások szerint 1719-ben) halt el. Nagy Iván gyanakodik is egy kissé, hogy itt hézag lehet a családfán. Ugy is van tényleg, mert IV. Péter 1606-ban már nem volt életben a mikor a fiai III. Tamás és IV. Mihály, valamint unokatestvéreknek, a kiskoru VI. Lászlónak az édesanyja Csicsery János Anna, akkor már Kércsy Jánosné, mint fiának a gyámja, ki-egyezően néhai ifjabb Ibrányi Ferencz özvegyével, Rozsályi Kún Magdolnával, Csomaközy Ambrusnéval, mint gyermekei, Ibrányi Miklós, László és Magdolna gyámjával, a magvaszakadt Vay Bertalan fia IV. János vajai részjőzága iránt, az Ibrányi gyermekeknek két népes vajai jobbagytelket engedtek át.

A tévedés onnét ered, hogy a régi genealogusok nem ismervén IV. Péter fiát IV. Mihályt, ezen Mihály fiát V. Pétert egy személynek vették IV. Péterrel.

III. Tamásról a fentebb elmondottaknál egyebet nem tudunk, 1641-ben már nem volt életben. Talán az ő leánya volt Vay Fruzina, elébb Ilosvay Ferencz, 1676-ben pedig Gulácsy Ambrus beregvármegyei alispánok neje, de lehetett IV. Mihály leánya is, s így V. Péter nővére.

IV. Mihály folytatta azt a pert, a melyet még az atyja IV. Péter kezdett volt meg 1588-ban ifju Ibrányi Ferencz és az öregebb Ibrányi Ferencz fia Miklós ellen az atyja II. Antal ál-

tal elzálogosított laskodi rész és két petneházi jobbagytelek iránt. Szabolcsvármegye törvényszéke kedvező ítéletet is hozott IV. Mihály részére, de az Ibrányiak perujtással élvén, az országbiró betiltotta 1641-ben a vármegye ítéletének végrehajtását.

IV. Mihály 1638-ban országgyűlési követe, 1629-ben másod, 1642-ben pedig első alispánja volt Szabolcs vármegyének. Nejétől, Tyukody Katalintól egy fia maradt, V. Péter, és egy leánya Anna, elébb Harthay Bálintné, utóbb Csörghői Farkas Mihályné.

V. Péter valószínűleg Bethlen Gábor fejedelem udvarában nevelkedett, s 1631-ben Rákóczy I. György fejedelem étekgóója és kamarása volt. Utóbb visszatérvén Vajára, Szabolcs vármegye követül küldötte az 1647-iki országgyűlésre, a hol a szárazvámok eltörlését tárgyaló választmányának is tagja lett, 1650-ben pedig szabolcsi másod alispán volt.

Egyetlen élő férfitagja lévén V. Péter a Vay-családnak, nagy kiterjedésű birtokok felett rendelkezett s azokat még tetemesen is szaporította.

1633-ban beiktattatott a beregszászi hegyen fekvő Burkos és Tánzos nevű szőlők birtokába, de ellentmondottak a munkácsi uradalomnak s így Beregszásznak is, tulajdonosa Rákóczy György fejedelem¹ nevében 1648-ban zálogba vette sógorától Csernelházi Csernel Györgytől² annak ugoicsavármegyei bekényi jószágát. A hadi segélyül felajánlott több ezer forint készpénz és nagy mennyiségű gabona fejében adománylevelet kapott III. Ferdinánd királytól a magvaszakadt Bácskai Ujlaky György szabolcsvármegyei nagy-anarcsi, nagy-bákai, mogyorósi, ladányi, benki, berencsi, kékcsei és pusztakisanarcsi, a szatmárvármegyei szamos-ujlaki, s a zemplénavármegyei nyir-bácskai és cigándi rész-birtokára, a beiktatásnak azonban 1651-ben többen ellene mondottak. 1652-ben nádori adományt szerzett a Jármay Gergely által részére bevallott jármay, hodászi és derzsi rész-birtokokra, de a beiktatást Komoróczy György ellentmondása meghiúsította. A magvaszakadt Szent-Iványi

¹ Nagy Iván, Magyarország családai XII. köt. 97. lap.

² Hogyan volt Vay Péter sógora Csernelnek, azt nem tudjuk megmondani, Vay neje Zoltán Anna, Csernelé pedig Dersy Zsófia lévén.

háromlottak, ha fiai lettek volna III. Péternek, akkor azokra kellett volna háramlani.

¹ Nagy Iván, Magyarország családai XII. 91. lap.

Miklós rohodi és szigeti jószágára is nádori adományt vitt, itt meg a Kércsyek és a Bán-csyak akadályozták meg a beiktatást. 1654-ben III. Ferdinánd királytól eszközölt ki adománylevelet a Szabó Györgyötől 3000 forinton megvásárolt magyar-kékesi, hidegkúti és dobroviczai birtokra, s azokba be is iktattatott, 1656-ban pedig a hűtlenség vétségébe esett Kálnásy Pál bogáti, piricsei és nábrádi javaira kapott nádori adományt, ugy a Máriássy Katalintól Péchy Pálnétól 1500 forinton megvett, a lizskai Rány hegyen fekvő szőlőre is, s ezek birtokába ellentmondás nélkül be is iktattatott.

Nejétől, *Csepei Zoltán Annától* négy fia maradt: *IV. Ábrahám*, *V. Mihály*, *Zsigmond*, *I. Ádám*, és két leánya: *Erzsébet* előbb *Várady István*, utóbb *Palásthy Ferencz* házastársa és *Katalin Szemere Lászlóné*.

V. Mihály 1680-ban Apaffy Mihály fejedelmet képviselte az oláh vajda leányának lakodalmi ünnepélyén, 1701-ben testvérével *Ádám*mal és kis öccsével *VII. László*val elfogtván, Rákóczi Ferenczcel együtt raboskodott Bécs-Ujhelyben, 1706-ban Barcsay Mihálylyal mint Máramaros vármegye főispáni helytartója intézkedett a tisztujítás iránt. Meghalt 1707 június 28-án a sajóköroői táborban. Első nejétől, Kendeffy Máriától csak egy leánya maradt: *Borbála* öregebb gróf Teleki János kövári kapitány házastársa. Második nejétől, *gróf Teleki Zsuzsannától* nem maradtak gyermekei.

Mielőtt tovább folytatnánk előadásunkat, bemutatjuk a leszármazási táblákat:

(A táblákat l. a 68., 69., 70. és 71. lapon.)

IV. Ábrahám 1663-ban beiktattatott nádori adomány mellett a még az atyja *V. Péter* által Szobonya Ferencztől megvett borsovai udvarház birtokába, de Borsovay György ellentmondott. 1691-ben a testvérei *V. Mihály* és *I. Ádám*, magszakadás esetére pedig a nővéreik *Katalin* és *Erzsébet* nevére is megerősítette I. Leopold királylyal III. Ferdinándnak még az atyjok *V. Péter* részére a néhai Bácskay Ujlaky György után maradt birtokokról 1651-ben kiállított adománylevelét.

Neje *Ibrányi Anna* volt, Ibrányi Ferencz és Bánfalvi Barius Katalin leánya. Sógorával Ibrányi Lászlóval és Jánossal 1661-ben osztozott

meg, de Ibrányi János elhalálozván, 1679-ben újabb osztályt tettek, a mikor neje Keresztuton, Lökön, Eszláron, Paposon, Bagoson, Paszabon, Petneházán, Jákón, Apátiban, Kis-Varsányban, Jánosiban, Derzsen, Hodászon, Barkaszon, Badalón, Szentesen, Kis-Kövesden és Czigándon kapott jobbágyokat. A szőlőkől néhai Ibrányi János részének a fele, a szántóföldek és kaszálókól pedig ott, a hol Ibrányi Jánosnak felosztott birtokai találtattak, szintén fele, ahol azonban ezek még közösen birattak, negyede jutott Vayné osztályrészébe. A rozsályi, golopi, páskaházi, ruszkai, dobszai, báji, vécei, szöllődi, valamint a hevesvármegyei pásztói, gyöngyösi, sári, tarjáni, patai, csányi, recski, derecskei, szentdomonkosi, visontai, örsi, vámosgyörki, felsőnáni, markazi, maczonkai, apczi és hasznosi birtokok felosztását későbbre halasztották, a mikor ezek is oly módon lesznek majd felosztandók, a mint a szántóföldek és kaszálók iránt végeztek volt. Az udvarházakon akkor fognak megosztozni, mikor azokat, a szőlők felosztása után, a könnyebb használat céljából egymással elcserélik. A hevesvármegyei birtokok *Ibrányi Ferencz*nek, *Barius* Katalinnak, mint a Pászthóy-család örökösének jogán szállottak gyermekeire, *Ibrányi Annára*, *Lászlóra* és *Jánosra*.

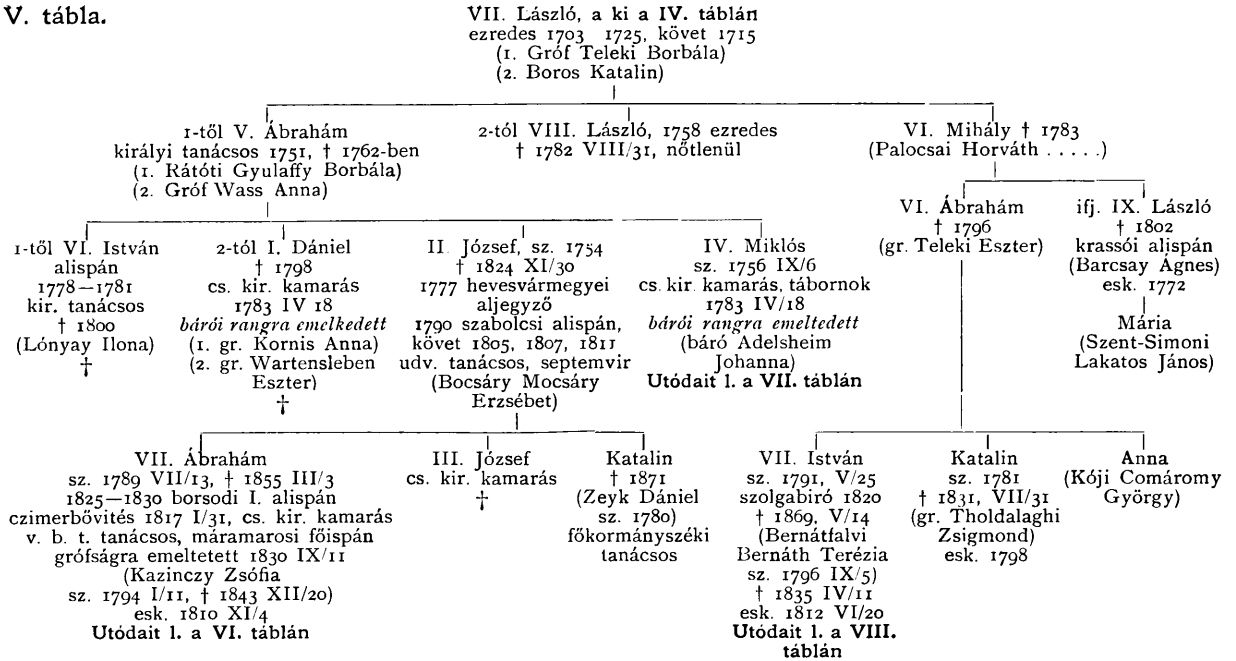
Ábrahámnak csak egy fia és két leánya maradt: *VII. László*, *Anna*, *gróf Teleki László* fejevármegyei főispán és *Borbála*, Turócz-Divéki *Platthy Sándor* házastársa.¹

VII. László 1701-ben mint Rákóczi hive, a kihez állítólag hasonlított is, elfogtván, Bécs-Ujhelybe vitetett onnét kiszabadulván, 1703-ban ezredes lett Rákóczi Ferencz zászlaja alatt, 1706 április 4-én megkapta a szőlősi harminczadossá kinevezett Ilosvay Bálint ezredét,² 1711-ben aláírta a szatmári békekötést, 1715-ben pedig egyik legnevezetesebb tagja volt a vallás ügyében kiküldött országgyűlési bizottságnak. Nővéreivel 1716 április 16-án osztozott meg egyenlő részben a leányágot is illető birtokokon. 1720-ban királyi adományt vitt a szatmárvár-

¹ Ezen két leány tévesen van Nagy Ivánnál VII. László leányaiként feltüntetve. Innen kezdve a Nagy Iván által közölt leszármaztatási táblákat követjük, kibővítve azokat, helyreigazítva némely tévedéseit és lehozva napjainkig.

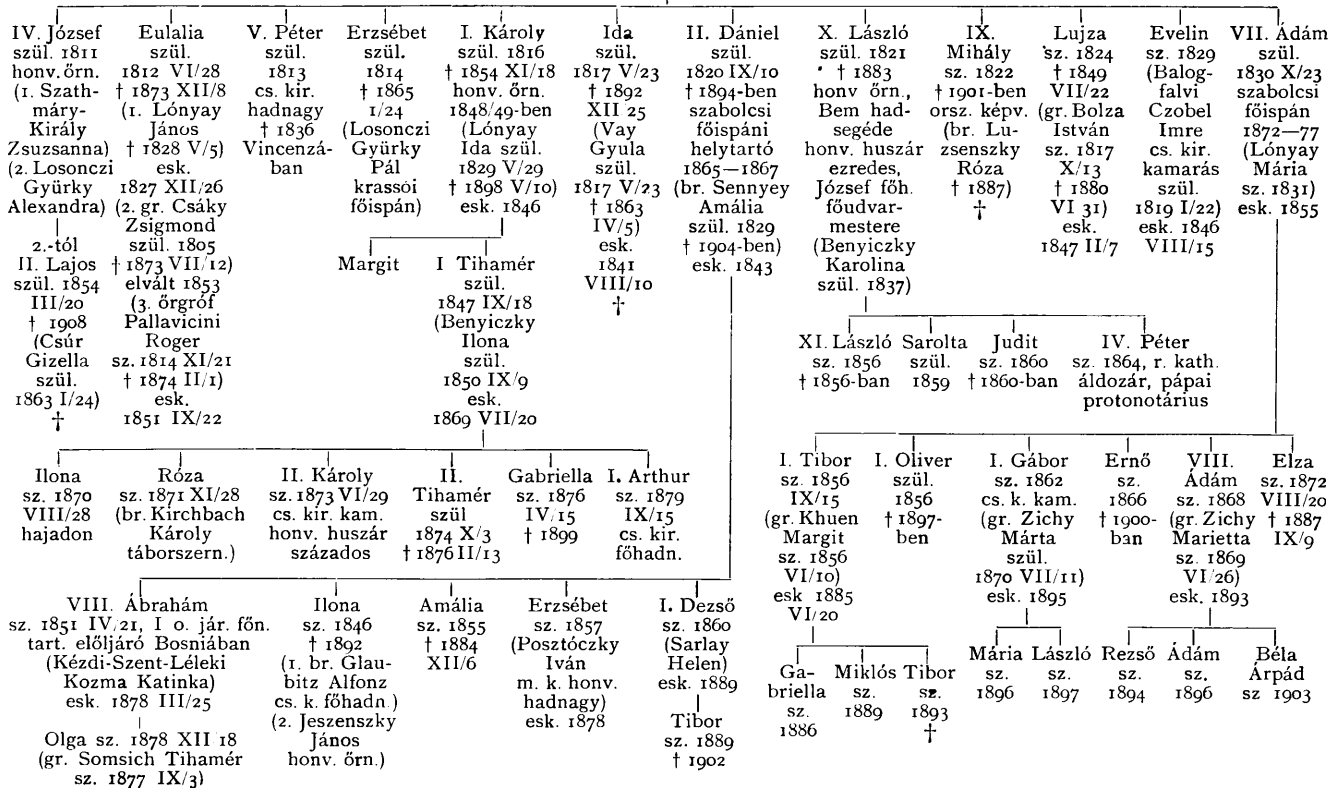
² Turul XIV. 103. lap.

V. tábla.

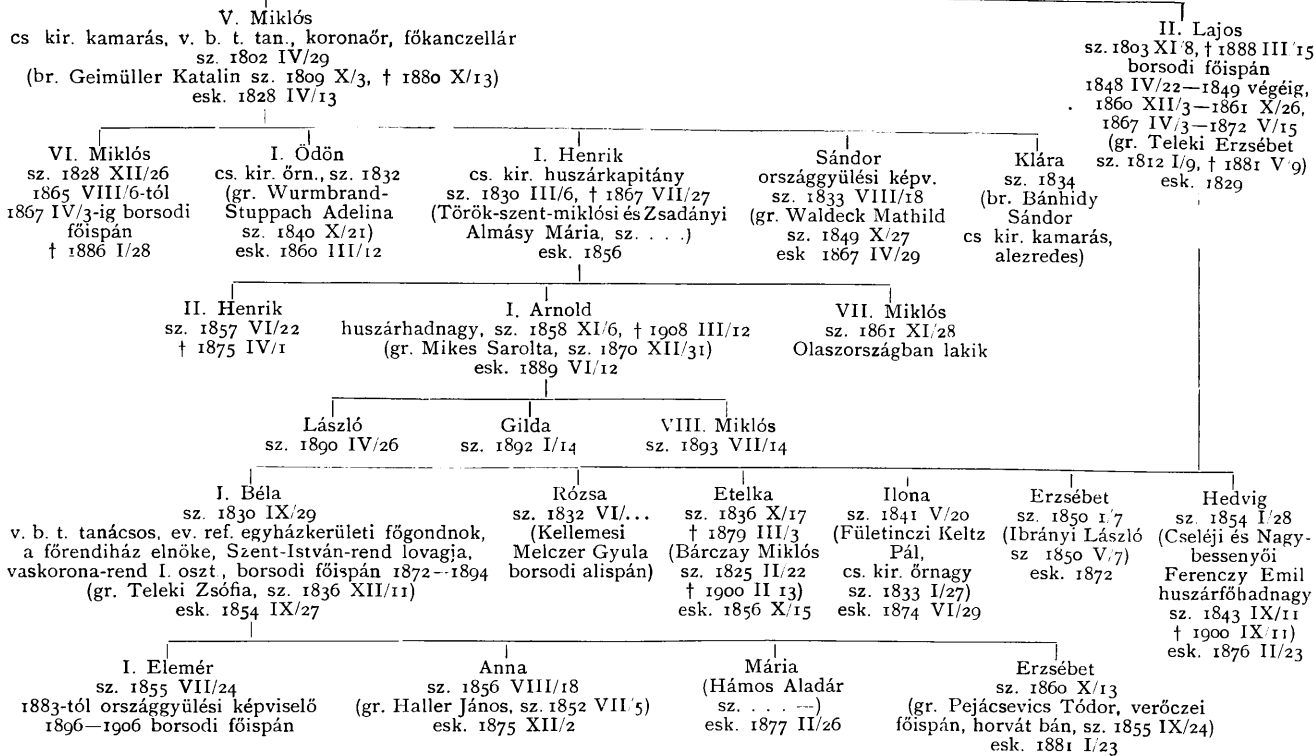
VI. tábla.

VII. Ábrahám, a ki az V. táblán
szül. 1789 VII/13, † 1855 III/3
cs. kir. kamarás, 1825–1830-ig Borsod vármegye I. alispánja
v. b. t. tanácsos, máramarosi főispán 1832–1849-ig
czimerbővítés 1817 I/31, gróf lett 1830 IX/11.
(Kazinczy Zsófia szül. 1794 I/11, esküvő 1810 XI/4, † 1843 XII/20)

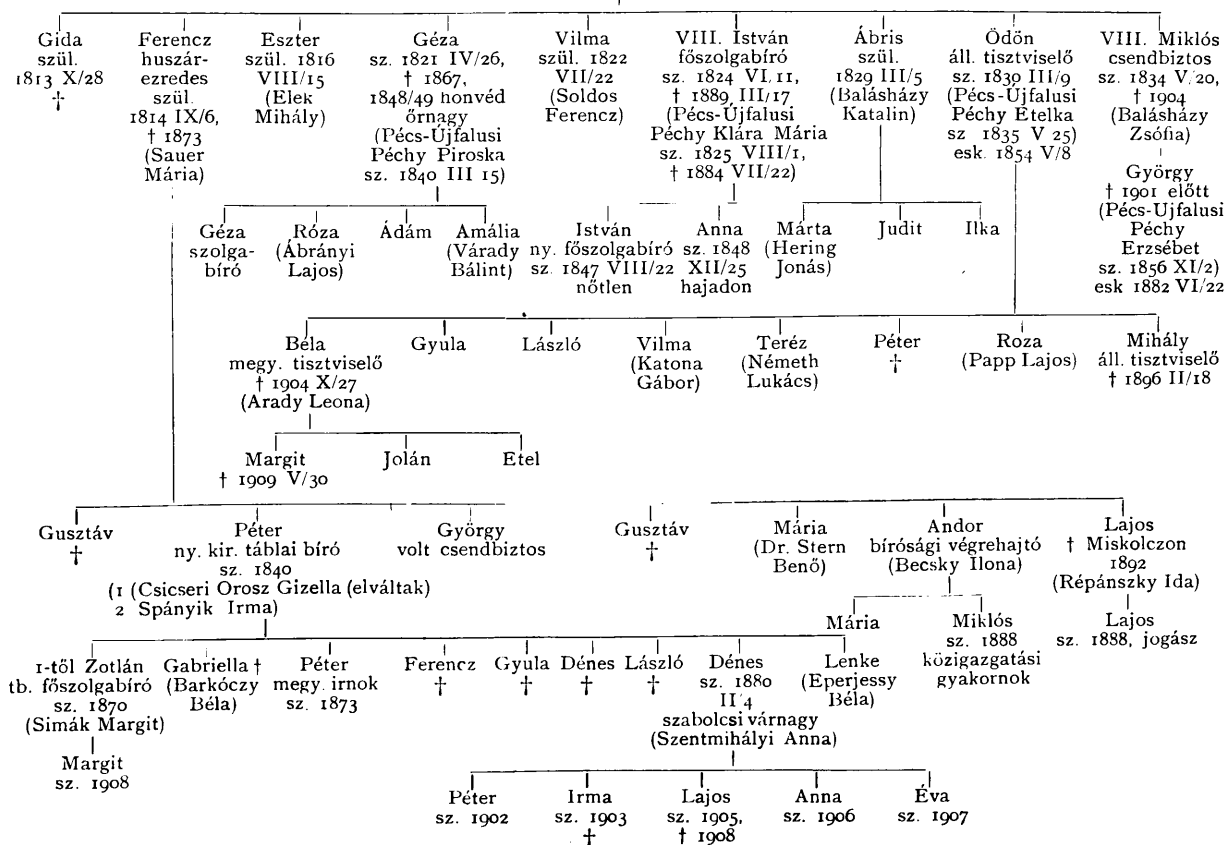
VII. tábla.

IV. Miklós, a ki az V. táblán
sz. 1756 IX/6, † 1824 V/11
cs. kir. kamarás, tábornok, báró lett 1783 IV/18
(báró Adelsheim Johanna, sz. 1776 VIII/6, † 1863 II/26)
esk. 1799

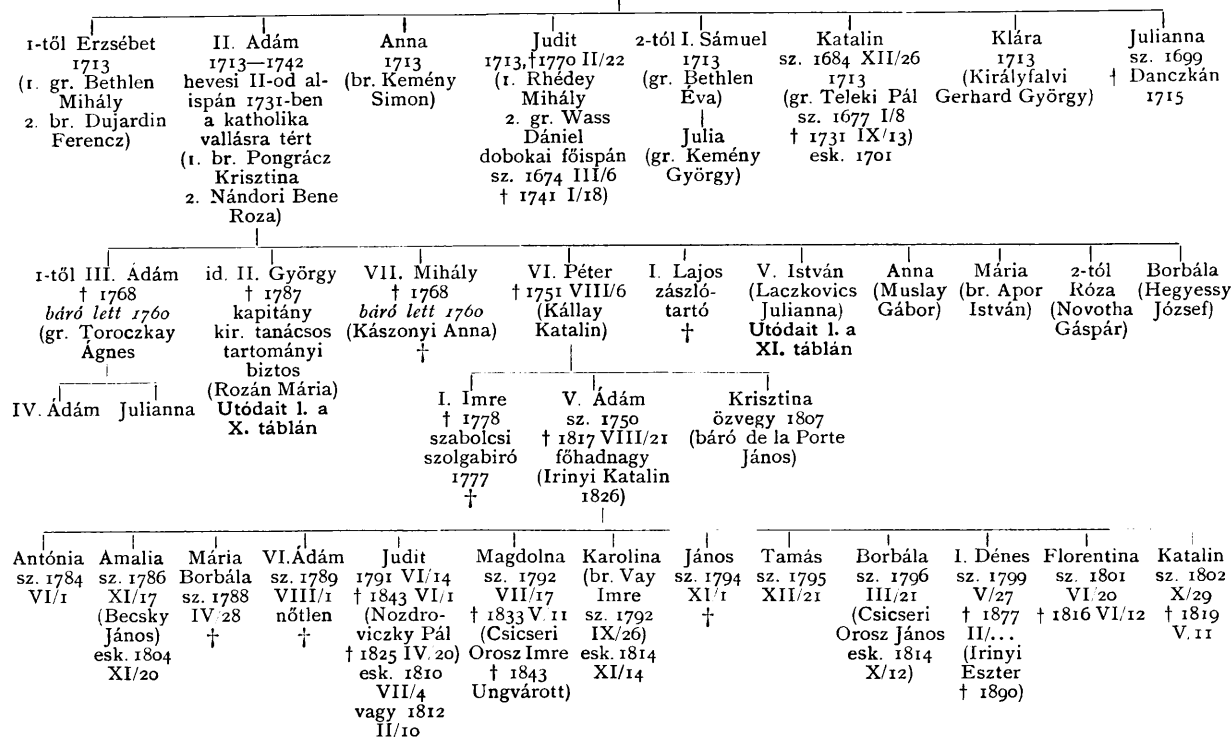
VIII. tábla.

VII. István, a ki az V. táblán
sz. 1791 V/25, † 1869 V/14,
1820-ban szabolicsvármegyei szolgabíró
(Bernáthfalvi Bernáth Terézia, sz. 1796 IX/5, † 1835 IV/11)
esk. 1812 VI/20.

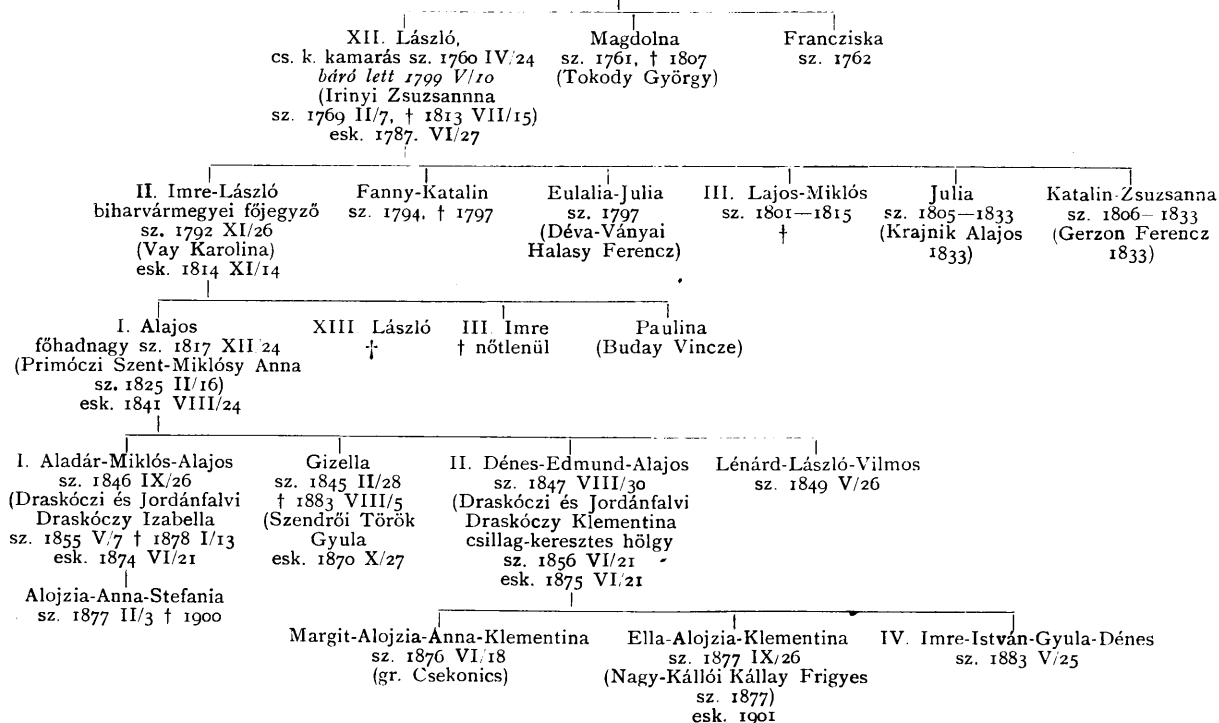
IX. tábla.

I. Adám, a ki a IV. táblán, szül. 1656, † 1719 I. 31
a *kurucz*, Rákóczi udvari kapitánya, békési főispán,
munkácsi és jászkún kapitány
(1. Nagy-Iványi Fekete Erzsébet 1682, † 1695 vagy 1696-ban
2. Báró Zay Anna, özvegy 1719)

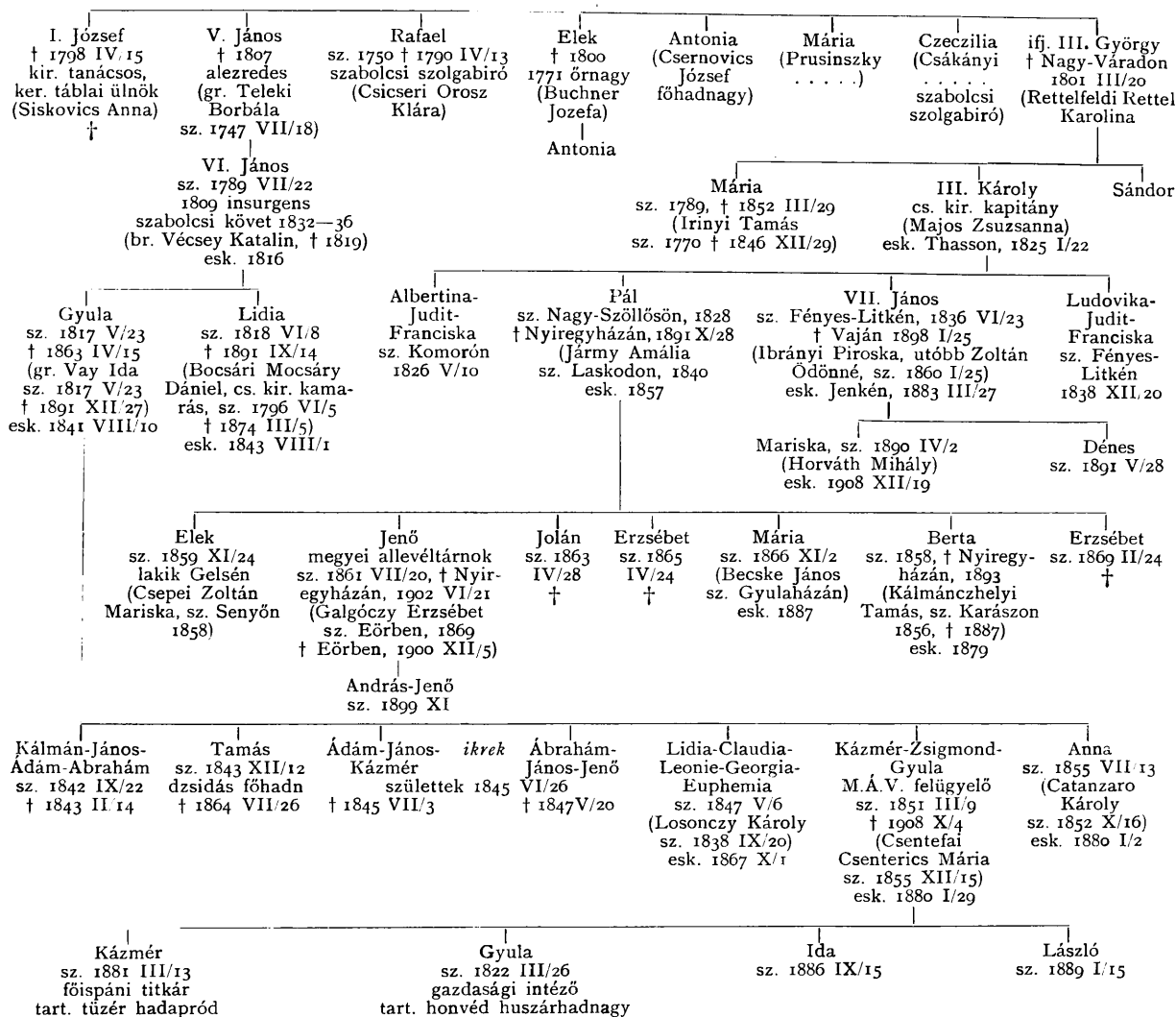
XI. tábla.

V. István, a ki a IX. táblán
(Laczkovics Julianna)
esk. 1759 II/20

X. tábla.

id. II. György, a ki a IX. táblán
 † 1787
 cs. kir. kapitány, kir. tanácsos, tartományi biztos
 (Rozán Mária, † 1779 I/7)

megyei Majtis falura, de ez ellen a Báró Senyeyek óvást emeltek, 1725-ben azonban kiegyeztek egymással.

Első nejétől *gróf Teleki Borbálától*¹ egy fia: *V. Ábrahám*, a másodiktól *Boros Katalintól* pedig két fia maradt: *VIII. László* és *VI. Mihály*.

VI. Mihály a magyar ur igazi példányképe, mint lovas ritkította párját. Kraszna vármegyé-

¹ A Vay és a gróf Teleki családok házassági összeköttetésére több ismeretlen adatot találtunk dr. Kardos Samu: Régi okiratok és levelek I—IV. füzetében.

ben tartotta lakását, s a gyűléseken élénk részt vett a közügyekben, 1783-ban halt el. A *Palocsai Horváth* családból származott nejétől csak két fia maradt: *VI. Ábrahám* és *IX.* vagy ifj. *László*.

IX. László Kraszna vármegye alispáni tisztét viselte, 1802-ben halt el. Nejét *Barcsay Ágnes*t 1772-ben vezette oltárhoz. Egyetlen leánya, *Mária Szent-Simoni Lakatos János*hoz ment nőül.

VI. Ábrahám szintén Kraszna vármegye közéletében szerepelt, 1796-ban halt el. Nejétől *gróf Teleki Eszter*től egy fia és két leánya maradt:

VII. *István, Katalin*, a ki 1781-ben született s 1831 július 27-én halt el s a kit 1798-ban *gróf Tholdalaghi Zsigmond* vett nőül és *Anna Kóji Comáromy Györgyné*.

VII. *István* visszatelepedett Vajára, utódait a leszármazási táblák mutatják. VIII. *László* (VII. *László* és *Boros Katalin* fia) a hadi pályára lépett, 1744-ben kétszáz huszárt szerelt fel a saját költségén s ezekkel részt vett a porosz háboruban, a honnan mint ezredes tért haza Vajára. 1766 január 21-én pert indított Ibrányi Károly, Miklós és *István* ellen nagyanyja Ibrányi Anna jogán osztályt követelve Ibrányból, a szent-péter-telki, csüri, esztárkai pusztákból és a nádudvari részirtokból, a melyek úgy az 1661-dik évi, valamint az 1679 február 2-án Eperjesen és márczius 11-én az ibrányi várkastélyban véghezvitt osztozkodáskor az osztályból kihagyattak. A per 1773 márczius 31-én egyeséggel végződött. Még ugyanazon esztendőben visszaadta a pazonyi részt az Ibrányiaknak a göncz-ruszkai részért és a löki igényért (virtualitas) cserébe s átengedte Golopon a temető mellett fekvő kőházát egy jobbágytelekhez való szántóföldekkel együtt, hogy tályai szülők szüretelésekor szállóhelyök legyen az Ibrányiaknak, de oly kikötéssel, hogy ott korcsmát vagy mérszárshéket ne nyithassanak és pálinkát se árulthassanak. Elhalt Vaján 1782 augusztus 31-én nőtlenül.

V. *Ábrahám*ról, a grófi és az idősebb bárói ág közös őseről keveset tudunk, 1751-ben lett királyi tanácsos, meghalt 1762-ben. Első nejétől, *Rátóti Gyulaffy Borbálától* egy fia maradt: VI. *István*, a másodiktól *gróf Wass Annától* pedig három: I. *Dániel*, II. *József* és IV. *Miklós*.

VI. *István* királyi tanácsos a pécsi iskolai kerület főkörmányzója 1800-ban halt el magtalanul.

I. *Dániel* országgyűlési követ, cs. k. kamarás 1783 április 18-án bárói rangra emeltetett, meghalt 1798-ban gyermektelenül, bár kétszer is megnősült. Első neje *gróf Kornis Anna*, a második *gróf Wartensleben Eszter* volt.

II. *József* született 1754-ben, meghalt Bugyiban, 1824 november 30-án, eltemettetett Alsó-Zsolcán. Egyik legnevezetesebb tagja volt családjának, s csak a «Nagy Vay»-nak szokták nevezgetni. Nyilvános pályáját Heves vármegyé-

ben kezdette meg, a hol 1777-ben aljegyző volt, utóbb 1790-ben Szabolcs vármegye alispáni tisztét viselte s onnan követül is küldetett az országgyűlésre, a hol 1807-ben a mérsékelt párt hig-gadt, komoly és nagy tudományu vezére volt¹ utóbb a helytartótanács tagja, s végre a hét-személyes tábla ülnöke és tanácsos leit. Nejétől *Bocsári Mocsáry Erzsébettől* két fia maradt: VII. *Ábrahám*, III. *József* és egy leánya *Katalin*, meghalt 1871. *Zeyk Dániel* főkörmányszéki tanácsos neje.

III. *József* cs. k. kamarás külföldön halt el.

VII. *Ábrahám* született Alsó-Zsolcán 1789 július 16-án, meghalt 1855 márczius 30-án. 1825—1830-ig Borsod vármegye I. alispánja és 1825-ben egyszersmint országgyűlési követe volt, cs. k. kamarás s végre v. b. t. tanácsos lett, 1817 január 31-én czimerbővitést, 1830 szeptember 11-én pedig grófi rangot kapott, a mikor Bereg vármegye főispáni helytartójává nevezetett ki. 1832-től 1849-ig Máramaros vármegye főispánja volt. A magyar tudós társaság megalapításához 8000 forinttal járult, s annak 1830-tól igazgató-ági tagja volt. *Kazinczy Zsófiát* 1810 november 4-én vette nőül. Tizenkét gyermekének, unokáinak és kis unokáinak nevei a leszármazási táblán olvashatók.

Ezek közül fia V. *Péter* született 1813-ban, 1836-ban mint cs. k. cheveauxleger hadnagy párbajban esett el Vicenzában, Olaszországban.

II. *Dániel* született Felső-Vadászon, 1820 szeptember 10-én, volt Korpona szabad királyi város országgyűlési követe, utóbb Szabolcs vármegye főispánja.

X. *László* szül. 1821-ben, meghalt 1883-ban. 1848/49-ben mint honvédőrnagy Bem tábornok hadsegéde volt, utóbb menekülvén, néhány évig külföldön tartózkodott. A magyar királyi honvédség felállításakor ezredessé nevezetett ki s József cs. és kir. főherczeg főudvarmestere lett. Leánya *Sarolta* gróf Vay Sándor néven és «Jean d'or» álnéven kiváló szépirodalmi írónő.

VII. *Ádám* szabolcsi főispán, fia

Gábor szintén Szabolcsvármegye főispánja.

IV. *Miklós* (lásd a VII. táblán), született 1756 szeptember 6-án, meghalt Budapesten, 1824 május 11-én. A katonai pályára lépé-

¹ A magyar nemzet története VIII. köt. 576. lap.

cs. k. kamarás lett és dandártábornoksáig emelkedett, 1783. április 18-án bárói rangot kapott.

Az 1807. évi budai országgyűlésen, a főrendi táblán tartott beszédében azt indítványozta, hogy senki se adhasson többet, mint ama az országgyűlés által megajánlott hadi segélyből birtokaira kivettetik, mert ha valaki többet ad, az által az udvar kegyét megnyervén, nem érdemei, de gazdagsága miatt ér el magasabb címet és tisztiséget. Ezért a beszédért a nádor merőttá, de az udvar még tábornoki rangjától is megfosztotta. A rendek a szólásszabadság ilyen megsértése miatt felzudulván, feliratot készítettek intézni a királyhoz, s a király visszaadta Vaynak tábornoki rangját, s kijelentette a rendek lecsillapítására, hogy sohasem fog olyan intézkedést tenni, a mely az országgyűlésen a szólásszabadságot korlátozná.¹

Neje *báró Adelsheim Johanna* 1776. augusztus 5-én született, esküvőjük 1799-ben tartott meg, meghalt Golopon, 1863 február 26-án. Két fiok maradt: *V. Miklós* és *II. Lajos*.

II. Lajos született 1803 november 8-án, meghalt 1888 márczius 15-én. Előbb Borsod vármegye országgyűlési követe, 1848., 1861. és 1867-ben pedig főispánja volt. Nejétől *gróf Teleki Erzsébettől* egy fia és öt leánya maradt. A leányok és férjeik neveit a leszármazási táblázaton láthatjuk; fia *Béla* 1830 szeptember 20-án született, 1861-ben országgyűlési képviselő, utóbb borsodi főispán volt. *Gróf Teleki Zsófiától*, a ki 1836 december 11-én született, s 1854 szeptember 24-én lépett az oltár elé, egy fia és három leánya maradt. Fia *Elemér* 1855 július 24-én született, nőtlen.

V. Miklós született 1802 április 29-én. 1827-ben Zemplén vármegye alispánjává választotta, utóbb cs. k. kamarás lett és 1831 III/3—1845 VIII/14-ig Borsod vármegye főispáni helytartója volt, 1844-ben egyik koronaórré választott, majd helytartósági tanácsos s a hétszemélyes tábla bírájává neveztetett ki. 1849-ben Erdélyben működött mint kormánybiztos, azután hat évi fogságot szenvedett Olmüczben. 1860-ban kancellár lett, a mikor a magyar tudományos társaság is igazgató tagjává választotta, utóbb

v. b. t. tanácsossá, Szent István rend nagykeresztes vitézévé és Borsod vármegye főispánjává neveztetett ki. Neje *báró Geimüller Katalin* 1809 október 3-án született, 1828 április 13-án keltek össze s 1880 október 13-án hunyt el. Gyermekeiket és unokáikat a nemzedékrendi táblázat mutatja. Ezen református avagy öregebb báró Vay családot jelenleg csak *Arnold* báró két fia *László* és *Miklós* van hivatva tovább terjeszteni.

I. Ádám (lásd a IX. táblán) született 1656-ban Vaján, de Nagy-Szöllösön kereszteltetett meg, a hová szülei a tatárok elől menekültek. Iskoláit Eperjesen elvégezvén, fiatalabb éveit a dunántuli főurak udvaraiban töltötte el, utóbb Fülek várában vitézkedett. 1679-ben Thököli Imre fejedelem elfogatta, a kitől neje 1000 aranyon váltotta ki, erre Thököli hűségére tért s 1684-ben mint élelmezési biztos működött a tatár segédcsoportban, igyekezett kihágásaikat mérlekelni, számos rabot szabadítván meg a bilincsekből. Utóbb a császáriak által elfogtatván, Bécsbe vitetett és jószágvesztésre ítéltetett, de 1687-ben kiszabadult, vagyonát azonban sok huzavona után csak nagy váltságdíj mellett szerezhette vissza. 1699-ben újra zaklatni kezdették a császáriak, de 1700 július 17-én I. Lipóttól kegyelmet kapott. 1701-ben ismét elfogattott s előbb Kassára, majd Budára, végre Bécsujhelybe záratott el.¹ Innen megszabadulva, Rákóczi Ferenczhez csatlakozott, a ki udvari főkapitányává nevezte ki, utóbb munkácsi főkapitány és Békésvármegye főispánja is lett. 1705-ben a Jász-Kunok főkapitányságát is viselte, a mikor a szécsényi országos szövetséglevelet aláírta.² 1707 június 15-én foglalta el Máramaros vármegye főispáni helytartói székét. A szatmári békekötést nem fogadta el, hanem kiköltözött Lengyelországba s Danczkában élt a francia király évi 5000 livre kegydíjából, utóbb mikor ezt elvesztette, drágaságait adogatta el, hogy családját eltarthassa. Az utókor a «Kurucz Vay» névvel diszította fel.

1719 január 31-én hunyt el Danczkában s az ottani református temetőbe temettetett el a négy évvel előbb elhalt leánya, Julia mellé

¹ Kurucz Vay Ádám, 2. lap.

² Századok 1870. 344. lap.

¹ A magyar nemzet története VIII. köt. 577. lap.

«a nemzet bölcse, a diszes magyar irályu és klaszszikus latinságu férü, a mély belátásu és elfogulatlan egyenes lelkü, spártai jellemü s tántrithatatlan hüségü, nagy kálvinista, de éppen olyan nagy kurucz,»¹ a ki nemcsak családjának volt egyik kitünösége, hanem a mindenkori hazánk függetlenségéért harczolók között is kiváló helyet érdemlett ki.

Siremlékére özvegye vésette a feliratot.

D(eo) O(mnipotenti) M(aximo).

Hic situs est spectabilis et generosus dominus Adamus Vay de Vaja, eques ungarus insignis virtute prudentia pietate zelo in paucissimis eminens cui de patria optime meriti fortune mortalium arbiter pro patria exilium, in exilium patriam dedit. Inde cum natali solo vitam ad votum agere non posset: in peregrino supra votum tranquille placide beate exegit anno Domini MDCCXIX. 31 januarii, ætatis LXIII. exilii VIII. Hic filiae suae Juliae anno aetatis XVI. quadriennium denatae cineribus suos apponens perenne suis reliquit desiderium liberis et conjugii moestas, quae marito optimo hoc monumentum posuit.²

Hamvait a kegyeletes utódok 1906-ban hozták haza s helyezték nagy ünnepélyességgel örök nyugalomra a vajai családi sirboltba.

Első felesége Nagy-Iványi Fekete László, a híres füleki alkapitány s utóbb jász-kun főkapitány és Szendrői Aszalay Erzsébet (meghalt 1695-ben) leánya *Fekete Erzsébet* volt, a kivel a hajnácskői vár és uradalom egy részét, Csányt és a siroki jószágot Heves vármegyében, Rádót és Bodonyt Nógrád vármegyében kapta volt. Második neje báró *Zay Anna* volt. Az első-től *II. Ádám*, *Erzsébet*, *Anna* és *Judit*, a másodiktól pedig *Sámuel*, *Katalin*, *Klára* és *Julianna* nevű gyermekei születtek.

Julianna 1699-ben született s 1715-ben halt el Danczkában.

Fekete Erzsébet 1682-ben végrendelkezett dus hozományáról, báró *Zay Anna* pedig 1707 február 11-én iratta le végakarátát, de tetemes javai 1711 után nagyobbára elkoboztattak.

I. Ádám gyermekei 1713 szeptember 18-án osztoztak meg birtokaikon, felhagyva testvérök

a Rákóczi Ferenczczel külföldre távozott *II. Ádám* részét.

Sámuelnek gróf Bethlen Évától született egyetlen leánya *Julianna*, a kinek Mária Terézia királyné volt a keresztanyja, *gróf Kemény Györgyhöz* ment férjhez.

II. Ádám hazatérve a bujdosásból, a katolikus vallásra tért s gróf Erdődy Gábor egri püspök pártfogása mellett kegyelmet nyervén, Heves vármegye alispánja lett, utóbb a királyi ítőlábla ülnökévé neveztetett ki. 1742-ben elkobzott birtokai egy részét visszakapván, azokba 1744-ben új adomány czimén be is iktattatott. Első nejétől báró *Pongrácz Krisztintól* nyolcz gyermeke: *III. Ádám*, *II. György*, *VII. Mihály*, *VI. Péter*, *I. Lajos*, *V. István Anna* és *Mária*, második nejétől pedig, Nándori Bene Rózáttól két leánya maradt: *Róza* és *Borbála*.

VII. Mihály a hadi pályán szolgált, 1760-ban bárói rangra emeltetett, meghalt 1768-ban, gyermekei nem maradtak, birtokait testvére *V. István* szerezte meg magának.

III. Ádám Erdélyben telepedett le, 1760-ban szintén báróságot kapott, de már 1761-ben elhalálozott. Neje *gróf Thoroczkai Ágnes* volt, kitől két gyermeke maradt: *IV. Ádám* és *Julianna*.

I. Lajos mint zászlótartó lováról leesvén, fiatalon halt meg.

VI. Péter ifjan halt el 1751 augusztus 6-án. Unokája *Dénes* 1877-ben gyermektelenül halván el, *VI. Péter* ágának magvaszakadt.

VI. Péter testvére *II. György* (lásd a X. táblán) ifju korában katonáskodván, huszár kapitányságra emelkedett s több csatában vett részt. Utóbb tartományi biztossá és királyi tanácsossá neveztetett ki. Neje *Rozán Mária* volt s nyolcz gyermeke maradt, kik közül

I. József elébb magyar királyi testőr, utóbb hevesvármegyei szolgabíró s végre a debreczeni kerületi tábla ülnöke és királyi tanácsos lett. Meghalt 1798 április 15-én. Nejétől *Siskovics Annától* gyermekei nem születvén, fogadott fioknak a *Siskovics és Vay* nevek összetételéből alkotott *Sisvay* nevet adták s így megalapították a Sisvay családot.

Rafael született 1750-ben, volt Szabolcs vármegye szolgabirája, meghalt Nyir-Baktán, 1790 április 13-án. Nejétől *Csicseri Orosz Kláráttól* gyermekei nem maradtak.

¹ U. ott. 1870. 592. lap.

² Századok, 1874. 430. lap.

VI. János alezredes és

III. vagy ifju György utódait lásd a X. leszármazási táblán.

V. István (lásd a XI. táblán) Bécsben született, a keresztanyja Mária Terézia királyné volt, s a Terezianumban neveltetett, 1759 február 20-án nőül vette Laczkovics László biharvármegyei alispán és Trencsényi Mária leányát *Fuliannát*, akitől egy fia és két leánya maradt: XII. László, Magdolna Tokody Györgyné és Francziska.

XII. László született 1760 április 24-én. 1790—1791-ben Bihar vármegye főjegyzője volt,

utóbb cs. k. kamarás lett. A francia háború alatt több lovas vitézt szerelt fel saját költségén, s 1790 május 10-én bárói rangra emeltetett. Mint tudománykedvelő, tagja volt a jénai tudományos társulatnak. Egy német röpiratot «A német hiveség» cím alatt magyarra fordított s azt 1807-ben Nagyváradon kinyomatta. Utódait lásd a XI. leszármazási táblán, de ágának az ifjabb vagy katolikus báró Vay családnak unokája báró Vay Alajos unokájának *Imrénének* automobil szerencsétlenség következtében történt halála következtében fiágon magvaszakadt.

PETROVAY GYÖRGY.

BUDAPEST LEGRÉGIBB KIVÁLTSÁGLEVELE.

(Első közlemény.)

Pest legrégibb kiváltságlevelével két történetírónk foglalkozott behatóbban. Salamon Ferencz nagybecsű monografiájában¹ külön szakaszt szentel az oklevélnek s végeredményül azt állapítja meg róla, hogy hamisítvány. Schmall Lajos² az oklevél védelmére kél és Salamon Ferencz érveinek bírálata nyomán azon következtetésre jut, hogy valódi oklevéllel állunk szemben. Mindkét írónk közös fogyatkozása, hogy nem jártasak az oklevéltanban és érveik oklevéltani szempontjából kifogások alá esnek. Schmall Lajos fejtegetései azért is kifogásolhatók, mert a régi események és jogviszonyok ismertetésében merész feltételezésekkel él, a melyeket nehéz volna elfogadható érvekkel támogatni. Ezek mérlegelése indította a szerzőt arra, hogy az oklevelet újból vizsgálat tárgyává tegye és tanulmányának eredményeit a nyilvánosság elé vigye. A főváros középkori történetéből nem maradt fenn annyi emlékün, hogy behatóbb figyelmet ne szentelhetnénk a fontosabb daraboknak s a legrégibb pesti kiváltságlevelét már azért is fontos, mert ezen nyugodtak a főváros középkori szabadságai, ennek köszönhetette virágzó gazdasági életét és kiváltságos társadalmi helyzetét a magyarországi városok sorában.

Pest legrégibb kiváltságlevelét 1244 november 26-án adta ki IV. Béla király. Eredetije nem maradt fenn s átirásai is jóval későbbiek. Állítólag már IV. László király is átirta és megerősítette az oklevelet 1276 június 18-án, sőt újabb kiváltságokkal is bővítette a IV. Béla szabadalmait. Ez utóbbi oklevél azonban szintén elveszett és csupán I. János király 1538 márczius 27-én kelt okleveléből tudjuk, hogy az átirás és megerősítés megtörtént.¹ I. Ferdinánd király 1528 január 1-én írta át és erősítette meg aranypecsétes oklevélben (bulla nostra aurea, cuius altera in parte effigies nostræ personæ in throno sedentis cum insignibus regiis: corona, sceptro ac pomo, altera in parte quatuor fluminum et crucis duplicatæ imago vetera Hungariæ stemmata conspiciuntur, exstat utrinque titulus ac præcipuorum regnorum nostrorum inscriptio et cordula item aurea munitas et ornatas civitatis Budensis — — — dari iussimus) a budai polgárok számára a legrégibb pesti kiváltságlevelét.² Ferdinánd király megerősítő oklevelének tanúsága szerint az 1244. évi pesti kiváltságlevelét

¹ Podhraczký József, Szabad királyi Buda fő- és székesvárosának hajdani szabadságai 60. l.: Prænarratum privilegium ipsius Belæ regis, avi sui, confirmante, ultra præscriptos articulos in eodem privilegio contentos et conscriptos articuli subnotati sunt inserti.

² Kaprinai, Hungaria diplomatica 1. k. 483—88. ll.

¹ Budapest története 3. k. 34—84. ll.

² Adalékok Budapest történetéhez II. k. 93. 104. ll.

1528-ban már nem volt meg, mert 1526-ban, midőn Szolimán szultán Budát elfoglalta és felégette, Buda többi okleveleivel együtt e kiváltságlevél is elpusztult (*per hostes urbe capta, incensa, diruta, excisa, has quoque eorum literas et diplomata a divis nostris prædecessoribus data cum fortunis eorum publicis et privatis emiserunt*) s a király elé a budaiak az eredeti oklevél helyett megbízható másolatot (*exemplo fideli et in quod nulla prorsus cadere poterat suspitio*) terjesztettek.¹

Ugyanezen 1244. évi kiváltságlevelet 1538. márczius 27-én I. János király is² megerősíti és pedig Ferdinánd királyhoz hasonlóan aranypecséttel. I. János király megerősítő oklevelében nincsenek felsorolva az 1244. évi oklevél összes szabadságai, hanem csupán az «*Item infra limites regni nostri ab omni tributo sint exempti*» szabadalomtól a «*forum sicut prius habeant quotidianum*» jogosítványig. Sőt ezen belül sem teljes a felsorolás, mert el vannak hagyva a következő kiváltságok: *Item de vineis eorundem cibrones nullatenus exigantur. Item vicepalatinus violenter descendere non possit super eos, nec eosdem iudicare. Item duellum inter eos non indicetur, sed secundum quantitatem et qualitatem commissi, super quo quis impetitur, purgationem exhibeat congruentem.*» Elhagyja a megerősítő oklevél az 1244. évi kiváltságlevél azon rendelkezését, mely a pesti polgárokat a tatárjárás után kapott jószágaikban megerősíti. Végül nem említi fel a Kőér birtokra vonatkozó új adományt és a vámentességi kiváltságot sem adja vissza hűen, mert nem említi annak megszorítását, t. i. hogy a harminczadfizetés és a budai egyháznak járó sóvám alól nem voltak felmentve. E kihagyások azt igazolják, hogy I. János király az 1244. évi oklevelet nem írta át teljesen, hanem csupán azon kiváltságokat erősítette meg, amelyek a budai polgárok számára jelentőséggel bírtak.³ I. János király megerősítő oklevelében el van mondva, hogy a város régi szabadalmi

és kiváltságai a harci viszontagságok között elpusztultak és pedig számos oklevél teljesen megsemmisült, számos oklevél pedig megrongálódott.¹ Az elszóródott oklevelet aztán nagy gondnal és fáradsággal összekerestették és bemutatták (*ingenti cura, laboreque et diligentia adhibita plures — — — conquisivissent et comportare curassent*), de nem szorgalmazták mindezek teljes átírását és megerősítését, hanem főleg arra helyeztek súlyt, hogy érvényben levő kiváltságaik nyerjenek újabb megerősítést. Az 1244. évi oklevél kiállításának körülményei ugyan oly pontosan fel vannak sorolva I. János király oklevelében, hogy az oklevél eredeti szövegének bemutatására következtethetnénk belőle, valószínűbb azonban, hogy I. Ferdinánd király kiváltságlevelét mutatták be s ebből vette át János király kancelláriája a szöveget.

Az 1244. évi pesti kiváltságlevél² szövege a következő:

In nomine sancte trinitatis et individue unitatis amen. Bela dei gratia Hungarie, Dalmatie, Croatie, Rame, Servie, Galicie, Lodomerie, Comanieque rex in perpetuum, omnibus Christi fidelibus presentem paginam inspecturis salutem in omnium salvatore. Cum in multitudine populorum regum ac principum gloria summopere attendatur, non immerito regalis decrevit sublimitas suos subditos provisionibus amplioribus ordinare, ut populus sibi serviens fidelitate et numero augeatur. Ad universorum igitur notitiam presentium et posterorum harum tenore volumus pervenire, quod cum tempore persecutionis Tartarorum, quorum impetus et sevitia Domino permittente grande dispendium intulit regno nostro, hospites nostri de Pesth privilegium super ipsorum libertate confectum et concessum amisissent, nos seriem libertatis memorate, cum esset notoria, duximus renovandam et presentibus annotandam, que talis est: videlicet quod in expeditionem, in quam personaliter ibimus, debent nobiscum mittere decem milites decenter urnatos. Item infra limites regni nostri ab omni tributo salva tricesima et salvo iure ecclesie Budensis, quantum ad tributa de salibus exigenda

potissime suffragari videntur» mondja a megerősítő oklevél.

¹ *Litteralia tamen eorum instrumenta atque privilegia super eiusmodi libertatibus et exemptionum immunitatibus per haec superiora tempora tumultibus bellicis plene — — per conflagrationem exustionemque civitatis istius partim periclitata et partim fragmentata fuissent.* Podhraczký id. su 58. l.

² Szapolyai István nádor 1496. június 15-ikén kelt ítéletleveléből. Podhraczký, *Historia dipl. urbis Budensis et Pesthiensis* 256—58. Eredeti kézirat a M. N. Múzeumban Fol. lat. 1205. szám alatt.

¹ Kaprinai id. h. 484. l.

² A fővárosi levéltárban őrzött eredeti után kiadta Podhraczký József Cuspinianus János beszédének függeléképpen «Szabad királyi Buda fő- és székvárosának hajdani szabadságai» cím alatt (57. és kk. ll.)

³ «In illis dumtaxat articulis, qui libertati eorum

sunt exempti. Item de vineis eorundem cibriones nullatenus exigantur. Item nullus principum nostrorum violentum descensum facere possit super eos, nec aliquid contra eorundem recipere voluntatem, sed descendens iusto pretio sibi necessaria debeat comparare. Item nullus hospes ex ipsis possessiones suas seu domos vendere valeat alicui extraneo, nisi in eadem villa volenti a modo habitare. Item quicumque ex ipsis sine herede decesserit, possessiones dimittendi facultatem habeat cui volet. (!) Item quicumque ex eis possessiones emerit, si per annum et diem nullus ipsum super hoc impetierit, de cetero eas sine contradictione aliqua possideat pacifice et quiete. Item habeant liberam electionem plebani, cum eorum ecclesia vacaverit, nec plebanus vicarios constituat eis invitis. Item ipsi maiorem ville sibi eligant, quem volent (!) et nobis electum presentent, qui omnes causas eorum mundanas debeat iudicare, sed si per ipsum debita iustitia alicui non fuerit exhibita, ipse villicus et villa debeat conveniri coram nobis, vel illo, cui duxerimus committendum. Item vicepalatinus violenter descendere non possit super eos nec eosdem iudicare. Item omnia, que post recessum Tartarorum eis contulimus possint sine contradictione qualibet possidere. Item quicumque cum eis habitare volunt, habens ibidem possessiones, cum eis teneatur servitia debita exercere. Item duellum inter eos non indicetur, sed secundum quantitatem et qualitatem commissi, super quo quis impetitur, purgationem exhibeat congruentem. Item cum impetiti fuerint per quempiam ab aliquo extraneo, non possint produci testes contra eos, nisi ex ipsis vel aliis habentibus consimilem libertatem. Item tam terram Keuer, quam eis de novo contulimus, quam alias quas prius habuerunt, dividant in communi, habita contemplatione facultatis cuius libet, quantum possit facere araturam, ne terre supradicte inculte maneant et inanes. Item naves et carine descendentes et ascendentes cum mercibus et currus apud nos descendant et forum sicut prius habeant quotidianum. Item minor Pesth ultra Danubium sita quantum ad naves ascendentes et descendentes et cibriones non solvendos consimili gaudeant libertate. Item homo magistri thavarnicorum nostrorum non debeat stare cum monetariis inter ipsos, sed unus ex ipsa villa fidedignus illis associetur, qui super receptione monete regalis curam habeat pervigilem et undique diligentem. Ut autem huius prenominate libertatis series salva semper et inconcussa perseveret in posterum, nec aliquo successu temporum possit aliquatenus retractari, presentem eisdem paginam duximus concedendam caractere bulle nostre aure perhenniter roboratam. Verum quia exhibitio privilegii ipsorum existentis sub aurea bulla propter viarum discrimina periculosa videbatur, transcriptum eiusdem de verbo ad verbum sub munimine dupplicis sigilli nostri concessimus, tantum presentibus fidem volentes adhiberi, ut ad exhibitionem illius nullatenus compellantur. Datum per manus venerabilis patris Benedicti Calosensis archiepiscopi aule nostre cancellarii, venerabili patre Stephano archiepiscopo Strigoniensi, Bartholomeo Quinqueecclesiensi, Cleto Agriensi, Stephano Zagrabiensi, Blasio Chanadiensi, Artholpho Ultrasylvano episcopis ecclesias dei salubriter gubernantibus, Vincentio in episcopum Varadiensem electo et confirmato, Jauriensi et Wesprimiensi

sedibus vacantibus. Ladislao palatino et comite Symigiensi, Dionisio bano et duce totius Sclavonie, Matheo magistro thavarnicorum et comite Posoniensi, Demetrio iudice curie et comite Musuniensi, Laurentio vayde Ultrasylvano, Rolando megistro dapiferorum et comite Supruniensi, Mauritio magistro pincernarum et comite Jauriensi, Stephano magistro agazonum et comite de Orbaz, Aruoldo comite Nitriensi, Herrico Ferrei Castri ac ceteris magistratus ac comitatus regni nostri tenentibus, anno ab incarnatione Domini millesimo ducentesimo quadagesimo quarto, regni autem nostri anno nono et octavo Kalendas Decembris.

A kiváltságlevél eredetijét megsemmisítette a török veszedelem, de számos átírása maradt fenn. Az oklevél teljes szövegének első középkori emléke, Nyirkállai Tamás formulariuma.¹ Nyirkállai Tamás formulariumát Kovachich Márton a pécsi püspöki könyvtárban fedezte fel, a hova Dobai Székely Sámuel tulajdonából jutott.² Az 536 oldalas középkori kézirat tulnyomóan törvénykezési iratok formuláit tartalmazza s ezért valószínű, hogy írója a «personalis præsentia regis» bíróság alkalmazottja volt. A formularium 1476 után készült, mert kezdőszavai a következők: Sequuntur formæ circa stylum cancellariæ Regiæ Maiestatis anni 1476. Az író tehát Mátyás király kancelláriájában 1476-ban kezdte meg a formularium írását, később azonban a revezett bírósághoz került át. A formulariumban nem csupán királyi oklevelek formulái vannak összegyűjtve, de vannak benne egyéb formulák is, a mint a kancelláriai illetőleg királyi bírósági ügymenet nagyszámu egyéb oklevelet is juttatott a leíró kezébe. Az 1244 évi pesti kiváltságlevél az egyetlen árpádkori emlék a formulariumban és úgy juthatott a leíró kezébe, hogy eredetijét peres ügyben bizonyítékul használták. Ilyen per emléket Mátyás király 1476 szeptember 11-én kelt oklevele őrizte meg számunkra.³ A per Nagyvárad városa és a nagy-

¹ Kovachich, Formulæ sol. styli 361—4. ll. Kiadta az oklevél szövegét Kaprainai Hungaria diplomatica (1. k. 483—88. ll.) c. művében, a ki ismerte ugyan Nyirkállai Tamás szövegét (480. l.), de nagyobb súlyt helyezett I. Ferdinánd király átíratára, mert előtte senki sem közölte. Kaprainain kívül kiadták még Katona (Historia critica C. k. 44. l.), Fejér (Codex diplomaticus IV. 1. k. 326—29. ll.), Michnay és Lichner (Ofner Stadtrecht 234—41. ll.) stb.

² Kovachich id. m. XXVIII. l.

³ Wenzel, Árpádkori új okmtár 7. k. 172—73. ll.

váradí káptalan között folyt a *personalis praesentia* előtt a nagyváradí vásárvám tárgyában és a budai tanács a város 1244. évi kiváltságlevelével sietett a szorongatott nagyváradí polgárok védelmére.¹ Ez oklevél tanúsága szerint az 1244. évi pesti kiváltságlevelél 1476-ban még megvolt s 1476 után pusztult el.

Ez alkalmat felhasználja az ó-budai apácák ügyvédje s arra kéri a bíróságot, hogy a budaiak kiváltságleveléből adjon számára másolatot három szakaszról, a melyek az ó-budai apácákat érintik. E három szakasz a következő: «Item infra limites regni nostri ab omni tributo, salva tricesima et salvo iure ecclesie Budensis, quantum ad tributa de salibus exigenda, sunt exempti.» «Item de vineis eorundem cibiones nullatenus exigantur.» «Item nullus hospes ex ipsis possessiones suas vel domos vendere valeat alicui extraneo, nisi in eadem villa volenti amodo habitare; item quicumque ex ipsis sine herede decesserit, possessiones suas dimittendi facultatem habeat cui volet; item quicumque ex eis possessiones emerit, si per annum et diem nullus ipsum super hoc impeccerit, de cetero eas sine contradictione aliqua possideat pacifice et quiete.» E szakaszok teljesen azonosak a Nyirkállai Tamás formulariumában található pesti kiváltságlevelél megfelelő szakaszaival, a miből kétségtelenül következik, hogy a pesti és budai kiváltságlevelék, melyek kiállítója és kiállítási időpontja ugyanazok, teljesen azonosak, vagyis a budaiak a pesti kiváltságlevelét őrizték levéltárjukban s a kiváltságlevelre alapították városuk összes jogait.

Egy másik nagyérdékű középkori perben is bemutatották IV. Béla király 1244. évi kiváltságlevelét a budai polgárok, a mely per emléke Szapolyai István nádor 1496 június 15-ikén kelt ítéletlevelében maradt ránk.² A pert 1495. január

¹ Per fideles nostros circumspectum iudicem et iuratos cives civitatis nostre Budensis — — — quedam littere privilegiales olim Bele regis sub proprio duplici sigillo eiusdem anno ab incarnatione domini millesimo ducentesimo quadagesimo quarto, regni autem sui anno nono, octavo kalendas Decembris super nonnullis ipsorum libertatibus et prerogativis — — — exhibite fuissent. Wenzel id. h.

² Eredetije Pozsony város levéltárában. Másolatát Podhraczký József *Historia diplomatice urbis Budensis*

20-án Antal nyitrai püspök indította meg a budai, pesti, székesfehérvári, esztergomi, visegrádi, pozsonyi, komáromi és budafelhévvizi polgárok ellen, mert kiváltságaikra hivatkozva megtagadták a zsitvatői vám fizetését. A pernek az 1495 június 24-ike után tartandó országgyűlés alatt a király előtt kellett volna eldőlnie, de a király a felek kölcsönös megegyezésével a nádor ítélőszéke elé utalta s a nádor is hozott ítéletet a nagyszabású perben. Az alperesek mindegyike több-kevesebb oklevelet mutatott fel jogai védelmére, a budai és pesti polgárok pedig közösen hét oklevéllel védelmezték igazaikat. Ez oklevelek legfontosabbika IV. Béla király 1244. évi eredetiben bemutatott oklevele volt, 1496-ban tehát még megvolt ez ősrégi oklevél s a budaiak és pestiek közös kincüknek tartották. A nevezett perben felmutatott oklevelek azért is nagybersűek ránk nézve, mert megtudjuk belőlük, hogy hol és mikor éltek a budaiak illetőleg a pestiek Béla király ősrégi oklevelével. Két régi átírást ismerünk meg ugyanis először a perből, t. i. Hédervári Lőrincz nádorét és Albert királyét.¹

Hédervári Lőrincz nádor illetőleg Albert király okleveleit, IV. Béla 1244. évi kiváltságlevelével egyetemben, ugyanazon nádori ítéletlevelél tanúsága szerint 1446 június 15-én tartott országgyűlésükön átírták és ünnepélyes kiváltságlevelben megerősítették az ország rendei,² eléggé ismert volt tehát a középkorban. 1477 június 29-én Ország Mihály nádor írta át a pesti és budai polgárok számára IV. Béla 1244. évi oklevelét (*series iamtactarum literarum dicti olim domini Belæ regis præsentibus verbaliter*

cimű kéziratának I. k. 290—296. lapjain találtam. (Nemzeti Múzeum.)

¹ Habens in se series literarum condam domini Alberti regis, continentes in se series literarum condam domini Laurenti de Hedrehwara palatini, habentium in se similiter verbaliter tenores præscriptarum literarum olim domini Belæ regis, libertates ipsorum civitatum Budensis et Pesthiensis in se seriatim continentium.

² Cum præscriptis libertatibus et prerogativis aliisque omnibus et singulis in tenore præscriptarum literarum dicti condam domini Alberti regis privilegialium contentis et specificatis ex certa eorum scientia et animo diliberato ac maturo inter se ipsos præhabito consilio memoratis civibus eorumque hæredibus universis innovando perpetuo valitura confirmassent.

insertarum libertatis dictorum civium et incolarum Budensis et Pesthiensis civitatum eisdem innovatarum in se continebat,) a mint ezt az idézett nádori ítéletlevélben olvashatjuk. Továbbá 1492 november 24-ikén II. Ulászló király külön oklevelet adott ki a pesti polgárok és külön oklevelet a budai polgárok vámmentesége tárgyában, melyek mindegyike magában foglalja IV. Béla király sokat említett kiváltságlevelét.

Mindez oklevelek a zsitvatői vámporben a nádor ítélőszéke elé kerültek s bizonyosságot tesznek arról, hogy a XV. század folyamán a budai és pesti polgárok éltek IV. Béla király 1244. évi kiváltságleveleire, sőt erre alapították összes szabadságaikat.

Érdekes bizonyosságul szolgálnak az oklevelek arra nézve is, hogy miként magyarázta 1496-ban a legfelsőbb bíróság ugyanazon kiváltságlevelél hatályának kiterjesztését két különálló városra, Budára és Pestre egyaránt. Ország Mihály 1477 június 24-iki okleveléhez azt jegyzi meg a nádori ítéletlevél, hogy a mint IV. Béla 1244. évi oklevelében a Duna két partján fekvő két Pestről van szó, azonképen Ország Mihály nádor ítéletlevele is Pest és Buda kiváltságait együtt sorolja fel és nem tesz különbséget a két város között. E tény magyarázatául azt mondja az ítéletlevél, hogy Pestet ma köznyelven Budának nevezik, mindazonáltal hivatalos kiadványaiban megtartotta régi nevét¹ (Quamvis ipsa vulgari denominatione Buda appellatur, tamen in cunctis suis rebus et agendis negotiis, sed et in privilegiis ipsorum, literis etiam et codicillis non huius denominationis Buda, sed ipsius vocabuli Pesth titulo semper et ab antiquo usa . . . fuisse . . . literæ prædicti condam domini Michælis palatini seriose testabantur).² A budai vár közvetlenül a régi Pest (Kispest) tőszomszédságában épült, csupán a várfal választotta el a két várost egymástól s Budát azon reményben szállották meg az új telepések, hogy Pest kiváltságait örökölték. (Quæ quidem Pesth ipsa in

suburbio castris seu civitatis Budensis nullo intervallo mediante, dempto solo muro castris seu civitatis Budensis adiacere . . .) Ugyanigy magyarázta e tény Hédervári Lőrincz nádor említett oklevele is, midőn IV. Béla király 1244. évi oklevelét mindkét város kiváltságainak alapjául fogadta el. (Prædictas utrasque civitates Pesthiensem scilicet et Budensem concernere idem dominus Laurentius palatinus adinvenisset.)

A pesti kiváltságlevelél oly módon juthatott a budai levéltárba, hogy a tatárjárás után a nevezett oklevéllel akarta IV. Béla király a tatárjárás alatt elpusztult dunabalszéli Pestet újból felvirágoztatni, terve azonban nem valósult meg, mert a telepések féltek az újabb tatárjárástól, a mely ellen Pest nem volt kellően megvédelmezhető. E helyett tehát a dunajbalszéli hegyet szállották meg, a mely védelemre alkalmasabb volt és itt őrizték királyi kiváltságlevelüket is. Megerősítette e telepedési folyamatot az is, hogy a rettegett újabb tatárjárás ellen IV. Béla király hegyen épült várakkal védekezett s e célból a pesti hegyen is várat építtetett. A budai várról ugyanis 1255-ben a következőket írja a király: inter alia castra defensionis regni congrua in monte Pestiensis castrum quoddam construi fecimus refectione multitudine copiosa.¹ E szavak azt jelentik, hogy a vár, melyet a király védelmi eszközzel a pesti hegyen építtetett, 1255-ben már nagyon lakott volt.

Megkísérelték bebizonyítani, hogy a budai várhegyet már IV. Béla előtt is lakták, de a kísérlet teljesen meddő maradt. Ha a budai várhegyet már IV. Béla kora előtt lakták volna, akkor az ottani telepnek valamelyes írott nyoma maradt volna, vagy legalább neve lett volna s nem nevezték volna el az alatta elterülő Kispestről pesti hegynek. Főleg a budavári főtemplomról szeretnék bebizonyítani,² hogy már IV. Béla kora előtt fennállott, de eredménytelenül, mert a használni szokott érvek mindegyike inkább a templom régisége ellen szól.

¹ Schier, Buda sacra 101. l.

² Ortway Tivadar a feltevés megalapítója, a ki előbb a Magyar Állam 1874. évi 18. számában, majd az Archæologiai Értesítőben (1874. évf. 287—92. ll.) fejtette ki véleményét. Fő érveit a Vita sancti Gerardi, továbbá IV. Béla király 1255 július 25-iki és 1269 október 3-iki oklevelei képezik.

¹ Pecsétjének körirata is Sigillum novi castris Pestiensis. Toldy László, Budapest cimerei 5. l.

² Kár, hogy Ország Mihály nádor oklevele nincs szóról-szóra átírva, hanem csupán értelme van elmondva, mert az eredeti oklevél nagybecsű emlék volna a székesfőváros számára.

A budavári főtemplomnak tatárjárás előtti, sőt Szent István-kori fennállása melletti legfőbb érv az, hogy a vértanu-halált halt Gellért csanádi püspök holttestét ebben temették el, mert a Gellért-legenda szerint vértanusága szinteréhez közeli templomban helyezték nyugalomra a holttestét, a legközelebbi templom pedig a budavári főtemplom volt.¹ Teljesen figyelmen kívül hagyják, hogy a várhegytől délre terült el Kispest (más néven Kelenföld) és a pesti rév, melyben a lakosság számának megfelelően bizonyára volt templom is. E templom nem lehetett nagyjelentőségű, mert a lakosság száma is csekély volt, de éppen ilyen szerény templom felel meg a Gellért legenda leírásának is, a mely Gellért holttestének temetkezési helyéül egyszerű capellát nevez meg.² Mi tehát azt hisszük, hogy Gellért temetkezési helye semmiképpen sem volt a budavári főtemplom, hanem a kispesti kápolna,³ a mely már a tatárjárás előtt plébánia templommá lett. E feltevés mellett szól az is, hogy a kispesti plébánia templomot már a tatárjárás előtt Gellért-egyháznak nevezték. Robert esztergomi érsek 1236 augusztus 24-én kelt oklevelében ugyanis el van mondva, hogy IV. Béla király a kispesti, illetőleg kelenföldi Gellért-egyházat, illetőleg az egyház kegyuri jogát, két kápolnájával egyetemben a Belæ fontis kolostornak adományozta.⁴ Hogy pedig a nevezett Gellért-egyház Kispest plébániatemploma volt, az kitűnik IV. Béla királynak ugyanezen adományra vonatkozó 1237 június 24-én kelt okleveléből, melyben a nevezett egyház csupán «plébánia» elnevezés alatt fordul elő.⁵ Mint plébánia szerepel a nevezett egyház később is. Donatus bécsi benzés apát ugyanis

¹ Nemes A. A budavári főtemplom 14—19. ll.

² Quatenus corpus beati Gerhardi martiris, quod sepultum esset in capella beate uirginis in Pest, permitteret transferre. Endlicher, Monumenta Arpadiana 230. l. A budai várhegyet különben soha sem nevezték egyszerűen Pestnek.

³ Némethy, a pesti főtemplom 7. l.

⁴ Sæpeditam ecclesiam beati Gerhardi martyris de parvo Pest seu Creynfeld — — — duabus capellis suis sancti Andæ de Sasad et sancti Martini de Ewrs — — contulimus ipsi monasterio Belæ fontis ad sustentationem monachorum. Fejér, Codex dipl. IV. 1—60. l.

⁵ Plebanias utriusque Pesth cum patronatibus. Wenzel, Árpádkori okmánytár.

1391 márczius 2-án kelt oklevelében a várhegy alatti Gellért-egyház plébánosát és a pesti plébánost (dominis sancte Marie in Pest et sancti Gerhardi sub monte Pestiensis ecclesiarum plebanis) a budavári főtemplom plébánosának és két más papnak a megidézésével bizza meg,¹ a miből kitűnik, hogy a budavári hegy alatti Gellért-egyház, mint plébániatemplom, a XIV. század végén is fennállott. E plébánia csak Kispest temploma lehetett, a mely a török hódítás korában is megvolt s azon a helyen feküdt, a hol ma a tabáni plébániatemplom áll, mert a törökök ugyanazon a helyen mecsetet emeltek, a török mecsetek pedig rendszeren már fennállott templomok helyére kerültek, illetőleg e templomokból alakították át.² Ezen templomot csupán azért nevezhették el a vértanu püspökről, mert holtteste ebben volt eltemetve. Semmi okunk nincs tehát rá, hogy a budavári főtemplomban keressük temetkezési helyét,³ mert sokkal közelebb állott a kispesti templom vértanusága szinteréhez s róla is nevezték el.

A budavári főtemplom régisége melletti nyomatékos érv IV. Béla király 1255 július hó 26-án kelt oklevele, melyben a kegyuri jogot a margitszigeti apáczáknak adományozza.⁴ Ez oklevél pedig éppen azt bizonyítja, hogy a budavári főtemplomot IV. Béla király alapította, helyén tehát más régi templom nem állott s 1255-ben még nem volt az építés befejezve. Ez állítást ugyanazon szavakkal igazolhatjuk, a melyekkel Némethy⁵ a templom régisége mellett harcol, de Némethy nem csupán félremagyarázza, hanem egyenesen meghamisítja az oklevélszöveget oly módon, hogy lényeges részét elhagyja. Az oklevél vonatkozó teljes szövege ugyanis a következő: Contulimus, donavimus, dedimus et tradidimus — — ius patronatus, quod in ecclesia sanctæ Mariæ in ipso castro *contruenda* nobis utpote vero patrono competeat — — —

¹ Schier, Buda sacra 111. l.

² Rupp, Budapest helyrajzi története 167. l. Rupp is az előadott értelemben magyarázza Gellért temetkezési helyét.

³ Némethy, A budapestvári főtemplom tört. 5. l.

⁴ Schier, Buda sacra 102—3. ll. Kaprinay, Hungaria diplomatica 1. 488—90. ll. Fejér, Codex dipl. IV. 2. 453—5. ll.

⁵ Id. h. 16. kk. ll.

eidem monasterio seu coenobio, cum omnibus his, quæ ipsum ius patronatus in suis capitulis seu articulis dignoscitur continere, volentes ut *omnis honor et emolumentum*, qui et quod nobis vel nostris filiis vel nepotibus debetur, *ex hac nostra concessione, cui (t. i. concessioni)* in ipsius ecclesiæ primaria et ante omnem consecrationem fundatione Strigoniensis archiepiscopi consensus accessit, in ipsum coenobium transferatur. IV. Béla király ez oklevelében nem azt mondja, a mit Némethy¹ magyaráz belőle, hogy a kegyuri jog az egyház első alapításától fogva a királyt illette meg (így is csupán IV. Béla alapítására szabad következtetni e szavakból) s ez az esztergomi érsek hozzájárulásával történt (ehhez tudtunkkal nem volt szükséges az érseki hozzájárulás); hanem határozottan a kegyuri jogok jelen átruházására céloz, a mely átruházáshoz már az egyház megalapításakor (a mi élőszóval s valószínűleg fogadalom alakjában történt) kikérte az esztergomi érsek hozzájárulását. A kegyuri jogok átruházásához a magyar királyok rendszeren kikérték az egyházi hatóság előzetes hozzájárulását, a mint IV. Béla király 1236-ban a kispesti plébánia templom kegyuraságát is az esztergomi érsek hozzájárulásával ruházta át a bélakuti apátságra.² Teljesen érthető tehát, hogy IV. Béla király, midőn a budai várhegyen templomot építtet, melynek kegyuraságát a margitszigeti apácák javára óhajtja biztosítani, előzetesen kikéri az esztergomi érsek hozzájárulását s e hozzájárulást nem akkor kéri ki, midőn a templom elkészült, hanem már a fogadalom letévesekor, mielőtt a templom felszentelése szükségessé vált volna.

Nincs ellentétben ez oklevéllel a 1244. évi pesti kiváltságlevél azon rendelkezése, mely a plébános választást a városi polgárságra ruházza, ámbár e jogositvány is királyi elhatározás útján jut a polgárság kezébe, mert a pesti kiváltságlevél nem a budai, hanem a pesti plébánia-templomra vonatkozik s így ez oklevél nem szolgálhat bizonyítékul a budai templom régisége mellett sem. De nincs itt szó a kegyuri jogok olyatén megszorításáról sem, a melyet Némethy³ magyaráz a margitszigeti apácák szá-

mára, t. i., hogy csupán az egyház jövedelmére illetőleg egy részére vonatkoznék az átruházás, sőt ellenkezőleg a legtágabb értelemben vett kegyuri jogokat, a mint azokat az egyházi törvények szabályozták (cum omnibus his quæ ipsum ius patronatus in suis capitulis seu articulis dignoscitur continere), adományozta a király a kolostornak. Természetes, hogy midőn a budai vár várossá lett és polgárai kiváltságaikat érvényesíteni törekedtek, a plébánosválasztási jogot is maguknak követelték. Az apácák nem is tettek kísérleteket jogaik érvényesítésére, hanem 1285-ben megelégedtek a plébánia templom jövedelmeinek harmadrészével, sőt utóbb a hévvizi fürdő átengedése ellenében erről is lemondottak.⁴

A budavári főtemplom tehát kétségtelenül IV. Béla alapítása, a mit 1269 október 3-iki oklevele² világosan bizonyít, mert az oklevélben olvasható, hogy a templom ujonnan épült (noviter fabricata) nem pedig újjáépült, a mint azt Némethy hibásan magyarázza. Az pedig, a mit a budai polgárok 1342-ben vallanak,³ hogy a templomot ők építették (in sui origine et principis per solos theutonicos fundata, erecta, constructa, constituta, dotata existit) egyszerűen mese, a mi másfélszáz évvel az építés után talán érthető is.

Egyszóval teljesen bebizonyítottnak tekinthető, hogy IV. Béla 1244. évi kiváltságlevele hiteles és azon czélból adatott ki, hogy a tatárjárás alatt feldult dunabalsparti Pest újból felépüljön és benépesüljön. A terv azonban nem sikerült, mert a kiváltságok vonzottak ugyan telepeseket, de azok a tatárveszedelem miatt a dunajbbsparti hegyet szállották meg, a mely Pest területéhez tartozott és itt őrizték kiváltságlevelüket is. A dunajbbsparti hegyet az alatta elterülő Kispestről pesti hegynek, a rajta épült várat pesti újvárnak nevezték, rövidesen azonban budai újvárrá,⁴ majd egyszerűen Bu-

¹ Némethy id. h. 20. l.

² Fejér, Codex dipl. IV. 3. 498. l.

³ Schier, Buda sacra 17. l.

⁴ IV. Ince pápa 1248 augusztus 18-iki oklevelében a budavári főtemplom elnevezése «ecclesia beate Marie de novo monte Budensi» s ugyanott «de calidis aquis iuxta Budam». (Monumenta eppatus Vesprimiensis I. k. 126. l.) VI. Ince pápa 1353 augusztus 31-iki oklevelében

¹ Id. h. 17. l.

² Fraknói, A magyar királyi kegyúri jog 40. l.

³ Id. h. 20. l.

dává¹ lett. Ez új város nem volt külön alakulat, hanem egyszerűen a régi Pest áttelepítése volt s Pest városa területén belül állott. Pest eredeti helye sem maradt telepések nélkül, mert vállalkozókban soha nem volt hiány, de az itt megtelepedett népesség gyérebb és jelentéktlenebb volt. Ily módon két Pest állott az ország közepén, de a jelentéktlenebbet már nem nevezték a tatárjárás előtti korhoz hasonlóan Pestnek, hanem Ó-Pest névvel különböztették meg² a dunajbparti Budától. A két város között a középkor folyamán nem merültek fel ellentétek arra nézve, hogy melyik várost illetik meg a IV. Béla kiváltságlevelében biztosított jogosítványok, hanem a történeti fejlődés ismeretes volt a polgárok előtt s mindkét város polgárai egyenlően éltek a kiváltságokkal.

Nem kellene tehát tovább foglalkozni az oklevéllel, ha Budapest első és egyetlen oknyomozó történetirója, Salamon Ferencz, nem vonja kétségbe hitelességét s nem teremt zavart e feltevés alapján Budapest középkori történetében. Salamon Ferencz tekintélye nagyon jelentős ahhoz, hogy feltevése elfogadhatónak lássék s ezért szükségesnek látszik a munkájában felhozott érvek tüzetes bírálata.

Salamon szerint a IV. Béla 1244. évi oklevelének «bonyolult története» van³ s ellentétben állanak vele egyéb hiteles emlékeink. Az

«castrum de nova Buda» említettik, mely «prope aliud de veteri Buda» feküdt. Fejér, Codex dipl. IX. 2. 247. l. és IX. 6. 57. l.

¹ Ó-Budát III. Ince pápa 1216. április 11-iki oklevelében még egyszerűen Budának nevezi, mert a veszprémi püspök joghatóságát «pro baptisandis seu confirmandis pueris ville Budensis» biztosítja. (Monumenta eppatus Vespr. I. k. 62–63. ll.) IV. Béla király 1243. július 5-iki oklevelében azonban már ó-budai polgárokkal (cives de veteri Buda) ta'álkozunk (Fejér, Codex dipl. IV. 1. 294–96. ll.), a miből arra kell következtetnünk, hogy a káptalani városon kívül álló város is keletkezett, a mely azonban később összeolvadt a káptalani várossal.

² A régi Pest elnevezés már V. István király 1270. szeptember 8-iki oklevelében előfordul. (Wenzel, Árpád-kori okmánytár VIII. k. 277. l.) Tamás esztergomi érsek 1313. december 2-iki oklevelében pedig a budai részekkel ellentétben antiqua Pesth a neve. (Knauz, Monumenta II. k. 689–91. ll. Középkori pecsétjének körirata is Siggillum civium de antiqua Pest. Toldy, Budapest czimerei 9. l.

³ Id. h. 35. l.

elmondottakból világos, hogy az oklevél története egyáltalán nem bonyolult, a hiteles emlékekkel való ellentétre pedig később térünk rá.

Salamon szerint az oklevél csupán XV–XVI. másolatokban maradt¹ fenn. Ezzel szemben fennebb már igazoltuk, hogy a XV–XVI. századból nem csupán másolatok, hanem hiteles átirások és megerősítések maradtak ránk, a mi óriási különbség. Az átirások és megerősítések értéke annál nagyobb, mert uralkodóinktól származnak s szakadatlan egymásutánban következnek.

Az előrebocsátott okok alapján Salamon először az oklevél külső megjelenését, azután pedig tartalmát veszi bírálat alá s módszerében mi is követni fogjuk.

Salamon az oklevél záradékában felsorolt főpapok és főurak névsorának vizsgálatával kezdi s mindenáron formahibát törekszik e felsorolásból kihozni. A törekvés azonban egyáltalán nem sikerült, mert a pestiek 1244. november 26-án kelt oklevelében szóról-szóra ugyanazok vannak felsorolva, mint IV. Béla 1244. október 31-én a zágrábi prépost számára kiállított oklevelében,² sőt a sorrend is ugyanaz mindkettőben, t. i. Benedek kalocsai érsek kancellár, István esztergomi érsek, Bertalan pécsi püspök, Cletus egri püspök, István zágrábi püspök, Balázs csanádi püspök, Artolphus erdélyi püspök, Vincze váradi püspök, a győri és veszprémi püspökségek üresedésben, László nádor somogyi ispán, Dénes szlavóniai herceg és bán, Máthé tárnokmester és pozsonyi ispán, Demeter országbíró és mosonyi ispán, Lőrincz erdélyi vajda, Róland étekgómmester és soproni ispán, Móricz pohárnokmester és győri ispán, István lovászmester és orbázi ispán, Henrik vasvári ispán. A különbség csupán az, hogy az október 31-iki oklevelben Balduinus a nyitrai ispán, a november 26-iki oklevelében pedig Arnold, a ki IV. Béla 1244. június 17-ikén és 1245. április 27-én kelt okleveleiben is nyitrai ispánként szerepel,³ a melyekben ugyanazon Balduinus már vasvári ispán. Az ispáni méltóság azonban nem volt annyira állandó, hogy rövid egymásutánban bekövetkezett cseréket nem lehetne elképzelni s

¹ Id. h. 36. l.

² Wenzel, Árpád-kori okmánytár 7. k. 166–70. ll.

³ Wenzel id. h. 7. k. 152–157. ll., 11. k. 337–40. ll.

azért e jelentéktelen eltérés egyáltalán nem bizonyít az oklevél hitelessége ellen. De különben is nehéz elhinni, hogy a hamisító az összes nevek ugyanazon sorrendben kifogástalan pontossággal másolta le s csupán az utolsó névben tévedett. E téren tehát felesleges munkát végzett Salamon s aprólékos megfigyelései pozitív eredményekre nem vezettek.

Téved Salamon abban, hogy az ünnepélyes királyi kiváltságlevelek mindig megnevezik az oklevél keltének helyét.¹ Az 1244 junis 17-én kelt oklevél megemlíti ugyan a kiállítás helyét, de az október 31-én és november 26-án kelt okleveleken kívül elhagyja azt a trauiak kiváltságait megerősítő 1245 márczius 24-én kelt oklevél,² IV. Béla 1245 április 27-ikén kelt adománylevele Hudina ispán számára,³ pedig mindegyiküket arany pecsétjével erősítette meg. Sőt kancelláriai szokásnak lehet mondani, hogy az aranypecsétes oklevelekben nem nevezték meg a kiállítás helyét és e gyakorlat betartása nem érinti a pesti kiváltságlevél hitelességét, sőt megerősíti azt.⁴

Azt is gyanusnak tartja Salamon, hogy a pesti kiváltságlevélben az országbíró latin neve iudex curiæ, holott szerinte 1240 és 1250 között a index aulæ elnevezés a szokott.⁵ Miután sem a pesti kiváltságlevélnek, sem pedig a zágrábi prépost számára kiállított oklevélnek, melyekben az iudex curiæ elnevezés előfordul, eredetije fenn nem maradt, kétségbe vonható a nevezett alapon hitelességük; fennmaradt azonban eredetiben IV. Béla 1243 november 27-én⁶ Demeter mester számára kiadott adománylevele, melynek hitelességéhez semmi kétség nem fér s ebben is index curiæ az országbíró. Az elnevezésben történt jelentéktelen eltérés tehát nem dönti meg a pesti kiváltságlevél hitelességét sem, annál is inkább, mert nevezték bizony az országbíró előbb curiæ regiæ iudexnek is.⁷

Lássuk most Salamon következő érvét a pesti kiváltságlevél hitelessége ellen, a melyre különös súlyt helyez. A pesti kiváltságlevél IV. Béla uralkodásának kilencedik évében kelt, már pedig IV. Béla 1235 október 14-től számítja uralkodási éveit¹ s e szerint 1244 november 26-án uralkodásának tizedik éve volt. Erre legyen szabad megjegyeznünk, hogy az 1244 október 31-én kelt oklevél, melynek záradéka teljesen azonos a pesti kiváltságlevél záradékával, helyesen a tizedik uralkodási évet jelzi, pedig korábban kelt. Nem fogadhatjuk el tehát azon feltevést, hogy a pesti kiváltságlevél záradékát abból másolták. Vizsgáljuk meg azonban a pesti kiváltságlevelet közelebbről és azonnal megtaláljuk a rejtély kulcsát. A pesti kiváltságlevél befejezése: Anno ab incarnatione millesimo ducentesimo quadragesimo quarto, regni antem nostri anno nono et octavo Kalendas Decembris. Tehát előbb a keresztény időszámítás szerinti esztendő, aztán az uralkodási év és csupán legvégül a hónap és nap. 1244-ben IV. Béla uralkodásának kilencedik éve volt október 14-ig s a tizedik uralkodási év október 15-vel kezdődött, az oklevelet pedig a régi kancelláriai gyakorlat szerint már október 15 előtt megszerkeszthették és november 26-án erősítették meg, illetőleg adták ki.² E feltevés mellett bizonyít az is, hogy IV. Béla idézett egyéb okleveleiben először a kiállítás időpontja van megjelölve s csupán ez után következik az uralkodási év, míg a pesti kiváltságlevélben ez éppen megfordítva van.

Kifogásolja Salamon azt is, hogy a pesti kiváltságlevélben a király nem nevezi aranypecsétjét «főfőpecsétjének», a mint az egyéb aranypecsétes okleveleiben előfordul.³ Ez egyáltalán nem ellenvetés, mert 1244 október 31-iki oklevelében titkos pecsétjének (secretioris sigilli nostri munimine) nevezi aranypecsétjét, 1245

¹ Id. h. 40. l.

² Wenzel id. h. 11. k. 337—40. ll.

³ Wenzel id. h. 7. k. 357—40. ll.

⁴ Ez okoknál fogva teljesen feleslegessé válik a Schmall okoskodása, a mely csupán oklevéltani alapismeretek hiányában keletkezhetett. Adalékok II. k. 95. l.

⁵ Id. h. 40. l.

⁶ Wenzel id. h. 7. k. 136—37. ll.

⁷ Wenzel id. h. 7. k. 59., 81. stb. ll.

¹ Knauz, Kortan 522. l.

² Schmall, a ki sokkal kevesebb oklevéltani készültséggel bír Salamonnál, jól sejtette, hogy az uralkodási év eltévesztése honnét eredhetett. Természetesen tévedett, midőn «királyi aláírás»-ról beszél, mert IV. Béla után eltelt még néhány száz esztendő, a míg a magyar királyok aláírták a kancelláriájukból kiadott okleveleket. Adalékok II. k. 98. l.

³ Id. h. 41. l.

márczius 24-én és április 27-én kelt okleveleiben pedig a pesti kiváltságlevélhez teljesen hasonlóan emlékezik meg az aranypecsétről.

Feltűnő tévedés a Salamon következő érve, mely az oklevélszöveg félreértésén alapul. Az oklevélszöveg szerint ugyanis a pesti kiváltságokat aranypecsétetes oklevélbe foglalja a király, hogy minden időre biztosítsa azokat. Miután azonban adott esetben e kiváltságlevél felmutatása szükségessé válhatik s az utak bizonytalansága miatt veszedelem érheti ez oklevelet, megengedi, hogy kettős pecsétje alatt is kiadhassa a kancellária ugyanezen kiváltságlevelet s ez utóbbi oklevél felmutatását köteles legyen minden bíróság kellő bizonyítékkal elfogadni.¹ Salamon e részt úgy magyarázza, hogy a pestiek az aranypecsétetes oklevelet nem is viszik magukkal, hanem csupán a viaszpecsétet, mert utközben veszedelem érhetne volna a másikat.² Hát bizony magukkal vitték mind a két oklevelet, de az egyiket állandóan levéltárjukban őrizték, a másikat pedig mindannyiszor felhasználták, valahányszor kiváltságaik védelmezésére szükségük volt rá.

A pesti kiváltságlevelet tagoló «item»-ekkel sem tud megbarátkozni Salamon s azt hiszi, hogy az oklevél több oklevél kivonatának összefoglalása.³ Ez határozottan tévedés, mert eltekintve

¹ Verum quia exhibitio privilegii ipsorum existentis sub aurea bulla propter viarum discrimina esse periculosa videbatur, transcriptum eiusdem de verbo ad verbum sub munimine dupplicis sigilli nostri concessimus, tantam praesentibus fidem volentes adhiberi, ut ad exhibitionem illius nullatenus compellantur.

² Id. h. 42. l.

³ Teljesen téves irányban halad itt Schmall, midőn az «item»-ek használatát azzal indokolja, hogy az ismert szöveg az eredeti másolata. Eredeti bizony az teljesen s éppen az «item»-ek használata bizonyítja eredetiségét. Adalékok II. k. 98—99. ll.

az 1222. évi aranybullától, a mely ugyancsak nem kivonat, ismerünk IV. Béla kancelláriájából néhány olyan oklevelet, a mely «item»-ek által van tagolva. Itt van mindjárt IV. Béla királynak 1244 december 15-én Korpona számára kiadott kiváltságlevele,¹ melynek eredetije ma is megvan a korponai levéltárban. Ez oklevél csupán néhány nappal későbbi, mint a pesti kiváltságlevél s ugyancsak városi kiváltságokat tartalmaz. Mindenben hasonlít tehát egymáshoz a két oklevél s a korponai oklevelet éppen úgy tagolják az «item»-ek, mint a pesti kiváltságlevelet. Itt van továbbá IV. Béla király 1255 július 26-án kelt adománylevele² a margitszigeti apácák számára, melyben a budai vásárvám tételeit megállapítja s ugyancsak bőven él az «item»-ekkel. Végül itt van IV. Béla király 1251 december 5-én kelt kiváltságlevele,³ melyben a magyarországi zsidók jogállapotát szabályozza s az oklevél minden szakasza «item»-mel kezdődik. Mindezek bőségesen igazolják, hogy az «item»-ekkel történt tagolás egyáltalán nem érv az oklevél hitelessége ellen.

Mindezek alapján kimondhatjuk, hogy mindazon érvek, melyeket Salamon a pesti kiváltságlevél külső hitelessége ellen felhozott, az oklevélszöveg meg nem értéséből és a kancelláriai gyakorlatban való járatlanságból származtak s a pesti kiváltságlevél hitelességét távolról sem érintik. Ellenkezőleg, annyira egyeznek a pesti kiváltságlevél formulái IV. Béla egyéb kiváltságleveleivel, hogy ez alapon teljesen hiteles oklevélül kell azt elfogadnunk.

GÁRDONYI ALBERT.

¹ Codex dipl. IV. 1. 329—331. ll.

² Codex dipl. IV. 2. 310—313. ll.

³ Kaprinay, Hungaria dipl. I. k. 466. kk. ll.

VEGYES.

Laczkfy István nádor siremléke Keszthelyen.

A történelmi nevezetességű Laczkfy-család sokkal inkább beleírta nevét tetteivel az emlékezetbe, semhogy szakírók már jó eleve feladottnak ne tekintették volna, hogy apróra kikutassanak mindent, a mi erre a nagyfényű csa-

ládra vonatkozik. Valóban alig is lehet ebben a tekintetben valami újat mondani. Mivel azonban a család egyik tagjának, ki a legmagasabb polczról bukott le a legnagyobb mélységbe, siremléke máig is épségben megvan és azon a család czimerének körvonalai még ma több, mint 500 év után is kivehető, nem tarijuk

feleslegesnek, ha annak képét a Turul hasáb-
jain is¹ bemutatjuk és ebből az alkalomból
hozzá néhány megjegyzést fűzünk.

Tudjuk, hogy a Laczkfy-családnak Nagy Lajos
király híres hadvezéréből, I. Istvántól, származó
ága különösen a dunántul szerzett birtkokat.²
I. István a második olasz háború után (1350.)
kapta Nagy Lajostól jutalmul Csáktornya, Stridó
és Simontornya várakat. Valószínű, hogy ezek-
kel, vagy esetleg később más uton, jutott Kesz-
thely is a család kezére. Miután 1378-ban a
Keszthelylyel szomszédos Rezi vár már az övék
volt,³ ennél fogva feltételezhető, hogy akkor már
Keszthelynek is birtokában voltak, mert Kesz-
thely várral Rezi vár tartozékának tekintették
(1409.) I. István után fia II. István — a későbbi
nádor — volt Csáktornya örököse és nevét is
innen írta. Ugyancsak az övé volt Keszthely
is, a mi úgy látszik kedvencz helye lehetett,
mert 1386-ban templomot és a ferenczieknek
kolostort is építtetett oda. Lehet, hogy már ek-
kor kijelölte azt temetkező helyéül is és ő maga
is itt kívánt végkép megpihenni az örökszép
Balaton kies partján.

István nádor nagyon hányatott életű ember
volt: 1343-ban van róla először emlékezet,
1367—70. székely ispán, 1371—72. horvát bán,
1372—76. erdélyi vajda, 1383—84. újra horvát
bán, a közben Garay I. Miklós nádorral össze-
zördülő, hivatalát veszti és a Horváthi párt-
hoz csatlakozott. 1387—95. főlovászmester 1387—
92. Zsigmond király idejében nádor volt. 1396-
ban azonban végleg elpártolt Zsigmond király-
tól és a Horváthi-párt élére állt. Hütlensége
folytán, az 1397 febr. 27. körösudvarhelyi gyű-
lésen a jelen volt főurak — élükön Garay
II. Miklós nádorral — felkoncizták, majd Zsig-
mond király fejét vétette és testét a palota ab-
lakán át, hívei megrettentésére, ezek közé do-
batta. Hihetőleg hozzátartozói temették el az
általa épített keszthelyi egyházban és emelték
sirja fölé azt az emlékkövet, a mely máig is
fennmaradt.

Maga a siremlék vörös márványból faragott
négyzetes sarkú, amely 215 cm. hosszú és
132 czm. széles. Közepén a Hermann-nemzet-
ségből származó Laczkfy-család czimere, közl
a szélén következő felírás:

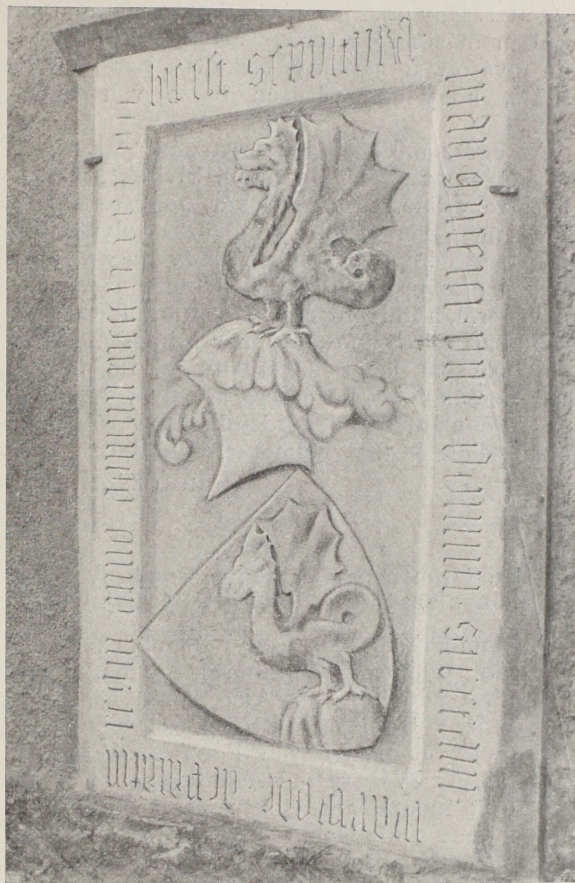
¹ A siremlék képe Lóczy Lajos ur segédelmével és
annak fényképfelvétele után készült, de azt a helyszínen
megfelelően kiegészítettem. A siremlék képe különben
nem jelenik meg először; legutóbb közölte: Békefi A.:
A Balaton környékének egyházai és várai. 232. lap, to-
vábbá Boncz G., Keszthely P.: Keszthely város monogra-
fiája 377. lap is. Ugyanilyen czimer van a szentély első
boltostályának zárókövén. (Boncz i. h. 370. lap.) Ez egy
kis kerek tányérnagyságu festmény, a mely csupán a
sisakot ábrázolja az oromdiszszel és takaróval.

² Karácsonyi J.: Magyar nemzetségek II. 170—181. l.

³ Csánki: Magyarország tört. földr. III. 14—21.

HIC EST SEPULTURA MANGNIFICI¹ VIRI
DOMINI STEFFANI WAJWODE AC
PALATIN REGNI ANNO DOMINI
M . C . C . C . L . X . XXX . V . II.

A sarkó jelenleg a keszthelyi templom külső
falán a déli oldalon van befalazva, de eredeti-
leg a templom padlóján volt a sarkó fedőlapja
gyanánt elhelyezve, minek folytán a körírás
ugyan ma is teljesen tiszta, de magát a czimert

annyira lekopották a folytonos járás-kelessel,
hogy annak ma már minden részét nem is lehet
teljesen kivenni. Miután azonban a Hermann-
nemzetség czimerét más emlékekből ismerjük,²
ennél fogva nem nehéz a még meglévő czimerré-
szekből az egész czimer képét újból összeállítani.

A jobbra dülő háromszög alakú paizs alsó
hegyes része és felső széle tisztán látható; ugyan-
csak jól ki lehet venni a paizsban levő kiter-
jesztett szárnyu sarkánynak a fejét, szárnyának

¹ Érdekes, hogy «mangnifici» van a sarkóra vésvé
«magnifici» helyett és «palatin» «palatini» helyett, a mi-
ből nyilvánvaló, hogy a mű készítője nem tudott latinul.

² Csoma J.: Magyar nemzetségi czimerek. 95—99. l.

csontvázát, lábait és farkának nyomait; a sárkány lábával egy halmon áll. A paizs bal sarkán jobbra néző formás csöbörsisak van helyezve, a melyen hátul a leomló takaró nyomai is kivehetők. Közvetlen a sisak tetején áll, mint oromdisz, ugyancsak kiterjesztett szárnynyal a czimerbeli sárkány, még pedig szerencsére itt jóval épebb állapotban maradt meg, mint magában a czimerben. Jól látható itt, hogy a sárkány két lába közvetlenül a csöbörsisak tetején áll és hogy a sárkány szája nyitva van, a kiterjesztett szárny csontos része tisztán megmaradt, azonban másik részt erősen megkopott; hasonlóan elvászott a sárkány farka is, bár még jól látható, hogy az gyűrűsen össze van csavarodva.

Az egész mű igen jó benyomást tesz, a czimer helyes arányai és a finom kivitel, szakértő művészre vallanak. Örökre kár, hogy ez a szép czimer meg nem felelő elhelyezés folytán, kis hija, hogy teljesen tönkre nem ment, mert egyik legszebb heraldikai emlékünck az Anjoukor végéről, a milyent csak keveset mutathatunk hazánkban fel. Sajnos, a czimer színeit ebből az emlékből sem lehet megállapítani, de mint a Laczkfy-család helyes czimere, a melyen az oromdisz is feltalálható, megérdemli, hogy róla megemlékezzünk és a figyelmet reá tereljük.

SÁRKÖZY IMRE.

Adatok a Semberi és Derzsényei Sembery család Erdélybe szakadt ágának genealogiájához.

A Semberi és Derzsényi Sembery család Hont vármegyének ősrégi nemes családja, a mely az előnevét adó Felső- és Alsó-Semberen már a XIV. század legelején birtokos volt. A család egyik tagja, Sembery István, Ferencz és Palásthy Mária fia, a XVII. század vége felé rokonát Madách Pált megtámadta s véresre verte. Emiatt nótát kapott s Madách Pál 1678. márc. 31-ikén nagyobb hatalmaskodásból eredt hűtlenségi czímen felkérte adományba I. Lipót királytól Sembery Istvánnak alsóseemberi, keszihóczyi, szuhányi, rakonczai, drenói, daczólami, palásti, kelenyei, cseri, disznósi, dacsófalvi, királyfai, felsőpetényi, kiskürtösi, szátoki, penczi és keszi Hont és Nógrád megyében fekvő részirtokait.

Az így hűtlenségbe esett és jószágától megfosztott családtag további sorsáról Nagy Iván alapvető munkája nem tud semmit. Legközelebb a Noszticzai Thurzó család írásai között egy pör iratai akadtak kezembe, a melyet Kaszui Sughó György consiliarius folytatott a XVIII. század második felében Nagyváradon lakó Felsőseemberi Sembery István ellen, s a mely iratok felvilágosítást adnak az elbujdosott Sembery Istvánról s leszármazóiról.

A pöriratok között levő s 1756-ban megejtett tanuvallatás jegyzőkönyve szerint Sembery István a nagyobb hatalmaskodás elkövetése után Erdélybe bujdosott, s ott Tordán huzódott meg, a hol mint mészárosmester tartotta fenn magát. Csakhamar tekintélyre tett szert polgártársai között s a mészárosok czéh-mesterükké, a városban lakó nemesek pedig hadnagyukká választották. Nemsokára meg is nősült. Bálintfy Erzsébetet, Bálintfy István leányát vette nőül, a kitől 1686-ban született egy fia szintén István. Az elbujdosott id. István még 1691-ben életben volt, mert ekkor megkisértette, hogy elkobzott javait másnak eladja, de ez ellen az új adományos, Madách Pál tiltakozott. Nem sokkal ezután azonban meghalt, mert a tanuvallomások szerint fia 10 éves korában özvegy édes anyjával együtt Benkovics Ágoston váradi püspök udvarába került, s mint árvagyermek itt nevedett fel; apjának Tordán levő kőházát anyai unokatestvérének, Várady Ferencznek engedték át.

Hogy Sembery István özvegye miért jött fiával együtt Nagyváradra, annak az volt az oka, hogy a Borbély Albertnek unokája lévén, nagyapja után Bihar vármegyében voltak — habár csak zálogos-részirtokai. A gróf Csáky család ugyanis még 1628-ban adta zálogba az ő nagyapjának 2000 Rh. forintért Illye, Inánd, Csömök és Kis-Telek biharvármegyei birtokait s mindezen zálogos javak $\frac{1}{8}$ részét ő örökölte.

Sembery István és Bálintfy Erzsébet fia iparkodó, szerző ember volt, a ki a zálogos jószág mellé örökösöket is szerzett, s a zálogos jószágból rokonait kifizetvén, azt egészen magához váltotta. 1729-ben azon szándékkal ment be Erdélybe, nagyobb pénzösszeget, mintegy 800 Rh. forintot vivén magával, még pedig mint a tanuvallomások mondják, aranyban és ezüstben egy veres karmazsin csizmába pakolva, hogy a zálogos birtokot, ha lehet, örökösen is megszerzi a családtagoktól, vagy legalább auktiót ad a zálogos összegre; de ekkor Tordán az apai háznál — a hol unokatestvérénél szállott meg — épen Karácsony estéjén meghalt, 45 éves korában s ugyanott temették el Szent István napján.

Feleségétől Megyery Borbálától, a ki még 1738-ban életben volt, négy gyermeke maradt, három fiu és egy leány.

A fiuk közül a legidősebb, Ferencz, apja halálakor már nagykoru volt, s ő, mint legidősebb vitte testvérei, anyja s családja dolgait. 1734-ben ő tiltakozik — testvérei nevében is — unokabátyjának, Várady Ferencznek Illye, Inánd, Csömök és Kis-Telek zálogos jószágokban támasztott igényei ellen.

Még ugyanazon évben, 1734-ben a neoquistica commissio előtt a királyi fiskus hívja fel a

Sembery családot, hogy igazolja az általa birt biharmegyei jószágokhoz való jogát. Sembery Ferencz ekkor, a tanúk, s ezek között saját testvéröccse vallomása szerint, csalárd eljárásra vetemedett. Egy hamis oklevelet készített, a mely szerint ezen általok birt jószágokat a gróf Csákyak még az 1628-ik évben *örök áron* bevallották az ő ősüknek Sembery Pálnak. A neoacquistica commissio el is fogadta a bemutatott okmányt, s nem háborgatta tovább a családot az általuk birt jószágokban. Sembery Ferencz azonban bántotta a lelkiismeret, s mikor pár év múlva nőtlenül meghalt, halálos ágyán bevallotta öccsének Istvánnak a dolgot, s figyelmeztette, hogyha a jószágoknak békés birtokában akarnak maradni, szerezzen a gróf Csáky családtól újabb záloglevelet. Sembery István követte is bátyja tanácsát s 1748-ban gróf Csáky Miklós váradi püspöktől — a későbbi primástól — újabb záloglevelet szerzett a jószágokra.

Sembery István a középső volt a három fiu testvér közül. Öccsével, Józseffel együtt föl van véve Bihar vármegye nemesei közé az 1754/5. évi országos összeírásban. Öccse, József jóval fiatalabb volt nála, de 1757-ben alig pár évi házasság után elhalt. Feleségétől, a ki Kéry leány volt, egyetlen fia született, László, a ki kis korában elhalt.

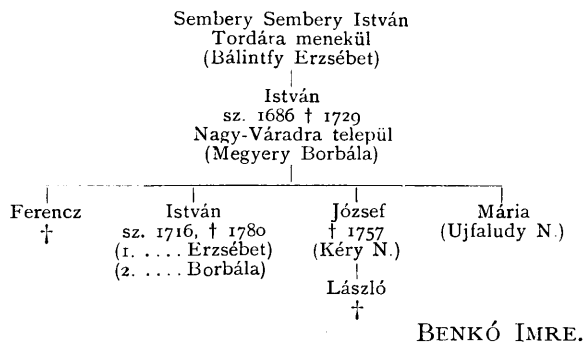
Sembery István 1716-ban született s előbb mint katona a Vetéssy regimentben szolgált; majd kilépett a katonaságtól, s Váradon telepedett le s gazdálkodott. Kétszer nősült, s mind a kétszer özvegyasszonyt vett el, de egyik felesége nevét sem tudjuk; végrendeletében, a hol elhalt feleségei lelkiüdvéért rendel miséket, első felesége keresztnévét Erzsébetnek, s ennek első férjét Sándornak, második feleségét pedig Borbálának s ennek első férjét Jánosnak mondja. Gyermeke egyik házasságból sem maradt, épen ezért ingatlan birtokait még életében értékesíteni igyekezett. Az Illyei és Csömöki részjószágokat még 1767-ben eladta Szentiványi Szentiványi József alispánnak és nejének Kaszui Sughó Magdolnának 4000 Rh. forintért. (Előbb ezen részjószágokkal Kaszui Sughó Györgynek adta el, s épen ebből keletkezett a fentebb említett pörösködés.) 1776-ban pedig Pozsonyban gróf Csáky Jánossal köt egyességet arra nézve, hogy Inándot 17500 Rh. forintért visszabocsátja a grófi család birtokába.

Gyermekei nem lévén, 1779-ben kelt végrendeletében, — miután az egyháztól s a franciskánusokról és piaristákról bőkezűen gondoskodott, — javai egy részét mostoha leányának, Iklódy Annának hagyja, a ki ekkor már Deáky Józsefné volt. Javai másik részét testvérhuga unokáira hagyja. Egyetlen nővére ugyanis Sembery Mária, a ki ekkor már nem élt, Ujfaludyné

volt, s egyetlen leánya maradt Ujfaludy Borbála. Ez előbb Péchy Ferencznek, ekkor pedig már Keresztesy Pálnak volt a felesége. Első férjétől két leánya született: Péchy Borbála s Francziska s nekik hagyta Sembery István javai nagyobb részét.

Sembery István 1780-ban hunyt el, s vele kihalt fiágon a Semberi Sembery család Erdélybe szakadt ága.

Az elsorolt adatokból a következő négy izre terjedő leszármazást lehet összeállítani:

Bakach-Bessenyei báró ősei.*

I. Ferencz József ő császári és apostoli királyi felsége nemrégiben *Galánthai Bessenyei Ferencz* nyugalmazott vezérőrnagynak és törvényes utódainak a magyar bárói méltóságot díjmentesen adományozta és megengedte, hogy nevezett és törvényes utódai családnevüket, előnevüket és czimerüket a fiágban kihalt *Szentgyörgyvölgyi báró Bakach* család nevével, előnével és czimerével egyesítsék és jövőben a báró *Szentgyörgyvölgyi és galánthai Bakach-Bessenyei* családnevet viselhessek.

Bessenyei Ferencz nőágon leszármazója a Bakach családnak, a mely több mint másfélszáz év előtt fiágon kihalt s a melynek neve és rangja benne, egy leányági késő unokában most új életre kel. E két családról, a leszármazásról s a birtokviszonyokról talán érdekes lesz ez alkalommal megemlékezni.

A hazánk történetében egykor jelentékeny szerepet játszott, majd grófi rangra emelkedett s fejedelmi vagyonnal rendelkező Gersei Pethő család a honfoglalóktól eredő Nádasd nemből származott. Birtokai voltak: Keszthely, Tátika, Rezi és Kemend vára Zala vármegyében, a várakhoz tartozó uradalmakkal, továbbá Vasvár, Felső-Magyarországon Gede és Sztropkó vára, valamint Horvátországban is nagy kiterjedésű birtokai voltak, sőt még Erdélyben is.

* A Bosnyák családtól nyert adatok alapján.

A Pethő család zalavármegyei ága a tizenhetedik század elején fiágon kihalt, a leányutódot Pethő Katalint Szentgyörgyvölgyi Bakach Sandrin (Sándor) vette nőül, a kinek családjá már akkor terjedelmes birtok ura volt Zala vármegye Szentgyörgyvölgye vidékén s a ki e házasság révén a Gersei Pethők zalavármegyei várait és uradalmait örökölte s kiváló érdemeiért bárói rangra emeltetett.

A báró Bakach családnak Somogy vármegyében is voltak birtokai, így Balatoncsehi, Túr, (Somogytúr), Kaposfüred és Magyaratád faluk, valamint Ha'agosd, Patalom (ma község), Tátom és Uzd puszták.

A báró Bakach család a tizennyolczadik század elején fiágon kihalt, s javai és joga a leányági jogutódokra mentek át, még pedig akként, hogy báró Bakach Juliánna, férjezett Niczky Niczky Lászlóné utódait $\frac{1}{2}$ rész, báró Bakach Orsolya, férj. Szentgyörgyi Horváth Lászlóné utódait $\frac{1}{4}$ rész, báró Bakach Teréz, férj. Vizeki Tallián Józsefné utódait $\frac{1}{8}$ rész és báró Bakach Viktória, férj. Cserneki és Tarkői Desseffy Ferenczné utódait $\frac{1}{8}$ rész illetve a nőágra is kiterjedő donációk és a leszármazás szerint, a Gersei Pethők zalavármegyei ágának jogaiból és javaiból.

A fentebb megnevezett br. Bakach Juliánna férj. Niczky Lászlónénak fiától Niczky Mojzestól származott unokáját Niczky Juditot 1730—1740, között Felsőpataky Bosnyák Márton vette nőül, a kinek kilencz gyermeke közül az 1754-ben született leánya Bosnyák Teréz, Galánthai Bessenyei László zalavármegyei, gelsei birtokosfelesége lett. Ennek a Bessenyei Lászlónak fia volt Bessenyei János, a kinek fia Bessenyei Ferencz huszártábornok, a ki e szerint a Bosnyák család révén a báró Bakach családnak vérbeli utóda.

A török hódoltság idején a Bakachok a keszthelyi végvár kapitányi tisztét is viselték, Rákóczi szabadságharca alatt pedig a nemzeti ügy védelmében tűntek ki.

A báró Bakach család kihaltával a már említett somogyvármegyei négy falut és pusztát a leszármazó nőági utódok közül a Vizeki Tallián és a Szentgyörgyi Horváth családok foglalták el és tartották birtokban, a kik ellen Bosnyák Márton pert indított és az összes somogyvármegyei birtokok felét megnyervén, a balatoncsehi és Túr községi rész jószágokba Halagosd és Patalom pusztákba behelyezkedett, később pedig Magyaratád falut és Tátompusztát is ősi ségi elővételi jogon megszerezvén, mintegy hét-ezer holdat tartott birtokában, a báró Bakachok somogyvármegyei ősi javaiból és Balatoncsehben rendezte be székhelyét, hol templomot épített és plébániát is alapított.

A balatoncsehi birtokban is örökölt a Bes-

senyey család és ez magyarázza meg, hogy a kitüntetett huszártábornok, a most már báró Szentgyörgyvölgyi és galánthai Bakach-Bessenyei Ferencz Balatoncsehben született, tehát Somogy vármegye szülőtte.

A báró Bakachok zalavármegyei rengeteg birtokainak van egy kis története, a miről nem lesz érdektelen röviden megemlékezni.

Festetics Kristóf, a nagy szerző, a báró Bakach család szétterjedt leányági utódaitól potom pénzen megszerezgette az említett javakban rejlő jogait. Így történt, hogy Niczky Judit férj. Bosnyák Mártonné is, miután sejtelve sem volt arról, hogy öt várról és vagy 50—60 faluról van szó, csekély pénzért felvallotta (eladta) ősei után való jogait Festetics Kristófnak. Azonban felvilágosittatván, még kellő időben protestált a káptalanok előtt s ezzel fenntartotta saját és utódai jogát a birtokokra. Az utódok éltek is ezzel a joggal, a mennyiben Bosnyák Márton és Niczky Judit leszármazói meghatalmazták Bessenyei Lajost, Zala vármegye főfiskusát, — a ki anyja révén szintén örökös volt — (br. Bakach-Bessenyei Ferencz tábornoknak pedig nagybátyja), hogy idegen kézen levő ősi javaikért indítsion pert és pedig akkor már a hires Festetics György gróf ellen.

Ez a per meg is indult 1811-ben, melynek folyamán Festetics a Bosnyák családnak — családi hagyomány szerint azért, hogy lépjen vissza — százezer forintot ajánlott fel, mit azonban ez visszautasított.

Igy azután, részint azért, mert abban a régi időben, mikor egy nagyhatalmu ember egy nagy birtokban már jól elhelyezkedett, azt abból kizavarni nehéz dolog volt, részint pedig szintén családi hagyomány által fenntartott, de a nyilvánosság elé nem tartozó más körülmény miatt is, a legtisztább, legvilágosabb jogleszármazás daczára, a per elveszett.

Érdekes még megemlíteni, hogy a fentebb már említett és a Pethő családba beházasodott Bakach Sandrin (Sándor) unokája Bakach Sándor Rábadoroszlói Rummy Katalint, egy ősrégi vasvármegyei család ivadékát birta nőül, ki 1692 táján másodsor Nagyszarvai Babócsay Ferencz tábornokhoz ment férjhez, a ki ez összeköttetésnél fogva, a keszthelyi végvár kapitány-ságát is viselte; két fia is tábornok volt, kik közül egyik 1720 körül bárói rangot kapott és egyik unokája szintén tábornok volt. Ez a négy tábornok abban az időben magasra emelte a családot, melynek egyik őse 1587-ben bevette Koppány (ma Törökkoppány) várát a töröktől, tehát szintén van Somogyban gyökere.

A Rummy Katalintól leszármazott eme Babócsay család azonban már több mint száz évvel ezelőtt kihalt.

A most bárósított Galánthai Besseney család egyik őse 1425-ben kapta adományban Galánthát, Pozsony vármegyében. Az Eszterházy család is, mint leányági Besseney utód jutott Galánthai előnévéhez.

NOSZLOPY TIVADAR.

Egy irodalmi érdemjel tervezete.

Midőn hazánk szellemi mozgalmainak vezérférfiai semmi áron sem tudták az Akadémia létesítésének ügyét a XIX. század elején előbbre vinni, a Magyar Nemzeti Múzeum akkori igazgatója, Miller Jakab Nándor azzal a javaslattal járult József nádor elé, alapítsák meg a Tudós Társaságot a Múzeummal kapcsolatban, ennek keretein belül. Ezt Miller felfogása szerint annál inkább kerestül lehetett volna vinni, mert egyrészt a Múzeum a szükséges irodalmi segédeszközöknek egész gazdag tárháza felett rendelkezik, másrészt pedig, mert a Múzeumnak nemcsak az a rendeltetése és feladata, hogy az irodalom kincseit, a művészet, természet remekeit összegyűjtse és a közönség részére kiállítsa, hanem az is, hogy ezeket hozzáértő szakemberek által tudományos módon feldolgoztassa.

Legfeljebb a magyar nyelvet és irodalmat kellene még fokozottabb művelésben részesíteni, a mi akként történnék, hogy a Nemzeti Múzeum bizonyos pályakérdéseket tűzne ki, s a kik eze-

ket sikeresen megfejténék, azokat a nádor a Nemzeti Múzeum levelező tagjaivá avatná.

E levelező tagok részére, azon kívül hogy szabad belépésük lett volna a gyűjteményekbe, hogy a fizetéstől eltekintve, ugyanazon jogokban része ültek volna az intézet részéről, mint annak felesküdt tisztviselői, hogy megválasztásukról a nádori kancellária hivatalosan értesítette volna az összes törvényhatóságokat és intézeteket, még egy irodalmi érdemjel-félet is tervezett Miller, a melyet a felség hozzájárulásával a nádor adományozott volna a kitüntetettnek.

Ez az érdemjel egy tojásdad alakú zománcozott kis pajzs lett volna, vörös színű előlapján középen az ország czimerével, felette *F. R. A.* arany betűkkel (Franciscus Rex Apostolicus) alatta pedig eszavakkal *Ar. 8. 1808.* (Ez az a törvénycikk, a mely kimondotta a Nemzeti Múzeum megalapítását.) Hátsó, zöldszínű lapján két kör alakú ezüst babérág közt eszavak lettek volna olvasatok: *Praemium Eruditionis.* Köriratként pedig, hasonlóképen ezüst betűkkel *Mus. SS. et OO. Reg. Hung. Jos. Palat.* vagyis: Museum Statuum et Ordinum Regis Hungaricum Josephum Palatinae.

A jelvény, aranszegélylyel, koronán függve, kétujjnyi szélességű, nemzeti színű selyem szalagon, a mellen lett volna viselendő.

KOLLÁNYI FERENCZ.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató választmányának f. évi február hó 24-én tartott ülésén *Fejérfataky László* másodelnök elnöklete alatt jelen voltak: *Barabás Samu, id. Bánó József, Békefi Remig, Csánki Dezső, Boncz Ödön, id. Daniel Gábor, Horváth Sándor, Kollányi Ferencz, Makay Dezső, Nagy Géza, Ortvay Tivadar, Soós Elemér, id. Szimyei József, Tóth-Szabó Pál, Zsilinszky Mihály* ig. vál. tagok, *Aldásy Antal* titkár, *Szabó László* jegyző, *Tóth Árpád* pénztárnok.

Elnök az. ülést megnyitván, *Szabó László* társ jegyző felolvassa «Tanulmányok a gróf Forgách-család XIV. századi történelméből» cz. értekezését, mely részét képezi «A Huntpazman nemzetségbeli gróf Forgách-család története» cz. sajtó alatt lévő munkájának.

Uj tagokul jelentkeztek: 1000 koronás alapító tagul *iff. gr. Zichy Nándor*, eddig 200 kor. alapító tag, 200 koronás alapító tagul a *Győr városi közkönyvtár.* Evidjas tagokul jelentkeztek: *dr. Granichstäden-*

Czerva Rudolf, Bécs, aj. a titkár; *iff. Kováts Gyula,* Budapest, aj. Marsovszky Ivor; *iff. Madarassy Gábor,* Budapest, aj. ugyanaz; *bárá Majthényi László,* Budapest, aj. ugyanaz; *Marsovszky Viktor,* Bodajk, aj. ugyanaz; *Márkus Adorján,* Budapest, aj. ugyanaz; *Melczér Béla,* Budapest, aj. Soós Elemér; *Mokcsay Zoltán,* főszolgabíró, Huszt, aj. Petrovay György; *Pajdussák Máté,* róm. kath. lelkész, vikárius, Igló, aj. Berwaldszky Kálmán; *Sárospataki ref. főiskola könyvtára,* aj. a titkár; *Sarlay Lajos,* Budapest, aj. Kammerer Ernő; *Simon János,* megyei főlevéltárnok, Miskolcz, aj. Szendrei János; *gr. Széchenyi Dénes,* cs. és kir. követ, Koppenhága, aj. a jegyző; *gróf Széchenyi Domokos,* Budapest, aj. ugyanaz; *gróf Szirmay Sándor,* cs. és kir. huszárcapitány, Tápióság, aj. iff. gróf Zichy Nándor; *dr. Tomasich Miklós,* v. b. t. t. horvát-dalmát-szlavon bán, Zágráb, aj. a pénztárnok, kik a társaság tagjaiul megválasztatnak.

A tagbejelentések után titkár jelentette, hogy özvegy

Schönherr Antalné, néhai fia, dr. Schönherr Gyula, a társaság titkárának nevére 400 koronás alapítványt tett, azzal az óhajtással, hogy az elhunyt emléke ezzel a társaság kebelében alkalmas módon megőriztessék. Az elnökség az alapítványttevővel abban állapodott meg, hogy az alapítvány Dr. Schönherr Gyula nevére szőlőlag fog kezeltetni, a vele járó jogokat, vagyis a 400 koronás alapítókát megillető kiadványokat pedig a Nagybányai Múzeum Egylet, melynek az elhunyt elnöke volt, fogja élvezni. Az igazgató választmány ehhez a megállapodáshoz a maga részéről hozzájárul.

Titkár ezután előterjeszti az 1909. évi zárszámadást és vagyonállást, mely a következő:

A M. Heraldikai és Genealogiai Társaság 1909. évi költségvetési előirányzatának és a tényleges pénztári eredménynek egybevetése.

Bevétel.

	Előirány- zat K f.	Ered- mény K f.	Külön- bőzet K f.
1. Pénztári maradvány 1908-ról	101 90	101 90	—
2. Értékpapírok kamatai 4%	1160	1170 39	+ 10 39
3. Be nem fizetett alapítványok kamatai 5%	180	130	— 50
4. Tagdíjakból:			
a) pártoló tagok után	2000	1871	— 129
b) évdíjak után	3100	2390	— 710
5. A társulati kiadványok eladásából:			
a) a Czimeres Emlékek I. és II. kötetéből	42	60	+ 18
b) egyéb kiadványokból	250	395 60	+ 145 60
6. Alapítvány-befizetés	600	1621	+ 1021
7. Postaiköltségekből megtérülés	10	6 10	— 3 90
8. Rendkívüli bevétel	20	20 81	+ — 81
Összesen	7463 90	7766 80	+ 302 90

A tényleges bevétel e szerint 302 kor. 90 fillérrel több az előirányzatnál.

Kiadás.

	Előirány- zat K f.	Ered- mény K f.	Külön- bőzet K f.
1. Személyi járandóságokra (titkár 600 K, jegyző 400 K, pénztárosok 600 K)	1600	1300	— 300
2. A Turul írói és szerkesztői tiszteletdíjaira	1392	1362	— 30
3. Nyomdai költségek	2250	1923 88	— 326 12
4. Szinnyomatok készítése	600	580	— 20
5. Metszetek és rajzok készítése	300	419	+ 119
6. Irodai átalány	120	120	—
7. Társulati szolga díjazása	120	120	—
8. Újévi ajándékok, tagdíjbeszedési költségek, stb.	250	157 91	— 92 09
9. Lombard-kölcsön után kamatok és költségek	190	167 50	— 22 50
10. Alapítvány-tőkésítés	600	1483 40	+ 883 40
11. Rendkívüli kiadás	20	66	+ 46
Összesen	7442	7699 69	+ 257 69

A tényleges kiadások tehát 257 kor. 69 fillérrel többet tesznek ki, mint az előirányzatban.

Előirányzott maradvány	21 kor. 69 fill.
Tényleges maradvány	67 " 11 "
Több tehát	45 kor. 21 fill.

Vagyonállás 1909 decz. 31-ikén:

A) Cselekvő vagyon.

I. Tényleges vagyon:

a) Alapítványi tőke:	K. f.	K. f.
1. értékpapírokban	26,800	—
2. készpénzben (Daróczy Zoltán 200 k. alapítványából befizetett összeg, a takaréokban)	69	—
3. kötelezvényekben	3000	—
4. kötelezvény nélküli alapítványok	731	30,600
II. Alapítványi jelleggel nem bíró tőke értékpapírokban		3,400
III. A Nemzeti Zsebkönyv II. rész 2. kötet színes mellékleteire a takaréokban		410
IV. A decz. 31-iki egyenleg		67 11
Összes tényleges vagyon		34,477 11

b) Követelés:

89 tag után alapítványi kamatok- és tagdíjakban	2250
Összes cselekvő vagyon	36,727 11

B) Szenvedő vagyon.

I. A magy. kereskedelmi banknál levő lombard-kölcsön	2700
II. Nyomdai tartozás (1908/4. füz. után 61'45, az 1909/1., 2. és 3. füz. után 1900'60, egyéb nyomtatások 67'80.)	2029 85
III. Két színes tábláért (1909/1., 3. füz.)	650
IV. Mellékletekért	140
V. Lombard-kölcsön kamatai és költségek	42
Összes szenvedő vagyon	5561 85
Tényleges vagyon	34,477 K 11 f.
Szenvedő vagyon	5,561 " 85 "
Tiszta vagyon	28,915 K 26 f.

Ezzel kapcsolatban *Soós Elemér* ig. vál. tag, mint a számvizsgáló bizottság elnöke, felolvassa a számvizsgáló bizottságnak következő jelentését:

Tisztelt Választmány!

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1909. évi pénztári állapotának és számadásának megvizsgálására kiküldetvén, szerencsénk van a folyó évi február 10-ikén teljesített számvizsgálat eredményéről a következőkben jelentést tenni:

Eljárásunkban az eddigi szokásos módot követvén, mindenekelőtt a pénztári naplókönyvet vizsgáltuk át s annak 1909. évi minden tételét az igazolásukra

szolgáló okmányokkal és ellennyugtákkal egybevetettük, a tagdíj befizetésére nézve pedig a tagok nyilvántartási könyvében is próbákat tettünk. Ezek alapján jelenthetjük, hogy a pénztári naplókönyvet rendben találtuk s az 1909 december 31-ikével 7766 korona 80 fillér bevétellel, 7699 korona 69 fillér kiadással és a folyó 1910. évi költségelőirányzatba első bevételi tétel gyanánt átviendő 67 korona 11 fillér pénztármaradvánnyal lezártuk.

Ezután a kézipénztárt vizsgáltuk át. A pénztár 1910. évi tételeit, kezdve a múlt évről áthozott és fentebb kimutatott 67 korona 11 fillér pénztármaradvánnyal bezárólag február 9-ig összegeztük és 1052 korona 21 fillér bevételt, 541 korona 36 fillér kiadást, vagyis 510 korona 85 fillér pénztármaradványt állapítottunk meg. Ezzel szemben találtunk a kézi pénztárban fedezetül 140 koronát előlegnyugtákból és 370 korona 85 fillért készpénzben, minélfogva a kézi pénztárt hiánytalanak jelenthetjük.

A kézi pénztár megvizsgálása után áttértünk a Nemzeti Zsebkönyv számadásainak megvizsgálására s azt találtuk, hogy az 1909 december 31-ig befolyt 120 korona, kiadott 120 korona; e szerint a Nemzeti Zsebkönyv II. rész első kötetének céljaira az 1910. évre nem volt áthozat. Az 1910. évben a mai napig 30 korona bevétel volt. Megemlítendőnek tartjuk még, hogy az I. kötet nyomdászamlájából még 1463 korona 6 fillér tartozás áll fenn.

Vizsgálat alá vettük ezután a törzskönyvet. E szerint a társaságnak egy 400 koronás kötelezőnyves alapítvány befizetése és a 400 és 200-as alapítványoknak kettő-kettővel való növekedése folytán a mai napon hét ezerkoronás (7000 korona), 39 négyszázkoronás (15600 korona) és 40 kétszázkoronás (8000 korona) alapító tagja van. A felsorolt, összesen 30,600 koronát tévő alapítványokból be van eddig fizetve 26,869 korona és fizetetlen még 3731 korona. Ez utóbbi összegből kötelezőnyvesekben (számszerint 6 darabban) biztosítva van 3000 korona, a miről közvetlen szemlélet és számbavétel alapján győződünk meg, ellenben 731 korona kötelezőnyvesekkel biztosítva nincsen.

A társulat törzsvagyónához tartozik még az az alapítványi természetű nem bíró 3400 korona összeg is, a mely megtakarításokból származott. Ennélfogva a társaság törzsvagyona összesen (30,600 + 3400) 34,000 koronát tesz ki.

Arról, hogy a kimutatott 26,869 korona befizetett alapítvány és a megtakarított 3400 korona, összesen 30,266 koronából 30,000 korona koronajáradékban, 200 kor. jelzalog hitelbanki nyereségy kölcsönkötevényben a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál és 69 korona pedig takarékpénztári könyvben a pénztárban van elhelyezve, a bank 1909 december 26-án kelt

letéti kivonatának és a takarékpénztári könyvecske megtekintése által győződünk meg.

Ezek szerint a teljes vagyon állása a fentebb említett 34,000 korona törzsvagyon, a Nemzeti Zsebkönyv II. rész 2. kötet színes mellékleteire a takarékpénztárban elhelyezett 410 korona, továbbá a fent kimutatott 1909. évi pénztári maradvány 67 korona 11 fillér, végre a hátralékos alapítványi kamatok és tagdíjak 2250 korona, az összes vagyon 1909 december 31-én 36,727 korona 11 fillér. Ezen vagyonnal szemben a következő terhek állanak fenn: a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál ez alapítványi jelleggel nem bíró tőkésítés terhére felvett 2700 korona lombard kölcsön és kamatok stb., e kölcsön után 1909 december 31-ig 42 korona kamatok; nyomdai tartozás 2029 korona 85 fillér, színes táblákért 650 korona; mellékletekért 140 korona; összesen 5561 korona 85 fillér. E szerint a hátralékos alapítványi kamatokat és tagdíjakat figyelmen kívül hagyva, a tiszta vagyon 28,915 korona 26 fillér.

A mi az 1909-iki zárószámadási eredményeket illeti, az előirányzatnak és zárószámadásnak részletes összehasonlítását a mellékelt kimutatásban terjesztvén elő jelentjük, hogy a bevétel az előirányzatnál 302 korona 90 fillérrel több volt; ezzel szemben a kiadás is 257 korona 69 fillérrel tett ki többet, úgy hogy az előirányzott 21 korona 90 fillér maradvány helyett a tényleges maradvány 67 korona 11 fillért tesz ki.

A számadásnak e kedvező eredményvel való lezárását többek között az a körülmény tevé lehetővé, hogy dr. Áldásy Antal úr, társulatunk titkára, két negyedévi titkári díjról lemondott, kötelességünknek tartjuk a tisztelt választmánynak javasolni, hogy dr. Áldásy Antal úrnak nagylelkű áldozatáért jegyzőkönyvileg köszönetét fejezze ki.

A hátralékos tagdíjak behajtását illetőleg a múlt évi számvizsgáló-bizottság jelentésében javasoltatott a tek. választmánynak, hogy a teljesen behajthatatlan követelések törlése után a még fennmaradó hátralékok behajtása iránt folytatólagosan intézkedni méltóztatásék. E tárgyban szerencsénk van jelenteni, hogy a pénztárnok adatai szerint választmányi ülési határozat értelmében töröltetett 980 korona, alapítványi kamatokból nem folyt be semmi, pártoló tagdíjakból 140 korona, évdíjakból 320 korona, összesen 460 korona, e szerint a 2535 korona hátralék az év végéig leapadt 1115 koronára; véleményünk szerint ezen elért eredmény elég kedvezőnek tekinthető. Az 1909. év végével, illetve a folyó év elejével fennálló és a vagyonállásban feltüntetett 2250 korona hátralékokra nézve javaslatunk ugyanaz, mint tavaly volt, t. i. hogy a pénztárnok által jegyzékbe foglalt és teljesen behajthatatlan követelések törlése után még fen-

maradó hátralék behajtása iránt intézkedni méltóztassék.

A Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál fennálló lombard kölcsön által lekötött értékpapírok értékesítésére nézve a bizottság javasolja, hogy az elnökség továbbra is utasítsa a lombardozott értékjegyek kellő időben való eladására miután ez ideig a pénzpiac alakulása az eladásra javasolt pénzművelet keresztlvitelére nem volt kedvező.

Mindezek után jelentvén azt, hogy a t. elnökség az elmúlt évben is reálisan és körültekintőleg gazdálkodott, javasoljuk a tekintetes választmánynak, hogy Tóth Árpád társ-pénztárnok urat a múlt 1909. évi számadásokra nézve a szokásos fenntartással felmenteni méltóztassék.

Áttérve az 1910. évi költségvetési előirányzatra, annak tételeit 7085 korona 11 fillér bevétellel, 7072 korona kiadással és így 13 korona 11 fillérsnyi előirányzott maradvánnyal van szerencsénk javaslatba hozni.

Budapest, 1910 február hó 10-én.

Sóós Elemér,

a számv. b. elnöke.

Kollányi Ferencz,
számv. b. tag.

Dr. Döry Ferencz,
számv. b. tag.

Az igazgató választmány Csánki Dezső ig. vál. tag rövid felszólalása után, mely a nyomdatartozás hátralékára vonatkozik és Fejérpataky László másodelnök felvilágosító szavai után a számvizsgáló bizottság jelentése alapján az 1909. évi zárszámadásokat és a vagyonomérleget tudomásul veszi és Tóth Árpád társ. pénztárnoknak a felmentvényt megadja, egyuttal a számvizsgáló bizottságnak munkájáért köszönetet szavaz. Az 1910. évi költségvetési előirányzatot a számvizsgáló-bizottság javaslata alapján a következőképp állapítja meg.

A M. Heraldikai és Genealogiai Társaság költségvetési előirányzata az 1910. évre.

Bevétel.

1. Pénztári maradvány 1909-ről	67 kor	11 fill.
2. Értékpapírok kamatai (30,200 kor. koronajáradék és 200 kor. jelz. hitelbanki nyerkölcsönkötvény után 4%)	1216	" -- "
3. 3600 kor. be nem fizetett alapítvány után 5%	180	" -- "
4. Tagdíjakból:		
a) pártoló tagok után 2000 K	5100	" -- "
b) évdíjak után 3100 "		
5. A társulati kiadványok eladásából:		
a) a Czimeres Emlékek I. és II. kötetéből	42	" -- "
b) egyéb kiadványokból	250	" -- "
6. Alapítvány-befizetés	200	" -- "
7. Postai költségekből megtérülés	10	" -- "
8. Rendkívüli bevétel	20	" -- "
Összesen	7085	kor. 11 fill.

Kiadás.

1. Személyi járandóságok (titkár 600 korona, jegyző 400 kor., pénztárnok 600 kor.)	1600	kor. — fill.
2. A Turul írói és szerkesztői tiszteletdíjai:		
a) 24 iv írói díja, ivenként 48 kor. 1152 kor. ;		
b) szerkesztés ivenként 10 kor., 240 kor.	1392	" -- "
3. Nyomdai költségek (1908 4. füz. és 1909/1 füz. maradáknak, továbbá az 1909/2,3. és 4. füz., valamint egyéb nyomtatások kifizetése)	2200	" -- "
4. Szinnyomatokért (1909)	600	" -- "
5. Metszetek, rajzok készítése	300	" -- "
6. Irodai átalány	120	" -- "
7. Társulati szolgáló díjazása	120	" -- "
8. Újévi ajándékok, tagdíjbeszedési költségek, stb.	250	" -- "
9. Lombard-kölcsön után kamatok és költségek	170	" -- "
10. Alapítvány-tőkésítés	200	" -- "
11. A Nemzeti Zsebkönyv II. rész 2. kötetére az előfizetési felhívások szétküldése stb-re	100	" -- "
12. Rendkívüli kiadás	20	" -- "
Összesen	7072	kor. — fill.
Bevétel	7085	kor. 11 fill.
Kiadás	7072	" -- "
Előirányzott maradvány	13	kor. 11 fill.

Titkár ezután előterjeszti a nagyobb hátralékban lévő tagok jegyzékét, kikre nézve az ig. választmány elhatározza, hogy nevezettek megintessenek, törlésük tekintetében az intések eredménye leend mérvadó.

Tóth Árpád pénztárnok jelenti, hogy a társaság bevétele 1910 február 23-ig 1962 kor. 21 fillér, kiadása 1368 kor. 59 fillért tett ki, egyenleg 593 kor. 62 fillér. Vagyonállás cselekvő vagyonban 38,183 kor. 62 fillér, tényleges vagyon 36,003 kor. 62 fillér, szenedő vagyon 5519 korona 85 fillér; tiszta vagyon 30,483 kor. 77 fillér.

Titkár felolvassa Nedeczky Tibor évd. tagnak 1909. december hó 20-án kelt beadványát, melyben azt indítványozza, hogy a társaság intézzen fölterjesztést a kormányhoz, hogy addig is, míg törvényhozásilag intézkedés nem történik, a magánkezekben lévő és csakis palaeografiai ismeretek mellett olvasható oklevelek hiteles másolatokban kiadásával valamely tudományos közintézet bizassék meg, továbbá, hogy a társaság keresse meg a vallás- és közoktatásügyi minisiteriumot, szólítaná fel az összes hazai hitfelekezetek fejeit, hogy a régi anyakönyveknek névmutatókkal való ellátásáról a maguk hatáskörében intézkednének.

Az indítvány felett megindult eszmecsereben Csánki Dezső, Horváth Sándor, Boncz Ödön, Kollányi Ferencz és másodelnök vett részt. Az ig. választmány az indítvány feletti javaslat megtevésére egy szűkebb bizottságot küldött ki, melynek tagjai Fejérpataky László másodelnök, Kollányi Ferencz, Horváth Sándor ig. vál. tagok és a titkár.

Titkár felolvassa dr. Reiszig Edének február 22-én kelt levelét, melyben jelenti, hogy a M. N. Zsebkönyv új kötete előfizető felhívásainak kibocsátására az időpontot jelenleg nem tartja alkalmasnak, miért is annak elhalasztását kéri, a mihez az ig. választmány hozzájárult.

A jegyzőkönyv hitelesítésére elnök Soós Elemér és Kollányi Ferencz ig. vál. tagokat kérve fel, az ülést bezárja.

ID. BÁNÓ JÓZSEF

1824—1910.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságot újból súlyos veszteség érte. F. évi május hó 6-án költözött el nyolczvanhét éves korában az élők sorából id. Bánó József igazgató-választmányunk nesztora, társaságunk volt másodelnöke.

A megboldogult halálával ismét megfogyott azok száma, kik kezdettől fogva társaságunk tagjai közé tartoztak. Midőn társaságunk 1883-ban megalakult, id. Bánó József, ki a magyar történelmi mult emlékeit mindenkor kegyelettel ápolta, az elsők között volt, kik társaságnak tagjai sorába beléptek. A midőn az igazgató-választmány megalakult, id. Bánó József is tagjává választott és azóta 27 éven keresztül tevékeny részt vett társaságunk életében. Nem tartozott ugyan azok közé, kik a társaságunk művelte tudományszakokat önálló kutatásokkal fejlesztették, irodalmi munkássága a tulajdonképeni történetírás terére szorított, különösen Felső-Magyarország és Sáros vármegye történetére, de mint a régi magyar nemesi családok egyikének sarja nagy érzéssel birt a régi magyar családtörténet és heraldika kérdéseiről, melyek jelentőségét a magyar történettudományra nézve a maguk egészében megtudta érteni. Mint igazgató-választmányunk tagja élénk részt vett társaságunk működésében, üléseinknek egyik legszorgalmasabb látogatója volt, a ki, ha a fővárosban tartózkodott, ritkán mulasztotta el, hogy üléseinken megjelenjen. Egyénisége, személyisége iránt társaságunk azzal rótt le tisztelete adóját, hogy 1901-ben a másodelnöki méltóságra választotta meg. Mint másodelnök tevékeny működést fejtett ki a társaság ügyeinek vezetésében és midőn 1905-ben előrehaladott korára való hivatkozással az újbóli megválasztást nem fogadta el, ez nem jelentette egyuttal a társaság iránti érdeklődésének megcsappanását. Mint az igazgató-választmány tagja továbbra is élénk figyelemmel kísérte működésünket életének utolsó pillanatáig. Hű tagtársunkat, igaz barátunkat, lelkes támogatónkat veszítettük el benne, kinek emlékét sziveinkben mindig kegyelettel fogjuk megőrizni.

SZAKIRODALOM.

Monumenta Germaniae Historica. Diplomatum regum et imperatorum Germaniae tomus IV. Conradi II. Diplomata. — Die Urkunden der deutschen Könige und Kaiser. Herausgegeben von der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde. Vierter Band. *Die Urkunden Konrads II. mit Nachträgen zu den Urkunden Heinrichs II.* Unter Mitwirkung von H. Wibel und A. Hessel. Herausgegeben von H. Breslau. Hannover und Leipzig. Hahnsche Buchhandlung 1909. I. XXVI. + 554 l.

Bresslau Harry, a diplomatika mesterének szerkesztésében immár ötödik kötete jelent meg a Sickeltől megalapozott s maga nemében páratlan oklevél kiadásnak, a Monumenta Germaniae Diplomata osztályának. Az új kötet, melylyel Bresslau a frank császárok okleveleinek kritikai közlését kezdi meg, melyek gyűjtésére úgyszólván egy egész életet szentelt, méltóan csatlakozik az előbbiekhöz, sőt nem egy újításával tökéletességben felettük áll. A bevezetésben röviden összefoglalja II. Konrád kancelláriájának történetét. Azon lelkiismeretes kutatások daczára, melyeket Bresslau tudományos munkássága első művében (Die Kanzlei Kaiser Konrads II.) majd már meggyapodott szakismeretekkel és éleselméjű kritikával a Kaiserurkunden in Abbildungen megfelelő részében végezett, az anyagnak teljes egészében való áttekintése, az egyes oklevelek provenientájának megállapítása egy és más tekintetben új eredményekre vezetett.

II. Konrád 1024 szeptember 8-án koronáztatott királylyá, 1027 márczius 26-án császárrá, mely napoktól számítódnak uralkodási évei. Kancelláriája szorosan csatlakozott II. Henrikéhez, csupán a személyzetben történt annyi változás, hogy Itália főkancelláriai méltóságát elvevén Eberhard bambergi püspöktől, elődje kegyencétől, Aribo mainzi érsekre ruházta, kinek megválasztásáért nagy hálával tartozott, ki ily módon mindkét kancellária élére került. Udalrich német és Hugó itáliai kancellár megmaradtak hivatalukban, sőt a notariusok közül is ugyanaz a vezető személy Konrád uralkodásának első éveiben, ki Henrik utolsó éveiben 1017—1022. mint dictator és oklevélíró vette a szerepet, a Sickel-féle jelölés szerint G. B., ki azonos U. A.-val. Kivüle még két személy mutatható ki, kik már Henrik kancelláriájában szerepeltek. Így természetes, hogy a régi hagyományokhoz ragaszkodott továbbra is a kancelláriai gyakorlat. Udalrich kancellársága alatt még egy valószínűleg Közép-Németországból származó s nem állandóan az udvarnál tartózkodó (U. B.) s egy frank származású notarius (U. C.) szerepelnek, utóbbi 1025-ig, mikor U. A.-val együtt távozik a kancelláriából, mikortól kezdve 1032-ig egy bajor notariusé e vezető

szerep, kiktől az oklevelek legnagyobb részének dictatuma származik. A hatalmas Aribó halála után Hersfeldi Bardo, Gizella császárné rokona jut a főkancellári állásba, ki derék pap volt, de épen nem alkalmas ily fontos politikai szerepre. Az olasz kancellária vezetését nem is bízták rá. Ekkor nyeri azt először a kölni érsek, Piligrim. Udalrichot Burchard, ezt pedig miután a halberstadti püspöki székbe jutott, Theoderich követte hivatalában, ki azt Konrád haláláig töltötte be, mindkettő csekélyszámú kancelláriai személyzet élén. Mig az olasz kancellária vezető személyeiben egészen el van választva a némettől, az oklevelek írói legnagyobb részben azonosak, bár 1026. évi olaszországi útján Konrád három olasz származású notariust alkalmaz. Hugót 1027. Brunó, a császár unokatestvére, ezt 1030-ban Hermann Ezzo lotharingiai palotagróf és Mathild, II. Ottó lányának fia váltják fel az olasz kancelláriai hivatalban, ezt meg, miután kölni érsekké lett, Kadaloh, naumburgi püspök, valamennyi pontosan megállapítható kancelláriai személyzettel.

Az oklevelek sem külső jegyeikben, sem formulaik szerkezetében nem különböznek az elődökéitől. Az írás szabályosabb, szebb lett. A monogrammban a H vízszintes vonása a befejező vonás (Vollziehungsstrich), a császár kezétől ered, de semmiesetre sem szolgálhat bizonyítékul valamely oklevél valóságának megállapításánál. A promulgatióban többszörös változás után végleg a futura kerül a praesentibus elé: omnibus igitur tam futuris, quam praesentibus... notum... esse volumus. Tanukat még nem szokás az oklevelekbe felvenni. Az oklevelek datálása is az elődök nyomán történt. Az év decz. 25-vel kezdődik, az indicitiót az Italiában kiállított okleveleknél görög mód szerint szeptemberi epochával, különben decz. 25-től kezdődőleg számítják. A császári uralkodási évek számításában 1036-ban és 1037-ben jul. 31-ig egygyel kevesebbet, innen kezdve meg egygyel többet számítanak.

Az okleveles anyag 297 Konrádtól kiállított oklevelet ölel fel a nem egészen tizenöt évi uralkodásból. Aránylag jóval kevesebb az oklevelek száma, mint II. Henrik idejében, kinek 22 évi uralkodása idejéből 553 eredeti oklevél maradt fenn. Az elvek, melyek szerint az oklevelek kiadása történt, csekély változtatásokkal még mindig azok, melyeket Sickel az általa szerkesztett 1. és 2. kötetben követett. Az oklevelek folyószámmal vannak ellátva, mi idézésüket könnyíti meg. A hamisítványok közül csak azokat veszi fel, melyek a középkorban keletkeztek, Sickel nyomán a valódi oklevelek után szintén folyószámmal látva el, de kifejezetten hamisítványnak jelölve. Hogy a legélesebb kritika mellett is mily tévedések fordulhatnak elő, bizonyítja, hogy az Ottók okleveleiből,

melyek Sickel kiadásában jelentek meg, nem régiben több bizonyult egy XVIII. századbeli hamisító művének. (A. Wibel: Die Urkundenfälschungen G. F. Schotts. Neues Archiv XXIX. Minden egyes oklevél élén álló lehetőleg rövidre szabott regestát az oklevéladás idejének és helyének megjelölése követi, gondolatjellel elválasztva, ha akár az oklevél külső formája, akár a tartalma arra enged következtetni, hogy a kettő nem ugyanazon időpontra vonatkozik, vagyis hogy egyik az actum, másik a datum jelölésére szolgál. A források, majd a kiadások megjelölése után, mindig különös tekintettel az editio princepsre és az abból származó kiadásokra, következik az oklevél scriptorának írásösszehasonlításon alapuló megállapítása s amennyiben lehetséges a dictator megnevezése az esetleges Vorurkunde vagy Conceptum megjelölésével. Ép e rész ad alkalmat az oklevél valódiságának vagy hamisságának bizonyítására, mi e kötetben is számos esetben szolgáltat mesteri okfejtésre alkalmat. Ami az oklevelek kiadásának orthografiáját illeti, immár végkép győzött az elv, hogy annak mindenben az eredetit kell követni, mert gyakran nem állapítható meg, vajjon tollhibáról van-e szó, vagy épen az oklevél íróját jellemző valamely sajátjáról. Arra nézve, hogy látszólag a csekély változtatás is mennyire megnehezítheti az oklevél kritikáját csak egy példát hozunk fel. A littera szó kettős t-je sok román nyelvterületen irt vagy román nyelvű scriptortól eredő oklevélben határozottan ct-nek van írva, mit azonban ép úgy litterának ejtettek ki, mint a «dicto» «facto»-t «ditto» «fatto»-nak. Az oklevél kiadásban a ct-nek tt-vel való helyettesítése lehetlenné tenné annak megállapítását, hogy az oklevél ingrossistája román ajku volt. Ily eset fordul elő a zárai káptalannak egy 1396. évi átírásában Lajos király egy 1360. évi okleveléről. (Cod. Dipl. Croat. etc. Vol. VI. 533. l.) Emendatio legfeljebb oly oklevelek kiadásánál van megengedve, melyek csak későbbi leírásokban maradtak ránk, de még itt is megjelölendő minden változtatása az apparatusban.

Az oklevelek szövegét páratlan pontossággal szerkesztett indexek követik. Először az oklevelek csoportosítása azok nyelvére és a mai források helye szerint. Uj — a Diplomata Carolinorum nyomán — az oklevelek tartalom szerinti csoportosítása, melyet a felhasznált könyvek felsorolása követ. A névindexben mindjobbán tért foglal a helynevek magyarázata, ami ezt a részt ép úgy középkori történeti földrajz nélkülözhetetlen forrásává teszi, mint a mily értékes a következő tárgyi és szó index a jogélet és a középkori latinság szempontjából. Az uj kötet tehát megbecsülhetetlen nyereséget jelent úgy a történelem, mint annak csaknem valamennyi segédtudománya

számára. Vajha minél szigorubban követnék elveit oly örvendetesen szaporodó hazai okmánytáraink kiadói, különösen a mi a pontos, az eredetitől el nem térő kiadást és a feltétlenül megbízható indexeket illeti!

Eckhardt Ferencz.

Sphragistik von Theodor Ilgen. Heraldik von Erich Gritzner. (Grundriss der Geschichtswissenschaft. Herausgegeben von Aloys Meister I. Band. II. Lieferung. 321—363; 364—396. II.)

Az I. kötet első részében megjelent kitünő és sok tekintetben uttörő összefoglalásokhoz — minők Schmitz-Kallenberg: *Lehre von den Papsturkunden* és Steinacker: *Lehre von den Privaturkunden* — méltóan csatlakoznak a második részben megjelent Sphragistika és Heraldika. Mindkettő megadja szabatos fogalmazásban az alapfogalmakat, megismertet a tudomány mai felfogásával, mindig figyelemmel a rokon, jogi és diplomatikai kérdésekre, menten a dilettantizmustól, melyben a történeti segédtudományok e két ágának oly sokáig része volt és különösen az utóbbinak része van még ma is. Sajnos, mindkét munka csaknem kizárólag a német birodalmi viszonyokra van tekintettel, mit az elsőnél a kutatásnak és tudományos feldolgozásnak egyéb országokban való elmaradottsága, utóbbinál a munkának előre megszabott és a viszonyokhoz képest szűk terjedelme magyaráz.

A sphragistika az irodalom áttekintése után a pecsét fogalmát határozza meg Grotefend nyomán. A pecsét hitelesítésre vagy valamely tárgy elzárására szolgál, hogy azt jogosulatlan felnyitástól óvja. A Merovingek korától a 12. századig főképp okleveleket hitelesít. A legrégebbi ránk maradt pecsételt oklevelek a Merovingektől származnak, pápai bullákat a 7. századtól kezdve bírnak. A császárt és pápát követi a pecsét használatában a magas klérus; érsekek, püspökök, majd káptalanok és kolostorok. A 11. századtól kezdve előkelő világiak, a 13-ikban már ministerialisok is. A középkor végén pecsétel mindenki s egyáltalán nem lehet beszélni a pecsétjogosultságról (Siegelmässigkeit), mint csak bizonyos társadalmi osztályokat megillető kiváltságról. Egyházi és világi testületek, polgárok és parasztok, sőt a zsidók és nem nemesasszonyok is pecsételnek. Más kérdés, hogy a megpecsételt oklevélnek mekkora a hitele. Az Alpokon innen a viaszpecsét uralkodott, a pápai ólombulla, úgyszintén a nagyobb elterjedésnek örvendő aranybulla bizanci eredetű, az utóbbiak rendszeren kerékdedalakúak, míg a viaszpecsét alakja a legnagyobb változatosságot mutatja. Az anyag különbözősége okozta, hogy a bélyegzők is különbözőek — a pecséténél természetesen keményebb anyagból készültek.

A legrégebbi ránk maradt pecsétnyomó Childerich király (+ 471.) aranygyűrűje. A typariumok készítésével az ötvösökön kívül egyháziak is foglalkoztak, — a mi gyakran adott hamisításokra alkalmat — de gyakran képzőművészek is résztvettek benne, így pl. Dürer Albert állandóan dolgozott egy brüsseli ötvösmesternek. A pecsétkészítés részletes leírása után annak megerősítési módjával foglalkozik. A pecsételés az oklevéladás végső aktusa, rendszeren a datálással egy időben történt. Ha az oklevelet többen pecsételtek meg, az aktus hosszabb időt vett igénybe, mert az elkészített oklevelet egyik pecsételőtől a másikhoz küldték. A pecsételésért külön taxa járt, mely azonban a pápai kancelláriát kivéve, alig állapítható meg. Mivel a pecsételés célja volt könnyen felismerhető bizonyító eszközt szolgáltatni, kerülték a typariumok gyakori változtatását vagy megegyező alaku és célú typariumok használatát s amennyiben többet használtak, azok alkalmaztatásuk módjában különböztek egymástól. Szerző nézete szerint a császárok typariumait haláluk után megsemmisítették, bár erre csak egyetlen adatunk van Zsigmond pecsétnyomóiról, de tudjuk, hogy éppen Zsigmond kancellárjának, Schlicknek példátlan méretű hamisításai alapos okot adtak ez eljárásra. (Lásd *Mitt. des Ins. f. Öst. Geschf.* 22. k.) A gemmák kivételével a pecsétkép és a pecsét tulajdonosa között mindig van többé-kevésbé világosan felismerhető vonatkozás. A német-római császárok a 9. század óta a portrét használják, mint pecsétképet, ennek analógiájára az apátságok és káptalanok legrégebbi pecsétjein az ábrázolt patronus van megnevezve pecséttulajdonos gyanánt. A 13. század óta más alakok, állatok vagy élettelen tárgyak jönnek divatba, mint a czimerek előfutárjai, mely pecsétkép azután rövidesen valamennyit háttérbe szorítja. Az utolsó két fejezet a pecsét jogi jelentőségével, bizonyító erejével és pecsét hamisítással foglalkozik. A német jog különbséget tesz oly pecséték közt melyeknek csak a tulajdonos saját ügyeiben és olyanok között, melyeknek idegen ügyekben is van hitelük.

Gritzner művének legnagyobb része a czimerek fejlődésével, a czimerviselés történetével foglalkozik, míg a czimerművészetnek csak kisebb tért szentel, hisz ez utóbbi számos közkezen forgó könyvben nyert már beható tárgyalást, míg az előbbi kérdésben, különösen a mi a czimerek keletkezését illeti, csak a legutóbbi időkben jutott érvényre elfogadható tudományos felfogás. Anthony v. Siegenfeld munkája: *Das Landeswappen der Steyermark Graz 1900.* volt úttörő e téren. A régi írók a czimer keletkezésével nem sokat törődtek, alkottak egy heraldika előtti időt, melyből mintegy chaosból hirtelen fejlődött ki a

czimerviselés. Mondották, hogy a czimerek, mint személyes jelvények a keresztes háborúkban keletkeztek. Ezen eleinte önkényes, utóbb örökössé vált családi czimerekből fejlődtek ki az egyes területek czimerei. Siegenfeld és az ő nyomán Gritzner egészen más irányban keresik a megoldást. A czimerfejlődés leginkább a zászlóviselésen alapul. A zászló minden időben és minden népnél egy hadsereg összességének összefoglaló jelképe. Elvesztése az összességre nézve annyit jelent, mint az egyesre a pajzs elvesztése. Már a rómaiaknál is találkozunk a hadsereg főzászlóján kívül kisebb egységek jelvényeivel. Maga a jelkép különböző lehet, a kora középkor népeinél, miként a rómaiaknál, állatok: a keleti és nyugati római birodalomban és ezek nyomán a német-római császárságban a sas, a normann-angoloknál a sárkány, a dánoknál a holló, a szászoknál a ló. A zászlók formája a fennmaradt miniatűrök szerint különböző volt. Eleinte leginkább hosszabb rud végére erősített állatjelvényből álltak, mely alá gyakran helyeztek zászlókendőt. Erre festették utóbb a rud végén levő jelképet. Korán alkalmazták a zászlóképeket és zászlós/íneket más felszerelési tárgyakra. Így vált az ismertető jeggyé valamely sereg nézve úgy a fegyvertársak, mint az ellenség előtt. Ily ismertetőjegy a fegyverzetnek a 12. században való átalakulásával vált szükségessé. Dívatra jött a zárt sisak, mely a harczost felismerhetlenné tette s ezzel csaknem egyidejűleg a normann pajzs, mely kitűnő módot nyújtott a seregjelvény alkalmazására. Ily módon az első czimerek egy-egy sereg jelölésére szolgálnak (Heerbannzeichen). Mivel egy hűbéres seregben csak egyházi és világi fejedelmek lehettek vezetők, az első mai értelemben vett czimereket náluk kell keresnünk. Ezek azonban méltóságjelvények, nem a vezér személyes jelvényei, mert a Heerbannal a vezetésben jogi utódjára szállnak s így a seregjelvények a territoriummal jutnak összeköttetésbe. A hűbéres jog örökössé válásával lettek a seregjelvények nemzetségczimerekké. A családi czimerek kifejlődése jelzi a heraldika virágkorát. A 13. században átalakult a lovagi társadalom, keletkezik egy hivatásos katonai rend: a birodalmi ministerialisok (Landherren, milites) kiknek ereje dienstmanjaikon nyugszik. Mivel egyes Landherr emberei önállóan szerepelnek a harcban, szükség volt külön jelvényekre. Az egyes dienstmannoknak természetes nem volt saját czimerük. A hűbérek örökölhetősége és a dienstmannok természetes törekvése eszközölte, hogy az újabb seregjelvények a pajzsokon örökös családi czi-

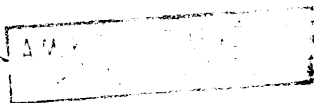
mereké váltak. Ez magyarázza meg, hogy bizonyos területeken különböző, nem rokon nemzetségek viselik ugyanazt a czimert. A családi czimerek további elterjedését az oklevelek megpecsételése mozdította elő. A tüzfegyverek feltalálása után a pajzs nem nyújtott többé védelmet; falra akasztották disz gyanánt. Még inkább aláasta a heraldikát a czimerviselés általános elterjedése, különösen az okleveles czimeradományozás s az ezzel való kereskedés, mihez utóbb a czimeradás jogának eladományozása is járult.

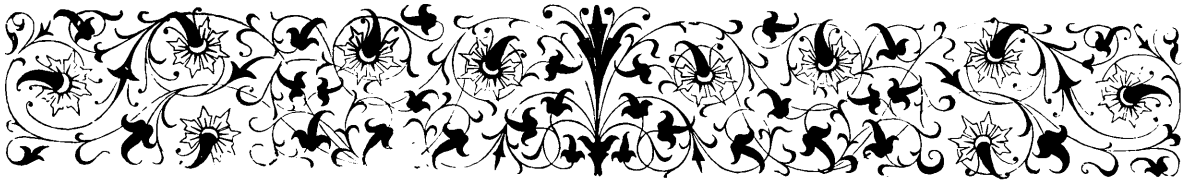
Eckhardt Ferencz.

Az olasz Rivista Aroldica kiadásában újabban több érdekes genealogiai kézikönyv jelent meg. Carlo Augusto Bertini-től a *Famiglie Romane* I. kötete, a mely Teodoro Amayden kéziratát veszi alapul. A gothai almanachok mintájára készült *Libro d'oro della nobiltà italiano* I. kötete az olasz nemes családok zsebkönyve, melyről folyóiratunk egyik legközelebbi száma bővebb ismertetést fog hozni. *Antonio Gheno* egy kis füzetben ismerteti a pápai lovagi rendeket a X. Pius pápa által eszközölt reformok után. — *A Genealogisches Taschenbuch der adeligen Häuser Oesterreichs* műből most hagyta el a sajtót a III. kötet dr. Höflingernek, a bécsi Adler titkárának szerkesztésében, az előző kötetekhez hasonló gondos szerkesztésben. — *Rudnay Béla* tagtársunk egy újabb tanulmányával gazdagította családtörténeti irodalmunkat, *Ujfalussyak és Rudnaiak pere a Petróczyak ellen*. Budapest, Franklin-társ. 1910. — *Sándor Imre* közzétette a Csikszentsimoni Endes család levéltárának lajtsromát. (Kolozsvár, 1910.) E két utóbbi munkára még visszatérünk.

Kérelem.

Az Ahlimb porosz nemesi család genealogiájának kiegészítésére dr. Schwartz ügyvéd Nándori (vagy Nándor) Béla kapitányra vonatkozó adatokat keres. Nevezett állítólag Romhányon élt. Esetleges felvilágosítások «Dr. Schwartz, Rechtsanwalt, Prenzlau» czimre küldendők.

AZ ANGOL KIRÁLYNÉ MAGYAR ROKONSÁGA.

(Gróf Rhédey Mihály leszármazói.)

VII. Edvárd angol király 1910 május 7-ikén elhunyván, Nagybritannia és Írország egyesült királyságok és az angol gyarmatok királya s India császára az addigi trónörökös, György walesi herceg lett, a ki *V. György* néven lépett atyja trónjára.

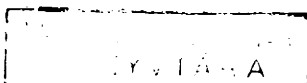
György király felesége, *Mária* (Mary) királyné, született Teck Victoria-Mary hercegnő, Teck Ferencz herceg és Mária-Adelaida angol királyi hercegnő házasságából származott; a királyné atyja, Teck Ferencz herceg pedig *Sándor* württembergi herceg és *gróf Rhédey Klaudia* fia volt. Az új angol királyné tehát atyai ágon való nagyanyja révén magyar ősöknek is ivadéka.

Mária királyné nagyatyja, *Württembergi Sándor* herceg osztrák császári huszárezredes, Lajos württembergi herceg fia s Vilmos württembergi király unokatestvére, 1835 május 2-ikán lépett morganatikus házasságra gróf Rhédey Klaudiával, gr. Rhédey László és br. Inczedy Ágnes leányával. A grófnő 1835 május 16-ikán *Hohenstein* névvel osztrák grófi rangot nyert s a házasságukból született gyermekek is (1 fiú, 2 leány) a gróf Hohenstein nevet viselték 1863-ig, a midőn Vilmos württembergi király az ősrégi *Teck* hercegi címet adományozta nekik.

Az angol királyné atyja, Teck Ferencz herceg, 1837-ben, mint Hohenstein Ferencz gróf született; atyja példájára szintén az osztrák hadseregben szolgált s mint huszárkapitány, az 1859. évi solferinói csatában ki is tüntette magát. A hadseregből 1865-ben kilépvén, 1866-ban vette nőül Mária-Adelaida angol királyi hercegnőt;

1887-ben Viktória angol királynőtől *királyi Fenség* címet kapott s 1900-ban halt meg. Teck Ferencz herceg első gyermeke, Victoria-Mary hercegnő 1867 május 26-ikán született s György yorki herceghez, a mostani angol királyhoz 1893-ban ment nőül. Házasságukból hat gyermek származott, a kik között legidősebb az 1894-ben született *Eduárd-Albert* walesi herceg, angol trónörökös.

Az angol királyné magyar nagyanyja s gyermekeinek szépanyja: *gróf Rhédey Klaudia* mindössze hat és fél évi házasság után fiatalon, 29 éves korában hunyt el. Halála tragikus körülmények között történt s a mende-monda a halálesetet a valóságnál is jobban kiszínezte. Rövid idő alatt egész mesekör képződött halála körül, mely azt regélte, hogy a híres szépségű fiatal asszonyt, a ki szenvedélyes lovas volt és férjét a katonai gyakorlatokra is el szokta volt kísérni, egy ilyen alkalommal megvadult paripája levette s férje huszárezredének vágató lovai agyon-taposták. A grófnő 1841-ben halt meg s a mende-monda már 1854-ben belekerült *Köváry* László családtörténeti munkájába (Erdély nevezetesebb családai. Kolozsvár, 1854. a 215. lapon), a ki a grófnőről ezt írta: «egyike a legbevégzettebb szépségeknek. Bécsben halt el 1841-ben, egy nagy katonai szemlén, hol lováról leesve, összetiportatott». *Nagy* Iván általánosan ismert munkájában (Magyarország családai. IX. kötet. Pest, 1862. a 749. lapon) csaknem szóról-szóra idézi a *Köváry* téves adatait, a midőn a grófnőről ezt írja: «Bécsben egy nagy katonai szemlén lováról leesve és összetiportatva halt meg 1841-ben.»

Nagy Iván közkézen forgó, nagytekintélyű munkája sokban hozzájárult ahhoz, hogy országosan elterjedt a romantikus mese, melyhez azután az emberek fantáziája hajmeresztő részleteket koholt.

A mende-mondával szemben a valóságot leg-hivebben *Kozma* Lászlónak, a gróf Rhédey család volt ügyvédjének emlékiratai tárják fel, melyekből a gróf Rhédey Klaudia halálára vonatkozó részt *Kozma* Ferencz az *Erdély* cz. honismertető folyóiratban (1909. 9—10. szám) közölte. E szerint a grófnő 1841 október elsején a stájerországi *Pettau* városban, nyolcz napi kínos betegség után hunyt el. A nyár nagy részét férjével és gyermekeivel együtt özvegy édesanyjánál a marosszéki Erdőszentgyörgyön töltötte, a honnan Württembergi Sándor herceget, ki már ekkor vezérőrnagy és gráci hadosztályparancsnok volt, a stájerországi hadgyakorlatok már előbb elszólitották, a hercegné pedig három gyermekével szeptember hónapban indult utnak Grác felé. Az utazás utolsó napján, Grác közelében kocsijuk az utmeneti árokba fordult s a hercegné, a ki éppen anyai örömök elé nézett, oldalán fájdalmas ütést szenvedett. Mindennek daczára másnap Gráczból egy barátnéjával, gr. Török Miklós huszárcapitány nejével, férjeik látogatására lóháton Pettauba rándultak, hová nyolcz órai fárasztó lovaglás után este érkeztek meg. A hercegné mindjárt ágynak is dőlt és nyolcz nap mulva, október elsején, belehalt betegségébe.

Holttestét utolsó kívánságához képest Erdélybe szállították és október 21-ikén Erdőszentgyörgyön, a gróf Rhédey család ősi sirboltjában, ugyanabban a református templomban temették el, ahol a korai véget ért grófnő 1812 szeptember 21-én a keresztségekben a *Zsuzsánna-Klaudia* nevet nyerte. A stájerországi guberniumnak az erdélyi guberniumhoz intézett 17260/1841. sz. sürgős átírata (10856/1841. erd. főkörm. sz.), melyben az utóbbit hivatalos rövidséggel értesíti, hogy a holttest szállítására az engedélyt megadta, a halál okát nem említi. Az erdőszentgyörgyi ref. halotti anyakönyvbe a halálozás okául «gyermekvesztés» (korai szülés) van beírva.

Gróf Rhédey Klaudia emlékét férje, Württembergi Sándor herceg, a ki 1885-ben, 81 éves korában, mint nyugalmazott lovassági tábornok hunyt el, mindvégig szeretetteljesen ápolta s kegyelettel adózott a korán elhunyt grófnő és

szülei emlékének a grófnő egyetlen fia, Teck Ferencz herceg is, a ki első gyermekét, Victoria-Mary hercegnőt számos keresztnéve mellett magyar nagyanyjának *Klaudia* (Claudine) és szépanyjának *Ágnes* nevére s 1868-ban született *Adolf* fiát magyar szépatyjának *László* nevére is kereszteltette. Teck Ferencz herceg halála után pedig leánya, a mostani angol királyné adta jelét a tiszteletnek nagyanyja emléke iránt azzal, hogy az erdőszentgyörgyi református templomban levő sirja fölébe 1905 májusában diszes márványemléket emeltetett.

* * *

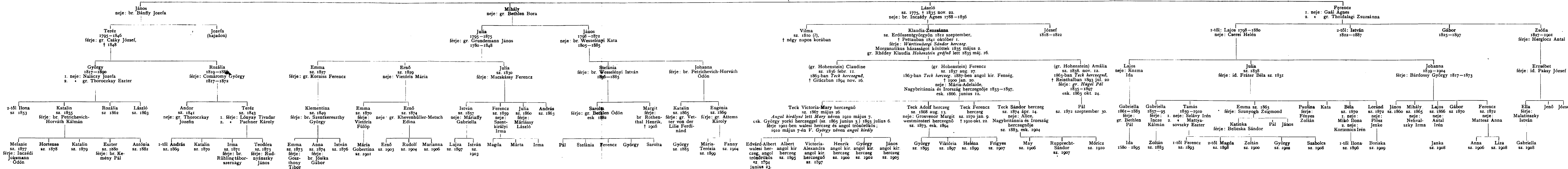
Az angol királyné és gyermekei gróf Rhédey Klaudia révén a gr. Rhédey családdal és több más magyar családdal eléggé közeli vérrokon-ságban állanak. Gróf Rhédey Klaudiának két leánya közül *Teck Claudine* hercegnő 1894-ben, mint hajadon hunyt el, az 1893-ban elhunyt *Amália* hercegnőnek pedig gróf Hügel Pállal kötött házasságából egy fia: gr. *Hügel Pál* (szül. 1872.) származott, a ki e szerint az angol királynének apai ágon egyetlen elsőfoku unokatestvére. Gróf Rhédey Klaudiának testvérei, a kiktől az angol királynének másodizigleni unokatestvérei származhattak volna, kora gyermekségükben elhaltak s így az angol királynének Rhédey-réven másodunokatestvérei nincsenek; Rhédey-ágon való *harmadizigleni unokatestvérei* azonban elég számosak, ezeknek gyermekei pedig, a kik a királyné gyermekeinek *negyedizigleni unokatestvérei*, természetesen még nagyobb számmal vannak.

A mellékelt leszármazási tábla az angol királynének s testvéreinek, Teck Adolf, Ferencz és Sándor hercegeknek s gyermekeiknek csak ezeket a fentemlített *legközelebbi magyar rokonait* tünteti fel, a kik valamennyien gr. Rhédey Klaudia nagyatyjától, az 1744-ben grófi rangot nyert *Rhédey Mihálytól*, mint közös őstől származnak; de — néhány figyelemreméltó kivételtől eltekintve — még a rokonoknak e legszűkebb csoportjából is elhagytam azokat, a kik utódok hátrahagyása nélkül haltak el. Az angol királyné gyermekeivel negyedfoku unokatestvéri viszonyban álló magyar rokonok némelyikének már lehetnek gyermekei, de a táblázatba ezeket sem vettem fel, mert a királyné gyermekeinek

AZ ANGOL KIRÁLYNÉ MAGYAR ROKONSÁGA.

Turul 1910. évf. 98. laphoz.

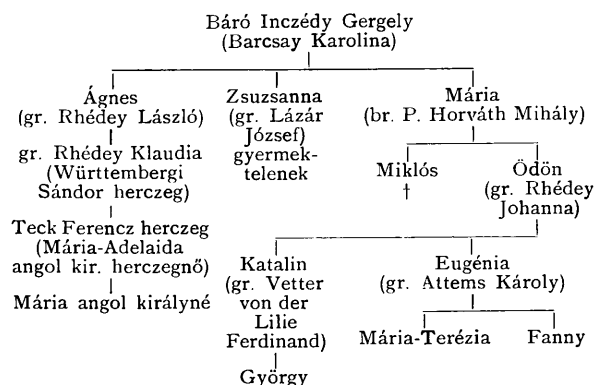
Gróf Rhédey Mihály,
† 1791
neje: Br. Bánffy Terézia,
† 1807

leendő utódaival csak *ötödizigleni* unokatestvéri viszonyban, tehát már meglehetősen távoli vérokonságban fognak állani; úgy hogy a táblázat csak az angol királyné és testvérei gyermekeiig és azoknak negyedizigleni unokatestvéreiig terjed.

A leszármazási táblán feltüntetve levők közül gr. *Hügel* Pál után az angol királynénak és testvéreinek legközelebbi vérokonaí gyanánt br. *Petrichevich-Horváth Katalin* (gr. Vetter von der Lilie Ferdinándné) és testvére *Eugénia* (gr. Attems Károlyné) tekinthetők, a kik a királynéval *kétszeres vérokonságban* állanak, mert — mint a táblázaton látható — a királynénak *Rhédey*-ágon harmadizigleni unokatestvérei, másfelől azonban br. *Inczédy*-ágon a királyné atyjának, néhai Teck Ferencz herczegnek voltak másodizigleni unokatestvérei s így ezen az ágon a királynénak harmadizigleni nagynénjei. Ők és gyermekeik a királynéval *Inczédy*-ágon a következő rokonsági viszonyban állanak:

Az angol királyné atyjának, Teck Ferencz herczegnek *Rhédey*-ágon való másodunokatestvérei közül most még négyen vannak életben: gr. *Rhédey Stefánia* (br. Wesselényi Istvánné), gr. *Rhédey Johanna* (br. Petrichevich-Horváth Ödönné), gr. *Rhédey Julia* (id. Fráter Béláné) és *Herglocz* (Rhédey-Herglocz) *Erzsébet* (id. Paksy Józsefné), a kit néhai nagybátyja, gr. Rhédey Gábor, a grófi czim átruházása nélkül örökbe fogadott. *Rhédey*-ágon az angol királynénak mind a négyen harmadizigleni nagynénjei s az elől említett grófnők egyuttal *utolsó nőtagjai* az 1744-ben grófi rangot nyert *Rhédey* családnak,

a Kiszrédei *Rhédey* család *erdélyi* ágának, mely férfiaón 1897-ben halt ki.

Az *Aba-nemzetség*ből származó Kiszrhédei *Rhédey* család különböző ágainak tagjai tudvalevőleg *három ízben* kaptak grófságot s a másik két gróf *Rhédey* család már régebben kihalt. Elsőbben a hires nagyváradi kapitánynak, *Rhédey Ferencz*nek hasonló nevű fia, ifj. *Rhédey Ferencz*, a ki 1657 novemberétől 1658 január haváig erdélyi fejedelem volt, kapott birodalmi grófságot László fiával együtt I. Lipót királytól 1659-ben, de László fia még 1663-ban vagy 1664-ben, ő maga pedig, szintén utódok nélkül, 1667-ben hunyt el s vele kihalt a család fejedelemviselt és első ízben grófságot nyert ága. (*Dr. Komáromy* András: A Kiszrédei gróf *Rhédey* családról. Turul. 1883. I. k. 119—138. lap.)

A család *magyarországi* ágából, mely Szatmár megyében ma is virágzik (*Luby* Károly: A Kiszrhédei *Rhédey* család nemesi ága. Turul. 1886. IV. k. 151. lap), *Rhédey Lajos* biharmegyei főispáni helytartó kapott grófságot I. Ferencz királytól 1808-ban, de 1831-ben utódok nélkül halt el s így ez a gróf *Rhédey* család is, éppen úgy, mint a fejedelemé, már az első generációban kihalt.

A Kiszrhédei *Rhédey* család *erdélyi* ágának tagjai: László, János, Mihály, József, Pál és Zsigmond Mária-Terézia királynőtől 1744 november 13-án nyertek grófi rangot. Közülök azonban négynek ága részint már saját személyükben, részint gyermekeikben kihalt s több nemzedékre csak *József* és *Mihály* ivadékai terjedtek. Gr. *Rhédey József* ágának utolsó férfitarja *Ádám* erdélyi kincstárnok († 1849.) volt, utolsó nőtagjai pedig ennek leányai: *Mária* (gr. Mikó Imréné, † 1849.) és *Klára* (br. Radák Istvánné, † 1868.) voltak.

Gróf Rhédey Mihálynak, az angol királyné és legközelebbi magyar rokonai ősenek férfiága az 1897 április 21-ikén elhunyt gr. *Rhédey Gáborban*, gr. *Rhédey* Klaudia unokatestvéreben halt ki s vele, a ki az erdélyi gróf *Rhédey* család utolsó férfitarja volt, a grófi családnak magvaszakadt.

KOMLÓSSY ARTÚR.

A ZÁGRÁBI PÜSPÖKSÉG ALAPÍTÁSI ÉVE.

A modern történetírók műveiben mindenütt megtaláljuk a törekvést, hogy a történelmet magasabb, filozófiai szempontból nézve, áttekintő képét adják a korszakoknak és eseményeknek. Ez az általánosításra való törekvés azt a gondolatot ébreszthetné bennünk, mintha a történelmi részletkérdések aprólékos kidolgozása jelentéktelen s tán hiábavaló munka volna. Ha azonban mélyebben tekintünk a dolog lényegébe, látjuk, hogy egy-egy ilyen apró kérdés tisztázása, — a minő például egy dátum pontos megállapítása, — nagyjelentőségű történelmi eseményeket képes új és helyesebb világításba helyezni. A részletek pontos ismerete nélkül általánosítanunk nem lehet s egy aprólékos dátum-megállapítás egész teóriákat dönthet halomra.

Ilyen kérdés a zágrábi püspökség alapítási idejének megállapítása, melynek pontos ismerete érdekesen világítja meg Szent László horvát hódítását. Megkísérlem ezt abban a reményben, hogy ezzel Szlavónia és Horvátország meghódításának körülményeire is fény derül.

Régebbi íróink, Katona, Pray, Timon 1085-re, Bartal 1089-re teszik a zágrábi püspökség alapítását, ujabban magyar és horvát írók kivétel nélkül az 1091 utáni időre, többnyire 1093. és 1094. évekre. Majdnem mind összefüggést keresnek László horvát hódítása és az egyházmegye alapítása közt. Pesty Frigyes számos publicisztikai cikkben fejtegette Szlavónia és Zágráb mindenkor különállását Horvátországtól s legujabban Pauler és Marczali vitatják, hogy a zágrábi egyházmegye a magyar egyházi szervezetnek volt része s annak a hódolt területhez semmi köze sincs.¹

I.

A forrásokhoz fordulva, azt látjuk, hogy a magyar és horvát krónikák részletesen szólnak

¹ A régebbi véleményeket összefoglalta *Ortvaý Tivadar. Magyarország egyházi földleírása*. II. 1892. 673. l. s köv. *Klaič. Slavonien vom X. bis XIII. Jahrh.* 1882. *Ikalčić. Dva ovlomka za poviest grada Zagreba*. (*Margalits. Horvát Repertorium*. II. 241. l.) *Pauler. A magyar nemzet története*. I.² 171. l. és *Századok*. 1888. 200. l. 1902. 483. l. *Marczali. Magyarország története*. II. 1896. 166. l.

a horvát hódításról, de a zágrábi püspökség alapításáról nem beszélnek. Más forrásokból viszont csak annyit tudunk meg, hogy László két püspökséget alapított. A váradi és zágrábi egyház statutumai említik, hogy ez a kettő lett volna László alapítása. A zágrábi szerint László alapítá a püspökséget és Szlavóniában az ő uralkodása alatt «cepit vigere nomen Christi.»¹ A horvát hódítással ez sem hozza kapcsolatba a püspökség alapítását. Több árpádkori oklevél említi, hogy a zágrábi püspökséget László alapította.² Legnevezetesebb Felicián esztergomi érsek ítéletlevele, melyet 1134-ben adott ki, tehát alig negyven évvel László halála után. «*A zágrábi püspökséget,*» mondja oklevelünk, «*László király alapította, mikor az esztergomi egyházat Acha kormányozta, Fábián bácsi érsek, Kozma veszprémi püspök, Gyula nádorisván és Grab somogyi ispán jelenlétében, ezek és más előkelők tanácsára, . . . isteni kegyelemtől sugalmaztatva, . . . és pedig azért, hogy a kiket a bálványimáds tévelygése Istennek imáddától elidegenített, a püspöki gondviselés által az igazság útjára visszavezérelje.*» A határokat *Cupan királyi káplán* jelölte ki, az *új püspököt, a cseh Duhot*, «*hogy a népet tudatlanságában oktassa*», a má-ik káplán, *Fáncsika*, iktatta hivatalába. Ez a Fáncsika, — mondja továbbá az oklevél, — később zágrábi püspök, majd bácsi érsek lett s ez utóbbi méltóságot viselte az ítéletlevél kiadásakor, mikor az ő tanácsait és vallomását is meghallgatták.³ Az ítéletlevél nem említi, hogy László mely évben alapította e püspökséget, azonban e részben felvilágosítást nyerhetünk a kétségtelen hitelű tanuénvsorból, a melyet Felicián érsek elsőrendű forrásból, az alapítási aktusnál jelen volt Fáncsika káplán, a későbbi bácsi érsek szóbeli előadásából ismert.

Az alapítás korát meghatározandó, elő kell vennünk az egykoru okleveleket s azokkal összehasonlitanunk az alapítás tanuinak névsorát. Az okleveles emlékek csekély száma miatt, más forrásokat is vizsgálat alá veszünk és amennyire lehet-

¹ *M. Florianus. Fontes domestici*. III. 262. l.

² Felsorolva *Ortvaýnál*. Id. m. II. 671. l.

³ *Knauz. Monumenta Strigoniensis Eccl.* I. 85. l.

séges, a hamis oklevelek adatait is felhasználjuk.

Az oklevélhamisításoknál tekintetbe kell vennünk az újabb kutatások eredményeit, melyek szerint az oklevélhamisításra sokszor igazán rákényszerült hamisító *mintául mindig valódi oklevelet tartott szeme előtt* s így a tanu-névsor, a szereplő személyek időkorára nézve gyakran felhasználható forrásul.¹ A minta-oklevél minősége szerint a hamisításoknak négy csoportja volna megkülönböztethető. Elsőbe tartoznak az interpolált oklevelek, melyeknek váza valódi, csak itt-ott bővítették szövegét. Ezek a hamisítás fiktív korában szereplő személyeket sorolnak fel, mert a formai részeket az eredeti oklevélből másolták.² A másodikba osztjuk azokat, melyeknél az oklevelet kiadó személy vagy testület által kiadott, eredeti, de nem arról a tárgyról szóló vagy nem abból az évből való oklevelet tartottak szem előtt.³ Ez a két csoport kellő kritikával a formai részekben felhasználható, bár az évszám megállapítása nagy óvatosságot igényel. A harmadik csoportba azok sorolandók, melyek tetszés szerinti későbbi időből való oklevelet vesznek mintául s így a fiktív korra nézve semmi adatot sem szolgáltatnak. Végül a negyedikbe a XVI—XVIII. század otromba koholmányai tartoznak, melyeknek hitele egy elolvasás után megdől.

Az oklevelek hiányos adatainak pótlásául használható az egykoru külföldi írók gyérszámú értesítése s a bécsi képes krónikának I. Endrétől Kálmánig terjedő része. A krónika szövegébe betoldott s a bécsi képes krónikában fenmaradt eme részek hitelét igazolja az abban szereplő személyek neveinek előfordulása az oklevelekben.⁴

¹ V. ö. főképp *Erdélyi László* diplomatikai munkáit a *Pannonhalmi Rend Története* I., VII., VIII. kötetében és *A Tihanyi apátság kritikus oklevelei*. 1906. cz. akadémiai értekezését.

² Jellemző példa erre az 1055. tihanyi alapítólevél u. n. másodpéldánya (*Erdélyi* id. mű 12—58. l.) és a veszprémvölgyi 1109. évi oklevél országos levéltári példánya. (*Hóman. A veszprémvölgyi alapítólevél hitelesége. Századok*, Sajtó alatt.)

³ Legérdekesebb példája a zalavári 1328. évi oklevél, melyet a Pannonhalmának adott 1327-iki oklevél után készítettek. *Erdélyi. Phalmi Rend Tört.* VIII. 492. l.

⁴ Ernye, Vid, Iliá, Radován, Woitech, Endre, Márton, Atha, Dezső érsek, Miklós és Frank püspökök stb.

Kutatókritikusaink ezt egyértelműleg a krónika leghitelesebb részei közé sorolják.¹

A zágrábi alapításnál szereplő tanukkal találkozunk Dávid herczeg tihanyi adományozása id-jén. A keltezetlen oklevél *Fábián érseket, Kozma püspököt, Gyula nádort és Petős ispánt* említi.² Oklevéltáraink s íróink ez adományt a zágrábi alapítással egyidőben, 1093—1095 évek közt említik.

Van még egy László korabeli oklevelünk, melynek tanunévsora ezekével közel rokonságra mutat. Ez a pécsi egyháznak 1093-ról datált oklevele, a melyeknek azonban az a hibája, hogy nem valódi.³ «Az oklevél szövege elég fejletlen és régies, hogy Szent László korába telessük, ha a benne említett bizonyítás és védelem... sokkal fejlettebb viszonyokra, sokkal újabb korra nem mutatnának.» Pauler e szavai azt látszanak mutatni, hogy az oklevél hamis, de vagy csak interpolált vagy pedig László korbéli mintát tartott szem előtt. Erre mutat a tanu-névsor is. Említetnek: *A[cha.⁴ esztergomi érsek, Dezső kalocsai*

¹ Pauler szerint a XI. század végéről való e rész. *Magyar nemzet története*. II.² 606—609. l. Hasonlóan nyilatkozik *Marczali. A magyar történet kútfői az Árp. korában*. 1880. 58—60. l. *Domanovszky. A budai krónika*. és 46—47. l. 56. l. szerint e részek egykoru írók sejtetnek.

² *Kubinyi. Monumenta Hungariae Hist.* I. 1. l.

³ Pauler (id. m. II.² 591. l.) mutatta ki, hogy ez oklevél hamis. — *Karácsonyi. Hamis oklevelek jegyzéke*. 1902. nem vette fel ezek sorába, tán feledékenységből.

⁴ Az oklevél 1690-iki másolatból ismeretes (*Országos Levéltár. Dipl. o. 3.*), hol «*St. quoque Metropolitanæ Urbis A. episcopus*» olvasható. Legtöbb írókn «*Stephanus... archiepiscopus*» ra oldá föl ezt. *Katona*, mivel István nevű érseket nem ismerünk, Seraphint sejt benne (*Historia critica*. II. 628. l.). Helyesen jegyzi meg *Ortvay* (id. mű I. 328. l.), hogy itt csupán «*Strigoniensis quoque Metropolitanæ Urbis Acha episcopus*» olvasható. Bár a címzés szokatlannak tetszik, ehhez az olvasáshoz csatlakozunk, mivel ugyanez oklevél «*Colochensis sedis Desiderius episcopus*»-t említ, a miből kitünik, hogy az oklevélíró e szerkesztést használta. Más korai oklevelekben is találunk hasonló szerkesztésre: «*S. Michaelis Vesprimiensis ecclesiae Stephanum almficum episcopum*» (*Karácsonyi. Szent István oklevelei*. 1891. 58. l.); «*Presidente Strigoniensi sedi domino L. Metropolitanano*» 1111. és 1113-ban. (*Fejérfataky. Kálmán király oklevelei*. 1892. 44. és 61. l.). Ez utóbbi a közép-korban gyakori névrövidítés is alkalmazza; L.—Laurentio, hasonlóképen A=Acha. A St. rövidítés — nézetem szerint — az átírók, másolók rontása lesz, kik a XVII.

püspök, István pécsi püspök, Fábán és Kozma püspökök, Kázmér, Grab, Guth és Spiguen ispánok, Péter, Simon, Petes, Sella és Konstantin ministerek, Timót, Lőrincz, Erdő, Sámson és Stegiundus káplánok. A névsor több tagjának szereplése a zágrábi alapításnál és Dávid oklevelében, a XI—XII. századi «minister»-ek említése és Acha címének régies szerkesztése mutatják, a Paulertől említett régies és fejletlen szöveg mellett, hogy itt oly hamisítással van dolgunk, mely valódi, Szent László korabeli oklevelet tartott mintául szeme előtt. A tanuk közül Acha érsek, Fábán püspök, Kozma püspök, Grab ispán és Petes,¹ mint láttuk, szerepelnek a zágrábi alapításnál, illetve Dávid oklevelében. *Ez a hamis pécsi oklevél volt az egyedüli érve mindazoknak, kik a zágrábi alapítást és Dávid oklevelét 1093—1095 évek közé tették.* Pauler kimutatta ennek hamis voltát, de az alapítást és Dávid adományát nem tette más időpontra.² Az eltérés, mely a bácskalocsai szék viselőjének nevében van, nevezetes történelmi botlásra adott alkalmat. Mig amazokban Fábán bácsi érsek szerepel, a pécsi oklevél Dezső kalocsai püspököt és Fábán püspököt említi. Ebből keletkezett a különálló bácsi és kalocsai érsekség meséje, mert *másutt sehol egyidőben a kettő nem szerepel.* Igaz, hogy itt sem! Az oklevelekből ugyanis csak az következtethető, hogy Fábán előbb másutt volt püspök s onnét lépett elő a bács-kalocsai érseki székbe,³ melyen az ő püspöksége idején Dezső ült. Kitűnik továbbá ebből az, hogy a pécsi oklevél névsora a zágrábi alapítás ideje előtti viszonyokat állít elénk s így teljesen logikus volt azok felfogása, kik a pécsi oklevelet valódinak tartva, a zágrábi alapítást 1093 utáni időre

században már természetesnek találták e rövidítést Esztergom neve helyett.

¹ A consequentiát Pauler érveléséből elsőnek *Lukácsics* vont le, mint alább látni fogjuk, legujabban pedig *Erdélyi* tette ez alapon Dávid oklevelét az 1091. előtti időre.

² Pethus és Pethes azonosságát tán nem kell vitatnunk, Beneduc és Benedec, Dursy és Derzsy, Ceku és Ceke egyaránt használatosak okleveleinkben az e-ző és ő-ző nyelvjárásoknak megfelelően.

³ Fábán áthelyezése más püspökségből a bácsiba nem volt szokatlan e korban sem. Elég lesz itt Fánicsika már említett esetére hivatkoznunk, ki zágrábi püspökből lett bácsi érsek.

tették. Ki kell most mutatnunk, hogy a pécsi oklevél — minden bizonynyal László-kori, eredeti oklevelén alapuló — tanunévsora, a zágrábi alapítás és a Dávid-féle adomány tanuinak jegyzéke László uralkodásának melyik korszakába helyezhető. E czélból összeállítjuk három oklevelünk tanuit egy közös névsorba:

P. = a pécsi oklevél [1093?]

Z. = a zágrábi alapításnál résztvevők névsora.

D. = Dávid dux adománylevele.

Esztergomi érsek: Acha. P. Z.

Bács-kalocsai érsek: Dezső. P. — Fábán. D. Z.

Püspök: Fábán. P.

Pécsi püspök: István. P.

Veszprémi püspök: Kozma. P. D. Z.

Zágrábi püspök: Duh. Z.

Nádorispán: Gyula. D. Z.

Somogyi ispán: Grab. P. Z.

Ispánok: Kázmér. P. — Guth. P. — Spiguen. P.

Minister, majd ispán: Petes (Petös). P. D.

Ministerek: Péter. P. — Simon. P. — Sella. P. — Konstantin. P.

Káplánok: Erdő. P. — Lőrincz. P. — Sámson. P. — Stegiundus. P. — Timót. P. — Cupan. Z. — Fánicsika. Z.

Ezek után összeállítjuk összes László korából fenmaradt okleveleinkből, más forrásokból és a közel egykoru oklevelekből a XI. század második felében élt méltóságok névsorát:

T. = 1055. Tihanyi alapítólevél.¹

Sz. = 1067. Szásztii alapítólevél.²

G. = 1075. Garamszentbenedeki alapítólevél.³

S. = 1091. Somogyvári alapítólevél.⁴

Kn. = 1103. évből egy följegyzés Knauznál.⁵

B. = Bécsi képes krónika említett része.⁶

Esztergomi érsekek: 1055. Benedek. T. — 1075.,

¹ *Erdélyi. A tihanyi apátság kritikus oklevelei.* 31. l. az A) jelzésű valódi oklevél.

² *Wenzel. Árpádkori új okmánytár.* I. 24. l. *Marczali* interpolálnak tartja, a mi valószínű is, de adatai egyeznek — mint látni fogjuk — más forrásokkal s így felhasználhatók. *Magyarország története.* II. 117. l.

³ *Knauz. Monum. Strigon.* I. 60. l. *Sašinek* vádjai ez oklevél ellen tarthatatlanok (*Századok.* 1906. 75. l.), legföljebb *Marczali* gyanuja indokolt, hogy interpolált (id. m. II, 117. l.). *Fejérpataky* hitelesnek tartja. *Oklevelek II. István korából.* 30. l.

⁴ *Baumgarten* adta ki legutóbb. *Századok.* 1906. 405. l.

⁵ *Monumenta Strigon.* I. 71. l.

⁶ *Florianus. Fontes domestic.* II. 153—204. l.

1077. Nehemiás.¹ G. — 1097., 1103. Szerafín.² Kn. — 1103. Lőrincz.³

Kalocsai érsekek: 1050. György.⁴ — 1064—1077. Dezső. Sz. G. B. — 1103. Ugrin. Kn. — 1106. előtt. Pál.⁵

Győri püspökök: 1097., 1103. Arvin.⁶ Kn.

Pécsi püspökök: 1036., 1055. Mór.⁷ T. — 1109. Simon.⁸

Váradai püspökök: 1103. Sixtus. Kn.

Veszprémi püspökök: 1091., 1092. Almarus.⁹ S. — 1103, 1111., 1113. Máté.¹⁰

Püspökök: 1055. Kelemen. T. (Hely megnevezése nélkül.) 1055. Kelemen. T. — Miklós. T. B. — 1067. Elek. Sz. — Jeromos. Sz. — 1075. Áron. G. — Franko. G. B. — Gecticus. G. — Lázár. G. — 1100-ig. Cupan.¹¹ B. — Lőrincz.¹² B.

Nádorok: 1055. Zache. T. — 1066. körül Ottó. B. (1061-ben somogyi ispán.) — 1067—1071. k. Radvány.¹³ Sz. B. — 1075. Gyula. G. — 1091. [1095.] Péter.¹⁴ S. B.

Bácsi ispán: 1055—1074-ig. Vid. T. Sz. B.

Bihari ispán: 1067. István. Sz.

Esztergomi ispán: 1079—80. Györk.¹⁵

Somogyi ispán: 1061. Ottó.⁴

¹ 1077. VII. Gergely intézett egy bullát hozzá. *Jaffé. Bibliotheca rerum Germanicarum.* 1865. II. 279. l.

² Prágai Cosmas említi 1097-ből. *Marczali. A magyar történet kútfői az Árpádok korában.* 1880. 126. l.

³ Az 1103. évi zárai zsinaton jelen volt. *Wenzel.* VI. 75. l.

⁴ *Monumenta Germ. Hist. Scriptores.* IV. 509. l.

⁵ *Városvy Gyula* mutatta ki, Paschalis pápa egy bullája alapján, hogy 1106 előtt püspök volt. *Schematismus cleri archi diocoesis Colocensis.* 1885. XXX. l.

⁶ 1097-ről említi *Malaterra. Historia Sicula.* ja. (*Muratori.* V. 1724. 599. l.)

⁷ Pozsonyi évkönyvek. *Florianus.* III. 208. l.

⁸ Veszprémvölgyi 1109-ki oklevél. *Fejérfataky. Kálmán király oklevelei.* 1892. 33. l.

⁹ Egy 1132-iki oklevél 1092. évhez említi. *Erdélyi. Phalmi Rendtörténet.* VIII. 272. l.

¹⁰ Ezt s 1124 után Nánát említi sok oklevél. *Erdélyi.* Id. m. I. 595., 596., 599. *Fejérfataky* id. m. 43. 62. l. és *Oklevelek II. István korából.* 19. l. *Fejér. C. D.* II. 57. 80. l.

¹¹ Pozsonyi évkönyvek. *Florianus.* III. 208. l. 1100-ban haltak meg mindketten.

¹² A hamis 1057-iki pécsi oklevél is említi, de a Képes kr. szerint 1066 körül Ottó a nádor, ki 1061. még somogyi ispán volt, Radvány pedig még 1071-ben is szerepel a krónikában Salamon tanácsosai közt. A szászti oklevél is 1067. említi. Ezek mellett a hamis 1057. oklevél mitsem nyom a latban. *Wertner* e hamis oklevél alapján Radó (1057), Ottó (1066) és Radvány (1067—72) nádorokról beszél. *Turul,* 1898. 73. l.

¹³ 1095. a Képes kr. szerint László Péter comest küldi Kálmán hercegért külföldre.

¹⁴ A Guden-féle oklevélben. *Fejérfataky. Oklevelek II. István korából.* 8. l.

¹⁵ *Fejér. Cod. Dipl.* I. 398. l. közölt oklevéllel a zseliczi kolostort alapítja, ezt a Képes kr. is megemlíti.

Ispánok: (Hely megjelölése nélkül.) 1055. András. T. B. — Fancsal. T. — Gülco. T. — Lutovic. T. — Woiteh. T. B. — 1055—1067. Hetey. T. Sz. — Márton. T. Sz. B. — 1055—1074-ig. Ernye. T. Sz. B. — 1067. cca 1071. Ilya. Sz. B. — 1067—1074-ig. Péter. Sz. B. — 1067. Markuch. Sz. — Wefa. Sz. — Pete. Sz.

Minister: 1055. Celu. T.

Káplánok: 1086—1091. Seraphin.¹ S. később (eszterg. érsek) — 1091. Cupan.² S. — Mihály. S.

Más tanúk: 1055. Cupan iudex. T. — Nana agaso. T. — Preca insertor. T. — 1079.³ 80. k. Tefil. iudex Petrus gener eius.³ — Sella filius Herney.³ — 1091. Rodbertus spatarius. S.

Összehasonlítva a két névsort, látjuk, hogy az 1901. 2. év határpontot képez. Ez évben Péter a nádorispán és Almarus a veszprémi püspök. Kérdéses okleveleinkben e két méltóságot Gyula és Kozma viselik, világos tehát, hogy ezek vagy 1077—1091, vagy pedig 1092—1095 közt hivataloskodtak. Iróink legtöbbször a hamis oklevél 1093-iki dátuma alapján 1093—95-re tette Gyula nádorságát és Kozma püspökségét⁴ s maga Pauler is, mint láttuk, osztozott e véleményben, noha az oklevél hamisságát ő derítette ki. Legújabbán Lukcsics már 1091 előtti időre teszi Kozma veszprémi püspökségét⁵ s hasonlóképen jár el Erdélyi a tihanyi apátság imént kiadott oklevéltárában Dávid herceg oklevelével.⁶ *A névsor áttekintése arra a meggyőződésre vezet, hogy a zágrábi püspökség alapítása és a Dávid dux adományja 1077 és 1091 közt történt s ugyanez időből, de amazoknál korábbi évekből való a pécsi hamis oklevélben fentartott névsor.*

A hármas tanunévsor nevei közül 1091 utáni időben csupán a két káplánéval találkozunk. Cupan káplán 1091-ben is működik és ő lehet az 1100-ban elhalt Cupan püspök, a mint Fán-csikából is püspök lett és Szerafinból esztergomi érsek.

Dezső kalocsai érsek 1064 és 1077 közt em-

¹ A hamis, de László korabeli hagyományon alapuló bakonybéli conscriptio 1086-ról említi. *Erdélyi. Phalmi Rendtörténet.* VIII. 270. l.

² Azonos lehet a pozsonyi évkönyvek püspökével.

³ A Guden-féle adománylevelben.

⁴ Igy *Wertner. Az Árpádok nádorok. (Történelmi tár.* 1894.) és *Árpádok. nádorok genealogiája. (Turul),* 1896. 74. l. *Frakndi. Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis.* I. 1896. LXXVII. l.

⁵ *Jos. Lukcsics. Series episcoporum Vesprimiensium.* Budapest, 1907. 5. lap.

⁶ *Erdélyi. Phalmi Rendtörténet.* X. 1909. 496. l.

lítettük oklevelekben és a krónikában. 1091 után nevével nem találkozunk. Ha tényleg 1093-ban lett volna püspök s Fábián 1094-ben, szokatlannul gyorsan változtak volna az érsekek, hiszen 1103-ban Ugrin s már 1106 előtt Pál volt a kalocsai érsek. Maga az, hogy Dezső 1064—1093-ig viselte volna méltóságát, nem lehetetlen, de kissé szokatlannak tűnhet fel e korban, mikor akár idegen pap, akár magyar volt az érsek, valószínűleg nem fiatalon került az érseki székbe.¹ Ha még tekintetbe vesszük, hogy a krónika már 1064-ben igen tekintélyes embernek tünteti fel, ki a király és hercegek közt békét hoz létre,² megértjük Knauz tévedését, ki az 1064 és 1093-ban szerepeltetett Dezsőből két személyt csinált, egy esztergomi és egy bácsi érseket.³

Hasonló volna a veszprémi püspökség esete, hol Almaricus 1092-ben még püspök, 1103-ban pedig már Mátét találjuk helyében. Kozma püspökségét így legjobban 1091 előtt helyezhetjük el.

A pécsi oklevél káplánjai közül egygyel sem találkozunk később, ha csak az 1100-ban meghalt Lőrincz püspök nem azonos egyikükkel.

Acha esztergomi érseket e két oklevélen kívül sehol sem találjuk felemlítve, de Szent László idejéből, 1077 után, mást nem ismerünk e méltóságban. 1077-ben még Nehemiás, 1097-ben már Szerafin az érsek, ki még 1091-ben királyi káplán volt. El kell fogadnunk Inchoffer értesítését, ki a római levéltárban kutatva, nyomára jött Acha érsek egy 1088. évi római követségének.⁴

A pécsi oklevél névsorában szereplő «ministri» közt is találunk néhányat, kik okleveleink időkorára vonatkozó nézetünket megerősítik. E *minister*-ek kilétét eddig legsikeresebben Erdélyi László fejtette meg, ki László és Kálmán törvényszövegei alapján az ispánok alatt álló, de magasabb rangú várispánsági hivatalnokoknak, a későbbi várjobbágyoknak tartja őket.⁵

¹ Fánicsika, ki 1091 előtt már káplán volt, 1131 után jutott a kalocsai érseki székbe! *Knauz* id. m. 85. l.

² *Florianus*. II. 169. l.

³ *Knauz* id. m. I. 49. l.

⁴ *Schmitth, Nicolaus. Archiepiscopi Strigonienses*. Tyrnavyæ, 1758. 40—41. l. említi ezt Inchofferről.

⁵ *Erdélyi László. Magyarország társadalma XI. sz. törvényeiben. (Religio 1907.)* 510. l.

Világot vet némileg helyzetükre a pécsi oklevélben szereplő három minister. Petős a Dávid dux adománya idején már ispán. Sella a Gudenféle oklevél szerint a híres Salamon korabeli Ernye ispánnak fia volt. Péter szintén szerepel abban Sellával s őt mint Tefil iudex vejét említi az oklevél. Lehet, hogy a későbbi nádorral azonos. A ministerek a király állandó udvarához tartoztak, rangban az ispánok után álltak, többnyire azok családjából kerültek ki s később ispánokká lettek vagy más udvari tisztséghez jutottak. Szóval az előkelőbb udvari méltóságok családjából való fiatalabb urak, kik vagy a király kíséretéhez tartoztak s valószínűleg a tanácsgyűlésein is részt vettek,¹ vagy az ispánok alatt magasabb hivatalt viseltek.² Péter és Sella ministerek 1079—80-ban való szereplése (Gudenféle oklevél) ispáni cím nélkül, mutatja a mi okleveleink közel egykorúságát.

Gyula nádor szereplése, kit már 1075-ben a nádori székben találunk, szintén érvelésünket támogatja, mert 1091-ben már Péter a nádor. Feltehetnénk ugyan, hogy két Gyula nádor volt, egyik 1075., másik 1093. évben, kik közt Péter viselte a tisztséget, azonban alapos okunk van azt tartani, hogy Péter nádorral azonos a Képes krónika Péter comese, kit László 1095-ben Kálmánért külföldre küldött.³ Az okot, hogy e kül-

¹ «Omnino tamen *iuvenes* non sunt expellendi de consilio.» *Morum Institutio*, 7. §. *Závodszyk. Szt. István ... korabeli törvények.* 1904. 138. l.

² V. ö. Kálmán törvényeit. XII. és XXXVIII. §. U. ott. 185. 188. l. A maiores et minores ministri megkülönböztetése talán erre vezethető vissza?

³ Ráműttem már, hogy a Képes krónikának a többi krónikától eltérő bővebb szövegezése az I. Endrétől II. Gézáig [1046—1152] terjedő részben, kutatókritikusaink egybehangzó véleménye szerint, *eredeti és hiteles forráson* alapuló interpolatio. *Domanovszky* a *Budai króniká*-ról szóló kiváló tanulmányában kétséget kizárólag bebizonyította, hogy a Képes krónika e része egykoru, vagy László korára nézve igen közelkoru feljegyzésekből interpoláltatott. Ugyanott azonban azt is kimutatja, hogy Kálmán és II. István korát még egyszer interpolálták Álmos utódai alatt, mégpedig erősen Kálmán ellenes tendenciával. Kimutathatók azonban részletek, melyek szerint az eredeti, 1046—1152-ig terjedő és használt forrásban Kálmán kiváló uralkodóként volt feltüntetve. Az utóbbi, Kálmán ellenes interpolator betoldásának tartja *Domanovszky* a Kálmán szökéséről, László általi behivatásáról és Álmos trónlemondásáról szóló részt. Az ezeket befejező «Si quem autem ... etc.» részt, mely László életéről irt művet is említi, az eredeti

detést a király legelőkelőbb s legbelsőbb udvari hivatalnokára bízta, annak rendkívüli fontosságában keresem.

Mi lehetett Péter küldetésének oka és célja? Tudjuk, hogy az 1091. év fontos fordulópont volt László külpolitikájában. Ez ideig a pápa és császár küzdelmében, habár tetteleg nem igen vett benne részt, a szentszék lelkes védői közé tartozott. VII. Gergelyvel, ki Salamont, a császár sógorát amúgy sem kedvelte, a legjobb viszonyban volt. 1078-ban követei Rudolf német ellenkirálynál jártak s annak támogatást ígértek. Egy évvel később nőül vette Rudolf lányát s ugyanekkor hadat viselt IV. Henrik ellen, bár ez kisebb jelentőségű csetepaté volt.¹ Még Rudolf halála után is támogatta annak pártját; 1087-ben bejelenti a speyeri gyűlésen, hogy 20,000 lovast hajlandó küldeni Szent Péter védelmére a schismaticusok ellen.² A pápával élénk összeköttetésben állt. Említettük Acha esztergomi érsek római követségét, a mely diplomáciai jellegű volt, mert máskor egyszerű futárral küldte levelét. E követség 1088-ban ment Rómába, viszont Odilo saint-gillesi apát, II. Orbán pápa bizalmas em-

feljegyzéshez tartozónak mondja. Rám az egész fejezet-rész azt a benyomást teszi, hogy csupán a «Prognosticatus-que... fieret» és «Beatus autem Ladislaus... videbatur competere» mondatok a Kálmán ellenes interpolator beszúrási, melyben azt vitatja, hogy *László Álmost tette volna utódjává s ez lemondott bátyja javára*. Nekem ez polemianak tűnik fel az eredeti értesítésben Kálmán visszahivatásáról szóló részszel szemben, nehogy valaki azt hihesse, mintha Lászlónak e visszahívással az lett volna célja, hogy utódjává Kálmánt tegye. Nézetem szerint az eredeti forrás éppen László és Kálmán kibékülését akarta leírni. A Kálmán szökéséről szóló feljegyzés eredetiségét mutatja, hogy szerinte László *egri* püspökké akarta tenni. A budai krónika családja ezzel szemben tényleges váradi püspöknek tartja Kálmánt s átveszi ezt a Képes krónika is egy későbbi alkalommal, úgy, hogy benne egymásután mindkét interpolator elbeszélése megvan. A «prognosticatus... fieret» mondat semmi összefüggésben sincs a szöveggel; igazán furcsa, hogy azért akarta László püspökké tenni Kálmánt, mert vérengző volt. Ilyet csak nem írt keresztény ember, hát még pap hogyan írhatta volna ezt művébe? A Képes krónika László haláláról szóló fejezetében az említett két mondat kihagyásával, a «Habeatque rex»... től végig, a következő fejezet első mondata végéig (... «plenarie concessit.») egyöntetű része volt az 1046—1152-ig terjedő interpolatio forrásának. (V. ö. *Domanowszky* id. m. 46—55. l.)

¹ V. ö. ezekre nézve *Pauler* id. m. I. 145—6. l.

² *Bernoldi Chronicon*. (*Monum. Germ. Scr.* V. 446. l.)

beré, mikor Magyarországon járt s a somogyvári apátság alapításánál együtt működött Lászlóval, pápai megbízott is volt, a mint később, Kálmán alatt is ő jött hazánkba, mint Orbán követe.¹ A horvát hódítás után a tengerpartról küldte László Sorinus nevű vitézét a pápához, legatus küldését kérve. Erre azután a pápa Teuzo bibornokot küldte hazánkba, ki a somogyvári alapításnak okiratba foglalásánál mint tanu szerepelt.² Ez az utolsó nyoma László és Orbán érintkezésének. A pápa 1091 november 17-én erősíti meg László somogyvári adományát a saint-gillesi apátság részére tett más adományokkal együtt.³ Ez időben László már IV. Henrikkel folytat tárgyalásokat, sőt 1091 karácsonyára már találkozás volt megállapítva közte és a császár közt, a mely azonban nem történt meg, mert Welf bajor herceg megakadályozta.⁴

Mi volt az oka László színváltoztatásának, nem tudjuk, csak sejtethjük. Salamonnak 1087-ben bekövetkezett halála és László feleségének elhunytá 1090-ben⁵ már némileg megingatták a Henrik és László közt álló válaszfalat. Ugy látszik, Henrik kereste László barátságát, mert helyzete Németországban mind kellemetlenebbé kezdett válni. A pápa hatalmának emelkedése már érezhető lett. Ugyanez időben a pápa és László valamely kérdés miatt állandó diplomáciai összeköttetésben vannak. A sok követség magyarázható ugyan László egyházi alapításaival, de sokkal valószínűbb, hogy azok a horvát hódítással függnek össze. Ne feledjük, hogy olyan országról volt szó, mely utolsó királyai alatt pápai hűbéres állammá lett. Ennek elfoglalásához szükség volt a pápa beleegyezésére, vagy legalább is észszerű volt törekednie e beleegyezés elnyerésére.⁶ László már Zvoimir halála után gondolt Horvátország megszerzésére. A két évig uralkodó II. István alatt, a kinek uralkodásáról csak az maradt fen, hogy

¹ *Baumgarten*. *A saint-gillesi apátság összeköttetései Magyarországgal*. (*Századok*. 1906. 401. és 408. l.)

² *Fraknoi*. *Szent László levele a montecassinoi apáthoz*. Bpest, 1901. 5. és 14. l. — *Baumgarten* id. m. 405. l.

³ *Baumgarten*. id. m. 407. l.

⁴ *Bernoldi Chronicon*. (*Monum. Germ. Scr.* V. 453. l.)

⁵ *Bernoldus* id. h. V. 446. 450. l.

⁶ V. ö. *Fraknoi* id. m. 10. l.

pénzt kért kölcsön, már volt egy nagy párt az országban, mely Lászlóval összeköttetést tartott fen. Acha érsek 1088-iki követségének igazi célja a puhatóldzás lehetett, mit szólna a szentszék Horvátország meghódításához? Ha Lászlónak biztatás kellett, azt megkapta. Horvát hívei a Zvoimir latin-dalmát pártjából kerültek ki s a pápa félhetett, hogy ha a horvát párt kerül fölül, mely amugy is hajlandóságot mutatott a szláv ritust biztosító görög egyházzal való egyesülésre, elveszti az egész ország fölött nyert befolyását. Hozzájárult még az, hogy IV. Henrik 1088-ban hatalma tetőpontján állt s a pápa csak örülhetett, ha a Horvátországban folyó pártviszályok helyett egy hozzá hű, rendezett államot lát az Adria partján. A pápára nézve politikai érdek volt a magyarok horvát hódításának előmozdítása. Ilyen körülmények közt vonult be László Horvátországba, elfoglalva annak északi részét a tengerpartig.¹ Zára, Tenger-Fehérvár meghódítottak s mint később Kálmán, úgy László is tiszteletben tartá a városok autonómiáját.² Innen a tengerpartról küldte László levelét a pápához 1091-ben, melyben követ küldését kéri. A követ meg is jött, Teuzo biboros személyében, de a diplomáciai küldetések végső eredménye a szakítás volt II. Orbánnal.

Marczali és Fraknoi abban keresik a szakítás okát, hogy a pápa nem helyeselte a magyarok terjeszkedését a tenger felé, féltette az utolsó horvát uralkodók alatt szerzett befolyását és főképp mert e hódítás által Horvátország megszűnt pápai hűbér lenni.³ László király mindenestre vonakodott a pápa hűbéruraságát elismerni, a minthogy VII. Gergelyt sem ismerte el sem ő, sem bátyja, Magyarországra nézve. E föltevés helyességét bizonyítja az, hogy László többé nem tért vissza Horvátországba s hogy ennek kormányzója, Álmos herceg, lett a magyarországi császári párt fejévé.⁴ De hogyan egyeztethető ez össze előbbi állításunkkal, mely szerint a pápa helyeselte László horvát terveit? Nem

¹ V. ö. *Fraknoi*. id. értekezését.

² Zára ismeretes oklevele 1091-ből. *Wenzel*. XI. 28. l. és *Malaterra* idézett helyén Belgrádról.

³ V. ö. *Marczali*. *Az Arpádok és Dalmácia*. Budapest, 1898. 31. l. és *Fraknoi*. id. ért. 14. l.

⁴ V. ö. IV. Henrik levelét Álmoshoz.

szabad felednünk, hogy az európai helyzet mennyire megváltozott pár év alatt. 1088-ban a császár hatalma tetőpontján volt s a pápának óvatosan kellett eljárni párthívével, a hatalmas magyar királlyal szemben. Két évvel utóbb Henrik hatalma már nagyon lehanyatlott és a pápaság egyszerre vezető hatalma lett Európának. Az egyházas és keresztény lovagi szellem ébredésének kora volt ez, a mikor a pápa semmiképpen sem tűrhette, hogy egy addig hűbéres állama kötelezettségei alól meneküljön. Közrejátszott Venance politikai befolyása is és bizonyos, hogy II. Orbán, az egyházi állam feje 1091-ben semmiképpen sem helyeselhette László horvát hódítását. Gondolnia kellett arra, hogy növekvő hatalmával immár egy önálló horvát államban is biztosíthatja a dalmát-latin papság szupremáciáját a szláv ritus felé hajló horvátokkal szemben.

Tárgyunkra nézve az bir fontossággal, hogy Kálmán herceget a pápai párt természetes fejének tartották, mint ez Odilo apát véleményéből kitűnik.¹ Fel kell tennünk, hogy Kálmánnak szökése Lengyelországba összefügg a diplomáciai viszonyok változásával s ha Lászlónak tényleg terve volt őt egri püspökké tenni, ez a *császárpárti* Álmos trónutódlásának biztosítására történt. Kálmán — trónralépte után — Álmossal jó viszonyban volt, sőt a király a horvát részek urául is meghagyta öccsét; a helyzet csak később mérgesedett el köztük.² Ez azt mutatja, hogy habár Lászlónak terve volt, hogy Álmost örökösévé teszi, ez terv maradt s erre nézve ő semmi intézkedést sem tett. Péter comes küldetésében — e dolgokat figyelembe véve — a király szakítását kell látnunk eddigi politikájával. A krónika László halálával hozza összefüggésbe Kálmán visszahívását, a minthogy az nem sokkal halála előtt történt. Mi volt az oka e visszahívásnak, bizonyosan nem tudhatjuk, adatunk nem maradt fenn róla. Meggyőződött tán László a császárpárti politika helytelenségéről és féltette országát a pápa növekvő hatalmától? A császár hatalmának teljes hanyatlása készítette-e erre? Belátta-e, hogy új hódításának megvédésére legeszesebb politika a Szentszékkel

¹ Orbán levele. *Baumgarten* id. ért. 408. l.

² A jó viszonyt bizonyítja Álmos szerepe Kálmán házasságánál. V. ö. *Malaterra* id. helyen. 599. l.

való kibékülés utját egyengetni, vagy csak a testvérháborút és vérontást akarta elkerülni? Megfejtetlen kérdések ezek. Azt azonban mint történeti tényt állíthatjuk, hogy *Kálmán vissza hívása közeledést jelentett László részéről a pápa felé*. Igazolták ezt a következmények is, Kálmán átpártolása a pápai párthoz és Velenczével kötött szövetsége.¹ Éppen a visszahívás tényének politikai jelentősége tette a küldetést oly fontossá, hogy azt — véleményem szerint — a király csak legbizalmasabb emberére, az udvari tisztségek legfőbbikére, Péter nádorra, bízhatta.

A három kérdéses oklevélben előforduló tanuk nevei László uralkodásának 1077—91 közti idejére mutatnak. Megállapítható ebből, hogy a pécsi oklevél hamisítója László uralkodásának ez idejéből való mintát tartott szemé előtt s megmagyarázható szövegének — Pauler által észrevett — régiessége és fejletlensége, mert hiszen e szöveg valóban régi oklevél maradványa volt. A Guden-féle oklevél tanunévsorával való rokonság a pécsi oklevél névsorát az 1080. év körüli időből valónak mutatja.

László király az 1091-iki horvát hódítás után nem járt az ország Drávántul eső részében. A gyéren fönmaradt forrásokból az következtethető, hogy élete utolsó korszakában a felvidéken tartózkodott. 1092-ben Szabolcsban tartott zsinatot s a történelmi emlékek lengyel és cseh ügyeit említik. Ha mindenáron erőltetni akarjuk a zágrábi püspökség alapításának 1091 utánra helyezését, el kellene fogadnunk ama véleményt, mely szerint László hazulról alapította azt. Megvallom, ezt nehezen tudom meggyeztetni az Árpádház királyainak szokásaival, kik állandóan sohasem laktak hosszabb ideig a székhelyen, hanem az országban utazgatva intézkedtek az egyes vidékek ügyeiben. Kisebb alapítások is csaknem mindig a királynak az illető vidéken tartózkodásával függenek össze, annál kevésbbé képzelhető el egy új püspökség alapítása a XI. században, a király jelenléte nélkül. Maga az, hogy László 1091 után e vidéken nem járt, bizonyítja, hogy a püspökség előbb alapított.

¹ V. ö. II. Orbán említett levelét. A Velenczével való szövetségre nézve ld.: *Rački. Documenta Historiæ Chroativæ periodum antiquum illustrantia. Zagrabia*, 1877. 479—81. l.

II.

Altalánosan elfogadott vélemény volt ugy a magyar, mint a horvát történelmi irodalomban, hogy a zágrábi püspökség alapítása a hódítás után történt s legtöbbször a kettőnek szoros kapcsolatát vitatják. Ortway, ki mintegy összefoglalta az előtte írók nézeteiből leszűrt eredményeket, ezeket mondja: «Bizonyosan tudjuk, hogy Acha 1085—88-ban *nem volt* esztergomi érsek», továbbá «az alapítás a horvát foglalással közvetlenül összefügg, annak következménye». Felhasználja bizonyítékul a hamis pécsi oklevél 1093-iki és a keletzetlen Dávid-féle oklevél 1094-iki — az editorok által adott — dátumát.¹ Szóval három bizonyíték — a két oklevél dátuma és Acha érsekségének ideje — téves, a horvát foglalással való kapcsolat pedig már e téves dátumból vont következtetés. E mellett a magyar írók tulnyomó része azt vallja, hogy a Dráva—Szávaköz már a honfoglalás óta Magyarország része volt. A dolog könnyebb végét fogva, Katona szavaival válaszolhatnánk, «míg nincs bebizonyítva, hogy Zágráb Horvátország elfoglalása után alapított, hogy Zágráb ez időben Horvátországhoz tartozott s hogy Acha érsek a hódítást megérezte, az alapítás 1085-re helyezendő.»² Mint e két idézet mutatja, a kérdés ilyenformán *circulus vitiosus* és egyik fél bizonyítékai sem pozitív bizonyítékok. Helyesebb uton járnak a horvát írók, mikor a Dráva—Szávaköz Horvátországhoz tartozását vitatják. Ha ezt bebizonyítják, akkor természetesen következnie ebből a zágrábi alapításnak 1091 után története. Többször szólalt fel ez ellen Pesty Frigyes, ki nemcsak Szerém, Valkó és Pozsega, hanem az egész Dráva—Szávaköznek hazánkhoz tartozását védelmezte.³ Munkáival horvát részről Klaič foglalkozott, a ki e terület Horvátországhoz tartozását vitatta s ezzel a zágrábi püspökség 1091 utáni alapítását.⁴ Hasonló polemia folyt ujabban Kršnjavi és

¹ Id. mű. II. 673—8. l.

² *Katona St. Historia critica regum Hung. II.* 1779. 492—6. l.

³ *Die Entstehung Croatiens.* 1881. stb.

⁴ *Klaič horvát czikkéről Margalits. Horvát repertorium.* II. 670. l. *Klaič. Slavonien vom X. bis XIII. Jahrh.* Agram, 1882. *Pesty felelete erre: Száz levél Horvátországról.* 1885. 60. l.

Pauler közt.¹ Pauler világosan kimondja, hogy a zágrábi alapításnak semmi köze sincs a horvát hódításhoz, a püspökség a magyar egyházhoz tartozik. «Ki fogja elhinni, ha nem modern horvát historikus» — írja — «hogy mikor a magyar királyok Horvátország, Dalmácia püspökeit lehetőleg kimélték, sőt kegyeikkel elhalmozták, egy nagy országrészt kiszakítsanak iurisdictionjuk alól, külön püspökséget alakítsanak, a zágrábit s azt a magyar hierarchiába kebelezzék?»

Magyar és horvát történetirók azt írják, hogy László a tengerpartig nem jutott el. Alapul szolgál Spalatói Tamás értesítése. Ezzel ellenében Fraknoi Vilmos bebizonyította, hogy Tamást kivéve minden történeti forrásunk az ellenkezőre tanít. Szent Lászlónak Oderisiushoz írt s csak az imént felfedezett levele és az ismeretes zárai oklevél² egyrészt arról tanuskodnak, hogy László a tengerparton tartózkodott, miután majdnem egész Szlavoniát megszerezte, másrészt arról, hogy Zára városa elismerte a magyar főhatóságot. Hivatkozik a krónikában fentartott magyar hagyományra is és ezzel szemben Tamás szavahihetőségét — Kršnjavi tekintélyére hivatkozva — czáfolja.³ Hozzá kell ehhez vennünk a jól értesült Malaterra tudósítását, mely szerint 1097-ben Kálmán menyasszonyát, Buzillát, Alba kikötőjében, «*qui iuris regis Ungarorum est*», Mercurius bellegradai comes fogadta.⁴ Tamás értesítésében, hogy László a tengerparti részekig nem jutott,⁵ nincs tendentia. Ő spalatói hagyományok alapján dolgozott, tengerpart alatt Spalato, Sebenico vidékét, a *dalmát* tengerpartot értette. Azt hiszem, senki sem vitatja, hogy Spalatót László elfoglalta volna. Körülbelül Zára vidékéig jutott el László, a többi dalmát városok meghódítása Kálmánra maradt.

¹ Századok. 1888. 197. l. 1900. 924. l. 1902. 480. l.

² Wenzel. XI. 28. l.

³ Fraknoi id. ért. 7—9. lap.

⁴ *Muratorii. Rerum Italicar. Script.* V. 599. l. *Klaič* ebből a forrásból csodálatosan éles szemmel azt olvassa ki, hogy Belgrád ekkor horvát földön volt s *Kálmán szövetséget kötött a horvát királyllyal*, hogy menyasszonyát erre hozhassa haza. (*Povjest Hrvata*. I. 1899.) Bámulatos fordítói képesség!

⁵ *Monumenta Slavica. Merid.* XXVI. 57. l.

Tekintetbe kell vennünk a horvát írók megítélésénél, hogy a tengerpart meghódításáról nem tudván, László foglalása igen kicsivé zsugorodnék össze, ha nem tekintjük a Dráva—Száva közét horvát területnek. Mindenképen kifogásolnunk kell azonban azt az irányt, mely Klaič egy újabb művében lép előtérbe,¹ hol a «*Svačić Péter utolsó horvát nemzeti király (1091—1102)*» című fejezetben teljesen képzeletbeli alapon állva a Dráva—Szávaközt mondja csak László hódításának. Beszél — *minden forrás felemlítése nélkül* — Álmos elkergetéséről 1094—5-ben, (?) horvát lázadásról, melynek eredménye a «*Dráva—Száva közti Szlavon bánág felszabadulása*» (!) volt, szól Kálmán és Péter horvát király szövetségéről (!), a mire Kálmánt a keresztes hadjárat kényszerítette. Ez az egész szép történet *mese* és nem méltó Klaič előbbi műveihez. Célzata nagyon is átlátszó, hiszen a mű népszerű munka akar lenni.

A forrásokhoz fordulva bírálhatjuk meg az egyes írók érveinek értékét. Először is végezzünk a *mai* Szlavonia hovatarozásával. Pesty érveihez alig lehet hozzáadni valónk. Konstantinus világosan megmondja, hogy a magyarok a Száva és Duna közt is laktak a X. század közepén.² Mivel a Szerémség 1019-ig bolgár tartomány volt s ez időtől egészen 1073-ig byzanci uralom alatt állt,³ a magyarok területe a későbbi Valkó, Verőcze és talán Pozsega egy része volt. Hogy azonban elfogultnak ne tartsanak, felhozzuk e mellett, hogy a diokleai pap, kinek munkáját csak nagyon nagy kritikával használhatjuk forrásul,⁴ de a kinek horvát írók Tomiszlávnak Attila (!) felett aratott győzelméről szóló hírét sokra becsülik, fentartott egy szerb hagyományt, mely szerint a X. század közepe táján Szerbia és Magyarország közt a

¹ Fájdalom, horvátul nem tudok s így csak Medveczky Laios igen t. barátomnak, a budapesti horvát internátus igazgatójának szivességéből tudtam *Klaič Povjest Hrvata*. Zagreb, 1899. cz. műve egyes fejezeteit fordításban felhasználni.

² *Konstantinus. De administrando imperio.* (*Corpus Scr. Byzant.*) III. Bonnae, 1840. 177. l.

³ *Rački. Documenta.* 432—3; 453. l. V. ö. Pauler. id. m. I.² 378. l., hol a Szerémség bolgár voltát bebizonyítja.

⁴ *Thallóczy* kimutatta valódi értékét. *Századok*, 1896. 492. s köv. l.

Száva volt a határ. Ciaslav szerb fejedelmet, e krónika szerint, a Száva mellett verték meg a magyarok s utóda alatt e harcok ismétlődtek, míg békét nem kötöttek azzal a kikötéssel, hogy a Szávát egyik fél sem lépi át. Másutt felemlíti a Szerém különállását Magyarországtól, a mi emeli a krónika e részének hitelét.¹ A magyarok 1073-iki szerémi hódítását horvát írók is elismerik,² de miért hódították volna ezt meg, ha a valkómegyei síkság még nem lett volna az övék? Konstantinus a geográfiai viszonyokról igen jól értesült s a horvát zsupániákat részletesen írja le. Ezeket még horvát írók is mind a Száván túl keresik.³ Konstantinus írja, hogy a horvátok egy része Illyricumot és Pannoniát foglalta el s ezeknek fejedelme a horvát fejedelemehez *csakis barátság kedvéért* küldött követeket.⁴ Világos, hogy ez a Brazlav-féle Szávamentén fekvő tartományra vonatkozik. Konstantinusból kitűnik, hogy a Száva—Drávaköze nem volt Horvátország része, csak aféle szövetséges viszonyban állt vele. Ezt a frank főhatóság alatti Dráva—Száva közti szláv fejedelemséget a X. századtól kezdve nem említik a források, holott 896-ban még Brazlavra bizta Arnulf Privina, illetve Kozel dunántúli tartományának védelmét is.⁵ Ugy látszik, a magyarok ezt megsemmisítették s annak keleti részén Valkó s'k vidékét megszállták. Brazlav országának székhelye 822-ben, mikor Liudevit uralkodott benne, Sziszek volt.

Hová tartozott a X—XI. században ez országocska nyugati, hegyes vidéke, a mai Horvátország Kapellán innen eső területe, a régi Szlavónia? Positív adatunk egy sincs. Spalató tudós főesperesének XIII. századi — hitelt kevéssé érdemlő — feljegyzésén kívül semmi-

nemü egykoru vagy közelkoru forrás annak Horvátországhoz tartozását nem említi. Ő is megkülönbözteti — a hódítás történetéről szólva — a Dráva—Szávaköz meghódolását a Kapellán tuli résztől. Míg a Dráva és Gvozdz hegység közt levő területet fegyveres erő nélkül megszálltnak tartja, addig a Gvozdon tuli Horvátország erős ellentállást fejtett ki szerinte.¹ Más írók sohasem tekintették e vidéket Horvátországhoz tartozónak. Dalmáciától minden görög író megkülönbözteti Pannoniát, melynek egyik része a két folyó közt elterülő Savia volt.² Tamás főesperes szerint a tinini püspökség joghatósága a Dráváig terjedt.³ Hogyan lehet akkor, hogy az egész XII—XIII. század folyamán semmiféle pöre nem volt ennek a zágrábi egyházzal? A spalatói érsek mindenesetre igyekezett volna hatóságát e vidékre kiterjeszteni, ha arra bárminő jogalapja lett volna.

Klaič különösen három adatra hivatkozva vitatja e terület Horvátországhoz tartozását Ezek közül kettő, melyek szerint 1035-ben Karinthia hercege horvát segélyre támaszkodott ellenségeivel szemben és hogy 1079-ben Zvoimir a magyarokat hívta segítségül a karantánok ellen,⁴ nagyon kevéssé bizonyítanak tetele mellett. Ő t. i. közvetlen szomszédságra következtet ebből, a horvátok és a karantánok közt, a mi szerinte csupán a Dráva—Száva közt volt lehetséges. Ennek értékét Pesty kellően leszállította.⁵ E két adatot *legföljebb* negatív bizonyítékul használhatjuk fel arra nézve, hogy a Dráva—Szávaköz nyugati része nem tartozott a magyaroktól megszállt területek közé. A harmadik bizonyíték értéke még kisebb. A 926. évi spalatói zsinat határozatait maga Rački is kétes hitelűnek tartja, Pesty pedig határozottan elveti.⁶ Ha azonban elfogadjuk is ennek hite-

¹ Schwandtner. *Scriptores*. III. 486—88. I. Serbia és hazánk közvetlen szomszédságára mutat *Presbyter Diokleas* több más magyar vonatkozású adata is. U. ott. 484. 489. I. Ugyane hagyomány alapján dolgozott *Nicolo di Ragnina*, ki az *Annales di Ragusa*-ban a régi Bosznia határául a Dunát, Szávát és Ungariát említi. (*Monumenta Spectantia Slav. Merid.* XIV. 176. l.)

² *Okrugic Illés. Történelmi vázlatok a Szerémségről.* Margalitsnál I. 42. l.

³ *Konstantinus* id. mű. 145. l. Magyarázata az egyes zsupánságoknak ld.: *Rački Documenta*. 413. l.

⁴ *Konstantinus*. 144. l.

⁵ V. ö. *Rački. Documenta*. 320—26. 327., 379—81. l.

¹ Id. helyen 57. l. «Totam terram a Dravo usque ad Alpes... nullo obice resistente... occupavit.»

² V. ö. Menander, Iordanes és Hierokles idevágó helyeit.

³ Id. helyen: 45. l.

⁴ *Rački. Documenta*. 438., 474., 475. l. *Klaič. Slavonien vom X. bis XIII. Jahrh.* 31—32. l.

⁵ *Pesty. Száz levél Horvátországról.* 62—63. l.

⁶ *Rački* id. m. 197. l. «Acta ipsa quoad rem et argumentum fide digna, sed quoad stylum et formam sequiori tempore manu aliena retracta est.» *Pesty* id. m. 60. l.

lességét, abból e terület Horvátországhoz tartozására semmiféle bizonyítékot nem kovácsolhatunk. A zsinat irataiból csak az tűnik ki, hogy a püspöki székhelyétől megfosztott horvát püspöknek szabad választást engedtek három olyan hely közt, melyek *valaha püspöki székvárosok voltak.*¹ A három város: Scardona, Delminium és *Siscia*. Szóval a Száva jobb partján fekvő Sziszek 926-ban a horvátoké és lakott város lett volna. Mivel azonban ugyanezt a Gergely volt nonai püspököt, kinek itt választást engedtek, 928-ban Leó pápa a horvátok püspökének nevezve, a *scardonai* egyház fejének mondta,² azt kell tartanunk, hogy Sziszek nem valami népes vidéken volt. Azt hiszem, ha a Száva—Dráva köze horvát terület, és pedig lakott terület lett volna, inkább Sziszeket választotta volna székhelyül. Ez alkalmasabb terrenuma volt a horvát püspök ismert önállósági törekvéseinek. Abból, hogy a scardonai egyházat újította meg, következik, hogy bár a horvátok jogilag magukénak tartották, tényleg nem volt horvát birtok a Száván inneni terület. A régi sziszeki püspökséget nem újították föl a horvátok, csak a spalatói zsinat kétes hitelű határozatai említik, hogy ez mint terv fölmerült. Sziszek maga a horvátok püspöke alá tartozó határszéli város volt s a Száva meg a Kapella hegység közti területet a X. században Horvátországhoz tartozónak tekintették. Hogy e vidéken a püspöki hatóság inkább névleges volt s a kereszténység nem valami szilárd lábon állt, azt mutatja a zágrábi alapítás, mely püspökség hatása e vidékre is kiterjedt.

Ezekkel a kétes jellegű forrásokkal szemben az 1134-ben kelt ítéletével tanúsága szerint a zágrábi egyházmegyét oly területen alapította László, melynek lakói «*a bálványimáadás tévelygése által Istennek imádditól elidegenített*» emberek voltak.³ Tudjuk, hogy ezt Feliczián a har-

¹ «Itaque ipse episcopus in qualibet ecclesia ex his ecclesiis, quae primis temporibus habuisse episcopos constat (et) omnibus patet, legitime praepositur, sive in scardonitana ecclesia vel sisciana, aut certe in delminensi ecclesia, cum sint utique omnes populatae et deo adiuvante, sacerdotum et plebium copiam habentes. Rački id. m. 195. l.

² U. ott. 196. l.

³ Knauz id. m. I. 85. l. Ugyanezt átveszik a későbbi kor oklevelei is. Ortvay. id. m. 671. l. Ortvay az «error idololatria» alatt görög hitet ért; ez nem igen hihető,

madik vagy negyedik zágrábi püspöktől, Fán-csikától hallotta, ki maga is részt vett az alapítási aktusnál, mind a királyi kancellária tagja.

Igen nagy fontosságot tulajdonít Klaič annak, hogy a *régi* Szlavonia a XII—XIII. században Horvátországhoz tartozott és az Árpádok alatt közös kormányzója volt a horvát-szlavondalmát bán személyében. E nézetét okleveles adatokkal támogatja és ebből következteti, hogy a X—XI. században is Horvátországhoz tartozott.¹ Senki sem tagadta, hogy Szlavonia és Horvátország az egész Árpádkorban közösen kormányoztatott, sőt valószínűnek tartom, hogy már László király Álmost, Horvátország urát, bizta meg Szlavonia vezetésével is.

A Dráva—Száváköz keleti része mindig Magyarországhoz tartozott. Valkó, Pozsega magyar vármegyék voltak és a pécsi egyházmegyéhez csatoltattak.

A Dráva—Száváköz nyugoti vidékén s a Száva és Kapella hegység közt elterülő országrészt Szlavonia (Tótország) néven kapcsolták Magyarországhoz. Egyházközigazgatásilag e terület a zágrábi püspök alá tartozott Zala megye nyugati felének egy részével együtt. A szlavonai megyék, ellentétben Valkó, Pozsega és Szerémmel, nem mint magyar vármegyék alakultak meg. A régi szláv *kis zsupániákból* itt csak később alakultak nagyobb területű magyar jellegű vármegyék, mint ezt Klaič igen szépen kifejtette.²

Mindezek a területek, Szlavonia, továbbá Valkó és Pozsega megyék is Horvátországgal egyetemben a bán hatásköre alá rendeltettek, a miből Klaič azt következteti, hogy a Dráva—Száva köze, beleértve Pozsega és Valkó megyéket is, Horvátország része volt.³ Ezzel szemben éppen az a tény, hogy noha e területek a bán hatósága alá tartoztak, mégis mindig mint különálló országrészek, Szlavóniának és Horvátországnak neveztetek, a két nyugati vármegye pedig mindig magyar megyéknek te-

mert Horvátország, ha voltak is törekvések önállósításra, mindig elismerte a pápa felsőségét!

¹ Margalits. *Horvát repertorium*. II. 671—4. l.

² Vajjon a régi Szlavonia horvát v. magyar terület volt-e? Margalits id. m. II. 687. l. V. ö. Pauler id. m. 219—220. l.

³ Slavonien vom X. bis XIII. Jahrh. 48—50. l.

kintettek, mutatja, hogy az Arpád-ház királyai által közös tartományi kormányzat alá rendelt területek *eredetileg egymástól független, különálló részek voltak és nem ugyanabban az időben kerültek a magyar királyok hatalma alá.* Ugyanezt bizonyítja a pécsi, illetve zágrábi egyházmegyék kiterjedése is. Ha ez a vidék a hódítás idején Horvátország része lett volna, továbbra is Horvátország néven vált volna a magyar birodalom részévé. Szlavonia neve pedig azt is mutatja, hogy azt előbb hódították meg, mint Horvátországot, mert ha e hódítás egy időben történt volna, semmiképpen sem adták volna annak az egész Dalmáciát is jelentő Szlavonia nevet.¹

Éppen a kormányzati összetartozásból is következtethetünk a zágrábi püspökség alapításának idejére. Ha ugyanis László 1091 után, mikor a zárai oklevél tanúsága szerint Álmos herceg már Horvátország ura volt, püspökséget alapított volna Zágrábban, az alapítás aktusánál Álmosnak föltétlenül szerepe lett volna. Annál inkább fel kellene ezt tennünk, mert — mint fentebb említettük — László 1091 után e vidéken nem járt. Már pedig ilyen fontos cselekménynél a királyt *csakis* Álmos helyettesíthette volna. Mivel Álmost az alapítás szemtanuja, Fánicsika, nem is említette, következtethetjük, hogy az abban az időben történt, mikor még nem volt a horvát föld hercege.

Mivel Szlavoniának a bán alá rendelt helyzete a XII—XIII. században semmiféle bizonyítékot sem nyújt annak a X—XI. században Horvátországhoz tartozására nézve, megdőlnék kell tekintenünk a horvát íróknak egy másik s tán legnyomósabb érvét is. Ezt az érvet Tamás főesperes munkájából meritik, ki a horvát határokat a Drávaig tolta ki. A mint Klaič a XIII. század állapotaiból következtette Szlavoniának a horvát királysághoz tartozását, aképen Tamást is saját korának, a XIII. századnak állapotai vezették tévutra. Az ő idejében a bán éppennygy ura volt Szlavoniának, mint Horvátországnak és Dalmáciának, a miből ő logikusan azt következtette, hogy a régi horvát királyok is

urai voltak Szlavoniának. Ugyanabba a hibába esett, mint Anonymusunk, ki a XIII. századi helyzetet tartva szem előtt, a honfoglaló magyarokkal hódította meg Dalmáciát és Horvátországot. Spalato főesperesének műve történetünk egyik elsőrangú forrása, de a régiebb történetre nézve csak olyan eszközökkel dolgozott, mint többi kortársa. A spalatói dalmát hagyományokon építve fel művét, *Spalato városa és egyháza történetét*, a tulajdonképeni horvát őstörténetnek kevésbé megbízható forrása.¹

A Dráva—Száva köze ezek szerint a X—XI. században nem tartozott Horvátországhoz, azonban Magyarországhoz sem.² A horvát-karantán viszonyokat érintő két adatnál említettem, hogy abból következtetés vonható arra nézve, hogy e területet őseink a XI. század közepén még nem szállták meg. Ugyanezt mutatja a spalatói zsinat határozata is, ha ugyan nem hamis. A többször említett ítélettel azt mondja a zágrábi püspökség területéről, hogy azon pogány népesség lakott. Maga a zágrábi püspökség alapítása is mutatja, hogy ez a vidék előbb nem tartozott hazánkhoz. «Uj püspökségek keletkezése lakatlan területek benépesítésére mutat.»³ Az a kérdés már most, mi volt e terület a XI. század végéig s mikor csatolták hazánkhoz?

A legujabb időkig azt tanították írónk, hogy a magyarok a honfoglaláskor elfoglalták az egész későbbi Magyarország területét. Az újabb kutatások azonban kétségtelenül kiderítették, hogy a honfoglalás csupán az alföldi és dunántuli dombos vidékre terjedt ki.⁴ Megszálltak őseink a nagy folyóvizek mentén, halászatra, vadá-

¹ Hogy mást ne említsünk, az utolsó öt horvát király (I. István, Kresimir Péter, Slavič, Zvoimir Dömötör és II. István) közül csak hármát ismer, kik a dalmát-latin párt emberei voltak, *mig éppen a horvát nemzeti párt királyait*, Slavičot és II. Istvánt, *nem is említi*. Jól tennék a horvátok, ha ezt Tamás dicsőítésénél figyelembe vennék.

² Helyesen jegyzi meg Klaič, hogy sehol sem említik a hiteles források, hogy a Dráva—Szávaköz a X—XII. században magyar lett volna. *Slavonien von X. bis XIII. Jahrh.* 33. lap.

³ *Karácsonyi. (Századok, 1901. 1043. 1.)*

⁴ *Tagányi. A honfoglalás és Erdély. (Ethnographia, 1890. 215—16. 1.) Karácsonyi. A honfoglalás és Erdély. 1896. Halavány vonások hazánk Szent István korabeli határaitól. (Századok, 1901.) V. ö. Pauler és Marczali id. műveit is.*

¹ Horvátország és a régi Szlavonia eredeti különállására következtet *Tagányi Károly* a földközösség két különböző típusának jelenlétéből. *A földközösség története Magyarországon.* 34. lap.

szatra, pásztoréletre alkalmas területeken. A megszállott területeket lakatlan, vagy csak egyes szláv törzsektől gyéren lakott, erdős-hegyes vidék vette körül. E területek, országválasztó-közök vagy *gyepüelvék*, mint Karácsonyi nevezi, védelmi szempontból voltak fontosak. A sátorozó nomád népek országait mindig ily lakatlan vidékek választották el egymástól; életmódjuk és harczmodoruk szükségessé tette, hogy közvetlen szomszédságba ne kerüljenek más népekkel. E választó-közök néhol több napi járóföldre terjedtek.¹ Ilyen országválasztó köz volt a Dráva—Száváköz nyugati, hegyes vidéke is.² A magyarok letelepedtek a Dráván túl is, Valkó és Pozsega területén. Becsapásaik következtében felbomlott a Dráva—Száva közti, frank főhatóság alatt álló szláv állam s ennek területén az ott lakó szlávok a régi nemzetségi szervezetben éltek tovább. A keresztény tanokat senki sem hirdette, papjaik nem voltak. Szent Method népe bálványimádásba sülyedt. Ilyen állapotban volt a későbbi Szlavonia, Zágráb vidéke, mikor a magyarok figyelme erre felé fordult. A Dráva völgyét ugyilátszik megszállták a honfoglaló magyarok, ebből magyarázható Za'a, Somogy, Baranya megyéknek és a veszprémi, pécsi püspökségnek a folyó jobb partjára való kiterjedése.³ Klaič igen szellemesen akarta ezt más okból magyarázni,⁴ de következtetését hibisnak kell tartanunk. E két parti helyzet csupán abból magyarázható meg, hogy ez a magyarok szállásbirtoka volt. Nehezen is hihető, hogy ha a magyarok a Drávaig eljutottak, annak jobbpartját ne szállták volna meg. Ellentmond ennek a magyar foglalás ama sajátsága is, hogy *folyó a törzsek közt sohasem képezett határt*.⁵ Hadi szem-

pontból is fontos volt a Drávavölgy, ezen keresztül juthattak őseink Olaszországba s Byzanc felé is. A zágrábi püspökségről szóló ítéletlevél szavait a bálványimádásról igazolja Duh püspökké nevezése is. Szláv emberre volt itt szükség, mert nem keresztény vidék egyházi szervezéséről, hanem *téritésről* volt szó. A későbbi püspökök már magyarok voltak,¹ bár a nép szláv maradt.²

A honfoglalás óta állandóan vezettek a magyar vezérek hadjáratokat Olaszország felé s becsaptak egyszer-másszor Horvátországba is.³ A hegyes vidék, hol a harczmodorukhoz éppen nem alkalmas területen tán vereséget is szenvedtek Tomiszlávtól, a horvát uralkodótól, éppen nem csábitotta őket. Figyelmük csak I. Béla lányának Zvoimirral kötött házassága óta fordult e vidékre. Kresimir Péter (1050—1074) halála óta, ha látszólag nyugodt volt is Zvoimir uralma, nem szüntek meg a pártviszályok Horvátországban. A horvát nemzeti párt, mely előbb Slavičot emelte trónra, ellenzékieskedett továbbra is a dalmát-latin pártnak kedvében járó Zvoimir alatt, míg a dalmát várokat csak a király személye tartotta vissza, hogy Velencéhez ne csatlakozzanak. Zvoimir halála (1087) után a pártküzdelmek folytatódtak és II. István rövid uralma, mely 1090-ig tartott, annyira jelentéktelen volt, hogy a későbbi krónikások meg sem emlékeznek róla.⁴

Szent László — ugyilehet — Zvoimir halála után, 1087—90 közt szállta meg a Dráva—Száva közét. Ekkor gondolhatott Horvátország meghódítására s talán nővére, az özvegy ki-

a folyók határt alkottak, mint a kalocsai, esztergomi s más egyházmegyék helyzete mutatja.

¹ V. ö. *Hóman. Östörténetünk keleti forrásai*. 1908. 9—10. l.

² V. ö. az id. műveken kívül *Pauler. A magyar nemzet története Sz. Istvánig*. 41. l. *Mika. (Nagy képes világtörténet. V. 537. l.) Marczali. Egyetemi előadások*. 1904—5. 169. l.

³ V. ö. *Tkalčić. A zágrábi püspökség ujjaszületése*. Margalits. I. 476—7. l.

⁴ *Margalits. Horvát Repertorium*. II. 688—9. l.

⁵ Alkalmam lesz talán e nézetemet másutt bővebben kifejteni, itt csak fölemlitem az Árpád és Aba nemzetségek Duna, illetve Tisza kétparti szállásbirtokait s néhány ősi megye, mint Fejér, Esztergom, Komárom, Ujvár, két parti helyzetét. Ezzel szemben későbbi szervezéseknél

¹ V. ö. *Tkalčić. A zágrábi püspökség ujjaszületése*. Margalits. Repertorium. I. 476. l.

² Tán nem csalódunk, ha a Lietbert cambrayi püspök által «deserta Bulgaria»-nak nevezett vidéket «quas (t. i. solitudines latrunculi Scythicae gentis inhabitant» e vidékre vonatkoztatjuk. U. is ő a pannónok királyától ment Dalmáciába s e két ország közt terült el az említett pusztaság. *Chronicon S. Andreae. Monumenta Germaniae*. Scr. VII. 535. l.

³ Megemlékezik erről 912—32. év közt *Dandolo chroniconja. (Muratori. Scriptores. XII. 199—200. hasáb s Presbyter Diokleas id. helyen. 484. l.*

⁴ V. ö. *Klaič. Povjest Hrvata*. Zagreb, 1899. I. 112—127. l.

rállyné utján összeköttetést tartott fen a horvátországi dalmát-latin párttal. Mielőtt azonban valamihez fogott volna, a gazdátlan, pogány szláv törzsektől lakott Dráva—Száva közét kellett szerveznie. Megalapította ekkor a zágrábi püspökséget s térítőül, első püspökül a cseh Duhot rendelte annak élére. Hozzácsatolta e püspökséghez Zala és Vas megyék nyugati, addig szervezetlen vidékét is, a későbbi bexini főesperességet.¹ A területet magyarnak tekintette, az új püspökséget az esztergomi érsek alá rendelte s épp ezért kiterjeszthette azt igazi magyar földre is. Ha a Dráva—Száva köze horvát föld lett volna, sohasem terjesztették volna ki királyaink a zágrábi püspökség hatóságát a Dráván inneni vidékre. Acha érsek római követsége minden valószínűség szerint az új alapítással is összefüggésben állt; a pápa jóvá-

¹ *Ortvay*. id. m. II. 732—4. l.

hagyását mindenestre kikérték az új püspökség alapításához. A vármegyéket szintén szervezte László, egyelőre a régi, szláv nemzetségi zsupákat véve alapul. E munkálat befejezése és II. István horvát király halála után, 1090 végén vagy 1091 elején vonult be Horvátország északi részébe. A magyar és dalmát hagyomány is fentartotta, hogy Lászlót egy horvát párt, Zvoimir hivei hívták be, mint törvényes, választott uralkodót. Harcot csak itt-ott vívott egyes ellenálló horvát törzsekkel s elfoglalta a tenger mellékét egészen Záraig.

Összegezve eddigi fejtegetéseinket, bátran állithatjuk, hogy a zágrábi püspökséget Szent László minden valószínűség szerint 1087 és 1090 közt alapította. Az alapítás összefüggésben van a horvát hódítással, csak hogy nem következménye, hanem közvetlen előzménye volt annak.

Dr. HÓMAN BÁLINT.

BRASSAI CZIMERESLEVELEK.

Az alábbiakban azon brassai czimeresleveleket fogom ismertetni, melyek részben a helyi múzeumokban, részben pedig magánosok birtokában vannak és eddig elkerülték a kutatók figyelmét.

I. Helner Bálint czimeres nemeslevele 1583-ból.

Nagy pergamenlap, a kiállítás az egyszerűbbek közül való; a király neve aranyos, a többi közönséges fekete betűkkel írott. E czimeres nemeslevelet Báthori István, lengyel király 1583-ban adományozta Helner Bálint brassai polgárnak, ki mint Báthori Zsigmond fejedelemnek «cancellariæ maioris notarius»-a szerzett magának erre érdemeket. Vele együtt testvérét, Györgyöt is eddigi nemnemes (ignobilis) helyzetükből kiemelve, a magyar és erdélyi nemesek sorába iktatja. Az okmány a király egyik lengyelországi várában («in arce nostra regia Napolomiczensi») kelt 1583 február hó 3-án és a királynak, valamint Berzevici Márton kancellárnak és Kovachóczynak sajátkezű aláírásával van ellátva.

A czimerleírás a következő: «. . . Scutum

nampe trigonum cœrulea superficie conspicuum in cuius umbilico cor humanum habetur, perpetua flamma exæstans, et sagitis per transversum ex omni parte transverberatum, supra quod duo iuvenes existunt humana specie augustiores candido amictu, sertum viridantis lauri frondibus contextum desuper deferentes: supra scutum galea militaris, cui idem cor, cum serto laureo proxime imminet. Latera autem scuti lemnisci sive teniæ, diversi coloris et ingeniose variegatæ utrinque ambiunt, et mirandum in modum condecorant».

A czimerkép, melynek nagysága 16,5 : 12,5 cm., négyszögű arany keretben az oklevél jobb sarkában foglal helyet. A színezés már kissé kopott és a kivitel sem kifogástalan. Maga a kerek czimerpajzs pirosas lila, arannyal diszített alapra van helyezve, s még egy második, zöld színű kerettel van körülvéve. A pajzsban zöld alapon, kék mezőben két fehérhús ifjat (angyalt) látunk egymás felé fordulva, kezükben babérkoszorút tartanak a lánggal égő piros sziv fölé. A sziv két, egymást keresztező aranyos nyíllal van átszúrva. A pajzs fölött szembe néző

rostélyos sisak, mely fölött ismét a két nyíllal átlótt piros szív zöld koszorúval foglal helyet. A takaró jobbról: fehér, vörös, kék és sárga (arany); balról: kék, arany, ezüst és piros.

Nagy, fehér viaszba nyomott vörös pecsétje piros, kék, sárga selyemzsinóron függ. A pecsét nagysága 11 : 5 cm.

Mint feltűnő dolgot felemlitem végül, hogy az oklevél szövegében a tulajdonos Helner Bálint neve ki van vakarva és más kézzel újra beírva, azonban alább még kétszer is előfordul a név az eredeti kézírással. Hogy mi célja lehetett a hamisítónak e nagyon is ügyetlen kísérlettel? E kérdésre lehetetlen kielégítő feleletet adni.

A Helner család nem ismeretlen Brassóban. Az itt említett Bálintnak atyja — szintén Bálint — a város gazdája (quæstor) volt; testvére György pedig kiváló humanista és a Honterus-gimnázium tudós tanára.²

Kövári és Nagy Iván a családot nem említik. Az oklevél jelenleg Teutsch Gyula tulajdona és az ú. n. «Brassai Gyűjtők Muzeumában» őriztetik. A Helner család, úgy látszik, már kihalt.

II. Greisink Cirill czimereslevele 1588-ból.

Az a Greisink, helyesebben Greising Cirill, a kinek nevére ez a czimereslevél kiállitva lett, Brassó városának több éven át gazdája, majd birája volt.² Ezen a téren szerzett érdemeit em-

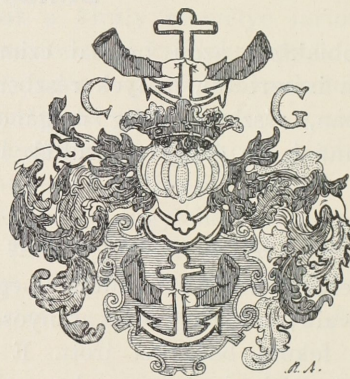
* Műveit elsorolja Trausch: Schriftsteller-Lexikon II. 100. l.

* V. ö. Trausch i. m. II. k. 30. l.

liti az oklevél is, mely a bevezetésben a régi törvényhozók: Deioces, Minos és Mózes példájára hivatkozva, a birák fontos szerepét emeli ki az államban. A fejedelmeknek tehát kötelességük a birák tekintélyét lehetőleg emelni, s éppen azért jutalmul és buzdításul Báthori Zsigmond fejedelem az említett Greising Cirillt, Brassó város főbiráját: István, János, Kristóf, Cirill és Lukács fiaival, valamint Anna és Margit leányai-val együtt eddigi helyzetéből (ex statu plebea et ignobili) kiemelve, a magyar- és erdélyországi nemesek sorába iktatja és nekik czimert is adományoz.

A czimer leírása a következő:

«Scutum nimirum triangulare coelestini coloris, in cuius medio anchoram duo brachia humana dimidia ex utraque parte strictam tenent, supra scutum galea militaris aperta est posita, certis suis in locis deaurata, quam contegit diadema regium, gemmis unionibusque decenter redimitum; scuti vero latera teniæ sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes, pulcherrime ambiunt et exornant.»

Az oklevél szavai szerint a czimernek jelképes értelme van. Valamint t. i. a hajó a tengeren a vihar martaléka lenne, ha az ügyes kormányos a horgonnyal meg nem erősítené: úgy a várost is sok veszedelem fenyegeti, ha azt a kormányzó okossága és bölcsessége meg nem védi «anchora enim virtutem tuam denotat, quam tu brachiis ambobus . . . amplecteris».

Az oklevél Gyulafehérvárt kelt 1588 december hó 3-án, a fejedelem és Kovachóczy sajátkezű aláírásával van ellátva. A kiállítás diszesnek mondható, mert nemcsak a czimerkép, hanem maga az oklevél is keretelve van, a mennyi-

ben annak felső részét, valamint az oldalrészeket 4—10 cm.-nyi szélességben virágguirlande futja körül. A virágok között galambokat és fiait etető pelikánokat látunk. A rajz ugyan messze elmarad régi okleveleinken látható hasonló diszítések finomságától, vagy a miniátorok ékítményeinek szinpompájától, de azért figyelmet érdemel.

A czimerképet nagy — 17·5 : 18 cm. — négyszögű keret veszi körül. A pajzs maga jóformán gömbölyű és éppen nem «triangulare», hozzá még ügyetlen cartoucheba is van foglalva. A pajzs fölött jobbra-balra damaszkolt zöldes alapon C. G. betűk vannak lerajzolva, melyek a tulajdonos nevének kezdőbetűi. A pajzsban kék mezőben barna horgony áll, melyet kétoldalról emberi karok tartanak. Úgy ezen rajz, mint a sisak és a foszlányok is nem valami kiváló rajzoló kezére vallanak.

A felhajtott részből egy darab ki van vágva, lehet, hogy éppen a kihirdetés volt ott rávezetve. A pecsét piros, sárga és zöld sodrott, négyszögű zsinóron lóg, s gömbölyű fehér viaszban a Báthori-czimert mutatja, nagysága: 8·5 : 3·5. Ezen oklevél a Hontérus-gimnázium levéltárában van elhelyezve.

A Greisink családot sem Kővári, sem Nagy Iván nem ismeri.

III. Weis Mihály czimereslevele 1589-ből.

A Weiss család Csehországból származott be Medgyesre. Tagjai közül országos hirnévre éppen ez a Mihály (1569—1612) tett szert, kiről mi itt szólunk. Brassóba költözvén csakhamar vezető szerephez jutott, s mint bíró s mint a szász nép feje és vezére egy ideig Erdély politikai életét is irányította. Részletesebb adatokat idevonatkozólag életiróinál találhatunk.¹

Mint egészen fiatal ember került Rudolf király prágai udvarába, hol a magyar kancelláriában nyert alkalmazást, hol annyira kitüntette magát, hogy Rudolf az alig husz éves ifjú jegyzőt nemessé tette. Az oklevél bevezetésében is ki-

¹ V. ö. «Transilvania» II. k. 1837. B. M. cikkét Weiss Mihályról, a hol arczképét és czimerét is közlik. A czimer rajza elég jó, de nem egészen pontos. — Mika Sándor: Weiss Mihály. Magyar Tört. Életr. 1893. A czimer itt is közölve van 47. l. — Quellen V. k. Trausch: i. m. III. k. 484—490.

emeli jó nevelését, kiváló tehetségeit, a miért is András, János, Mátyás, Margit és Katalin testvéreivel együtt magyar nemességet és czimert adományoz neki.

A czimerleírás a következőleg hangzik:

«Scutum videlicet militare erectum, linea perpendiculari a summo deorsum ducta, hinc quidem in aureum, illinc vero in album colores divisum, cuius dextram aurei coloris scuti partem duæ cælestinæ laminæ, singulum aureum lilium continentes obliquæ secare: in sinistra vero alba scuti area, ex fundo trijugis viridis collis assurgere, illique virgo venusta, desuper baltheo cælestini coloris, ac cæterum corpus rubra veste dispersa, levum pedem nudum ostentans, induta, caputque viridi fascia volutante cincta, insistere, dextraque manu mucronem nudum, aureo capulo conspicuum, vibrare, sinistra vero libram cum dependentibus libripennis trutinare conspiciuntur. Scuto incumbentem galeam militarem apertam, regio diademate, priori per omnia similem virginem cer(te) Justitiæ simulachrum, dextra manu mucronem nudum, sinistra vero aureum lilium tenentem, producente, ornatam. A summitate vero sive cono galeæ lacinis seu lemniscis, hinc aurei et cælestini, illinc rubri et albi colorum in scuti extremitates sese diffundentibus, illudque decenter exornantibus».

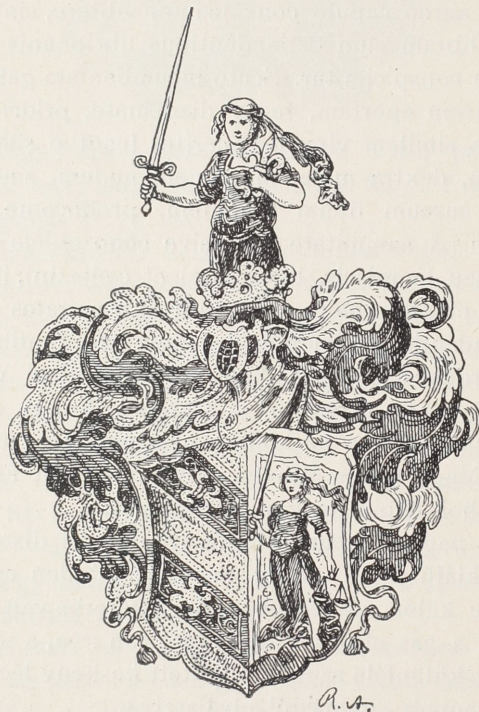
Érdekes jelenség, hogy az oklevélben Weis Mihály neve magyarul is szerepel (Fejér), a mi különben abban az időben nem szokatlan jelenség. Maga Weiss Mihály is írásaiban hol Fejérnek, hol Albinusnak nevezi magát.¹

A nagy pergamen lapra irt oklevél diszesen van kiállítva, a király nevének minden egyes betűje külön arabeskekkel ékes keretbe van foglalva, a hat első sor arannyal van írva, a sorok pedig különféle színben diszített keskeny léczekkel vannak egymástól elválasztva.

A czimerkép hosszúság négyszög, nagysága 12·4 : 8·9 cm. Az aranysegélyes külső és az ovális belső keret közti tért különféle kisebb czimerek és jelvényes alakok foglalják el. Még pedig fönt a középén a kétfejű sast, tőle jobbra egy horgonyos női alakot (a remény), balra pedig egy keresztet tartó nőt látunk (a hit). Alul jobbra a magyar, balra pedig a cseh czimert alkal-

¹ V. ö. Quellen V. k.

mazta a rajzoló; mindez kék alapon, közbe virág- és gyümölcskoszoru. A belső keret alapszíne vöröslila damaszkolva. A címerpajzs egészen a leírás szerint készült. A két részre osztott pajzs jobb oldalán aranyos alapon két ferde sávban arany lilomot látunk kék mezőben; a bal oldalon fehér damaszkolt alapon hármás zöld halom tetején piros hasított ruhában a «Justitia» allegorikus alakja áll, jobbában kard, baljában mérleg. Ugyanezen alak ismétlődik a nyílt sisak fölött is térdtől növekvőben, csakhogy itt baljában lilomot tart. A rajz különben pontosan követi a leírást és finom kivitelével dicséretére válik a mesternek. A foszlányok jobbra: kék, arany és balra: piros és ezüst színben pompáznak. A pajzs és az oromdisz aránya 4 : 5 cm.

Az oklevél Prágában kelt 1589-ben márczius 21-én, a király és a kancellár — Péter győri püspök — aláírásával van ellátva. A felhajtott részen: «Arma et nobilitatio Michaelis Feyer de Meggies. Tiburtius Himelreich». Rudolfnak elég jól konservált pecsétje, kék, piros, zöld és sárga színű font selyemzsinóron függ.

Weiss Mihály családja már gyermekeiben kihalt. Sem Kővári, sem Nagy Iván nem emlé-

kezik meg róla. Az oklevelet a Honterus-gimnázium levéltárában őrzik.

Itt említem meg, hogy ugyancsak ebben a levéltárban van meg Weiss Mihálynak igen érdekes emlékkönyve, melyben több hazai és külföldi előkelő családnak címere is előfordul a bele irt emléksorokkal kapcsolatban. Erről azonban majd máskor.

IV. Greisingh István címereslevele 1671-ből.

A főntebb említett Greisink családjából származott. Mint ifjú ember az erdélyi fejedelmi kancelláriában volt alkalmazva, s itt szerzett érdemei alapján Apafi Mihály őt Fogarasvárában 1671 márczius 6-án kelt oklevelével Velther Anna nevű feleségével és Margit leányával együtt (antea quoque nobiles) régi nemességének épességben hagyásával újból (denuo et ex novo) az erdélyi nemesek sorába iktatja s nekik címet adományoz.

Nagy pergamen lap, egyszerű kiállításban, a nevek aranyozva. Az első sorban olvasható «de Brassó», úgymint Weiss Mihálynál is a «de Meggies» csak eredetet jelent és nem vehető előnév adományozásnak.

A címer leírása a következő:

«Scutum videlicet triangulare coelestini coloris, in cuius medio duo brachia humana dimidia anchoram ex utraque parte strictam tenere conspiciuntur. Supra scutum galea militaris clausa est posita quam contegit diadema regium gemmis et unionibus decenter exornatum: ex cono vero galeae teniae sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras sive margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant».

Jóformán megegyezik tehát a főntebbi Greisink-féle okmány címerleírásával. A címerkép köralakú, a pajzs pedig sokszorososan fodrozott cartoucheba van foglalva. A mező kék színe annyira sötét, hogy feketének látszik. A rajz határvonalai vörös vonallal vannak meghúzva. A sisak is aránytalanul nagy és ügyetlen, a színezése is izléstelen (fekete-sárga). Az utánzás még a címerképben levő C. G. betűkre is kiterjed, pedig itt már S. G.-t kellett volna használni. A foszlányok is igen gyarló munkák, úgy hogy kétségen kívül mondhatjuk, hogy e címerkép későbbi befestésü.

Az oklevélen a fejedelem aláírásán kívül ott látjuk még Bethlen János kancellár és Lugasi Ferencz titkár kezevonását is. Ezen czimereslevél a rendek országgyűlésén 1671-ben annak rendje és módja szerint kihirdettetett, miről a felhajtott részen olvasható következő sorok tanuskodnak: Anno domini millesimo sexcentesimo septuagesimo primo die undecima currentis mensis Martij, in generali dominorum regnicolarum trium nationum regni Transylvaniae etc. congregatione, ex edicto illustrissimi ac celsissimi domini principis Transylvaniae ad diem nonum dicti mensis Martij proxime evolutum,

indicta, celebrata, exhibitæ, lectæ publicatæ proclamataeque sunt præsentis literæ armales seu nobilitares, nemine contradicente. Magister Joannes Kendj de Nagy Kend, illustrissimi ac celsissimi domini domini principis Transylvaniae prothonotarius m. p.

A pecsét piros, fehér, zöld zsinóron fatokban az erdélyi fejedelmi czimert tünteti föl, középen az Apafi család jelvényeivel; rajza azonban nem tiszta, mert a beütés nem sikerült. Ezen oklevél is a Honterus-gimnázium levéltárában található.

GYÁRFÁS TIHAMÉR.

BUDAPEST LEGRÉGIBB KIVÁLTSÁGLEVELE.

(Második befejező közlemény.)

Mindezeknél fontosabbnak tartja Salamon tárgyi kifogásait, ezekkel tehát részletesen kell foglalkoznunk. Mindenekelőtt kifogásolja Salamon, hogy a pesti kiváltságlevél a tatárdulás eredményéül csupán a kiváltságlevél elpusztulását tünteti fel.¹ Egyáltalán nem mondja az oklevél, hogy a pestiek *csupán* kiváltságlevelüket vesztették el, de a kiváltságlevél elpusztulása a királyt új oklevél kiadására készítette, mert ezen alapult a város jogállása, gazdasági és társadalmi élete. Szóról-szóra ugyanezt találjuk Korpona 1244 december 15-iki kiváltságlevelében is,² pedig bizonyosan ott is mindent feldúltak a tatárok.

Köér adományozását is kifogásolja Salamon, mert a pestiek «bővében voltak a gazdátlan földeknek.»³ Pest területe egyáltalán nem volt olyan nagy, hogy földadományra szüksége nem lett volna és éppen azért bővítette határait a király, hogy annál könnyebben kapjon az elpusztult város új lakosságot.⁴

Kifogásolja Salamon, hogy nincs szó a pesti kiváltságlevélben váralapításról. Salamon úgy képzeli ezt, hogy a király a pesti kiváltságlevélben várépítési szándékát kifejezésre juttassa.

1244-ben azonban a várépítés még nem indult meg, hanem később, midőn a tatárok második betörésétől rettegetek. Bizonyoságul idézzük Incze pápa 1247 február 4-én kelt oklevelét, melyben a magyarországi püspököket inti, hogy a király szándékainak megfelelően erős várakat építsenek.¹ De ismerünk számos megújított és először kiadott városi kiváltságlevelet ez időszakból s egyikben sincs szó váralapításról, e hiány tehát a pesti kiváltságlevél hitelességének rovására sem írható.

Kifogásolja Salamon, hogy a pesti kiváltságlevél tiz lovag kiállítását követeli a várostól «mintha egy új tatár invasio ellenében nem a várfalak, hanem siktéri ütközetek védhették volna meg a várost és országot!»² Salamon okoskodása nagyon erőszakos, mert a tiz lovag a királyi hadsereg számára szólt s Salamonnak nagyon jól kellett volna tudnia, hogy ez a városi kiváltságlevelekben rendszeren kikötni szo-

¹ Ad voluntatem et beneplacitum ipsius regis loca quæratis idonea, in quibus vos et ipsi suffraganei et populi vobis comunissi possitis vos necessitatis tempore receptare, ad quorum locorum ædificationem et munitio-nem vos et ipsi suffraganei ac vestri subditi detis consilium et auxilium et favorem. Fejér, Codex dipl. IV. 1. 462. l.

² Id. h. 43. l. E kikötés igazolja különben a legjobban, hogy a kiváltságlevelet IV. Béla adta. V. ö. Századok 1887. évf. 64. l.

¹ Id. h. 43. l.

² Privilegium ipsorum tempore Tartarorum emissum.

³ Id. h. 43. l.

⁴ Korpona idézett kiváltságlevelében is van földadomány, pedig ott is volt elég gazdátlan föld.

kott emberadó.¹ A várépítés és védelmezés egészen más lapra tartozott, mert a város érdeke volt, hogy meg legyen védelmezve fallal és katonával az ellenséges támadással szemben s ezért építette erődeit, ezért kötelezte összes polgárait a várvédelemre. Nagy tévedést követ el Salamon, midőn a katonaillesztési kötelezettség alapján lándzsát tör a pesti kiváltságlevél korszerűsége felett, mert éppen ez bizonyítja legjobban, hogy az oklevelet IV. Béla adta ki s hitelességéhez kétség nem férhet.

Nagy feneket kerit Salamon annak, hogy az 1244. évi kiváltságlevél Pestje hol feküdt s azt törekszik bizonyítani, hogy e Pest nem azonos a későbbi Budával.² A mint kezdettől fogva vitattuk, ahhoz semmi kétség sem fér, hogy az oklevél a mai Pestre vonatkozott, ezt tehát külön bizonyítani felesleges. Teljesen igaza van Salomonnak abban, hogy 1244-ben a mai Budavára még nem állott, hozzá kell azonban tennünk azt is, hogy a mai Pest sem állott fenn, mert a tatárok feldúlták és lakosait szétszórták. IV. Béla 1244. évi oklevele éppen azt a célt szolgálta, hogy Pest újból benépesítesék. Ezért kapta a királytól Kőér birtokot is, ami a mai Pest határában feküdt s ez adomány is világos bizonyítéka, hogy a mai Pest betelepítéséről volt szó, mert a budai polgárok nem sok hasznát látták volna a Duna tulsó partján fekvő földeknek. Eddig tehát minden rendben van. Azt mondja azonban Salamon, hogy Pest az 1244. évi kiváltságlevélben biztosított jogokkal 1413-ig nem élt,³ mert nem volt bíróválasz-

tási joga, nem volt árumegállítási joga és nem volt vásártartási szabadalma.⁴ Kezdjük a bíróválasztási joggal. Pest nem maga választotta bíróját, hanem Budavár esküdtszékei közül rendelték neki bírót.⁵ Ez teljesen igaz, de a mint említettük, a pesti telepések a várhegyet szállották meg, az vált Pest központjává a tájárjárás után, a váralja és a dunabalszéli rész pedig tartozékai voltak s ezért a bíróválasztási joga a várhegyen épült várostól illette, a mint ezt a budavári polgárok mindenkor gyakorolták is. Ugyanezt mondhatjuk az árumegállítási és vásártartási jogokról is. Nem tiltakozik e feltevés ellen az 1244. évi kiváltságlevél szövege, a mint azt Salamon állítja, mert a várhegyen épült város hivatalos neve *castrum Pestiense*,³ *castrum novi montis Pestiensis*,⁴ sőt a Buda és *castrum Pestiense* kifejezések XIII. századi azonosítását minden kétségen kívül helyezi, hogy 1268-ban ugyanazon oklevélben Péter budai bíró neve egyszer *villicus Budensis*, másszor *villicus de castro Pestiensi*.⁵

Legelső bizonyítéka a pesti kiváltságlevél hitelességének a budai polgárok és a budai káptalan nevezetes vámpöre,⁶ melyben a budai polgárok (*cives novi montis Pestiensis de castro Budensi*) vámmentességük igazolására bemutatják IV. Béla királytól kapott kiváltságlevelüket. (*Per eosdem cives quoddam privilegium Belæ regis inclitæ memoriæ, dupplici sigillo pendentis cera in serico consignato extitit præsentatum. In quo privilegio inter cæteros articulus fuerat hiis insertus, quod cives Budenses ab omni exactione tributis præter tricesimam et valus iure ecclesiæ Budensis, quantum ad vales recipiendos, sint exempti*). Salamon ezt nem tartja azonosnak az 1244. évi pesti kiváltságlevéllel, mert azon aranypecsét függött s ezen viaszpecsét, az a pesti polgároknak szólt s ezt a budai polgárok mutatták be. Az aranypecsétes oklevélről

¹ Az 1242. november 17-én kelt zágrábi kiváltságlevél szerint a zágrábi polgárok is tíz katonát voltak kötelesek állítani, ha a király táborba szállt. Fejér, Codex dipl. IV. 1. 261. l. A nyitrai polgárok 1258 szeptember 2-án kiadott kiváltságlevelében a király tizenkét katonára kötelezi a várost. Fejér, Codex dipl. IV. 2. 457. l. V. ö. Szalay I., Városaink a tizenharmadik században 71–83. ll.

² Id. h. 43. l.

³ Hogy a jogokkal nem élés nem igazolja a joghiányát, igazolja I. Lajos 1355. évi oklevele, melyben az ó-budai káptalan jogairól ezeket olvassuk: *Sed quoad dominium proprietarium et tributum navium, quod ad presens pro castro nostro exigitur, licet iura eorum exhiberent, non tamen in ipsorum possessione a tempore, cuius non extaret memorie, eos unquam constabat extitisse vel fuisse*. Podhraczký, Historia dipl. urbis Budensis I. k. 110. s. k. l.

⁴ Id. h. 44. l.

⁵ Id. h. 44. l.

⁶ IV. Béla 1255. július 26-án kelt oklevele. Fejér, Codex dipl. IV. 2. 310–13. ll.

⁷ IV. Béla 1265. április 1-én kelt oklevele Komárom számára. Fejér, Codex dipl. IV. 3. 282–84. ll.

⁸ Zichy okmánytár I. k. 15. és 18. ll.

⁹ Lodomár esztergomi érsek 1295. október 20-án kiadott ítéletlevele. Knauz, Monumenta II. k. 375–77. l.

tudjuk, hogy záradéka szerint minden bíróság előtt egyenlő érvénnyel használhatták viaszpecsétetes másodpéldányát, a pesti és budai polgárok elnevezésének azonosságáról pedig nem vitatkozunk tovább Salamonnal. Meg kell azonban czáfolnunk Salamon azon állítását, hogy az 1244. évi oklevélben olvasható «quantum ad tributa de salibus exigenda» és az 1295. évi oklevélben előforduló «quantum ad sales recipiendos» kifejezések nem azonos jelentésűek. Az egyik kifejezés t. i. a sóvámszedést, a másik pedig a sóvámadást jelenti s a szerint vannak alkalmazva, a mint az oklevelek a sóvámot fizető pesti polgárok, vagy a sóvámot élvező budai káptalan számára voltak kiállítva. A kifejezésbeli eltérés tehát nem hozható fel érvül az 1244. évi kiváltságlevél hitelessége ellen, mert megvan a kellő magyarázata. De különben sem lehet az 1295. évi oklevél alapján érvelni, mert nem szószerint, hanem csupán a dolog érdemét illetőleg idézi az 1244. évi oklevelet.

Ugyancsak vámmmentességük ügyében pereskedtek 1299-ben a margitszigeti apáczákkal is, a mely perben 1299 december 9-én VIII. Bonifác pápa Gergely esztergomi érseket rendelte ki bíróul. Vámmmentességük igazolására IV. Béla király kiváltságára hivatkoztak, a mi újabb bizonyosság arra, hogy a budaiak éltek a kiváltságlevéllel.¹

Érthetetlen Salamon következő állítása, hogy nem találjuk nyomát a bulla felhasználásának Róbert Károly alatt, pedig 1314-ből maradt fenn documentum, melyben nyomának kellene lennie.² E nyom Nagymaros 1324. évi kiváltságlevele, melynek záradéka szerint «minden egyebekben ugyanazon szabadalmakat és kiváltságokat élvezik, mint Buda polgárai» (In aliis autem omnibus iisdem libertatum prærogativis, quibus cives nostri Budenses gratulantur, utique gaudeant et fruuntur.) E rendelkezés alapján Salamon árumegállítási jogot is követel Nagymaros számára, miután azonban az 1324. évi oklevélben kifejezetten nem foglaltatik az áru-

megállítási jog, elvitatja azt a budai polgároktól is. Miután végül az 1244. évi kiváltságlevélben kifejezetten benn van az árumegállítási jog, egyszerűen kétségbe vonja annak hitelességét.

Azt hisszük, hogy a nevezett rendelkezést többszörösen félreértette Salamon. Nem arról van ugyanis szó, hogy a nagymarosiak azon összes kiváltságokat megkapják I. Károly királytól, a mely kiváltságok a budaiak különböző okleveleiben találhatók, hanem jelenti e kifejezés azon jogositványok átruházását, a mely jogositványokkal a budai polgárok I. Károly király alatt éltek. Mi nem tartjuk lehetetlennek, hogy ez időben a budaiak az árumegállítási jogot nem gyakorolhatták,¹ mint a hogy nagyon sok kiváltság gyakorlati érvényesítését megakadályozták a mostoha körülmények. Hiszen nem egyszer találkozunk olyan oklevelekkel, a melyek régi és nem érvényesített jogokat ujtanak meg, p. o. a birtokadományt is többször ismételték egymásután, míg a birtok tényleg az adományos tulajdonává lett. Mi azt hisszük, hogy a nevezett rendelkezés egyszerűen azt jelentette, hogy egyebekben pedig a nagymarosi polgárok a *budai jog szerint* élhettek.² Ha a nagymarosi kiváltságlevél szerint az összes budai kiváltságok megillették volna a nagymarosiakat, akkor egyenként írta volna azokat át az 1324. évi oklevél, mint azt a később tárgyalandó 1347. évi kassai kiváltságlevél tette, vagy pedig minden felsorolás nélkül utalta volna a nagymarosiakat a budaiak kiváltságaira, a mint azt a Salamon által is idézett 1317. évi soproni kiváltságlevél tette.³ Az azonban el nem képzelhető, hogy a nagymarosi oklevél felsorol számos kiváltságot

¹ Pozsony is megkapja e jogositványt már 1297-ben s Zsigmond király 1402 január 22-iki adománylevele ugyane kiváltságot tartalmazza. Király, Pozsony város joga 206—7. ll.

² Wenzel, Magyarország városai és városjogai 43. l.

³ Az 1317 november 12-iki kiváltságlevél azon jogot biztosítja a soproniaknak «quam cives Albenses et Budenses a progenitoribus nostris obtinuerunt. «Fejér, Codex dipl. VIII. 2. 73—76. ll. Tévesen idézi Salamon Gyöngyös 1334 május 5-iki kiváltságlevelét. mert az csupán a város megerősítésére vonatkozik: Ipsam libertatem, cum qua et cives nostri Budenses perfruuntur in eadem, ipsam operibus muralibus circumdandi, turribus, propugnaculis et aliis quibuslibet fortalitiis et fortitudinibus ædificandi etc. Fejér, Codex dipl. VII. 3. 716—18. ll.

¹ Prout ipsis ex concessione clare memorie Bele regis Ungarie facta eis de huiusmodi vectigalibus et tributis, tunc ad regem eundem spectantibus, competit. Monumenta eppatus Vesprimiensis II. k. 25. s. k. l.

² Id. h. 45. l.

s ezeken kívül álló fontos kiváltságokat említés nélkül hagyjon.

Salamon azt hiszi, hogy a nagymarosiak árumegállítási joga tönkretette volna Buda kereskedelmét s már ezért is lehetetlennek tartja, hogy I. Károly királytól e fontos jogositványt megkapták volna. Később igazolni fogjuk, hogy az időben már élvezte e jogositványt néhány olyan város, a melyek sokkal veszedelmesebb vetélytársai voltak Budának, mint Nagymaros. Nagymaros árumegállítási joga teljesen jelentéktelen volt, mert a világkereskedelem nagy útjába nem esett bele,¹ a dunai hajóforgalom pedig ez időben még nem vitt nagy szerepet a világkereskedelemben. Egyáltalán nem szabad azonban nagy jelentőséget tulajdonítani a nevezett rendelkezésnek, mert ugyanezen alapon más városok számára is kellene árumegállítási jogot követelnünk² s általában mindazon városok, melyek a budai jog szerint éltek, árumegállítási joggal bírtak volna.³

Egészen más a kassaiak 1347. évi kiváltságlevelének az esete, a mely nem általános záradékképpen emlegeti a budai kiváltságokat, hanem a részletes felsorolás előtt hangsúlyozza, hogy az adományozott jogositványok a budaiak kiváltságai (*Libertates infrascriptas more civitatis nostræ Budensis*). Ez oklevél valósággal a pesti kiváltságlevelé mintájára készült s mégsem tekinthető egyszerűen a pesti kiváltságlevelé másolatának. Bizonyos azonban, hogy a kassai kiváltságlevelé megfogalmazásánál használták az 1244. évi pesti kiváltságlevelet, mert a felsorolt jogositványok első fele szóról-szóra van belőle átvéve. Ez átvételt ismét úgy magyarázhatjuk meg, hogy a kassai kiváltságlevelet kieszközölő «Homius ispán kassai és budai polgár» hozzájutott a pesti oklevélhez és az eredeti szöveg alapján fogalmazta meg a kancelláriának bemutatott tervezetet. Kitűnik ez a kassai kivált-

ságlevelé szövegéből is, a mely két különálló részre oszlik. Az első rész a pesti kiváltságlevelé nyomán készült, a másik rész pedig újabb toldalék, s amily tömören van megfogalmazva az első rész, olyan pongyola az újabb toldalék. A második rész ismétli a bíróválasztási szabadalmat s kétszer mondja el a bünösök vagyonaát illető eljárást. E fogyatkozások arra vallanak, hogy nem a királyi kancelláriában fogalmazták meg az oklevelet, hanem a kancellárián kívül készült. A kassai kiváltságleveléből hiányzik a budaiak legfőbb jogositványa, a vámmentesség s hiányzik súlyos terhük, a katonai kötelezettség. Nincs tehát szolgálilag lemásolva a pesti kiváltságlevelé, hanem felhasználható rendelkezései vannak átvéve.

De fogadjuk el Salamon feltevését, hogy a pesti kiváltságlevelé másolata a kassai oklevél, a mi kitűnő érv oklevelünk hitelessége mellett, akkor sem juthatunk Salamonnal azonos eredményekhez. Abból ugyanis, hogy az árumegállítási jog a kassai oklevélben a pesti kiváltságlevelé átvett pontjai között az eredetihez hasonlóan az utolsó helyet foglalja el, nem az következik, hogy «Buda időrendben ezt kapta utoljára»,¹ hanem éppen azért, mert a kassai oklevél vonatkozó része a pesti kiváltságlevelé nyomán készült, a sorrendben e jogositvány került az utolsó helyre.

Salamon hihetetlennek tartja, hogy I. Károly király a hűséges kassai polgárokat nem ruházta fel az árumegállítási jogával, ha az adni szokott városi kiváltság lett volna. A nélkül, hogy Salamont szellemes de czeltalan okoskodásaiban követnők, csak azt emeljük ki e helyen, hogy Kassa árumegállítási jogositványa csupán akkor vált a város számára jelentőssé, midőn Magyar- és Lengyelországok között szorosabb gazdasági kapcsolat támadt, az pedig Lajos király alatt történt. Ez magyarázza az árumegállítási jog késői adományozását. De vegyük más oldalról a dolgot. V. István király 1271. évi kiváltságlevelében a győri polgárokat a székesfehérváriak kiváltságaival ruházta fel s az adományozott kiváltságok sorában kifejezetten ott szerepel az árumegállítási joga.² (Statuimus etiam, quod om-

¹ Gárdonyi, Felsőmagyarország kereskedelmi útjai 10—11. ll.

² Komárom városát p. o. már 1265-ben megillette volna a jog, mert ez esztendőben IV. Bélatól kapta a budai jogot; *Eandem per omnia concessimus libertatem, qua cives nostri de novo monte Pestiensis gratulantur*. Podhraczky, *Historia dipl. urbis Budensis* I. k. 29;—98. ll.

³ Zsolna, Bártfa, Eperjes, Privigye és Lippa. V. ö. Wenzel, Magyarország városai és városjogai 45—46. ll.

¹ Id. h, 51. l.

² Szávay Gy., Győr 24—27. ll.

nes mercatores usque Austriam in Hungariam descendentes et de Hungaria in Austriam trans-euntes mercimonia sua in castro deponant Jauriensi ad concambium faciendum.) El lehet-e azt képzeln, hogy a kisebb jelentőségű Győr ily nagy kiváltságot kap, az ország székvárosa pedig csak sokkal később kapja meg ugyanazt, a mikor e jogositvány alapján Győr kereskedelmi központtá lett. De egyéb is következik ebből. A mint említettük, Székesfehérvár jogait kapják a győriek (in illa et eadem libertate, qua cives et hospites nostri Albenses gratulantur). Salamon okoskodása szerint tehát Székesfehérvár is birt volna árumegállítási joggal, miután a székesfehérváriak jogával élő győri polgárok kiváltságlevele kifejezetten tartalmazta e jogositványt. Annál inkább el kell azt fogadnunk, mert az 1291. évi győri kiváltságlevel szerint csupán egyetlen pontban különbözött a győri polgárok kiváltságlevele a székesfehérváriakétól, t. i. hogy katonaállítási kötelezettségük nem volt. (De libertate Albensium hoc solum excipimus, quod nobiscum vel cum aliquo alio barone nostro exercituare nullatenus teneantur.) Tehát nem csupán Győr, hanem Székesfehérvár polgárai is gyakorolták volna az árumegállítási jogát, mielőtt az ország fővárosa megkapta. Sőt a vasvári polgárokat is előbb illette volna meg e jog, mert IV. László király 1294. évi kiváltságlevelével a székesfehérvári jogot kapták.¹ Vagy tekintsünk III. András királynak 1291. december 2-án a pozsonyi polgárok számára kiállított kiváltságlevelébe, itt is megtaláljuk a jogositványt és pedig a pesti kiváltságleveléhez hasonlóan az utolsó helyen.² Az oklevél eredetiben maradt fenn és senki sem kétkedhetik hitelességében. De viszont abból sem fog senki Salamonhoz hasonlóan messzemenő következtetéseket levonni, hogy az árumegállítási jog az utolsó helyet foglalja el a kiváltságok sorában.

¹ In aliis articulis libertatum more et libertate civium nostrorum de Alba gaudeant et fruuntur. Fejér, Codex dipl. V. 2. 528. l.

² Item concessimus, quod omnes mercatores pannorum, boum, piscium, de quibuscunque regnis vel locis ad ipsam civitatem venientes *descendant in eadem* mercimonia sua libere et secure venditioni exponendo. Fejér, Codex dipl. VI. 1. 111. l. V. ö. Király, Pozsony város joga 206—208. ll.

A mint minden alapot nélkülöz Salamon azon állítása, hogy Buda 1324-ben még nem gyakorolta az árumegállítási jogot, éppen úgy nem bizonyítja be azt sem Salamon, hogy 1344-ben kapta a jogositványt, vagy hogy egyáltalán I. Lajos királytól származott az. Abból ugyanis, hogy I. Lajos király 1370. évi oklevelében a budaiak árumegállítási jogát a saját adományának mondja,¹ egyéb érvek számbavételével csupán az következik, hogy a kancellária fogalmazása hibás vagy hogy I. Lajos király is megerősítette IV. Béla király említett kiváltságlevelét. De adhatott a budaiaknak I. Lajos király külön oklevelet is, melyben a IV. Béla adta árumegállítási jogot jobban körülírta s esetleg bővítette is, a mi az oklevelek szövegének összehasonlításából valószínűnek is látszik. Bizonyítani is lehet azon feltevést, hogy I. Lajos király megerősítette a budaiak régi kiváltságlevelét. Az Ofner Stadtrecht XV. századi krónikaszerű toldalékaiban le van írva ugyanis a budai és pesti polgárok között az árumegállítási tárgyában folytatott 1502. évi per.² E feljegyzés szerint a budai polgárok árumegállítási joguk igazolására legbecsesebb oklevelüket mutatták be, ezt azonban a pestiek kifogásolták. (Indem ward wier gebarent, wie vnsser prieff einer den wier fast fuer den pösten hielten, nit gerecht wer.) Erre I. Károly király oklevelét mutatták be, a mely árumegállítási jogukat megerősíti azon oklevél-

¹ Libertate civibus nostris Budensibus per nostram maiestatem gratiose ipsis concessa in eo, ut nullus mercatorum regni nostri praedicti vel aliarum partium res suas mercimoniales ultra ipsam civitatem Budensem transportare vel diferre nequeant, sed in ipsa civitate Budensi vendere vel commutare aut ibidem reponere teneantur, non obstante. Fejér, Codex dipl. IX. 7. 300. l. De nem is jelenti szükségképpen a «gratiose ipsis concessa» kifejezés a jogositványok eredeti adományozását, hanem a megerősítés esetében is használták azt. P. o. IV. László királynak a gölniczbányai polgárok számára adott oklevelében kifejezetten régi jogositványok megerősítéséről van szó (eandem in omnibus libertatem, quae temporibus domini Belae — — — usi sunt et gavis, de benignitate regia duximus concedendam) és mégis úgy vannak feltüntetve az egyes jogositványok, mintha IV. Lászlótól kapták volna azokat (praerogativa libertatis a nostra maiestate indulta, concessimus, statuimus). Fejér, Codex dipl. V. 2. 346. l.

² Michnay und Lichner, Ofner Stadtrecht 263—64. ll

lel egyetemben, melyet a pestiek kifogásoltak. (Da swechten wier mer prieff, und vanden ain da mit zbain sidell, het vnss geben kwnig Karell. Der selbig prieff pestettiget vns alle freihait der niderlag, awch den prieff, den man for fwer vnrecht wolt derkentt haben) I. Károly király jelzett oklevele I. Lajos ismert oklevélmegegerősítő záradékával és pecsétjével is el volt látva,¹ tehát Lajos király joggal mondhatta a budaiak árumegeállítási jogositványáról, hogy ő adta a budai polgároknak. E feljegyzést Salamon is ismerte s nem lett volna szabad olyan teoriákat szerkeszteni, a melyek hamis világitásba helyezik a székesfőváros egész középkori történetét. Salamon azonban annyira bele élte magát hamis teoriájába, hogy e feljegyzés egészen világos szövegét is félremagyarázza.² Azt mondja ugyanis a feljegyzés, hogy I. Károly király oklevele nem csupán az árumegeállítási jogot erősíti meg, hanem azon becses oklevelet is, melynek hitelességét a bíróság előtt kétségbe vonták. Salamon pedig így fordítja a kérdéses helyet. (Da swechten wier mer prieff, und vanden ain da mit zbain sidell, het vnss geben kwnig Karell. *Derselbig prieff pestettiget vns alle freihait der niderlag, awch den prieff, den man for fwer vnrecht wolt derkentt haben*): Ez megadja nekünk az árukirakás teljes kiváltóságát s azt a levelet is előmutattuk (???), melyet előbb érvénytelennek állítottak.³ Ez világosan félremagyarázása a nevezett szövegnek. De Salamon ezzel sem elégszik meg, hanem e kétségkívül egykoru feljegyzés ellenére azt vitatja, hogy I. Károly helyett I. Lajos nevének kellene e helyen szerepelni. Bizonyosságul hivatkozik I. Lajos már idézett szavaira, melylyel a budaiak árumegeállítási jogát magának tulajdonítja (*libertate civibus nostris Budensibus per nostram maistatem gratiose concessa*), a mi azonban a budaiak régi jogának megerősítése vagy kiterjesztése alapján is irható volt s egyáltalán nem olyan nagy jelentőségű hely, hogy egyéb érvek-

kel szemben fentarthatná érvényét. Oriási tévedést követ el azonban Salamon, midőn oklevéltani érvekkel törekszik igazolni, hogy a feljegyzésben előforduló oklevél nem I. Károly, hanem I. Lajos oklevele volt. Azt mondja ugyanis, hogy: «Ott kétpecsétű oklevélről van szó, s hozzá van téve: hogy a kétpecsétű oklevél alján az egyik pecsét alatt néhány sor apró irás van, mely szerint király ő felsége első pecsétjének példányát ellopták volt, s azért csak az utóbbi pecséttel ellátott oklevelek birnak teljes érvénnyel. Ezen szavak nem Károlyra, hanem Lajosra illenek. Mert nem Károly, hanem Lajos pecsétjei veszték el sikkasztás által.» Nagyon kevés eredeti oklevelet láthatott Salamon az Anjouk korából, ha nem talált olyan I. Károly királytól származott oklevelet, a melyen I. Lajos király pecsétje is függ a Károlyén kívül és I. Lajos király oklevélmegegerősítő záradéka olvasható a hártya alján, mert ilyen oklevelünk szép számmal van. De ha nem látott is ilyen oklevelet Salamon, akkor sem lett volna szabad ez okoskodást elkövetnie, mert közvetlenül előtte idézi I. Lajos királynak második pecsétjére vonatkozó azon rendelkezését, hogy «egyszersmind a Károly király két első pecsétjével erősített oklevelek is csak az ő, Lajos, 1364. utáni pecsétje által válnak hitelessé.» A feljegyzés írója I. Lajos király oklevélmegegerősítő záradékát csak rövid kivonatban közli s nem említi meg a Károly király okleveleire vonatkozó rendelkezését, ezzel azonban Salamonnak számolnia kellett volna s nem lett volna szabad belőle hamis következtetéseket vonni. Nem is emlékszünk meg azon oklevéltani csudabogárról, a melyet Salamon megteremt akkor, midőn ezeket állítja: «S hozzá tehetjük fölöslegül, hogy ha Károlytól nyerték volna az illető monopoliumot, akkor a levélnek okvetlenül kettőnél több pecsétje lesz vala.» Tudvalevő dolog, hogy kétpecsétes királyi oklevelek csupán az I. Lajos kancelláriai gyakorlata szerint készültek, minden más esetben átírták a megerősítendő oklevelet s az új pecsét alatt adták ki.

Nincs igaza Salamonnak abban sem, hogy a budaiak a pert Lajos király oklevele alapján nyerték meg, mert ugyanazon Ofner Stadtrecht

¹ Item der prieff mit den zbain sidell hat vntten pey dem varigen sidell etlech zeill klaine geschrift, wie var der K. Mt. jnsidell verstollen seind warden, vnd welche prieff mit dem anderen sidell gesidelt wer warden, der solt jm allen rechten kraft haben.

² Id. h. 62—66. ll.

³ Id. h. 63. l.

¹ 65. l.

végén olvasható további feljegyzés szerint a pestiek tovább folytatták 1503-ban az említett árumegállítási pert azon alapon, hogy IV. Béla király aranypecsétetes oklevele, a mely a budaiak kiváltságait tartalmazza, a pestiek tulajdonát képezte és a régi gyakorlat szerint Budáról kirendelt pesti bírák egyike lopta el.¹ Nem számol be a nevezett feljegyzés a per további lefolyásáról, de kétségtelen, hogy a budaiak javára dőlt el, mert Szapolyai István nádor említett 1496 június 15-én kelt ítéletlevele megvolt a budai levéltárban s a nevezett perben szereplő bírósákok közül hat esztendő leforgása alatt nem mindannyian hagyták el a királyi udvart, emlékezettek tehát az említett nagy perre, a melyben a budaiak és pestiek közösen védik kiváltságaikat. Ez tehát tisztán ügyvédi fogás volt a pestiek részéről, a mely eredményre nem vezethetett s csupán a per elnyújtására volt alkalmas. Csodálatos s szinte feltűnő, hogy Salamon, a ki ismerte, sőt idézte Podhraczký kéziratban fennmaradt nagy munkáját Budapest történetéről, a Szapolyai István nádor 1496 évi oklevelét, mely összes okoskodásait megdönti, soha nem idézi, pedig Podhraczký munkájában megvan.

Végül I. János király említett 1538. évi oklevele alapján kísérli meg Salamon a pesti kiváltságlevél hitelességének megdöntését, illetőleg feltevéseinek igazolását, de teljesen meddő eredménnyel. Csupán két olyan átírt oklevél van ugyanis János király tárgyalt oklevelében, melyeket nem írt át szóról-szóra a kancellária, hanem csupán a budaiakat akkor is érdeklő rendelkezéseket vette át belőlük. (In illis dumtaxat articulis, qui libertati eorum potissime suffragari videntur, de iisdem privilegiis excerpando.) E két oklevél IV. Béla király 1244 november 26-án kelt aranybullája és IV. László király 1276 június 18-án kelt megerősítő és bővítő oklevele, melyek hitelességét Salamon egyaránt

kétségbe vonja.¹ Nem igaz Salamon erre vonatkozó első állítása sem, hogy a János király átírása kihagyja a régi pesti kiváltságlevélből mindazt, «a mi a kassai 1347-diki levélben ki volt hagyva,» mert maga is ismer rendelkezéseket, melyek a kassai oklevélben megvannak s ebből hiányzanak. De a kassai oklevéllel való összehasonlítás ellen szól az is, hogy a János király átírása első helyen a budai polgárok vámmmentességi kiváltságát emeli ki, a mi a kassai oklevélből hiányzik. Ez átírásnak tehát semmi köze sincs a kassai oklevélhez.

Fölösleges módon töpreng azon Salamon, hogy vajjon a János király oklevele a régi pesti kiváltságlevél kivonatát vagy töredékét tartalmazza-e. Erről felesleges vitatkozni is, mert az előbb mondottak szerint itt kivonatról van szó és pedig a budaiak kérésére kiadott kivonatról.

Ha kivonatot írt át a királyi kancellária, akkor természetes, hogy IV. Béla oklevele egész terjedelmében a kancellária elé került. Nem volt ehhez szükség az eredeti oklevél bemutatására, a másolat is ugyanazon szolgálatot végezte. Valószínű, a mint már munkánk elején említettük, hogy I. Ferdinánd királynak 1528 január 1-én kelt átírását mutatták be. Salamon nagy súlyt helyez arra, hogy IV. Béla kiváltságlevele Pest számára készült s János király kancelláriája minden hozzátevés nélkül a budaiaknak tulajdonítja az ott felsorolt kiváltságokat² s csupán «félreértéssel» tudja megmagyarázni a tényt. Mi minden hosszabb magyarázat nélkül egyszerűen I. János király atyjának, Szapolyai István nádornak 1496 június 15-én kelt ítéletlevelére utalunk, a melyben világosan ki van mondva, hogy IV. Béla aranybullája Pest és Buda közös kiváltsága volt s a budaiakat éppen úgy megillette, mint a pestieket, mert Buda és Pest akkor még nem volt és hosszú ideig nem volt két különálló város. Elesik ennek következtében Salamon azon állítása is, hogy a királyi kancelláriában «nem tekintették az elméleti szoros valóság kiderítését lényegesnek», hanem a párt-hivekkel szemben eltekintettek a valóságtól. Így nem szabad a királyi kancelláriát meggyanusítani, sem pedig az ország főbiráira nem

¹ Item da wier daz recht, wie da varstet, gebunen hetten, da lueden vns die vnbeisren Pesthter jn daz landrecht, vnd klagten vns an, wie die goldene wull, so wier habenn vom k. Wella, jer wer, vnd alle freihait, so wier hieten, alle jer weren, und jn enpfremt weren, alls die zeit, da wier jn van hinen albeg vnd alle jar ain richter hetten geben, alls obsy wolten sprechen, die selbing richter hieten jns gestollen.

¹ Id. h. 67. l.

² Id. h. 68. l.

szabad kimondani, hogy «a vizsgálat szigorának különböző mértékét alkalmazták a viszonyokhoz képest.» Ha ez igaz volna, akkor régi történelmünk leghűbb emlékeit, az okleveleket, tüze kellene vetnünk, s bele kellene nyugodnunk, hogy multunk igaz részleteit nem lehet megállapítani.

I. János király többször említett átiratában még egy régi oklevél rendelkezéseivel is találkozunk, a mely oklevélről azt mondja Salamon, hogy csupán «János király kancelláriája okoskodta ki, hogy az illető toldalékpontok Kun Lászlótól származnak.»¹ Salamon ugyanis azt hiszi, hogy a budaiak valami megrongált oklevéltöredéket mutattak be, melynek bevezetése és vége hiányzott, melynek kiállítóját és dátumát tehát nem lehetett biztosan megállapítani. Ha ugyanis ilyen oklevél feküdt volna a kancellária előtt, akkor nem mulasztotta volna el annak felemlítését s nem mondaná egész határozottan az oklevél: «László király IV. Béla unokája, kit a magyar nép Kun Lászlónak nevez, 1276-ban, julius kalendái előtti 15-dikén, uralkodása 4-ik évében, midőn megerősítette IV. Bélának az ő nagyatyjának kiváltságlevelét, a fenn elősorolt czikkeken kívül a következőket iktatta utána.» Ez teljesen világos és határozott írásmód, a mit csupán az esetben használhatott a kancellária, ha az eredeti oklevél vagy pedig másolata feküdt előtte. Meddő munkát végez különben Salamon, midőn az oklevelet I. Lajos királynak próbálja tulajdonítani, mert régi és kétségtelen bizonyítékunk van rá, hogy IV. Bélának a pestiek számára kiállított kiváltságlevelét IV. László király megerősítette. Erzsébet királyné ugyanis 1345 augusztus 1-én megerősíti I. Károly király azon oklevelét, melyben IV. Béla királynak IV. László király által megerősített oklevele alapján a budai polgárok kötelesek az ó-budai káptalannak a sóvámot megfizetni.² E sóvám tudvalevőleg az ismert pesti

kiváltságlevelén alapul, semmi kétség tehát benne, hogy itt IV. Béla aranypecsétes okleveléről van szó. Ez érven kívül elfogadhatóvá teszi a IV. László oklevelének hitelességét azon körülmény, hogy a nevezett király IV. Bélához hasonlóan sűrűn foglalkozott a városok jogállásának biztosításával. Ugyanazon esztendőben p. o. a gölniczbányai polgárok régi kiváltságait erősítette meg,³ 1377-ben Sopron szabadságait ujtotta meg s bővítette ki.⁴

Ezek előrebocsátása után a Salamon fejtegetéseiben gyakran és nyomatékosan használt 1347. évi kassai kiváltságlevél rendelkezéseinek forrásait is pontosan megjelölhetjük. Arról természetesen szó sem lehet, hogy a kassai oklevél bármely rendelkezése mintául szolgálhatott volna a budaiak kiváltságaihoz. Sőt ellenkezőleg, miután az 1347. évi kassai kiváltságlevél második része szóról-szóra ugyanazon rendelkezéseket tartalmazza, melyekről I. János király 1538. évi oklevele alapján tudjuk, hogy IV. László király adományozta a budaiaknak, világos, hogy a későbbi kassai oklevél egyszerűen innen vette át ez intézkedéseket. Ha a kassai kiváltságlevél első részét csaknem szószerint átvehették IV. Béla pesti kiváltságleveléből, bizonyos, hogy a kassai oklevél kieszközölője hozzáférhetett a budaiak levéltárához s a levéltárban megtalálta IV. László oklevelét is, a melyből a kassai kiváltságlevél második részét merítette.

Salamon érvelése, hogy t. i. Lajos király 1351. évi dekretumának 19. pontjában ki van mondva azon elv, melyet IV. László király 1276. évi oklevele biztosított a budaiaknak, 1347-ben pedig Lajos a kassaiaknak, s ezért a budai oklevél is Lajos korából származik, egyáltalán nem állhat meg. Hiszen a IV. László nevezett rendelkezése éppen a budaiaknak adott kiváltság volt, a melyet országos törvény nem biztosított. Mert ha országos törvényt hoztak volna erre, akkor felesleges lett volna külön kiváltsággépen adni. Teljesen kétségbeesett itt Salamon azon magyarázata, hogy Lajos király a már említett «országos törvény jótéteményeiben» óhajtotta részesíteni a budaiakat. Milyen országos törvény volt az, a melynek hatályát adott esetben külön

¹ Id. h. 70—71. ll.

² Quod praedictum tributum salium in dicto portu Pestiensis dominus praepositus et capitulum ecclesiae Budensis iuxta formam *privilegii domini regis Ladislat, litteras privilegiales domini Belae olim similiter regis Hungariae laudandae memoriae confirmantis* isto modo valent exigere atque possent. Fejér, Codex dipl. IX. 7. 50—51. ll.

³ Fejér, Codex dipl. V. 2. 345—47. ll.

⁴ Endlicher, Monumenta Arpadiana 545—48. ll.

kellett biztosítani. S micsoda jogállásuk volt a városi polgároknak, hogy az országos törvények hatálya nem érintette őket.

Salamon azon állítása sem fogadható el, hogy IV. László okleveleiben nem fordul elő az, «Insuper nos habito tractatu, de consilio baronum nostrorum ex gratia concessimus speciali» kifejezés, a mit a budai oklevél tartalmaz. Ellenkezőleg, ez IV. László okleveleiben is előforduló okleveles formula,¹ a min fennakadni egyáltalán nem szabad. Salamon hihetetlennek tartja, hogy IV. László oklevelének említett kifejezését Lajos király kancelláriája szolgálólag átírta volna,² midőn 1347-ben a kassaiak kiváltságlevelét kiállította. Mi nem tartjuk lehetetlennek a dolgot, s magyarázatot is találunk hozzá abban, hogy az oklevelet nem a kancellária fogalmazta, hanem kész oklevelet mutattak be a kassaiak megerősítés céljából.

IV. László oklevelének hitelessége ellen avval is érvel Salamon,³ hogy az Ofner Stadtrecht 76. szakasza László oklevelét nevezi meg forrásul ama jogositványra, hogy a budai vásárokon külföldi kereskedők csupán nagyban árusíthattak. Az Ofner Stadtrecht idézeteire később még visszatérünk, nem tartjuk azonban teljesen lehetetlennek, hogy IV. László oklevelében ilyen intézkedést találjunk. A vasvári polgárok 1274. évi kiváltságlevelében⁴ p. o. szóról-szóra megtalálhatjuk ez intézkedést és Buda vásárjogát 1287-ben ugyanazon IV. László király adományozta.⁵

Érthetetlen ellenmondásokat talál Salamon a pesti kiváltságlevelél és az Ofner Stadtrecht vonatkozó szavai között. Érthetetlen, mondom, mert ellenmondás egyáltalán nincs a két szöveg között. Azt mondja a pesti kiváltságlevelél: *Verum quia exhibitio privilegii ipsorum existentis sub aurea bulla propter viarum discrimina esse periculosa videbatur, transscriptum eiusdem de verbo ad verbum sub munimine dupplicis*

sigilli nostri concessimus, tantum presentibus fidei volentes adhiberi, ut ad exhibitionem illius nullatenus compellantur. Az Ofner Stadtrecht pedig ezeket mondja: «Auch sol richter vnd purger der stat zw Ofen nyemantz mugen notten noch zwingenn dy haub goldein bull in gericht oder auswendig des gerichtz für zu bringen: nach inhaltung und anweisung der selbigen bull.» Ez szerintünk teljesen hű fordítás, mert a pestiek tényleg azon kiváltságot kapták, hogy eredeti aranypecsétes oklevelüket ne legyenek kénytelenek bíróság előtt bemutatni, hanem azzal egyenlő érvényű legyen a kettős pecsét alatt kiadott másodpéldány. A ki tudja, hogy hazai bíróságaink mily nagy sulyt helyeztek az eredeti oklevelekkel való bizonyításra¹ s hányszor kifogásolták a leghitelesebb átiratokat, az méltányolni fogja e kiváltságot s nem fog Salamonhoz hasonlóan élcelődni e kiváltság felett.²

Miután az Ofner Stadrecht néhány olyan rendelkezését idézte Salamon, melyek a szöveg szerint IV. Béla király kiváltságleveléből voltak merítve, felkér annak megmagyarázására, hogy mikép idézhetett az Ofner Stadtrecht írója «IV. Béla bullájából olyanokat, a mikről ezen oklevélben egy szó sincs.»³ A megfejtés sokkal egyszerűbb, semmint azt Salamon gondolja. Az író t. i. nem az előtte fekvő oklevélből, hanem emlékezetéből idéz, a mi bizony többször megcsalhatta. A jogkönyv t. i. nem hiteles oklevél, hanem magánszorgalom útján összeállított munka, a melyben éppen úgy előfordulhatnak tévedések, mint a Salamon munkájában is előfordulnak szép számmal. Tévedéseit az író is elismeri, midőn ezeket írja: «Missefelt dir dan ichtz an meiner arbeit, so hab gedult, und schuld der kranghait oder tumhait vnd unwitz meiner synnen, und straff das nutzlich prüederlich und auch freilichen, vnd nicht morde mich in deinem neidt mit deiner zungen, vmb dy klain gab, dy ich dir gib lautter vmb gottes willen, so sy doch pesser ist, wenn gar nichtz, vnd ye pesser, dan dy dein, wan du darzu nichts gefüedert

¹ Fejér, Codex dipl. V. 2. 336. l., 431. l., 441. l. stb.

² Id. h. 73. l.

³ Id. h. 74. l.

⁴ Item statuimus, quod mercatores extranei ad forum ipsorum venientes pannum incisum vendere non præsument, sed petias integras vendere teneantur. Fejér, Codex dipl. V. 2. 527. l.

⁵ Endlicher, Monumenta Arpadiana 602–603. .

¹ Hajnik, Birósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyesházi királyok alatt 356. l.

² Id. h. 58. l.

³ Id. h. 60–61. ll.

hast.»¹ Ez elég világos beszéd. Sokkal több tisztesség lakott az Ofner Stadtrecht írójában, semmint a Salamon fantáziájával megalkotott csalafintaságokat elkövethette volna.

Talán tulhosszan is időztünk Salamon fejtegetéseinél, de méltónak tartottuk e munkát azért, mert Salamon a pesti kiváltságlevél hitelességének tagadása alapján írta meg Budapest középkori történetét, s a mint a pesti kiváltságlevélre vonatkozó feltevése hamis, éppen olyan hamis az a kép is, a melyet a középkori Budapestről megrajzolt. Igazat kell adnunk Schmallnak, midőn azt mondja, hogy «Budapest történetének nem is annyira folytatása (Salamon után), mint inkább újbóli megírása válik szükségessé.»² S egyáltalán nem érthetünk egyet nagytudományu bírálójával, Tagányi Károlylyal,³ a ki a pesti kiváltságlevél hitelességét Salamon érvelései daczára is kétségtelen hitelűnek ismeri el s mégis azt mondja, hogy a főváros története Salamon munkájával «végrelegesen meg van írva» s ezen «senki egy betűt sem változtathat az igazság komoly sérelme nélkül.» Azt hiszszük, hogy itt a bírálóban felülemelkedett a Salamon egyénisége és írói tehetsége iránti bámulat az elfogulatlan tárgyilagosságon, a mely meg tudja különböztetni a művészt művétől s a melyet nem befolyásolhat sem kor, sem tekintély, sem vonzalom. Hasztalan kísérli meg Tagányi Károly Salamon oklevéltani «tudatlanságát» «realitásával» mentegezni, illetőleg magyarázni, mert oklevéltani vizsgálatokat oklevéltani előismertek nélkül végezni csupán a tudomány és az igazság rovására lehet és sok olyan oklevéltani igazságot tagad meg Salamon, a melyeket elfogulatlan és komoly kritikával megtagadni nem lehet. Különösen a pesti kiváltságlevelet illetőleg helyesen itéli meg Salamont Tagányi Károly, midőn azt mondja, hogy «egyszerű magyarázat helyett olyat adott, mely csakis emberfölötti ravaszság és furfang mellett volna lehetséges.» Ha pedig ez igaz, akkor hol van Salamon «realitása», melyet Tagányi kiemelt.

Mi IV. Béla 1244. évi pesti kiváltságlevelét a feisorolt érvek komoly mérlegelése alapján két-

ségtelen hitelűnek tartjuk, a mely Pest és Buda kiváltságainak egyaránt alapját képezte, mert hiszen a két város hosszú időn át egy testet képezett.¹ A pesti kiváltságlevél megvolt eredetiben a budai levéltárban egészen a város 1526-ban történt felégetéséig, akkor azonban elpusztult. Komoly bizonyosságaink vannak rá, hogy IV. Béla kiváltságlevelét 1276 június 18-án IV. László király megerősítette és hogy a budai polgárok 1295 október 20-án Lodomér esztergomi érsek előtt lefolyt perükben bizonyítékul használták fel. Megbízható forrásból tudjuk, hogy a pesti kiváltságlevelet I. Károly király átírta és megerősítette, I. Lajos király pedig oklevélmegerősítő záradékával látta el atyja említett oklevelét. Atírták a pesti kiváltságlevelet Hédervári Lőrincz nádor, Albert király és az országrendei. Bemutatták az oklevelet 1476 szeptember 11-én Mátyás király előtt, a mikor néhány rendelkezését az ó-budai apácák számára átírták s ugyanakkor a kancelláriában használt formula könyvbe is lemásolták. 1477 június 29-én Ország Mihály nádor, 1492-ben II. Ulászló király írta át, 1496 június 15-én pedig Szapolyai István nádor oklevelébe került s ez utóbbi oklevél az egyetlen középkori hiteles emléke az első pesti kiváltságlevélnek, a mely azonban egyszersmind legerősebb bizonyítéka az oklevél hitelességének is. Átírta végül oklevelünket 1528 január 1-én I. Ferdinánd király és 1538 márczius 27-én I. János király. Sajnos egyetlen átírás sem őrizte meg az aranypecsétes oklevél szövegét, mert azt IV. Béla rendelkezése értelmében nem kellett bíróság elé vinni, megőrizték azonban a nevezett átírások az aranypecsétes oklevéllel egyidejűleg kiadott s királyi kettős pecséttel megerősített másodpéldány kétségtelenül hiteles szövegét, a mely történeti és oklevéltani szempontból ugyanazon beccsel bír

¹ Tamás esztergomi érsek 1313 december 2-án kelt ítéletlevelében p. o. districtus castri Pestiensis (illetőleg Budensis) elnevezés fordul elő, melynek tartozéka úgy a suburbium, mint az antiqua Pesth. Knauz, Monumenta II. k. 689—91. II. Pest különben a XIV. században igazán jelentéktelen hely lehetett, mert a magyarországi királyi városok (Buda, Visegrád, Székesfehérvár, Kassa, Trencsén, Zágráb, Nagyszombat, Pozsony és Sopron) 1384. évi oklevelében, melyben Hedvig és Vilmos osztrák herczeg házassági szerződését megerősítik, a neve nem fordul elő. Fejér, Codex dipl. IX. 7. 446—47. II.

¹ Michnay und Lichner, Ofner Stadtrecht 28. l.

² Adalékok 2. k. 104. l.

³ Századok 1887. évf. 48—71. II.

ránk nézve. Természetesen téves ezért Schmall¹ állítása, a ki a szöveget «hibás másolat»-nak mondja, mert az sem nem hibás, sem nem másolat.

Mindezek elég bizonyosságot tesznek arról, hogy az oklevél 1244-től kezdve megvolt és használták is, minek következtében Salamon feltevéseit, melyek elmésségét a legnagyobb készséggel ismerjük el, mint feleslegeseket és használhatlanokat el kell ejtenünk. Salamon védel-

¹ Adalékok II. k. 43. l.

mére azonban fel kell említenünk, hogy középkori levéltár hiányában hasonló hibába könnyen eshetett Budapest bármely monografusa. A míg a fővárosra vonatkozó okleveles emlékek nincsenek összegyűjtve, lehetetlen Budapest középkori történetét kifogástalanul megírni. A budapesti vonatkozású középkori oklevelek összegyűjtése és kiadása tehát olyan feladat, a mely rövid időn belül megvalósítandó. E gyűjtemény fogja pótolni Budapest elpusztult középkori levéltárát s ez fogja lehetővé tenni Budapest történetének megírását. GÁRDONYI ALBERT.

VEGYES.

A Kisasszonyfalvai Istvánffy család történetéhez.

Holub József a Turul 1909-ediki évfolyamában ismertette a Kisasszonyfalvai Istvánffy család történetét. Az érdekes közleményben foglaltakhoz, pótlék gyanánt szolgáljanak a következők:

Azt mondja az említett közlemény, hogy Istvánffy Istvánnak, 1508-ban a királyi gyermekek udvarmesterének leányát Istvánffy Katalint Batthyányi Benedek vette nőül.

Ki volt ez a Batthyányi Benedek?

A sárvári hercegi levéltár 1558-ból őriz egy levelet,¹ mely Batthyányi Benedeket mint «filius condam Ladislai Battiani de Geresgal ex domina Elisabetha, filia olim Thomæ Ipolthfi progenitust» említi. — Ugyancsak a sárvári levéltár egy 1564-ediki másik levélében «Nobilis Georgius de Marczal legitimus tutor et curator nobilis puellæ Catharinæ filiae suæ ex nobili domina Anna, filia nobilis quondam Catharinæ, filiae alterius olim dominæ Catharinæ Ipolthfi» elismeri, hogy leánya Marczali Katalin az Ipolthfi — valamint Batthyányi családok részéről Somogy vármegyében néhai Batthyányi Benedek javából anyai hozománya czimén őt törvényesen megillető részét megkapta.²

Ez a két levél határozottan nem mondja ki ugyan, de aligha csalomdom abban, hogy Istvánffy Katalin férje nem lehetett más, mint Geresgali Batthyányi Lászlónak és hitvesének Ipolthfi Tamás leányának Erzsébetnek fia Benedek. Legáltalább feleségének keresztnéve is — bár ez még

nem sokat mond — mint látjuk, csakugyan Katalin, de az az összeköttetés is, mely az Istvánffy és Batthyányi családokat már akkor egymáshoz fűzte, midőn Istvánffy Katalin testvér-bátyja Istvánffy Pál második házasodásakor Batthyányi Benedek unokahugát Gyulai Hedviget vette nőül, sejtésemet valószínűvé teszi. — Geresgali¹ Batthyányi Benedek 1561. év első felében halt el, mert egy szept. 12-én kelt kir. mandatum már néhainak említi.² Istvánffy Katalinnal való házasságából csak egyetlen leánygyermekéről Batthyányi Annáról tudunk, kit Marczali György vett nőül, és ez utóbbiak leánya Marczali Katalin. Hogy Batthyányi Benedeknek fiutódja nem maradt, onnét tudjuk, hogy ő utána a család ősi javakat unokatestvérének fia geresgali Batthyányi Kristóf örökölte.³

De ha sejtelmem nem csal, és Istvánffy Katalin csakugyan Geresgali Batthyányi Benedeknek volt hitvese, úgy az előbb említett 1564-iki levél azt is megmondja, hogy Batthyányi Benedekné Ipolthfi Katalinnak volt a leánya. — Tehát Istvánffy Katalin atyjának Istvánffy István udvarmesternek tulajdonképp kétszer kellett nőszülnie úgy, hogy első felesége Dombai Margit, a második pedig, kitől Katalin született, Ipolthfalvai Ipolthfi Katalin.⁴ — Batthyányi Benedek anyja Ipolthfi Erzsébet és Istvánffy Katalin anyja Ipolthfi Katalin mindenesetre egy családból való vérbeli rokonok voltak, de hogy egy testvérek is lettek volna, alig hihető, mert akkor

¹ Geresgal a mai nép nyelvén Görösgal Szigetvár mellett nyugotra fekszik.

² Nemz. múzeum, Nagyszig. Szily cs. lt. 1561. évszám alatt.

³ U. o. 1558 évszám alatt.

⁴ Ipolthfalva ma — elég különösen — Lipótfá puszta Somogyban Bárd-Szerászló mellett.

¹ Sárvári lt. fasc. 1. No. 68.

² U. o. fasc. 1. No. 86. — E levél egy példánya a M. Nemz. Múzeumban a Nagyszigethi Szily családnak letétbe lyezett írásai közt az 1564 évszámú csomagban feltalálható.

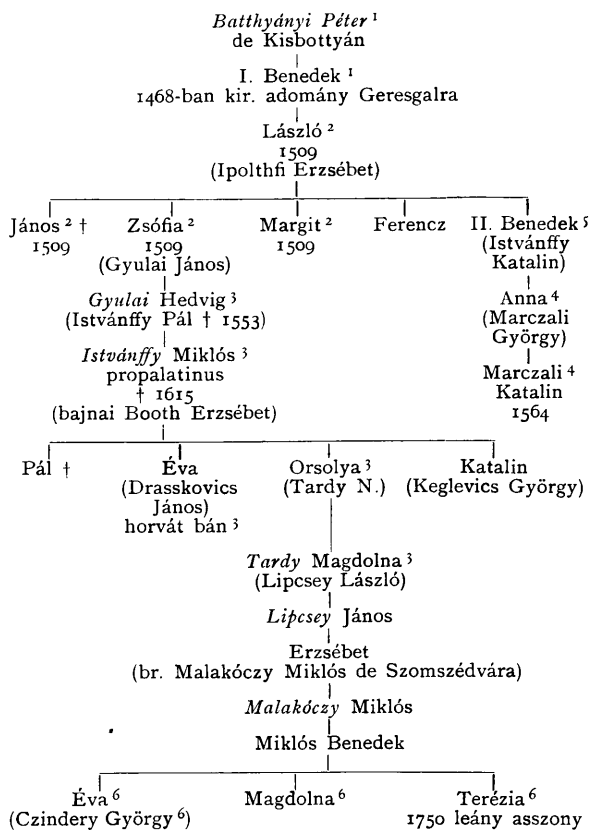
Batthyányi Benedek és Istvánffy Katalin unokatestvérek volnának, unokatestvérek közti házasság pedig abban az időben nagyon is ritka esetek közé tartozhatott.

A Nagyszigethi Szily család házi levéltárában van Mária-Terézia királynőnek 1750 szept. 6-odikán kelt egy mandatum, melyben báró Malakóczy Terézia leányszony instantiájára utasítja a kir. ítélő tábla notáriusát, hogy mindazokat, kik a kérelmezőt ősi jusson megillető Batthyányi és Istvánffy jószágokat (Somogy vármegyében Lad castellumot, Szigeth városbeli curiát, továbbá Ujfalu, Vörösthó, Kottyán, Kis Halászi, Sorompós Sz. Mihály, Barcsi Sz. Mihály stb. falukat és pusztákat) elfoglalva kezükben tartják, birtok-jogaik beigazolása végett a pesti kir. táblához idézze meg. — Ez az idéztető mandatum a Batthyányi és Istvánffy javak iránti ősi jussát kereső Malakóczy Teréziának leszármazását következőleg adja elő: «Expositum est majestati nostræ nomine et in persona magnificæ domicellæ Theresiæ, filiæ spectabilis ac magnifici baronis Nicolai Benedicti, filii Nicolai, filii alterius Nicolai baronis condam Malakóczy de Szomszédvára ex magnifica Elisabetha, Joannis, filii Ladislai condam Lipcsey ex magnifica olim Magdalena Tardy progeniti filia ex magnifica Ursula, filia spectabilis ac magnifici Nicolai propalatini ex magnifica Elisabetha Botth de Baina, filii Pauli Istvánffy ex magnifica adjuaga, filia magnifici Joannis condam de Gyula ex magnifica Sophia de Battyan progenitæ et descenditis». — E szerint Malakóczy Terézia bárónő leány-ágon egyfelől csakugyan az Istvánffytól, másfelől pedig és még korábbi időkből a geresgali Batthyányiaktól származott. A származék-rendben előforduló Batthyányi Zsófiáról ugyanis egy 1509-ediki birtok-csere levél nyomán tudjuk, hogy Geresgali Batthyányi Lászlónak leánya, tehát Benedeknek Istvánffy Katalin férjének édes-testvér nénye volt. E birtok-csere levél nem maradt ugyan fenn, de van egy följegyzés, mely a cseréről meglehetősen részletesen emlékezik.¹ — Kár, hogy e följegyzésen a keltezés 1595 évszáma kimutathatólag hibás, és csak a jegyzék íródhatott 1595-ben vagy még későbbben nem elég hű emlékezet után. A följegyzés szerint «Batthyányi László föl vévén terhét Istvánnak és Miklósnak vér atyafainak, item Borbálának hugának, hasonlóképpen Jánosnak fiának, és Sophiának és Margitnak leányának» Kálmán Jánossal és ennek hitvesével Geresgal, Zádor, Füles, Thamási, Lad, Zolna, Bachanik Szt. Mihály Somogy vármegyei helységekben jobbágy-telkeket és puszta helyeket cserél szent Egyednap után való vasárnapon, s a Sz. Egyedi

¹ Nemz. múzeum, Nagyszig. Szily cs. lt. a XVII. századbeli évszám-nélküliek csomójában.

(somogyvári) Conventben föl is vallották egymásnak. — A csere-levél Batthyányi László másik két ifjabb fiát Ferenczet és Benedeket tehát 1509-ben még nem említette.

Malakóczy Teréziának származástáblája kiegészítve egyéb forrásokból szerzett adatokkal a fentiek szerint ez:

Istvánffy Miklós másik leányától, Évától leszármazott Drasskovicsek is tartották jussaikat az Istvánffy jószágokra.

Hivatkozom végül Lehóczky Andrásra, ki azt mondja (Stemmatographia), hogy az 1511-ben budai várnagy Batthyányi Benedek hitvese Castellán Margit, ennek szülői pedig szentléleki Castellán Ákos és felesége Istvánffy Erzsébet voltak. Ez az Erzsébet időkor szerint az 1508-ban kir. udvarmester Istvánffy Istvánnak nagynénje lehetett.

SZILY JENŐ.

¹ Csánki D.: Magy. orsz. tört. föld. Somogy, Geresgali Batthyányi alatt.

² Nemz. múzeum, Nagyszig. Szily cs. lt. XVII. század évszám nélküliek.

³ Nagyszig. Szily cs. házi lt.

⁴ Nemz. múzeum, Nagyszig. Szily cs. lt. Sárvári Fasc. I. No. 86.

⁵ Sárvári lt. Fasc. I. No. 68.

⁶ Németh Béla: Szigetvár története.

Zeleméry László és Rajcsányi Ádám sirkövei.

(Két sirkőrajzzal.)

A heraldikának némi szolgálatot óhajtok tenni, midőn Zeleméry Lászlónak XVI-dik századbéli és Rajcsányi Adámnak XVIII-dik századból való sirköveit, melyek Nyitra-Sárfőn a plébánia templomnál vannak elhelyezve, képen és közelebbi ismertetéssel bemutatom.

Zeleméry László személye maga is megérdemli, hogy reáfigyelmet fordítsunk. Szülei Z. János és Dobó Anna, a hirneves Dobó Istvánnak nővére, voltak. E rokonságból kifolyólag hagyományozta Dobó Ferencz, Istvánnak fia, Zeleméry János utódainak a ledniczei, upori és sárfői uradalmakat.¹ Zeleméry Lászlónak bátyja, Miklós, az örökölt c-aládi birtokot bírta, a szabolcsmegyei Zeleméren, Büdön, Telegden, Nyiradonyban és birtokolt királyi adományból Szatmáron.²

Zeleméry László ügyes, tanult ember, 1558 körül Verancsich Antal püspök alatt az egri várban volt gondviselő. Utóbb Miksa király őt az esztergomi érsekségnek tette gondviselőjévé. Esztergom vármegye főispáni helytartói tiszt is viselte,³ noha akkor a vármegye török kézben volt. Az idejében mozgósított kereszties hadban is résztvett, mire a sarkövén levő keresztel jelölt zászló mutat.

Nejétől, Nagylaki Jaksith Skolasztikától több gyermeke maradt. Nejét túlélte, a ki halála után férje mellé temettetett el. Gyermekeivel kihalt a Zeleméry család.

Zeleméry Lászlónak halálozási évét Wagner feljegyzése⁴ szerint 1573-ban történnék tartották; holott a sarkőnek felirata szerint az 1570.-ben történnék.

A sarkő vörös márványból készült, a mely jó állapotban van, eltekintve némely csonkítást, melyek közül legkárosabb az arczé. A kő magassága 2 m., szélessége 1'20 m. Felirata, mely a kőnek szegélyét futja körül, a következő:

HIC IACET NOBILIS VIR DOMINVS LADISLAVS
DE ZELEMÉR (sic) CESARIS MAXIMILIANI PROVISOŘ IN ARCHIEPISCOPATV STRIGONIEN.
CVM DÑA SCHOLASTICA CONIUGE
SVA FILIA MAGNIFICI MARCI YAXIT DE NAGILAK. QVIEVIT IN
DÑO ANNO M. D. LXX.

¹ Nagy Iván, M. O. családai XII. 346 és pótk. 197.

² Rupp, M. O. Helyr. T. II. 345, III. 142.

³ Nagy Iván, i. mű. XII. 347. — Esztergom vm. mg. 419. főispáni helytartóságát 1579-re teszi, pedig már 1570-ben meghalt.

⁴ MSS. Tom. LXX. p. 286.

A sarkő alsó bal sarkában van a czimer, mely mellső jobb lábával három águ kinyílt virággal ékített növény szálat tartó medvét ábrázol. Csergheő Géza a Zeleméri családnak azt a czimerét mutatja be,¹ a melyről az Anjoukori okmánytárban,² mint Zeleméry Mihálynak 1333-ban használt pecsétjén előforduló czimerről történik em-

lítés. Eme, a Gútkeled nemzetségbeliek által használt közös czimer³ a sárkány- vagy farkasfogakat mutatja.

A sarkő magára a sirra, mint sírfödél volt alkalmazva, a honnan Jantulik András plébános 1775-ben felvétette, mert a templomnak roskadozó tornya megszilárdításánál utban volt, és a

¹ Wappenbuch des Adels v. Ungarn 731. Taf. 500.

² Nagy Imre, Anjouk. okt. III. 27.

³ Nagy Iván, i. mű I. 217.

templom szentélye falának külső oldalához támasztva helyeztette el.

A kastély falába befalazott több régi, feliratos kő között van Zeleméry Istvánnak, László fiának sírköve is 1588-ból, melyről a czimer teljesen lekopott, a felirat alig olvasható.

Rajcsányi Ádámnak sírkövét itt bemutatni annál is inkább helyén levőnek tartom, mert ő,

mint a genealogia, heraldika, sphragistika és archontologia tevékeny munkása, korában valószínű tekintélynek örvendett, Pray György,¹ Fejér György, Nagy Iván² és mások elismeréssel szólnak munkásságáról. A «Turul» is sokat foglalkozott vele³ és hamisításaival és azért méltányos dolog, hogy az ő koholmányairól folyta-

tott tárgyalásoknak befejezéseül, be legyen mutatva a sírkövén látható czimer is.

E czimer nem ugyan tárgyára nézve, de a czimertárgyak csoportosítását illetőleg, különbözik ama czimerektől, melyeket Nagy Iván¹ mint Rajcsányi és Petrovay mint Ujfalusy testvérek czimerét 1651-ből, bemutatnak. A sírkő czimerén, mint telamon két medve fordul elő.

Ilyenek az eddig közzétett Rajcsányi-féle koholt czimeren nincsenek.

A sírkő felirata ez:

HIC
CALCATVR PEDIBVS EORVM
QVOS ANTE PRAEIVIT
S. C. ET R. A. MATTIS
POSTSERVITIVM 28 ANNORVM
JVBILATVS HVNGARICO AULICVS
CAMERALIS CONSILIARIVS ET EMERITVS
ARCHIVARIVS REGIVS
ADAM DE RAJCSAN
QVI OBIT DIE 26 MEN. AVG.
ANO 1766 AETATIS SVAE
ANNORVM 68.

A sírirat szövegéből látjuk, hogy Rajcsányi Adám 1766-ban augusztus 26-án halt meg. Eddig Nagy Iván szerint, annyi volt ismeretes, hogy 1760 körül halt meg. A sírirat szerint 68 éves volt, tehát 1698-ban kellett születnie.

A sírkő eleintén a sír felett, a talajon fektet, mint azt feliratja is mondja és a koptatás is tanúsítja. 1775-ben Zeleméry László sírkövével együtt Jantulik András ezt is, ugyanazon okból mint amatt, a templom szentélye fala külső oldalához ragasztotta. Előbb e két sír egymáshoz közel volt a templom tornya mellett.

A nagyon domboru faragványu czimer nagyrészt lekopott. A felirat azonban még jól olvasható. NÉMETHY LAJOS.

Oklevéltani apróságok.

Második honalapítónk, IV. Béla király az 1245-ik évben az abaujvármegyei Kinizsen adománylevelet állít ki, melynek corroboratiója így szól: «— presentes eidem preposito — t. i. az adományosnak — concessimus literas sigilli nostri munimine roboratas. Datum etc.»

Az oklevelen azonban zöld színű, csucsos papi pecsét töredéke függ, melyet olyképen erősítették a hártýára, hogy ezt alsó részén bal szeglete felett néhány vonalnyira behasítván a szélesség irányában mintegy az oklevél közepéig, az így nyert keskeny szalagot alól a hártýa

¹ Horányi, Memoria Hungarorum III, 132.

² Nagy Iván, i. m. IX. 593., XII. 513.

³ Turul IV. 103., V. 91., 112—117.

¹ Nagy Iván i. m. IX. 589.

² Turul V. 91.

közepén a szöveg alatt vágott nyíláson átbujtatták s szabadon lecsüngő részére alkalmazták a szokásos módon a pecsét fészket.

A corroboration szavai bizonyítják, hogy ez a pecsételési mód valóban ötletszerűen, az oklevél megszerkesztése után történt s magyarázatát a kiállító is szükségesnek találván, az okirat utolsó része, a kelet után a következőket jegyeztette fel: «Istam — t. i. litteram — cum prior predicatorum ad presens domi esse non potuit, cum sigillo domini plebani Achillei fecimus roborari».

Az oklevél Kassa város titkos levéltárában Szebenye Nr. 1 jelzés alatt őriztetik.

Miklós nádor 1347-ben Abauj- és Sárosvármegye rendezésén Kassán nádori gyűlést tartván, az erről kiadott oklevélben a megpecsételéssel ezeket olvashatjuk: «— et in testimonium sigilla nostra presentibus literis iuxta sigillum ipsius domini palatini duximus apponenda». A nádor ismert függő pecsétjén kívül, melynek körirata: † S. (igillum) Nicolai Gileti palatini: Hungari(a)e: Et: Et: Judici. Comanor. (um), más pecsétnek nyoma sincs. Az oklevél Kassa városa nyilvános levéltárában.

Ilyen ellentmondások nem ritkák s a *litteratus regius*² — királyi íródeák — vagy *scriptor*³ 1439-ben is az oklevélen függő pecsétet emleget s a kancellária az okirat hátára üti a pecsétet⁴ anélkül, hogy ez a hitelesség rovására esnék.

Már Nagy Lajos királyunk utolsó éveiben, de különösen Zsigmond alatt a munkával megterhelt kancelláriákban hanyag gondatlanság kap lábra. Classicus példája egy 1380-ban kelt oklevél, mely tele van törlesztéssel és javításokkal, mert Szepesi Jakab országbíró, a kinek kancelláriáján indult meg az irat szerkesztése és kiadása, időközben meghalálozván, az expeditio megszakadt; azt később ismét elővették, a *király* nevében adván ki az oklevelet, melynek néhány sora már az oklevél hátára került.⁵

Szakasztott példáját birjuk az 1405-ik évből.⁶

Elég sűrűn találkozunk apróbb korrekturákkal a káptalani kiadványokban. Az egri káptalan 1328-ban kelt s Kassa városa titkos levéltárában Baska. Nr. 1. jelzés alatt található oklevélnek szövegében az *asserurerunt* szó középső *r* betűjét, mint feleslegest, áthúzták.

A jászai konvent 1340-ben kelt okiratának⁷ a datuma fölösleges szó-, helyesebben számsza-

poritással ez: «— anno eiusdem M^o CCC^{mo} XL^{mo} *prenotato*». A lelkiismeretes jegyző az évszámot, mint feleslegest, kihuzta; a szövegben egy helyütt az ipsius szót áthuzván, fölébe illius-t irt.

A szepesi káptalan az 1337-ik évben statutiót eszközölvén, az erről szóló okiratban¹ a jegyző leírván az adományozott birtok határait, nem a kellő helyen alkalmazta a «super eodem fluvio Byztre cadit in fluvium Harnad» szavakat. Úgy segített a dolgon, hogy a mondatot idéző jelek közé rekesztette s a *super* szó fölé a *vacat* szó első, a *Harnad* fölé második szótagját írta fel. Az itt nem helyén való sor alább illő helyén is olvasható.

V. László király ismert pecsétjében, melyre az 1453-as évszámot, a pecsétnyomó készítésének idejét is felvéste az udvari ötvös — a czimerpaizs mögül fénysugarak törnek ki.

Kassa, Bártfa és Lőcse sz. kir. városok ekkor nyert czimerleveleibe s innét pecséteikbe is belekerülnek e fénysugarak. Lőcse város pecsétjében azonkívül a fénysugarakon túl e három gót betű van, ú. m. jobbra *s* (igillum), fent *c* (vitatatis) és balra *l* (eutschoviensis).

A királyi kancelláriában divó iktatói és kiadói eljárásról szóljanak a következő adalékok.

Zsigmond király egy 1430-ik évbéli oklevele² plikaturáján: *Lecta, correcta et collationata*.

1436-ban kelt okiratán: *Recta ad registum regale*.³

II. Ulászló király 1496-ik évbéli oklevelén:

Presentata, lecta et extradata est in sede per M(agistrum) Adam prothonotarium.

Coram me magistro k k k

et coram me magistro Gereczy et ceteris, et coram me magistro Ladislao de Doroghaza prothonotario.

Az okiratot hártván, könyvalakban állították ki s pecsétje veres-fehér-zöld fonalon függ.⁴

Az 1510-ik évben Perényi Imre nádor Esztergomban ad ki oklevelet; alól jobbra: *Ad relationem domini Blasii de Raska thavernicorum regalium magistri, s ugyanitt, nagy szerényen a jobb alsó sarokban az okirat scriptorának neve: Bolyary*.⁵ Talán a legrégebb adatunk erre a szókra, mely a Habsburgházból származó királyaink alatt kezdettől fogvást divatozott.

Orbán győri püspök, királyi kincstartó 1483-ban kelt oklevelein mindenben hasonló pecséttel él; azonban a czimerpaizs mezeje hol balharánt, hol jobbharánt osztásu.⁶

Egy 1435-ik évbéli, Bask abaujvármegyei

¹ Az A. O. IV. k. 123. lapján egy 1341-ben kelt oklevélben: *Geletus dictus de Boioth*.

² Varjú, Bánffy oklevéltár. 238. l.

³ U. o. 320. l.

⁴ Varjú, Bánffy oklvt. 622. l.

⁵ U. o. 350 l.

⁶ U. o. 491. l.

⁷ Kassa város titkos levéltára Kajul. Nr. 2.

¹ U. o. Beke. Nr. 1.

² Kassa város titkos lvt. I. Nr. 3.

³ U. o. Zakal. Nr. 49.

⁴ Kassa v. titk. lvt. D. Nr. 40.

⁵ U. o. B. 61.

⁶ K. v. nyilvános levéltára 541. és 542. sz. a.

helység adományozásáról szóló oklevél hátán ez egykoru magyar felirat: Zabad espansag ad Bask.¹
KEMÉNY LAJOS.

Megjegyzések Theiner archontológiájához.

I.

IX. Gergely pápa 1231 május 9-én azt írja az esztergomi érseknek, hogy miután a római császárság (t. i. a byzáncki) annyira veszélyeztetve van, hogy tönkremenésétől lehet félni, szükségesebbnek találja, hogy azon magyarországi főurak, kik a szentföldre menesztendő keresztes hadjáratra készek, inkább a nevezett császárság segítségére menjenek; szólítsa tehát őket az érsek fel, hogy J(ános) választott konstantinápolyi cászár támogatására siessenek és ha egyik-másik ezt személyesen meg nem tehetné, váltsa be fogadalmát oly módon, mint ezt az érsek legczélszerűbbnek találja.

A fogadalmat tett urak a következők:

«nobilium virorum *Dionisii* Camerarii . . . regis Ungarie, *M.* comitis Palatini et *Nicolai* fratris ejus, *Nicolai* magistri *Cainm* comitis et *Benedicti Philippeni*, *Saodomi*, *Buzarde* comitis et comitis *Famuhelici*.²

Hogy e névjegyzékben egynéhány név a felnemismerhetőségig van elferdítve, kézzelfogható s így azt hiszem — nem éppen felesleges, ha e nevek elemzésébe belebocsátkozunk.

a) *Dénes* camerarius teljesen ismeretes személy. Ampod fia Dénes nádorral nem azonosítható, mert ez 1228-ban nádorságát elveszté, mire őt benne az okiratunkban előforduló M(ajs) követte; tehát nem igen hihető, hogy a bukott nádor győztes versenytársa kabinetjében a kamarafőnöki vagy a tárnokmesteri hivatalt elvállalta volna. Hanem *Tomaj* nb. *Dénes*, ki már 1224 óta tárnokmester és 1241 után mint nádor eltűnik, az okiratban szereplő camerariussal vagyis tárnokmesterrel azonos.

b) *M.* a Majs nevű nádor, ki 1209-ben Vas megye főispánja, 1217-ben András királynak palesztinai utitársa és 1228 től 1231-ig a nádor. Tőle származik a darói Majos család. — *Miklós* nevű fivére 1213 és 1214-ben Fejérmegye főispánja; 1214 után elvész a nyoma, de 1233-ban ismét találkozunk vele a főurak sorában, a nélkül, hogy a tőle esetleg elfoglalt hivatalt ismerőnk. Tőle származnak a Daróiak.

c) «*Nicolai magistri Cainm comitis*»-nél mindjárt ki kell jelentenem, hogy az egész sor egy Miklósról vonatkozik; hiányzik a Theiner-féle szövegben egy vessző, kellene állnia: «*Nicolai*

magistri, *Cainm comitis*». — Első látszatra két személylyel volna dolgunk: a) Miklós mesterrel, b) *Cainm* comissal és akkor a kétségekivül rövidített *Cainm* alatt «Calojohannem»-re gondolunk vagyis Angelosz János (Kalojohannes) görög császárfira, ki akkortájt a Szerémség ura volt és a későbbi királyi oklevelek záradékaiban az ország főurai sorában helyet foglal.¹ Csakhogy eltekintve attól, hogy őt a pápa már rangjánál fogva elsőnek kiemelte volna, nem szabad elfelednünk, hogy a levél az összes urakat genitivusban felsorolja és hogy, ha a császárfiról volna szó, *Cainm*, azaz «Calo-Johannis»-nek kellene állnia; — de mert a rövidített szó vége nem *s*, hanem *m*, világos, hogy itt valamely *-um*-végű szóval van dolgunk és hogy a reá következő «comitis» erre vonatkozik; ki akarja fejezni, hogy Miklós mester kiknek volt a comese. Majs nádorsága alatt egyetlenegy férfit ismerünk, kire a levél adata illik, ez pedig az eléggé ismert Bars fia Miklós, ki tényleg «*Nicolao magistro et comite agazonum*» czim alatt akkor többször szerepel;² fentebbi rövidítés tehát minden kétséget kizárólag «agazonum»-ot jelent.

d) *Benedicti* és *Philippeni* között hiányzik a vessző, mert itt két személyről van szó.

E Benedek nem más mint *Sámod* fia *Benedek*, ki 1219-ben Nyitramegye, 1220-ban pedig Abaujvármegye főispánja, azután jó időig országos hivatal nélkül maradt. Majs nádor távozta után Ampod fia Dénes nádorsága alatt, tehát még 1231-ben megkapja az országbirói állást, melyben 1232-ig marad; 1233 aug. 20-án még él. További nyomait nem ismerjük.

e) *Philippeni*. E néven hiába keresnők a magyar kútfőkben, mert «*Philippenus*» az eredeti név olaszosítása. Az itt nevezett főúr nem más mint azon *Phila*, ki 1219-ben Bars fia Miklós nádor és Sopronmegye főispánjának helyettese, 1231-től 1232-ig pedig Dénes nádor alatt királyi tárnokmester; 1233-ban nincs országos hivatala; 1234-ben Sopronmegye főispánja, ezután «bán»-nak cimezik. 1249-ben az oroszok fogságába kerülve, életét a börtönben végezte. Tőle származnak az ungmegyei Szeretvaiak és a szeretvai Ramocsák.

f) *Saodomi*; ez már nem olaszosítás, hanem rettenetes írási, olvasási vagy sajtóhiba; jelentősége pedig: *Salomonis*. Ez nem más mint Fajsz Salomo, ki 1211-től 1214-ig tárnokmester és Bácsmegye főispánja, 1222-ben országbiró és Mosonmegye főispánja, ugyanazon évben szlavóniai bán és Zalamegye főispánja, mely két hivatalban 1224-ig találjuk.

A pápai levélnek ez a legérdekesebb adata. —

¹ Kassa v. titk. lvt. Bask. Nr. 8.

² Theiner, Mon. Hung. I. 97.

¹ V. ö. «Margit, császárné fiai» cz. a «Századok» 1903. évf. 595—600. l. megjelent dolgozattal.

² Pl. Wenzel VI. 476., XI. 212.

Mindeddig azt hittük t. i., hogy e Salomo nyoma 1225 után elvész; a pápai levél azonban bizonyítja, hogy még 1231 első felében is élt. Hogy itt tényleg ő vele s nem valamely Salomo nevű más személyrel van dolgunk, bizonyítja fényesen azon adat, mely szerint Salomo bán a Veszprém-megyében fekvő vázsonyi birtokát — *hogy a szentföldre való utazása alól fel legyen mentve* — végrendeletileg egyik vitézének, Kopasz Andrásnak hagyományozta,¹ a miből kiviláglik, hogy Salomo sem Palesztinába, sem Konstantinápolyba nem utazott.

g) *Buzard* nem más, mint a *Buzád-Hahót* nb. *Buzád*, kit 1231-ben «bán»-nak neveznek. Eléggé ismert személy.

h) *Famuhelici* írási, olvasási vagy sajtóhiba. Ez azon *Sámuél*, ki Dénes nádor és Miklós tárnokmester rossz gazdálkodásában résztvéve, 1232-ben kiközösített. Komárommegyei birtokos; 1218-ban az e megyebeli Örsön néhány földeket szerez; 1228-ban néhány bars megyei birtokos ügyében királyi emberként működik; 1232 előtt a királyi kamara főnöke. Hogy tényleg vele van dolgunk, bizonyítja a pápa, ki őt 1232-ben azért kiközösíti, *mert keresztes fogadalmát a kitűzött határidő alatt nem teljesítette.*² 1232 után nyomát veszítjük. 1268-ban találunk Komárommegyében Für, Imely és Radvány táján egy Sámuel-falvát,³ mely kétségkívül e Sámuel után kapta nevét.

II.

1332 április 1-sői kelettel írja a pápa Katyisz nb. Szécsényi Tamás erdélyi vajdának, hogy a pápai követeket a tizedek gyűjtésében támogassa. Ugyanezen felhívást küldi

- a) Demeterio comiti de Trinch,
- b) Paulo comiti de Mortun,
- c) *Johi Duci Matho*,
- d) *Paulo comiti de Zamar*,
- e) Nicolao comiti Psoniensi,
- f) *Stephano comiti de Polys*,
- g) Donthoni comiti de Zolio,
- h) *Ladizlao magistro Agazonum*.

Ezek közül egynéhányt meg kell határoznunk, a többiek elég könnyen felismerhetők:

1. *Demeter* az *Aba* nb. Nécsei család tagja, ki 1322-től 1335-ig Trencsénmegye (Trinch) főispánja és (már 1316 óta) királyi tárnokmester.

2. *Pál* a Nagymartoni (Mortun) család tagja, 1328-tól 1349-ig a nagyhatalmu országbíró.

3. *Johi Duci Matho* minden irányban elrontott megjelölés. Mindenekelőtt kiemelendő, hogy a pápai kancellária a magyar vajdát és a bán

többnyire dux-nak nevezte; miután fentebbi levél elsősorban Szécsényi Tamás vajdának szól, világos, hogy a dux alatt a bán értendő s így azonnal tisztában vagyunk az iránt, hogy Matho alatt *Macsó* értendő, — csak hogy mi Jób nevű macsói bán és egy 1332. évi Jób nevű országnagyot egyáltalában nem ismerünk. A macsói bán 1328-tól 1334-ig Szentemágócs nb. Logrét (Lucretius) fia *János*, az Alsániak őse, Bálint bitoros atyja.¹ A fentebbi szövegben *h* helyett áll *b* és így tehát Johi helyett Jobi; a Johi pedig nem más mint a rövidített «*Johanni*».

4. *Paulus comes de Zamar*. Az utóbbi szó a ferdités netovábbja. Szamar, Szamár, Számár nevű megyét vagy helységet, kire ezen adat ráillene, nem ismerünk;² első látszatra Szatmárra gondolhatnánk, csak hogy 1330 máj. 17-én Pető, 1333 decz. 4-én pedig Bátori János a szatmári főispán. Oly előkelő, Pál nevű magyar főurat, kihez a pápa irt volna, 1332-ben nem ismerünk. Az egyetlen ily nevű, kinek a pápa íratott, *Garai Pál* (néhánykor «Kozol» [Kazal, Kaszal]), ki 1332-ben királynéi udvarbíró, azelőtt macsói bán, később királynéi tárnokmester. «*Zamar*» tehát — bármennyire feltűnőnek is látszik — nem más mint «*Gara*».

5. Miklós Pozsonymegye főispánja az eléggé

¹ Kollányi: Az esztergami kanonokok című művében (51) mondja, hogy e Bálint atyját, Jánost, egy római oklevél «Bam-, Baroni»-nak mondja; mindakettő pedig csak a «bán» ferditései. Ugyane helyen olvassuk, hogy Alsáni Bálint unokaöccse János veszprémi püspöknek. Miután ezen adat csak Garai Jánosra vonatkozhat, több mint valószínű, hogy János bán neje Ilona a püspök nővére.

1348-ban e Bálint királyi káplán és esztergami olvasókanonok stb., de úgy látszik, hogy a következő adatok szintén reá vonatkoznak:

a) 1346 jun. 23-án adományoz VI. Kelemen pápa «Valentino Johannis Rence» (?) fehérvári kanonokságot; az illető a váradi sz. Péter oltár magistratusát és a váradi egyházmegyéhez tartozó Bösörmezy n (= Hajdubösörmezy) levő kápolnát már bírja (Monum. Roman. episc. Vesprim. II. 117.). Theiner (I. 728.) szerint pedig aról van szó 1346 okt. 19-én, hogy «Valentino Johannis Rence» a fehérvári kanonokságra előjegyeztesék.

b) 1352 jul. 2-án kéri Lajos király a pápát, hogy «Valentino quondam Johannis Ravi» a pécsi káptalanban javadalmat adjon (Supplic. ad Clem. VI. Ann. XI. fol. 48. — Fraknoi feljegyzése). Az a) alatti személyre nézve, bár a névazonosság nagyon csábító, még sem merem határozottan állítani, hogy a «Rence» János bánra vonatkozik, a b) alattiról pedig majdnem biztosan vehetjük, hogy a «Ravi» csak a ferditett «Bani».

² Zamar nevű helység van 1241, 1261, 1265 és 1355-ben Trencsénmegyében (Anjoukori okmánytár VI. 417., Hazai okmánytár VI. 39., 108. Wenzel VIII. 122.) és ez kétségkívül a mai Zamaróc. — Zalamegyében van 1299-ben a Szemenye nevű faluhoz tartozó terra Zamar (= Szamár-föld, Wenzel X. 361.), Hontmegyében pedig 1331-ben Méznevélő, Palást, Szalatnya és Domanyikkal együtt a bozói apátságnak Zamar nevű birtokát is említik (Anjoukori okmánytár II. 534.). Mindezekben egyetlenegy Pál nevű férfit sem találunk, kire a pápai adat ráillene.

¹ Zichy-okmánytár I. 24.

² Fejér III. 2, 298.

³ Knauz I. 556.

ismeretes *Nevnai Tröttele Miklós*, kit e főispánságban 1322-től 1347-ig találunk.

6. «*Stephanus comes de Polys*» Pilis megye főispánja. Miután e férfi családi hovatarozandósága mindaddig kellőleg megállapítva nincsen, szükséges, hogy ezt a következő sorok alapján megtegyük:

Pilis megye XIV. századbeli főispánjait 1324-ig nem ismerjük. Csak 1324 aug. 3-án olvassuk,¹ hogy István mester visegrádi várnagy és pilisi főispán néhai Jakab, Cenci (? vagy Cenit?) nemes özvegyét Katalint és Jakab fia János, szintén Cenci nemes özvegyét Erzsébetet és ennek két leányát Ilonát és Ágnest hitbéri és leánynegyedi követeléseikre nézve a budai káptalan előtt kielégítette.² Az alább következő adatok alapján azt hiszem, hogy a fentebbi kérdéses Cenci vagy Cenit az esztergammegyei Csévvél azonos.

1326 aug. 1-én felhívja Károly király az esztergami káptalant, hogy István visegrádi várnagy részére az Esztergommegyében levő Nyrmal nevű birtokot határolja és Istvánt beiktassa. Midőn a király ugyanazon évi aug. 30-án a beiktatást helybenhagyja, kiemeli, hogy ezen István neki mindjárt trónralépésekor szolgálatokat tett, hogy vele együtt az országba jött, mint királyi követ kilencszer tengerentuli utat tett.³

1326 szept. 15-én kijenti Rozsd nb. Elek fia Mikotya a király előtt, hogy neki fiutódai nincsenek, engedje tehát neki a király, hogy az Esztergommegyében levő csévi birtokáról szabad rendelkezessék. Ő ugyanis *Sáfár István* mestert visegrádi várnagyot fiul örökbe fogadta és neki 50 ezüst márkáért Csévet oda adta. A király tekintve, hogy István mester vele jött az országba, külföldi követségekben és egyébként érdemeket szerzett magának, teljesítette a kérelmet.⁴

1333 jun. 15-én csak István néven szerepel és akkor bizonyos Iván a pilisi alispánja.⁵

1334 márcz. 20-án megkapja Csévet;⁶ 1336 febr. 23-án az országnagyok sorában szintén csak pusztá keresztnevén szerepel.⁷ 1337 jul. 13-án az új földesur már garázdálkodik. A budai káptalan jelenti e napon a nádornak, hogy ennek 1336 évi nov. 18-án kelt megkeresése következtében teljesített vizsgálatból kitűnt, hogy István visegrádi várnagy tisztartója egynéhány csévi földesurral együttesen a margitszigeti apáczáknak csévi birtokát elfoglalta.⁸ — Ugyanazon

évi jul. 29-én olvassuk a király egyik adománylevelének pecsétje alatt a következő szavakat: «*relacio Stephani Saphar et legacio eiusdem per Philip-pum fratrem episcopi Zagrabien-sis*».¹ Ez utób-bira megjegyzendő, hogy az akkori zágrábi püspök András fia László s hogy a püspöknek egyik fivére Sebestyén. 1339 aug. 20-án pedig olvassuk, hogy *Pál fia István* visegrádi várnagy és Pilis megye főispánja a tolnamegyei Marócza nevű helységre vonatkozó birtokperét Tröttele Miklós Pozsonymegye főispánja ellen vesztette.²

1341-ben felhívja Károly király a bácsi káptalant, hogy István visegrádi várnagy és pilisi főispán Torontálmegyében levő Borgyas nevű birtokát határolja s ez alkalommal *Barnabás fiát: Taranyai Gergelyt* királyi embernek nevezi ki.³

1345 febr. 28-án pedig találjuk, hogy a kő káptalan a bácsmegyei Ujlak szomszédjait felsorolva, többiek között *Barnabás fiát Gergelyt és Stephanum dictum Saffar visegrádi várnagyot «nobiles de Tharaniani»*-aknak nevezi.

Ha már most ezeket összegezzük, azon eredményre jutunk, hogy ezen István — ha az erre vonatkozó oklevelek szövegezése a szó szoros értelmében veendő — Károly királylyal együtt Magyarországra jött, tehát valószínűleg olasz származású ember volt. Magyarországon birtokot és állást kapván, magától értetődik, hogy magyar hangzású melléknevet felvett és így leg-helyesebben járunk, ha őt «*taranyai Sáfár István*»-nak nevezzük. 1345 okt. 12-én már Bátmonostori Töttös a visegrádi várnagy és pilisi főispán,⁴ miből joggal következtethető, hogy István még 1345-ben meghalt.

Családi viszonyairól a következőket tudjuk:

a) 1344 febr. 14-én kéri Csór nb. Tamás, Liptó megye főispánja s királyi követ a pápát: engedje meg követtársának, István Pilis megye főispánjának és ennek nejeinek, hogy gyóntató-juk őket akármikor bűneik alól feloldhassa.⁵

b) 1366-ban fiai János és Miklós Csév urai.⁶

c) 1418-ban kijelenti János esztergami érsek, hogy *néhai Sáfár István fia Miklós fiai Csévi János és Miklós* csévi birtokrészüket neki elzálogosították és hogy ő ezt — mert Kesztölcz és Dorog az esztergami káptalan birtokaihoz közelebb — az eredeti zálogösszeg árában a nevezett káptalannak zálogos birtokként átengedi.⁷

d) Torontálmegyében a *csévi Sáfár* család

¹ Ugyanott 397.

² Ugyanott 589.

³ Hazai oklevéltár 234.

⁴ Anjoukori okmánytár IV. 486. (Taranyai Barnabás fia Gergely 1355 okt. 29-én Bácsmegyében még szerepel; lásd ugyanott VI. 384.)

⁵ Zichy-okmánytár II. 180.

⁶ Supplic. ad Clem. VI. Ann. II. pars. II. fol. 207. (Fraknoi feljegyzése.)

⁷ Pór Antal id. helyen.

¹ Hazai okmánytár V. 99.

² Hazai okmánytár V. 99.

³ Fejér VIII. 3, 106. s. kk. (v. ö. ugyanott 534.)

⁴ Esztergomi kápt. levéltára lad. 26 fasc. 2. 3. nr. 10, 2 (Pór Antal úr közlése).

⁵ Anjoukori okmánytár III. 27.

⁶ Pór az id. helyen.

⁷ Anjoukori okmánytár III. 254.

⁸ Anjoukori okmánytár III. 388.

Borjason még 1422-ben is földesur.¹ De miután tudjuk, hogy Sáfár István 1341-ben nemcsak Borjason, hanem Bács megyében is birtokolt, több mint valószínű, hogy a Bács megyében 1428-ban előforduló bodoni Sáfár család² is az előbbivel azonos.

e) A pozsegamegyei szukovczyi Szu(1)k család 1401-ben és 1421-ben a csévi Sáfároktól megvásárolja az általuk eddig zálogban birt. Kamaricát. A Garaiak pedig 1415-ben zálogban szerzik a csévi Sáfároktól Kaproncza felét és még ugyanazon évben ugyane családtól Kamaricát, Felsőfalut és Bzeniczát.³

7. *Donthoni comiti de Zolio* annyit jelent mint *Dancs Zólyom* megye főispánjának. E Dancs, kinek atyja Domonkos («Dancs» nem más, mint «Domonkos kicsinyítője), bizonyossággal csak 1314-ben merül fel és akkor ő Arva- s Liptó megyében birtokos. 1317-ben Zólyom- és Liptó megye főispánja; 1318–1324 csak zólyomi (1323-ban pataki is); 1330-ban mellette még Arva, Patak és Turócz főispánja; 1332-ben győri és komáromi, 1333-ban csak zólyomi és komáromi, 1334-ben, csak zólyomi, 1335-ben zólyomi és turóczyi, 1341-

¹ Fejér X. 6., 143.

² Csánki II. 130.

³ Ugyanott 179.

ben komáromi és krasznai, 1342 végén komáromi főispán, mely minőségben 1343 máj. 15-ig található. 1345 jun. 20-án már csak «Komáromi Dancs mester» néven szerepel, és e napon végrendelezik.

Nejét, *Klárát*, egy pápai levél 1324 nov. 24-én említi.¹ Leánya, *Klára*, 1345 jun. 20-án Hontpázmán nb. Szentgyörgy—Bazini Sebes neje. Fiai László, István és Miklós, kik közül *László* (ki 1345 márcz. 15-én Krasznamegye főispánja) 1347 okt. 20-án már nem élt, de egy *János* fiut hagyott. *Miklós* 1349 nov. 12-én Sáros megye főispánja; 1352 márcz. 5-én megint az; utóljára találkozunk vele 1357 április 19-én. — *Istvánt* 1349-ben még említik.

8. *László nevű lovászmestert* nem ismerünk 1332-ben; 1326-tól 1343 decz. 19-ig megszakítás nélkül *Hermann nb. Laczk fia István* a király lovászmestere. Miután a pápai kancellária ezt egyszer Stephanus Lochk-nak, máskor Stephanus Lassonak nevezi, világos, hogy fentebbi levélben Stephanus Ladizlainak kellene állnia és hogy tévedésből (hogy kinek a tévedése ez, nem tudjuk) a fiu neve helyett az atyáé áll, vagy hogy a fiu neve elnézésből kimaradt.

Dr. WERTNER MÓR.

¹ Ugyanott 441., 447.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi szeptember 29-én tartott igazgató választmányi ülésén jelen voltak *Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt *Barabás Samu*, *Csánki Dezső*, *Dőry Ferencz*, *Emich Gusztáv*, *Horváth Sándor*, *Ortway Tivadar*, *Soós Elemér*, id. *Színnyei József*, *Tóth-Szabó Pál*, ig. vál. tagok, *Benkó Imre*, lev. tag, *Aldásy Antal* titkár, *Szabó László* jegyző, *Tóth Árpád* pénztárnok és *Holub József*, évdíjas tag mint vendég.

Elnök az. ülést megnyitván, *Szabó László* jegyző megtartotta felolvasását a Forgáchok fénykora címén, bemutatva egyuttal most megjelent munkáját a Hontpázmán nemzetségbeli Forgách család történetét.

A nagy tetszéssel fogadott felolvasás után *Benkó Imre* lev. tag bemutatta Zsigmond királynak 1406-ban udvari szabójának Pochyknak nevezett Dénesnek adott nemeslehelét néhány magyarázó szó kíséretében. Az érdekes oklevél a Turul-ban fog napvilágot látni.

Új tagokul megválasztottak *dr. Kéler Akos* vármegyei főügyész, Nagybecskerek, aj. Horváth Sándor, *Szily Jenő*, Budapest, aj. a titkár.

Titkár bejelenti, hogy az ig. választmányban Széll Farkas és id. Bánó József ig. vál. tagok elhalálása

folytán két hely vár betöltésre, melyekre az alapszabályok 18. és 19. §§. értelmében az ajánlatok írásban, két ig. vál. tag által aláírva az évi nagygyűlés előtti ig. vál. ülést megelőző napig adandók be a titkári hivatalnál, jelen esetben tehát nov. 23-ig. Felhívja továbbá az ig. vál. figyelmét az alapszabályok 22. §-ára, mely szerint ugyanily módon korlátlan számú levelező tagok ajánlhatók.

A folyó évi nagygyűlés napját és tárgysorozatát illetőleg az ig. vál. titkár előterjesztésére úgy határozott, hogy a nagygyűlés f. évi december 1–15-ig terjedő napok egyikén — melynek megválasztását az elnökségre bizza — tartassék meg, a következő tárgysorozattal: 1. Elnöki megnyitó Fejérpataky László másodelnöktől. 2. Thaly Kálmán emlékezete Ortway Tivadar ig. vál. tagtól. 3. Elnök és egy másodelnök választása. 4. Titkári jelentés. 5. Pénztári jelentés. 6. Esetleges indítványok.

Tóth Árpád társ. pénztárnok jelentése szerint a bevétel szeptember 29-ig 4748 kor. 21 fillér, a kiadás 3798 kor. 14 fillér volt, egyenleg tehát 950 korona 07 fillér. A Nemz. Zsebkönyv II. sor. I. köteténél a bevétel 120, kiadás 90 kor. volt. egyenleg tehát 30 kor.

Vagyonállás cselekvő vagyonban 38,340 kor. 07 fill., szenedő vagyonban 4905 kor. 18 fillér, tényleges vagyon 33,434 kor. 89 fillér.

Azután elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére idősebb Szinnyei József és Soós Elemér ig. vál. tagokat kérve fel, az ülést bezárta.

SAKIRODALOM.

Néhány újabb angol heraldikai munkáról.

Nagybritannia heraldikája, úgy mint számos más intézménye is, sokban sajátos, a continensétől elütő vonásokat mutat fel. Nevezetes mértékben különbözik a nyugati nemzetek, a francziák, németalföldiek stb. heraldikájától: még nagyobb, természetesen, az eltérés, ha azt a mi speciális magyar viszonyainkkal hasonlítjuk össze.

A különbség nem csak a heraldikai szabályokban és szokásokban található, de még a czimer decoratív és köznapi alkalmazásában is. Hogy mást ne említsünk, ott még fenntartotta magát egy középkori szokás, melynek nyomait minálunk talán csak szinpadias felvonulásoknál láthatni: ez a hadi fuvóhangszereknek czimerrel való díszítése. A testőrlövasság trombitái királyi czimeres zászlócskával ékeskednek; a hegyi skót (Highlander) csapatok dudásai pedig hangszerük sipját ugyanily módon tisztjeiknek czimerével szerelik fel. Hasonló módon, a grófságok sheriffjei, hivatalos idejük tartama alatt, kürtöseiket saját czimerüket viselő zászlós kürttel látják el. Köz- és magánépületeken sokkal elterjedtebb a heraldicus decoratio, mint minálunk; egy sajátos szokás pedig különösen hivatva van a cimereket a legszélesebb körökben népszerűvé tenni: a korcsmák, vendéglők czégére gyakran a földesur, vagy más nevezetes egyéniség vagy család czimerét mutatja, magas póznára illesztve vagy rúdon függő táblára festve.

Az újabb időben szigoruan tudományos alapon megindult kutatásban a német és az angol heraldikusok elvitathatlanul első helyen állanak. Bár majdnem kizárólag saját országuk viszonyait tárgyalják, tagadhatatlan, hogy számos megfigyelés és következtetés más nemzetek heraldikájára is alkalmazható. Így például Seyler alapvető munkája: «Die Geschichte der Heraldik» talán helyesebben viselné a *német* heraldika története czímet; dacára ennek, sokat találunk benne, a mi magyar czimereink fejlődési menetét is megvilágítja, és azt hisszük, alig akad magyar szakember, ki Seyler munkáját ne ismerné és a benne foglalt elveket és tanulságokat hazai viszonyainkra nézve is haszonnal ne alkalmazná.

Megbecsülhetetlen előnyt biztosítana az egytetemes

czimertudománynak, ha más nemzetek heraldikai története ugyanolyan feldolgozást nyerne, mint a milyent a német heraldika Seyler munkájában nyert. Itt mellesleg felemlítjük, hogy e tudományos rendszer Franciaországban lelkes és képzett követőt talált Louis Bouly de Lesdain tagtársunkban, ki ezen az alapon a tizenkettedik század heraldikáját egy érdekes tanulmányban ismertette.¹

Jelen értekezésünk tárgyát egy angol czimertudós: Fox-Davies² és egy angol czimerművész: G. W. Eve³ munkái képezik, melyek módot nyújtanak, ezen ország heraldikáját több oldalról megismerni. Végül pedig egy újabb angol sphragistikai munkáról lesz szó, mely a benne közölt számos czimeres pecsét által a heraldika szempontjából is értékes.

Fox-Davies munkája elején szembeszáll azon elterjedt véleménynyel, mintha a heraldika mai nap egy elavult és létjogosultsággal nem bíró intézmény volna. Igaz, hogy a czimernek nincs meg mai nap az a nagy fontossága és jelentősége, mint a középkorban volt, különösen a mi a hadi, katonai dolgokban való szereplését illeti, mely mostanában minimumra redukálódik, de a mig törvények irányítják és korlátozzák a czimer használatát, a mig a czimer viselése társadalmi és hivatalosan is elismert rangot adhat, addig a heraldika és a czimerintézmény halálhírét költeni nem lehet.

A mi a cimerek keletkezését illeti, Fox-Davies sokban a régebbi írók véleményét látszik osztani, mely a czimer eredetét a pajzson ábrázolt, vagy pajzsra festett alakokra viszi vissza. Bár több német irodalmi művet idéz, úgy látszik, nem ismeri Seyler művét és azon elméletet sem, mely a mai értelemben vett czimerképeket plasticusan előállított jelvényektől eredezteti, a mint például sas, sárkány stb. alakja szolgált hadi jel gyanánt, mielőtt ezeknek képét pajzsra vagy zászlóra, mint ábrázolási substratumra, alkalmazták volna. Ezen, nyomós érvekkel támogatott és meggyőző példákkal illusztrált teoriát pedig megtalálhatta volna Siegenfeldi Anthony Alfréd, m. kir. honvédszászadados művében: «Das Landeswappen der Steyermark», melyet különben más vonatkozásban idéz is.

Angol heraldika nem volna teljes a heroldok, czi-

¹ Etudes héraldiques sur le XIIe. Siècle. I. rész, Paris, Honoré Champion, Editeur, 5, quai Malaquais. 1907.

² A Complete Guide to Heraldry by Arthur Charles Fox-Davies, of Lincoln's Jun, Barrister-at-Law etc. London, T. C. & E. C. Jack, 16, Henrietta Street, W. C. and Edinburgh, 1909. XII + 647 lap. Kilencz szines táblával és 779 ábrával. Ára 10½ shilling.

³ Heraldry as Art. An account of its development and practice chiefly in England by G. W. Eve. B. T. Batsford, 94 High Holborn, London 1907. X + 308 lap, 299 képvel. Ára 12½ shilling.

merkirályok és egyéb czimertisztek története nélkül. Ezek ott mint a czimerügyek hivatalos elintézői és ellenőrzői nagy szerepet visznek és III. Richard király uralkodása óta «czimercollegium» — College of Arms — néven testületet — Corporation — képeznek. E collegium feje és főnöke az Earl Marshal, mely örökös méltóságot a norfolki herceg viseli. A főczimerkirály — Garter King of Arms — alatt áll két más czimerkirály: Clarenceux és Norroy Kings of Arms; előbbinek hatásköre alá esik a Trent folyótól délre fekvő terület, a királyságnak többi, a Trenttől északra terjedő része pedig Norroy alá tartozik. A heroldok nevüket hely- és tartománynevektől veszik: Windsor, Chester, Richmond, Somerset, York és Lancaster; azonkívül szerepel még két rendkívüli herold is, kik hivatali nevüket a norfolki herceg két peerage-czimétől kölcsönzi: Surrey és Maltravers. Azonkívül tagja a czimercollegiumnak négy alsóbb rangú tiszt «pursuivant» (poursuivant, persevandus) névszerint Rouge-Croix — veres kereszt, Anglia patronusa, Szent György keresztje után; Blue-Mantle — kék köpeny; — Rouge-Dragon — veres sárkány és Portcullis — csapórác; e két utóbbi nevét VII. Henrik király egyik pajzstartójától, illetőleg badge-étől kölcsönzi. Irlandnak czimerkirálya: Ulster King of Arms; hajdani czime «Ireland» volt, így említi Jehan Froissart krónikás is: «Chandos le Roy d'Irlande». Az irlandi czimerügyeket Ulster vezeti, hatásköre és kiváltságai nagyjából ugyanazok, mint Garteré Angliában. Skóciában a czimerkirály: Lyon King of Arms; a czimerhivatal: Lyon Court; ezeknek hatásköre sok tekintetben kiterjedtebb, mint az előzőké. Mindezen czimerkirályoknak külön hivatalos czimerük van és ezt családi czimerükkel, hasított pajzsban egyesítve viselik; hivatalos díszruhájuk kiegészítő része a czimerkirály korona, mely pajzsukat is fedi és melyet most kizárólag a király koronázásakor viselnek tényleg fejükön. E korona hajdan a szokásos fleuronos heraldikai korona volt, az utóbbi századokban pedig a párta körületén tizenhat, váltakozva kisebb-nagyobb tölgyfalevéllal van díszítve; a pártán magán az 51. zsoltár első verse olvasható, Lyon King of Arms jelenleg ugyanilyen koronát használ; régebben koronája ugyanolyan volt, mint a skót királyé, de drágakő és gyöngydísz nélkül.

Ugy látszik, hogy mindezen említett czimerhivatalnokok már a középkorban is nagyobb tekintélyben állottak, mint például németországi kartársaik. Jelenleg a czimerkirályok főbbjei rendszerint lovagi rangot nyernek és úgy ők, mint a czimercollegium többi tagjai is, tudományosan művelt férfiak; sokan közülök irodalmi téren is érdemeket szereztek a heraldika szakszerű művelése körül.

Erzsébet királynő idejétől a czimerviselés jogosultságának és helyességének ellenőrzése az úgynevezett «Visitation» útján történt; a czimerkirály «kiszállott» a fenhatósága alatt álló területre és magához idézte a czimerviselésre jogosultakat, czimerüket megvizsgálta, hibás, vagy jogtalanul használt czimerüket megfelelő elbánásban részesítvén. A peerek ezen vizgatnak nem voltak alávetve; czimerüket egyedül a Garter ellenőrizte; e kiváltság mai napig fennáll. A régi «visitatiok» megszűntek, helyettük a felügyelet és ellenőrzés a czimerlajstromba való bejegyzés által történik; ennek módja: a regisztrálás (record) és az anyakönyvezés (matriculation). Mindez, valamint sisakdísz, pajzstartó adományozása stb. jelentékeny díjak lefizetésével jár; új czimeradományért mintegy 1800 korona. A czimerviselés maga Nagybritanniában adó tárgyát képezi, a viselés módja szerint, egy vagy két guinee (mintegy 25—50 korona). A kincstárnak ebből körülbelül 7000 font sterling (1.680,000 korona) évi jövedelme van. Új czimer adományozásánál tisztán csak a folyamodó vagyoni és társadalmi állása jön tekintetbe; ezért is, valamint más okokból is, téves volna eme czimerviselésre jogosítottakat a continens nemesítettjeivel összehasonlítani.

A munkában több részlet nem Mr. Fox-Davies tollából ered. A negyedik fejezetet: «Heraldic Brasses» Rev. W. I. Kaye írta; érdekesen ismerteti az Angliában nagyszámban fennmaradt sárgaréz síremléklapokat, melyek az elhunyt alakját, czimerét stb. örökítik meg és a heraldika, fegyver- és viseletannak elsőrangú forrását képezik. Legrégibb példa gyanánt szerepel Sir John d'Aubernoun emléklapja 1277-ből; czimere: kékben arany szaruzat, mely pajzsán és kopja lobogóján ismétlődik. A királyi koronáról szóló rész: «The Crown of Great Britain» Cyril Davenport jeles régésznek egy munkájából¹ van kölcsönözve, a korona különböző variánsait a legrégebbi időkől a jelenkorig tárgyalja; az illusztrációk között találjuk azon korona fénynyomatu képét, mely Alexandra királyné koronázásánál szerepelt. A negyvenedik fejezet Reverend I. R. Crawfordtól a világszeretelt brit lobogó: az «Union Jack» történelmi kialakulását adja; e lobogó Anglia, Skócia és Irland védőszentjeinek: Szt. György, Szt. András és Szt. Patrick keresztjeinek egyesítésével jelképezi az Egyesült Királyságot.

A kézikönyvek szokásos beosztásával találkozunk a heroldképek, természeti és képzeleti: emberi, állati, mesterséges alakok, égi testek stb. bő és gazdagon illusztrált felsorolásánál. Szerző nem mulasztja el meg-

¹ The English Regalia (Kegan Paul, French, Trübner & Co.)

jegyezni, valjon egyik-másik szokatlan ábra hiteles czimerben előfordul-e? mert mint tudjuk, egyes exotikus czimerkép valamely író fantáziájában született és soha valóságos czimerben nem szerepelt. A képzeti czimerfauna érdekesebb angol példái közül fel- emlitjük a heraldicus tigrist; a «him griffet» male griffin, keythong ez szárnyatlan, testéből sugarak törnek elő (Butler Marquess of Ormonde egyik pajzstartója és badge-je); ez nyilván rokona a heraldikus párducznak, mely angol példákban száján, fülén tüzet és füstöt ereszt és ebben hasonlít a teste minden nyílásán tüzet hányó styriai párduczhoz.

Az angol heraldika furcsaságai közül álljon itt a derbyshirei kihalt Fitz Ercald család czimere: «ezüstben három, dudát fújó, veres nyul, 2, 1» és a Dodge családé: aranynyal és feketével ötször vágott mezőn veres czölöpön levágott női mell, melyből tej csepeg.

A munka illusztrációja egészben sikerültnek és izléseknek mondható; nagy része Graham Johnston, a Lyon Court czimerfestőjének keze munkája. Rajzmodorát egyszerű, erőteljes vonalak jellemzik; a sisak ábrázolásában gyenge. A munka czimlapját a királyi czimer színes képe díszíti; feltűnő, hogy a sisakdisz oroszlánja nem arany, de veres színt mutat. A be- kötési táblán szerző czimere látható. Johnston rajzai mellett többet látunk H. G. Ströhl Herald. Atlasából, valamint egyes szép, művészies rajtot I. Forbes-Nixon, Miss Helard és G. W. Eve kezétől.

A sisak, sisaktakaró, sisakdiszról szóló fejezeteken az angol és skót heraldika számos sajátosságával ismerkedünk meg. A sisaknak körülbelül a tizenhato- dik század végétől fogva rangjelző jellege van: a királyi ház szemben álló, aranyos, pántos sisakot használnak; a peerek pántos, ezüst sisakjukat jobbra fordítják; a baronetké és lovagoké: szemben álló, nyitott arcvédős aczélsisak. Ugyanez, de zárva és jobbra fordítva, vagy ugyanilyen helyzetű csőr- avagy csöbör- sisak áll az Esquire és Gentleman pajzsán. Minthogy a hivatalos gyakorlat e szabályokat szigoruan betartja, a művész gyakran azon kétségbeejtő helyzetbe jut, hogy például szemben álló sisakon jobbra lépő orosz- lánt, profilba helyezett sisakon pedig szembe néző emberi főt kénytelen ábrázolni. Ez graphicus ábrázolá- snál is sértő, de legfeltűnőbb a plasticusan, kőbe faragott, ércbe öntött stb. sisakoknál. Szerző erre megjegyzi, hogy bármennyire is kívánatos volna a rideg hivatalos szabályoknak az élő, tiszta heraldika szellemében való módosítása, önkényes eltérés azok- tól nem engedhető meg. Ha egy czimmerrel több sisak- disz jár, úgy rendszerint csak egy sisak ábrázoltatik, két sisakdisz jobbra-balra lebeg; ha három a szám, akkor a középső a sisakon nyugszik, a szélsők pedig

lebegnek. Különbözik igen gyakori a sisaknak elha- gyása. Régebben pajzsczimer sisakdisz nélkül is ado- mányoztatott; a hiányt utóbb pótlólagos sisakdisz- adománya, vagy pedig annak önhatalmu felvétele által pótolták. Érdekes, hogy több család a sisakdisz hiányát strucztooll forgóval igyekezett palástolni; ez tehát az igazi sisakdisz surrogatumaként szerepel. Erre hazai heraldikánkban is találunk analógiát és pedig azon családoknál, melyeknek czimere a tizen- hatodik század első negyedében adományoztatván, a sisakon, disz helyett levél vagy virágszerű, semmit- mondó cifraságot mutat; az utódok ennek helyébe vagy a pajzsbeli alakot, vagy pedig strucztoollakat alkalmaznak. Valószínű, hogy a Révai-család czimerét idevágó példának lehetne felhozni. A sisak és sisak- disz közvetítő járuléka rendszerint a tekercs; ritkább a többnyire veres, hermelin peremmel ellátott disz- süveg- vagy kalap: chapeau of estate, cap of main- tenance, mely Angliában jelenleg kizárólag peerek- nek adományozható; és a különböző sisak-korona. Utóbbinak régi, heraldikus fleuronos formája Angliá- ban már egyáltalában új sisakdiszszel nem adomá- nyoztatik; két másik válfaja: a «tengeri korona» naval crown és a sugaras, antik korona: «eastern crown» magas kitüntetés számba megy, mert előbbi csakis a haditengerészet tisztjeinek adományozható, még pedig admiralistól felfelé; utóbbi, a sugaras ko- rona pedig olyan magasrangú hivatalnokok és katoná- tiszték jutalmazására szolgál, kik magukat erre Indiá- ban és általában Keleten végzett szolgálataik által érdemesítették. A falkorona mural crown je- lenleg magasrangú, legalább tábornoki fokozatban álló katonatisztéknek jár. Skóciában e megszorítások nem bírnak ennyire korlátozó jelleggel. Megjegyzendő, hogy mindezen sisakkoronák különféle mázuak és ez a bla- zonálásnál rendszerint felemlítettik. A mi pedig a sisakkorona két másik válfaját illeti: a «palisádós» és «sánczkoronát» — crown palisado, crown vallary ezeket Mr. Fox-Davies szerint, bármely kérelmező megkaphatja, ki eléggé «türelmes, tolakodó és makacs» azokat magának kijárni.

Ugyancsak rangjelző jelleggel bírt hajdan a sisak- takaró is, a mennyiben a peereké hermelinnel bélelt veres volt; újabban Angliában e szokás megszűnt, ellenben a király és a walesi herceg sisaktakarója arany, hermelin-béléssel, a királyi hercegeké pedig arany, ezüst-béléssel.

Különös érdekléssel bírnak reánk nézve azon fejeze- tek, melyek a brit heraldika sajátosságait tárgyalják: a czimertöréseket, melyek a család tagjainak a családfő- höz való viszonyát jelzik (cadency, difference) vagy pedig törvénytelen -származást documentálnak (dis- tinction); továbbá az egyes czimerrészek, vagy czi-

merek összeállítása, melyet «marshalling» műszóval fejeznek ki; a női czimerekre vonatkozó rendelkezések az egyházi férfiak czimergyakorlata; a brit specialitás: a badge és a heraldikus zászlók használata.

Angliában (és Irlandban) a czimertörés bizonyos megkülönböztető jelek hozzáadása által eszközöltetik: az elsőszülöttnél háromágú tornagallér; a második fiúnál félhold, a harmadiknál ötágú csillag stb. pajzson és sisakdiszen alkalmazva. Skóciában ezek helyett ráma szokott szerepelni a pajzson; a sisakdisz azonban változatlan marad. A törvénytelen eredetű Angliában mai nap rendszerint *hullámos ráma*, és a sisakdiszre alkalmazott *hullámos pálcza* árulja el.

A «marshalling» különösen azért képezi a brit heraldika egy fontos tárgyát, mert egyrészt a férj és feleség czimereinek egyesítése több, szövevényes szabálynak van alávetve, másrészt pedig a czimerek bizonyos esetekben női ágon is örökölhettek. Ha egy leánynak nincs fitestvére, vagy pedig testvéreinek ivadéka kihalt, úgy ő heraldikai értelemben örökös-nővé válik atyja halála által. Czimerét gyermekei pajzsukba felvehetik. Némely család ily módon 10, 20, 50, sőt 200 czimert is egyesíthet czimerpajzsán. Leányok apjuk czimerképét — az esetleges czimertöréssel együtt — rútaalakú (rhombus) pajzsban — lozenge — viselik; ezt felső csucsán többnyire kék szalagból kötött csokor díszíti, melyet «true lover's knot» — hű szerető csokrának — neveznek. A rúta pajzs a nyugati heraldikában általánosan használt női czimerforma; eredetét több módon igyekeztek magyarázni. Némelyek a nőies attributumként szereplő guzsaly, orsó, varrovánkó (olaszul guanciale) alakjából eredeztetik; mások somatologicus okokra vezetnek vissza¹; legvalószínűbbnek tartjuk azonban, hogy ezen alakot egyszerűen azért választották, hogy a nő czimerét megkülönböztessék a férfétől, ki azt a hadban, tornajátékban használt pajzson viselte. A középkor folyamán több példára akadunk, hol az erősebb nem is rhombusalakú czimeralapot használ; ez esetben a czimertulajdonos rendszerint vagy egyházi rendben levő férfi, vagy pedig kiskorú, ki tehát a hadakozó férfi fegyverzetét nem viseli. Példa erre Nagy Lajos királyunk ifjúkori, hercegi, remek kivitelű pecsétje, melynek mása folyóiratunkban látott napvilágot.²

¹ «Les chercheurs, qui ont voulu connaître le motif qui avait fait adopter la forme rhomboïdale pour les écus des filles, n'ont pu que rappeler l'opinion des vieux héraldistes des temps passés qui prétendent que l'écu représentant chez la femme le bouclier de son honneur, il avait dû prendre la forme en harmonie avec son sexe.» (L'Art Héraldique, par H. Gourdon de Genouillac p. 14.)

² Turul, 1893. 177. lap.

Ugyancsak rutát használ az angol özvegy; hasított mezejében elől a férj, hátul a nő czimerével. Mig nálunk a nő veszi fel férje czimerét és azt a sajátjával egyesíti, addig ott a házaspár közösen, hasított pajzsban egyesített czimert visel; a különbség az, hogy a férj sisakot, jelmondatot is használ, e járulékok a nőnél elmaradnak, mert Nagybritanniában ezeket kizárólag csakis a *királynő* (de nem a király neje) viselheti. Más eljárásban részesül az «örökös-nő» — heiress vagy co-heiress — czimere: ez pajzson, nem rután — ábrázolva, a férj pajzsára mint szív-pajzs helyeztetik; özvegyeségre jutás esetén pedig a *férj* czimere rutapajzs alakot nyer, melyre szív-pajzsban a nő czimere illesztődik. Sajátságos, hogy a férjes nő czimerhasználata hivatalosan nincs megállapítva, a menyiben a nő nem örökös-nő vagy saját jogán peerage-tulajdonos (peeress in her own right); utóbbiakra más-más szabályok érvényesek, férjének rangja szerint; ezeknek ismertetése azonban czikkünk keretén túl esik.

Az egyházi férfiak czimerhasználatát illetőleg megjegyezzük, hogy régebbi felfogás szerint sisakdisz és jelmondat őket sem illette meg; a jelmondat használatának ezen korlátozásai bizonyára a csakis hadi férfiaknak való csatakiáltással való rokonságára vezethetők. Fox-Davies szerint, ujabban az alsó papság tagjainak adományozott czimerek sisakdiszszel ábrázoltatnak; a főpapoknál: püspököknél a czimerlevél a pajzson infulát mutat, a sisak és dísz pedig különválasztva festetik le, az esetleges utódok számára.

A badge tulajdonképpen emblema, mely rendszerint nem pajzson, de magában ábrázoltatik; sokszor a czimerkép, sisakdisz vagy pajzstartóval azonos; és ép úgy mint a czimer, összetartozást, birtokjogot fejez ki. Legismertebb példái a veres és a fehér rózsza; és a koronába fűzött három strucztoll, a trónörökös badge-je, melyet mint ilyen, nem pedig mint Wales hercege visel. Szerző számos érdekes megfigyelései közül megemlítendő, hogy a hol a badge valamely alapon ábrázoltatik, az rendszerint az illető tulajdonos színeit — livery colours — melyek a czimerszínekkel nem tévesztendőek össze — mutatja. A híres fekete herceg «the Black Prince» melléknevét annak szokták tulajdonítani, hogy fekete fegyverzetet, pánczélít viselt volna. Fox-Davies arra figyelmeztet, hogy a «Fekete Herceg» tudvalevően «háborúra» és «békére» különféle pajzsot használt; végrendeletében is kikötötte, hogy végső gyászisztességénél mindkettőt: nos armes pour la guerre — és nos armes pour la paix — szerepeltessék; utóbbi pedig: feketében három ezüst strucztoll «ich dien» jelmondatos szalagba tűzve, 2, 1. Ebből gyanítható, hogy a «fekete» mellékneve nem pánczélától ered, a mi valószínűtlen

volna, de kedvencz, választott színéről, a «livery colour»-ról. Szerző tudomása szerint mai napig is használatban vannak e régi jelvények, egyes urak cselédségének diszruhájába himezve: így a Pelhamek csatja, a Stourtonok szánkója, a Daubeney család denevér szárnyai.

Mint curiosum említésre méltó, hogy ujabban többben bejegyeztették a College of Armsnál ujonnan választott badge-eiket és lobogójukat (standard); egyik színnyomatu tábla négy ilyen lobogót ábrázol. (Plate VIII.)

A mi a badge eredetét illeti, azt homály borítja; most már nem igen lehetséges megállapítani, mi szabályozta hajdan annak felvételét, örökölhetőségét, változtatását. Előkelő személyiségek a különféle badge-ek egész sorozatát használták.

Angliában a név- és czimerhelyettesítés; más család nevének, czimerének királyi engedély — Royal Licence — mellett való felvétele igen gyakori; sokszor végrendeleti intézkedés köti ki, hogy örökös az örökhatározó nevét és czimerét vegye fel. Az ily módon keletkezett kettős, hármás vagy többszörös nevek — a minálunk divatos szokással ellenkezően — az eredeti, törzsnév a sorban rendszerint utolsó szokott lenni, például Henry Pelham-Clinton a Clinton ház sarja; J. Anderson-Pelham pedig a Pelham családé. A Grenville házból származó utolsó Duke of Buckingham and Chandos, Richard, a Temple-Nugent-Brydges-Chandos-Grenville név viselésére volt jogosítva. Az ilyen, eredeti törzsnévhez tartozó czimer rendszerint a több mezőre osztott pajzs az első, főhelyet szokta elfoglalni.

Míg új czimeradományt az erre delegált czimerkirály saját keze és pecsétje alatt állítja ki: addig czimerbővítést — augmentation of honour — egyedül az uralkodó, külön királyi rendelet — Royal Warrant — által, sajátkezű aláírással, a királyi titkos magánpecsét — Privy Seal — alatt történik.

Specialis magyar vonatkozás e műben alig várható, ha tekintetbe vesszük, mily kevésbé ismeretes külföldön heraldikánk. A sisaktakaróról szólva, szerző megemlíti, hogy némely «slavoniai» (!) család teljesen prémből valót használ, a magyar Chorinski-családé pedig: medvebőr. Sir Thomas Arundel Magyarországon a császár hadában szolgálván, egy ütközetben Esztergom táján — «near Strignum» — a törökök zászlóját saját kezével hódította el; ezért II. Rudolf császár őt 1595 december 14-én Prágában kelt diplomájával római szent birodalmi grófságra emelte.²

¹ Some Slavonic families have mantlings of fur only, that of the Hungarian family of Chorinski is a bear skin... (p. 384.)

² p. 413.

E kitüntetésre jegyezte meg Erzsébet királynő: nem akarom, úgymond, hogy birkáimra idegen juhász süsön bélyegtet.

Mr. Fox-Davies e művében főképen a jogász szempontjából ismerteti a czimergyakorlat és használat technikai szabályait; melyek hazájában a kiművelés magas fokán állva, más nemzeteknek is sokban példát adhatnak. A munka kiállításához, bő tartalmához viszonyított, meglepően alacsony ár bizonyítja legjobban, milyen széleskörű érdeklődésre és keresletre számíthatott a kiadó.

A másik munka szerzőjének, Eve-nek hírnevét egy régebben megjelent munkája¹ alapította meg, mely reánk nézve is érdeklél bir és pedig specialis vonatkozásban is: Nagy Lajos királyunknak a zárai Szent Simeon ereklyetartóján lévő czimerét, melyet millennáris kiállításunkról ismerünk, sikerült reprodukcióban közli. A hozzá fűzött fejtegetések során utalás történik ezen czimernek az Eccelini da Romana családdal való hasonlatosságára (149. l.). Jelen munkája méltán sorakozik elődje mellé: a heraldika és a művészet, műipar kölcsönös viszonyát tárgyalja.

Szerző, alapos heraldikus és tehetséges művész léteire ilyenmü kézikönyv megírására különös rátermettséget mutat; egyrészt a régi műrekek lelkiismeretes tanulmányozása képesíti őt e feladatra, másrészt pedig a graphicus és plasticus czimerábrázolás technikájának sok ágában való jártassága. Kielégítő eredmény pedig csakis ezen kettős képzés által érhető el. A czimertan sarkalatos elveinek és főbb szabályainak ismerete nélkül a legügyesebb kéz is vastag hibák, otromba tévedések által rontja le művének értékét. Másrészt pedig bármely decoratív alkalmazásnál szem előtt tartandó, mily technika, mily anyag fog a czimer ábrázolásánál szolgálni? mi lesz a kivitel módja? Hogy példát hozzunk fel: az adott czimer tervezetét, vázlatát másként fogjuk készíteni, ha kovácsolt vasból akarjuk előállítani és másként, ha zománcz, himzés, vagy üvegfestés a szándékolt kivitel módja. De, hogy a tervezet céljának megfelelően, már a tervezet készítőjének is ismernie kell a választott technika természetét, hogy a mintarajz és a kovácsolt, zománczolt, himzett stb. munka összhangzó és kivihető legyen. Ezen szempontoknak elhanyagolása szüli azt a számos hibás, izléstelen példát, melylyel lépten-nyomon találkozunk.

Másrészt nem szabad elhallgatni, hogy számos esetben nem a művész vagy műiparos a hibás, hanem a megrendelő tájékozatlansága, mely bizonyos czimerábrázoláshoz ragaszkodik, tekintet nélkül a stílusra,

¹ Decorative Heraldry. A Practical Handbook of its Artistic Treatment. Geo. Bell and Sons London, 1897.

czélra, helyre. Azért adja szerző a fontosabb heraldikai szabályok rövid vázlatát; ezeknek ismerete szükséges már csak azért is, hogy meg tudjuk ítélni, milyen határok között engedhető meg a módosítás, a czélnak és viszonyoknak megfelelő eltérés az eredeti mintától, heraldikai szabálytalanság és helytelenség elkerülésével. Sajnos, minálunk is gyakran alkalmazható a régi mondás «*multa licent stultis etc.*» a címerábrázolással foglalkozó mesterek szem- és izlésértő hibáinak mentegetésére. Bámulatos az az önbizalom, mely a legotrombább heraldikai baklövéseket a legnagyobb hidegvérrel követi el; ennek párját abban találhatnók, hogy valaki, például egy felirat megfogalmazását és elkészítését elvállalta, bár a nyelvtani és helyesírási szabályokról halavány sejtelmecsin.

Szerző az elfogadott heraldikai szabályok tanulmányozását ajánlja, ép úgy, mint a *classicus*, virágzó heraldika szép példáinak megismerését. Óvakodjunk azonban — úgymond — ezeknek modern viszonyokban való, szolgálai másolásától, mely kielégítő eredményre nem vezethet; önálló, individualis felfogás teremthet egyedül művészies becsű példákat.

Különösen azon fejezeteket emeljük ki, melyek a legkülönbözőbb, címerábrázolásra szolgáló technikai eljárásokról szólnak: pergamentre való festés, a zománczmű különféle nemei; öntött, kovácsolt, vésett, berakott fémek használata. Külön fejezet foglalkozik az építő-művészetben felhasznált heraldikai diszről: szobrászat, sgraffito, üvegfestés, fa és kőfaragványok ilyenén alkalmazása; az ezen rész illusztrációjára szolgáló példák nagyrészt angol remekműveket ábrázolnak. Mint különösen halás és izléses módot felemlítjük Mr. Eve módszerét, melylyel a már Cennino Cennini által leírt gesso-eljárást felújította. Eve gipsz helyett krétát használ, az ebből előállított pépet gelatine segítségével tömörebbé és tartósabbá teszi; néhány csepp glicerin vagy olaj a repedezést gátolja meg. Az így készült gessoval szerző fapajzsokon domborművű cimereket alakít; aranyozás, ezüstözés, festés által e pajzsokban szép és változatos *architectonicus* diszt nyerünk. Mr. Eve az általa készített gessomunkák sorozatából több példa mását adja. Egy szép régi szokás felelevenítésére követendő tanácsot ad és ez abból áll, hogy vendégszobákban a főbb, kedvesebb vendégek, látogatók címerét mint faldísz alkalmazzuk; legajánlatosabb a címert zománczszal ábrázolni. Egy külön fejezet a heraldikai decoratiót a szövőipar terén tárgyalja: címeres ruhák, lótakarók, zászlók, a címeres disz himzett, festett példái, csipkék stb. ismertetése.

A könyvben sok pecsét ábrázolása is található; ezek között Zsigmond ismert nagy császári kettős-

pecsétjének hátlapja is «*Aquila Ezechielis etc.*» körirattal, mely itt tévesen Zsigmond «magyar királyi» pecsétjének mondatik.

Kívánatos volna, ha illetékes szakköreink figyelemre méltatnák e munkát, melynek szélesebb rétegekben való ismertetése, esetleg magyar viszonyainkhoz alkalmazott átdolgozása, a decoratív heraldikánk egészségesebb irányban való fejlődésére nyújthatna reményt.

Walter de Gray Birch munkája¹ a műtörténet különböző ágait tárgyaló «*The Connoisseur's Library*» sorozat folyamában jelent meg. Szerzője hosszú éveken át az angol régészeti társaság titkára volt és sokáig a British Museum gazdag pecsét- és oklevélgyűjteményének rendezésével foglalkozott. A veterán író legujabban a skót pecsétéről szóló nagy munkájával becses járulékot adott a szakirodalomnak.

Őskori példák rövid ismertetése után, a mű javarészt a középkori pecsétek története tölti ki; ehhez természetesen az ezen tekintetben valóságos kincsbányát képező Anglia adja a legtöbb anyagot. Külön tárgyaltnak a királyi pecsétek, a királyi hivatalok, tisztségek pecsétjei; főpapi, káptalani és egyéb egyházi pecsétek. A városok, testületek, czéhek, egyetemek, iskolák stb. becses járulékot adnak; heraldikai szempontból azonban a lovas- és képmás pecsétek és a címeres pecsétek költik fel első sorban figyelmünket. Talán nem érdektelen, a legmodernebb brit sphragistika egyik legelőkelőbb példájának: VII. Edward király nagy pecsétjének ismertetése. Az előlapon (VIII. Tábla) a király koronázási diszben, trónon ülve, *symbolicus* alakok között — vitorlás hajót tartó Britania, *Justitia* karddal és mérleggel — Szent György Anglia patronusa — ábrázoltatik; a körirat *latin*: *Edwardus VII. D. G. Britt. et Terrarum Transmar. Quae in Dit. sunt Brit. Rex F. D. Ind. Imp.* — A hátlapon a király alakja, koronás fővel, tábornagyi egyenruhában, vállán címeres palásttal látható; balra lépő lovon ülve; jobbában királyi pálcát, baljában pedig a katonai előírás szerint szerszámozott ló kantárszárát tartva. A háttérben tenger hullámain egy vitorlás kereskedelmi és egy hatalmas modern hadi pánczélos hajó; a pecsét mezején a királyi címerpajzs a térdszalag rend jelvényével. A pecsét körületén a legenda helyét, fenn a hármass királyság badgei: az angol róza, a skót bogáncs és az ir herelevél kettős ábrázolása között a királyi jelmondat: «*Dieu et mon droit*» foglalja el; alul pedig tölgyfaágra fűződő szala-

¹ *Seals by Walter de Gray Birch LLD., F. S. A., Methuen and Co. 36 Essex Street London 1907. XXVII. + 327 lap 52 fénynyomatu táblával, Ára 25 shilling.*

² *Fidei Defensor.*

gon, a tengerentuli tartományok angol nevei: Canada, West Indies, Newfoundland, British Africa stb.; ezek között, a királyi lovas alatt, a tengeren való imperium jelvénye; a tridens. Százados traditio és modern felfogás egyesül e pecséten, melynek további feltűnő sajátága, hogy a körirat, illetőleg felirat három nyelvű: latin, angol és francia.

A középkori angol pecsétek tárgyalásánál szerző nagy régészeti és hagiológiai tudásának adja számos tanujelét. Az angol főpapok, rendházak stb. pecsétjei páratlanul gazdag, remek művű kidolgozás által tűnnek ki; úgy itt, mint a világi személyiségek pecsétjein is, gyakori az antik gemmák felhasználása; úgy önállóan, különösen a secretumon — de gyakran többes számban is, a tyariumba illesztve szerepelnek. Egyházi és városi pecséteknél több példát találunk, melynél a pecsét előállításához több, egymást kiegészítő, de néha önállóan is használható matrix szolgált. Sajnos, e munkában, mely tulajdonképen amatőrök számára iratott — nincsen suly fektetve arra, hogy az olvasó az egyes pecsétek kelte, méretei, felirata stb. tekintetében tájékoztathassa magát. Három tábla modern pecséteket ad: kettőn előkelő személyiségek czimeres pecsétjei, a harmadikon angol főpapokéi szerepelnek. Előbbiek többnyire a XIX. század elejéről származnak és ezek között látunk egy gróf Zichy czimerét is, mely azonban hazai heraldikánk ezen korszakát nem mutatja valami kedvező fényben: pajzsos korona, melyből sisaktakarószerű disz leng jobbra-balra!

Sajátságos tévedésnek lett áldozata dr. Birch, mikor I. Károly királyunk második nagy pecsétjét *IV. Károly császár* «magyar királyi» pecsétjének nézte! (XLV. Tábla). A francia, német, spanyol, olasz stb. spheragistikának példái közül felemlítjük Renatus király — le bon roi René — remek pecsétjét (LI. Tábla), mely czimerét a pecsét mezején, pajzs nélkül ábrázolja; ezen divat a spanyolországi uralkodóknál sokáig tartotta magát. René király czimere vágott, fent kétszer, alul egyszer hasított; Magyarország, Ó- és Uj-Anjou, Jeruzsálem és Bar czimerképeivel; szív-pajzsban Aragon. A körirat: Renatus Dei Gracia Hierusalem Sicilie Aragonum etc. Rex.

Haszonnal forgathatja a díszesen kiállított munkát mindenki, ki a pecséttan elemeivel és főbb elveivel meg akar ismerkedni; különösen ajánlható azonban a benne közölt középkori angol és francia pecsét-ábrázolások tanulmányozása. Ezek minden heraldikai művésznek, de legfőképen minden pecsétvésőnek tanulságos és követendő példát adhatnak. *Ghyczy Pál.*

Libro a'oro della nobiltà italiana Roma, Tipografia della Società Editrice Laziale. 1910, 8°. 536 l. 4 tábla.

E czimen az olasz Collegio Araldico Romano a

góthai almanachok mintájára egy vállalatot indított meg, melynek I. kötete most jelent meg és a melyet a szerkesztőség ígérete szerint több kötet is fog követni. A zebkönyv körülbelül 1200 olasz családra vonatkozó adatokat tartalmaz, felőlelve a Tribunale Araldico Reale előtt nemességüket igazolt családokra, az 1870 után pápai méltóságot nyert családokra, Sanmarino patricius családjaira s az olasz méltóságokat s czimeket viselő külföldi családokra vonatkozó adatokat. Az egyes családokat tárgyalva közli a család rövid történetét, birtokadományozásai s rangemeléseik kelte, a család czimerének leírását s azon családok jelenleg élő nemzedékének közelebbi adatait, melyek ezeket a szerkesztőségnek beküldötték. Mint látnivaló, a kötet nem tudományos, hanem gyakorlati czélt szolgál. A kötetben több magyar vonatkozást találunk, a mennyiben a kötet megemlékezik Magyarországon is szereplő olasz családokról, illetve Olaszországban szereplő magyar családokról. Ilyen magyar vonatkozásokat mutatnak a d'Adda, Altan, Bevilacqua, Castriota-Scanderbeg, Pallavicini, Porcia és Sigray-Asinari családok. A *d'Adda* család Brianzából származott be Milanóba a XV. század folyamán; 1538-ban a Marchesa di Pessano, 1549-ben a Conte di Sale czímet nyerik, 1682 okt. 8. I. Lipót megerősíti őket czimereikben s birtokaikban, 1842 febr. 20-án osztrák részről ismét hasonló megerősítést nyernek. A család ma a marchesa di Pandino e di Cassano czímet viseli, Czimere: ezüsttel és feketével hullámosan pályázott paizs, arany paizsfejében koronás fekete sas. A család nemesi rangban maradt ágából Adda János László, ki a selmeczbányai bányagrófságnál viselt tisztet, 1753 jul. 2-án (L. R. XL. III. 126) magyar nemesiséget nyert a következő czimerrel: hasított paizs jobboldali kék mezejében 3 arany rózsa (1:1:1). baloldali kék mezejében zöld talajon álló, szemközt forduló jobbjában kardot villogtató páncezós ifju. Sisakdisz: két fekete sasszárny között a baloldali paizs-alak kinövően. Takarók: kék-ezüst, veres-arany. A család tagjai a Felvidéken szerepeltek, magas kamarai tisztséget töltöttek be, tagja volt a nemrégén elhunyt Adda Kálmán kiváló bányageologusunk is. Az *Altan* (Althan) család Friaulból származott be Cenedaba, hol nemesi jogokat gyakorolt, később Salvarolot birta, az 1578. 36. t.-cz.-el Althan Kristóf udvari kamarai tanácsos és fivérei magyar indigenatust nyernek, 1608 nov. 8-án nyert római szt. birodalmi grófi címük, 1610 jun. 18-án az osztrák örökös tartományokra is kiterjesztetett. Czimere: hasított paizs jobboldali ezüst mezejében veres rózsa, baloldali kék mezejében három arany leopárdfej. A Bevilacqua (Bevilaqua) család a tiroli Alaból került le a Pó völgybe a XI. század elején; oklevélileg igazolható első őse 1059 máj. 28-án

kapja hűbérbe Godofredo tusciai marchesától a Legnano melletti Bevilacqua-t. A leszármazás az 1150-ben élő Morandótól kezdve szakadatlan, kinek fia, Migliore s ennek unokája Guglielmo, a család fényének megalapítói.¹ Guglielmo építteti az 1848-ban megostromolt Bevilacqua várát, a család veronai palotáját, a veronai San-Teuteria és a bevilacqua-i San-Antonio templomot. 1385. júl. 22-én nyerik Macastornát, Corno giovino e Vecchiot, Miletot, Passonet és Lardariát, mely területeket 1402-ben Philippo Maria Visconti milánói herceg grófsággá teszi, a család ez időtől viseli a «conte di Macastorna» címet.² A család politikai szerepe jelentős volt,³ a grófság beszolgáltatott adója igen nagy lévén. A családnak már 1242 előtt több ága szerepel, ezeknek összefüggése a veronai törzsszel ismeretlen, közös származásukat kétségtelenné teszi közös czimerük.⁴ A család törzse a múlt század végén halt ki, utolsó tagjai: Guglielmo, ki Pastrengo mellett esett el 1848-ban és Felicita Grazzia, Giuseppe La Masa, Garibaldi generális özvegye, ki 1898. február 18-án kelt végrendeletével egész vagyonát, Bevilacqua-t, a velencei és veronai Palazzo Bevilacqua-t jótékony és kulturális czélokra hagyta. Guglielmo és Felicita Girolamo fivérével együtt 1848-ban herceg rangot (duca e principe) nyernek az olasz szabadságharcz czéljaira tett áldozataikért. A család ma csak magyarországi és bolognai ágában él, a többi ágak, — B. di Bismantova, di Asolo, di Trento, di Castellamare, di Milano, di Padua, di Ferrara, valamint a Bevilacqua-Aldobrandini, B. Giglioli, a B. Gonzaga, a B. Fontanile és B. Cantelli ágak — kihaltak. Magyarországra a XVIII. sz. elején jött be a veronai törzsből a másodszülöttségi ág két tagja, Niccolo és Gian-Pietro grófok. Ez utóbbi a Rákóczi család udvari papja, Bécsujhelyen Rákócziék gyónatatója, Rákóczit szökésében segíti, perbefogják, de sikerül felmentetnie magát (Márki Sándor. Rákóczi. I. 173.; Történelmi Tár.

¹ Ezen ág birodalmi grófi címet nyer (V. Károly. Bologna. 1541. aug. 26.), Marchesa címük osztrák elismerése 1816. nov. 27., a grófi cím elismerése 1817. júl. 25. (Wappenalbum der gräfl. Familien Deutschlands und Oesterreich-Ungarns, Herausgeg. von H. Gritzner und A. M. Hildebrandt. Leipzig. 1885. Bd. I.)

² Az oklevél teljes szövegében: L. Tettoni e F. Saladini. Teatro araldico. Vol. VI. Milano. 1846. Bevilacqua. V. ö. még Litta. Fam. celebri It. fasc. 134. Bevilacqua di Verona, itt található a család bibliográfiája: Tav. I. és Macastorna vára. (Tav. VII.)

³ V. ö. De principatibus Italiae. Nürnberg. 1614. Akad. könyvtára.

⁴ Crollanza. Dizionario storico-blasonico delle fam. nob. et notab. Italiane. Pisa. 1886. I. Bevilacqua.

1897., 385. és 393.), később szepesi kanonok lett (Hradszky. In. Cap. Scepus. 467., 473.), mint ilyen 1733. II. 5-én magyar indigenatust nyert, grófi rangját csak megemlíti az okirat, de el nem ismeri. (Lib. Reg. XXXVII. 22., 25.) Niccoló mint politikai menekült jön a felvidékre, Gian-Pietro rejtegette, a bányagrófsághoz juttatta be kamarai tisztnek, 1712-ben halt meg Selmecczen. Utódai vannak. Egy harmadik ág is idejutott, ugyanis B. Mathilde grófnőt elvette Murari dalla Corte di Bra Sebastiano gróf, ennek Felicita nevű leányát Lasztoméri Szánky József ezredes vette el Veronában, fia a ma élő L. Szánky József nyug. tábornok.

A Libro D'Oroban ismertetett ág 1430-ban vált ki a veronai törzsből, ugyanis 1437. decz. 20-án Cristino Francesco di Bevilacqua gróf beiktatott a ferrarai San-Prospero birtokába s elvéve Lucia d'Ariostit, megalapítója lett a Bevilacqua-Ariosti ágának, mely később a marchesa della Serra és duca di Tornano címeket nyerte. A család ősi czimere: veres paizson ezüst félszárny, sisakdisz: veres táblán a paizsbeli szárny vagy derékből kinövő arany nyakörvű szárnyas kopó, paizstartók: két arany nyakörvű szárnyas kopó. Hadi jelszó: Bevilacqua! Bevilacqua! Jelige: Fortiter et fideliter! vagy: Confidam in paucis.¹ A bolognai ág a Gonzaga és Aldobrandini családok egyesített czimereit viselte, azaz: veres keresztrel négy mezőre osztott arany paizs, minden mezőjében egy koronás fekete sas, ezen négyelt szivpaizs (1. és 4. arannyal és feketével hétszer vágva; 2. és 3. veresben befelé fordult ágaskodó oroszlán), ezen ismét szivpaizs az ősi czimmerrel: veresben ezüst félszárny. Az ősi sisakdiszt később Cansignore della Scala sisakdiszadományára váltotta fel (Verona sisakdisze; természetes színű szárnyas elefánt), ezt Lodovico il Moro, Milano hercege is megerősítette. Don Lamberto Bevilacqua-Ariosti, a család mai seniora, 1901. decz. 20-án czimeiben, a Bevilacqua-Ariosti név és egyesített címer használatában megerősített. A család első sorban irodalmi téren vált ki, pártfogója volt Dantenak (Purg. Cant. IV., Tettoni idézett műve. VI. Litta. id. műve, fasc. 129.), Bonifazio bitorost szoros barátság fűzte Torquato Tassohoz, legkiválóbb tagja Lorenzo (álnevén Abstemijs), kinek mesegyűjteményét Lessing a későbbi meseirodalom alapjának tartja.²

¹ Érdekes II. Carlo sicíliai király levele fiához Bevilacqua Teobaldo érdekében (Reale Archivio di Messina. 1292. máj. 29. V. ö. Tettoni id. műve. VI. B. di Sicilia.), hol a család már 1292-ben kifejezetten használja a «Magyar király» címét.

² V. ö. Jöcher-Adelung. Gelehrten Lexikon «Bevilacqua» és az «Allg. Encyclopädie» Abstemijs cikkeit.

Egy művét, mely ritka incunabulum (De quibusdam locis obscuris veterum scriptorum) a M. N. Múzeum Széchényi-könyvtára is őrzi A. Lat. 641., 4° jelzet alatt. A *Castriota-Scanderbeg* családnak igen érdekes magyar vonatkozása van. A velencei Biblioteca di San Marco egyik kézírata, a Campidoglio Veneto, mely Alessandro Capellaritól származik (másolata Mácsai Csernovics Diodor családi levéltárában Aradon) a velencei Cernovicchio családot közös származásának mondja a Castriota, Ducagini, Cossazza, Xadrina, Salona és Sabiaco hercegi családokkal. Szerinte Giovanni Cernovicchio 1474-ben beiktattatott a velencei patricziusok sorába a velencei végeken a török elleni háborúkban szerzett érdemeiért. Ez a Giovanni Cernovicchio, Sabiaco és Montenegró hercege Cattarina Orio velencei nemes hölgyet vette el, unokája Salomone 1530-ban Magyarországon halt el. A Carnojevic család már a XVII. sz. közepe táján szerepel Magyarországon,¹ Andric a magyarországi ágat össze is köti a fejedelmi Crnogorac családdal, melynek montenegrói szereplése kétségtelen, viszont a Castriota család albán származása is bizonyos. Hogy azonban az 1720 április 29-én magyar nemességet nyert Mácsai Csernovics család azonos-e tényleg a fejedelmi Crnogorac családdal s hogy ez a Castriota családdal egy törzsből való-e, az kritikailag meg nem állapítható. Egy tényleges bizonyíték azonban van. Nevezetesen az, hogy a Castriota család ősi czimere teljesen azonos azzal a czimmerrel, melyet a Csernovics család 1720 előtt, sőt a magyar czimeradományozás után is használ. Csernovics Arzén ipeki patriarcha — ki a délvidéki szerbeket hazánkba betelepítette — állandóan ezt a czimert használta pecsétnyomóin, a krusedoli monasztir kriptájában levő sírköve is ezt mutatja, Bajsai Vojnits József birtokában Szabadkán vannak ilyen pecsétlenyomatok, sőt Hevesmegye levéltárában is az 1770—1810 közötti évekből.² A velencei Libro d'Oro a Cernovicchio család czimeréül ugyanezt adja, a mi a ma virágzó Castriota-Scanderbeg család czimerével szintén azonos. E czimer leírása ez: veres mezőben koronás kétféjű arany sas, sisakdisze kiterjesztett szárnyu sárkány. Az 1720 ápr. 29-én adott magyar czimer egészen más (kék mezőben zöld dombon fehér lovon jobbra vágató, török főbe szurt kardot villogtató vitéz; sisakdisz: a paizsbeli vitéz de-

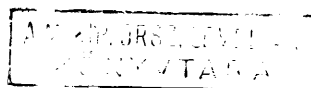
rékből kinőve; takarók: kék-arany, veres-ezüst). Az 1793 márcz. 7-én magyar grófi rangra emelt Csernovics Lázár czimerében négyelt paizsu, két sisakdiszű czimeren az 1. és 4. mező az ősi Csernovics-czimer, a 2. és 3. a magyar Csernovics-czimer, a jobboldali sisakdisz az ősi, a baloldali a magyar sisakdisz. A Csernovics család Arad, Temes, Bács-Bodrog és Zarándmegyékben birt és bir ma is birtokokat, (Mácsa, Si, mánd, Ujfalu, Tövisgyháza, Futak, Kurtics, Zám Méné, Kisoroszi, Panyova stb.), a délvidék története össze van fűzve e nábobí vagyonu család történetével. A Castriota-Scanderbeg család ma a marchesa di Auletta czimet viseli a Sant'Angelo alle Fratte előnévvel, seniora Giovanni Battista marchesa, ki 1897 ápr. 4-én megerősítést nyert a Castriota Scanderbeg czimer és név viselésére. A Pallavicini család az 1827. év 43. t.-cz.-kel nyert magyar indigenatust, Olaszországban ma már csak az egyesített nevű Pallavicini-Rospigliosi családban él. A felső- és alsósurányi Sigray család, mely 1780 ápr. 21-én nyert grófi rangemelés, olasz czim viseléséhez jutott. Ugyanis Ermolao Asinari di San-Marzano grófnak gróf Sigray Borbálától született fia I. Ferencz Józseftől 1867 okt. 23-án engedélyt nyert a gróf Sigray-San-Marzano név viselésére, I. Umberto pedig 1890 jul. 23-án kelt paténsával a Sigray-Asinari név viselését engedélyezte. Az ősi Asinari czimer: vörös-arany bordure-ű kék paizsmezőben arany torony; sisakdisz: szárnyas számár kinőve. A Sigray-Asinari czimer annyiban változott, hogy a torony fekete, ablakokkal, tetején beomolva. A család ma a marchesa di San-Marzano e di Cariglio czimet viseli. A Porcia család friauli eredetű, magyar honosságú tagjai ausztriai birtokaikat perrel megnyervén, 1909 jan. 15-én elsőszülöttségi ágra nézve az osztrák belügyminiszterium által elismertették hercegi czimüket, melyre már az 1659. 131. t.-cz. alapján magyar indigenatust szereztek. A család seniora Olaszországban a Principe di Porcia czimet viseli; a másodszületett czime: conte di Ortenburg e Mitterburg, Porcia e Brugnera. Czimerük: arany paizsfő alatt kék mezőben hat arany lilium (3:2:1). Sisakdiszek: 1. fiait tápláló pelikán, 2. fekete szárny hat liliummal (3:2:1) megrakva.

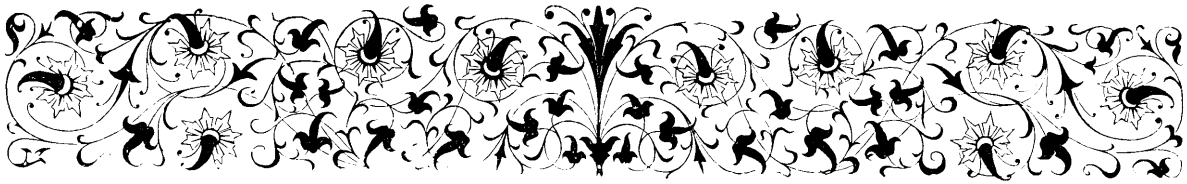
A kötet elején az apostoli szentszék, a királyi ház, a Bourbon (Bourbon) ház, a lorenai nagyhercegi ház (feje József Ferdinánd főherceg), az estei ház (feje Ferencz főherceg) tagjait találjuk, ezután azoknak a katonai rendeknek felsorolása következik, melyeknek elnyerése óspróbától függ. A kötetet művészietlen és heraldikátlan czimerrajzok illusztrálják, melyek a heraldikai józólést határozottan sértik.

B. B.

¹ Csernovics cs. levéltára, továbbá: Andric. A montenegrói fejedelemség tört. 1890. Füg. és Wertner. Délszláv uralkodók. 1891. X. tábla.

² Hevesm. levéltára. Cs. József és neje, Vay Mária pere Erős József óbester neje ellen. V. ö. Orosz Ernő, Hevesvárm. családjai. 1904. 47. lap Vay L. Német hívség 1806. 268., 269. lap. A család itt «czernagorai» előnevet visel.

A KASSAI KÉT KONGREGÁCZIÓS KÖNYV.

(Három czimerrajzzal.)

A kassai székesegyház kincstárában két czimeres könyvet őriznek. Mindkettő congregatiós könyv a XVIII-ik századból, tehát késői korból, a heraldika legmélyebb hanyatlási korszakából, festett czimerei sem adnak sok új adatot családi czimereink ismeretéhez, de mindennek daczára érdekesek, mert egyes czimerek ábrázolása, különösen a házassági czimerek összekombinálása, azok diszitése, érdekes példányai azon kor heraldikai izlésének.

I.

Az egyik egy piros bőrbe kötött, aranynyal vágott, ivrét alaku vastag könyv, mintegy 600—700 oldal terjedelmű. de lapjai nagyrészt üresek. 23 első lapját a czimerábrázolatok töltik be és ezek oly nagyok, hogy egy folio lapra csak egy czimer van festve, majd nagy mennyiségű üresen hagyott lap után, 12 levélen, két hasábon a congregatio tagjai vannak bejegyezve, még pedig minden lap első hasábján a férfiak, a másodikon a nők. Az első bejegyzés 1717-ik évből való, a mikor a társaságot Markusfalvi Mariássy Sándor, akkori kassai plébános megalapította s az emlékkönyv megnyitotta, az utolsó 1777-ik évből.

Az első lap, a könyv czimlapja, virágzó ágaktól körülvevett, leveles koronával fedett, tojásdad alaku czimerpaizs, koczkás talaján térdepelve, a pápa, a püspök, a király, a herceg, a főúr, a lovag, a királyné és a főurinó imádják a fejük felett felhőkben előtűnő angyal által tartott keresztet.

Ezen kép alatt van, lebegő szalagon a könyv czime:

Album congregationis sanctæ Crucis, Cassoviæ in ecclesia sanctæ Elisabeth viduæ. — Anno 1717.

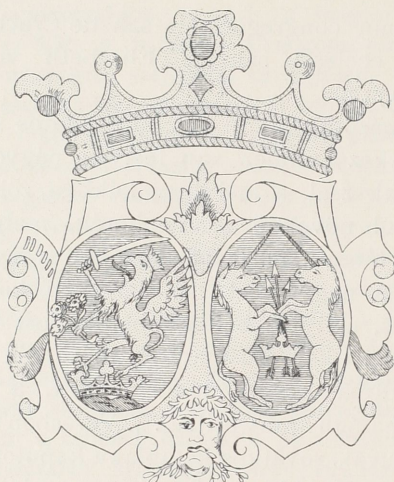
A második lapon egy jelmondatos szalag alá a következő czimer van festve: négyelt paizs, középpaizszsal, a melyben, kékben, zöld hármashalomból növekvő arany kerék, melynek hat küllője látszik, felső karimájából arany szarvas nő ki. A nagy paizs: 1. Veresben koronás fekete sas, mely jobb karmában pallost tart. 2. 3. Veres-ezüst kék-ezüst aranyban (a 3-ik mezőben megfordítva) egyenlőtlenül osztott, a kék osztásban hatágu arany csillag. 4. Veresben fehér várfal kapuval, rovátkos kétablaku kaputoronnyal.

Ez az Erdődy grófi czimer, melyet festője a valóditól sok tekintetben eltérően festett meg. Nem csak a szinezésben van eltérés, hanem a paizsalakokban is. A nagy paizs első, veres (az 1585. évi grófi diplomában arany) mezejében, a fekete sas jobb karmába pallost helyezett, a mely az eredeti diplomából hiányzik, a 2. 3. mező, különböző színekben négyszerosztott, míg a valódi czimerben: kék mezőben, két ezüst, hullámos pólya van.

A tojásdad, kecses hajlású ornamentikával körített paizs alatt két angyal, mely csak derékig emberi alak, azon alul az olasz reneszánsz-ornamentikára emlékeztető virágdíszekben végződik, egyike püspöksüveget, a másik pásztorbot tart. A paizon leveles korona, e felett főpapi kalap, egy-egy lecsüngő bojtjal. Alul a szalagon:

Illustrissimus ac reverendissimus dominus dominus comes Gabriel, Antonius Erdődi de Monyorókerék, Dei et Apostolicæ Sedis gratia episcopus Agriensis inlytorum comitatum Heves et exterioris Szolnok supremus comes, nec non montis Claudij et comitatus Varasdiensis perpetuus comes. Abbas s. Georgii militis et martyrís de Jaák, S. Caes. Regiæque Maiestatis Consiliarius, Congregationis Sanctæ Crucis Rector etc. etc.

3. A harmadik lapot egy házassági czimer tölti be, jellemző rococo diszítések közé két tojásdadalaku czimerpaizs van beillesztve és az egészre egy, az egészet befedő drágakövekkel ékített leveles arany korona van helyezve. Az egyik czimer: kék paizsban zöld halmon,

arany leveles koronán álló, koronás arany grif, emelt jobb első karmában görbe kardot, baljában három szálas, leveles fehér rózsát tart. — A másik: két szemközt ágaskodó arany egyszarvu, közösen, három, hegyeikkel felfelé álló nyilat tartanak, a melyek egy lebegő koronán vannak áthuzva.

Az első a feleségé, a második a férjé. Tehát mint házassági czimer sem a paizsok elhelyezésére, sem az első czimer alakjának irányára nézve nem helyes.

A czimerek alá ez van írva:

Illustrissimus dominus Paulus Leopoldus L. B. Mednyánszky de Medgyes Sacræ Caesar. Regiæque Maiestatis I. Camerar. Regiæ Hanus(?) Consiliarus et camerarum administrationis Scepusiensis administrator.

Clara Margaretha Baronissa Mednyanszky, nata Comitissa Eszterházy de Galantha obiit in Domino die 6. Augusti 1710.

A negyedik lap czimere: kék paizsban zöld alapon kettősfarku arany oroszlán jobb karmában az alcantarai kereszt módjára kiszélesedett karu veres keresztet tart, bal karmával egy előtte álló meredek zöld dombra támaszkodik. Sisak nincs. A mindkét oldalon veres-arany takarók a paizsra illesztett arany leveles koronából ágaznak ki. A koronára veres püspöksüveg s ebből jobbra kinyuló pásztorbot van helyezve. Az egész czimert köröskörül zöld koszoru keríti. Az aláírás:

Reverendissimus dominus, dominus Petrus Kozma, abbas B. V. M. de Pankota archidiaconus Abaujvariensis cathedralis ecclesiæ Agriensis lector et canonicus, congregationis S. Crucis benefactor.

Ezen Kozma család czimerét Siebmacher is közli (255. tábla) ugyanezen Péter kanonok 1717-ik évi pecsétje után, de más változatban, a mennyiben ezen a keresztet nem az oroszlán tartja, hanem az egy előtte levő halmon áll.

Ötödik lap. A czimer négyelt. 1. A kékben arany kettősfarku oroszlán, első karmaiban hátrahajló, kettősfarku veres zászlót tart. 2. 3. Veresben, arany, leveles koronára helyezett, fehér szárnyu, koronás angyalfő. Két sisak: I. az angyalfő, takarók: kék-arany. II. az oroszlán, takarók: veres-ezüst. A czimer alatt:

Illustrissima Domina Comitissa Maria Barkóczy, Anno 1716 die 10. apr.

Hatodik lap. Czimer: kék paizsban egymással szembe ágaskodó arany egyszarvu, közöttük lebegő arany koronán áthuzott, egymást keresztelő, hegyeikkel felfelé irányult három ezüst nyilvessző. Sisakdisz: nyitott arany szárny között növekvő arany egyszarvu. Takarók: kék-arany, veres-ezüst. Alatta:

Anno 1719 die 18. men. Augusti. Ex singulari erga passionem Salvatoris sui zelo et devotione aggregat se almæ Congregationi Sanctissimæ Crucis Cassoviæ in ecclesia S. Elisabethæ viduæ erectæ et recomdat se tam in vita quam et post mortem sacris precibus ejusdam almæ Congregationis Josephus, Ladislaus Baro Mednyanszky de Medgyes.

Ugy ezen, mint az előző czimernek színezése

hibás, önkényes, sokban eltér a czimer valódi színeitől.

Hetedik lap. Köralaku kék paizs, ezüst álló ékkel hasitva, melyben zöld hármashalmon veressel fegyverzett fehér galamb áll, a paizsban elől zöld alapon lombos fa áll, hátul fehér hullámok felett hatágu ezüst csillag. A paizson püspöksüveg mellé haránt tűzött pásztorbottal.

A paizs barokkdiszítésű keretbe van foglalva. Alatta: Georgius Ignatius Hanzler Abbas molles fontis Cathedralis ecclesiae Agrientis Canonicus, ejusdemque Episcopalis Civitatis plebanus necnon seminarii ibidem et convictus nobilium praefectus etc. Későbbi írás: Pie in Domino obiit die 14 maj. Anno 1744.

Ezen czimer Hanzler Györgynek nem családi czimere. Ugyanilyen czimere van festve az egri czimeres emlékalbumba (Turul XXIII. 132.) Wagner Józsefnek, ki miként Hanzler, egri kanonok volt.

8. Kassa város czimere, teljesen hibás színezéssel, a mennyiben a paizs osztatlan, egységes, veres, nincs se paizsfő, se paizsláb s ezen egységes veres paizsba vannak beállítva sorrend szerint Kassa város ismert czimerének alakjai. Ugyanilyen önkényes a sisakdiszek színezése. A két sisak disze: ezüst és feketében osztott zárt szárny, melynek fekete osztásában ezüst lilium van. Az angyal itt nem a paizsot, hanem a két sisakdiszt tartja. Az angyal alakja a könyvből ki van vágva.

9. A czimer: kék paizsban, zöld alapon sárga (arany) grif, jobb első karmában (még a paizs keretén felül is kinyuló) egyenes pallost czölöpösen, a balban zöld pálmaágot tart. — Sisakdisz: a paizsalak növekvőn, takarók: kék-arany, veres-ezüst.

Per illustris ac generosus dominus Stephanus Vancsaj, liberæ regiæque civitatis Cassoviensis judex primarius et senator. Anno domini millesimo septingentesimo 21 Die 16 Julij.

Uj, eddig ismeretlen czimer.

10. Czimer: kék paizsban kettősfarkú sárga (arany) oroszlán, karmaiban fehér oszlopot emel. Sisakdisz: a paizsalak növekvőn, takarók: arany-kék, arany-veres, valószínűleg megfordítva festve.

Generosus dominus Andreas Hlavasi liberæ regiæque civitatis Cassoviensis notarius et senator.

11. lap. Kék paizsban, zöld alapon kettősfarkú arany oroszlán, jobb első karmában görbe kardot tart. Sisakdisz: a paizsalak növekvőn, takarók: kék-arany, veres ezüst.

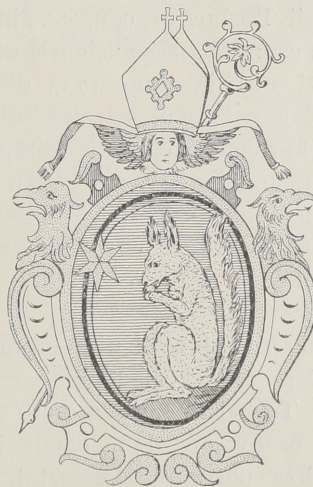
Adm. R. D. Mathias Trancz, archidiaconus Comitatus de Zemplyny, ecclesiae Talyensis plebanus zelantissimus.

Ezen czimer is az ismeretlenek közé tartozik.

12. lap czimere: kékben, zöld alapon pánczélos férfiú, sisakjánál három (veres-fehér-veres) struccztollal, jobbáiban egyenes pallost czölöpösen tart, balját csipőjére támasztja. — Sisakdisz: a paizsalak, növekvőn, takarók: kék-arany, veres-ezüst.

Per illustris ac generosus dominus Casparus Klobusiczky bonorum regis fiscalium praefectus incliti comitatus Bach ensis tabulae iudiciariae assessor primarius, Congregations s. Crucis benefactor. Requiescat in sancta pace. Amen.

13. lap czimere: kékben pánczélos kar, markában buzogányt tart, a karon fekete sas áll, felül közepén ezüst holdsarló és csillagtól kísérve. A sisakdisz: egymás mellé állított hat zöldszáron — levél nélkül — hat rózsaszínű természetes rózsza. (A Dessewffyék ismert fehér struccztoll forgója helyett.) Takarók: kék-arany, veres-ezüst.

Adm. reverendus dominus Adamus Ignatius Dersöffi de Csernek, ecclesiae Miskolcziensis plebanus zelantissimus etc.

14. lap czimere: Aranykeretű tojásdad kék paizsban, zöld alapon arany mókus (evet) ül, első karmaiban diót tartva, melybe belé harap,

elől fejével egy irányban hatágu aranycsillag kíséri. A paizson szárnyas angyalfő, fején papi süveg s mellé szurt pásztorbot. Ezen festmény-nél legjellemzőbb a paizs rococo kerete, a belé alkalmazott sasfej motívumokkal, arany, veres és főképen lila színben.

Illustrissimus ac reverendissimus D. Sigismundus Josephus Berényi L. B. de Karancs-Berény, perpetuus in Bodok, abbas B. M. V. de Poroszló et theologiæ doctor.

15. lap czimere: kékben, sziklára helyezett levele, arany koronából 3—3 száras fehér liliom között, sisakos, pánczélos, jobbrafordult alak nő ki, mellén balharánt, fehér keskeny kendő van kötve, emelt jobbjaiban veres gömbös buzogányt, baljában veres patriarcha keresztet tart. Sisakdisz: a paizsalak, takarók: kék-arany, veres-ezüst.

Perillustris ac generosus dominus Wolfgangus Mariasi de Markusfalva inclyti Comitatus Gömöriensis tabulæ judiciæ assessor primanus etc.

16. lap. Kék paizsban: fészken veres lábain álló balra fordult arany pelikán, vérével három arany fiókját táplálva. A szemközt álló sisakdisz: jobbra fordult növekvő arany egyszarvu. Takarók: kék-arany, veres-ezüst.

Generosa domina Susanna Novak spectabilis domini Georgii Boskovics consors, inclitæ administrationis cameralis Scepusiensis officinæ rationariæ jurati notarij, anno 1733 die 28 maji.

17. lap. Kék paizsban, hármás zöld halmon aranyleveles koronából elötünő czölöpösen álló, kissé hajlott pánczélos kar, markában vízszintes helyzetben, egyenes tört tart, középen kétoldalt egy-egy arany hatágu csillagtól kísérve. Sisakdisz: a paizsalak, a csillagok nélkül, takarók: kék-arany, veres ezüst.

Ezen czimer tulajdonosa nincsen megjelölve, alatta a felírásra szánt szalag üres.

18. lap. Tojásdad, aranykeretű paizsban, zöld alapon arany oroslán, emelt jobb első karmában fehér patriarcha-keresztet, bal karmában veres égő szivet tart. A paizson leveles korona van s a paizsot egymást alul keresztező két zöld pálmaág köríti.

A szalagra a czimer alatt nem lett a czimer-tulajdonos neve beírva.

19. lap. Az előbbihez hasonló technikájú tojásdad, aranykeretű paizs, két egymást ke-

resztező pálmaágtól körítve s reáillesztett liliomos koronával.

A paizsban: zöld alapon összetett szárnyu, veressel fegyverzett, lila nyakörvü fehér galamb áll, csőrében zöld olajágot tart, felül középen hatágu aranycsillagtól kísérve.

Ezen czimer tulajdonosa sincsen említve, de ábrázolását összehasonlítva a hetedik lapra festett czimerrel, valószínű, hogy ennek tulajdonosa is egy egri kanonok volt.

20. lap. A czimer: négyelt paizs. 1. 4. aranyban, befelé néző, koronás fekete sas, arany fegyverzettel; 2. 3. Veresben befelé fordult arany koronás, kettősfarku ezüst oroslán: Két sisak: I. a sas, takarók: fekete-arany. II. az oroslán, takarók: veres-ezüst. Alól a takarót két szépen stilizált, kiterjesztett szárnyu, zöld talajon álló fekete sas tartja.

Prænobilis ac generosus d. Victorinus Fabianus S. R. Imp. Eques a Flachenfeld Districtus superiosis Hungariæ Postarum præfectus, qui se almæ congregationi precibus commendat ut in vita sua ipsi sit crux paradisi clavis.

Ez a gyűjtemény legdiszesebb lapja. A czimerfestmény korrekt, gyakorlott kézre vall, az arányok kifogástalanok. Az ércz színekkel van helyettesítve.

21. Czimer: kék paizsban, világos zöld pelikán fészken ül és három barna színű fiókját, saját vérével táplálja. Sisakdisz: a paizsalak, takarók: kék-arany, veres-arany.

Perillustris ac generosus dominus Martinus Rác, inclyti comitatus Abaujvariensis perceptor, liberæ regiæque civitatis Cassoviensis iudex primarius Congregationis S. Crucis Benefactor.

22. Czimer: kékben, zöld alapon, egy leveles száron öt fehér liliom. Sisakdisz: arany grif, takarók: kék-arany, veres ezüst. Az egész czimer zöld koszoru köríti.

Generosus dominus Stephanus Berczik liberæ regiæque civitatis Cassoviensis senator. Anno 1736 dje 30 Decembris.

Erőteljesen, szépen stilizált czimer, amely az eredetitől annyiban tér el, hogy itt a sisakdisz grifje egész alak, az eredeti armálisban növekvő.

23. A Máriássy család czimere, mint a 15-ik lapon. Sisakdisz helyett arany pitykével diszített, kékes-szürke püspöksüveg van a paizsra

illesztve veres béléssel, belé dugva haránt helyzetben aranyos pásztorbot. A takarók, melyek a paizsra illesztett korona alól terjednek, veres-ézüst színűek.

Reverendissimus ac perillustris dominus Alexander Mariassy de Markusfalva, Abbas B. M. V. de Birs cathedralis eccl. Agriensis canonicus SS. Theologiæ Doctor L. R. civitatis Cassoviensis plebanus congregationis S. Crucis Auctor.

Ezen utolsó czimer után sok üres lap következik, majd a tagok névsora 1717—1777-ig 12 levélen, két hasábon, elől a férfiaké, hátul a nőké. Czimül az alapító Máriássy Sándor a következőket jegyezte a névsor elé:

Confratrum et consororum almæ congregationis SSæ Crucis erectæ in ecclesia parochiali sanctæ Elisabeth per me Alexandrum Mariassy de Markusfalva plebanus liberæ regiseque civitatis Cassoviensis.

Anno 1717 die 26 mensis Martii.

II.

A második czimeres könyv, az oltári szentség imáadására alakult gyülekezetnek könyve. Congregatio sanctissimi altaris Sacramenti.

Alakult 1758 jun. 27-én.

A könyv nagy, vastag, folio alakú, kötése veres bársony, gazdag barokk és rokokó diszítésű ezüst keretben. A tábla közepét ezüst monstrancia foglalja el. A kötés hátlapja, az előlapjával egyezik, a könyvet két tömör, izléses, virágdiszkekkel ékitett ezüstkapocs tartja össze. A nagy könyv elejére 12 pergamen lap van kötve, amelyből kilencz festett, három üres.

A festmények mind egy és ugyanazon kéz művei. E kéz ügyes volt az alakok jellegzetes, miniaturszerű megfestésében, öltözeteik rendkívül finom kidolgozásában, a kacskaringós rokokó diszítések kitalálásában és ügyes, tetszetős alkalmazásában.

Gyengébb a heraldikai rész. Itt valódi heraldikai színeket nem alkalmaz. A veres inkább bíbor, a kék tul setét. Alakjai merevek s nincs érzéke a czimerrészletek helyes arányának megállapításához.

Azért ezen festményeket, nem a czimerek,

hanem az egyes lapokra festett térdelő alakok teszik nemcsak érdekessé, de kiváló műbecsüvé nemcsak a műtörténetre, de mivel ezen, többnyire a közéletben is szerepelt alakok, minden valószínűség mellett arczképek is, a köztörténetre nézve is.

1. lap. Felül oszlopra helyezett arany monstrancia. Az oszlop hengeralakú, felül vékonyodó, négyszegű talapzatán a felirat: *Te authore surrexi.* Az oszlop előtt csigahajlású, minden színű barokk diszítések között, kék ruhás, lebegő, szárnyas angyal baljában arany koronát, jobb-ájában arany kürtöt tart, melybe belé fu. A kürtből «Fama perennet» hang jó ki.

Az oszlopon túl, ugyanolyan modoru, de alakzataiban eltérő polychrom ornamentika között, az oszloppal szemközt arany oroslán fekszik, felette: «*Vigilantia et majestate præstatos.*»

Aul, szintén csigadiszek között: gróf Barkóczy Ferencz egri püspöknek, a congregatio védnökének térdeplő alakja, lila öltönyben, veres szalagon mellére csüngő arany kereszttel, imára összetett kézzel. Feje fedetlen, dus, hátrafésült haja ősz, kétségtelenül arczkép, az egész igen szép miniatúr festés. Előtte arany barokk keretbe foglalt négyelt czimerpaizs: 1, 4. veresben, befelé fordult, kettős farku, koronás arany oroslán, első karmaival a paizsalapon czölöpösen álló, hátra lengő, veres-fehér kettős farku zászlót tartja. 2, 3, kékben, arany koronás, arany szárnyas angyalfő. A paizson, annak egész felső keretét elfoglaló heraldikai korona mellett jobbról kicsiny veres püspöksüveg, balról kis pásztorbot görbülete látszik, az egész felett szürkés kék kalap lebeg 6—6 arany bojttal.

Ez a gr. Barkóczy Ferencz püspök czimere.

2. Felül polichrom csigadisztés között, széles arany keretben tojásdad alakú paizsokban, egymás mellé két czimer van helyezve. Az első: kékben, lebegő, veres sapkás emberfej, melynek nyakából vér csepeg. A második: kékben, arany koronán guggoló természetes evet (mókus), két első karmában veres almát tart és azt eszi, jobbra felül hatágu arany csillagtól kísérvé. A két paizs között felül keskeny fehér szalagon «*Tuentur et Ornant*» felirat, alatta szintén keskeny fehér szalagon: «*Mansvetudine et bonitate, pietate et benignitate.*» A czimerek széles

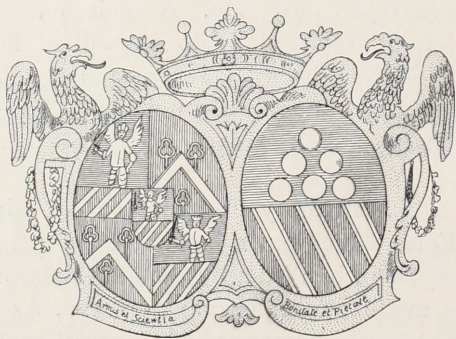
körös arany keretét felül liliomos korona fedireá illesztett monstranciával.

A czimerek alatt, egymással szemben, arannyal diszitett zöld párnán két alak térdel. Egy testes férfi űsz, csigába szedett hajjal — valószínűleg az akkor divatos rizsporozott parókával, kék mentében setét barna prémszegélylyel és béléssel, ezüst paszománttal és mentekötővel. Ugyancsak kék színű és ezüst diszitésű öltönye és nadrágja is, mely utóbbi testhez áll s alul fekete cipőbe van huzva. Ezüst övére, ezüst markulatu kardja van akasztva, hosszukeztyűs kezeit imára teszi össze.

A vele szemben térdelő nőnek feje fedetlen, haja hófehér, mely csigákban vállaira omlik, nyaka szintén fedetlen. Lilaszin ruhájának ujjai bőveks gazdag fehér csipkéksben végződnék, imára összetett kezeit, könyökig érő hosszú fehér keztyűk fedik.

Mindkét alak, nagyon finoman van kidolgozva, mint viseletkép kiváló érdekes s kétségtelenül, mindkettő arczkép. A férfi alatt csigadiszen «C. Antonius Csáky» felirat, a nő alatt «G. Berényi Anna Mária.»

3. Felül csiga vonalas ékítések között lilaszin felhőkön áll egy arany monstrancia, alatta közös, — sasos diszitésű — keretben kettős czimer. Az első: négyelt paizs, középpaizszal, mely osztott, felül kékben növekvő, arany koronás, pánczélos férfialak lilaszin szárnyakkal,

emelt jobbában tört tart, balját csipőjére támasztja, alól veresben: három ezüst balharántpólya. A nagy paizsban: 1, 4. mint a középpaizs, 2, 3. veresben, ezüst rövid álló ék, melyre felül az ék oldalaira támaszkodva és alól az ék alatt az osztási vonalon, illetve a paizslábon álló, összesen három arany pálczácska áll hármast lóheréhez hasonló fejjel.

A második czimer: osztott paizs, felül kékben, gula alakban (1. 2. 3.) hat lebegő ezüst gömb, alól veresben három ezüst harántpólya. A két egymáshoz illesztett czimerpaizsra arany leveles korona van helyezve.

A czimerek alatt, ismét csigadiszen, elől: «Christoforus Godofredus lib. baro ab Engelhartt et Schnellenstein», hátul: «B. de L'huillier Maria Anna.»

4. Rokoko keretben arany diszitésű bibor színű umbellára helyezett monstrancia, fekete szalag, ezen felirással: «In hoc signo perennet.» Alatta arany és zöld színben tartott rokokó keretben Kassa város czimere. A czimer alatti szalagon a felírás: «Munificentiae et liberalitate surrexi.»

5. Rokokó keretben csigadisz között, oszlopos szökőkút látható, mely 8 sugárban az alatta levő medenczébe ontja a vizet. Az angyalokkal diszitett oszlopra van helyezve a monstrantia.

Alább, mesterien festett térdelő alak imára kulcsolja kezeit. Mellette keskeny szalagon a felírás: «Quantum potes, tantum aude.» Az alak előtt a czimer: kék paizsban, fehér harántpólya, felül és alul egy-egy hatágu arany csillagtól kísérvé. Sisakdisz: Nyitott szárny között lebegő Istenszem.

Az alak épen olyan szépen van megfestve, mint az előző lapokon, de a czimeren minden hibás. A paizsban a csillagok túl kicsinyek, mellettük üresen marad a paizsmező, a sisak nyaka tulvékony, a korona kicsiny, a nyitott szárnyak keskenyek, az Istenszem lebegő.

Ezen czimer: Karlay Ferenczé, ki egri kanonok, az alsó abauji kerület vicze archidiaconusa, kassai plebános és a theologia doctora volt.

6. Felül két lebegő angyal tartja a monstranciát, egyik a kürijébe fuj, másik azt csak kezében tartja, előttük lebegő szalagon a felírás: «Sic laus, nomenque tuum perennet.»

A lap közepén kettős czimer van festve széles rokokó arany keretbe foglalva. Egyik kék paizs, veres paizslábbal, a melyben arany *W* betű van, a paizsban az osztási vonalból növekvően keresztelő sz. János alakja, baljában kereszties rudra tűzött fehér zászlót czölöpösen tart, «Ecce agnus dei» felirással, jobbát csipőjén

tartja, közvetlen balkeze alatt tulkicsiny bárány áll, testével balra, visszafordított fejjel. A szent feje diszkörrel körített, teste meztelen, bal vállára barna köpeny van vetve. A másik czimer: két paizsban, zöld hármashalom középsőjére illesztett arany koronában liliomos arany kettős kereszt áll. Ez a jászói prépostság czimere.

Alól két kiterjesztett szárnyu, arannyal fegyverzett fekete sas, szalagot tart: «Andreas Sauberer praelatus et praepositus Jaszoviensis.»

7. Felül rokokó ékítések között, virágokkal ékes arany monstrancia áll, alatta ugyanazon ékítésben, arany gyertyatartóban égő gyertyaszál, melyről két oldalt felhőkbe előtűnő kezek, a markukban levő gyertyát gyújtják. Mellette a felirat: «Sic Lutetiae absque sua lucis iactura.»

A lap jobb alsó sarkán a gr. Károlyi czimer: négyelt paizs, középpaizszal és a paizslábból felnyuló homoru oldalu kék ékkel, melyben arany koronára habléány van helyezve. A középpaizs; koronás sárkánykigyótól körített veres kerépaizsban hármás zöld halmon *fehér daru áll* (a fekete sas helyett) kiterjesztett szárnyakkal, emelt jobb karmában veres szivet tart. A nagy paizs: 1. kékben növekvő arany szarvas; 2. veresben fekete sas; 3. veresben arany oroszlán, veres-fehér zászlót tart; 4. kékben, koronás angyalfej arany szárnyakkal. Három sisak; a középső növekvő pánczélos alak, jobbjában pallas, baljában törökfő, az első: kettősfarku arany oroszlán, első balkarmában görbe kardot tart; a harmadik: arany grif, jobb első karmában görbe kardot tart, takarók: kék-rózsaszin. A paizsot két oroszlán tartja, melyek a paizs alján elhelyezett fegyvertrophäum két ágyu csövén állanak. A paizsot oldalt zászlók, alatt ágyuk, dobok puskák dárdák, trombiták, ágyugolyó gulák körítik. A czimer alatti szalagon a felírás «Pietate et Charitate» «G. Károlyj Anna.»

8. Felül, merész csigahajlásu polychrom rokokó keretben, lilaszin felhőkre állítva a monstrancia. Középen, közös arany barokk keretben, ovál paizsokban, két czimer. Egyik négyelt paizs, arany sárkánykigyótól körített középpaizszal, melyben zöld alapon, két meztelen férfi áll, egymás kezeit tartva s külső kezeiket

kifelé nyujtva, megettük fal vonul el, közöttük pánczélos kar lebeg, markában karddal. A paizsban: 1. veresben befelé fordult kettősfarku arany oroszlán bal első karmában görbe kardot, a jobban vas lakatot tart; 2. kékben felfelé irányult ezüst holdsarló szarvai között lebegő arany csillaggal; 3. kékben zöld dombon befelé irányított ágyu; 4. veresben, arany grif jobb első karmában görbe kardot tart. A másik czimer: két paizsban, lebegő arany, leveles koronán természetes színü evet ül, első karmaiban veres almát tart és azt eszi. A két ovál közé felül arany, leveles korona van illesztve, melyen a sisakdisz: nagyon szét álló fekete nyitott szárny között veres ruhás férfit egész alakja, jobbjában görbe kardot, baljában üstökénél fogva törökfejet tart. Oldalára fekete kardtok van kötve. Alul egymás mellett két rokokó keretben a felírás: egyikben: Josephus Baro Vécsey de eadem inclytæ cameralis administrationis Scepusiensis consiliarius, a másikban: Theresia Freyin von Vécsey geborene Gräfin von Berény.

9. Veres márvány oszlopokkal diszes kapuzat, felül kőrácsozattal, melynek szélein befelé fordult angyalok térdelnek a közöttük lilaszin felhőkön álló monstrancia felé. A kapu ivezetén a felírás: «Porta triumphalis, sublimibus alta columnis.» A kapu ürrjében a czimer: hasított ovál paizs, elől veresben, befelé ugró természetes szarvas, hátul kékben: egész veresbe öltözött férfit jobbjában ezüst buzogányt tart, balját csipőjére támasztja. Sisakdisz: kettősfarkú növekvő oroszlán jobb első karmában egyenes kardot tart, takarók: kék-arany, veres-ezüst.

A czimer alatti szalagon: «Schnellinger nomen praedicat illa tuam.» A kapuzat alatt rokokó csigakeretekben, egyikben: «Joan. Fran. Schnellinger commissionis regiae cassae bellicae praefectus,» a másikban: «Maria Johanna Schnellinger, geborene Dubovin.»

A könyv elejére kötött pergamen lapok után, papirlapok következnek, melyekre a congregatio tagjainak névsora van vezetve, még pedig 1758—1782-ig 38 oldalon, 1868—1878-ig 6 oldalon.

Ezen évről szól az utolsó bejegyzés.

CSOMA JÓZSEF.

A GYULAI CSALÁDRÓL.

Sok száz évnek ezernyi viszontagságai között hazánk történetében igen számos család az ismeretlenségből magas rangra, gazdagságra és hatalomra jutott, de sok van olyan, amelyik lekerült a szereplők sorából s utódai ma békés polgári munkával tesznek szolgálatokat a hazának, a melyeknek földjét őseik vérükkel öntözték. A mikor társadalmi téren nagy átalakulásokon megyünk keresztül, nem szükséges ugyan, sőt helytelen dolog is volna zavarni a demokratikus haladást, de azok iránt, akik segítettek kiépíteni és fenntartani a magyar államot, háládatlanság lenne a feledés. A magyar heraldikai és genealogiai társaság csak kegyeletes kötelességét teljesíti, a mikor igyekszik minden adatot összegyűjteni, a midőn a régmúlt időkben szerepelt magyar nemes családoknak életét, leszármazását, birtokviszonyaikat igyekszik kikutatni, hitelesen megállapítani. Sokszor csak ezeknek alapos ismerete juttathat az események világos magyarázatához.

Tanulmányaim közben egy családra akadtam, amelyik Erdélynek egy kiváló államfőfut, Magyarországnak egy ismert hadvezért és egy nagy tudóst és költőt adott, de amelyiknek története a családnak sokféle szétágazása folytán oly kevésbé ismeretes, hogy az összeköttetéseket maguk a családnak tagjai sem ismerik. *Ez a Gyulai család.*

Nem a családnak történetét akarom itt ismertetni, csak néhány adattal akarok annak majdani felderítéséhez hozzájárulni. Célom csak annak a kimutatása, hogy a sokféle előnév, az úgynevezett nemesi praedicatumok használata mellett is mennyire egységes volt az idővel külön-külön családokként szerepelt ágaknak származása.

A Gyulai család tagjait eddig 17 fele előnévvel találtam, úgymint: abafáji, almási, fogarasi, gyulafehérvári, gyulai, hosszuteleki, kövesdi, magyar-gáldi, magyar-igeni, maksai, marosnémeti, nagy-enyedi, nagy-szirindi, nagyváradi, nagy-váradi Sarkanytyus, sarkadi, vádi Gyulaiakat.

Erdélyország történetében már a XVI. század közepén találkozunk jelentős szerepet vitt

Gyulaival. Ez Mihály, a kit Izabella királyné 1559-ben Ferdinándhoz küldött volt Bécsbe, a ki a lengyel király követe által támogatva egyezkedett Ferdinánd biztosaival a békekötés ügyében; ugyanez 1570-ben Báthori Istvánnak követe volt a portára és ő hozta el neki az athnámét 1571-ben. Hová való volt ezen Gyulai Mihály? nem tudom. — Másik, a kinek nevezetesebb szerep jutott, volt Gyulai Pál. Az erdélyi szegény nemes családnak gyermeke Békés Gáspár főur pártfogása alatt nevelkedett és végezte el orvosi tanulmányait a paduai és bolognai egyetemeken. Haza kerülve Békésnek udvari orvosává, jószágnak igazgatójává és bizalmas emberévé lett. Mikor Békés a fejedelemségért versengett Báthori Istvánnal, ez 1573 okt. 4-én ostrom alá vette Fogarast. Békés onnan megs ökött, fiát és a várat Gyulainak védelmére bizva. A vár 19 napi ostrom után Báthorinak kezére került, Gyulai fogságba jutott, de csakhamar kiszabadult s a fejedelemnek udvari orvosává, bizalmas tanácsosává lett. Ettől kezdve jelentékeny szerepet vitt Erdély történetében. Báthori István utódával Zsigmonddal neje Ghyczey Katalin utján némi rokonságba jutván a fejedelemmel, állandóan az udvarnál élt s egyik főembere volt a törökellenes pártnak. Az ingatag fejedelem hü tanácsosát kiszolgáltatta nagybátyja Báthori Boldizsár boszujának, a ki azt 1592-ben saját abafái kastélyában telkonczoltatta. Életének regényét mesírta báró Jósika Miklós «Jósika István» című regényében. Mint történetíró: «Commentarius rerum a Stephano rege adversus magnum Moschorum ducem gestarum anno 1580» című, Kolozsváron 1581-ben megjelent művéről ismeretes.

Gyulai Pál, a ki előbb Báthori Istvánnak titkára, majd Báthori Zsigmondnak főkamaraása és consiliarius volt, egyike volt Erdélyország leggazdagabb urainak. Abafáji birtoka, a melyikről előnévét használta, a mai Maros-Torda vármegyében — régeni alsó járás — csak 1890 kat. hold. Később több nagy donatiót kapott. 1584-ben Báthori Istvántól egy szőlőt. 1588-ban

¹ Gyulafeh. Lib. reg. I. fol. 205.

oklevelekről B. 153

Báthori Zsigmondtól kapta Nyárádfőt¹ — ma Maros-Torda vm. marosi alsó járás, 2236 k. h. Ugyanabban az évben volt statutiója Szováta birtokba² — ma Maros-Torda nyárád-szeredai járás — 24235 kat. h. Ugyanazon évben kapott donatiót K. Mihályfalván Bihar vármegyében rész-birtokra.³ Ugyanakkor Hosdát birtokra, Torda m.,⁴ 22893 k. h. 1589-ben Lupsa birtokra kapott donatiót, ma Torda-Aranyos vm. toroczkoói járás, 11433 kat. h., melybe statutiója 1590-ben volt.⁵ Ugyanakkor kapta Torda megyében Léta birtokot⁶ 3030 k. h. 1591-ben kapta Péterlakot,⁷ ma Alsó-Fejér vm. marosujvári járás, 3088 k. hold. — Ugyanezen évben vette Balásfi Jánostól Hébbükk birtokot,⁸ ma Maros-Torda vm. régeni alsó járás, 1553 k. h. — Ezek a birtokok ma összesen 70418 kat. holdat tesznek ki. Ezek kivül voltak még az 1590-ben Alsó-Fejér vármegyében vett szőlői,⁹ és pár kisebb rész-birtokai. Váratlan és gyermektelen halála után birtokait fivére János, a kivel részben együtt kapta rájuk a donatiókat, örökölte.

Voltak-e ennek a Gyulai Jánosnak gyermekei? Eddig még nem állapíthattam meg. De valószínűnek tartom, hogy az Erdélyben tovább szereplő Gyulaiak, a kikről ujanemesítettésükkor mint régi nemesekről beszélnek a fejedelmek, tőle származtak.

Erdélynek helyzete a XVI. század végén és a XVII-nek elején annyira zavaros volt, hogy egyes családok birtokaikat és nemesleveleiket elvesztvén, újra kellett kezdeniök családjuknak új gyű nemesítettését, mint a birtokszerzést.

A nemes családoknak ujanemesítettése és új és új czimerral ellátása Erdélyben a XVII. században épen nem tartozik a ritkaságok közé. Ez és az a szokás, hogy a családnak egyes tagjai azon birtokok után, ahol örökség vagy beházasodás után letelepedtek, más-más előneveket vettek fel, igen megnehezíti a közös törzsből

való leszámazásnak hiteles igazolását. Így vagyunk a Gyulaiakkal is.

Gyulai Balázs «de Várad» 1591-ben kapott egy, a «Turul» 1905. évfolyama 32. lapján ismertett czimert. 1608 máj. 28-án újra nemesítettvén, az előbbitől egészen eltérő czimert kapott, a melyikről nemcsak a személynek, de még a családnak azonosságára se lehetne következtetni.¹ — 1617 január 3-án kapott nemesiséget és az előnév azonossága daczára az előbbitől eltérő czimert *Gyulai György* de Várad.² 1621 nov. 20-án *Gyulai János* de Sarkad;³ 1649 decz. 7-én *Gyulai Ferencz és István* de Nagy-Szirind;⁴ 1652 márcz. 19-én *Gyulai Miklós*;⁵ 1702 április 28-án *Gyulai Mihály* de Fogaras;⁶ 1718 május 5-én *Gyulai János*,⁷ mind más és más czimerekkel.

A név után itélve mindezek és még a többi nemes Gyulaiak, a kiknek czimereit eddig nem ismerjük, minden valószínűség szerint a magyarországi Gyula községből vagy várból származtak át Erdélybe, illetőleg Magyarországnak Erdélyhez tartozott részeibe. Csak egy Gyulai családot ismerünk, a melyik előnévül megtartotta a származását jelző «Gyulai»-t. Ez Gyulai Gyulai Mihálynak családja, helyesebben mondva nemzetsége, mert már családjának legközelebbi tagjai, fiai birtokaik után más-más előneveket vettek fel. Tőle származnak azok a Gyulaiak, a kik Erdélyben: «fogarasi, hosszuteleki, kövesdi, vádi és nagyváradi» előnevekkel élve több vármegyének közéletében vettek tevékeny részt és onnan származtak vissza az anyaországba.

Ha az összes nemes Gyulaiak közös eredetét nem tudjuk is — legalább egyelőre — kimutatni, a most említetteknek Gyulai Gyulai Mihálytól leszámazását minden kétséget kizáróan igazolhatjuk.

Gyulai Gyulai Mihályról Bethlen Gábor erdélyi fejedelem 1618 április 18-án Gyula-Fejérváron kelt oklevelében elmondja, hogy egregius Michael Gyulai de Giulia az összes gyalog test-

¹ Gyulaféh. Lib. reg. II. fol. 136.

² Orsz. levélt. XI. Prot. Balásffy fol. 2.

³ Lib. reg. S. Báthori fol. 92.

⁴ U. o. fol. 308.

⁵ Prot. Balásffy fol. 199.

⁶ U. o. fol. 309.

⁷ Orsz. levélt. XXVIII. Prot. Anonymus fol. 170, 175.

⁸ Prot. Balásffy fol. 199. 260

⁹ U. o. fol. 190.

¹ Gyulaféherv. Lib. reg. 5. fol. 170.

² U. o. Lib. reg. 8. fol. 217.

³ U. o. Lib. reg. 11. fol. 9.

⁴ U. o. Lib. reg. 25. Pag. 283.

⁵ U. o. Lib. reg. 25. Pag. 574.

⁶ U. o. Erd. Lib. reg. IV. fol. 330.

⁷ Lib. reg. 32. fol. 48.

örségnek viczekapitánya, kora ifjúságától kezdve Marsnak bátorszívű harcias fia között úgy a törökök és tatárok ellen, mint a fejedelmi palotában elsajátítva a hadi mesterséget és fegyelmet, nagy szolgálatokat tett a fejedelemnek és a hazának, amiért őt mint különben is nemes törzsből származottat és már született fiait *Sándort* és *Tamást* újra felveszi Erdély és Magyarország hozzácsatolt részei régi és kétségtelen nemesi sorába s neki és mindkét ágbeli törvényes utódaiknak új czimert ad.

Nemes Gyulai Mihály, a mint azt Bethlen Gábor elbeszéli, neki már mint magánembernek is régi hive volt s úgy utazásai közben, mint fejedelmi méltóságában minden ügyében hűséges és jó szolgálatokat tett. Ezért a már akkor is testőrségi viczekapitánynak 1614 ápr. 14-én Fogaras földön, Fogaras vár tövében a hozzá tartozó földekkel együtt 100 magyar frtért zálog czimén adta azt a praedialis telket, a melyen egykor a Vanyadi Mihály egri püspök által épített templom volt. Kiváló kegyének jeléül a telket és tartozékait nemesítette és felmentette azt minden adó és kö. teher alól.¹ Ugyancsak Bethlen Gábor Fogaras földén levő a Fogaras várhoz tartozó Vád birtokot 1615-ben inscribálta Gyulai Mihálynak.² Ezen birtokok után Gyulai Mihálynak ifjabb fiával, Tamással folytonosan mint a «*de Fogaras*» előnévvel élővel találkozunk. Így 1661 decz. 16 án Apafy Mihály Szebenben kelt oklevelével «Egregio Thomæ Gyulai de Fogaras» Vád birtokra az inscriptiót 2000 magyar frtért megújította.³ 1697 junius 11-én Gyulai Éva «*filia egregii Thomæ Gyulai de Vád, Fogaras*» a gyulafehérvári káptalan előtt minden ügyére vonatkozólag teljhatalmu megbizást adott «*frater carnalis*»-ának Gyulai Mihálynak «*de Hosszutelek*» néhai férje és Belényesi Komáromi Istvántól született fiainak Lajosnak és Ferencznek.⁴ Ebben a megbizó levélben mindjárt feltűnik két dolog, az egyik az, hogy a káptalan requisitora beírta «*de Vád et Fogaras*», a Vád szót azonban áthuzta. Az eredeti beírás azonban mutatja azt,

hogy Tamásnak utódai emlegették a «*de Vád*» előnevet, a minek használatával 100 évvel később csakugyan találkozunk; a másik az, hogy Fogarasi Gyulai Tamásnak fiával Mihálylyal itt mint «*Hosszuteleki*»-vel találkozunk. Ennek magyarázatául megemlítem, hogy ez a Gyulai Mihály Csongrádi Ferencznek Hosszuteleki Samphirától való leányát Csongrádi Annát vette nőül¹ és így lett birtokossá Hosszuteleken, a hol vele az 1701-iki nemesi összeíráskor is találkozunk. Csongrádi Anna és férje Gyulai Mihály de Hosszutelek 1697 nov. 7-én revideáltatták fiuknak Tamásnak életkorát. Ugyancsak Csongrádi Anna 1701 szept. 28-án férjének Gyulai Mihálynak teljhatalmu megbizást adott, itt azonban férjét a «*de Kövesd*» előnévvel illeti.²

Hogyan kerültek a Gyulai Gyulaiak a ma Nagy-Küküllőben, hajdan Felső-Fejér vármegyében levő Kövesdre birtokosokul, a honnan a «*de Kövesd*» előnevet vették, nem tudtam megállapítani. De az kétségtelen, hogy már Gyulai Gyulai Mihálynak idősebb fia Sándor használta azt. Kövesdi Gyulai István, néhai Mihálynak a néhai kövesdi Gyulai Sándor fiának fia és Zsigmond Farkas, Gyulai Erzsébetnek, a néhai Kövesdi Gyulai Sándornak fiától a Mihálytól született leányának és nemes Zsigmond Andrásnak fia 1761-ben teljhatalmu megbizást adtak Kövesdi Gyulai Józsefnek.³

Kövesdi Gyulai Sándornak fia Mihály szintén említve van a «*kövesdi*» előnévvel. Ugyanis 1772 márcz. 21-én Mihály Kövesdi Gyulai Istvánnak néhai ~~házi~~ Csató Annától született fia, Kövesdi Gyulai Mihálynak és Boer Zsófiának unokája ellentmondott ősi jószágai elidegenítésének.⁴

Kövesdi Gyulai József 1759 febr. 8-án Tenken kelt, Tiszafüred birtok és a hozzá tartozó Kocs pusztá egy részére vonatkozólag testvéröccsének Gyulai Lászlónak adott kötelező levelében elmondja a család genealogiájának egy jókora részét. E szerint testvérbátyja István,

Cent.

¹ Orsz. levélt. Conf. V. Nr. 95.

² Proth. ne quid nimis 132. old.

³ Kolosmonostori Conv. Prot. Szélyes II. Pag. 85.

⁴ Kolosmonostori Conv. Prot. maius fragmentorum 1750—1799. Pag. 246.

¹ Gyulafeh. Lib. Reg. 7. fol. 159.

² Gyulafeh. Lib. Reg. 9. fol. 59.

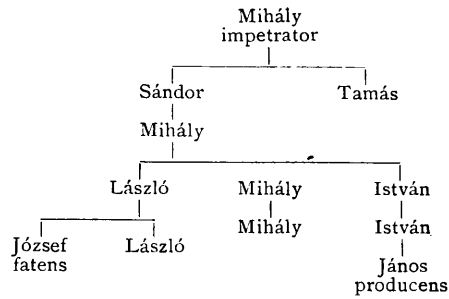
³ Gyulafeh. Lib. Reg. 27. Pag. 438.

⁴ Prot./Illyei 66. old.

V. o. p. 1. 1. 1. 1. 1.

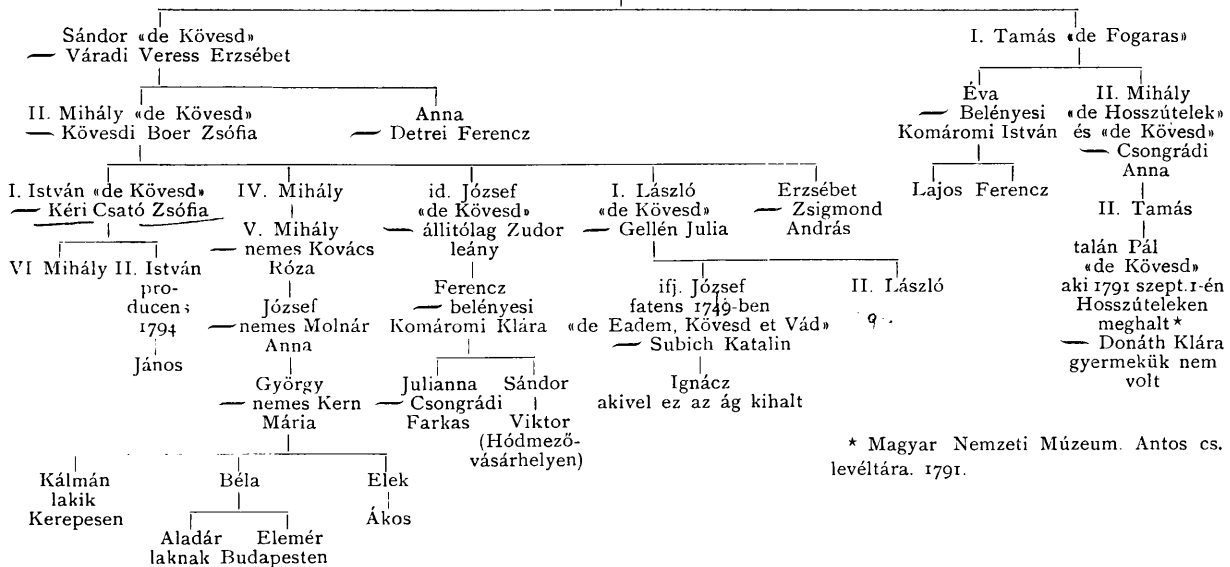
hugának Erzsébetnek Kisenyedi Zsigmond Andrástól született gyermekei neki plenipotentiát adtak arra, hogy Tiszafüreden lakó testvér öcsésével, annak nejével Gellén Juliannával és fiával ifj. Lászlóval egyezséget kössön, illetőleg Tisza-Füred és Kocs őket illető részére kölcsönt vegyen fel. Itt elmondja, hogy atyjuk Gyulai Mihály volt és volt ennek egy nővére, Anna férjezett Detreiné s ennek leánya Rachel. Öregatyjukul ő is Kövesdi Gyulai Sándort nevezi meg itt.¹

Kiegészíti a genealogiát «NS. Gyulai József de Eadem, Kövesd et Vád»-nak rokona János nemessége mellett a nagyváradi káptalan előtt 1794 aug. 8-án tett fassioja. Magáról mondja, hogy ő fia Lászlónak, ki Mihálynak, ki Sándornak, ki ismét Mihálynak az armalis impetratorának fia volt. Vallomása szerint a producens János így származott le:

Az itt középen levő Mihályhoz kötik igazolt leszármazásukat a ma itt élő Gyulaiak: Kálmán földbirtokos Kerepesen, Béla székesfővárosi polgári leányiskolai igazgató és gyermekei, akiknek az impetrator Gyulai Gyulai Mihálytól való egyenes leszármazásuknak kimutatását a m. kir. belügyminiszterium 1892 szept. 21-iki 62,857. sz. alatt helyben hagyta. — Mindezeket az adatokat összevetve, a gyulai Gyulai Mihálytól származó családoknak genealogiája ez:

Gyulai Gyulai I. Mihály impetrator

* Magyar Nemzeti Múzeum. Antos cs. levéltára. 1791.

Ezen Gyulai család a XVIII. században Fogaras földön, Fel-ő-Fejér és Kolozs vármegyékben élt. Id. Józsefnek fia Ferencz a mai Fogaras és Nagyküküllő vármegyék hivatalos bizonyítványai szerint azon vármegyékben hivatalokat viselt és a «Kövesdi és Nagyváradi» előnevekkel élt. Felső-Fejér vármegyének alispánja, majd főbirája volt s mint ilyen halt meg Kö-

vesden 1813-ban. Kolozs vármegye 1741-iki homagealis feliratát: «Michæl Gyulai de Kövesd jur. assessor Colosiensis» és «Stephanus Gyulai nobilis persona de Kövesd», az 1781-ikét «Michæl Gyulai de Kövesd comitatus Kolos iuratus ordin. assessor», az 1791-ikét «Michæl Gyulai de Kövesd vice iudex nobilium» irták alá. Kolozs vármegyének 1892 márcz. 21-én kelt bizonyítványa szerint 1768-ban volt Kolozs vármegyében egy kövesdi Gyulai István szolgabíró. Vajjon ezek a fent

¹ Orsz. levélt. L. Nr. 40.

kimutatottak közül valók-e, azt nem állapíthatam meg.

Mint érdekes tényt említem meg, hogy a kolozsvármegyei 1781-diki és 1791-iki homagialis aláírt Kövesdi Gyulai Mihályok czimeres pecsétnyomóikon a Gyulai Gyulai Mihály-féle czimert használták. És minthogy a birtokaik után különféle előneveket használt családok, a mint kimutattuk, mind egy törzsből származtak, más czimert nem is használhattak. A homagialis feliratokon azonban két eltérést találtam. Kövesdi Gyulai Ferencz 1791-ben F.-Fejérből olyan czimeres pecsétet használt, melyen a pajzs kék mezejében kivont kardot tartva jobbra fordult álló oroszlán, sisakdíszül meg kivont kardot tartó kar van. Ez azonban valószínűleg kölcsön vett pecsétnyomó volt. Érdekesebb Kövesdi Gyulai Mihály kolozsmegyei juratus assessornak «G. L.» betűkkel is jelzett pecsétje, a melyiken egy lópatkó van körülütüzdelve szeggekkel, kovács üllővel és közepén nyelével keresztülmenő kalapácsal. Ebből azt lehetne következtetni, hogy a Kolozsváron élt Gyulai alias Kovács család a Kövesdi Gyulai családdal azonos lehetett.

A m. kir. belügyminiszterium említett 1892 szept. 21-iki 62,857. sz. rendelete egyebek között azt mondja, hogy a mennyiben más előnevek és czimerek használatára vonatkozó adománylevél nem mutattatott be: a folyamodó Gyulai Kálmán, Béla Elek és törvényes utódaik Gyulai Gyulai Mihálytól az egyenes leszármazást kimutatván, csak a «Gyulai» előnevet és a Gyulai Gyulai Mihálynak Bethlen Gábortól adott czimert használhatják.

Megemlítem még, hogy a Maros-németi és Nádaskai gróf Gyulai család minden valószínűség szerint ugyancsak Gyulai Gyulai Mihálytól származott, ugyanis «comes Josephus Gyulai» Hunyad vármegye 1741-iki homagialisában a Gyulai Gyulaiakéval azonos czimeres pecsétnyomót használt, a család bárósításáról szóló 1694-iki oklevélben «Franciscus Gyulai de eadem»-nek van nevezve. Lehet azonban, hogy ennek őse egykor szintén csak Gyuláról származott be Erdélybe.

Minden esetre érdekes lenne az igen szétágazott családra vonatkozó adatoknak összegyűjtése.

Dr. DEMKÓ KÁLMÁN.

CZIMERES NEMESLEVELEK MÁRAMAROS VÁRMEGYE LEVÉLTÁRÁBAN.

A vármegye levéltárában 38 eredeti és 20 másolat, összesen 58 nemeslevél őriztetik és pedig Zsigmond királytól 1, II. János választott királytól 1, Rudolf királytól 1, Báthory Zsigmond fejedelemtől 3, Báthory Andrásztól 1, Bocskay Istvántól 1, Rákóczy Zsigmondtól 1, Báthory Gábortól 6, Bethlen Gábortól 5, IV. Ferdinánd királytól 2, II. Ferdinándtól 1, I. Rákóczy Györgytől 3, II. Rákóczy Györgytől 2, Barcsay Ákostól 1, Kemény Jánostól 1, Apaffy Mihálytól 8, I. Leopold királytól 12, IV. Károlytól 1, Mária Theréziától 3, I. Ferencz császártól 3 és V. Ferdinánd királytól 1 czimereslevél. Ezek közül kettővel Máramaros vármegye kap czimert, a többi 56-al pedig 113 család nemesítettik meg, illetve némelyike megerősítették régebbi nemességében. Három közülök birodalmi czimadományozás.

Az egyes czimereslevelek a következők:

1. *Adorjány* Pál deák. Báthory Zsigmond fejedelemtől. Gyulafehérvár, 1587 márczius 10. Kihirdettetett Szigeten, 1587.

«Scutum triangulare coelestini coloris, cujus unam, dextram scilicet partem aristæ maturæ demetendæ occupant, in altera vero parte homo integer rustico habitu intentus, manu sinistra fasciculum aristæ maturæ falce succissæ, dextra vero falcem messoriam tenere conspicitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, ex cujus cono teniæ sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque scuti partem pulcherrime ambiunt et exornant». Hitelesített másolat festett czimer nélkül.

2. *Ágoston* István és János testvérek, darvai lakosok. Apaffy Mihály fejedelemtől. Gyulafehérvár, 1680 június 11. Kihirdettetett Szigeten, 1681 február 8.

»Scutum militare coelestini coloris in cujus

campo, sive area ex diademate regio homo quidam rubro amictu umbilicotenus emisset dextra ensem evaginatam, sinistra vero sagittas duas vola complicatas, acie subversas, tenere conspicitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium, gemmis atque unionibus decenter exornatum; ex cono vero galeæ teniæ, sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes, utrasque oras, sive margines, ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti, a czimer helye üresen maradt.

3. *Balázs* (Alsó-Apsai) János. Apaffy Mihály ejedelemtől. Gyulafejérvár, 1670 márczius 8. Kihirdettetett Szigeten, 1670 július 23.

«Scutum militare erectum cœlestini coloris in cujus campo sive area brachium quoddam humanum, humerotenus resectum, lorica induum, romphacem evaginatam sursum tenere conspicitur. Supra scutum autem galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium, gemmis atque unionibus decenter exornatum. Ex cono autem galeæ teniæ sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque partes ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti, a czimer helye üresen maradt.

4. *Bálint* (Técsői) István, neje Marton Erzsébet, fiaik István, András és János. I. Lipót királytól. Bécs, 1699 január 19. Kihirdettetett Szigeten, 1699 június 23.

«Scutum militare erectum cœlestini coloris, cujus fundum cespes viridis occupat, super quo grus, naturali suo colore depictus, sinistro pede stare, dextro vero lapidem tenere visitur. Super scutum galea militaris craticulata, cui impositum diadema regium, gemmis unionibusque decenter redimitum, super quo alter grus, inferiori per omnia similis, eodem modo stare visitur. A summitate vero galeæ laciniis, seu lemniscis, hinc candidis et rubeis, illinc vero cœruleis et fulvis, in scuti extremitates defluentibus, illudque apprime exornantibus». Eredeti, a festett czimer mindenben megegyezik a leirással.

5. *Bedey* (máskép Bedői Tamás) Miklós. Bethlen Gábor fejedelemtől. Gyulafejérvár, 1619 május 3. A kihirdetés nincs rávezetve. Czimer nem adományoztatott. Eredeti.

6. *Bégányi* István, neje Varga Helena és a fiuk János. I. Lipót királytól. Laxenburg, 1698

május 27. Kihirdettetett Szigeten, 1698 november 15.

«Scutum militare erectum, cœlestini coloris, cujus fundum monticulus virens occupat, super quo cervus naturali suo colore depictus, anterioribus elevatis, posterioribus pedibus erectus insistere conspicitur. Supra scutum galea militaris est posita, quam contegit diadema regium, gemmis et unionibus decenter exornatum, ex quo alter cervus, inferiori per omnia similis lumborum tenuis se erigere cernitur. A summitate vero seu cono galeæ laciniis sive lemniscis hinc candidis et rubris, illinc vero flavis et cœruleis in scuti extremitates placide se se diffudentibus». Eredeti, a festett czimer megegyezik a leirással, a sisak rostélyos, a zöld halom és a szarvasbika arannyal árnyalva, annyira, hogy az agancsok aranyosnak látszanak.

7. *Birtalan* (Szigeti) János és testvére Mihály. Rákóczy György fejedelemtől. Kassa, 1648 december 8. Kihirdettetett Szigeten, 1649 december 28.

«Scutum militare erectum, cœlestini coloris, cujus fundum viridis campus, seu cespes occupat, in quo columba quædam lauro assistens, candido colore depicta, ore compresso ramum viridem intertenendo gestare, duabus vero fixis stellis radies aureos diffundantibus, tota illustrari cernitur. Scuto incumbit galea militaris craticulata, regio diademata, alteram itidem columbam inferiori per omnia similem proferente ornata. A summitate vero, sive cono, galeæ laciniis seu lemniscis, hinc virides et flavi, illinc autem candidi et rubicundi, in scuti extremitates se se diffidentes scutum ipsum decenter exornant». Másolat festett czimer nélkül.

8. *Boér* (Szacsali) Miklós, neje Bekle Anna, fiuk Farkas, leányai Zsófia és Borbála. Rákóczi I. György fejedelemtől. Gyulafejérvár, 1647 márczius 25. Kihirdettetett Szigeten, 1647 június 25.

«Scutum militare erectum triangulare, a summitate ad calcem lineola quadam existente, hinc albi inde rubei colorum distinctum, fundum ejus rupes quædam bijugis, partibus quidem altera sublimiori alteram vero decliviori emergens occupat, cujus in altiori cacumine palmæ virentis arbusculus coronam regiam exantlare, et quasi in altum producere contendere, in

decliviori vero rupe homo quidam integer curis et fatigiis intentus, in rupem alteram conscendere indeque palmam cum stirpe et corona inhærente quasi effodere, indeque in alium conabundus velle deducere locum indefessus laborare et sudare visitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita quam contegit diadema regium gemmis et unionibus eleganter ornatum ex quo iterum gladius cruore madens emergit. Ex cono vero galeæ teniæ sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras seu margines (scuti) pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti.

9. *Bojtor* (Veresmarti) Pál, s fiai Ferencz és Gergely. Bethlen Gábor fejedelemtől. Gyulafejérvár, 1622 november 3. Kihirdettetett Gyulafejérvár, 1623 május 14.

«Scutum militare cœlestini coloris, in cujus campo sive area brachium quoddam humanum, humerotenus resectum, gladium sive ensem oblongam ad medium diademati regio trajectum stella micante extremitatem mucronis radio suo contrahente tenere conspicitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium gemmis atque unionibus apprime variegatum. Ex cono vero galeæ teniæ seu lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras seu margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Másolat, a melyen a czimer nincs lefestve.

10. *Buda* (Ungurfalvi) Mihály, Sándor, Tódor és János. Báthory Gábor fejedelemtől. Kolozsvár, 1609 május 5. Nemességmegerősítés. Kihirdettetett Deésen, 1609 október 29. Czimer nem adományoztatott. Másolat.

11. *Cannal* Bernát, István és András testvérek. III. Ferdinánd császártól birodalmi nemességre emeltetnek. Bécs, 1640 április 14.

«Ihr gehabtes Wappen und Cleinod geändert geziehrt und gebessert . . . Ein quartierter Schilt, dessen hinder under und vorder ober Quartier roth oder rubinfarb, und jetwederes derselben in der Mitte schremsweiss mit einem weiss oder silberfarben Strich oder Veldt abgetheilt, darinn nach der lengs ain Al mit dem Kopff auffwärts gericht. Die andere beide Quartier aber gelb oder goldfarb, und in jedtwederm derselben die Gestalt aines halben seitwärts gekerten gekrönten Manns, mit ainem schwar-

zen Rockh angethon, die lingge Handt an di Hüfft spreitzendt und ins rechten ainen gelb oder goldfarben Ring mit ainem Edelgestain über sich haltend. Ob dem Schilt ain freyer offener herwärts gekerter adelicher Turniershelm zur Rechten mit schwartz und gelb, und Linggen mit roth und weiss oder silberfarber Helmdecken und oben ainer gelb oder goldfarben Königlichen Kron geziehrt, darauf der im Schilt beschriebene halbe Mann, mit baiderseits ausgestreckten Armen und in baiden Händen die im Schilt beschriebene mit den Köpffen auff- und ainwärts gegen dem Mann gekerte Aln haltendt erscheinen thuet». Eredeti.

12. *Cannal* Bertalan és fia Zsigmond-Ferencz. Ehrenbergi előnévvel czimerbővítést kapnak I. Lipót császártól. Bécs, 1672 julius 24.

«Ihr zuvor gehabtes adeliges Wappen und Cleinod geändert, geziehrt und gebessert und hinfihro zu ewigen Zaiten dasselbige hernach folgendermassen zu fihren und zu gebrauchen gnädigst vergönt und verlyhen — — — — dasz mit Nahmen sein soll ein quartierter Schild, dessen hinter untrer, und vorder obrer Quartier roth oder rubinfarb, und jetweddes derselben in der Mitte schremsweisz, mit einem weissen oder silberfarben Strich, oder Veld abgetheilet, darinn nach der Längs ein Allfiss mit dem Kopf auferrths gericht, die andrer beide Quartirs gelb oder goldfarb: in dessen linken oberen die Gestalt eines halben herwerths gekerten gekrönten Manns mit einem swarzen Rockh, vornen herab mit gelb oder goldfarben Knöpfen ausgemacht, angethan, und umb den Leib mit einem gelb oder goldfarben Band oder Bündten umbgürtet. Die linke Hand an die Hueft spreizend, und in den rechten ainen gelb oder goldfarben Ring mit ainem Edelgestain über sich haltend Vordren untern ain schwarzer ausgespanter gekrönter einwerths gekehrter einfacher schwarzer Adler mit aufgethonnen Schnabel und ausgestreckten Zungen in den untren Thail des Schnabels einen goldenen Ring mit ainem Edelgestain verfast haltend. In Mitte der Trenflini ain blau oder lazurfarbes Herz Schildt, in welchem ain aufwärts springender weisser oder silberfarber Lew mit offenen Rachen roth ausgeschlagener Zunge und hinter sich geworffenen doppelten Riedten. Ob den

Schildt zween freye offene adelige Turniers Helmb zur rechten mit schwarz und gelb oder goldfarben, zur linken roth und weisz oder silberfarben Helmdeckhen und oben jetwederer mit ainer gelb oder goldfarb königlichen Cron geziert, aus welcher zur rechten der in gelb oder goldfarben Quartir beschriebener schwarze ausgespante und gekrönte ainfache Adler. Linken aber der auch im andren Quarthier allerdings beschriebener schwarz bekläydt und gekrönte halbe Mann mit baiderseiths Armen und in baiden Händten die im Schild beschriebene mit dem Kopf auf- und ainwehrtsgkehrte Allfisch haltend erscheinen thuet». Hitelesített másolat, kiadatott Bécsben, 1742 szeptember 16.

13. *Canal* (Ehrenbergi) János bárói oklevele I. Ferencz császártól. Bécs, 1809 ápr. 10.

«Verliehen einen aufrechten, oblongen, unten rund in eine Spitze zulaufenden roth und gold quadriten Schild, mit einem blauen Herz-Schilde in welchem ein zum Grimmgerichteter doppelt geschwänster silberner Löwe zu sehen ist; in den ersten und vierten Quartier zeigt sich ein rechtsschräger silberner Querbalken belegt mit einem aufwärts gerichteten Aalfisch, in den zweyten Quartier befindet sich ein wachsender vorwärtsgekehrter gold gekrönter Mann mit einem schwarzen Rockh, goldenen Knöpfen und gleicher Binde um den Leib, welcher die linke Hand an die Seite spreizet, in der Rechten einen goldenen Ring mit einem Edelstein über sich haltet, in dem dritten Quartier erscheinet ein goldgekrönter linkssehender ausgebreiteter schwarzer Adler mit aufgehaltene Schnabel an dessen unteren Theil ein goldener Ring mit einem Edelstein hanget. Den Schild decket eine Freyhern Krone, auf welchen drey goldgekrönte rechts mit einer schwarz und gold, links roth und silber kunstmässig vermisch herabhängenden Decke bekleideter Turniershelm, mit offenen Rosten und ihre goldene Halskleinodien ruhen, der erste ist mit einem linkssehenden silbernen Löwen, der dritte mit einem wachsenden Mann, welcher in seinen beiden Händen einen Aalfisch in die Höhe zeigt, besetzt, und auf den mittleren pranget ein ausgebreiteter schwarzer rechts sehender Adler alles wie es in dem Schilde beschrieben worden». Eredeti.

14. *Csinddy* Mihály és neje Márton Helena. I. Lipót királytól. Bécs, 1698 máj. 17. Kihirdettetett Szigeten, 1698 szeptember 15.

«Scutum militare erectum caelestini coloris, cujus fundum cespes viridis occupat, in quo aries albus naturali suo colore depictus ad saltem pronus stare visitur. Supra scutum galea militaris craticulata, cui superimpositum diadema regium gemmis unionibusque decenter redimitum, ex quo alter aries inferiori per omnia similis, umbilicotenus emergere cernitur. A summitate vero seu cono galeae laciniis seu lemniscis hinc flavis et caeruleis illinc vero candidis et rubris in scuti extremitates placide se se defluentibus illidque apprime exornantibus». Eredeti, a festett czimer egyezik a leirással.

15. *Daby*, másképp Zágrábi Mihály. Zsigmond királytól. Pozsony, 1430 január 8. Kiadva színes hasonmásban Turul V. 105. lap.

16. *Debreczeni* (Szigeti) András és fia Ferencz. I. Rákóczy György fejedelemtől. Gyulafejérvár, 1635 július 15. Kihirdettetett Szigeten, 1636 márczius 15.

«Scutum militare caelestini coloris, in cujus campo, sive area, leopardus quidem, naturali sui colore depictus, ultimis pedibus stare, prioribus vero ensem evaginatum sursum porrectum tenere visitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium gemmis atque unionibus decenter exornatum. Ex cono vero galeae teniae sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras sive margines ipsius (scuti) pulcherrime ambiunt et exornant». Hitelesített másolat festett czimer nélkül.

17. *Demko* alias Vanyika (Vajnági) János. Báthory András fejedelemtől 1599 október 4. Kihirdetés nincs rávezetve. Czimer nem adományoztatott. Eredeti.

18. *Dobroviczai* Mátyás, György, András és István testvérek. Kemény János fejedelemtől. Gerend, 1661 június 25. Kihirdetés nincs rávezetve.

«Scutum militare erectum caelestini coloris quadrangulare, cujus fundum coespes viridis occupat, in cujus campo sive area, milvus quaedam sinistro stans dextro vero peduum ensem evaginatum sursum porrectum tenere conspicitur. Supra scutum galea militaris aperta est posita,

quam contegit diadema regium gemmis et unionibus decenter exornatum, ex qua brachium humanum codicillum apertum tenens eminere visitur. Ex cono autem galeæ teniæ sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras, seu margines, ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti. A címerben a fejedelem nevének és címéinek, valamint mindazon szavaknak helye, a melyek aranyos betűkkel lettek volna kiírandók — üresen maradt.

19. *Felsőbányai* (Huszi) Gergely deák és neje Nagy Ilona. I. Rákóczy György fejedelemtől. Sárospatak, 1646 október 10. Kihirdetett Szigeten, 1649 november 16.

«Scutum militare coelestini coloris, in cujus campo, seu area, super viride cespite homo integer, rubea veste indutus, calamum scriptorium, sinistra vero florem lili albi coloris tenere, ex cujus adversa parte super viridi ramusculo philomela alis extensis rostroque aperto sedere conspicitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium gemmis atque unionibus decenter adornatum. Ex cono vero galeæ teniæ, sive lemnisci, variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras seu margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti. A paizsbeli alak csizmája sárga, öve barna, kucsmája barna prém, bélésének a színe úgy a nadrágjái is teljesen lekopott, a fülemüle barna. Takaró jobbról vörös-ezüst, balról kék-arany. A paizs fekete vonalakkal damaszkolt.

20. *Ferencz* (Técsői) István és fia András. Apaffy Mihály fejedelemtől, Gyulaféjérvár, 1670 okt. 8. Kihirdetett Szigeten, 1670 október 29.

«Scutum militare erectum coelestini coloris, in cujus campo sive area rupes quædam insurgere ac in ejus summitate aquila alis expansis et naturali suo colore depictus uno pede stare, altero mucronem vagina nudatum sursum recta porrectum tenere visitur. Supra scutum autem galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium gemmis et unionibus decenter didiquaque exornatum variegatum, ex quo cornua cervi deaurata sursum pulcherrime exurgunt. Ex cono vero galeæ teniæ sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras sive margines ipsius scuti eleganter am-

biunt et exornant». Eredeti, a címer helye üresen maradt.

21. *Filstich* Mihály, a fia István, ennek neje Sankebanck Sára, fiaik János és Mihály. I. Lipót királytól. Bécs, 1696 május 4. Kihirdetett a gyulaféjérvári országgyűlésen 1703 márczius 10.

«Scutum militare erectum viridis coloris, super quo integer cervus naturali suo colore pictus erectis anterioribus pedibus in fugam pronus cernitur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam, regio diademate unam virginem capilatam laureaue capitem cinctam et condecoratam atque sub axilla columnam (constantem videlicet animum designantem) portantem interque alas ab una viridium et rubrarum, ab altera vero partibus coerulearum et fulvarum pennarum ex præfato diademate elevatas erecte stantem proferente; a summitate vero seu cono galeæ laciniis seu lemniscis hinc flavis et coeruleis illinc vero rubeis et viridibus in scuti extremitates placide se se diffundentibus». 1807 márcz. 23-án a brassói várostanács által hitelesített másolat. A festett címeren a paizs arany szegélyű, a szarvas sötétebb zöld füves talajon fut, a leány féllábszárig emelkedik ki a koronából, a szoknyája vörös, az erre felöltött mélyen kivágott ruhaderék kék, az oszlop vörös márvány.

22. *Gbellány* Miklós, az atyja János, a testvérei Márton, Gáspár, Mátyás és János. II. Ferdinánd királytól. Bécs, 1628 augusztus. . . . Kihirdetett . . . 1629. december 13.

«Scutum militare erectum coerulei coloris viridi campo in fundo stratum, supra quem stagnum undabundum designatum, in quo integer cygnus ramum lauri rostro premens natitare ac ad dextram scuti partem conversus esse visitur aureis utrinque stellis rutilantibus. Scuto incumbentem galeam militarem clatratam, sive apertam, regio diademate medium monocerotem inguinetenus eminentem proferente ornatam. A summitate vero, sive cono galeæ laciniis et lemniscis, hinc rubeis et candidis, illinc vero rubeis itidem et flavis in scuti extremitates se se defluentibus scutumque ipsum decenter ornantibus». Eredeti.

23. *Geréb* (Rettegi) István, neje Fejér Katarina, fiuk István és leányuk Zsófia. Barcsay

Akos fejedelemtől. Deésen, 1659 január 11. Kihirdettetett Deésen, 1659 február 20.

«Scutum militare erectum coelestini coloris, in cujus campo, sive area, homo integer cerulea inductus tunica, dextra baculum ligneum, sinistra vero tres spicas triticeas tenere conspicitur. Supra scutum galea militaris aperta est posita, quam contegit diadema regium gemmis unionibusque decenter insignitum. Ex cono autem galeae teniae sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utraque oras seu margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti. A festett czimerképen a férfi zöld dombocskán áll. Prémsüvegje barna, bélése vörös, «tunikája» atillaforma szabású kék, derekán vörös öv, nadrágja vörös, csizmája sárga.

24. *Huszdár* (Nánási) Mihály. Bethlen Gábor választott királytól. Kassa, 1622 február 5.

«Scutum militare coelestini coloris, in cujus campo, sive area brachium quoddam humanum humerotenus resectum ensem strictam sursum porrectam capulotenus tenere visitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium gemmis atque unionibus apprime variegatum. Ex cono vero galeae teniae sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utraque oras seu marginés ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti. A czimer helye üresen maradt.

25. *Igyártó* (Szigeti) György, s a fiai Mihály, György és Pál. Apaffy Mihály fejedelemtől. Gyulafejevárvár, 1667 június 26. Kihirdettetett Gyulafejevárvárott, 1670 márczius 8-án, Szigeten, 1670 márczius 26.

«Scutum militare erectum coelestini coloris in cujus campo sive area homo quidam cataphractus erectus stare et dextra manu fasciculum sagittarum tenere visitur, supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium gemmis atque unionibus decenter exornatum, ex cono vero galeae teniae seu lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utramque oras sive margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti, a czimer helye üresen maradt.

26. *Izay* másképp *Huszthy* András és Ferencz. Báthory Zsigmond fejedelemtől. Gyulafejevárvár, 1597 december 12. A kihirdetés nincsen rávezetve.

«Scutum triangulare coelestini coloris in cujus

campo dextrum hominis brachium depictum tres sagittas tenere visitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, ex cujus cono teniae sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utraque scuti partem pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti. A kar ruházata vörös arany hajtokával, a nyílak feketék.

27. *Jakab* (Técsői) János és neje Lukács Kata. Báthory Gábor fejedelemtől. Gyulafejevárvár, 1612 június 20. Kihirdettetett Szigeten, 1612 július 10.

«Scutum militare coelestini coloris in cujus area sive campo homo integer amictu viridi indutus, dextra hastam oblongam velis rubeis ornatam, sinistra vero manibus gladium evaginatum tenere conspicitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium auro margiritisque conspicuum, ex cono autem galeae lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti. A férfi süvegje fekete, nadrágja szürke, csizmája sárga, öve arany s arról hátul az öltönytől kissé hosszabb kötény lóg le, melynek látható két kis sarka aranyszínű. Sisaktakaró mindkét oldalról kék-arany.

28. *Falony* Máté, neje Berthalan Dorottya, fiaik János és István. II. Ferdinánd királytól. Bécs, 1636 február 26. Kihirdettetett Szendrőn, 1636 június 4.

«Scutum militare erectum coelestini coloris, fundum illius viridi campo interoccupante, in quo miles rubeo vestitu conspicuus, forma juvenili, sinistra lateri initi, dextra vero acinacem vibrare, in dextram scuti partem conversus esse visitur. Scuto incumbentem galeam militarem clausam regio diademate, ex eoque mediotenus prominentem alium militem, inferiori per cernia similem, proferente ornatam. A summitate vero, sive cono galeae, laciniis seu lemniscis, hinc caeruleis et flavis, illinc vero rubris et albis, in scuti extramitates se se diffudentibus scutumque ipsum decenter exornantibus». Eredeti. A vitéz egyenes kétélű kardot tart a kezében, süvegje fekete, nadrágja fehér, csizmája sárga, vörös öltönye arany zsinórral szegett, aranygombos. Ezt a czimerlevelet valaki *Kassay* névre hamisította, úgy, hogy a *Falony* névből mindenütt megmaradtak a *Ÿ . . . y* arany be-

tük, közbe fekete tintával írta a *K betű másikk felét* és az *assa* betűket.

29. *Kávásy* István. Báthory Gábor fejedelemtől. Radnót, 1612 április 29.

«Scutum militare cæsanei coloris, cujus fundum viridis cespes occupat, in quo lupus, proprio suo colore delineatus, posterioribus pedibus erectus stare, anterioribus autem dextro facem ardentem, sinistro vero tres spicas fortiter tenere conspicitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, quam corona, seu diadema regium gemmis unionibusque preciosis eleganter distinctum contegit. Ex cono autem galeæ teniæ sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras seu margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Hitelesített másolat, a czimer nincs lefestve.

30. *Kereszturi* alias *Varga* János, neje Lakatos Judit és testvére György, továbbá *Görbedy István*, neje Ráti Erzsébet és testvére Mihály. I. Lipót királytól. Bécs, 1690 jul us 13. Kihirdettetett Szigeten, 1693 janár 23.

«Scutum militare erectum coelestini coloris, fundum illius viridi latepatienti campo interoccupante, super quo grus naturaliter effigiata, alis compositis, collo altius protenso vigilanti similis, sinistro quidem pedum stare, dextro vero sublimius elevato lapillum rotundum tenere, ac in dextram scuti plagam conversa esse visitur. Scuto demum incumbentem galeam militarem craticulatam, sive apertam, regio diademate, gruem pariter inferiori per omnia similem, proferente ornatam. A summitate vero sive cono galeæ teniis sive lemniscis hinc flavis et coeruleis, illinc vero candidis et rubris in scuti extremitates se se placide diffudentibus illudque ipsum decenter ac venuste exornantibus». Hiteles másolat, a czimer nincs lefestve.

31. *Kopchia* (Vinczfalvi) Gergely, fiai János, Elek, Lupu és Gábor. Báthory Gábor fejedelemtől. Kolozsvár, 1609 május 2.

«Scutum militare coelestini coloris, in cujus campo, sive area, super trijugem viridem monticulum leopardus integer, naturali suo colore depictus, posterioribus pedibus stare, cauda ad tergum deflexa, ore hiante et lingua rubicunda exerta, anteriori dextro pede frameam evaginatam sursum porrectam tenere, levo autem ad rapiendum protenso conspicitur. Supra scutum

galea militaris clausa est posita, quam corona seu diadema regium gemmis unionibusque preciosis eleganter distinctum contegit. Ex cono autem galeæ teniæ seu lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras seu margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Hitelesített másolat festett czimer nélkül.

32. *Kothech* (Sajói) András. II. János királytól. Gyulafejérvár, 1560 október 19. A kihirdetés nincs rávezetve.

«Scutum rubeum triangulare galeam aurei coloris sagitta trajectam in medio sui continentem». Eredeti, a paizs felibe sisak és sisaktakaró nem adományoztatott. A czimerül adományozott sisak hiven ábrázolja a XVI. század közepén használt magyar sisakot, éppen ilyen van Dobó István, az egrri hős siremlékén kivésve.

33. *Kovács* (Fejéregyházi) György. Apaffy Mihály fejedelemtől. Gyulafejérvár, 1674 december 6. Kihirdetés nincs rávezetve.

«Scutum militare erectum coelestini coloris in cujus campo, sive area, brachium quoddam humanum, humerotenus resectum, ense evaginatam, sursum porrectum, tenere conspicitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium gemmis et unionibus decenter exornatum. Ex cono vero galeæ teniæ sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras, sive margines, ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti, a czimer helye üresen maradt.

34. *Lindvay* János és fia György. II. Rákóczy György fejedelemtől. Besztercze, 1649 december 13. Kihirdettetett Szigeten, 1649 december 28.

«Scutum militare et coelestini coloris, cujus fundum viridis campus, seu cespes, occupat, in quo leo integer, naturali suo colore depictus, posterioribus duos tigrides pessundare, anterioribus vero duobus pedibus se ab homine rubicunda veste induto, ac cuspide transfigere volente, defendere conspicitur. Scuto incumbit galea militaris aperta, quam contegit diadema regium gemmis atque unionibus decenter exornatum, ab utroque scuti latere teniæ sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras seu margines pulcherrime ambiunt et decorant». Másolat czimer nélkül.

35. *Máramaros vármegye*. Mária Terézia királynétól. Bécs, 1748 augusztus 19.

«Scutum rotundum, transversim sectum, superiore sui argenteum exhibens inter duas arbores pinos, montem conspicuum salino scopulosum, in cujus declivi hiante cernuntur salicidæ, et in vertice dorcas seu rupi-capra, inferiore autem parte cœruleum et quatuor principales memorati comitatus fluvios, nempe Viso, Tybiscum, Maram et Talabor, per quatuor processus repetiti comitatus defluentes eosque argenteos ostentans.» Eredeti. A két fekete sipkás és fekete csizmás bányász közül a jobboldalinak kék kabátja és vörös nadrágja, a baloldalinak vörös kabátja és sárga nadrágja van, mindkettőnek fekete hátulkötő.

36. *Máramaros vármegye*. V. Ferdinánd királytól. Bécs, 1837 április 13.

«Scutum sigillare in figura rotunda erectum, horizontaliter in duas partes sectum, quarum superior argentea inter duas arbores pineas e solo viridi basim areæ occupante in altum erectas, montem salino scopulosum, in cujus declivi hiante duo salicidæ nigra tunica cœruleo reflexa, caligis itidem cœruleis, et nigris coturnis induti clunes atro perizonio præincti, caput furvo pileo hungarico tecti, salem nativum marris et ligonibus metallicis rimari atque eruere. Jugo autem illius rupicapra dextrorsum conversa insistere conspiciuntur. Tesseras quippe ad provinciam hanc sale fossili ditissimam, montiumque juga feris nobilioribus affluenter referta alludentes, representat. Inferior porro scuti pars cyanea, quatuor fascias undulatas argenteas, totidem principales, qui comitatum hunc intermeant, fluvios utputa Tibiscum, Nagy-ág, Talabor et Visó designantes, exhibetk.» Eredeti.

37. *Matejsik*, Mihály s fiai Mátyás, György, Mihály és leányai Mária, Katarina és Rozália. Mária Terézia királynétól. Bécs, 1773 november 6. Kihirdettetett Kubinban, 1774 február 14. és Szigeten, 1781 szeptember 7.

«Scutum militare erectum cœlestini coloris, in quo ad allusionem memorabilis illius vice-szvinkensis, quam idem rementionatus Michaël Matejsik juxta gyros fluvii Arva improbo admodum labore, vitæque periculis ac peculiari nominis sui encomio sed et pro totius partium illarum publici distincto bono et utilitate pla-

nam reddidit, exhibetur, super tellure viridi, unda sinuosa, et hanc comitans semita, cui inter binos scopulos excelsos, scuti margini huic et hinc adhærentes, insistit vir hungarus, nobiliori amictus habitu fossoribus minerarum, proprio viam antedictam planaturus, saxa, rupesque perrumpens atque discerpens, illustrantibus regionem cephalicam, hinc sole aureo, illinc vero crescente luna argentea. Scuto incumbit galea tornearia coronata clathrataque situ pro more obliquo nobilibus dari consveta, apice fortunam emergentem et ut moris est per omnia adumbratam referente fastigiata; laciniis a dextris aureis et cœruleis, a sinistris vero argenteis et itidem cœruleis scuti latera decenter ac venuste exornantibus.» Eredeti. A bányász sipkája fekete, keresztbe tett két arany bányászkalapáccsal, kabátja fehér, magyarszabásu nadrágja vörös, csizmája fekete, jobb kezében kalapácsot, a balban vésőt tart.

38. *Mihálkafalusy* (I-ai) Tamás. Báthory Gábor fejedelemtől. Gyula'ejérvár, 1613 szeptember 28. Kihirdetés nincs rávezetve. Czimer nem adományoztatott. Eredeti.

39. *Miklós* (Rogozi) Demjén. Báthory Zsigmond fejedelemtől. Gyulafejérvár, 1590 decz. 10. Czimer nem adományoztatott. Másolat.

40. *Miklós* (Rogozi) Fülöp, Miklós és Jakab. Báthory Zsigmond fejedelemtől. Kolozsvár, 1607 november 2. Czimer nem adományoztatott. Másolat.

41. *Nagy* (Técsői) György és vele együtt Técsői Bo. acz Mihály, Kozák Sebestyén, Toldy Mihály, Palágyi András, Várally Gáspár, Ferencz Máté, Gyula Gáspár, Ferencz Imre, Ferencz Gáspár, Batháry István, Varga Mihály, Nykos János, János Mihály, Horváth István, Nagy Balázs, Horváth Boldizsár, Pettrecz János, Szay Menyhért, György Tamás, Thott Mihály, Szekeres András, Erdély Péter, Sóvágó János, Piros György, Pathóczy Boldizsár, Kelemen András, Berky János és Literati Bálint, — Szigeti Fekete Péter, Stéber András, Szeöleösy György, Pál és Gergely, Hattvany János, Fábíán Mihály, Nagy János, Kováczy András, Székely János, Pongrácz György, Borbély Márton, Veres Tamás, Czehy István, Kósa Simon, Molnár János, Szigethy Imre és Simon, Czehy János, Nánásy Mihály, Borbély György, Kováczy

András, Pongrácz János, Nagy Mihály, Leörincz István, Kozák János, Urbán Mihály és Herebe János, — Hu. zti Czirke István és János, Nagy Mihály, Ágoston János, Benczik István, Thekeházy János és Galczóczy György, — Viski Cata György, Literati Lörincz és Demecz János, — Hosszumezei Hajdu Miklós, Simon Demeter, Tolvay István és Gál András. Báthory Gábor fejedelemtől. Gyulafehérvár 1612 augusztus 1. Kihirdettetett Szigeten 1612 augusztus 16.

«Scutum militare coelestini coloris, cujus fundum viridis cespes occupat, in quo duo integri leones, oribus hiantibus et linguis rubicundis exertis, corporibus erectis, posterioribus stare, anterioribus vero pedibus inter se columnam quandam, superne laureo sermo insignitam, fortiter tenere visuntur. Supra scutum galea militaris, clausa est posita, quam corona, seu diadema regium, gemmis unionibusque pretiosis eleganter exornatum contegit, ex quo gryphus medius umbilicotenens emergit, alis expansis, rostro aperto, levo protenso, dextro autem pede vexillum rubei et albi coloris fortiter comprehensum tenere conspicitur. Ex cono autem galeae teniae sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras, seu margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti. A czimerben ábrázolt oszlop vörösmárvány, a saktakarók jobbról kék-arany, balról vörös-ezüst.

42. *Nemes* alias Junlie János és Tódor (Kalinfalvi). Bethlen Gábor fejedelemtől. Gyulafehérvár, 1628 jul. 23. Kihirdettetett Szigeten, 1628 október 24.

«Scutum militare coelestini coloris, in cujus campo, sive area, homo integer, equo quodam subnigro insidere, armisque bellicis indutus, quasi hostem aggredere, manibusque hastam deauratam tenere visitur. Supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium gemmis atque unionibus decenter variegatum. Ex cono vero galeae teniae seu lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras seu margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti, a czimer helye üresen maradt.

43. *Orbán* (Fancsikai) György. Apaffy Mihály fejedelemtől. Gyulafehérvár, 1675 december 6. Kihirdettetett Szigeten, 1676 április 8.

«Scutum militare erectum rubri coloris, in

cujus campo sive area homo quidam integer, azulea indutus veste, albo insidens equo, dextra ensem evaginatam sursum tenere, sinistraque manibus habenam equi dirigere visitur. Supra scutum autem galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium gemmis et unionibus decenter ornatum. Ex cono autem galeae teniae, sive lemnisci, variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras sive margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti, a czimer helye üresen maradt.

44. *Petz* Mihály, fia Ferencz s leányai Julianna és Anna s Ferencz gyermekei Ferencz, János, Antal és Alojzia. Ferencz királytól. Bécs, 1801 december 24. Kihirdettetett Szigeten, 1802 márczius 15.

«Scutum militare erectum horizontaliter et superiore sui parte adhuc perpendiculariter bipartitum, in cujus priore argentei coloris Fortuna sereno vultu, sparsisque et defluentibus a tergo capillis, more usitato adumbrata, globo coeruleo pedibus insistere, ac manuum una purpureum expansum velum supra caput fluxuose levare, altera vero manu inferiorem ejusdem veli partem (quae Fortunam pubetenus velat) tenere visitur. In altera autem hinc adhærente coerulea area, super solo prasino nido insidens, et pro more explicatus candidus Pelicanus rostro pectus feriens et elicito sanguine subjectos pullos recreans exhibetur. In inferiore demum regione tribus salis fodinis et ad pedem harum horizontaliter decurrente, tribusque naviculis onerato fluvio conspicua in ripa fodinis obversa, nauta valachus pro more gentis fusco amictu ac coeruleis caligis indutus loramento praecinctus, mitra caput tectus calceamentis super nudis pedibus indutis incedere ac manuum sinistra remum gestare altera vero a sinistris sibi obversi salis fossoris tunica nigra ad collum et manus cyano reducta, caligisque coeruleis et perizonio nigro induti cothurnis nigris calceati ac viridi pileo caput tecti, sinistraque manu malleum ostentantis dextram compléctere cernitur. Scuto superincumbit galea tornearia coronata clatrataque, seu aperta, purpura suffulta, auro reducta, torque ac monili ornata, situ pro more ad dextram obliquo nobilibus propria, ac in apice brachio humano cataphracto cubitotenens innixo in vola nudam infixio capite Turcico fra-

meam tenente fastigiata. Laciniis hinc rubris et argenteis, illinc vero atris ac itidem argenteis scuti latera decenter ac venuste exornantibus». A kihirdetés napján kelt és hitelesített másolat, a melyen a czimer nincs lefestve.

45. *Pogyor* (Téc-ői) Miklós s fiai István és András. I. Lipót királytól. Bécs, 1697 november 16. Kihirdettetett Bedőn, 1698 július 22.

«Scutum militare erectum coelestini coloris, cujus fundum cespes viridis occupat, in cujus campo sive area columba alba, expansis alis stare ac rostro ramum palmæ tenere conspicitur. Supra scutum galea militaris craticulata, cui superimpositum diadema regium gemmis unionibusque redimitum, ex quo columba, altera inferiori per omnia similis, emergere visitur. A summitate vero seu cono galeæ laciniis sive lemniscis hinc candidis et rubris, illinc vero coeruleis et fulvis, in scuti extremitates placide se se diffudentibus illudque apprime exornantibus». Másolat, a melyen a czimer nincs lefestve.

46. *Poncz* (Máramarosi) János, neje és a fia Mihály. I. Lipót királytól. Bécs, 1700 július 10. Kihirdettetett 1701 márczius 29.

«Scutum militare coelestini coloris erectum in cujus campo leo integer partim naturali sua, partim aureo colore depictus erecto corpore, lingua exerta, posterioribus pedibus viridi et tricollis, qui fundum scuti occupat, monticulo insistere, anteriorum vero altero columnam rubei et candido colore insignem tenere conspicitur. Supra scutum galea militaris craticulata est posita, quam contegit diadema regium gemmis atque unionibus decenter redimitum, ex quo leo alter, inferiori per omnia similis, columnam pariter tenens umbillicotenus eminere visitur. A summitate vero, seu cono galeæ laciniæ sive lemnisci hinc rubri et candidi, illinc vero flavi et coerulei difluentem marginem scuti ex utraque parte pulcherrime ambiunt et exornant.» Eredeti.

47. *Sándor* (Gyulafejérvári) István s fia Sámuel s a testvére János és Sándor. I. Lipót királytól. Bécs, 1701 április 9. Kihirdettetett Gyulafejérvárott, 1702 január 7.

«Scutum militare coelestini coloris erectum, in cujus campo brachium humanum humerotenus resectum, rubro vestitu indutum, manu gladium evaginatum tenere conspicitur. Supra scutum

galea militaris craticulata est posita, quam contegit diadema regium gemmis atque unionibus decenter redimitum, cui brachium humanum alterum, inferiori per omnia simile, gladium pariter evaginatum tenens inniti visitur. A summitate vero, seu cono, galeæ laciniæ, sive lemnisci hinc rubri et candidi, illinc vero flavi et coerulei defluentem marginem scuti ex utraque parte pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti, a festett czimer csak annyiban különbözik a leirástól, hogy a paizs alját zöld mező foglalja el s azon könyököl a kar.

48. *Schobel* de Schobeln Traugott József. Mária Terézia királynétól, czimerbővítés. Bécs, 1770 október 10. Kihirdettetett a kolozsvári országgyűlésen 1791 június 4.

«Scutum militare erectum quadripartitum, priori sui parte, cocco tinctum, continens leonem aureum erectum anterioribus pedum dextris falculis calamum tenentem scriptorium, lingua exerta et cauda bifurcata a tergo projecta; secunda vero parte coeruleum e cujus basi graminea assurgit inter binas octangulas aureas stellas columna marmorea candicans, rubeis suis venis conspicua, premente epistylum ejusdem globo pariformiter candido, cui insistit — Noëmi columba. In tertia scuti parte viridi exhibetur super solum graminosum cervus fugitivus naturali colore adumbratus. In postrema demum quadra, argento et minio palariter seu perpendiculariter discriminata, repræsentantur supra pratum viride, in argentea quidem parte alter leo erectus, sed ruber, et in oppositum sibi in campo rubeo pariformiter erectum monocerotem candidum framea stringens, impressa centro quartæ hujus areæ corona vulgari aurea, et in capite scutario coelestini coloris rosam argenteam comitantibus hinc et illinc aliis binis aurcis octangulis stellis. Scuti incumbunt binæ galeæ torneariæ situ erga invicem obliquo, auro coronatæ, clathratæque purpura suffultæ, auro reductæ, unde apices surgunt, et quidem a dextris monocero scutarius, sed sinistrorsum conversus, et sagita collo trajectus, inter jugum alarum aquilinarum, hinc coeruleæ decrescentem lunam argenteam, illinc rubeæ unam ex scutariis stellis inscriptas referentium; a sinistro vero virgo coeruleo, rubeoque amictu, pectore et mammis nudis, crinibus sparsis et laurea capite cincta

condecorataque, dextra columnam scutariam (sine globo tamen et columba) amplexans, intra duas proboscydes elephanticas, hinc aureo et cocco, illinc vero cyano et argenteo ita partitas ut color colori et metallum metallo opponatur; laciniis dextrorsum aureis et rubeis, sinistrorsum vero argenteis et cœruleis scuti latera decenter ac venuste exornantibus». A brassói városi tanács által 1807-ben hitelesített másolat. A festett czimer mindenben megegyezik a leirással, csakhogy a paizs negyedik osztályában nem az egyszarvu, hanem az oroszlán tartja a kivont kardot. A sisakdiszbeni egyszarvu mellén átlőtt nyíl fekete, hegye arany, tolla vörös.

49. *Seuler a Seulen* Lukács, neje Albrich Katarina, fiai Lukács és Traugott-János és elhalt testvéreinek Bertalannak fia Bertalan. III. Károly királytól. Bécs, 1716 ápr. 20. Kihirdettetett a nagyszzebeni országgyűlésen 1717 január 18.

«Scutum militare cœlestini coloris erectum, in cujus fundo monticulus viridis exurgens columnam marmoream globumque deauratam, illi superimpositum, cui ab utraque parte singulæ stellæ radiantes adjunctæ sunt, sustinere visitur. Supra scutum galea militaris craticulata posita est, quam diadema regium gemmis atque unionibus decenter exornatum contegit, ex quo duæ in utramque partem se extendentes alæ aquilinæ, una quidem cœrulei, stellam auream altera vero flavi coloris, cœruleam, in medio sui comprehendere, aliamque columnam inter se, cui columba candida, ore frondem viridem gestans insistit erectam, ambire conspicitur. A summitate vero, seu cono galeæ laciniæ, sive lemnisci, flavi et cœrulei coloris utrinque scuti ad usque extremitatem defluentes illud apprime exornant et illustrant». Brassó város tanácsa által 1807-ben hitelesített másolat. A festett czimer megegyezik a leirással, az oszlop vörösmárvány, a csillagok nyolczáguak a paizsban, a sisakdisz szárnyain hatáguak.

50. *Sipos* Miklós, neje Kozák Magdolna, gyermekei György, Pál, Zsigmond, Erzsébet, testvére Sipos András, neje Varga Anna és gyermekeik István, András és Katalin. I. Lipót királytól. Bécs, 1702 január 27. Kihirdettetett Szigeten, 1702 április 3.

«Scutum militare cœlestini coloris erectum,

cujus fundum virens monticulus occupat, cui impositum est diadema regium gemmis atque unionibus sat pulchre exornatum, ex quo tres frumenti maturi spicæ extare conspiciuntur. Supra scutum galea militaris aperta est posita, quam contegit aliud diadema regium inferiori simile, super quo brachium humanum humerotenus resectum, rubris vestibis indutum stare tresque spicas, præscriptis similes, sursum tenere cernitur. A summitate vero, seu cono, galeæ laciniis, sive lemniscis, hinc candidis et rubris, illinc vero flavis et cœruleis in scuti extremitates placide se se diffudentibus, illudque apprime exornantibus». Szatmár vármegye által 1793-ban hitelesített másolat festett czimer nélkül.

51. *Svarcz* Antal és testvére József. I. Ferencz királytól. Bécs, 1810 november 9. Kihirdettetett Eperjesen, 1811 május 27., Liptó-Szent-Miklós, 1811 decz. 9., és Nagy-Károlyban, 1812 szeptember 1.

«Scutum militare erectum cyaneo colore tinctum ducta e superiore dextro angulo ad sinistram inferiorem argentea fascia quatuor rubeis globulis ornata diagonaliter in bifariam partitum superiorem scuti partem sinistram tribus aureis stellis triangulariter locatis, inferiorem vero dextram viridi palmarum ramo amœna illustrantibus. Scuto incumbit galea tornearia coronata, clatrataque seu aperta, purpura suffulta, auro reducta, torque et monili circumducta, situ pro more ad dextram obliquo nobilibus concedi solita, emergentibus e corona aureis spicis largæ cereris, in fasciculum ligatis superimposita iisdem scutaria stella, et cœrulea pluma struthionis hinc ac illinc locata exornantis. Utrumque demum scuti latus laciniis, seu lemniscis, hinc aureis et cœruleis, illinc rubris et argenteis decenter condecorantibus». Eredeti. A festett czimer egyezik a leirással, azzal az eltéréssel, hogy a paizs aranyszegélyü, a pálmaág helyett pedig egy közönséges leveles vessző van festve.

52. *Szilágyi* János. Bethlen Gábor fejedelem-től. Kassa, 1620 február 26. Kihirdettetett Szigeten, 1620 márczius 16.

«Scutum militare cœlestini coloris in cujus campo sive area homo integer, veste viridea indutus, manibus erectis — — — — sinistra vero tres aristas tritici, jam maturas, tenere conspicitur. Supra scutum galea militaris clausa

est posita, quam contegit diadema regium gemmis atque unionibus — — — ex cono autem galeæ teniæ, sive lemnisci, variorum colorum hinc inde defluentes utramque partem ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Máramaros vármegye törvényszéke által 1815-ben hitelesített másolat festett czimer nélkül. A kihagyott szavak már akkor sem voltak olvashatók.

53. *Técsi* alias Técsői Szabó Dániel és testvére András. Apaffy Mihály fejedelemtől. Gyulafejevárvár, 1670 december 2. Kihirdettetett Szigeten, 1671 január 3.

«Scutum militare erectum coelestini coloris, in cujus campo, sive area, rupes quaedam, insurgere, ac in ejus summitate aquila naturali suo colore, alisque expansis, depicta unico pede stare altero mucronem vagina nudatum, sursum recta porrectum, tenere visitur. Supra scutum autem galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium gemmis et unionibus decenter undiquaque exornatum, variegatum. Ex cono autem galeæ teniæ sive lemnisci variorum colorum, hinc inde defluentes, utrasque oras, sive margines, ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti, a czimer helye üresen maradt.

54. *Várady* Gáspár, Sámuel, János és György. I. Lipót királytól. Bécs, 1702 július 27. Kihirdettetett Fejérgyarmaton, 1702 november 22., és Kaszonban, 1725 december 3.

«Scutum militare erectum coelestini coloris, fundum illius viridi late — — — campo interoccupante, super quo coronatus fulvus leo naturaliter effigiatus, ore hiante, lingua rubicunda exerta, cauda bifurcata a tergo elevata, divaricatis posterioribus pedibus vero anterioribus evaginatam pugionem fortiter stringere visitur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam, sive apertam, regio diademate fulvum item leonem inguinetenus eminentem ceteroquin inferiori per omnia similem, proferente, ornatam. A summitate vero, sive cono galeæ laciniis, ceu lemniscis, hinc flavis et cœruleis, illinc vero candidis et rubicundis in scuti extremitates se se placide diffudentibus, illudque ipsum decenter ac venuste exornantibus». Másolat, festett czimer nélkül.

55. *Vas* András, fiai János, Márton és leánya

Helena. I. Lipót királytól. Ebersdorf, 1698 szeptember 29. Kihirdettetett Szigeten, 1698 november 15.

«Scutum militare coelestini coloris erectum, in cujus fundo super monticulum viridem tricipem, diadema regium gemmis atque unionibus decenter exornatum ex quo unicornis medius naturali suo colore depictus capite et pedibus anterioribus contra sinistram scuti marginem versis eminere conspicitur. Supra scutum galea militaris craticulata est posita, quam contegit diadema alterum, gemmis similiter atque unionibus decenter exornatum, ex quo pariter unicornis alter inferiori per omnia similis eminere visitur. A summitate vero seu cono galeæ laciniæ, sive lemnisci, hinc candidi et rubicundi, illinc vero flavi et cœrulei defluentes utramque scuti marginem pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti, a festett czimer csak annyiban különbözik a leírástól, hogy az egyszarvu nem balfelé, hanem jobbra van fordulva.

56. *Zay* (Técsői) András és fiai György és István. Apaffy Mihály fejedelemtől. Gyulafejevárvár, 1670 október 2. Kihirdettetett Szigeten, 1670 október 29-én és 1770 szeptember 19-én.

«Scutum militare erectum coelestini coloris triangulare, in cujus campo sive area rupes quaedam e campo vel cespite viridi emergens insurgere ac in summitate aquila alis expansis naturali suo colore depicta uno pede stare altero vero autem mucronem nudatum tenere visitur, supra scutum autem galea militaris clausa est posita, quam contegit, diadema regium gemmis et unionibus decenter undiquaque exornatum variegatum, ex quo rursus aquila, priori per omnia similis altero pedum occultato eminere, altero mucronem similiter nudatum, sursum recta porrectum, tenere conspicitur. Ex cono vero galeæ teniæ, sive lemnisci, variorum colorum hinc inde defluentes, utrasque oras, seu margines, ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti, a czimer helye üresen maradt.

57. *Zay* (Szigeti) Mihály. Bocskay István fejedelemtől. Kassa, 1605 június 14. Kihirdettetett Szigeten, 1605 július 26.

«Scutum triangulare coelestini coloris, in cujus campo, sive area, unicornis posterioribus pedibus ad imam scuti viridis cespitis effigiem in-nixus, anterioribus autem elevatis et inclinatis

vigilanter stare, in quo homo dimidius detra (igy!) ensem nudatum ac elevatum fortiter, leva vero manibus strutionum pennas diversis coloris tenere, hinc inter lunam, illinc autem stellam flavo colore insignitas, eminere. Supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit corona regia gemmis et unionibus ornata, super qua duæ alæ aquilinæ, a dextra nigro, a sinistra autem partibus albo colore depictæ visuntur, quarum in medio similiter homo medius elevata dextra manu gladium evaginatum sustulisse conspicitur. Ex cono autem galeæ laciniæ, sive lemnisci, a dextra aurei et cœlestini, a sinistra autem partibus semialbicantis et rubri colorum utriusque defluentes oras, seu margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant». Eredeti. A czimerleírás hiányos, nem mondja, hogy az aranszegélyü paizs osztott, hogy az alsó vörös részben hármaz zöld halmon áll a fehér egyszarvu, hogy előtte és háta megett egy-egy fehér rózsa van, hogy a férfinak sűrű aranygombos öltönye és fekete kalapja van, hogy a kard markolata és keresztva-a aranyos,

hogy a struccztoll három és pedig sárga, vörös, fekete, hogy a sisakdisz sasszárnyakon, a feketén egy fehér, a fehéren pedig egy vörös rózsa van s hogy a sisakdisz férfialakja balkezét csipőjére támasztja.

58. *Zolnaky* András, testvérei János, György és Anna. II. Rudolf királytól. Pozsony, 1582 február 21. Kihirdetve Somorján, 1582.

«Scutum militare erectum cœlestini coloris, cujus fundum trijugis viridis monticulus occupat, cui duo naturales griphi oribus patulis, lingvis exertis alis expansis caudisque intra pedes reflexis sibique invicem oppositi anterioribus utrisque pedibus galeam militarem apertam tenere conspiciuntur. Scuto incumbentem galeam militarem clausam regio diademate dimidium aurei coloris griphum — protenso dextro ramusculum trium liliorum alborum viridem tenentem producent — summitate vero, seu cono galeæ laciniis, seu lemniscis, utrumque aurei et cœlestini colorum in scuti extremitates defluentibus illumque apprime exornantibus». Eredeti.

PETROVAY GYÖRGY.

A PATVARÓCZYAK.

(Reviczky Bertalan esperes-plébános urnak ajánlva)

Nem ok nélkül mondják, hogy történeti anyagunk nagy része feldolgozatlan. Van még számos családi levéltár, melynek porlepte kötegeit nem bontogatta senki és így a bennök rejlő adatok nem világíthatnak be történetünk némely eddig még fel nem derített részeibe.

Egy különös szíveség folytán alkalmam volt egy ilyen — eddig még át nem kutatott levéltárból néhány száz írást és oklevelet olvashatni.¹ Az olvasottakból készült jegyzetek alapján állítom össze a Patvaróczy-családra vonatkozó részt. Kettős célom volt ezzel. Elsőben pótolni óhajtottam a Nagy Iván munkájában levő hiányt;² — másodsor az érdekelt körök figyelmét szeretném felkelteni a szép gyűjteményre, melynek kár volna feldolgozatlanul maradni.

Dictusa után itélve Zalából származott a

család és másutt, nevezetesen Pozsony megyében később is Zala-nak írják.¹ Patvaróczy község után kapta nevét. Egyike azon családoknak, melyeknek — megsokasodván — szűken jutott az osztolni valóból, és semhogy otthon tengődjék, szolgálatot vállal valamelyik főrangú családnál, alapját vetvén meg ezzel egy későbbi jólétnek, hirnévnek. A midőn okmányokban szerepelni kezdenek, akkor már a Kerekegyházi Laczkfiak familiarisai.

A község, melyről magokat írják, Nyitra megyében, a vágújhelyi járásban, közvetlenül a Vág mellett, s a pöstyén-vágújhelyi országutttól keletnek mintegy félkilométerre fekvő Patvaróczy kisközség. Tatárjárás előtt a Vágvidéknek védelmére rendelt székelylepek egyike, melyeknek felosztásuk, illetőleg a tatár hordák általi szétszórásuk után a banai ispán Ivanka fia

¹ Reviczky Alfréd levéltára Beckón.

² Nagy Iván, M. O. Cs. IX. k. 157 l.

¹ Orsz. Ltár, Dicalis Consriptio.

Dömjén, majd pedig a királyné kezére jut. Mint ilyen cserében Német-Ujvárért, valamint azon 800 márka ezüstért, melyet a tatárok elől menekülő király és éhező kíséretének ellátására a pannonhalmi apátság adott volt kölcsön, de eédig vissza nem kapta, az apátság birtokába jut 1263 márczius 18-án.¹ Alig hozták rendbe az idők folyamán megbolygatott határjeleket és még nem is szerezték vissza teljesen az elszakított részeket,² midőn elveszik tőlük,³ hogy a kiváló érdemeket szerzett Kemény fia Lőrinczet jutalmazza,⁴ kitől egy évre visszakerül az apátság kezére,⁵ de azután újból csak Kemény fia Lőrinczé. Utána Csák Máté bitorolja, kinek bukása után a király kezére jut, ki azt, mint alább látni fogjuk, Zalai Péternek adományozta.⁶

A folytonos birtokos változás, de talán azon idők zavarai is okozhatták, hogy az egykor népes és virágzó hely elpusztult. Az új tulajdonosnak sok gondot okozott és nem kevés munkát adott annak rendbehozása. A birtok jó része idegenek kezén volt, kiktől szép szóval, pénzzel szerezte vissza,⁷ azután meg néptelen is volt, s ő volt, ki azt benépesítette.

A családból Mykét ismerjük elsőnek. Két fia Péter, és János Róbert Károly és Nagy Lajos királyok idejében vitézkedett és személyes bátorságuk és hőstetteik szolgáltak indokul jutalmazásukra és kitüntetésükre. A két testvér érdemei pedig nem kicsinyek voltak. Midőn ugyanis a király ellenségeinek kezén levő Léka várát ostromolták, a támadók első soraiban küzdöttek; a mikor Nagy Lajos a tatárok ellen vezette hadát, ott volt a két testvér és a harcban Péter megsebesült, János pedig elesett. Ezért, de azért is, mert ura Lackfi András a székelyek grófja ajánlotta, kapta 1352 ápr. 23-án az időközben a tengerentuli hadjáratból visszatért Péter — ki ott két sebet kapott és egyik szemét is veszté — Nagyatapolcsány városában a Nyitra vizén álló négykerekű malmot a hozzá

tartozó kuriával.¹ A következő évben adómentességet nyer az adományozott házra.² Ezen birtok azelőtt két tapolcsányi polgáré, név szerint Henthul és Jekliné volt, kik sok polgártársuk megöléseért és egyéb gaztettekért akasztófán haltak meg. Péter ezen két adományt okos gazdálkodással gyarapította olyannyira, hogy malmi és kallói a király tetszését megnyerték és ő nem is késett azokat a király rendelkezésére bocsájtani.³ Ekkor már hét volt a malom és kettő a posztó kalló.

1348-ban egyezséget köt Csanád esztergomi érsekkel a tizedre nézve, még pedig olyan értelemben, hogy minden év Szent Márton napján fizet 12 forintot, s ha ezt elmulasztaná, akkor úgy fog fizetni, mint a szomszédos birtokosok.⁴

Péter neje Zsámbokréti Michnek ismeretlen nevű leánya volt, kitől Gotthard nevű fia és két — ismeretlen nevű — leánya született. A leányok egyike Simonnak, a királyné főjegyzőjének a neje volt.⁵

Közben Pétert a nyitrai káptalan beiktatta a birtokba, mi ellen senki sem tiltakozott.⁶ Rendbe hozatta a határjeleket és mint jó gazda szerzeményekkel gyarapítja vagyonát.⁷ Patvaróczon kívül Mosóczon, Sarlón, Sók-Szelőczén, Lócson, Ürményben stb. birtokos.

Péter halálaig békében bírta az egykori beczés birtokot, fia, Gotthárd, azonban hosszas perbe keveredett a pannonhalmi apáttal, ki 1362-ben új iktató levelet kapott Nagy Lajostól, de az iktatást Gotthard ellentmondása hiúsította meg. A per végét, melyben Bubek Detre nádor csak 1400-ban hozta meg ítéletét, Gotthard már meg nem érte. — Fia Péter pervesztes lett. (A periratot egész terjedelmében közli Erdélyi L. előbb idézett művében). Az ítélet meghozatala után Péter kiegyezett Dósa apáttal, évi egy márkát igérvén fizetni a birtoktól.⁸

Sem Gotthard, sem Péter nejét nem ismerjük névszerint. Péter után két gyermek maradt:

¹ Fejér C. D. IV/3.

² Wenzel A. O. VIII. 272—74.

³ Pauler: A magyar n. tört. Árpádok alatt. II. 406.

⁴ Wenzel: XII. 41—43.

⁵ Erdélyi L.: A pannonhalmi Szt. Benedekrend tört.

⁶ Reviczky levéltár 44. sz.

⁷ Erdélyi L. i. m. 612—13.

¹ Reviczky levéltár 272. sz.

² Reviczky levéltár 207. sz.

³ Erdélyi i. m. 600—607. l.

⁴ Reviczky levéltár 966. sz.

⁵ U. ott 1102. sz.

⁶ U. ott 443. sz.

⁷ U. 1103. sz.

⁸ Erdélyi i. m. 612—13. l.

Miklós és Dorottya, ki Bođok László neje lett. Péter özvegye is férjhez ment Majthet Benedekhez s mint ilyen beperelte vejét és leányát, hogy a még kised fia Miklós az ő rossz gazdálkodásuk miatt rövidséget szenved. Az ország-bíró rendeletére összeírják a kis árva vagyonát. Állt pedig ezen vagyon Patvaróczon levő és minden szükségessel ellátott kuriából, melyhez husz jobbágy féltelek és a szomszédos Kysdench nevű zálogos föld tartozott. A jobbágyok mindegyike — kivéve a bírót — egy libra denárt, két csirkét, két izben két kenyeret; husvétra az egész község két bárányt, négy sajtot, két-két telek tiz tojást és egy kenyeret ad. Tavasszal minden telek egy mécz zabot ad a vetéshez.

Mosóczon van három népes féljobbágytelek. Itt is libra denár, egy csirke, egy kenyér és nyolcz tojás a fizettség.

Sarló községben tizenhatsz népes jobbágytelek: ezek mindegyike fizet libra denárt, egy csirkét, egy kenyeret, husvétra két-két telek egy sajtot, négy tojást és a gabonakilenczed fejében 11 mérő, felében buza- felében zab-gabonát. Bizonyos urasági földek után 11 mérő feles gabonát. Az ottani két féljobbágytelek, melyeknek nincs földjük, hét dénárt fizet. Sók-Szelőczén három népes féljobbágytelek és egy olyan, mely még egy évig szabad, fizetnek 80 dénárt és egyéb szolgálmányokat, valamint a királyi adókat. Ezen jövedelmek megállapítása után 1424-ben úgy egyeztek, hogy a kis testvér felnőtteig a nővér élvezze a vagyont, de köteles legyen az anyának a gyermek neveléséhez évi 17 uj forintot és száz mécz gabonát adni.¹ Az egyezés azonban nem volt tartós. A mostoha apának első házasságából van egy leánya Veron, ezt jegyezték el a kis Miklósnak, és a midőn ezt Zsigmond királynak bejelentik, arra kérik, adná királyi engedélyét ahhoz, hogy anyja legyen a gyámja, és a nevelőapa kezelje a vagyonát, nehogy azok hűtlen kezekben szétmálljanak. Zsigmond király ezt 1424 november 23-án el is rendelte.²

A birtokból kitessékelt sógor azonban folyton zaklatja, károsítja. Zsigmond 1429-ben protekcionálist ad nekik.³

¹ Reviczky levéltár 2202. sz.

² Reviczky levéltár 1101. sz.

³ Reviczky levéltár 1070. sz.

Miklós beteges ember volt s mint ilyen a pannonhalmi apátság javára lemondott Patvaróczról, bérbevevén azt három márkáért.¹ Ezen ügyletet hozzátartozóinak tiltakozása megakasztotta.²

Neje Ujfalussy Bálint leánya Katalin volt, kivel egy gyermeket nemzett, Pétert.

Miklóst ez irások 1439-ben már néhainak nevezik. Ezen évben egyezséget kötnek a nagymama és anyja a birtokra nézve, melyet azonban az időközben férjhez ment anyja új férje: Korompai Miklós be nem tartott. Albert király meginteti őket, hogy a javakat a nagymama kezelésébe adja.³

Miklós fia Péterről keveset tudunk. Ügylátszik, békében bírja ősi vagyonát. Gyermekai közül, ha netalán több lett volna: Dorottya férjezett Ivánkafalvi Pály Lőrinczné; János, kinek neje Svehla János özvegye, Závissé Dorottya volt; Gáspár, kinek neje Svehla Anna, és György ismeretese, kiknek megsaporodott családjuk már nem bír megférni az öröklött birtokon, jóllehet idővel — valószínűleg házasság révén — gyarapodott, így többi között Pozsony megyében Zavaron. A sok panasz, vizsgálat, itélet azután egyre apasztja a meglevőt s nem kevés részt szednek el leánynegyed címén a férjhez ment leányok.

Az utolsónak említett György a pozsony-megyei Alsó-Lóczon lakott és ő nála voltak a család irásai. Midőn Mehmet bég beütött e vidékre és elpusztította Mátyusföldét, utjába esett Alsó-Lócz is. A vagyonát védő Györgyöt megölték, holmiját széthányták, házát felgyújtották. A család iratait Ilméry Ferencz szedte össze és azokból többet magánál tartott, sőt Alsó-Lóczot is elfoglalta. János fia Miklós pereli őt 1549-ben.⁴

Az ürményi birtokrész is csakhamar idegen kézre jut. Dorottya asszony fia Ivánkafalvi Pály György, jóllehet nem is volt egyedüli birtokosa, mégis zálogba vetette a szőlőket és azok kilenczedét, valamint a 7 jobbágytelket többeknek

¹ Reviczky Bertalan: A boldogságos szüzzről címzett vágyhelyi prépostság története 158—159 l.

² Reviczky levéltár 1083. sz.

³ Reviczky levéltár szám nélkül (épp ott van kivágva).

⁴ Reviczky levéltár 716. sz.

és az alsó-sóki öt jobbágytelket Posár Menyhértnek.¹

Az öt megillető részért pereli öt Patvaróczy Gáspár leánya Krisztina, férjezett Csongraczky Máténé. Ugyanezen a czimen protestál János fia Miklós a nyitrai káptalan előtt, eltiltván mindenkit a vételtől.²

Ugyanezen Miklós kérelmére új határjárás eszközöltetett Patvaróczon 1550-ben.³ A káptalan jelentéséből megtudjuk, hogy ez leginkább a Vág szeszélyeskedése miatt vált szükségessé. A bizottság Miklósnak ítélte a Vág felét két malomhelylyel együtt. A határozat ellen Belgváni Kápolnay Mihály, Báthory András és neje Thurzó Anna és nővére Erzsébet nevében óvást emelt.⁴

Ugyancsak ezen Miklós pereli vejét: Plehanczi Bosnyák Ambrust, ki Patvaróczra jöven különféle élelmi szereket csikart ki a jobbágyoktól és fizetés nélkül távozott.⁵

Gyermekei közül: Anna férjezett Bosnyák Ambrusné; Mihály, kinek neje Palásthy Zsófia — később Rohody Jánosné; Péter, kinek neje Ujfalussy Anna; Katalin férjezett Skarbala Lászlóné, mig Magdolna hajadon maradt.

Mihályt mint szerzőt ismerjük; első szerzeménye a Csongrácz major zálogba vétele. (A hozzávaló pénzt neje hozta a házhoz.) 1558 január 23-án Nadasdy Tamás nádortól donációban kapja Wieszka falut.⁶

Érdekes pere volt Szentkereszty Gáspárral bizonyos ellopott okmányok miatt. A panasz az volt, hogy Patvaróczy Mihály hizelgással és hittegetéssel Szentkereszty Andrástól kicsalt bizonyos okmányokat, hogy azokat otthon átnézhesse s azután Szentkeresztynek visszaadja. Szentkereszty végül is odaadta a kért irásokat Patvaróczynak, ki azokat Somszegre vitte s azokból hármát magánál tartott, mig a többit visszaadta. Midőn Szentkereszty észrevette a hiányt, lármát csapott, de Patvaróczy esküdjézések között letagadta a lopást, később azonban magához hívatta Szentkeresztyt, kérve kérvén

őt, ne hirdesse róla, hogy lopott, s visszaadta neki a három okmányt. Ugyancsak ő róla állították, hogy Chobo János nevű jobbágyat prémes mentébe öltöztetve magával vitte a káptalanba és ott Csongráczky Jánosként szerepeltette, ki neki bizonyos pénzért örökáron eladja patvaróczyi birtokrészeit. A jobbágy magyarul nem tudván, fejbólintással adta beleegyezését.¹

Nagyobb bajba keveredtek a már nagyon is földéhes Patvaróczyak akkor, midőn Kürthy Pált megölték. Brunócson lakott Nemeskürthy Kürthy, másképp Pogrányi Pál, ki neje, Kúzy Orsolya révén jutott a Nagy-Barnolchiak ezen örökéhez. Úgy jellemzik az akkori tanuk, mint «ki soha sem tudott mások jószágával betelni» s a hol csak tehette «zaakmanth theth». Az ő dolguk is ott kezdődött, hogy ez a ragadozó ember fát vágatott tilalmas erdejükben és egyik földjüket elszántotta, miből örökös harag keletkezett az addig jó szomszédok között, amely tetőpontra hágott akkor, midőn Kürthy egy hasonló esetről kifolyólag busás haszonhoz jutott. A dolog úgy történt, hogy Kürthy magához véve néhány jobbágyát, átrándult a szomszédos Szerdahelyre, hogy ott Báthory András erdejében fát vágjon. Javában folyt a munka, amikor odajött az uraság embere Zudar András, hogy zálogot vegyen a fatolvajokon. Csakhogy Kürthy vinni akart és nem adni; az e fölött támadt vitában, majd verekezésben Zudart összekaszabolták. A midőn a dolog tudomására jutott Balogh Ferencz sempsei várnagy jószágigazgatónak, felelősségre akarta vonni a bűnösöket, de Kürthy oly kihívóan viselkedett vele szemben, hogy a türelmét vesztett Balogh, magához véve néhány jobbágyot, átment Brunócra és ott a saját házában alaposan elverette Kürthyt, mi ennek a javára billentette a mérleget.² Az ebből keletkezett pernek Báthory András, továbbá neje, sógornője és embereik fej- és jószágvesztésre való elítéltetésük lett a vége, habár ilyen formában végrehajtva nem lett, mert Báthory kiegyezett vele és fizetett neki 500 forintot, valamint neki adta a Temetvény várához tartozó, de a Vág másik partján elterülő «Majer-

¹ Reviczky levéltár 569. sz.

² U. ott 3166. sz.

³ U. ott 2070. sz.

⁴ U. ott 717. sz.

⁵ U. ott 2122. sz.

⁶ Reviczky levéltár szám nélkül

¹ Reviczky levéltár 2149. sz.

² O. L. Neoreg A. f. 423. Nr. 22. és 11. ott f. 340. Nr. 34.

szké» nevű pusztát, melyre Patvaróczyaknak is fájt a foguk.¹ Siettek is tiltakozni az iktatás ellen, jöllehet ezen tiltakozásukat később visszavonták. Az új szomszéd azonban sehogy sem tett nekik, s csak az alkalom hiányzott, hogy az ellenszenv tettekben nyilvánuljon. 1560. évi szénakaszálás alkalmával azután megtörtént a baj. Kürthy kiment embereivel szénát kaszálni az új szerzeményre, ugyanoda jöttek a Patvaróczyak is, hogy őt elzavarják, a perpatvarnak emberhalál lett a vége; a tettelegességre került dulakodásban Patvaróczy Péter lelőtte Kürthyt. (Az ebből támadt pert leírta Reviczky Bertalan csejthei esperes-plébános, szóról-szóra közölve benne az összes iratokat, czime: «Egy főbenjáró per Nyitra vármegyében 1561—1564.»)

E főbenjáró dologért a két Patvaróczy testvért és sógorukat Bosnyák Ambrust halálra ítélték, Bosnyák megszökött ugyan, de a két testvért lecsukták.² Ámde a halálos ítélet mégsem lett végrehajtva. Abstemius Pál erdélyi püspök és nyitrai főispán 533 aranyért kieszközölte szabadulásukat.³ E pénz egy része vérdíj volt a meggyilkolt Kürthy családjának s felét Mihály felesége Palásthy Zsófia adta, a másik felét Péter vette kölcsön Monoszlai Miklós vágújhelyi préposttól, lekötve neki 8 patvaróczyi jobbágytelkét.⁴ Bosnyákról nem szólnak többet az irások, nejét, kivel a két fitestvér kiengesztelt, 1565-ben már özvegynek nevezik.

Azután kibékültek a perlekedő családok, egyezséget kötöttek a nyitrai káptalan előtt «Majerszké» pusztára nézve, olyan értelemben, hogy a vitás kérdéseket egy nemes és jobbágyokból álló bizottság döntse el.⁵ A béke betetőzéseül Péter ur nőül vette a meggyilkolt Kürthy özvegyét Ujfalussy Annát; testvére fia Miklós pedig Kürthy Zsuzsánnát. Péter később újból zálogba vetéssel szerzett pénzt, négy jobbágytelkét 100 arany forintban Bozoni Csóka Györgynek beírta, kinek beiktatását Mihály

óvástétele akasztotta meg. Mihály 1579-ben halt meg; özvegye perlekedik sógorával azon telkek miatt, melyeket Péter vetett zálogba a vágújhelyi prépostnak, de jöllehet Mihály váltotta ki azokat, Péter foglalta el jogtalanul. Pereli őt nővére Katalin is a leánynegyed miatt, melyet Kuzlócz majorból kellett volna kapnia. Az 1570-es évekből egész csomó ilyen leány-negyedes perirat van, mivel a három nőtestvér csak bíróság közbenjöttével tudott érvényt szerezni jogainak. Péternek két fia született, Ferencz és Mihály, kik fiatalon haltak el; maga Péter 1591 nov. 19-én.

Mihály gyermekei János, Pál, József és Miklós kifizették a leányörökösöket. Így Bosnyák Ambrusné 25 forintot, Skarbala Istvánné pedig 50 forintot kapott, meg két fejős tehenet is. Ők¹ hozták dülőre a köztük és a Szentkereszty-család között folyt birtokviszályt, olyan egyezséget kötve Istvánffy Miklós előtt, hogy Patvaróczyak kapják Somszeget, Szentkeresztyek Kysdenchet.²

A Patvaróczy-család férfi-ágon Mihály fia Pálban halt ki és a koronára szállott Patvaróczyt Mátyás király Bécsben február 19-én 1613-ban kelt adománylevelével Ravasz Andrásnak, az esztergomi érsek jószágigazgatójának adta. Az iktatásnak nagyon sokan mondtak ellent.³ A következő évben Thurzó György nádor Bitscén április 2-án kelt adománylevelével Csuthy István nyitramegyei adószedőnek és általa testvéreinek Mihálynak adja, ámde ennek a beiktatását is ellentmondás akadályozta meg.⁴ Csuthy, hogy a birtokot megtarthassa, mindenfélét ígér, de nem boldogulván, összevész néhai Miklós özvegyével, kit a legocsmányabb kifejezésekkel illetett.⁵ Az ebből keletkezett per — úgy látszik — rossz kimenetellel kecsegtette Csuthyt s valószínű annak megakadályozása céljából mondott le a neki conferált birtokról,⁶ melynek egy részét Patvaróczy Ilona — fiussztatván — nehogy mint vagyontalan, pártában maradjon, könyörü-

¹ Reviczky levéltár 2722. sz. és u. ott szám nélkül, továbbá a brunóczi br. Mednyánszky levéltárban szám nélkül.

² Reviczky levéltár 975. sz.

³ Reviczky levéltár 722. sz.

⁴ Reviczky levéltár 723. sz.

⁵ Reviczky levéltár 2134. sz.

¹ Reviczky levéltár 78., 1674. és 1662. sz.

² U. ott 1702. sz.

³ U. ott 206. sz.

⁴ U. ott 217. sz.

⁵ U. ott 696., 1964. és 2119. sz.

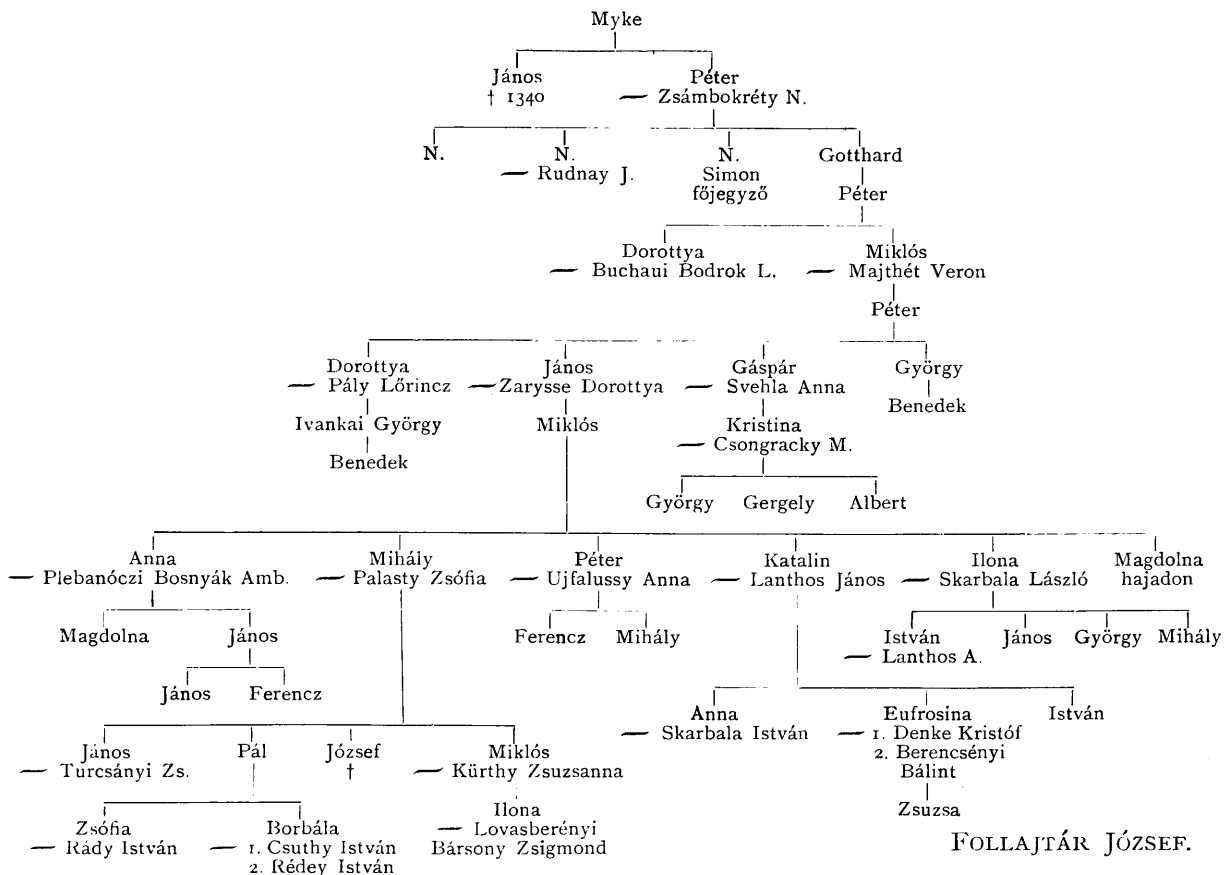
⁶ U. ott 678. sz.

letből kapta.¹ Állott ezen birtokrész egy kuriából, egy jobbágytelken épült kőházból, hat jobbágytelekből, öt zsellér és három elhagyatott telekből. A másik felét Ravasz kapta, ki úgy egyezett ki Patvaróczy Ilonával, ki időközben

Bársony Zsigmond neje lett, hogy megfelezi vele az egész vagyont.¹

Ma csendes a kis falu, az egykor itt élt családkról csupán az a sok poros írás ad felvilágosítást.

Patvaróczy, másként Zala család.

¹ U. ott 560. sz.

¹ 1629 ápr. 25. U. ott 1132. sz.

VEGYES.

Alben.

(Egy czimerrajzzal.)

Zsigmond királyunk idejében Éberhard zág-rábi püspök és rokonai elég jelentékeny szerepet játszottak, a mennyiben e családcsoport három tagja püspök, kettő pedig szlavóniai bán lett. Éberhard családi hovatartozandósága ismeretlen; rokonai az «Albeni» néven szerepelnek; de hogy mit jelent ezen Alben, mindeddig szintén ismeretlen; ezen kívül az Éberhard és az

Albeniek közötti rokonsági fok is egyes írók előadásában egymástól eltérőleg ecseteltetik. — A következő soroknak az a feladatuk, hogy a két utóbbi kérdésre némi világító fényt vessenek.

* * *

Lotharingiában van egy Albe nevű folyó, mely Saaralben-nél a Saar-folyóba ömlik; a folyóról több helység, a helységekről több család vette nevét. Vannak Burg-, Merz-Rodalben

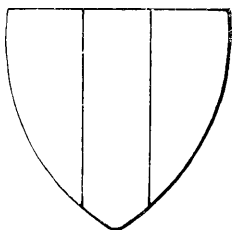
és Saarlben nevü helységek, melyek részint Lotharingiában, részint a bajorországi Pfalczban fekszenek.

A «von Albe», «de Alba» stb. nevü családok a lotharingiai Saarlben nevü városról vették nevüket. Legrégibb tagjai strassburgi polgárok voltak, kik a következő czimert használták: vörössel és fehérrel hasított pajzsban fehér és vörös liliumok; a sisakon ily lilium vörös és fehér szarv között; sisaktakarók: vörösfehérek. Azon Albeniek, kik magukat «de Berris»-nek nevezték (ma Berus a porosz trieri területen Saarlouis mellett), pajzsukban haránt pólyát, a sisakon pedig szerezsenfejt használtak. Berris-Albeni Vilmos pecsétjében (1387-ben) három fekvő félhold feletti mankókeresztet használt. De volt még egy Sulzbachról nevezett Albeni-család, melyből Remigius 1583. és 1586-ban, György pedig 1614-ben a weissenburgi «Stapel» vagy «Staffelbiróság» (árubiróság) tagjai. Ezen család tagjai oly czimert használtak, melyet a források különféle változatban, de lényegében mindig egységesnek leírnak: a) feketében arany harántpólya (hullámos folyam), a sisakon fekete szárny arany harántcsikkal; sisaktakarók: fekete-arany; b) feketében aranyczölöp, mely fekete szárnyon ismétlődik; sisaktakarók: fekete-arany.¹

A «Herold» nevü berlini heraldikai-genealogiai egyesület birtokában van egy körülbelül a XVI. század utolsó harmadából származó czimeres kodex, melynek 194-ik oldalán 3. sz. alatt az Alben-család a bajorországi nemesek sorában szerepel. Czimere a következő: Feketében arany czölöp; sisakdisz: szárny a pajzsképpel.

Ezen utóbbi adat kérdésünk egyik részére nézve döntő jelentőséggel bír. Fentebb láttuk, hogy az Albeni családok egyike a Sulzbach-nevet is használta. Miután ez ugyanazon czimert használta, mint a bajor nemességhez tartozott Alben-család és Sulzbach nevü város a bajor felső Pfalczban most is létezik, világos, hogy a Lotharingiában törzsökös Alben-családok egyike Bajorországba, illetve Sulzbachba került és ennek következtében a számos egyéb Alben-családotól való

¹ Kindler von Knobloch: Das goldene Buch von Strassburg (Jahrbuch der heraldischen Gesellschaft «Adler in Wien», 1884-ik évf.), hol a Sulzbach-Albeni czimer a következő alakban mutatkozik:

megkülönböztetés végett a «von der Alben genant Sulzbach»-nevet felvette.

Kérdés már most, hogy a Magyarországbán szerepelt Albeniek melyik csoporthoz tartoztak?

* * *

Éberhard zágrábi (1408. váradi) püspök nemzetségét és családját nem ismerjük. Birtokai Zalamegyében feküdtek (Szántó, Bak, Kesző, Likterpény stb.), de miután a legtöbbről nem tudjuk, vajjon ősi illetve örökölt birtokai-e, nem alkalmasok arra, hogy családi viszonyaira világító fényt vessenek.

1399 aug. 17-én és okt. 16-án először akadunk oly adatra, mely rokonsági viszonyairól szól. Zsigmond király t. i. neki s unokaöccsének, *Albeni Rudolf fiainak: Pétermann, Hermann és Rudolfnak* a zágrábmegyei *Medve* nevü várt és a Slanovecz nevü falut adományozta vala.¹ A későbbi adatokból azonban minden kétséget kizárólag kiviláglik, hogy a nevezettek kivül még több unokaöccse is volt.

Zsigmond király 1401 jan. 6-án a hűtlen Hermann nb. Lackfiaktól elvett Rezi nevü zalamegyei várt és tartozékait Éberhard zágrábi püspöknek és általa a következő rokonainak adományozza: 1. *Rudolfo de Alby sororio suo*, 2. *ennek fiainak: János topliczai apátnak, Pétermann-, Hermann, egy másik János és Rudolfnak*, esetleg az utóbbi négy fivér egyenes utódainak.² Itt azonnal ki kell emelnünk, hogy Alby Rudolf, kit az okirat sororius Eberhardi-nak nevez, minden kétséget kizárólag a püspök sógora, illetve *nővérének férje*. De arra is figyelmeztetünk, hogy Rudolfnak még egy hatodik fia s egy leánya is volt.

1399 jun. 18-án találjuk, hogy «*nos frater Johannes de Alben abbas monasterii beate Marie virginis in Thoplica*» Blagaji Istvánnak két helységet újra zalogba vet.³ Ezen Albeni János tehát ugyanaz, ki az 1401-ben történt adományozásban mint topliczai apát részesült és kivel még többször találkozunk.

1405 aug. 10-én kijelenti Eberhard zágrábi püspök, hogy saját és az alább nevezett neposai nevében a zalamegyei Cserneczet zalogba veszi. Neposai, vagyis *unokaöccsei* a következők: 1. *János (pannonhalmi) szentmártoni apát*, 2. *Péter*, 3. *János*, 4. *Rudolf*, a kik mindnyájan *Rudolf fiai*, azelőtt «Albeni»-ek, most pedig «Medvei»-ek.⁴ Ebből látjuk, hogy a püspök sógora, öregebb Rudolf 1405-ben már nem élt és hogy János, ki 1401-ben még topliczai apát,

¹ Tkalčić, Mon. civit. Zagrab. I. (398.) 400., 401.

² Zalamegyei oklevéltár II. 305.

³ Blagaj oklevéltár 195.

⁴ Pannonhalmi oklevéltár III. 437.

most már pannonhalmi apát. Egyéb forrásból tudjuk, hogy ezen állásban 1404-től 1406-ig működött. Abból, hogy Csernecz zálogba-vételében a hatodik fivér nem részes, nem következik, hogy már nem élt; de hogy Hermannt nem említik, valószínűvé teszi, hogy 1405 aug. 10-én már nem volt az élők között.

1408 július 6-án olvassuk, hogy Lengyeli Péter a zalamegyei közgyűlésen arról panaszkodott, hogy *Medvei Pétermann és fivére Henslin* házi tisztjei, nevezetesen Vitézi Mihály egy-néhány más földesur embereivel együtt őt 1407 ápr. 20-án elfogták és a tátikai várban mindaddig fogva tartották, míg Eberhard püspök oda nem érkezett. A felbujtók között volt Ákos nb. Pölöskei Mikes özvegye s István fia: ákos-házi Sárkány László.¹ Úgy látszik, hogy az özvegyasszony és Sárkány László a Medveiekkel rokonsági viszonyban álltak. Henslin nem más, mint a német *Hänsel* vagyis *Hans*, illetve *János* dédelgetője s így alatta Albeni Rudolfnak ifj. János nevű fia értendő, mivel még találkozunk.

1410 júan. 10-én kijelenti Eberhard zágrábi püspök saját, úgymint rokonai (*consanguinei*) nevében, hogy Osl nb. Asszonyfalvi Gergely elleni keresetét visszavonják. Rokonai a következők: *Rudolf fia Albeni János választott pécsi püspök, Péter, János és Rudolf.*² Hogy az itt szereplő Péter nem más, mint a már ismert Pétermann, magától értetődik. Pétermann németes alak. János választott püspök nem más, mint a volt topliczai és szentmártoni apát: Albeni János benedekrendi; 1407 febr. 26-tól 1409. febr. 22-ig ő választott veszprémi püspök; 1409 máj. 1-én pedig már pécsi (választott) püspök, mely minőségben 1430-ig működik.

1412 márcz. 27-én kijelenti Szentpéteri Ferencz a zágrábi káptalan előtt, hogy a Zágráb-megyében levő Cseh nevű birtoka felét a következőknek adományozza: a) *Medvei Péter, dalmát-horvát bánnak*, b) *János mesternek, kik mindketten Rudolf fiai*; c) *János pécsi püspöknek*; d) *Rudolfnak*; a két utóbbi az előbbieknél és fivérei.³ Péter egyéb okiratban is 1412-ben és 1413-ban dalmát-horvát bán és helylyel-közzel e minőségben a Pétermann nevet is használja.⁴

1420 aug. 15-én (Medve várában) kijelenti *Johannes filius Rudolphi de Alben, Medve ura és volt dalmát-horvát bán*, hogy Patinai Jánosnak a zágrábmegyei Babcsa nevű birtokot adományozza. Tekintetbe veszi azon szolgálatokat, melyeket Patinai János néhai Eberhard zágrábi püspöknek «*majori fratri nostro*» tett.⁵ Ezen Albeni

ifj. János Pétermann-nak utódja a dalmát-horvát báni méltóságban. Mint bán 1414-ben és 1418-ban mutatható ki.¹ 1419-ben már Kaplyon nb. Nagymihályi (Ungi) Albert a dalmát-horvát bán.

Jelen okiratnak felette érdekes nyelvészeti adata is van, a mennyiben János a volt zágrábi püspököt Eberhardot major frater-ének nevezi. Tudjuk, hogy az Albeniek Eberhard püspök nővérének fiai; *major frater itt tehát nem öregebb fivér vagyis bátya, hanem nagybátya.*

1421 ápr. 20-án (Hradis-on) kijelenti Zsigmond király, hogy *János zágrábi püspök és fivére: Rudolf fia Albeni Rudolf* neki 10,000 arany forintot kölcsön adtak, mely összeg erejéig a Zalamegyében fekvő Rezi várát, Keszthely mezővárosát és Pölöske várának felerészét nekik zálogba adja.²

A zágrábi püspök nem más mint Albeni János, kit az előbbi sorokból mint pécsi püspököt ismerünk. Eberhard meghalt 1419-ben, mire őt Jánosunk 1421-ben követte. Eubel (Hierarchia med. ævi) azt mondja róla «*Johannes Rudolphi monachus in Hornbach O. S. B. dioecesis Metensis.*» A Johannes Rudolphi annyi mint «*Rudolf fia János*», ami helyes; helyes az O. S. B. (= ordinis sancti Benedicti) is; Hornbach kétségtelenül (mert van több) a bajor Pfalcz zweibrückeni járásában fekvő város, melynek beneczei Eubel szerint a metzi egyházmegyéhez tartoztak. Hogy Jánosunk, mielőtt Magyarországon szerepelt, Hornbachban tartózkodott, arról hazai forrásaink mitsem tudnak.

1423 nov. 25. *Albeni s Medvevári János* zágrábi püspök (Dombrón) kijelenti, hogy Valkói Mihálynak Odraszentgyörgyön, Lucselniczán és Mrassócson egynéhány birtokrészt adományoz. Teszi ezt pedig azért, mert nevezett Mihály az ő (t. i. a püspöknek) fratresei zászlai alatt úgy az országnak mint neki nagy szolgálatokat tett. Fratresei a következők: 1. *avunculusa néhai Eberhard püspök*, 2. *fivérei Pétermann és János dalmát-horvát bánok.*³ A genealógiai megkülönböztetés itt igen tanulságos. Előbb egyáltalában csak fratreseiről szól, úgy hogy azt hihetnők, hogy csak fivéreire gondol. Azután jön a részletezés, melyben Eberhard püspök nem fivér, hanem avunculus, vagyis az anyja fivére, míg a két bán a fratres carnalesei, vagyis (az egy és ugyanazon atyától származó) fivérei. Az egész fogalmazásból kitünik az is, hogy — mert nem a bánok, hanem ő maga az adományozó — Pétermann és ifj. János 1423 nov. 25-én már nincsenek az élők sorában.

1425 jul. 25. Hivatkozás történik Rudolf fia, néhai Albeni János dalmát-horvát bánra és fivé-

¹ Zalamegyei oklevéltár II. 343., 344.

² Hazai okmánytár IV. 265.

³ Cod. Turopoljensis I. 165.

⁴ Igy pl. Fejér X. 5. 265. 404. — Teleki: Hunyadiak kora XII. 19.

⁵ Cod. Turopolj. I. 176.

¹ Fejér X. 5. 501. X. 6. 92.

² Zalamegyei oklevéltár II. 47.

³ Cod. Turopolj. I. 188.

rére, Henrik pécsi püspökre, kit az illető okirat világosan *«filius annotati Rudolphi, frater Johannis uterinus et carnalis»-nak mond.*¹ Ez utóbbi meghatározásból czáfolhatatlanul kiviláglik, hogy Henrik pécsi püspök Albeni János dalmát-horvát bánnak egy és ugyanazon atyától és egy és ugyanazon anyától való fivére. A kettős megjelölés (uterinus et carnalis) tudtommal csak ezen egy okiratban található.

Már fentebb hangsúlyoztam, hogy öregebb Albeni Rudolfnak az eddig szerepletteken kívül még egy hatodik fia is volt. Fenti darabunk meg is nevezi. Henrik ez, a pécsi püspök.

A konstanci zsinat 1415 okt. 1-én jelenti Zsigmond királynak, hogy XXIII. János 1411 aug. 27-én Pál kolozsmonostori apát halála után pápai jogánál fogva ezen Henriket a kolozsmonostori convent apátjává nevezte ki, de hogy Boldizsárt (= Cossa Boldizsár mint pápa XXIII. János) pápai méltóságától megfosztották; mindamelllett ajánlja a zsinat a királynak, hogy az eredményesen beváló Henriket állásában megerősítse s pártfogása alá vegye.² Henrik azonban már 1410 jan. 28-án mutatható ki mint kolozsmonostori apát,³ mely minőségben még 1419 máj. 19-én is szerepel,⁴ 1421 febr. 26-án fivérét Jánost követi a pécsi püspöki méltóságban, melyben 1445-ben meghalt.

Ezen püspök családi hovatarozandósága — úgy látszik — még ma sincs tisztázva a külföldi irodalomban. Arról, hogy az Albeni-család tagja, csak a legújabb időben tudnak. Pray (Specimen Hierarchiæ Hung. I. 249.) mondja, hogy a Czirkel (mellék-) nevet viselte s hogy Svábor-szágból származott. Némelyek — így folytatja — állítják, hogy 1415-ben a püspökséget ott hagyta s életét a bebenhauseni (Württembergben, Tübingen táján) cziszterczita monostorban bevezte; pedig 1415-ben még nem is volt püspök. Eubel nagy hibát követett el, midőn őt zárójelben Czirkel Jánosnak nevezi.

1426 máj. Zsigmond király *Albeni János zágrábi püspöknek, valamint fivéreinek: Albeni Henrik pécsi püspöknek és Albeni Rudolfnak czimerjavítást ad.*⁵

1433 febr. 14. János zágrábi püspöknek Pécsen tett végrendelete, melyben többi között mondja, hogy *nővére Magdolna Blagaji Antalnak a neje.*⁶

¹ Tkalčić, Mon. civit. Zagrab II. 51.

² Történelmi Tár 1896. évf. 735.

³ Történelmi Tár 1896. évf. 731. — Ugyanitt (730) már 1407 ápr. 23-án szerepel mint a kolozsmonostori konvent apátja; de miután itt 1408 decz. 4-én egy Antal nevű apátról van szó, az 1407. évi adat gyanus.

⁴ Történelmi Tár 1897. évf. 340. — 1421 okt. 20-án már bizonyos Balázs az apát (ugyanott).

⁵ Altmann: Die Urkunden Kaiser Sigmund's, 6629. sz.

⁶ Tkalčić, Mon. civ. Zagrab. II. 72.

1433 decz. 20. (Bázel). Zsigmond király tanusítja, hogy *Medvei Rudolf, néhai János zágrábi püspök fivére* Rezi várára s Keszthely mezővárosára vonatkozó összes javairól Nádasd nb. Gersei Pető János fiai javára lemondott.¹ Erre megjegyzendő, hogy a király János zágrábi püspököt már 1430 jul. 3-án felhívja, hogy miután Rezi vára Gersei Jánosnak és Petőnek adományoztatott ő általa, az ezt érdeklő összes okiratokat említett adományosoknak adja át.²

1436 okt. 6. A zágrábi káptalan előtt Gyepői Gergely fiai óvást emelnek az ellen, hogy *Albeni, azelőtt Medvevári (Rudolf fia) Rudolf és fia Lénárd* a körösmegyei Gyepő s a zágráb-megyei Odraszentgyörgy, Lucsilnica és Mrassócz nevű birtokokat Frigyes és Ulrik Cilly és Zagória grófjainak, valamint ezen Ulrik fia Hermannak eladják.³ Miután Rudolf már csak az Albeni nevet viseli s világosan ki van mondva, hogy azelőtt a «Medvevári»-t viselte, magától értetlik, hogy már 1436 okt. 6-ika előtt nem volt Medvevár ura. 1437 szept. 7-én Cilly Ulrik már «dominus de Medve».⁴

Ezzel végződnek a magyarországi Albeniekről szóló adataim. Egy von der Alben Gáspárnak és nejének, Thurn-i Benignának leánya Juliana férjhez ment 1557-ben Haunspergi Harneidhoz,⁵ de kérdés, vajjon ezek a magyarországi család sarjai-e.

* * *

Már fentebb láttuk, hogy az Albeni-családok lakóhelyeik vagy birtokaik után még egy külön melléknevet is felvettek és hogy egyikük pl. a Sulzbach-nevet viselte. Azon kérdés tisztázására, hogy a magyarországi család hova sorozandó be, genealogiai s heraldikai támaszpontokat kell igénybe vennünk.

Windecke Éberhard, Zsigmond király ismert életirója, ki urát sok éven keresztül elkísérte, János zágrábi és Henrik pécsi püspökről szólván, családi nevüket «Ebsch»-i s «Sulzbachi»-nak mondja. Ebsch valamikor Veldenzenben (most a porosz trieri kormánykerületben) volt; Sulzbach most is Bajorországban van. Tekintettel már most arra, hogy azon czimert, melyet — mint fent említettem — a Sulzbach-Albeni család használt, azon Albeni-családdal azonos, melyet a fent idézett berlini czimerkodex a bajor nemességhez számított: már most is határozottan kimondhatnók, hogy Windecke alapján a magyarországi Albenieket azon Sulzbach-Albeniekkal azonosít-

¹ Zalamegyei oklevéltár II. 428.

² Hazai okmánytár IV. 294.

³ Codex Turopolj. II. 249.

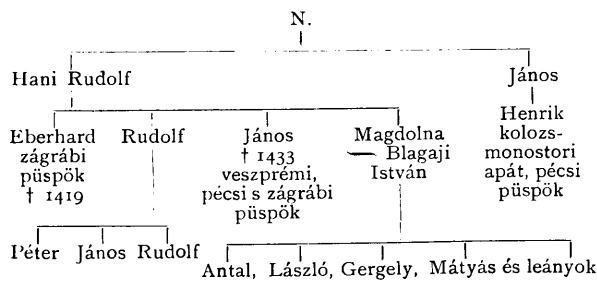
⁴ Cod. Turopolj. II. 250.

⁵ Monatsblatt der Wiener heraldischen Gesellschaft «Adler» III. 184.

hatjuk, kik a bajor nemességhez tartoztak. De van erre még közvetlenebb bizonyítékunk is és ez maga a magyarországi család czimere, melyet úgy a német Reichenthal Ulrik, ki a konstanci zsinaton jelen volt, mint a későbbi (1483) Grünenbergi Konrád ismertek.¹

Albeni és Medvei János dalmát-horvát bán jelen volt a konstanci zsinaton. Reichenthal így említi: «Herzog Johannes zu Alban und Hauptmann zu Dalmatia.» Czimere szerinte: feketében arany balharánt pólya; Grünenberg szerint czimere: feketében arany czölöp. Aláírása: «Von der Albin Erbtruchsess zur Salzburg.» Hogy miképpen jutott e család a salzburgi örökös tálnokmesteri méltósághoz, nem tudom; de az bizonyos, hogy a feketében elhelyezett aranyczölöp czáfolhatatlanul bizonyítja, hogy a magyarországi Albeni-család a Bajorországban törzsökös volt Sulzbach-Albeni törzsből kisarjadzott.

Hazai íróink e családra vonatkozólag a legkülönbébb változatokat közlik, melyek még a legújabb művekben is napvilágot láttak és melyek úgy a család eredetét, mint a nemzedékrendi, vagyis izenkénti összefüggését helytelenül vázolják. Egyik helyen² olvassuk: «1407 febr. 26-án frater János választott veszprémi püspök. Ez a Stájerországból származó Albeni János szent Benedek-rendjének szerzetese, Albeni Éberhard zágrábi püspöknek testvére.» Egy másik helyen⁴ pedig a következőket: Albeni János apát (1404—1406) családját a Czilleiek rokonsági viszonyba hozták Zsigmond királylyal. Éberhard zágrábi püspök az ő testvére; a család Steierből került Horvátországba stb. A családtagok viszonyát pedig következőleg tünteti föl:

Ezen nemzedékrendi tábla teljesen hasznavehetetlen, minek bizonyítékára a következők szolgáljanak:

a) A család stájerországi eredete egyáltalában nincsen bebizonyítva; lehet, hogy a stájer-

¹ V. ö. Dr. Thallóczy Lajos erre vonatkozó jeles dolgozatával (Turul, 1908. évf. 104 sk k. old.)

² Ha tényleg Salzbürgől és nem Sulzbach-ról van szó.

³ Mon. rom. episc. Vespr. II. LVI.

⁴ A pannonthalmi főapátság története III. 33—34.

országi Czillyekkel rokonsági viszonyban volt, lehet, hogy Németországból egyik ága ennek következtében Stájerországba került, de a család fészke, mint fentebb láttuk, nem Stájer-, hanem Bajorország.

b) Hogy Éberhard zágrábi püspök szintén az Albeni család tagja, teljesen helytelen. Az 1401. évi okirat világosan kimondja, hogy Albeni Rudolf Éberhard püspöknek a sororitsusa; ezen szó alatt rendszerint a nővér férje, esetleg a nővér fia értendő; legyen azonban már most akár-hogy, annyi áll, hogy már ennek alapján is be van bizonyítva, hogy Éberhard nem az Albeni-család fiágon sarja. 1423-ban pedig János zágrábi püspök világosan hangsúlyozza, hogy Albeni Pétermann és János az ő fivérei, Éberhard püspök pedig csak az avunculusa, mely utóbbi kifejezés alatt mindig és kivétel nélkül az anya fivére értendő, mert az atya fivére latinul mindig patruus.

c) Fenti nemzedékrendi tábla három Rudolfot ismer; ezek között II. Rudolfnak három fia van: Péter, János és Rudolf. Ez sem áll. E Péter nem más mint Pétermann bán, János pedig az őt követő bán; a fenti oklevelekből, nevezetesen az 1423. évből cáfolhatatlanul kitünik, hogy a két bán János zágrábi püspöknek a fivérei, nem pedig unokaöccsei.

d) Nem áll, hogy Magdolna férje Blagaji István és hogy e házasságból Antal, László, Gergely, Mátyás és leányok születtek volna. János zágrábi püspök 1433-ban tett végrendeletében világosan megmondja, hogy nővére Magdolna Blagaji Antalhoz ment férjhez.

Az egyetlen Blagaji István, kire a fenti házassági összeköttetés az időrend szerint alkalmazható volna, zágrábi kanonok volt.¹ Helyes csak az, hogy Antal, ki ezen táblán Magdolna fia, Albeni Magdolnának a férje; hogy Magdolnának leányai is voltak, arról a legújabb kutatásokon alapuló nemzedékrendi tábla² mit sem tud.

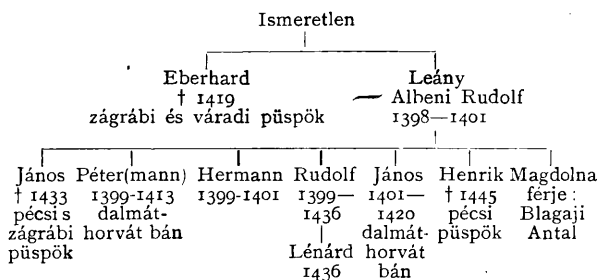
e) Az sem áll, hogy Henrik kolozsmonostori apát és pécsi püspök Jánosnak a fia s János zágrábi püspöknek az unokatestvére. Az illető munka azzal indokolja ezen állítást, hogy Henrik sírfelirata: «Hic est sepultus Henricus Johannis episcopus Quinqueecclesiensis.» Az egyetlen János, kire ezen atyafiság vonatkozhatna, János dalmát-horvát bán, kiről azonban egyetlen egy okirat sem mondja, hogy gyermekei voltak. De itt az 1425. évi okirat, mely világosabbnál világosan hirdeti, hogy Henrik pécsi püspök «filius annotati Rudolphi, frater Johannis uterinus et carnalis», tehát egy és ugyanazon

¹ V. ö. többi közt a Pannonth. főapátság tört. III. 33.

² Dr. Thallóczy Lajos: Blagay-oklevéltár egyik melléklete.

Rudolf fia, Jánosnak (bánnak) pedig atyától és anyától édes fivére. Ezzel szemben a sírfelirat, mely minden valószínűség szerint csak későbbi időből való, minden értékét veszti.

A helyes nemzedékrend pedig a következő:

Hogy Koller a pécsi püspökségről szóló művében János püspököt «de Han»-nak nevezi, abban találhatná magyarázatát, hogy Hany zalamegyei helység esetleg Éberhard püspöké volt, ki ezt unokaöccsének adta. Erről a megnevezésről különben egyéb forrás mit sem tud.

Dr. WERTNER MÓR.

Heraldikai apróságok.

1. Czimereslevél kancelláriai taxája 1572-ben.

A XVIII. századtól kezdve számos nyugta maradt ránk a nemesi, bárói és grófi diplomák kiállításáért kifizetett összegekről, a régebbi időkből azonban kevesebb adattal rendelkezünk, s azért közöljük alább Salm gróf e rövid kis levelét, mert megtudjuk belőle, hogy Liszthytől, a ki ekkor alkancellár volt, 20 forinton váltott ki két darab czimeres levelet; ezek egyike *Vajda Kristóffé* volt, a másikkal tulajdonosáról nem szól a levél, melynek teljes szövege a következő: «Egregie nobis dilecte, salutem et benevolentiam. Im mi Listhius uramtól váltottunk ki két levelet húsz forinton, egyik *Vayda Christoff* czimer-levele, az másik más szolgánké. Azért azt akarjuk, hogy mikor ez mi levelünkkel Listhius uram embere megtalál, hogy mindjást adj húsz forintot neki. Nec secus facturus. Valet felicitate. Datum Viennæ die 12. Novembris 1572. — Eckius comes a Salmis manu propria.

Czim: Egregio Benedicto Literato Jauriensi, provisorii nostro in arce Sancti Georgii etc. nobis dilecto».¹

2. Bocskay szakácsának czimeres levele.

Ismeretes Zsigmond királynak szakácsa, Eresztvényi Ferencz, számára adományozott

¹ Nemzeti Múzeum lev. Törzsanyag. 1572.

czimeres levele.¹ Ismerjük továbbá Báthory István szakácsának Krasznai Für Jánosnak 1579 június 10-én Báthory Istvántól nyert czimeres nemeslevelét.² A következőkben egy későbbi fejedelmi szakácsnak, Vármezei Pethő Györgynek cím-res levelét mutatjuk be, melyet Bocskay István 1606 november 23.-án adott Kassán familiarisának, az említett Pethő Györgynek és testvérének Jánosnak, özv. alpesi Zólyomy Miklósné, Daróczy Zsófia közbenjárására. A czimerszerző érdemeiről az oklevél így emlékszik meg: ... «*quae ipse nobis etiam antea cum remissiori fortunæ cura nitēbamur arte sua coquinaria, qua multos alios excellere non ignoramus, ex post autem militiam sequens in his bellicis expeditionibus ... notanter autem in obsidione Varadiensi fideliter exhibuit...*» Amint Eresztvényi czimerében mesterségére emlékeztet a nyárson sült hal, úgy itt Pethő czimerében szakácsi művészetének jelképe a két fogoly — bizonyára jól értett a vad elkészítéséhez s a konyhakés a *culter cisorius*. A czimerleírás a következő: «*scutum videlicet militare coelistini coloris, cuius fundum cespes viridis occupat, super quo duæ perdices naturalibus pennis depictæ alis compositis altera vigilanti, altera vero capite plumis abscondito dormienti similes requiescere visuntur; supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium gemmis unionibusque variegatum, ex quo dimidius homo amictu rubeo umbilicotenus exsurgere dextra ensem nudum, sinistra vero cultrum cisorium tenere visitur; ex cono autem galeæ teniæ sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras seu margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt et exornant*».³

3. Adatok a czimeralakok jelentésének magyarázatához.

(Tapolczai Tompa Mihály czimeres levele.)

Tapolczai Tompa Mihály, kinek czimeres leveléről szólunk, Nádasdy Tamás, majd Dudich András titkára és tanácsosa volt, mint ez oklevélből tudjuk. Egyrészt ebből a szempontból érdemi megfigyelésünk, másrészt azonban azért is, mert az oklevél elmondja, hogy mi a jelentése a czimerben látható alakoknak, s mi módon függnek össze ezek életpályájának egyes mozzanataival. Tompa a czimert I. Ferdinándtól kapta, az erről szóló oklevelet azonban nem ismerjük, csak a Miksától való 1564 augusztus

¹ 1414. szept. 16. (Mon. Hung. Her. II. 35. 1.)

² Közlötte Lehoczky Tivadar Turul 1887. évf. 200. lap.

³ 1746 márc. 12-én Veszprémben Perczel Imre viczeszolgabíró által kiadott hiteles másolata a veszprémi káptalan orsz. levéltárában, Donationales et armales n. 31.

11-én Bécsben kelt, czimeres nemeslevél hivatkozik rá, melylyel Miksa megújította Ferdinánd adományát¹ s egyben nemesi kuriává emelte Tompa tapolczai kuriáját. A czimerleírás s az azt követő magyarázat a következő: «scutum videlicet erectum lineis tribus circa centrum scuti ad angulos obtusos sese secantibus tripartito divisum, inferior scuti ora albo colore expressa repræsentat tres colliculos ex imo emergentes, e quorum medio, reliquis nonnihil evectiore, enatus cernitur surculus rosaceus ramis per totam eam scuti regionem dispansis tribus rosis conspicuus, quarum mediæ insidet psittacus naturali colore pictus rostro versus sinistrum scuti latus converso, alis expansis, dextropede annulum aureum adamante acuto radiantem tenens; in superiore dextro scuti latere rubri coloris apparet ductus albus transversim actus formam fluminis referens, cui a sinistra parte imminet stella radians, sinistrum porro scuti latus cæsius colore notatum continet caput leonis iubis oblongis, horridum rictu, annulum aureum similiter acuto adamante clarum tenens, supra quod e regione stellæ depicta est imago lunæ corniculatæ cornibus versus dextrum scuti latus conversis; scuto incumbit, galea aperta, torque aureo per collum revincta ex qua defluunt lemnisci cæsius, flavo, rubro et albo coloribus distincti, galeæ imposita est corona, regium decus, margaritis pretiosis refulgens et imminet desuper caput leonis, priori per omnia simile, — non levia quippe, si diligentiùs perpendas, vitæ studiorumque tuorum argumenta: tres siquidem colliculi solum tuum patrium declarant, surculus rosæ, spinis asper, virtutis viam designat, aditu quidem asperam et confragosam ceterumque indefesso pertinacique studio tuo aditum tibi ad carpendas rosas, fragrantissimos scilicet et nullo ævo defluxuros eos fructus usurpandos fecerit; psittacus, volucrum ingeniosissima humanæque vocis æmula, animi prudentiam linguæque facundiam adumbrat, quæ virtutes in hominibus literatis vel præcipue requirunt; annulus apud doctos encyclopediæ argumentum est, in politico tamen vitæ ordine secretarii munus apposite adumbrat; fluvius rerum mundanarum tempestates refert, quibus homines præstantes ceu quibuspiam rapti absorberentur in præstantissima dei ope, quam luna et stella denotant, adiuti infractaque animi fortitudine præditi ex iis eluctarentur; caput leonis, ut est leo animal animi magnitudine et virium robore præstantissimum,

¹ Tompa Mihályon kívül még a következőkre terjedt ki az adomány: apjára, Antalra, testvéreire, Boldizsárra és Gergelyre, sógoraira: Keresztúri Deák Boldizsárra, Erekí Deák Gergelyre, Szili Bakon Andrásra és rokonára Keresztúri Deák Gáspárra.

animi fortitudinem in quibusvis fortunæ procellis conservandam notat».¹

Dr. HOLUB JÓZSEF.

A Csém-nemzetségből kiágazott családok.

A Vas megyében még most is létező Csém nevű helység valamikor az ugyanazon nevű nemzetség tulajdonát képezte. E nemzetségre vonatkozólag genealogiai irodalmunkban mindeddig csak egynéhány, 1244-ben említett tagjáról van szó, arról azonban, vajjon e nemzetségből még később is virágzó külön családok ágaztak-e ki, mindeddig nem volt tudomásunk.

Pedig vannak.

* * *

A nemzetség első nyomára IV. Bélának 1245² febr. 2-án kiállított okiratában akadunk. Elmondja benne a király, hogy a Csém-nemzetség tagjai Vas megye határainak védelmezésében már régen kitüntették magukat, hogy két tagja: *Roland* és *Seywret* valamely (az okiratban már ki nem betűzhető) vas megyei végvár védelmezése alatt az osztrákoktól megöletett, minek megjutalmazásául a nemzetség tagjainak a Vas megyében, Csém, Csatár, Tolvajvár, Cséke, Pöszöny, Korlátfalva és Inczéd szomszédságában fekvő *Övír* nevű telket, melyen valamikor vár állott, a hozzá tartozó földekkel oly feltétellel adományozza, hogy a határnak az osztrák betörések elleni védelmezése céljából a régi várat felépítsék. Az adományozott tagok pedig a következők:

a) Mad comes és fia Tamás, b) Márton, c) Miksa, d) Jakabsa, e) Hertenig, f) az osztrákok ellen elesett Roland fia Roland, g) az ugyanazok ellen elesett *Seywret* fia *Szilveszter*. Hogy mikorra teendő ezen osztrák becsapás, határozottsággal meg nem mondhatjuk, de minden valószínűség arra vall, hogy 1230-ban történt, mely évről tudjuk, hogy az osztrákok akkor a Vas megyében lévő Borostyán és Langeck nevű várakat ostromolták.³

Az 1245-ben szereplő személyek utódairól tudtommal csak az 1291-ben kiállított két okirat adja az első megbízható tudósítást.⁴ III. An-

¹ A czimeres nemeslevél átírva megvan a Zalavár-megye hatósága által a Tompa Mihály és Jakusics György veszprémi püspök közt folyt perben 1641. Sümegyen kiadott ítéletlevelében. Veszprémi káptalan országos lev. T. 328.

² Wenzel VII. 161., 162., hol a kelet 1244-re van téve. De miután ebben már Héder nb. Gúszingi Henrik mint Vas megye főispánja szerepel, holott 1244 jun. 15-én még Balduin a főispán (ugyanott 157.) és a király uralkodásának tizedik évéről szól, világos, hogy az okirat kiállítására 1245-re teendő.

³ Wenzel VII. 283.

⁴ Wenzel XII. 503.

drás király tanusítja az egyikben, hogy *Silvester fia: Óvári Bittó* (= Bychov), az ő hive, már számos alkalommal nagy érdemeket szerzett magának. Midőn II. Ottokár cseh király a magyar határt elfoglalta, Bittó a határvidéken az osztrákok ellen harczolva, osztrák fogságba került. Onnan kiszabadulva Albert osztrák fejedelem ellen harczolt, midőn ez (1289-ben) hatalmas sereg élén Vasmegyébe betört. *Óvár nevű várát* mindaddig hősiesen védelmezte, míg csak lehetett; de miután seholy sem kapott segítséget, fel kellett adnia a várt, mire számos rokonaival együtt osztrák fogságba került, melyből csak úgy tudott szabadulni, hogy összes birtokait részint eladta, részint elzalogosította. Sógora (vagy nővérének fia = frater sororius) Domonkos Óvár ostroma alatt elesett. Hősies magatartásáról Gűszingi Iván és Miklós tanuskodtak. 1291-ben újra találjuk egy Ausztria ellen indított hadjáratban, a mennyiben az osztrák Rohrau nevű vár ostromlásában részt vett. Altalánosságban még azt is említi a király, hogy Bittó már V. István alatt is kitüntette magát. E nagy érdemek elismeréséül megújítja neki azon adománylevelet, melynek erejével V. István neki a Vasmegyében fekvő *Szarvaskend* nevű helységet adományozta és mely az óvári ostromlás alatt elveszett.¹

Bittó korábbi s további sorsát határozottsággal nem ismerjük. — 1286-ban olvassuk, hogy bizonyos *Bichow* mester a vasmegyei Döröcske mellett birtokol.² 1309-ben bizonyos *Bytho* Vasmegye alispánja³ s alig lehet kétség benne, hogy mindkét esetben Bittó a Csém-nemzetség fentebbi tagjával azonos.

1326-ban bizonyos Bittó (=Bycho) Sopronmegye egyik alispánja⁴ azt azonban, hogy Óvári Bittóval azonos legyen, nem merem határozottan állítani. Ugyanazon évi febr. 27-én Bychou mester Hédervári Dénes megbízottja⁵ és így

¹ Dr. Pauler Gyula «A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt» című művének első kiadásában (II. 522.) az 1291. évi hadjáratról szólván, azt mondja, hogy «Albert herczeg juniusban Vasból, Sopronból átment Mosonyba és megtámadta Magyar-Óvárt. A várat Szilveszter fia Bychov — Biczó — védelmezte stb.» Mily bevágó fontossággal bírnak a genealogiai meghatározások valamely homályos földrajzi, chronologiai s egyéb természetű történelmi kérdés felderítésénél és mily nagy hibát lehet elkövetni, ha genealogiai támpontok mellőzésével valamely kérdést csak találmóra akarunk megoldani: mutatja fényesen a jelen eset. Pauler ezen Óvárt a mosonmegyei Magyar-Óvárral veszi azonosnak, holott fentebbi család-történelmi elemzésből megczáfolyhatatlanul kiviláglik, hogy a vasmegyei Óvárral van dolgunk. — Magyar-Óvár 1289 előtt és után a Győr-nemzetség birtokában volt.

² Hazai okmánytár VIII. 250.

³ Anjoukori okmánytár VI. 467.

⁴ Sopronm. oklevéltár I. 109.

⁵ Fejér VIII. 3., 126.

kétségkívül a sopronmegyei alispánnal azonos, mert Dezső 1326-ban Sopronmegye főispánja.

A másik okiratban tanusítja András király 1291. jul. 21-én,¹ hogy *Hertuegh fiai: Vész Miklós, Werhart, Konrád és Seyfried* tőle a vasmegyebeli hidegségi (= hidegkúti) kerületben fekvő Alber nevű birtokot kérik. Érdemeikül felsorolja, hogy akkor, midőn Trusalch (Truzsalk) és más osztrákok a végvárakat elfoglalták, nevezetesen midőn Trusalck a körmendi várt kezeltette, vitézül harczoltak, mely alkalommal Merch nevű fivérük elesett, — hogy Vernhard (III. András uralkodása kezdetén) Rohonc vára előtt az osztrákok ellen harczolva, súlyosan megsérült, hogy Miklós Szent-Mihály vára előtt megsebesült,² és hogy az 1291. évi hadjáratban szintén részt vettek, melynek folyamán egyik rokonuk, Német (Theotonicus) János az osztrák *Rohrau* (az okirat közlöje tévesen mondja: Boros) előtt elesett. Megújítja nekik tehát IV. Lászlónak Alber birtokra vonatkozó adománylevelét. Miután a nemzetség tagjai sorában 1245-ben egy Hertenic-et találtunk (Hertenig = Hertuegh nem más mint a nemet Hartwich = Hartwig magyaros kiejtése) és Hertvegh fiai épen úgy mint Szilveszter fia Bittó 1291-ben Rohrau előtt harczolnak, jogosítva érezhetjük magunkat azon határozott állításra, hogy Hertvegh fiai szintén a Csém-nemzetség tagjai sorába felveendőek. A «Wész» pedig nem más, mint a német «Weisz» magyaros kiejtése.

«Wész» Miklós 1296-ban a vasmegyei Szeleste nevű helységben birtokot szerez. Az erről szóló okiratot 1328 máj. 29-én *Vernhard fia: Szilvágyi Miklós* íratja át,³ a miből következik, hogy Weisz Miklós egyenes fiörököst nem hagyott, hogy örököse fivérének, Vernhardnak, fia Miklós s hogy ez 1328-ban a «*Szilvágyi*» családnevet használja. — 1292 aug. 3-án találjuk,⁴ hogy (Csói) Mátya comes Szilvágyon három hűbértörökést Bernhard (Berunhord) comesnek, Monyorókerék várnagyának elzalogosít. Az imént felhozott adatból tehát azon érdekes eredmény következik, hogy ezen várnagy nem más, mint a Csém nb. Vernhard. Miután továbbá 1368-ban⁵ egy Szilvágyi Miklós fia Péter nevű birtokosra is akadunk, több mint valószínű, hogy ezen

¹ Wenzel XII. 503. IV. László adománylevele kelt 1281-ben, midőn az illetők Gűszingi János nádor hadseregében szolgáltak. Wenzel IX. 297.

² Erről emlékszik is egy 1313. évi okirat (Anjoukori okmánytár I. 296.), midőn azt mondja: «ipso tempore quando *Trussalchius theotonicus* monasterium beati Michaelis de Castro ferreo potencialiter adheriat supra villam Gelse accedendo etc.»

³ Hazai okmánytár III. 46. 98.

⁴ Hazai okmánytár IV. 387.

⁵ Sopronm. oklevéltár I. 375.

Péter alatt Csém nb. Vernhard vagy Bernát unokáját kell értenünk.

1418-ban szerepelnek *Szilvágyi János fia Imre és Benedek*.¹ Weisz Miklós különben már 1308-ban használja a «Szelestei» nevet.²

* * *

Fentebb láttuk, hogy Csém nb. Seywret fia Szilveszter a vas megyei Óvárt kapja s hogy e Szilveszter fia Bittó, ki 1291-ben már az «*Óvári családnevet*» viseli, a vas megyei Szarvaskend nevű birtokra, melyet már V. Istvántól (1270—1272) kapott, megerősítést nyert. Közvetlen utódait nem ismerjük ugyan, de az alábbi adatok alapján könnyen ismerhetjük.

1. Vasnegyében a XIV. századtól kezdve a *Sibrik*-családdal találkozunk, ki a *szarvaskendi, óvári*, fitesi és káldi előnevet használja. Nevezetesen ismerjük a következő chronologiai adatokat:

a) 1344: fil. *Sefridi*, b) 1368: fil. *Sebreti*, c) 1405: *szarvaskendi Sefridus*, d) 1455: *szarvaskendi* vagy fizesi *Sebrich* Gergely, e) 1458: *szarvaskendi Sebreth* (dictus) András, f) 1468: *Sebreth* (dictus), g) 1471 okt. 28-án *óvári Sybryth* Péter és fivérei *László* és *Zsigmond* (czimereslevelet kapnak), h) 1478: *szarvaskendi Sybryth* Benedek, i) 1479: *szarvaskendi Szifrid-fia* László Vas megye főispánja és a »*Sybryd*« István; j) 1496: *szarvaskendi «Sybryk»* László az alispán, k) 1461: *szarvaskendi Szejfridfi* Gergely és l) 1489. pedig: *szarvaskendi Sibrik* László és Zsigmond az óvári várban őket illető jogukat a Baumkircher-ekre ruházzák át. m) 1492: Ladislaus *Sybryth* de Zarvaskend.³

Mindezen változások, melyeken a család neve 1344 óta keresztül ment, míg 1489-ben véglegesen a «*Sibrik*»-nevet felvette, nem mások, mint az eredeti német Seyfried magyarosításai, illetve ferdítései. *Sibrik* (= Zsitrik) sem más és így az eddigiiek alapján — azt hiszem — be van bizonyítva, hogy itt *Óvári Bittó egyenes utódaival van dolgunk és hogy a szarvaskendi Sibrik-család a Csém-nemzetség egyik hajtása.*

2. Óvár várát a XV. században a vas megyei *Óvári*-család bírta. 1449-ben az elitelt Óvári Miklós birtokát: *Óvár, Pöszöny, Csátr, Szarvaskend, Csém* részeit a kormányzó eladományozza; majd 1452-ben ugyanő Nárdá, Szabar és Méren részeit, mint a magbanszakadt Óvári János birtokait Somosi Jánosnak és Óvári Imrének adományozza, 1468-ban az

Óvári Bekő groffenschachi, laki és gerinczesföldi részeibe a Gel(e)ieket igtatták be.¹

A birtokviszonyokból megczáfolhatatlanul derül ki, hogy *a vas megyei Óvári-család is a Csém-nemzetség hajtása*; egyenes őseit azonban azért nem tudjuk határozottan megjelölni, mert Seyfried fia Szilveszteren kívül Óvárt 1245-ben még más Csém-nembeliek is kapták, kiknek utódai éppen úgy vehették fel az Óvári nevet mint Szilveszter fia Bittó. Nevezetes körülmény azonban mégis, hogy az Óváriak birtokában Szarvaskend is találjuk, melyet tudvalevőleg Bittó 1270 és 1272 között kapott. Ebből már most arra szabad következtetnünk, hogy Bittó utódai sorából az egyik ág az Óvári nevet megtartotta.

3. Találjuk továbbá Vas megyében a Csém-családot is, mely egyszer (1442-ben) mint Csámi is szerepel, a mi kétségkívül csak írási hiba. De miután a magvaszakadt Csámi Mihály birtokai királyi adományozás útján Óvári Jánosnak és a már fentnevezett Somosi Jánosnak adattak, kétséget nem szenvedhet, hogy a *Csémiek is a Csém-nemzetség egyik hajtása* és hogy bennök valószínűleg a nemzetség törzséből legkorábban kibontakozott családot kell felismer-nünk.

Vajjon Somosi János is e nemzetség tagja? nem tudjuk. De miután (1479-ben) egy Kis-Csém és (1490-ben) Nagy-Csém is szerepel, több mint valószínű, hogy az 1479-ben szereplő kis-csém Török-család is e nemzetség sarja.²

Dr. WERTNER MÓR.

A gentry.

E czimen a Budapesti Szemle ez idei áprilisi és májusi számában egy igen érdekes és tanulmányos fejtegetést olvashatunk Concha Győző tollából. Nem lesz talán felesleges, ha a jeles tanulmány gondolatmenetét néhány megjegyzésünk kíséretében megismertetjük olvasóinkkal.

A gentry szó és fogalom angol eredetű. Az angol gentry-osztály eredetét tekintve azonos származása az angol arisztokráciával. Az angol arisztokrata családoznál ugyanis mindig csak a család legidősebb sarja bírja a család főnemesi birtokait és viseli főnemesi czimeit, míg az ifjabbak alkották a gentryt. Hosszas fejlődés után az angol gentry ma már elvesztette születési jellegét, az angol társadalom a gentryhez való tartozását nem a származástól teszi függővé, hanem bizonyos kedvezőbb anyagi helyzetűl,

¹ Fejér X. 6, 111.

² Sopronm. oklevéltár I. 70.

³ Csánki II. 848. Zalam. oklevéltár II. 634.

¹ Ugyanott 842.

² Ugyanott 741., 854.

mely lehetővé teszi a magasabb szellemi, erkölcsi és műveltségi élet kifejlődését.

A magyar gentry jóval kisebb történeti fejlődésre tekinthet vissza mint az angol. Tulajdonképeni kialakulása csak a 48-as törvényhozással kezdődik, a mikor a köznemesség minden lényeges előjogát elvesztette. A megváltozott gazdasági és társadalmi viszonyok közt, hozzájárulván az abszolutizmus is, a köznemesség igen bizonytalanul érzi magát. Az alkotmány helyreállításától várta helyzete megszilárdulását, de reményében csalatkozott. Erre bizonyos mozgalom kezdődött a köznemesség körében s e mozgalommal kapcsolatban feltűnik a gentry elnevezés. A régi középosztály az újabb földbirtokosok és a magasabb szellemi foglalkozást űzők egy társadalmi renddé alakulnak. Kimarad az új alakulásból az előkelőbb polgári elem és a műveltebb zsidóság. Az alakuló társadalmi osztály kezdettől fogva agrár színezetű és konzervatív jellegű. A nyolcvanas években mindinkább erősödik a mozgalom, bár még egészen a társas élet körében marad. (Országos Casino alapítása 1883.) A sajtó is kezd foglalkozni a gentry dolgaival. Clericalis és feudális törekvésekkel gyanúsítják meg és a liberalizmus nevében erősen támadják. (Béksics.) A gentry védelmére Berzeviczy Albert kel egy jeles cikksorozatban. Ő határozza meg először a magyar gentryt, mely alatt a köznemességet érti. Majd gróf Tisza István és Grossschmied Béni fejtegetik, hogy egy erős magyar középbirtokos-osztály léte nemzeti érdek és ők is, mások is különféle törvényhozási intézkedéseket sürgetnek ez osztály érdekében. Mindazonáltal a gentry helyzetén alig változik valami. A mint Concha mondja: «A mindennapi társaséletben vagy a költészet világának színpadán oly sűrűn szereplő gentry nem szociálpolitikai tényező, mert immár hosszú élete ellenére is merő vágyakozás, ösztön, egy társadalmi csoport szeretetének s a más csoportok iránti ellenszenvének ösztöne, ezentul még a csoport létérdekeinek és társadalmi hivatásának értelmi fontolgatása, de a vágyakodás, ösztön és fontolgatás akarattá sűrödni (sic!) nem bírnak. A gentry érzélem, fogalom is, de nem actio.»

Az első actio 1907 nov. 14-én történt gróf Pálffy János végrendeletével. A fejedelmi alapítványok közül hármak tart a gentryre nézve fontosnak Concha. Az egyik a középiskolai tanárok részére hagyott üdülőhely (a vöröskői vár), a másik a magyar középosztály gyermekei számára alapított 700—1000 koronás tanulói ösztöndíjak, a harmadik ugyancsak a magyar középosztály főiskolát végzett fiatalosága számára létesített 4000—6000 koronás külföldi utazási ösztöndíjak. Ismerteti ezután Concha Králiknak,

a Pálffy-végrendelet jelentőségét méltató könyvét, inti a zsidóságot, hogy a keresztény és magyar világnézethez való alkalmazkodással keresse a gentryvel való egybeolvadást s végül a gentryt felhívja, hogy iparkodjék tagjaiban megvalósítani az angol gentleman mivoltát.

Legyen szabad Concha eszmeébresztő fejtegetéseihez — melyeknek természetesen csak halvány mása e kivonat — néhány kifogásunkat hozzáfűzni. Egyik kifogásunk az, hogy Concha meg sem említi gróf Zichy Imrénének *Szemle* cz. hetilapját, mely ugyan sem rövid létezése (1883—85), sem csekély elterjedtsége, sem meg nem felelő színvonala miatt nagyobb hatást nem tehetett, de határozottan a gentry érdekeinek képviselőtét tüzvén ki programjául, a nyolcvanas évek gentry-mozgalmait egyik jelenségeként mégis említést érdemelt volna. Azt hisszük továbbá, hogy Concha a Pálffy-végrendelet jelentőségét erősen túlbecsüli a gentryre nézve. Elvégre 12 millió korona döntő fordulatot nem képezhet az oly nagyszámú középosztály életében. S ha képezhetne is, ezt így jóslatként bajos előre kimondani, nem is szólva arról, hogy egyelőre még bizonytalan, hogy a végrendelet Pálffy János akarata szerint végre lesz-e egyáltalán hajtva. Különben is az alapítványok a magyar középosztálynak szólnak s nem a gentrynek.

És ezzel eljutottunk a legsúlyosabb kifogáshoz. Concha cikkéből nem lehet egész pontosan megállapítani, kiket soroz ő a gentry tagjai közé s a mennyiben megértettük gondolatmenetét, úgy látszik, mintha nem sikerült volna neki teljesen felismerni a magyar gentry mivoltát. Egyrészt nagyon erősen az angol gentry hatása alatt áll, másrészt meg a magyar gentrységét, azt gyanítjuk, egyenértékűnek tartja az Országos-casinói tagsággal. Pedig az angol és a magyar gentrynek az átvett néven kívül édeskeves köze van egymáshoz s az Országos-casinói tagság a gentrységtől ma már erősen differenciálódott fogalom.

A magyar gentry eredetét tekintve, földbirtokos nemesi osztály. Szinte kizárólag azon köznemesi családok sarjait számítjuk ide, kiknek ősei a régi megyei és országgyűlési életben jelentékenyebb szerepet játszottak. Tehát nem az egész köznemességet, hanem annak csak vagyonosabb, előkelőbb részét. Ezek az u. n. gentry-familiák, melyek e jellegüket kedvezőtlenül vált anyagi helyzetükben is többé-kevésbé megtartották. A gentry-familiák egy része ugyanis az ősiség eltörlése után elvesztette birtokait s az új alkotmányos életben a nagy mértékben felszaporodott hivatalokban keresett megélhetést. Főleg a megyei és ministerialis hivatalokat árasztották el ősi tradíciók hatása alatt és e hivatalokra rá is nyomták a gentry-

jelleget (a mi nem teszi azt, hogy mindenki, a ki e hivatalokban van, egyszersmind gentry is). Az új hivatalnok-gentry és a régi földbirtokos-gentry társadalmilag egy osztály maradt, hiszen a közös családi származás és hagyományok sokszorosán összetartották őket. Sőt a hivatalnok-gentry jobbmódu része volt az, mely folyton a fővárosban tartózkodván, a gentry-mozgalmakban vezérszerepet játszott. A lassankint kifejlődő gentry-osztályöntudatot ők tartották ében s ez tőlük és általuk terjedt szét az országban.

El kell ismernünk, hogy a gentry közé apránként bejutottak olyan elemek is, kik nem származtak gentry-familiákból. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy ezeket nem hivataluk, foglalkozásuk emelte a gentry közé, hanem társasági helyzetük. Gentry-családokkal házasodván össze, ezek társaságában élve hozzájuk simultak érzésben és gondolkozásban. Ilyenek — azaz nem gentry-családokból származók s a társadalom által mégis gentrykül elismertek — azonban jóval kevesebben vannak, mint általában véve hiszik és a keresztény és nemesi származástól itt sem lehet eltekinteni. A gentryskedés újában valóságos ragályként lépett fel országszerte, a mi előkelőbb gondolkozást és viselkedést, vagy legalább annak látszatát hozván magával, comicus kinövésai mellett sem egészen elítélendő társadalmi jelenség, de nem mind gentry az, a ki annak hiszi magát vagy azt szeretné, hogy annak tartásák.

Ezek szerint nálunk a gentryhez való tartozás első sorban a családi leszármazáson fordul meg. A gentry-familiák nem mind ősi családok, de az apai ágon 4—5 nemesi ős mégis minimális követelménynek mondható (anyai ágon a magyar felfogás elnézőbb). Szükséges továbbá bizonyos foku jólét, műveltségi állapot és megfelelő társasági helyzet. Azután élnie kell az illetőkben a gentry-osztályöntudatnak, melylyel együtt jár az a világnézet is, mely a gentryre nézve jellemző. E gentry világfelfogás legfőbb alkatelemei: conservativismus a politikában, agrarismus a gazdasági, gavallérság és exclusivitas a társadalmi életben. A gentry-conservativismus elég különböző színezésben jelentkezik. Lehet aulicus, lehet nemzeti; főszajtsága az, hogy a létező monarchicus alkotmányon és az ehhez szabott társadalmi renden lényeges reformokat nem óhajt, még olyan esetekben sem, mikor a mai helyzet reá nézve bizonyos szempontból kedvezőtlen (pl. a főrendiház mai szervezete). Az agrarismus mutatja igazi földbirtokos osztálynak a gentryt. A föld szeretete sajátosan össze van nőve a gentryvel. Még a gentry

azon tagjai is, a kik egész életüket a főváros háztengerében töltik, a kiknek egy talpalatnyi földjük sincs, a kiknek jóformán fogalmuk sincs a gazdálkodásról, lélekben ma is földbirtokosok és a földbirtokos osztály érdekeit viselik szívükön. A gavallérság fogalmát nem meghatározni, de körülírni is nehéz. Magában foglalja mások jogainak tiszteletben tartását, de annak érzését is, hogy a gavallér más közönséges embereknél különbnek tartja magát. Különbnek nagyobb lelki műveltsége, szélesebb látóköre, jobb modora és *társadalmi* függetlensége által. A mi sokak szemében a gavallérság leglényegesebb vonásának tűnik fel, a bővebb költés, az csak külsőség. Az exclusivitas lefelé és fölfelé szintén igen feltűnő vonása a magyar gentrynek, sőt a fölfelé való exclusivitas aligha lesz egy társadalmi osztálynál is annyira kifejlődve, mint a hamisítatlan magyar gentrynél. A gentry nem akar több lenni mint gentry; nem keresi az aristokráciával való összeköttetést; készséggel elismeri, hogy felette álló társadalmi osztály, de meg van elégedve a maga alacsonyabb társadalmi helyzetével s nem akar feljebb jutni. Ezért olyan ritka nálunk a gentry-családok főnemesítése. És a hol ez bekövetkezik, ott már rendszeren az aristokráciával való összeházasodás, nagy vagyon és igen előkelő politikai vagy katonai szerep az eredeti gentry-jelleget megváltoztatta. A társadalmi capillaritas ezen hiánya lehet hibája a gentrynek, de bizonyynyal egyik legsympathicusabb vonása. Az exclusivitas lefelé is érvényesül, de kevésbé mint fölfelé. Az igazi gentry csak gentry-társaságban érzi jól magát s a magánéletben ilyen társaságot keres, nem lát ott szívesen semmiféle más elemet, legyen az gróf, bankár, hivatalnok vagy polgár.

Körülbelül ilyen lesz a képe a ma magyar gentryjének. Hogy mennyiben gondolkozik és viselkedik helyesen a gentry, hogy miben és hogyan kellene megváltoznia, nem akarjuk vizsgálat tárgyává tenni. Egyről meg vagyunk győződve, hogy a gentry az, mely a régi magyar lovagi szellemet, a patriarchalis családi élet legrszebb tradícióit a legtökéletesebben tartotta fenn s mely a benne szunnyadó nagy erkölcsi javaknál és fajmagyar érzületénél fogva a leghivatottabb a magyarság vezetésére, léte az ország létének főbiztosítéka s ezért folytonos anyagi romlása nemzeti szerencsétlenség.

A mint látható, felfogásunk sokban eltér a Concháétól, a mi azonban nem jelenti azt, hogy cikkének érdemeit el ne ismerjük s mélyen szántó fejtegetései előtt tisztelettel meg ne hajoljunk.

SZÜCSI JÓZSEF.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságnak május hó 12-én tartott igazgatóválasztmányi ülésén *Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt jelen voltak: *Csánki Dezső*, *id. Daniel Gábor*, *Döry Ferencz*, *Horváth Sándor*, *Ortvay Tivadar*, *Soós Elemér*, *id. Szinnyi József*, *ifj. gróf Zichy Nándor* ig. vál. tagok, *Aldásy Antal* titkár, *Tóth Árpád* pénztárnok és *Szabó László* jegyző.

Elnök az ülést megnyitva, meleg szavakkal emlékezett meg arról a súlyos veszteségről, mely a társaságot *id. Bánó József* elhunytával érte, ki a társaságnak megalakulása óta tagja volt és kezdettől fogva helyet foglalt az igazgatóválasztmányban, a ki teljes odaadással, buzgalommal és lelkesedéssel támogatta a társaságot, s mint az 1901—1905. években a társaság alelnöke a társaság ügyeinek vezetésében tevékeny részt vett. Jelenté, hogy az elnökség a gyászhir vétele után táviratban fejezte ki a családnak a társaság részvétét. Indítványozza, hogy az ig. választmány a halál fölötti részvétének és fájalmának a mai ülés jegyzőkönyvében kifejezést adjon, és az ülésből kifolyólag a családhoz részvétiratot intézzen, a mely indítványokhoz az ig. választmány hozzájárult.

Ezután titkár felolvasta *Gárdonyi Albert* évdijas tag «Budapest legrégebb kiváltság levele» című értekezését, mely a Turul-ban fog megjelenni.

Új évdijas tagokul ajánlottak *Geyer Géza* tüzérszázados, Nagysurány, aj. *Szabó László* jegyző, *dr. Mocsári Miklós*, Ungvár, aj. *Pettkó Béla*, *Zlinszky Béla* főmérnök, Budapest, aj. *dr. Halász Bálint*, kik a társaság tagjaivá megválasztottak.

Titkár bejelenti, hogy a kassai múzeumnak állami kezelésbe való átvételekor tartott ünnepélyre a társaság is meghivatván, az elnökség üdvözlő táviratot küldött, a mit az ig. választmány tudomásul vett.

A lipcsei Centralstelle für Familiengeschichte a társasággal cserevizonyba óhajtván lépni, az ig. választmány e cserevizonyt elfogadja.

A Bethlen-Gábor-kör a Turul ingyen megküldésére vonatkozó kérelmét az ig. választmány, tekintettel régebbi hasonló kérelmekre vonatkozó határozatára, nem találta teljesíthetőnek.

Titkár ezután felolvasta a februári ig. választmányi ülés által *Nedeczky Tibor* évd. tag indítványa ügyében kiküldött bizottság jelentését, mely az indítvány azon részét illetőleg, hogy a társaság kérje fel a vallás-és közoktatásügyi minisztert, tenne az egyházi hatóságoknál lépéseket az iránt, hogy a régi anyakönyvek betűsoros mutatókkal láttassanak el, ily felterjesztés mellőzését javasolja, minthogy az előrelátható-

lag úgy is eredménytelen volna. Az indítvány második pontjára, a magántulajdonban lévő, csakis paleographiai ismeretek mellett olvasható okleveleknek hiteles másolatokbani kiadására nézve a bizottság javasolja, intézzen az ig. választmány a m. kir. igazságügy-miniszterhez felterjesztést, hogy a m. kir. belügyminiszterium, illetve a m. kir. országos levéltár meghallgatásával ily másolatok kiadásával az ország valamely tudományos intézetét, legcélszerűbben magát az országos levéltárat bizza meg. Az ig. választmány ez előterjesztést elfogadva, az elnökséget a további lépések megtevésével megbizta.

A pénztárnoki jelentés szerint a társaság bevétele az ülés napjáig 3690 kor. 71 fillér, kiadása 2883 kor. 14 fillér volt. Vagyonállás cselekvő vagyonban 38,217 kor. 57 fillér, szenvedő vagyonban 4905 kor. 18 fill., tiszta vagyon tehát 33,312 kor. 39 fillér.

Több tárgy nem lévén, elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére *Ortvay Tivadar* és *Horváth Sándor* ig. választmányi tagokat kérve fel, az ülést bezárta.

A magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságnak november hó 24-én tartott igazgatóválasztmányi ülésén *Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt jelen voltak *Barabás Samu*, *Boncz Ödön*, *Borovszky Samu*, *id. Daniel Gábor*, *Döry Ferencz*, *Emich Gusztáv*, *Horváth Sándor*, *Kollányi Ferencz*, *Makay Dezső*, *Soós Elemér*, *id. Szinnyi József* ig. vál. tagok, *Aldásy Antal* titkár, *Tóth Árpád* pénztárnok és *Szabó László* jegyző, Eperjes város képviselőjében *Magyar József* főjegyző és *dr. Holénia Gyula* főorvos, továbbá *báró Karg János*, *dr. Gábor Gyula*, *dr. Iványi Béla*, *dr. Zubriczky József*, *Holub József* társ. tagok és *dr. Magyar István* főügyész.

Elnök az ülést megnyitva, üdvözölte Eperjes város képviselőjében megjelent *Magyar József* főjegyző és *dr. Holénia Gyula* főorvos urakat és felkérte *dr. Iványi Béla* társ. tagot «Eperjes város czimerei és pecsétei» cz. felolvasásának megtartására.

A nagy tetszéssel fogadott felolvasás után elnök köszönetet mond Eperjes városának, hogy a bemutatás céljából a város három czimereslevelét átengedte. Ezután titkár bemutatta a *Benkner* családnak *dr. Gyárfás Tihamér* társ. tag által felfedezett három czimereslevelét, 1509-ből, 1517-ből, II. Ulászló, illetve II. Lajos és 1569-ből II. Jánostól, továbbá fényképben *Makai Gergelynek* 1519-ben II. Lajos által adományozott czimereslevelét, melyet *dr. Boldisár Kálmán* fedezett fel.

Ezután titkár jelentette, hogy a megüresedett két ig. választmányi tagsági helyre az alapszabályilag kitűzött időben két ajánlat érkezett be. Az ajánlatok az alapszabályok rendelkezései értelmében az ülésben felbontatva felolvastattak. Ajánlottak ig. választmányi tagokul dr. Gyárfás Tihamér évd. tag id. Szinnyei József és Áldásy Antal ig. vál. tagok által és dr. Iványi Béla évd. tag Kollányi Ferencz és Szabó László ig. vál. tagok által. A szavazás megejtetvén, beadatott 14 szavazat, ebből esett dr. Gyárfás Tihamérre 13, dr. Iványi Bélára 14 szavazat, minek folytán elnök *dr. Gyárfás Tihamért* és *dr. Iványi Bélát* az ig. választmány tagjaiul jelenti ki.

Titkár abbéli jelentését, hogy a budapesti grafikai és rokoniparosok főnökegyesülete körlevélileg tudatta, hogy a nyomdai árakat újból 10%-al emelték, az ig. választmány tudomásul veszi.

A pénztárnoki jelentés szerint a társaság bevétele a mai napig 5373 kor. 71 fillér, kiadása 4326 kor. 80 fillér volt, egyenleg 1046 kor. 91 fillér, a Nemz. Zsebkönyv II. rész I. köteténél a bevétel volt 120 kor. kiadás 90 kor., egyenleg 30 korona. Vagyonállás cselekvő vagyonban 37,376 kor. 91 fillér, szenvedő vagyonban 4905 kor. 18 fillér, tiszta vagyon 32,471 korona 73 fillér.

Az ig. választmány a jelentést egyelőre tudomásul veszi, egyuttal a folyó évi számadások felülvizsgálására *Soós Elemér* elnöklete alatt *Kollányi Ferencz* és *dr. Döry Ferencz* ig. vál. tagokat kéri fel.

Több tárgy nem lévén, elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére *id. Szinnyei József* és *Soós Elemér* ig. vál. tagokat kérve fel, az ülést bezárja.

SZAKIRODALOM.

Ferenczi Miklós: Hadadi Br. Wesselényi István élete és naplója. Egy hasonmással, két pecséttrajzzal és egy leszármazási táblával. Kolozsvár, 1910.

A nagy Wesselényi Miklós dédapja volt az a W. István, kinek élete folyását rajzolja meg szerző levéltári kutatások alapján, nagy szorgalommal s ügyes tollal megírt tanulmányában. Egyénisége, szereplésének köre s fontossága nem mérhető dédunokája pályájához, de feléje fordítja figyelmünket az a körülmény, hogy arra a korra esik szereplése, mely Erdély történelmének egyik legmozgalmasabb alkotmánytörténeti szempontból egyik legérdekesebb korszaka: t. i. a Thököly- és Rákóczi-harcok idejére (1674—1734). Emellett történetirodalmi szempontból is különösebb figyelmünkre méltó, mert fennmaradt naplója, mely oly páratlan hűséggel, részletességgel, pártatlansággal

tárgyalja sokat szenvedett kis hazája e korbéli (1703—1708) eseményeit, mint egyik kortársa sem».

Fiatal koráról keveset tudunk, 1674-ben született s fia volt W. Pálnak és Béli Zsuzsannának. Erdékes, hogy míg apja erős kuruc-érzületű volt s, mint tudjuk, a bujdosók vezéri tisztét is viselte 1674-től egészen Thököly fellépéséig, addig ő hamar belátván, hogy az erdélyi fejedelemséget visszaállítani többé nem lehet már egészen fiatalon az udvari párthoz szegődött s hűen kitartott a Habsburgok mellett élete végéig. Nagy kiterjedésű birtokai sok dolgot adtak neki, s mint középszolnoki főispánt vármegyéje ügyei is eléggé lefoglalták; Zsibón élt ősi birtokán, de itteni nyugodalmas életéből csakhamar kizavarták a Rákóczi-szabadságharcznak Erdélybe átcsapott hullámai s csak a harcok viharának lecsillapulása után térhetett vissza Zsibóra, Szebenben élt azalatt apósa, Bánffy György gubernátor, mellett. Mikor ez 1709-ben meghalt, s a gubernatori szék betöltése helyett a kormányt 16 tagu deputatióra bízták, ő is tagja lett ennek, sőt a következő évben Haller István halála után, elnöke. Ezt azonban nem tekintették állandó jellegű berendezkedésnek s a deputatio már 1711-ben országgyűlés összehívását kérte a tisztségekre való jelölés céljából, a mi meg is történt, s az 1712-ben összegyűlt rendek W-t jelölték a gubernatori méltóságra. Károly azonban nem volt figyelemmel a jelölésre s a katolikus gr. Kornis Zsigmondot nevezte ki, bár ő nem is szerepelt a jelöltek közt. De e mellőztetés sem ingatta meg a Habsburgokhoz való ragaszkodásában, s megnyugvással tűrte el azt is, hogy Károly 1721. Mártonfi erdélyi püspök kivánságát hagyta helyben az Alvinczi féle resolutio rendelkezése ellenére, hogy t. i. a püspököt s nem Wesselényit, a ki 1715 óta statuum praesidens volt, illeti meg a második hely a guberniumban. A Pragmatica Sanctio egyhangu elfogadtatását az erdélyi rendekkel jórészt W. buzgólkodásának köszönhetta a bécsi udvar, s ezért nem is maradt el jutalma. 1733 ban a szebeni országgyűlés ismét őt jelölte nagy szótöbbséggel a gubernatori méltóságra, de míg a kinevezés Bécsből készett, azalatt W. 1734 április 27-én meghalt.

Felesége gr. Bánffy György leánya, Katalin, volt, kitől nyolcz gyermeke született: négy leány, kik korán elhaltak, továbbá Ferencz, a későbbi középszolnoki főispán, István, ki a katonai pályára lépett, Zsuzsanna, gr. Teleki Ádámné és Mária, báró Jósika Mózesné.

W. naplóját műve utolsó fejezetében ismertet. Ferenczi. Eredetije a mult század 80-as éveiben került b. Wesselényi Miklós ajándékából a M. T. Akadémia könyvtárába P. Szathmáry Károly közbenjárására, a ki a Századokban (1887) és a Tört. Tárbán (1891) között is belőle egy-egy részletet s szándéká-

ban volt a Napló teljes kiadása. Ennek azonban ott teljesen nyoma veszett, s így Ferenczi csak másolatokat használhatott, melyekre egyes könyv- s levéltárakban talált, s melyek egymást kiegészítették 1703-tól 1708-ig az 1706. év kivételével, pedig minden jel arra mutat, hogy W. ez évről is vezetett Naplót.

Ferenczi egyik célja az volt, hogy W. életét írja meg s az életrajz keretében felhasználja Naplóját. Mivel azonban a Napló nagyon sok és értékes adattal szolgált az akkori politikai élet rajzához, ez jutván túlsúlyba az életrajzból tulajdonkép Erdély története, mondhatók alkotmánytörténete lett, s ebbe beillesztve találjuk W. pályáját. Kétségtelenül jobban oldja meg vala feladatát szerzőnk, ha különválasztja e két szempontot s korrajz keretében bevezetéskép adja Erdély azon korbéli történetét, kiaknázva teljesen a Naplót, s külön W. életét. Így azután nem kellett volna félnie, hogy egyes nagyobb kitérések az életrajz szerkezetének rovására esnek s lazábbá teszik az összefüggést.

Általánosságban véve megfelelő Ferenczi második céljának is, mely a Napló ismertetése volt, mikor elsorolja kéziratait s elmondja pár szóban évről-évre annak tartalmát; de mi mást vártunk: ha az életrajz keretében felhasználta a Napló politikai vonatkozásait, itt összeállithatta volna rendszerezve művelődéstörténeti szempontból fontos adatait, a milyenek, mint rövid ismertetéséből is látható, bőven akadnak W. följegyzéseiben. Művelődéstörténeti mozzanatokról lévén szó, nem titkolhatjuk el meglepetésünket szerzőnek erre vonatkozó felfogása fölött, melyet műve egyikét helyén kifejezésre is juttat, így: «1704. évi naplójának első fele *jelentéktelenebb*, aprólékos följegyzések foglalják el a legnagyobb részét (kiadásai, bevételei, a Szebenben élő magyarok életmódja, hetenkénti istentiszteletek), melyek azonban élénk világot vetnének az akkori családi, társadalmi és gazdasági viszonyokra. *Jelentékenyebbé* csak ott válik a napló, mikor 1704. június 20-dikán az ismeretes alkotmánytervezet miatt Bethlen Miklós kancellárt Rabutin elfogatja.» Vagy később 1705-nél: «Pontosan beszámol a szebeni magyar urak tétlen életének minden — *az ő szemében fontos, tulajdonképen azonban jelentéktelen* — eseményeiről. (Névnepck, lakomák, keresztelések, temetések stb.)» Igaz, hogy van az erdélyieknek Aporuk, de azért meg kell becsülnünk azt is, a ki bár szerényebben, de mégis elég sokkal járul hozzá kulturális történelmünk egyes fejezeteihez. Megfontolandó azonkívül az is, vajjon csak az «jelentékeny»-e, a mi a politikai történelmére vonatkozik, s használható-e egyáltalában ez a megkülönböztetés: jelentékeny és jelentéktelen, a politikai és művelődéstörténelem összevetésénél?

Nagy érdeme Ferenczinek, hogy e kiadatlan s nagy

részben ismeretlen nagybecsű emlékre ráterelte a figyelmet. Az Akadémia kéziratárában most folyik a kéziratok szakavatott rendezése, reméljük, hogy előkerül a Napló elveszettnek hitt kézírata, s akkor Ferenczi, a mily szeretettel foglalkozott ezen tanulmányában W. alakjával s naplójával, ugyanoly gondossággal fogja közrebocsátani azt s értékes kincscsel gazdagítja így majd amúgy is szegény naplóirodalmunkat.

A munkát bő irodalmi forrás-összeállítás s a W.-család nagy leszármazási táblája gazdagítja az 1491 előtt elhunyt Lászlótól egészen a ma élő Wesselényiekig.

Dr. Holub József.

A Csikszentsimoni Endes család levéltára (1544—1848), ismerteti Sándor Imre. Kolozsvár, 1910. 248 l.

Gárdonyi Albertnek a Pécsujfalusi Péchy család levéltárát feldolgozó regestakötete után örömmel kell üdvözlönnünk a genealogiai és részben köztörténeti kutatásokat is nagyban megkönnyítő segédkönyvek e második hírmondóját.

A Csikszentsimoni Endes család levéltára, melynek több ezerre terjedő oklevélnyomát dolgozza fel jelen kötetben szerzőnk, már eddig sem volt teljesen ismeretlen a kutatók előtt. A Székely Oklevéltár V. és VI. kötetében több darabját közli dr. Szádeczky Lajos, ugyanő használta fel a levéltárát a Csiki székely krónika cz. értekezésében is, dr. Balló István szintén adott ki belőle néhány oklevelet a Történelmi Társ 1899. évfolyamában. — A levéltár anyaga merőben ujkori, legrégebb darabja 1544-ből való, XVI. századból csak 48, a XVII-ikből mindössze 223 oklevél található benne, a többi, mintegy 5000 db., a XVIII. és XIX. századokból való. 1767-ig (Siculidium) minden darabot válogatás nélkül, azontul pedig csak a fontosabb birtokjogi és az érdekesebb személyi vonatkozású és missilis leveleket dolgozza fel a szerző. Így is több mint ezer bő tartalmu, szabatosan megírt, pontos évi és napi dátummal és a keltezés helyével ellátott regestát ad, jelezvén minden egyes darabnak eredeti, másolat vagy átírt voltát, az oklevél és pecsétek minőségét és anyagát, sőt a régebbi daraboknál az oklevél terjedelmét is. A már kiadott daraboknál pontosan utal a közlés helyére. Mindezekhez még 12 fontosabb oklevél szövege és mintegy 2000 nevet felölelő névmutató járul.

Az ily szakszerűen összeállított regestakötet tartalmilag is értékes erdélyi, szabatosan mondva specialisan székely vonatkozású levéltárát tesz közzé.

A Csikszentsimoni Endes családon kívül számos kiváló székely családra talál benne becses adatokat a kutató, így a Nagyabafalvi Abaffi, Altorjai Apor, Aranka, Basta, Cserei, Alcsernátoni Damokos, Vargyasi Daniel, Imreh, Incze, Szárhegyi Lázár, Haradi

Máthé, Csikzsögödi Mikó és Hidvégi Mikó, Urbán, Pókai, Csikszentdomokosi Sándor, Szeredai stb. stb. és az ezekkel vérségi összeköttetésben lévő családok sűrűn szerepelnek benne. — Ép ily haszonnal forgathatják Erdély köz- és művelődéstörténetével, valamint a Székelyföld társadalmi és birtokviszonyaival foglalkozók is. A levéltár XVI. század végéről és XVII. század legelejéről való nem egy oklevele érdekesen világítja meg a Rákóczi Zsigmond, Basta, Mihály vajda zsarnokoskodásai és a török-tatár beütések folytán tönk szélére jutott Erdély szomorú közállapotait. A Szárhegyi Lázár család 1—2 frtért egész birtokokat vesz, «az éhségnek és drágaságnak gyakorlatos volta köztük forogván» számos székely nemes család jobbagyul köti le magát, «mivel ily szűk időben magokat el nem táplálhatják». Több köztörténelmi becsű oklevelet találunk II. Rákóczi György hadjárataira, Kemény János társainak tatárfogságára, Domokos Tamás krimi raboskodásával egész sereg 1662–66 közt kelt levél foglalkozik. — A XVIII. század végéről és a XIX-ik elejéről való részt Aranka György költő és jogtörténetíróhoz intézett levelek százai teszik értékesé. — Említést érdemelnek még Bethlen Gábor fejedelemnek 1629. V. 13-án Gyulafehérvárott a Martonosi Nagy család részére, és Barsai Ákosnak 1659. VI. 15-én Szászsebesen a Csikszentsimoni Endes család részére kiadott czimeres nemeslevelei.

Az utóbbi években oly szép virágzásnak indult családtörténeti—mongraphia—irodalom mellett óhajtható volna, ha nevesebb családaink levéltáraikban eltemetett becses adathalmazt minél számosabban tennek hasonló regestakötetekben a magyar történelem közkincsévé.

J. E.

Jahrbuch der k. k. Heraldischen Gesellschaft «Adler». Neue Folge. Zwanzigster Band. Wien, 1910.

Hozzá vagyunk már szokva, hogy az *Adler* majd mindegyik kötete általánosabb érdekű vagy tisztán osztrák vonatkozású cikkeken kívül minket közelebből érdeklő közleményekkel is szolgál heraldikusaink és családtörténeti kutatóinknak; ha jelen kötet e szempontból kevesebbet is nyújt, mégsem hiányoznak belőle egészen a magyar vonatkozások. Mindjárt az első cikk hasznavehető adatokat nyújt néhány főrangú családjunk genealogiájához. Szerzője *Emerich v. Zenegg*, a ki 387 darab, a klagenfurttal levéltárban őrzött esküvői meghívót dolgozott fel családtörténeti szempontból. Karinthiában is megvolt ugyanis az a szokás, a mely a többi nyugati osztrák tartományokban is divott, hogy a tartományi rendek és hivatalnokok esküvőikkor ünnepélyes meghívólevelet küldtek a tartományi rendi

választmánynak. E meghívók azért értékesek, mert a jegyepár nevén kívül felemlítik a szülők nevét, továbbá a menyegző helyét és idejét is. Az adatokat táblázatosan csoportosítva kapjuk a vőlegények nevei szerint abc-sorrendben, a második rovat a menyasszony s hozzátartozói nevét tartalmazza, a harmadik pedig az esküvő helyét és idejét. E levelek az 1585—1733. évekből valók s köztük a következő magyar jegyepárokkal találkozunk: gr. Batthyány Ádám — gr. Strattmann Eleonora, Bécs, 1692 XI. 25.; gr. Paradeiser György — gr. Blagay-Urssin Katalin, Laibach 1661 XI. 20.; b. Muschkhon Rudolf — gr. Blagay-Urssin Mária, Laibach, 1659 V. 11.; gr. Regenstein und Tattenpach János — özv. Frangepán grófnő, szül. Forgách Judit grófnő,¹ Gonobitz, 1656 II. 27.; gr. Gállér János — özv. Erdődy Mária grófnő, szül. Wagensberg grófnő, Lübring (Horvátors.), 1695 VII. 18.; b. Rátkay Péter — gr. Erdődy Borbála, Kayserberg vár, 1611 IX. 11.; gr. Zrinyi Péter — gr. Frangepán Anna, Károlyváros, 1641 X. 27.; Rákóczy Ferencz — gr. Zrinyi Ilona, Zboró 1666 III. 1.; gr. Paradeiser János — b. Rátkay Constantia, szül. Herberstein grófnő, Pettau, 1678 I. 3.; b. Keglevich Zsigmond — gr. Schrottenbach Mária, Cilli, 1661 XI. 23.

Genealogiai természetű a kötet következő czikke is, a melyben *Othmar Freiherr Stotzingen* a XII. század második feléből való, múkincsekben gazdag schwaigerni (Württemberg) templom sirköveit ismereti egy XVIII. századbeli kézirat alapján; számos sirkő u. i. a rossz elhelyezés miatt nem betűzhető ki, azért kellett kíséretül a gr. Neipperg-család levéltárában levő kéziratához fordulnia. Az 1432—1690-ig terjedő időből 57 sirkő feliratát közli, s mivel a köveken az elhunyt őseinek czimerei is (4—6—8) helyet foglalnak, szerző minden egyes sirkőnél nagy apparatussal dolgozza ki az őspróbát. Legtöbb sirlírat a gr. Neipperg-család tagjairól szól, a kik kegyurai e templomnak.

Heraldikai szempontból érdekes *Konrad Fischner* tanulmánya: «Über einige Adels- und Wappenverleihungen der Fürstbischöfe von Brixen.» A mint a czimerek használata, különösen pecsételnél, mindjobban elterjedt, a császár mellett más szuverén hatalmak is kezdtek rangemelésekkel jutalmazni érdemeket, hogy így gondoskodjanak a czimerek s pecsétel iránt egyre jobban megnyilvánuló szükség kielégítéséről. Hogy mily korán megtörtént ez már, Fischner közleményéből látjuk, a ki a brixeni hercegpüspök

¹ 1674-ből ismerünk egy F. Judit grófnőt, a ki Frangepán Tersaczký Gáspár özvegye. (*B. Szabó L.*: A Hunt-Pazman nemzetségbeli Forgách-család története. Budapest, 1910, 498. l.)

nemesség- és czimeradományait ismerteti. A brixeni birodalmi hercegség Tirol szívében terült el, s II. Konrád és IV. Henrik nagy adományaiból alakult ki a XI. század folyamán; 1179-ben már «reichsunmittelbares geistliches Fürstentum» s így a püspökök elég széleskörű jogokat élveztek: kiváltságokat, immunitásokat osztogattak polgáraiknak, jutalmaztak nemességgel, czimereket adományoztak, s legalább időnként igényt tartottak arra is, hogy polgáraik az idegen uralkodóktól nyert szabadságaikat s előjogaikat a brixeni Hofrattal elismertessék. Ha czimerkérésről volt szó, a folyamodó, mint nálunk is, mellékelte kérvényéhez a czimer vázlatát, erről azután a püspök elnöklete alatt tanácskozó Hofrat döntött, s ha a kérésnek helyt adott, 1603-tól kezdve bevezették az u. n. Mandaten-Buchba. Ezek a könyvek, melyek a birodalmi és tiroli ügyekre vonatkozó írott vagy nyomtatott mandatumok gyűjteményei, 1530—1791-ig két kötet hijával teljes sorozatban megmaradtak s a Hofrat protocollumaival együtt gazdag forrásul kínálkoznak. Fischner azonban 1603 előtt való időkre is kiterjesztette kutatását s az 1286—1603-ig terjedő évekből is sikerült több nemesség- és czimeradományt összegyűjtenie. Nemesítés aránylag kevés akad, legtöbb a czimeradományozás és pedig elsősorban a püspök s a káptalan irányában szerzett érdemek jutalmaképp. Sokan kaptak czimert a püspöki udvar alkalmazottai közül, továbbá kancelláriai, bírósági tisztviselők, leggyakrabban azonban tekintélyes polgárok, iparosok a püspöki városokból. I. Ulrik püspök 1397-i czimeradományát, melylyel a kihalt Neuenburg ministerialis család czimerét továbbadományozza Kauflin Henrik brunecki polgárnak, részletesebben tárgyalja Fischner. Érdekes, hogy a Neuenburg-család 200 év alatt 9 különböző czimert használt, mely feltűnő jelenség oka kétségkívül az összetartozás erősebb érzetének hiánya, a melyhez felvehetjük még a család egyes ágai közt felmerült egyenetlenkedéseket, ellenségeskedéseket, mert ezek is közreműködtek a czimerek megváltoztatására. Az önállóságra való törekvés s ennek kifejezésre juttatása annyira ment, hogy egy időben három testvér mindegyikének más-más czimert taláunk. — Bevezető sorai után összeállítja Fischner a Mensal-Archiv-Registraturból s a Mandaten-Buch-sorozatból a nemesség- és czimeradományozásokat 1286—1799-ig, ennek folytatásaképp pedig a gyanítható brixeni czimeradományokat rövid czimerleírásokkal.

Sigismund v. Kripp a Kripp-családnak már kihalt s eredetileg Tirolban honos, majd Szászországba költözött Freudenecki ágának történetét mondja el a család fennmaradt krónikája alapján. Az 1507—1887-ig terjedő krónika kéziratának ismertetése s a feljegy-

zések közlése után leírja a benne található czimereket, majd kimerítő családtörténetet ad beható levéltári kutatások alapján.

Általánosabb érdekű a kötet utolsó cikke a kitűnő s termékeny osztrák heraldikus, *H. G. Ströhl*, tollából, a mely a japán pecsétek és kézjegyek történetét ismerteti. A pecsétek használatát a kínaiaktól vették át a japánok, még pedig elég korán, mert 629-ben már említik történelmi feljegyzések. Eredetileg csak a mikádó kiváltsága volt, de 794-ben már jogot nyertek pecsétek használatára a tartományi helytartók is; jó ideig azonban még ezután is megelégedtek a japánok azzal, hogy fontosabb alkalmakkor a jobb kéz nagyujjának véres lenyomatát vagy a hüvelykujját fekete festékkel alkalmazták. Ez utóbbi különben még ma is divatos s hivatalosan is elismerik. A pecsétek iránt való szeretet hamar s korán elterjedt a japánoknál, s megmaradt mai napig, sőt emelkedett azóta, amióta a jelenlegi mikádó az összes rendeknek megadta a jogot pecsétek használatára. Tudjuk, hogy a japán ember nagyon szeret írni, rögtön feljegyez mindent kalligrafikusan apró papirdarabokra s az állandóan magával hordott festékes dobozból rögtön ellátja ezeket pecsétjével. Fontos alkalmakkor «főpecsétjüket» használják, a melyet kötelesek hatóságilag bejegyeztetni, e mellett azonban minden japánnak van még több, néha 20—30 «mellék» vagy «elismerő» pecsétje is. A főpecsét megváltoztatása, új pecsétnek hivatalos regisztráltatása nagyon körülményes, azért tartós anyagból készítik a pecsétnyomókat.

A hivatalos pecsétek már Kinában négyszögűek voltak, s ilyenek ma Japánban is, míg az egyeseké kerek alakúak. Szint szabadon választhat bárki, de főpecsétje színét köteles bejegyeztetni a pecsét rajzával együtt. Azelőtt vörös színt csak a mikádó és a sogun használhattak, de 1868, a sogunság bukása után, e korlátozás megszűnt.

Nagyon korán elterjedtek Japánból a szintén kínai eredetű írott pecsétek; bizonyára már akkor használták ezeket, mikor még csak a császárnak volt jogában vésett pecséttel élni. Ezeket az ecsettel rajzolt, irt pecséteket is hivatalosan be kellett jegyeztetniök. A pecsétek írása a négyzetírás, s az egész név vagy annak egy része foglal helyet rajtuk. Japán képeken gyakran láthatunk pecséteket, néha nem is egyet, mert a művészek, épúgy mint a kalligrafusok és rajzolók, ritkán mulasztják el alkotásaikat pecsétjükkel ellátni;¹ egész sorára taláunk a pecséteknek könyvekben is;

¹ A «*The Studio*» 1910 júl. 15-i száma *Firo Harada* tanár cikkéhez a mai japán festészetről (*Japanese art and artists of to-day. — I. Painting.*) mellékletkép egész táblát mutat be festőművészek pecsétjeiből.

ott van a szerzőé, az illusztrátoré, a kiadóé, nyomdászé. Hogy a kereskedővilágban számtalan alkalmazásra talál, az természetes; ujabban a világkereskedelem követelményeképp kezdenek elterjedni a kétnyelvű pecsétek (japán-angol vagy német). Sokszor gyakorlati haszna is van a pecséteknek, így pl. hogy csak egyet említsünk, ha a faszandálok, melyeket a házba való belépéskor letesznek tulajdonosaik, nem volna pecsétekkel megkülönböztetve, templomban, vendéglőben, téaházban nehezen tudni kiki megtalálni a sajtját. A papok, a sintoisták épúgy mint a buddhisták, hasznat is huznak a pecsétek iránt való e nagy szeretetből: zarándokhelyeken megpecsételik a zarándokok fehér köpenyét, megpecsételt czédulákat, amuletteket árulnak stb. -- Ströhl érdekes tanulmányát számos kép teszi szemléltetővé.

Mielőtt lezárnök az Adler ez évi kötetének ismeretetését, meg kell emlékeznünk czélszerű ujtásáról. Zenegg, Fischnaler és Kripp cikkét kimerítő alfabetikus névmutató egészíti ki, melyek nagy könnyebbégére vannak a kutatóknak, mert ezeknek segítségével könnyen kikeresheti kiki azt, a mi őt érdekli a nagy adathalmazból; másrészt azonban megvan az az előnyük is, hogy jelentősen megkönnyítik majd az egyegy kötet sorozathoz készülő generalis index készítését.

Dr. Holub József.

Der Adel in den Matriken der Stadt Graz, verfasst von Ludwig Schiviz von Schivizhaffen, Graz 1909. I-VIII+649 l.

Az ismert nevű osztrák genealogiai írónak immár rövid idő óta a harmadik hasonló természetű munkája áll előttünk. 1904-ben kiadta a Görz és Gradiska grófság, 1905-ben a krajnai hercegség anyakönyveiben olvasható nemesekre vonatkozó adatokat.

A tavaly megjelent mű elé Ilwof Franz irt előszót, a melyben rámutat a munkából statisztikai, néprajzi és genealogiai tekintetben levonható fontos eredményekre. Ottokar Lorenz könyvének hatása alatt (Lehrbuch der gesamten wissenschaftlichen Genealogie, Berlin 1898) a német családtörténeti irodalom hatalmas lendületet vett, a melynek létrejöttében Schiviz munkái is kivették részöket.

Bennünket a grázi anyakönyvekben található nemesi adatok két szempotból érdekelnek, főleg egyrészt, mivel a szomszédos osztrák tartomány fővárosában sok fő- és köznemesi család élt és él még jelenleg is, azonkívül mert Schiviz jó, minden tekintetben követendő példát nyújtott munkájával arra is, hogyan kellene a magyar régi anyakönyvek adatait feldolgozni.

A munka külön-külön sorolja fel a Grázban részesült még fennálló, de nagyrészt megszűnt 21 plébánia anyakönyveinek adatait, első helyen a keresztlési, majd a halálozási, végül az esketési anyaköny-

vekeit. A nevet és a nemességre vonatkozó bejegyzést úgy írta le, a hogy az eredetiben találta, a mi eléggé nem helyeselhető eljárás. A különböző módon talált neveket a kötet végéhez csatolt pontos mutatóban korrigálta. A kijegyzés azonkívül röviden mindent elmond, a mi az anyakönyvben olvasható. Szemléltetés kevéért bemutatok néhányat:

1862 április 6-dikán (született) Forgách Antal gróf és neje, Maythényi Anna bárónő leánya Eugenia Mária, keresztanya Attemps Dominika, született d'Orsay grófnő.

1861 október 26-dikán (meghalt) Baromlaci Akats Antonia, szül. Flettenfeldi Flette Innoczent nyug. őrnagy neje, 53 éves, elgyengülésben.

1873 október 2-án (vette nőül) Paungarten Miksa Antal Ignác br. cs. k. 44 éves kapitány, Károly és Martinovicz Anna fia Miskey Mária Anna Jozefát, ki József és Winter Aloisia 27 éves leánya. Tanuk Vorhauser Frigyes és Paungarten Károly br. kapitányok.

Az ismétlődő szavakat (tanuk, éves, keresztszülők stb.) rövidíti, hogy a bejegyzés születési vagy halálozási-e, s hol található, a lap felső részén olvasható.

A grázi plébániák közül az evangélikusokéban 1569-től (a Landesarchiv őrzi ezen anyakönyvet) a főplébánián a keresztlésiek 1589, az esketésiek 1614, a halálozási adatok 1615-ben kezdődnek, a Lénárt egyházi 1630-tól, a Szent Péteréi 1644, a Straszgaugéi 1654-től, a többi a XIX. század elejéről, a zsidók anyakönyvei 1865-től. Felette nagy szolgálatot tenne a hazai genealogiának, a ki a hazánkban, főleg a felvidéken található régi anyakönyvek nemesi adatait hasonló módon közzétenné. A munkával járó nagy fáradtsággal felérne az a nagy haszon, melyet a családtörténet, néprajzi és statisztikai kutatás a műből merithetne.

B. Sz. L.

Ujfalussyak és Rudnayak pereit a Petrőczyek ellen 1543-1591. Történeti tanulmány, írta Rudnay Béla. Budapest 1910. Franklin-Társulat. 8-r. 259 l.

A XVI. század majd egész per- és birtokjogát, jogszolgáltatását, a megyei és felsőbb bíróságok szervezetét felölelő tartalmas jogtörténeti tanulmány keretében azon perlekedések történetét tárgyalja szerzőnk jelen kötetében, melyet a Divék nemzetség említett két majdnem legkiválóbb hajtása folytatott majd fél-századon át az ősi telepeik szomszédosságában fekvő Kaszavár és tartozékainak birtokába jutott Petrőczy családdal.

A lehető legapróbb részletekig feldolgozott periratok a már érintett jogtörténeti tanulságon kívül nagyértékű forrásai a mohácsi vész után pártviszályokba merült ország történetének és zilált közállapotainak. Elénk tárják a különböző társadalmi osztályok életét, létküzdelmét, közművelődési és gazdasági viszonyait. Mindezen köz- és művelődéstörténeti

adatok mellett — a mi minket e helyütt leginkább érdekel — gazdag tárházát képezik a Felsőmagyarország, különösen pedig a perек színhelyét képező Nyitra és Trencsénmegye, birtokos és hivatalos viselő nemessege család-történetére vonatkozó adatoknak. A három perlekedő családon kívül számos adatot szolgáltatnak, hogy csak a leggyakrabban szereplőket és legkiválóbbakat említsem: az Apponyi, Livinai Aranyán, Babin-dali, Bacska-falvai, Miseni Baracska, Beniczky, Besznákfalusi Besznák, Nagybossányi Bossáni, Csalticzky, Csermely, Egyházasdivéki Divéky, Dubraviczky, Alsó- és felsőelefánti Elefánthy, Ghimesi Forgách, Forrószeghy, Halácsy, Izdenczey, Szomorfalvai Jókuthy, Kaszay, Klobusiczky, Kolecsánszky, Kosztolányi, Kubinyi, Latkóczy, Kesselőkői Majthényi és Motesiczky, Marsovszky, Nozdroviczky, Osztrovits, Podmaniczky, Prileszky, Prónay, Révay, Miticzi Roson, Simonyi, Szapolyai, Tarnóczy, Tarnovszky, Terstyánszky, Viszocsányi, Vizkelety, Zay, Nyitrazerdahelyi Zerdahelyi, Zsembery és a három Zsámbokréthy stb. családok XVI. századi történetére.

A régi magyar nemzetségek történetével foglalkozók figyelmét azonban leginkább lekötő szerzőnk heraldikai alapon álló azon feltevése, hogy az egyik peres fél, a XVI. és XVII. századokban kiváló szerepet vivő Petrőczy család, a Nádasd nemzetség hajtása.

Genealogusaink eddig okleveles adatok hiányában, elfogadható bizonyítékok nélkül egynek vették ezen dunántúli, valószínűleg vas megyei eredetű családot a szintén vas megyei Kerkapetrőczáról származó Henczeflyekkel.¹ Szerzőnk azonban kizártnak tartja, hogy ezen nagytekintélyű nevet az utódok ok nélkül elhagyták és megváltoztatták volna.

Elfogadhatóbbnak találja azt a feltevést, hogy a Petrőczyeknek a vas megyei Murapetrőcz volt ősi fészkek, mely tőzsomszédságában fekszik a Nádasd nemzetség ősenek Petenegnek nevéből származó s birtokát képező Petáncz községnek.

A perlekedések egyik főszereplője Petrőczy Pál, Anna főhercegnő és későbbi királyné kamarása, II. Lajos királytól 1523-ban kapott címerében az első mezőben a következő címerképet találjuk: kékben felfelé fordult ezüst félhold, fölötté két egymás fölé helyezett hatágu arany csillag, a sisakdisz: ezüst félhold ráillesztett hatágu arany csillaggal.² Pál unokája Dániel gyűrűspecstjén ettől némileg eltérőleg a félhold sarlójával jobbra fordultan hegyén áll, fölője helyezve a két egymás fölötti csillag. S mivel a Nádasd nemzetségből eredő Gersei Pethő család II. Ulászló királytól 1507-ben kapott címerének harmadik mezejében szintén kékben sarvaival felfelé fordult arany-

nyal és veressel hasított félhold¹ sarlójában egymás mellé helyezett két nyolczágu csillaggal látható, a feltevezett birtokszomszédság s a jelzett részleges címerbeli hasonlóság alapján hajlandó a Petrőczyeket is a Nádasd nemzetségből valóknak tartani. E feltevés későbbi beigazolása esetén e két Nádasd nemzetségből származó család közös címeréből a Nádasd nemzetség ősi címerét a következőképp tartja megállapítandónak: kékben sarvaival felfelé fordult arany félhold, sarvai között egy-egy arany csillaggal, sisakdisz szintén arany félhold, sarvaiba tűzött egy-egy arany csillaggal; takaró: kék-arany, miután a Nádasd nemzetség legkiválóbb családjaik a Nádasdyak-, Darabosoknak és Gersei Pethőknek XV. századtól kezdve használt közös s némileg beszélő címere, a nádszálak közt álló vagy uszó vadkacsa, nem tekinthető ősi nemzetségi címernek.

Szerény nézetem szerint e feltevések nagyon gyenge alapon állanak.

Elsősorban a birtokszomszédság ezideig egyetlen okleveles adattal sem bizonyítható. Másodsorban a félhold- és csillagokból összeállított címer sem oly jellegzetes, hogy közös használatából nemzetségeközösre is következtethetnénk, hisz a Hunt-Pázmán nemzetségen kívül számos család használja címerül, a középkori megyei kiadványokon lévő alispáni és szolgabírói pecséteken száz és száz esetben előforduló embléma. Úgy Petrőczy Pál, mint Pethő János II. Ulászlótól kapott címerének is csak egy-egy részletét képezi. Maga Pethő János is e címeradományt megelőzőleg, a Nádasd nemzetségbeli más családokkal egyezően, kizárólag a nádszálás és kacsás címeret használja s 1497-ben, illetőleg 1507-ben kapott négyelt pajzsú címere második mezejében is ez szerepel. — Csoma a négyelt pajzs többi három mezejében látható címerekben Pethő János ismeretlen anyja, esetleg nagyanyja és felesége Szeri Pósa Zsófia címerét keresi: 1-sőben a Bór-Kalán nemzetség, a 3-ik félhold és csillagosban esetleg a Benyovszky család és 4-ikben a Herman nemzetségét;² így tehát a félhold és csillag az ő címerébe is valamely vérrokon család, nincs kizárva, hogy éppen az akkor emelkedőben lévő Petrőczyek címeréből került. A nemzetségeközöséget tehát a címerazonosság sem támogatja.

János király nagyon csekély számban fennmaradt nemesítései közül is említ egyet szerzőnk: 1530-ban a kaszai vár tartozékaiból a pruzsinai birtokot és a lednici vártól elvett hornicsáni szabadtelket Pruzsenszky Menyhértnek adományozza, őt egyuttal kifejezetten nemesítvén is.³

¹ Csoma J. Magy. Nemzetségi Címerek 49. l. közli a címerképet Pethő János 1497-ben kapott címeréről, itt a holdsarló ezüst.

² Magy. Nemzetségi Címerek 50. l.

³ Orsz. levéltár N. R. A. fasc. 485. nro. 38.

¹ Turul XVIII. k. 146. l.

² Turul X. 159. l.

Megemlíthetjük itt még a számos oklevelünk hátán. a rendes függő, rányomott vagy zárópecsét mellett látható, a perbeli felmutatást igazoló, rányomott részleges vagy félpecsét, az úgynevezett pecsétfő (caput sigilli) használatának egy a műben közölt érdekes formáját: Egy több példányban kiállított, öt, illetve hat ív hártájára irt s a függőpecsét selyemzsinórja által összefűzött 1582. évi országbirói kiadvány két, Ujfalussy János és Rudnay Pál számára kiadott példányán az aláírások alatt a nyitrai káptalan félpecsétje van a bemutatás és végrehajtás tanusításául odanyomva.¹

E mű ezen folyóiratunk keretébe tartozó genealogiai, heraldikai és sphragistikai adatainak felsorolása után hosszadalmasnak tartanám a félszázados perlekedések jogtörténetbe vágó ismertetését, azt azonban kénytelen vagyok a szerző rovására írni, hogy az anyagnak tulságos részletekbe menő feldolgozása árt a világos áttekinthetőségnek. Nem lett volna hátrányára a műnek a pereskedéscsk végeredményének rövid recapitulálása. — Ennek daczára azonban a művet különösen a kevésse feldolgozott XVI. századi magyar jogszolgáltatás szempontjából kiváló becünök tartom.

Ź. E.

Monumenta Poloniae Palaeographica. Edidit Stanislaus Krzżżanowski. Tab. I—XXVII. Cracoviae 1907. Sumptibus Academiae Litterarum Cracoviensis.

Acta Regni Bohemiae selecta phototypice expressa, Codicis Diplomatici regni Bohemiae appendix. Fjussu comitorum regni Bohemiae edidit Gustavus Friedrich. Fasciculus I. Continens tabulas I—XIII. et XV. 1908.

Két egyidőben megkezdett és a legmesszebb menő igényeket is kielégítéssel kecsegtető gyűjteményre akarom felhívni hazai palaeografusaink és diplomatikusaink figyelmét. Mindkettő ugyanazt a czélt szolgálja, mit a Kaiserurkunden in Abbildungen Németországra nézve oly fényesen oldott meg: az oklevél-írás fejlődésének feltűntetését, biztos eszközt nyújtva ezzel az oklevélkritika kezébe. Mindkét gyűjtemény szerkesztői más feladat előtt állottak, mint Sichel és Sybel, kik a legrégibb időtől kezdve bővében voltak az anyagnak s legalább a XIII. századig — hol az anyag óriási terjedelme ezt lehetetlenné teszi — rendszeresen adhattak a császári kancellária egyes scriptorainak írását jellemző okleveleket. Csehek és lengyelek, de főképp ez utóbbiak még nálunk is szegényebbek régi, XIII. század előtti eredeti oklevelekben, de annál gazdagabbak e korra hamisított 13. és 14. századi spuriumokban. A lengyel gyűjtemény eddig megjelent része az összes eredeti lengyel provenienciájú okleveleket felöleli 1135—1212-ig, de a 27 darabnak csak felerésze hercegi, a többi püspöki és egyéb magánoklevél, sőt a legrégibb 1135-ből II. Inczének nagyfontosságú birtokmegerősítő privilegiuma a gne-

seni érsekség számára. A legrégibb lengyel eredetű egy 1153. évi magánoklevél. — Friedrich, a prágai cseh egyetem professzora, 1130—1270 közti tisztán hercegi oklevelekből állította össze az első füzetet, mely méltó függelékül szolgál a csehek megkezdett oklevélgyűjteményéhez, a «Codex Diplomaticus et Epistolaris regni Bohemiae» első kötetéhez, melylyel ugyancsak Friedrich követendő példát adott a kis, régi anyagban szegényebb nemzeteknek okleveles anyagok kiadására. Felesleges említenünk, hogy mindkét gyűjtemény a modern reproduktív technika legújabb vívmányainak felhasználásával készül.

Végleges ítéletet majd csak akkor mondhatunk róluk, ha teljesen a magyarázatokkal együtt előttünk lesznek.

Palaeographiai szempontból azonban már ma is nyilvánvaló általános jelentőségük s itt hazánkra is gondolunk, melynek oklevélírásának fejlődéséről, sajnos, még nem alkothatunk ily gyűjtemény hiányában világos képet. Annyi már ma bizonyos, hogy a Keleten korántsem választhatjuk el oly élesen a gótikus könyv-írást a kancelláriai oklevélírástól, mint a Nyugaton. Egy másik, úgy látszik, általános jelenség, hogy a XII. században kifejlődő sajtósági pápai kancelláriai írás e kisebb országok kancelláriáinak írására erős hatást gyakorolt. A két gyűjtemény azonkívül lehetőségessé fogja tenni egy érdekes palaeographiai folyamat, a gótikus írás elterjedésének kérdését az eddiginél szélesebb alapon tárgyalni, nem is szólva arról a nagy nyereségről, melyet mindkettő honi történelmük számára jelent. A zseniális szász, Sichel, hatása a német nyelvterületen túl is erősen kezd érvényesülni.

Eckhart Ferencz.

Magyar Nemesi Almanach. Az 1867—1909-ben magyar nemességre, bárói, grófi és hercegi méltóságra emelt családok. Szerkesztette Kempelen Béla. Budapest, 1910. 4-r., 149 l.

Kempelen Béla — fenti czim alatt az 1867 óta történt nemesítésekről és rangemelésekről ad kézikönyvet, mely mintegy folytatásául tekinthető az Illésy-Pettkő-féle, a Királyi Könyvekhez készített névmutatónak. Bővebb amannál, a mennyiben nagyon sok esetben a czimer leírását, azonkívül genealogiai adatokat és némi családtörténeti irodalmat is nyújt. Munkája, mint az előszóban mondja, ezer olyan családot ölel fel, melyek a czimében meghatározott keretek között beléje tartoznak. Sajnálattal emlékszik meg arról, hogy az egyes családokhoz a czimer, lezármazási adatok stb. tárgyában hozzájuk intézett kérdések nem jártak a remélt eredménnyel, a mennyiben nagyon sok családtól ez adatokat megkapnia nem sikerült. Kétségtelen, hogy ez adatok hiánya sajnálatos, de nem a mű szerkesztőjén mult, hogy munkája ez irányban nem oly teljes, mint a minőnek ő azt óhajtotta. A jegyzék összeállításánál, úgy látszik, a Budapesti Közlöny évfolyamai szolgáltak alapul, legalább arra, hogy az összeállítás a Felső személye körüli ministeriumban őrzött Királyi Könyvek alapján készült volna, a munkában utalást nem találunk. Úgy látszik, hogy a közölt czimerleírások is az illető családok által beküldött leírások alapján készültek. A munka az érdeklődők igényeit alkalmas kielégíteni és a gyakorlatban azt hisszük, jól be fog válni. * * *

¹ Rudnay levéltárból.

Megjegyzések Gárdonyi Albertnek «Budapest leg-régibb kiváltságlevele» című cikkére.¹

Szerzőnek nagy olvasottságáról tanuskodó cikkének csak reám vonatkozó eme szavaira teszem megjegyzésemet: «Némethy nem csupán félremagyarázza, hanem egyenesen meghamisítja az oklevélszöveget» (T. i. IV. Bélának 1255-ben jul. 26-dikán kelt kegyuri jogot adományozó oklevele szövegét.) «oly módon, hogy lényeges részét elhagyja». Tovább pedig így folytatja: «Béla király az oklevélben nem azt mondja, a mit Némethy magyaráz belőle, hogy a kegyuri jog az egyház első alapításától fogva, a királyt illette meg (így is csupán IV. Béla alapítására szabad következtetni e szavakból) s ez az esztergomi érsek hozzájárulásával történt (ehhez tudunkkal nem volt szükséges az érseki hozzájárulás)» stb. A kegyuri jogot adományozó oklevélből idézett töredékből azt, a mit Gárdonyi elmond, kimagyarázni nem akartam, sehol sem tettem, hanem csupán azt, a mit a töredék idézése után mondok. Szavaim ezek: «Ezen okmányból a templom építésén kívül még kitetszik, hogy Mária ezen templomának már Béla kora előtt kellett léteznie, mert ugyanis hogyan szólhatna a király kegyuri jogról, mely annak első alapítása óta őt illeti, hogyan szólhatna magáról az első alapításról? ha Budán egy ősrégi Mária-templom nem létezett volna, mely azonban Béla idejében, vagy a lakosság tetemes megsaporodása miatt csekélynek, vagy régisége miatt roskadozóknak bizonyult és újjáépítést igényelt.»²

Ez bizony egészen más, mint a mit velem Gárdonyi az idézett töredékből kimagyaráztat.

A művemből idézett sorokat rövid időre ő Felsőnek 1873. év nov. 3-dikán kelt, a templom helyreállítására vonatkozó rendelete után irtam. Akkor még a templom falainak és talajának átvizsgálása nem történt volt meg és így egy ősrégi Mária-templomról lehetett szó.

Azonban, hogy IV. Béla 1255-ben³ és 1269-ben⁴ kiadott okmányaiban említett «construenda» és «noviter fabricata» ujonnan épített templom előtt, annak helyén használatban volt templom állott és szintén Mária tiszteletére volt építve, a következőkből bizonyos. Bizonyítja a veszprémi káptalannak 1247-ben kelt levele,⁵ a melyben a «novi montis Budensis ecclesia»-ról azt mondja az említett káptalan, hogy az abban levő lelkési állás betöltése a veszprémi püspökhöz tartozik. Még határozottabban beszél IV. Ince pápának 1248-ban kelt levele,⁶ melyben a templomot: «Ecclesia beate Marie de novo monte Budensi»-nek

nevezi és melyről azt mondja, hogy tőle bizonyos jövedelmek a veszprémi püspököt illetik.

Eme templomról mondták a pest-újhegyi németek, hogy: a bold. Szűz Mária templomát az ő eredetében és kezdetében csupán a németek alapították, emelték, építették, alkották és javadalmazták.¹ A mit Gárdonyi egyszerűen mesének mond.

A német polgárok alapította templomra vonatkoznak az okmánytöredékben előforduló szavak «patronatus competebat» és «ecclesie primaria fundatio». Eme szavakra fektettem a főszűlyt, a midőn gyanítottam, hogy Béla király ideje előtt, sőt ősidőktől fogva állott a mai Nagyboldogasszony-temploma helyén valamely templom. E gyanításom már most tárgyát az 1247 és 1248-ban említett templomban nyerte.

Gárdonyinak rólam tett még eme állítására teszek megjegyzést: «Nincs itt (az 1255. évi okmányban) szó a kegyuri jogok olyatén megszorításáról sem, a melyet Némethy magyaráz a margitszigeti apácák számára, t. i. hogy csupán az egyház jövedelmére, illetőleg egy részére vonatkoznék az átruházás» Eme állításomnak támpontot talállok magában az átruházó okmányban. Béla király abban indokolja miért adja az apácáknak Nagyboldogasszony templomában a kegyuri jogot, a midőn mondja: «Ne temporale iisdem virginibus desisset subsidium.» Ily értelemben fogta fel az adományozást V. Ince pápa 1276 máj. 20-dikán kelt okmányában.² Még inkább IV. Honorius pápa 1285 szept. 22-dikén kelt okmányában,³ melylyel a dunaszigeti apácák jogait megerősíti, a melyben így szól: «Jus patronatus ecclesie sancte Marie in monte Budansi... pro vestra sustentatione regia liberalitate concessit.» A bélaforrási apátság adományozott kispesti kegyuri jog megerősítésében⁴ határozottan benn van a plébános kinevezési jog.

Végre azt mondja Gárdonyi, hogy IV. Béla 1269 okt. 3-dikán kelt okmányából a «noviter fabricata» szavakat hibásan magyarázom, midőn a templomot újból épültnek mondom. E magyarázatom nem lehet hibás, ha a budai németek állítását nem tekintjük mesének. Ez esetben kétszer történt építéssel állunk szemben, a polgárokéval és Béláéval.¹ A templomot, melyet azok előbb építettek, utóbb Béla bizonyos okból, hihetőleg a lakosság gyors szaporodása miatt, újra építtetett.

Nagyon fájlalom, hogy Gárdonyi engem okmányhamisítással vádol. Azonban úgy vélem, hogy az okmányhamisítás vádjával nem akarta a szónak súlyos vétséget jelentő értelmét reám alkalmazni.⁵

Némethy Lajos.

¹ «Turul» XXVIII, k. 75. l.

² A budavári főtemplom története. 16., 17. ll.

³ Schier, Buda Sacra 192.

⁴ Fejér, C. D. IV. III. 498.

⁵ Hazai okmt. VI. 47.

⁶ Monum. eccl. Vespri. I. 126.

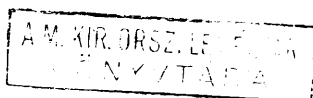
¹ Schier, i. mű 17.

² Mon. eccl. Vespri. I. 1. 6.

³ U. ott. II. 10.

⁴ Knauz, Mon. Eccl. Strig. I. 317.

⁵ Turul, i. h. 81.

HUSZONNYOLCZADIK KÖTET 1910

1. FÜZET

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság
Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

ÁLDÁSY ANTAL

TITKÁR.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMX.

TARTALOM.

	Lap
ALDÁSY ANTAL. Schönherr Gyula emlékezete	1
PETROVAY GYÖRGY. A Vayak és az Ibrányiak (<i>Első közlemény</i>)	8
NAGY GÉZA. A magyar nemzetségek (<i>Első közlemény</i>)	18
VEGYES. «Szigeti» István kalocsai érsek származása. Dr. Wertner Mór-tól	33
A Hont-Pázmány nembeliek Somogyban. Szily Jenő-től	37
A Szapolyay család eredetéről szóló közleményhez. Rudnay Béla-tól	39
Három adalék három generációhoz. Sörös Pongrácz-tól	41
TÁRCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság nagygyűlése	41
Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság működéséről az 1909. évben. Áldásy Antal-tól	42
Szakirodalom. Finke, Acta Aragonensia. Ism. Eckhardt Ferencz. — Ahnentafel des Erzherzogs Franz Ferdinand. Ism. —y. —l. — Genealogiai Füzetek 1909. évf. Ism. —y.	46

Hogy a folyóirat szétküldésénél zavar és késedelem ne történjék, felkérjük t. tagtársainkat, hogy az állandó lakásváltozásokat a titkári hivattal tudassák.

Tagbejelentések, felszólítások, kérdések és egyéb a társaság ügyeit érintő levelezések a titkári hivatalhoz (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum), a folyóiratba szánt dolgozatok pedig a szerkesztőséghez (ugyanott) küldendők.

☛ A Turul 1886—1909-ik évi folyamaiból még néhány teljes példány kapható; ujonnan belépett tagtársaink azt a tagdíj lefizetése mellett megszerezhetik.

MONUMENTA HUNGARIÆ HERALDICA.

MAGYAR CZIMERES EMLÉKEK

közi Fejérpataky László. A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával kiadja a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság. — Az I. füzet nagy negyedrébten, 88 oldal szöveggel és huszonnyolcz melléklettel, a II. pedig 68 oldal szöveggel és huszonöt melléklettel megjelent s kapható Ranschburg Gusztáv könyv-árusnál (Budapest, IV., Ferencziek-tere 2. sz.) és általa minden könyvkereskedésben.

Bolti ára kötetenként 20 korona.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ A TURUL ÉVFOLYAMAIHOZ.

A Turul 1883—1892. évfolyamainak tárgy- és névmutatója 3 koronáért a társulat titkári hivatalánál (Budapest, Magyar Nemz. Múzeum) kapható. A mondott összeg előzetes beküldése mellett a füzet **bérmentesen**, egyszerű megrendelésre pedig **postai utánvétellel** küldetik meg.

Országos Levéltár
Dr. Ortway Tivadar
Ostffy Miklós
Óváry Lipót
Patay György
Pálffy László
Peőcz Elek
Péchy Zoltán
Petrovay György
Gróf Pongrácz Frigyes
Gróf Pongrácz Jenő
Puky Andor
Dr. Puky Gyula
Radocza János
Raisz Aladár
Rakovszky Endre
Dr. Reisz Ede
Dr. Réthy László
Sarlay Sámuel
Sárközy Aurél
Sárközy Imre
Dr. Schiller Bódog
Simonyi Béla
Somogyi Zsigmond
Soós Elemér
Soproni kaszinó-egylet
Sörös Pongrácz
Susich Károly
Dr. Szabó László

Dr. Szalacsy Lajos
Szalay Gábor
Szalóky Tamás
Gróf Széchényi Viktor
Széky Péter
Széll Farkas
Szentmihályi Dezső
Szentpály Miklós
Szent-Ivány Gyula
Szily Dezső
Dr. Szily Kálmán
Id. Szinnyi József
Gróf Teleki Sándor
Tisztviselők orsz. egyesülete
Torkos László
Tóth Árpád
Dr. Tóth-Szabó Pál
Turócszentmártoni múzeumi
tót társaság
Ifj. Ujfalussy László
Újhelyi Hugó
Ungvári kir. kath.
főgimnázium
Varju Elemér
Vasvármegyei kultur-egyesület
Vende Aladár
Visolyi Ákos
Virter Ferencz
Zombory Géza

1910-re.

Barabás Samu
Bécsi cs. és kir. házi-udvari
és állami levéltár
Dr. Békefi Remig
Bellai József
Boronkay Jenő
Bunyitay Vincze
Id. Dániel Gábor
Dr. Döry Ferencz
Dr. Fejér Aladár
Fiath István
Gerold & Comp.
Görgy Albert
Gyömöre Vincze
Győrössi-Csepreghy Jenő
Báró Györfy Samu
Györi Árpád
Hertelendy László
Hevesvármegye közönsége
Huszár Dezső
Kalocsa érseki könyvtár
Képviselőház könyvtára
Kilián Frigyes Utóda
Kolosy István
Komáromvármegyei könyvtár
Kőszeghy Antal
Krahl Ernő
Dr. Miskolczy Imre

Nagyenyedii Bethlen-főiskola
Nagyszabeni városi levéltár
Nedeczky Tibor
Patay György
Pannonhalmi főapátsági
könyvtár
Puky József
Báró Ragályi-Balassa Ferencz
Dr. Relković Néda
Simon János
Somogyvármegye könyvtára
Sörös Pongrácz
Gróf Széchényi Sándorné
Szegedi Somogyi-könyvtár
Dr. Szendrei János
Szepessy Béla
Szmrecsányi Imre
Terray István
Tersztyánszky Dezső
Dr. Thallóczy Lajos
Thaly István
Dr. Tóth-Szabó Pál
Dr. Tomašić Miklós
Ujj György
Uray Gyula
Vargha Zoltán
Városház Gyula
Dr. Wertner Mór
Zirci apátsági könyvtár

A Turul I—IV. kötetei megvételre kerestetnek. Szives ajánlatok Huszár Dezső
főszolgabíróhoz (Adony, Fejérmegye) küldendők.

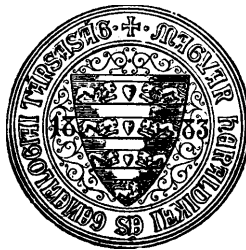
TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság
Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

ÁLDÁSY ANTAL

TITKÁR.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMX.

TARTALOM.

	Lap
CSOMA JÓZSEF. A Forgách grófok czimere. (<i>Szines czimerképpel</i>)	49
NAGY GÉZA. A magyar nemzetségek. (<i>Második, befejező közlemény</i>)	52
PETROVAY GYÖRGY. A Vayak és az Ibrányiak. (<i>Második közlemény</i>)	65
GÁRDONYI ALBERT. Budapest legrégebb kiváltságlevele. (<i>Első közlemény</i>)	75
VEGYES. Laczkfy István nádor siremléke Keszthelyen (<i>Egy szövegközi képpel</i>) Sárközy Imré-től	84
Adatok a Semberi és Derzsényei Sembery család Erdélybe szakadt ágának genealogiájához. Benkó Imré-től	86
Bakach-Besseney báró ősei. <i>Noszlopy Tivadar</i> -tól	87
Egy irodalmi érdemjel tervezete. <i>Kollányi Ferencz</i> -től	89
TÁRCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülése	89
Id. Bánó József †	93
Szakirodalom. Monumenta Germaniae Historica. Conradi II. diplomata. Ism. <i>Eckhardt Ferencz.</i> —	
Grundriss der Geschichtswissenschaft. I. Bd. II. Lieferung Sphragistik Heraldik. Ism. <i>u. a.</i> —	
Uj könyvek. — Kérelem	93

Hogy a folyóirat szétküldésénél zavar és késedelem ne történjék, felkérjük t. tagtársainkat, hogy az állandó lakásváltozásokat a titkári hivattal tudassák.

Tagbejelentések, felszólítások, kérdések és egyéb a társaság ügyeit érintő levelezések a titkári hivatalhoz (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum), a folyóiratba szánt dolgozatok pedig a szerkesztőséghez (ugyanott) küldendők.

A Turul 1885—1909-ik évi folyamaiból még néhány teljes példány kapható; ujonnan belépett tagtársaink azt a tagdíj lefizetése mellett megszerezhetik.

MONUMENTA HUNGARIÆ HERALDICA.

MAGYAR CZIMERES EMLÉKEK

közli Fejérpataky László. A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával kiadja a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság. — Az I. füzet nagy negyedrébten, 88 oldal szöveggel és huszonnyolcz melléklettel, a II. pedig 68 oldal szöveggel és huszonöt melléklettel megjelent s kapható Ranschburg Gusztáv könyv-árusnál (Budapest, IV., Ferencziek-tere z. sz.) és általa minden könyvkereskedésben.

Bolti ára kötetenként 20 korona.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ A TURUL ÉVFOLYAMAIHOZ.

A Turul 1883—1892. évfolyamainak tárgy- és névmutatója 3 koronáért a társulat titkári hivatalánál (Budapest, Magyar Nemz. Múzeum) kapható. A mondott összeg előzetes beküldése mellett a füzet **bérmertesen**, egyszerű megrendelésre pedig **postai utánvétellel** küldetik meg.

A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

tagsági és egyéb díjait befizették (1910 febr. 21—jun. 10-ig).

Alapítványi kamatokat:

1910-re.

Gróf Esterházy Ferencz örökösei 20 kor. Gróf Majláth György 20 kor.
Sigmond Ákos 20 kor.

Pártoló tagdíjakat (20 kor.):

1908-ra.	Beniczky Elemér	Kazy József	Rónay Jenő
Botka Béla	Beniczky Géza	Kecskeméti kaszinó	Szentkirályi Kálmán
	Berczik Árpád	Kornis Ferencz	Sztankovánszky János
1909-re.	Dr. Bezerédj Viktor	Magyary-Kossa Sámuel	Takács Ferencz
Magyary-Kossa Sámuel	Gróf Csáky Ödön	Mosonmegyei tört. és	Özv. gróf Teleki Sándorné
	Gróf Cziráky Béla	régész. egyesület	Gróf Tisza Kálmán
1910-re.	Draveczky Gyula	Ország-h Lajos	Báró Vay Béla
Báró Ambrózy István	Gróf Festetich Andor	Báró Podmaniczky Levente	Özv. báró Vécsey Józsefné
Baranyay Mária	Hajós József	Özv. báró Radvánszky	Gróf Vigyázó Sándor
Gróf Batthyány Lajos	Kállay Lipót	Jánosné	Báró Wodianer Sándor
	Dr. Karácsonyi János		

Évdíjakat (10 kor.):

1907-re.	Csernovics Diodor	Jékey Zsigmond	Rudnay Béla
Naláczy Ödön	Báró Csollich Géza	Jeszénszky Lajos	Sárospataki református fő-iskola
	Dési kaszinó	Jankovich Gyula	Sarlay Lajos
1908-ra.	Délmagyarországi tört. és rég. egyesület	Kállay András	Sárközy Aurél
Naláczy Ödön	Dely Imre	Dr. Konkoly Balázs	Sárközy Imre
	Dr. Demjanovich Emil	Dr. Küffer Béla	Simó Ferencz
1909-re.	Dr. Dézsi Lajos	Dr. Leövey Sándor	Simonyi Béla
Dr. Bervalszky Kálmán	Fay Béla	Makay Dezső	Sombory Lajos
Eckhardt Ferencz	Felsőmagyarországi muzeum	Malatinszky György	Somogyi Zsigmond
Gömörmegyei muzeum	Dr. Ferenczy Tibor	Máriássy Ödön	Dr. Szalacsy Lajos
Dr. Herczegh Ferencz	Gróf Forgách László	Matheides Sándor	Gróf Széchényi Domokos
Dr. Herczog József	Dr. Förster Jenő	Melczer Béla	Gróf Széchényi Viktor
Dr. Hodinka Antal	Freyseisen Virgil	Mérey Béla	Székely Péter
Naláczy Ödön	Fuhrmann Andor	Miskolczi Jenő	Dr. Szentkláray Jenő
Németh Antal	Gachal Sándor	Dr. Molnár Árpád	Gróf Szirmay Sándor
Dr. Pósta Béla	Dr. Géczy Dezső	Ifj. Nyéki Németh Imre	Szögyény Béla
Dr. Szentkláray Jenő	Geyer Géza	Németh Titusz	Szóllósy Kálmán
Gróf Szirmay Sándor	Dr. Goszthony Mihály	Némethy Lajos	Tagányi Károly
Závody Albin	Gränzenstein Béla	Pálffy László	Túróczszentmártoni muzeumi tót társaság
1910-re.	Dr. Guthy János	Peócz Elek	Ifj. Ujfalussy Lajos
Ambrózy Nándor	Dr. Gyárfás Tihamér	Peszeki Ferencz	Vatjú Elemér
Dr. Andrásovics Béla	Gyulay Kálmán	Petrovay György	Vasvármegyei kultur-egyesület
Dr. Baghy Béla	Dr. Halász Bálint	Gróf Pongrácz Frigyes	Visolyi Ákos
Dr. Bán Ágoston	Hanny Gábor	Gróf Pongrácz Jenő	Dr. Zubriczky József
Budapesti kegyesrendi fő-gimnázium	Hanny Tódor	Dr. Pósta Béla	Zsolnai áll. főreáliskola
Dr. Csánki Dezső	Hedry Lőrincz	Pozsonyi kir. jogakadémia	
Gróf Csáky Vidor	Horthy István	Prikkel Lajos	
	Horváth Emil	Puky Andor	1911-re.
	Horváth Sándor	Dr. Puky Gyula	Puky József

A Turul I—IV. kötetei megvételre kerestetnek. Szives ajánlatok Huszár Dezső főszolgabíróhoz (Adony, Fejérmegye) küldendők.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

484.
HUSZONNYOLCZADIK KÖTET 1910

3. FÜZET

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság
Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

ÁLDÁSY ANTAL

TITKÁR.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMX.

TARTALOM.

	lap
KOMLÓSSY ARTÚR. Az angol királyné magyar rokonsága (Gróf Rhédey Mihály leszármazói)...	97
Dr. HÓMAN BÁLINT. A zágrábi püspökség alapítási éve ...	100
GYÁRFÁS TIHAMÉR. Brassai czimereslevelek. (<i>Három cimerrajzzal</i>) ...	113
GÁRDONYI ALBERT. Budapest legrégebb kiváltságlevele. (<i>Második, befejező közlemény</i>) ...	117
VEGYES. A Kisasszonyfalvai Istvánffy család történetéhez. <i>Szily Jenő</i> -től... ..	127
Zeleméry László és Rajcsányi Ádám sírkövei. (<i>Két sírkőrajzzal</i>) <i>Némethy Lajos</i> -tól	129
Oklevéltani apróságok. <i>Kemény Lajos</i> -tól... ..	131
Megjegyzések Theiner archontológiájához. <i>Dr. Wertner Mór</i> -tól	132
TÁRCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülése	135
Szakirodalom. Nehány újabb angol heraldikai munkáról. <i>Ghyczy Pál</i> -tól. — Libro d'oro della nobiltà italiana. <i>Ism. B. B.</i>	136

Hogy a folyóirat szétküldésénél zavar és késedelem ne történjék, felkérjük t. tagtársainkat, hogy az állandó lakásváltozásokat a titkári hivatallal tudassák.

Tagbejelentések, felszólítások, kérdések és egyéb a társaság ügyeit érintő levelezések a titkári hivatalhoz (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum), a folyóiratba szánt dolgozatok pedig a szerkesztőséghez (ugyanott) küldendők.

A Turul 1886—1909-ik évi folyamaiból még néhány teljes példány kapható; ujonnan belépett tagtársaink azt a tagdíj lefizetése mellett megszerezhetik.

MONUMENTA HUNGARIÆ HERALDICA.

MAGYAR CZIMERES EMLÉKEK

közli Fejérpataky László. A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával kiadja a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság. — Az I. füzet nagy negyedréten, 88 oldal szöveggel és huszonnyolcz melléklettel, a II. pedig 68 oldal szöveggel és huszonöt melléklettel megjelent s kapható Ranschburg Gusztáv könyv-árusnál (Budapest, IV., Ferencziek-tere 2. sz.) és általa minden könyvkereskedésben.

Bolti ára kötetenként 20 korona.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ A TURUL ÉVFOLYAMAIHOZ.

A Turul 1883—1892. évfolyamainak tárgy- és névmutatója 3 koronáért a társulat titkári hivatalánál (Budapest, Magyar Nemz. Múzeum) kapható. A mondott összeg előzetes beküldése mellett a füzet bérmentesen, egyszerű megrendelésre pedig postai utánvétellel küldetik meg.

A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

tagsági és egyéb díjait befizették (1910 jun. 11—okt. 11-ig).

Pártoló tagdíjat (20 kor.):

1911-re.

özv. gróf Szapáry Gyuláné

Évdíjakat (10 kor.):

1908-ra.

Dr. Gárdonyi Albert

Romhányi János

1909-re.

Dr. Gárdonyi Albert

Romhányi János

1910-re.

Bárczay Elemér
Besztercebánya sz. kir. város
könyvtára
Dr. Boldisár Kálmán
Dr. Boncz Ödön

Bosnyák László
Csatay Gyula
Fejérpataky Kálmán
Fekete Albert
Dr. Gárdonyi Albert

Lehoczky Tivadar
Mokcsay Zoltán
Pérchy Zoltán
Szentiváni Gyula
Szóke Endre

A Turul I—IV. kötetei megvételre kerestetnek. Szives ajánlatok Huszár Dezső
főszolgabíróhoz (Adony, Fejérmegye) küldendők.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság
Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

ÁLDÁSY ANTAL

TITKÁR.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMX.

TARTALOM.

	Lap
CSOMA JÓZSEF. A kassai két kongregációs könyv. (<i>Három czimerrajzzal.</i>)	145
Dr. DEMKÓ KÁLMÁN. A Gyulai családról	152
PETROVAY GYÖRGY. Czimeres nemes levelek Máramaros vármegye levéltárából	156
FOLLAJTÁR JÓZSEF. A Patvaróczyak	168
VEGYES. Alben. (<i>Egy czimerrajzzal.</i>) Dr. WERTNER MÓR-tól	173
Heraldikai apróságok. 1. Czimereslevél kancelláriai taksája 1572-ben. 2. Bocskay szakácsának czimereslevele. 3. Adatok a czimeralakok jelentésének magyarázatához. (Tapolczai Tompa Mihály czimereslevele) Dr. HOLUB JÓZSEF-től	178
A Csém nemzetségből kiágazott családok. Dr. WERTNER MÓR-tól	179
A gentry. SZÜCSI JÓZSEF-től	181
TÁRCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ig. választmányi ülései	184
<i>Szakirodalom.</i> Ferenczi M., Hadadi báró Wesselényi István élete és naplója. <i>Ism. Dr. Holub József.</i> — Sándor, Csikszentsimoni Endes család. <i>Ism. J. E.</i> — Jahrbuch der k. k. Heraldischen Gesellschaft Adler 1910. <i>Ism. Dr. Holub József.</i> — Schiviz von Schivizhoffen, Der Adel in den Matriken der Stadt Graz. <i>Im. B. Sz. L.</i> — Rudnay B. Ujfalussyak és Rudnayak pereik Petróczyek ellen. <i>Ism. J. E.</i> — Monumenta Poloniae Palaeographica. — Acta regni Bohemiae. <i>Ism. Eckhardt Ferencz.</i> — Magyar Nemesi Almanach * * * — Megjegyzések Gárdonyi Albertnek «Budapest legrégibb kiváltáság levele» című cikkére. <i>Némethy Lajos</i> -tól	192

Hogy a folyóirat szétküldésénél zavar és késedelem ne történjék, felkérjük t. tagtársainkat, hogy az állandó lakásváltozásokat a titkári hivattal tudassák.

Tagbejelentések, felszólítások, kérdések és egyéb a társaság ügyeit érintő levelezések a titkári hivatalhoz (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum), a folyóiratba szánt dolgozatok pedig a szerkesztőséghez (ugyanott) küldendők.

A Turul 1886—1909-ik évi folyamaiból még néhány teljes példány kapható; ujonnan belépett tagtársaink azt a tagdíj lefizetése mellett megszerezhetik.

MONUMENTA HUNGARÆ HERALDICA.

MAGYAR CZIMERES EMLÉKEK

közli Fejérpataky László. A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával kiadja a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság. — Az I. füzet nagy negyedrébten, 88 oldal szöveggel és huszonnyolcz melléklettel, a II. pedig 68 oldal szöveggel és huszonöt melléklettel megjelent s kapható Ranschburg Gusztáv könyvárúsnál (Budapest, IV., Ferencziek-tere 2. sz.) és általa minden könyvkereskedésben.

Bolti ára kötetenként 20 korona.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ A TURUL ÉVFOLYAMAIHOZ.

A Turul 1883—1892. évfolyamainak tárgy- és névmutatója 3 koronáért a társulat titkári hivatalánál (Budapest, Magyar Nemz. Múzeum) kapható. A mondott összeg előzetes beküldése mellett a füzet **bérmertesen**, egyszerű megrendelésre pedig **postai utánvétellel** küldetik meg.

A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

tagsági és egyéb díjait befizették (1910 okt. 12—decz. 20-ig).

Alapítványokat:

Daróczy Zoltán 200 koronás alapítványára 50 korona. (6-ik részlet).

Alapítványi kamatokat:

Gróf Andrassy Géza néh. gróf Andrassy Manó alapítványa után 50 korona.
Herczeg Odescalchi Arthur 20 korona.

Pártoló tagdíjakat (20 kor.):

<p>1909-re.</p> <p>Báró Radvánszky Géza Gróf Degenfeld József</p>	<p>Gróf Andrassy Gyula Beniczky Ádám Benke Gyula Báró Duka Géza Dr. Fejérpataky László Gaál István Jeszenszky Imre Báró Karg János Báró Kemény Kálmán</p>	<p>Kende Péter Dr. Kenesey Pongrácz Gr. Khuen-Héderváry Károly Kiss Pál Kollányi Ferencz Kürthy Lajos Nemzeti Kaszinó Örgróf Pallavicini Ede Gróf Pejachevich Tódor</p>	<p>Dr. Radvánszky György Rónay Ernő Báró Szentkereszty Béla Gróf Teleki József Gróf Zichy Ágost</p>
<p>1910-re.</p> <p>Gróf Almássy Dénesné Gróf Andrassy Géza</p>			<p>1911-re.</p> <p>Szabó Mihály</p>

Évdíjakat (10 kor.):

<p>1908-ra.</p> <p>Ifj. Losonczy István</p>	<p>Doby István Éble Gábor Esterházy hercegi könyvtár Kismarton</p>	<p>Dr. Kovács-Sebestyén Gyula Láng Mihály Lipcsey József Dr. Lukács József Báró Majthényi László</p>	<p>Dr. Schiller Bódog Soós Elemér Soproni kaszinó-egylet Szabó László Szalay Gábor Szalóky Tamás Szily Kálmán Szily Jenő Id. Szinnyei József Dr. Timon Ákos Tisztviselők orsz. egyesül. Torkos László Virter Ferencz Zsilinszky Mihály</p>
<p>1909-re.</p> <p>Dr. Borovszky Samu Jedlicska Pál Dr. Kovács-Sebestyén Gyula Ifj. Losonczy István Rexa Arthur Vincze Aurél</p>	<p>Dr. Fialka Gusztáv Báró Forster Gyula Dr. Fraknói Vilmos Hedry József Dr. Herczegh Mihály Dr. Hodossy Sándor Dr. Hóman Bálint Dr. Holub József Ibrányi Mihály Dr. Ilosvay Bálint Dr. Iványi Béla Jaloviczky Sándor Jedlicska Pál Dr. Jékey István Dr. Kammerer Ernő</p>	<p>Markos Adorján Malobiczky János Marsovszky Ivor Marsovszky Viktor Orczy Zoltán Országos Levéltár Radocza János Raisz Aladár Rakovszky Endre Rakovszky György Dr. Reiszig Ede Dr. Réthy László Rexa Arthur Sarlay Sámuel</p>	<p>1911-re.</p> <p>Dr. Szentkláray Jenő Szepessy Béla</p>
<p>1910-re.</p> <p>Dr. Áldásy Antal Andreánszky Antal Bessenyei Ferencz Bessenyei Ferenczné Budapesti tud. egyet. tört. seminaria</p>			

Magyar Nemzetségi Zsebkönyv.

A társulatunk által kiadott Magyar Nemzetségi Zsebkönyv első kötete XIV és 558 lapot foglal magában és felöleli: *a)* a főrendiházi örökös tagsági joggal bíró főrangú családokat; ehhez függelék gyanánt: *b)* a főgon kihalt magyar főrangú családokat és *c)* oly magyar eredetű, vagy bár idegen, de meghonosodott főrangú családokat, melyek főrendiházi jogosultsággal nem bírnak. Ily módon a kötet 331 főrangú családról tartalmaz adatokat. A kötetet részletes névmutató fejezi be. A *második sorozatnak* 1905 elején megjelent első kötete az előbbihez hasonló alakban VIII és 664 oldalon 250 köznemes család eredetéről, czimeréről, leszármazásáról és elágazásáról nyújt felvilágosítást. A kötet kimerítő névmutatót tartalmaz és 11 színes, önálló mellékletül adott czimerképpel s számos a szövegbe nyomott czimerrajzzal van díszítve. Hogy az első sorozathoz szükséges pótlások és kiegészítések kiadhatók, a második sorozat pedig folytatható legyen, felkérjük t. tagtársainkat, hogy úgy a kötetek minél szélesebb körben való terjesztése, mint a rendelkezésükre álló adatok beküldése által a vállalatot lehetőleg támogatni sziveskedjenek. Megrendelések és közlemények a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság titkári hivatalába (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum) küldendők. A megjelent kötetek mindegyike társulati tagok részére a titkári hivatalnál megrendelve egyenként 10 korona, a második kötet bolti ára nem tagok számára 12 korona.

FELHIVÁS.

A történelmi források felkutatása és a történetírás, főként a M. T. Akadémia történelmi bizottsága és a Magyar Tört. Társulat működése által, igen nagy mértékben haladt az utolsó két évtizedben. Ezen haladással kapcsolatosan a történelem társtudományai, úgymint a heraldika (czimerészet), diplomatika (oklevéltan), sphragistika (pecsétisme) és genealogia (nemzedékrend és családtörténet), mint szaktudományok annyira fejlődtek, hogy ezeknek folytatólagos műveléséről és terjesztéséről gondoskodnunk kell. Jelen irodalmi viszonyaink között az említett tudományok terjesztését csakis társulás útján érhetjük el. Erre van hivatva a **Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság.**

A társaság célja egy negyedévenként megjelenő *folyóirat* által terjesztetni az említett tudományokat. Ezen kívül a társaság koronként egy *nemzedékrendi zsebkönyvet* ad ki, mely a magyar családok származásának nyilvántartására van hivatva. A társaság gondoskodni fog arról, hogy az biztos adatokra támaszkodó és pontosan szerkesztett könyv legyen.

Ennélfogva felhívjuk társaságunk kitűzött céljának kedvelőit, hogy lépjenek társaságunkba mint alapító, pártoló, vagy mint évdíjas tagok.

a) Alapító háromféle lehet: 1. ki egyszer mindenkorra 200 koronát fizet a társaság pénztárába; 2. ki 400 koronát fizet; 3. az örökös alapítók, kik 1000 koronát vagy ennél nagyobb alapítványt tesznek; ezeknek alapítványi joguk fiutódaikra is átszáll.

b) Pártoló tag lehet az, ki kötelezi magát, hogy évenként 20 koronát fizet tíz éven át a társaság pénztárába.

c) Évdíjas tag lehet az, ki kötelezi magát, hogy évenként 10 koronát fizet öt éven át a társaság pénztárába.

A társaság tagjai annak kiadványait alapítványaik vagy tagdíjuk fejében kapják; még pedig a következő rendben: az évdíjas és 200 koronás alapító tagok a társaság folyóiratát; a pártoló és 400 koronás alapító tagok a folyóiratot és a Nemzedékrendi zsebkönyvet és végre az örökös alapítók a társaság összes kiadványait.

